

سال پنجم، شماره ۶، مهر و آبان ۱۳۶۴، ص ۵۶. ۱۳-۵. بوستان سعدي پس از مقابله ... ، نورالله‌ایران پرست، دانش، سعدي، ۱۳۶۴ (چاپ سوم)، ص چهار، پنج، شش، هفت، ده و سراسر کتاب. ۱۴-۵. نظري به احاديث و اخبار در آثار سعدي، ناصر باقری بيد هندي، مشکوة، زمستان ۱۳۶۸، ص ۱۶۶. ۱۵-۵. چرا نام بعضي از شاعران به يادها مانده است، دکتر علوي مقدم، نداي يزد، شماره ۲۱۸، ۲۳ بهمن ۱۳۶۸، ص ۴. ۱۶-۵. بوستان شيخ شيراز، سعدي، حسين استاد ولي، انتشارات قدیاني، ۱۳۷۰ (چاپ پنجم)، در سراسر کتاب از توضیحات دکتر خزائلي استفاده شده است. ۱۷-۵. از چالش سعدي تا ساختار زباني و بياني شاهنامه، دکتر نصرالله امامي، مجله دانشگاه شهيد بهشتي، پژوهشنامه ادبيات و علوم انساني، شماره ۱۲-۱۳، بهار و تابستان ۱۳۷۲، صص ۵۹، ۷۲، ۱۸-۵. گزینه بوستان سعدي، انتخاب و شرح دکتر حسن انوري، نشر قطره، ۱۳۷۲، در طول کتاب از توضیحات دکتر خزائلي استفاده شده است. ۱۹-۵. شيخ مصلح‌الدين سعدي [از مجموعه شاعران بزرگ ايران ۲] ، فيروز اسماعيل زاده، مؤسسه کتاب همراه، ۱۳۷۵، ص ۷۶. ۲۰-۵. گزيده بوستان سعدي، انتخاب و شرح دکتر حسن انوري، نشر قطره، ۱۳۷۵، در سراسر کتاب از اين اثر استفاده شده است.

شرح سودي بر بوستان، ج ۱ ، ترجمه، تحشيه و تهيه متن انتقادي، دکتر اکبر بهروز، کتاب‌فروشي حقيقت، مهر ۱۳۵۲، ۸۸۸ صفحه (۱۶+۸۷۲)، قطع: وزيري، شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. فهرست مطالب (صص: هفتم تا يازدهم).
۱-۲. گفتاري از آقاي دکتر منوچهر مرتضوي (صص: دوازدهم و سيزدهم).
- اشاره به ارزش ادبي، اخلاقي و اجتماعي بوستان و توضيح درباره ارزش شرح‌هاي سودي و ارزيايي مختصري از اين شرح‌ها، از جمله شرح بوستان و ترجمه آن: "هدف غايي سعدي در بوستان، تعليم اصول اخلاقي و تربيت فردي و اجتماعي و شيوه او در پرداختن اين اثر شيوه تمثيل و استنتاج بوده و نبوغ شاعرانه سعدي بسياري از حكايات و مضامين آن را به صورت شاهكاري مشخص زبانزد اهل ادب كرده است ... استفاده از بوستان دشوارتر از گلستان است. نخست به سبب منظوم بودن و پيروي از شرايط خاص و قانون اغماض و ضرورت در شعر و ديگر بدين علت كه بوستان با همه مزايابيش، سختگي و يكدستي گلستان را ندارد. از اين روي بوستان بيش از گلستان نيازمنند شرح و تفسير است ... بي‌ترديد شرح سودي بر ديوان حافظ و بوستان سعدي مفيدترين شرح‌هايي است كه بر اين دو اثر ادبي بي‌نظير نوشته شده و شرح گلستان از لحاظ اهميت و اشتغال بر فوايد بلافاصله بعد از اين دو شرح قرار مي‌گيرد ... در ترجمه حاضر، نسخه چاپي شرح بوستان ... مورد اعتماد بوده و متن بوستان با دو نسخه مرحوم فروغي و رستم علي‌يف تطبيق شده و بدين ترتيب گذشته از شرح سودي متن بوستان بر اساس سه نسخه مهم چاپي (سودي، فروغي، علي‌يف) در دسترس خواننده قرار گرفته است ..." (صص: دوازدهم و سيزدهم).
۱-۳. بيان شيوه ترجمه كتاب حاضر و مقابله متن آن با بوستان فروغي و علي‌يف (ص: چهاردهم).
۱-۴. گفتاري کوتاه درباره شرح حال سودي و آثارش، برگرفته شده از كتاب "عثمانلي مؤلفري" تاليف بروسه لي محمداطاهر (ص: پانزدهم). "محمد سودي در دهه به نام "فوجه" از سرزمين "بوسنه" كه فعلاً يكي از نواحي يوگسلاوي است، به دنيا آمده است. زبان فارسي را در خدمت مصلح‌الدين لاري مفتي و مدرس ديار بكر فرا گرفته ... مرحوم سودي به سال ۱۰۰۵ هجري قمری در استانبول در گذشته ...".
۱-۵. مقدمه شارح بوستان، مرحوم سودي (ص: شانزدهم).

توضیح درباره انگیزه و چگونگی آغاز شرح حاضر: "... يك روز صبح كه ابواب سعادت مفتوح و اسباب قساوت مطروح بود و ... ناگاه در خانه شكسته باز شد، اخص محبان و اخلص دوستان ... عمر افندي طيب‌الله روحه وزاد في غرف‌الجنان فتوحه با هزار تضرع و نياز وارد شد ... فرمود: از تو تمنا مي‌كنم كه اين كتاب را به زبان تركي شرح كني تا مشكلات آن بيان و معضلات آن عيان گردد ... عرض كردم: اي يار موافق و محب صادق! امر تو بر اين دعاگوئي ديرينه و ثناخوان كمينه واجب‌الامثال است و هيچ يك از اوامر تو رد نمي‌شود ...".

۱-۶. متن ترجمه شرح بوستان، از بيت اول تا پايان باب سوم (صص ۸۷۲-۱).
۲. منابع اصلي: ۱-۲. قرآن كريم. ۲-۲. برخي از شرح‌هاي قديمي بوستان مانند شرح سروري و شرح شمعي. ۲-۳. برخي از نسخه‌هاي خطي بوستان (مشخصات نسخه‌ها معلوم نيست). ۲-۴. بوستان به اهتمام محمدعلي فروغي، ۱۳۱۶ (مآخذ ترجمه). ۵-۲. سعدي‌نامه يا بوستان، به تصحيح رستم علي‌يف، ۱۳۴۷ (مآخذ ترجمه). ۲-۶. برخي از فرهنگ‌هاي لغت، از جمله: آندراج، فرهنگ معين، المنجد و ... (مآخذ ترجمه).

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۲-۱. تمام كتاب، متن بوستان و شرح آن است.
۴. اشاره: ۱-۴. اين كتاب جلد اول ترجمه شرح سودي بر بوستان است. براي اشاره رك. جلد دوم اين كتاب.
۵. تأثيرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. رك. جلد دوم كتاب.

شرح سودي بر بوستان، ج ۲ ، ترجمه، تحشيه و تهيه متن انتقادي: دکتر اکبر بهروز، کتاب‌فروشي حقيقت، مهر ۱۳۵۲، ۶۶۴ صفحه (۸+۶۵۶)، قطع: وزيري، شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. فهرست مطالب (صص: پنجم تا هشتم).
۱-۲. دنباله شرح ابیات بوستان، از ابتدای باب چهارم تا پایان باب دهم (صص ۱۴۵۴-۸۷۳).
۱-۳. فهرست‌ها (۱۴۵۸-۱۴۵۵).
۱-۳-۱. فهرست آیه‌ها، حدیث‌ها و مثل‌های عربي (صص ۱۴۵۸-۱۴۵۷).
۱-۳-۲. فهرست نام‌های خاص (۱۴۶۶-۱۴۵۹).
۱-۳-۳. فهرست کشف الابیات بر اساس مصراع‌های نخست (صص ۱۵۲۷-۱۴۶۷).
۱-۳-۴. فهرست مآخذ (۱۵۲۸).
۲. منابع اصلي: ۱-۲. قرآن كريم. ۲-۲. برخي از شرح‌هاي قديمي بوستان، مانند شرح سروري و شرح شمسي. ۲-۳. برخي از نسخه‌هاي خطي بوستان (مشخصات نسخه‌ها معلوم نيست). ۲-۴. بوستان سعدي به اهتمام محمدعلي فروغي، ۱۳۱۶ (مآخذ ترجمه). ۲-۵. سعدي‌نامه يا بوستان، تصحيح رستم علي‌يف، ۱۳۴۷ (مآخذ ترجمه). ۲-۶. برخي از فرهنگ‌هاي لغت، از جمله: آندراج، فرهنگ معين، المنجد و ... (مآخذ ترجمه).
۳. رويکرد به آثار سعدي: ۲-۱. تمام كتاب، متن بوستان و شرح آن است.
۴. اشاره: ۱-۴. شرح‌هايي كه محمد بسنوي (سودي) بر بوستان و گلستان نوشته، از مشهورترين شرح‌هاي اين دو كتاب است. براي نقد و بررسي و داوري درباره شرح سودي بر بوستان، پيش از هر چيز بايد به ياد داشت كه اين شرح بنا بر ابیات تركي پايان شرح، در سال ۱۰۰۶ قمری يعني بيش از چهار قرن پيش به زبان تركي نگاشته شده است، بنابراین با توجه به اینکه این شرح برای

غير فارسي زبانان، به وسيله يك ترك زبان نوشته شده، ارزش آن آشكارتر مي‌شود. و عيب و نقص‌هاي اين كتاب نبايد همه ارزش‌هاي آن را بپوشاند آن‌گونه كه برخي از منتقدان يك‌سوتگر وانموده‌اند. سودي در اين شرح همه بيت‌هاي بوستان را توضيح داده و در ضمن توضيحات خود برخي از آرا و نظرات را با زبان ويژه خود نقد کرده است، موارد زير از آن جمله است:

- درباره (سر پادشاهان گردن‌فراز): "آن كه گفته "گردن فراز" يعني گردن بلند، حق را ادا نكرده است، رد سروري" (ص ۶).
- درباره "پيش" در (چو بيگانگانش براند ز پيش): "پيش در اینجا به معني "نزد" است كه به عربي "عند" تعبير مي‌كنند. پس آنكه گفته در "مقابلش"، معلوم مي‌شود كه پس و پيش خود را تشخيص نمي‌داده است" (ص ۱۳).
- درباره (به فرسنگ بگريزد از تو رفيق): "آنكه در معني اين مصراع گفته: رفيق از تو به فرسنگ فرار مي‌كند، از ادای حق يك فرسنگ دورتر رفته است" (ص ۱۴).

- درباره (وليكن فرو مانده بي‌برگ سخت): "آنكه گفته "برگ" يعني قدرت، در باوه گويي بسيار دست داشته، رد شمعي" (ص ۱۹۴).
- درباره (چو افتاده بيني چرا ايستي): "آنكه در مصراع دوم به جاي "ايستي"، "نيستي" نوشته و معني کرده: وقتي افتاده مي‌بينی چرا نمي‌ايستي و توقف نمي‌کنی، عجب بدجايي ايستاده، رد سروري و آنكه به جاي "ايستي"، "بيستي" نوشته، بيست درجه از معني واقعي دور شده؛ رد شمعي" (ص ۳۲۶).

و همچنين است ص ۱۰۶، س ۲۱ و ص ۴۵۲، س ۱۱ تا ۱۲ و ص ۹۲۵، س ۳ تا ۴ و ص ۹۵۰، س ۱۲ تا ۱۴ و ص ۹۸۶، س ۲۰ و ص ۹۹۴، س ۹ تا ۱۰ و ص ۱۱۵۰، س ۵ و ...

البته برخي از اين گونه نقدها خود در محل ايراد است؛ مثلاً درباره مصراع (عنانش بگيرد تحير كه ايست) نوشته‌اند: "آنكه به جاي "ايست"، "بيست" نوشته، اشتباه گفته، حقيقت ندارد؛ رد سروري. "اولاً كه ضبط برخي از نسخه‌ها مطابق با ضبط سروري "بيست" است، ثانياً "بيست" شيواتر از "ايست" است و ثالثاً سعدي اين واژه را در جاهاي ديگري هم استفاده کرده است، از جمله در همين كتاب شرح سودي بر بوستان ص ۱۳۲۴ بيت زير ديده مي‌شود:
"به شكرانه گفتا به سر بيستم كه اينم كه پنداشتي نيستم"

- و درباره "دم در كشيد" در مصراع (شنيدم كه شاپور دم در كشيد) نوشته‌اند: "آنكه گفته" دم در كشيد "يعني" سكوت كرد"، غلط گفته است؛ رد شمعي" (ص ۱۷۴). در حالي كه "دم دركشيد" در اين بيت دقيقاً به همين معني است.
- و درباره بيت:

" مكن جور بر خردكان اي پسر كه يك روزت افتد بزرگي به سر "

نوشته: "اي پسر بر ناتوانان ستم مكن تا اينكه يك روز به سرت بزرگي افتد، يعني به كوچك‌ها ستم روا مدار تا به سرت عزت و دولت ييفتد ... آنكه مصراع دوم را: كه يك روزت افتد بزرگي ز سر، نوشته و معني کرده: روزي بزرگي از سرت مي‌افتد، يعني رياست از دست تو مي‌رود و بزرگ‌تر از تو به تو ستم مي‌كند، و در بعضي نسخ به جاي "ز سر"، "به سر" واقع شده، يعني روزي يك نفر بزرگ به سرت مي‌افتد، يعني بر تو ستم مي‌كند، تزريق معني كرد، عجب بزرگي کرده، عفي‌الله عنه" (ص ۴۰۱).

۲-۴. از ديگر ويژگي‌هاي شرح سودي، مراجعه به نسخه‌هاي ديگر و نقل ضبط متفاوت برخي از نسخه‌هاست، موارد زير از آن جمله است: ص ۳۳، س ۷ و ص ۳۷، س ۵ و ص ۱۳۲، س ۱۸ و ص ۱۶۱، س ۷ و ۱۴ و ۱۹ و ص ۱۹۷، س ۳ و ص ۲۱۷، س ۱۵ و ص ۲۸۳، س ۸ و ۱۰ و ص ۴۲۱، س ۱۸ تا ۲۰ و ص ۴۲۵، س ۱۱ و ۱۲ و ص ۶۰۴، س ۲۱ و ۲۲ و ص ۸۸۸، س ۱۸ و ص ۹۷۰، س ۱۵ و ص ۹۷۱، س ۲ و ۵ و ص ۹۸۵، س ۱۰ و ص ۱۴۰۳، س ۱۳ و ...

البته در جلد دوم و هر چه به پايان كتاب نزديك‌تر مي‌شود، هم نقد شرح‌هاي ديگر کمتر مي‌شود و هم استفاده از نسخه‌هاي ديگر كم رنگ‌تر است، توضيح و شرح بيت‌ها نيز خلاصه‌تر مي‌شود، به گونه‌اي كه سه باب اول بوستان كه کمتر از نيمي از بوستان است در ۸۷۲ صفحه و هفت باب ديگر بوستان كه كمی بيش از نيمي از بوستان را شامل است، در ۵۸۲ صفحه (جلد دوم)، شرح شده است.

۳-۴. با آنكه مترجم در مقدمه كتاب گفته‌اند: "... فقط كلمه‌هاي دشوار و نکته‌هاي دستوري را در ترجمه آورده‌ام ... " (ص: چهاردهم) اما، هم بسياري از واژه‌هاي ساده معني شده‌اند و هم بسياري از واژه‌هاي مشكل معني نشده‌اند، مثلاً ص ۱۴، س ۵: رفيق: بر وزن فعيل، دوست را گویند، ص ۱۵، س ۷: وي: ضمير غايب است، به معني "هو" و "هي" در حالي كه ص ۲۷، س ۶، "صلاي كرم" معني نشده. يا ص ۵۱ واژه‌هاي ساده "پر" و "ديده‌ها" و "سوخته" معني شده‌اند، اما درباره "گنج قارون" توضيحي داده نشده است. يا ص ۲۸۲، واژه‌هاي "خنك" و "ستاننده" را معني کرده ولي تركيب "اهل تميز" را بدون توضيح رها کرده است. در ص ۹۶۲، "برفاب" را به "آب برف" و "خسيس" را به "پست" و "مكافات" را به "پاداش و جزا" معني کرده ولي درباره "بريخ نوشتن" توضيحي نداده است و ...
۴-۴. بسياري از توضيحات شارح در محل تأمل است، موارد زير تنها برخي از آنهاست: ص ۱۱ درباره فريدون در مصراع "فريدون ابا آن شكوه اين نديد" نوشته‌اند: "فريدون: يكي از پادشاهان قديم است كه ضحاك او را هلاك کرده است. فريدون مركب را بر اسب نزديك کرده، استر به وجود آورده است".

اولاً، اين نخستين باري است كه فريدون به دست ضحاك كشته مي‌شود!

ثانياً، اين صفات كه براي فريدون برشمرده شده، چه شكوهي از او را براي مصراع ياد شده نشان مي‌دهد!

ثالثاً، مركبي كه با اسب آميزش داده شده کدام است؟ مگر اسب و شتر و الاغ و فيل و ... همه مركب نيستند؟!

گفتني است كه شارح در ص ۳۰۱ بدون ذكر سند، توضيح مناسب‌تري را درباره فريدون به دست داده‌اند؛ در آنجا نوشته‌اند: "فريدون پادشاهي بزرگ بود كه ضحاك را كشت و ديوان و در بار به وجود آورد و خر را با اسب نزديك كرد، تا استر به دنيا آمد. العهده علي‌الراوي".

- در ص ۱۶۶ درباره مصراع

مكافات موزي به مالش مكن كه بيخس بر آورد بايد ز بن

نوشته‌اند: "مكافات و جزاي موزي را با مال مكن ... " در ص ۳۰۲ درباره "جم" نوشته‌اند: "... آن‌چنان كه از كتاب‌هاي حضرت شيخ سعدي و خواجه حافظ استنباط مي‌شود، معلوم مي‌گردد كه جم حضرت سليمان پيغمبر است ...".

هر چند در آثار نام برده شده و در برخي از متون ديگر بعضي از ويژگي‌هاي اين دو شخصيت (سليمان و جمشيد) به هم آميخته شده، ولي اين گونه نيست كه با اين قاطعيت گفت "جم، حضرت سليمان پيغمبر است".

- در ص ۵۰۴، درباره اسفنديار نوشته‌اند: "... يكي از پهلوانان شاهنامه است، ملقب به رويين‌تن بوده. انسان خودش رويين‌تن نمي‌شود، ليكن به جهت تحمل انواع زخمها و ديگر ماثرو منفعلي نشدن از زخمها، او را رويين‌تن گفته‌اند ... " از تأليف نازيباي نثر كه بگذريم بايد يادمان باشد اسفنديار يك شخصيت اساطيري و داستان رويين‌تني او هم يك جنبه اساطيري دارد.

در ص ۹۰۸ در پايان توضيحاتي كه براي بيت:

دلایل قوي بايد و معنوي نه رگ‌هاي گردن به حجت قوي

نوشته‌اند: "... يعني براي قوي كردن رگ‌هاي گردن از خشم، حجت و دليل لازم نيست ...".

در ص ۱۰۵۷ درباره بيت:

به دعوي چنان ناوك انداختي كه عدرا به هر يك يك انداختي

نوشته‌اند: "... آن پهلوان در دعوا چنان تیر می‌انداخت، که جوزا به هر یک از جسم‌های او یک تیر می‌انداخت، یعنی تیر او به خطا نمی‌رفت. تیر را به هر جا می‌خواست، می‌انداخت ...". آشفتگی توضیح به روشنی پیدا است و ... همچنین است، ص ۱۰۹، س ۱۰ و ص ۱۹۴، س ۲۲ و ص ۷۱۱ (توضیح چشم‌مارو) و ص ۷۹۹ (توضیح سمیلان) و ص ۸۸۸ (توضیح دوده‌اندوده) و ص ۹۳۲، س ۶ و ص ۱۰۴۲، س ۴ و ص ۱۰۵۲، س ۳ و ص ۱۲۴۵، س ۱ و

- و نیز آنچه درباره مصادر افعال گفته‌اند، مثلاً "بیند: فعل مضارع مفرد غایب است از "بینیدن". آنانکه از "دیدن" گرفته‌اند، خطای فاحش نموده‌اند" (ص ۹) و "تضرع کن: ترکیب وصفی است از "کنیدن"، آنانکه از "کردن" گرفته‌اند، خطا کرده‌اند" (ص ۲۸). و "برد، به فتح "ب" و "ر" فعل مضارع مفرد غایب است، از "بریدن"، آنانکه از "بردن" گرفته‌اند خطا گرفته‌اند" (ص ۴۰) و

۴-۵. شارح مآخذ برخی از روایت‌ها و داستان‌ها و مطالبی که اغلب افسانه‌گونه می‌نماید و صحت آن در محل تردید است، مشخص نکرده است، موارد زیر از آن جمله است: ص ۱۹۵ (شیرویه و خسرو)، ص ۶۱۷ (عطارد)، ص ۶۹۱ (همای)، ص ۶۷۱ (بلیلانه)، ص ۱۰۰۳ (اصم بودن حاتم) و

۶-۴. ترجمه این کتاب، یکی از ارزشمندترین اقداماتی است که انجام گرفته و از این طریق امکان آشنایی و استفاده فارسی‌زبانان از این اثر فراهم آمده است. داوری شایسته درباره ترجمه کتاب نیازمند آشنایی به زبان اصلی کتاب و تطبیق با ترجمه فارسی آن است: مترجم محترم علاوه بر ترجمه، متن ابیات بوستان را با دو نسخه محمدعلی فروغی و رستم علی‌یف نیز مقابله کرده و اختلاف نسخ را در پاورقی یادآوری کرده‌اند و هر جا متن سودی دچار اشکال و اشتباه بوده از نسخه‌های دیگر بهره برده‌اند و واژه نادرست را به پاورقی منتقل کرده‌اند، موارد زیر تنها چند نمونه از آن موارد است: ص ۱۹۲ (دیده ترک)، ص ۲۰۱ (نخندید)، ص ۲۰۳ (واری)، ص ۲۲۱ (به قول)، ص ۲۲۶ (نباید)، ص ۲۲۶ (اندرم)، ص ۲۳۲ (زشت و تباه)، ص ۲۴۷ (افکنده یک سایه ساله راه)، ص ۲۵۰ (چنگ)، ص ۲۵۲ (بر دهد)، ص ۲۶۸ (باشند)، ص ۲۷۹ (دانی حق)، ص ۲۸۹ (که در مجلس می‌سرودند) و

۷-۴. متن این کتاب از اشتباهات فراوان چاپی در امان نمانده است، نمونه‌های زیر برخی از آن موارد است: ص ۳، س ۸: من کنم (می‌کنم) و ص ۲۹، س ۶: احوال (احوال) و ص ۱۲۵، س ۱۵: نضیلت (فضیلت) و ص ۲۴۱، س ۲۱: داندانها (دندانها) و ص ۲۴۲، س ۱۵: دانشور در (دانشور این در) و ص ۳۹۶، س ۱۰: اندیشد (اندیشه) و ص ۴۷۵، س ۱۱: فایقیست (فایق است) و ص ۵۴۶، س ۱۷: بیخ (هیچ) و ص ۶۲۸، س ۱۰: شیرین (شیرین) و ص ۶۵۵، س ۲۲: بمشمت (به مشمت) و ص ۶۷۱، س ۲: تا بر نبرد (تاب نبرد) و ص ۶۷۶، س ۲۰: گرهر (گوهر) و ص ۸۹۱، س ۸: گنکار (گنهار) و ص ۱۰۶۴، س ۱۴: از سرور (ای سرور) و ص ۱۲۱۹، س ۱۶: فرموش (فراموش) و

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. فردا گوید تربی از اینجا برکن، اسماعیل رفیعیان، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، سال بیست و یکم، تابستان و پاییز ۱۳۴۸، شماره مسلسل ۹۱-۹۰، ص ۲۳۲، ۲-۵. عذرا انداختی، رشید عیوضی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، سال ۲۶، شماره مسلسل ۱۱۰، تابستان ۱۳۵۲، صص ۲۱۴، ۲۱۶، ۲-۵. گامی چند با شارحان بوستان در گلگشت سعدی، رضا انزابی‌نژاد، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، سال ۲۷، شماره مسلسل ۱۱۴، تابستان ۱۳۵۴، صص ۳۹۹، ۳۰۰، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۴-۵. نقد و بررسی شرح سودی بر بوستان، ولی‌الله درودیان، نگین، سال دهم، شماره مسلسل ۱۲۰، سی‌ویکم اردیبهشت ۱۳۵۴، صص ۵۸-۵۵، ۵-۵. بوستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۵۹، در تصحیح تمام بوستان از این کتاب استفاده شده است. ۶-۵. هدیه‌ای از، هدیه‌ای به استاد یوسفی، بهاء‌الدین خرمشاهی، نشر دانش، سال دوم، شماره اول، آذر و دی ۱۳۶۰، ص ۷۱، ۷-۵. شرح بوستان، دکتر محمد خزائلی، انتشارات جاویدان، ۱۳۶۲ (چاپ چهارم)، صص ۲۵۵، ۲۶۰، ۲۸۱، ۸-۵. بوستان سعدی، پس از مقابله ... ، نورالله ایران‌پرست، دانش، سعدی، ۱۳۶۴ (چاپ سوم)، صص: چهار، شش، هفت، نه، ده، یازده.

شرح سودی بر گلستان سعدی، محمد بسنوی (سودی)، ترجمه حیدر خوش‌نیت، زین‌العابدین چاوشی و علی‌اکبر کاظمی، انتشارات "کتاب‌فروشی تهران" تبریز، ۱۳۴۹، ۱۱۶ صفحه (۲۲+۱۰۸۴)، قطع: وزیری، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. گفتاری از ناشر کتاب درباره وضع نشر در زمان انتشارات کتاب حاضر و توضیحی درباره ارزش شرح سودی و فضل تقدم او بر شارحان دیگر (صص ۲-۳).

۱-۲. فهرست مندرجات (ص: نه).

۱-۳. مقدمه‌ای از آقای دکتر منوچهر مرتضوی درباره شروح سودی بر متون فارسی، از جمله شرح گلستان و ارزش ترجمه آن (صص: یازده تا سیزده).

"محمد بسنوی مشهور به "سودی" یکی از موفق‌ترین شارحان آثار ادبی فارسی است. سودی شرح کامل بر دیوان حافظ و بوستان و گلستان سعدی و ظاهراً شرحی نیز بر مثنوی مولوی از خود به یادگار گذاشته است و بی‌تردید شرح سودی بر حافظ و بوستان، مفیدترین شروحي است که بر این دو اثر ادبی بی‌نظیر نوشته شده. شرح گلستان از لحاظ اهمیت و اشتغال بر فواید بلافاصله بعد از این دو شرح قرار می‌گیرد ... اگر چه سودی در زمینه مشکلات دیوان حافظ و آثار سعدی نتوانسته است، کاری اساسی و علمی انجام دهد (و بدیهی است که چنین کاری در شرایط آن زمان و با شیوه معمول ادبی ممکن نیز نبوده است) ولی توفیقی که در زمینه توضیح ادبی مشکلات و ارائه شرحی یکدست و هماهنگ به دست آورده، توفیقی ناچیز نیست ... مترجمان محترم تا آنجا که وظیفه مترجم است، در اهتمام و دقت و رعایت امانت فروگذار نکرده و متنی قابل اعتماد از شرح گلستان سودی در دسترس خوانندگان قرار داده‌اند..."

۴-۱. پیش‌گفتار - توضیحاتی به قلم مترجمان درباره سودی و شرح گلستان او (صص: پانزده و شانزده): "تاکنون تفاسیر زیادی به زبان‌های متداول بر گلستان سعدی نوشته شده، اما محققین را اتفاق بر این است که معروف‌ترین و مفیدترین آنها شرح سودی است ... شارح مرحوم در تمام آثار خود بخصوص در شرح گلستان مضامین بسیار عالی و دلکش و عبارات بسیار زیبا و شیوا به کار برده و خرسند از آنیم که در نتیجه تشویق و ترغیب و راهنمایی‌های بی‌شائبه استاد بزرگوارمان جناب آقای دکتر منوچهر مرتضوی، توفیق یافته‌ایم آن را با رعایت امانت ترجمه کنیم ... سودی علیه‌الرحمه بنا به گفته خود نسخه‌ای را که از روی آن اقدام به تفسیر و شرح گلستان نموده، بهتر و صحیح‌تر از سایر نسخ دستیاب دانسته، ولی باز نمی‌توان سهو و نسیان کاتبان نسخ را نادیده گرفت ... اما از آنجایی که حضرت سودی چهارصد سال قبل نسخه مختار خود را صحیح‌ترین نسخ دانسته، شکی نیست که در موارد مشابه آنها تصرف را جایز نمی‌دانسته است ...".

۵-۱. فهرست منابع و مأخذی که در ترجمه شرح سودی بر گلستان سعدی مورد استفاده قرار گرفته است (ص: هفده).

۶-۱. یادکرد تاریخ تحریر شرح سودی بر گلستان بر اساس سه بیت از سودی که "به حساب ابجد معادل ۱۰۰۴ هجری است که نماینده تاریخ اتمام تحریر کتاب است." (ص: هیجده).

۷-۱. گفتاری کوتاه از سودی درباره شرح گلستان (صص: نوزده و بیست).

۸-۱. فهرست دیباچه و هشت باب گلستان (صص: بیست‌ویک تا بیست‌ون).

۹-۱. شرح گلستان با متن کامل آن (صص ۱۷-۱-۱).

۱-۱۰. فهرست‌ها (صص ۱۰۸۱-۱۰۱۹).

۱-۱۰-۱. فهرست آیات قرآنی (صص ۱۰۲۲-۱۰۲۱).

۱-۱۰-۲. فهرست احادیث، امثال و جملات عربی (صص ۱۰۲۴-۱۰۲۳).

۱-۱۰-۳. فهرست جملات دعایی و وصفی (ص ۱۰۲۵).

۱-۱۰-۴. فهرست اشعار عربی (صص ۱۰۲۸-۱۰۲۶).

۱-۱۰-۵. فهرست اشعار فارسی گلستان (صص ۱۰۶۲-۱۰۲۹).

۱-۱۰-۶. فهرست حکایت‌های گلستان (صص ۱۰۷۰-۱۰۶۳).

۱-۱۰-۷. فهرست اقسام اضافات (ص ۱۰۷۱).

۱-۱۰-۸. فهرست صناعات ادبی (ص ۱۰۷۲).

۱-۱۰-۹. فهرست نام‌های کسان (صص ۱۰۷۶-۱۰۷۲).

۱-۱۰-۱۰. فهرست نام‌های (صص ۱۰۷۹-۱۰۷۷).

۱-۱۰-۱۱. فهرست نام کتاب‌ها (صص ۱۰۸۱-۱۰۸۰).

۲. منابع اصلی: الف: برای اصل کتاب. ۲-۱. قرآن کریم. ۲-۲. برخی از شرح‌های گلستان از جمله سروری، لامعی، کافی، شمعی، ابن سیدعلی و ... ۲-۳. برخی از نسخه‌های گلستان (نشانی مأخذ مشخص نشده است). ۲-۴. دیوان اشعار برخی از شاعران، از جمله: انوری، خاقانی، حافظ و ... ب: برای ترجمه کتاب ۲-۵. قرآن مجید. ۲-۶. فرهنگ‌های لغت از جمله آندراج، المنجد، فرهنگ نفیسی، قاموس فرانسوی (ترکی به فرانسه)، یکی تور کچه لغت (ترکی به ترکی)، تورک لغتی (ترکی به ترکی) و

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. همه کتاب، متن گلستان سعدی و شرح آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. شرح محمد بسنوی (سودی) بر گلستان، از مشهورترین شرح‌های گلستان است: دکتر منوچهر مرتضوی درباره شرح‌های سودی بر متون فارسی می‌نویسد: "اشتهار و اهمیت شرح‌های سودی بر دیوان حافظ و آثار سعدی و امتیازی که این شرح‌ها بر دیگر شروح مشابه دارد، مربوط به این است که شارح فاضل تا حد امکان از عیب عمومی شروح ادبی قدیم، یعنی ورود در مسائل و مباحث زاید و خارج از موضوع و نمایش دانش و معلومات پراکنده شخصی به بهانه شرح آثار دیگران خودداری کرده و شیوه‌ای معتدل بر اساس تشریح لفظی و عنایت به جنبه‌های معنوی و اشاره به مشکلات و تأمل در مبهمات پیش گرفته است" (مقدمه کتاب حاضر، ص: یازده).

با توجه به اینکه این شرح در سال ۱۰۰۴ هجری به اتمام رسیده (بنابر ابیاتی، که شارح در پایان کتاب به زبان ترکی آورده است مقدمه کتاب، ص: هیجده) و نیز با عنایت به اینکه شارح آن فارسی زبان نبوده، این شرح یکی از ارزشمندترین شرح‌های گلستان است. در داور می‌تواند این کتاب، همچنین، باید در نظر داشت که شرح آن برای غیرفارسی زبانان نوشته شده است.

۴-۲. از ویژگی‌های دیگر این شرح نقد شرح‌های دیگر گلستان از جمله شروح ابن سیدعلی، سروری، لامعی، کافی، شمعی و ... است. که در اکثر صفحه‌های کتاب مطالب آنان نقد شده است.

اینک چند نمونه از آن موارد: درباره "که طاعتش موجب قربت است." نوشته‌اند: "کسی که گفته "که" در اینجا ادات از برای ربط ماقبل به مابعد است ولی تعیین نکرده که چه چیز را به چه چیز ربط می‌دهد ناشی از قلت تأمل اوست؛ رد شمعی و لامعی" (ص ۳). درباره فعل "نبری" نوشته‌اند: "فعل نفی استقبال، مفرد مخاطب از بریدن. کسانی که از بردن مشتق دانسته‌اند به احوال اشتقاق آگاه نبوده‌اند؛ رد ابن سیدعلی و لامعی و شمعی" (ص ۱۹). درباره مصراع "چون نگه می‌کنم نموده بسی" نوشته‌اند: "کسی که لفظ "چون" را با واو اصلی معتبر دانسته و به معنی "کیف" تجویز کرده، خیلی زیون بوده است؛ رد لامعی و شمعی" (ص ۵۸). درباره "اول اردیبهشت ماه جلالی" نوشته‌اند: "کسانی که لفظ اردیبهشت را به ماه اضافه گرفته‌اند، خطای فاحش کرده‌اند ... ؛ رد شمعی و کافی و ابن سیدعلی و لامعی و سروری" (ص ۷۹). درباره "سیلی خواهد به ضرورت سرش" نوشته‌اند: "کسانی که حرکت کسر یاء سیلی را به جهت ضرورت وزن دانسته‌اند، باید به صورتشان سیلی زد. زیرا در حالی که به احوال وزن مطلع نیستند، به چنین کتاب‌ها شرح نوشته و به یاء کسره داده‌اند؛ رد شراح جمیعاً (صص ۵۵۱). درباره "زر مانده و خاکسار مرده" نوشته‌اند: "کسی که خاکسار را" رجل کثیرالتراب که تراب اصل درهم و دنیا راست "گفته، خاک بر سرش ... ؛ رد سروری" (ص ۱۰۰۲) و ... در برخی از صفحه‌های کتاب نزدیک به نیمی از مطالب مربوط به نقد شرح‌های دیگر است، از جمله صص ۱۷۰ و ۲۸۸ و ۳۷۱ و ۲۸۹ و ۴۰۷ و ...

۴-۳. البته موارد زیادی از ایرادات سودی خود در محل ایراد است، از آن جمله است: ص ۵۵ که درباره بیت "یارب ز باد فتنه ..." نوشته‌اند: "کسی که معنای مصراع ثانی را "آنقدر که خاک و باد را بقا باشد" گفته و یا کسی که "تا آن زمان که خاک و باد را بقا باشد" فرموده و نیز آنکه "مادام که خاک و باد باقی است" معنی کرده، نتوانسته‌اند به تحقیق ادای مطلب کنند، فتأمل؛ رد لامعی و شمعی و کافی". ص ۸۶ درباره "به چه کار آید ز گل طبعی" نوشته‌اند: "کسانی که یک طبق از گل گفته‌اند، به این معنی واصل نشده‌اند ...". و ... و موارد فراوانی که شارح مصادر جعلی را به جای مصادر اصلی آورده‌اند؛ مثلاً افعال "بینی، بزنی، نشینی، فرست، بکن و ..." را به ترتیب از "بینیدن، زبیدن، نشینیدن، فرستیدن، کنیدن و ... دانسته‌اند.

۴-۴. در موارد متعددی نیز نظر شارح در محل تأمل است، از آن جمله:

- ص ۳۶ آنچه درباره "قصب‌الحیب" به جای "قصب‌الجیب" گفته‌اند.

- ص ۵۵، درباره "یارب ز باد فتنه نگه‌دار ..." نوشته‌اند: "تخفیف" رب "به جهت ضرورت وزن است، در حالی که در زبان فارسی همواره رب درحالت غیر اضافی، مخفف ادا می‌شود.

- ص ۵۷، درباره فعل "نماند" نوشته‌اند: "فعل نفی مفرد مخاطب" در حالی که فعل غایب است.

- ص ۲۷۷، درباره "ی" در جمله "شبی در خدمت پدر نشسته بودم" نوشته‌اند: "یاء حرف نسبت". در حالی که "ی" نکره است. و نیز آنچه در ص ۸۶ و ۲۹۹ و ۴۲۶ در پاورقی به آن پاسخ داده شده است. و همچنین ص ۶۰۲، ۲۲-۲۱، ص ۶۸۹، س ۲۰-۱۸، ص ۱۰۰۴، س ۱۶ و ...

۴-۵. در این شرح واژه‌ها و عبارت‌های بسیار ساده گلستان نیز معنی شده‌اند (لا بد به این دلیل که شرح برای غیر فارسی زبانان نوشته شده است) و همین امر موجب افزایش حجم کتاب شده است، مثلاً: "موجودات: عبارت از اشیاء موجود در دنیا است" (ص ۱۹، س ۲۴) و "او: ضمیر غایب به معنی هو و هی" (ص ۲۷، س ۶) و "برف: به معنی ثلج عربی است" (ص ۶۳، س ۱۹) و "فردا: به معنی غد عربی است" (ص ۷۰، س ۲) و "میوه‌ها: میوه معروف و ها علامت جمع" (ص ۸۳، س ۱۹) و "امیدوار: با امید" (ص ۲۱۱، س ۳۰) و "اسب: به معنی فرس" (ص ۲۱۷، س ۱۸) و "دشوار: مشکل" (ص ۷۰۴، س ۱۷) و ... و این در حالی است که برخی از واژه‌هایی که نیاز به توضیح داشته‌اند، توضیح داده نشده‌اند، برای نمونه در ص ۲۲۴ واژه‌های ماست، دروغ، جهان‌دیده و ... معنی شده‌اند ولی واژه "چمچه" معنی نشده است. یا در ص ۶۹۰ فعل ساده "بکنی" و "ور" (مخفف اگر) معنی شده‌اند اما واژه "جوالدو" معنی نشده است و ...

۴-۶. توجه به ضبط‌های دیگر برخی از واژه‌ها در نسخه‌های دیگر گلستان با یادکرد گونه آنها از دیگر ویژگی‌های این شرح است. از جمله: ص ۲۲۷، س ۵ و ص ۲۴۳، س ۲۳ و ص ۳۱۴، س آخر و ص ۵۱۴، س ۲۵ و ص ۶۹۳، س ۱۳ و ص ۷۶۰، س ۲۹ و ص ۸۱۶، س ۱، ۱۶ و ص ۱۰۰۹، س ۱۰ و

۴-۷. مطالبی که در برخی از پاورقی‌ها به نام "لطایع الفقیر الی‌السعد" و "محمد اسعد" آمده و بیشتر در بردارنده نظرات انتقادی سودی است، به قدر خود بر ارزش کتاب افزوده است، از جمله صص ۱۳۳، ۱۳۹، ۳۹۹، ۴۲۱، ۵۸۴، ۶۳۹ و

۴-۸. ترجمه این کتاب، یکی از ارزشمندترین اقداماتی است که به دست آقایان زین‌العابدین چاوشی، حیدر خوش‌نیت و علی‌اکبر کاظمی صورت گرفته است، منوچهر مرتضوی در ارزیابی این ترجمه نوشته‌اند: " مترجمان محترم تا آنجا که وظیفه مترجم است در اهتمام و دقت و رعایت امانت فروگذار نکرده و متنی قابل اعتماد از شرح گلستان سودی در دسترس خوانندگان قرار داده‌اند ... " (مقدمه کتاب، ص: دوازده).

مترجمان کتاب، علاوه بر ترجمه، در موارد اندکی سخنان شارح را نیز نقد کرده و توضیحاتی سودمند را در پاورقی همان صفحه افزوده‌اند، از جمله: صص ۱۴، ۱۵، ۵۶، ۸۶، ۱۵۹، ۲۵۹، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۴۱، ۷۶۸، ۸۰۹ و

۴-۹. وجود فهرست‌های گوناگون پایان کتاب (صص ۱۰۸۱-۱۰۱۹) بر ارزش کاربردی آن افزوده است.

۴-۱۰. هر چند در پایان کتاب فهرستی از غلط‌های چاپی به همراه صورت صحیح آن‌ها، در معرض دید خواننده قرار داده شده، اما اشتباهات چاپی کتاب بیشتر از آن مقدار است، و نمونه‌های زیر تنها برخی از مواردی است که در فهرست یاد شده از قلم افتاده است: ص ۲۴۶، س ۱۲: خواهشیدن (خراشیدن) و ص ۲۰۲، س ۱۵: پستر (بستر) و ص ۴۷۲، س ۳: هیئات (هیأت) و ص ۶۶۲، س ۲۶: نصیحت (نصیحت) و ص ۷۰۵، س ۳۱: بضي (بعضی) و

از نظر نگارشی نیز شایسته‌تر بود ترکیب‌ها ساده‌تر و امروزی‌تر باشند: مثلاً: ص ۷۴، س ۱۵: واقعه‌شده (واقع شده) و ص ۸۹، س ۱۷: اینخصوص (این خصوص) و ص ۳۹۴، س ۳۰: مستعملست (مستعمل است) و ص ۳۹۸، س ۳۱: بمضارعست (به مضارع است) و ص ۶۴۷، س ۵: اینقبیل (این قبیل) و

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. برکه کلاسه، سید یونسی، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال سیزدهم، زمستان ۱۳۴۰، صص ۴۵۹، ۴۶۰. ۵-۲. نکته‌ای از گلستان، یونس اندر دهان ماهی شد، اسماعیل رفیعیان، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال ۲۲، شماره مسلسل ۹۳، بهار ۱۳۴۹، ص ۱۱۸. ۵-۳. حکمت سعدی، کیخسرو هخامنشی، امیرکبیر، ۱۳۵۵ (چاپ دوم)، ص ۹۲. ۵-۴. دستور زبان سعدی، نورالله ایزدپرست، دانش، ۱۳۵۹، ص: هشت. ۵-۵. نگرشی بر متون فرهنگی گلستان سعدی، حسین آهی، سروش، شماره ۱۵۵، شنبه ۹ مرداد ۱۳۶۱، صص ۴۸-۴۶. ۵-۶. سعدی و زبان عربی در آینه گلستان، دکتر رضا هادی‌زاده، ذکر جمیل سعدی، ج ۳، ۱۳۶۴، صص ۲۸۹، ۲۹۲. ۵-۷. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۱۹۸، ۲۰۱، ۲۲۷، ۲۴۲، ۲۵۰، ۴۰۳، ۴۲۳، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۲۸، ۴۹۸، ۵۱۱. ۵-۸. با بهار در گلستان، رضا هادی‌زاده، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)، جلد سوم، شماره ۱ و ۲، ۱۳۶۹، صص ۶۸-۵۵. ۵-۹. دامنی از گل، گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۶۹ و سراسر کتاب.

شرح گلستان ، دکتر محمد خزائلی، انتشارات جاویدان، بهار ۱۳۶۳ (چاپ پنجم)، ۹۰۴ صفحه (۷۵۲+۱۵۲)، قطع: وزیری، شمارگان: نامعلوم.

- ۱. مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست فصول کتاب (ص ۳).
- ۱-۲. سرآغاز گفتاری از شارح در تأکید بر ارزش‌های دینی و ادبی مردم ایران و یادآوری برخی از ویژگی‌های ارزشمند گلستان، از جمله شیوایی نثر و حکمت‌آموزی آن و اشاره به انگیزه و شیوه شرح گلستان (صص ۴-۶).
- ۱-۳. یادکرد فهرست مأخذ کتاب (صص ۷-۸) در این دو صفحه شصت و چهار مأخذ معرفی شده است.
- ۱-۴. مقدمه (صص ۹-۹۷).
- ۱-۴-۱. تأکید بر ارزش‌های ادبی گلستان و بوستان و معرفی گفتارهای شش‌گانه مقدمه (صص ۱۱-۱۳).
- ۱-۴-۲. گفتار نخست - توضیحاتی درباره "مفهوم ادب و ادبیات، منشاء روانی ادبیات، هدف ادبیات، کیفیت تطور ادبیات و انواع ادبیات" (صص ۱۴-۲۷).
- ۱-۴-۳. گفتار دوم - تصوف و عرفان: توضیحاتی درباره "مبدأ اشتقاق تصوف، عوامل تشکیل افکار صوفیانه در اسلام، مبنای فلسفی تصوف، روش‌های اخلاقی صوفیان، تشکیلات و هدف‌های صوفیان، کتب مهم در باب تصوف و عرفان، انعکاس تصوف در ادبیات فارسی، و وظیفه ما در برابر عرفان اسلامی یا آیین جهانی" (صص ۲۸-۳۸).
- ۱-۴-۴. گفتار سوم - تاریخ تحول نثر فارسی تا زمان شیخ: توضیحاتی درباره "مزایای زبان فارسی که امروز به آن تکلم می‌کنیم، ادبیات فارسی از زمان هخامنشیان تا انقراض دولت ساسانی، ادبیات ایران در سه قرن اول هجری، نثر نویسندگان زمان سامانیان و دوره اول غزنویان، نثر نویسندگان پارسی در دوره دوم غزنوی و عصر سلجوقی تا فتنه مغول، فارسی‌نویسان معاصر یا قریب به عصر شیخ" (صص ۳۹-۵۲).
- ۱-۴-۵. گفتار چهارم - شناسایی مقام سعدی: توضیح درباره نام، کنیه، تاریخ تولد، وفات سعدی و زندگی و آثار او (صص ۶۰-۵۴).
- توضیح درباره اختلاف نظر در نام، کنیه و تاریخ تولد و وفات سعدی و تأکید بر صحت قول ابن‌الغوطی در کتاب "مجمع‌الاداب فی معجم‌اللقاب" و "الحوادث‌الجامعه" در خصوص نام، کنیه و وفات سعدی (ص ۵۳).
- استناد به حکایتی در باب پنجم گلستان که درباره زمان صلح سلطان محمد خوارزمشاه با ترکان ختاست و نتیجه‌گیری آنکه: "سال تولد شیخ ۵۸۰ هجری مقارن با سال ۱۱۸۴ میلادی است و همین سال را هانزی‌ماسه مستشرق معاصر فرانسه برگزیده و حوادث تاریخی هم مؤید آن است" (ص ۵۴).
- یادکرد اشعاری که به عنوان ماده تاریخ در وفات سعدی سروده شده و نقد و بررسی آنها (صص ۵۶-۵۵).
- اشاره به مراحل زندگی و مسافرت‌های سعدی (صص ۵۸-۵۶).
- معرفی کوتاه آثار سعدی (صص ۶۰-۵۸).
- ۱-۴-۶. گفتار پنجم - معرفی گلستان سعدی: وصف اجمالی گلستان از نظر اندیشه‌های اخلاقی، گلستان از نظر سبک، پیروی از سبک گلستان، ترجمه‌ها و شرح‌های گلستان (صص ۷۴-۶۱).
- بررسی گلستان و بوستان از نظر اخلاق عملی و سنجش آنها با آثاری چون آثار ارسطو، ابوعلی مسکویه، فارابی، عنصرالمعالی کیکاووس قابوس بن وشمگیر و غزالی (صص ۶۶-۶۱).
- بررسی ویژگی‌های سبک گلستان، از جمله: "نثری است که خصوصیات لفظی و معنوی نظم را در خود حل کرده و نظمی است که سادگی و روشنی نثر را در بردارد (ص ۶۶). مبنای گلستان بر ایجاز است ... داستان‌های گلستان و بوستان ساختگی و واهی نیست و محصول جهان‌گردی‌ها و سیاحت‌های مردی دانا و عرفان‌پیشه است ... گلستان از نظر نوع نثر شبیه مقامه است ... لکن گلستان را از جنس مقامات قاضی حمیدالدین در زبان فارسی یا مقامات بدیعی و حریری در زبان عربی نمی‌توان به شمار آورد ..." (ص ۶۷).
- معرفی کتاب‌هایی که به تقلید از گلستان پرداخته شده و مقایسه آنها با گلستان: "هیچ‌کدام با کتاب گلستان سعدی برابری نکرده و هنوز پرداخته‌های عاجلانه شیخ، بی‌نظیر و بی‌مانند است." (ص ۶۹).

- معرفی ترجمه‌های گلستان به زبان‌های دیگر: چهار ترجمه به زبان فرانسه، سه ترجمه به زبان آلمانی، هفت ترجمه به زبان انگلیسی، دو ترجمه به زبان عربی، سه ترجمه به زبان ترکی، یک ترجمه به زبان لاتینی، یک ترجمه به زبان ایتالیایی، یک ترجمه به زبان روسی، دو ترجمه به زبان لهستانی و ... (صص ۷۲-۶۹).
- اشاره به نویسندگان و شاعران اروپایی که تحت تأثیر آثار سعدی بوده‌اند (صص ۷۳-۷۲).
- معرفی شرح‌هایی که بر گلستان نوشته شده است. در این قسمت هشت شرح گلستان و تعدادی تصحیح گلستان که به همراه تعلیقاتی به چاپ رسیده معرفی شده است (صص ۷۴-۷۳).
- ۶-۷-۱. گفتار ششم سخنی چند در باب شعر، گفتگوی کوتاهی در باب قافیه، مختصری از علم عروض، اوزان عروضی ابیات و قطعه‌های گلستان، انواع شعر فارسی، آرایش‌های سخن در گلستان:
- توضیح درباره مفهوم شعر، شرایط قافیه، گفتاری درباره عروض و تقطیع شعر، افعیل و بحور عروض و زحافات (صص ۸۵-۷۵).
- بررسی و باز نمود اوزان عروضی که ابیات و قطعه‌های منظوم گلستان به آن سروده شده است (صص ۸۸-۸۵).
- در این بخش سی و دو وزن عروضی (فارسی و عربی) معرفی شده و برای هر وزن، شعری از گلستان به عنوان مثال یاد شده است. در این باره نوشته‌اند: "باید دانست که بیش از ۳۲ وزن عروضی در گلستان به کار رفته و بیشتر ابیات عربی آن به بحر طویل و بحر سبیط است و اشعار فارسی آن غالباً در بحرهای خفیف و متقارب و هزج و رمل و مجتث و مضارع است" (ص ۸۵).
- معرفی قالب‌های شعر فارسی (صص ۹۱-۸۹).
- بررسی آرایه‌های ادبی گلستان (صص ۹۷-۹۱). در این بخش بیست نوع از آرایه‌های ادبی توضیح داده شده و برای هر کدام از این آرایه‌ها، عبارات و ابیاتی از گلستان نمونه آورده شده است.
- ۱-۵. متن کامل گلستان به همراه شرح دیباچه و باب‌های مختلف آن به گونه مجزا (صص ۷۵۲-۹۹).
- ۱-۶. راهنمای فهرست‌های مختلف کتاب (با شماره جدید صفحه در ۱۵۲ صفحه).
- ۱-۶-۱. فهرست فهرست‌ها (ص ۳).
- ۱-۶-۲. فهرست مطالب شرح گلستان (صص ۱۷-۴).
- ۱-۶-۳. فهرست آیات قرآنی که در گلستان به طریق حل یا درج اقتباس شده است (صص ۲۰-۱۸).
- ۱-۶-۴. فهرست احادیثی که در گلستان به طریق حل یا درج اقتباس شده است (صص ۲۲-۲۱).
- ۱-۶-۵. فهرست جمله‌ها و ضرب‌المثل‌های عربی زیر عنوان "کلماتی که در گلستان به طریق حل یا درج اقتباس شده است" (صص ۲۴-۲۳).
- ۱-۶-۶. فهرست جمله‌های دعایی و وصفی (عربی) که در گلستان آمده است (ص ۲۵).
- ۱-۶-۷. فهرست اشعار عربی گلستان (صص ۲۷-۲۶).
- ۱-۶-۸. فهرست بیت‌ها و فردهای فارسی گلستان (صص ۳۶-۲۸).
- ۱-۶-۹. فهرست قطعه‌های گلستان (صص ۴۶-۳۷).
- ۱-۶-۱۰. فهرست رباعیات گلستان (ص ۴۷).
- ۱-۶-۱۱. فهرست مثنوی‌های گلستان (صص ۵۲-۴۸).
- ۱-۶-۱۲. فهرست حکم و کلمات قصار سعدی در گلستان (صص ۵۹-۵۳).
- ۱-۶-۱۳. فهرست قواعد دستوری شرح گلستان (صص ۶۳-۶۰).
- ۱-۶-۱۴. فهرست اعلام شرح گلستان (صص ۹۲-۶۴).
- ۱-۶-۱۵. فهرست اماکنی که در شرح گلستان از آنها نامی برده شده است (صص ۱۰۳-۹۳).
- ۱-۶-۱۶. فهرست کتاب‌هایی که در شرح گلستان از آنها نامی برده شده است (صص ۱۱۵-۱۰۴).
- ۱-۶-۱۷. فهرست الفاظ و عباراتی که در خلال شرح گلستان از آنها گفتگو شده است (صص ۱۵۲-۱۱۶).
- ۲. منابع اصلی:** برای شرح گفتارهای مقدمه این کتاب از مآخذ فراوانی بهره برده شده است. در فهرست مآخذ (صص ۸-۷) شصت و چهار مآخذ نام برده شده که موارد زیر از آن جمله است: ۱- قرآن مجید. ۲- نهج البلاغه. ۳- تفاسیر مختلف از جمله میبدی و جلالین. ۴- فرهنگ‌ها و لغت‌نامه‌های مختلف از جمله: معین، نفیسی، برهان قاطع، المنجد و ... ۵- کتاب‌های مختلف تاریخی. ۶- امثال و حکم دهخدا. ۷- شرح گلستان ولی محمد. ۸- شرح گلستان صمد قاضی فتح محمد. ۹- کلیات سعدی به تصحیح محمدعلی فروغی. ۱۰- کلیات سعدی به تصحیح شوریده شیرازی. ۱۱- گلستان به تصحیح و حواشی مرحوم قریب. ۱۲- گلستان به تصحیح آقای دکتر مشکور. ۱۳- گلستان طبع شوروی. ۱۴- روضة‌الورد ترجمه عربی گلستان، نگارش فرات لبنانی. ۱۵- از سعدی تا جامی، ادوارد براون ترجمه علی اصغر حکمت. ۱۶- مقاله حواشی گلستان، از دکتر عبدالحسین زرین کوب. ۱۷- کتاب‌های عروض و قافیه از جمله: المعجم، بحورالاجان و ...
- ۳. رویکرد به آثار سعدی:** ۱- همه کتاب درباره متن کامل گلستان و شرح آن است.
- ۴. اشاره:** این شرح نخستین شرحی است که به گونه‌ای مبسوط و مفصل، با بررسی سراسر متن گلستان و شرح واژه‌ها و جمله‌ها و بیت‌ها، با تنظیم فهرست‌های مختلف به شکل تازه‌ای (بعد از برخی شرح‌های چاپ سنگی) به چاپ رسیده است. از ویژگی‌های ارزشمند این کتاب موارد زیر برشمردنی است: ۱- توضیح کامل واژه‌ها، جمله‌ها و بیت‌های فارسی و عربی. ۲- اعراب‌گذاری کامل جمله‌ها و بیت‌های عربی. ۳- یادکرد بسیاری از همانند‌های معنایی یا واژه‌های هم‌ریشه در زبان‌های دیگر، بویژه انگلیسی، فرانسه، یونانی و ... از جمله: ۲۴۹، ۲۳۹، (چوپان) و ص ۳۰۲، ۷۴۹: (دارو) و ص ۳۵۷، ۹۱: (طاووس) و ص ۴۵۶، ۷۰: (حنظل) و ص ۵۷۳، ۸: (صندل) و ص ۶۱۴، ۶۹: (عقرب) و ص ۷۴۳، ۵۴۴: (لنگر) و ...
- ۴-۴. بررسی ریشه برخی واژگان و سیر تطور آنها، از جمله: ص ۱۱۵، ۱: (خدای) و ص ۱۲۲، ۲۲: (زمررد) و ص ۲۰۳، ۶۱: (سپاه) و ص ۲۷۰، ۴۵۱: (دیوان) و ص ۲۹۵، ۶۸۵: (بزه) و ص ۲۹۸، ۷۰۶: (ماست) و ص ۲۹۹، ۷۲۳: (خردمند) و ص ۳۶۸، ۱۹۰، ۱۹۲: (مغز و نماز) و ص ۵۴۲، ۱۲۸: (قفس) و ص ۵۵۵، ۲۶۴: (ترازو) و ...
- ۴-۵. نقد ضبط برخی از واژه‌های مورد اختلاف در برخی نسخه‌ها، (هرچند این مورد در طول شرح چندان زیاد نیست و بسیاری از دیگر اختلاف نسخه‌ها که نیاز به نقد داشته، بدون بررسی رها شده است). از نمونه‌های بررسی و نقد شده موارد زیر برشمردنی است: ص ۲۲۱، ۱ (کشتن بی‌گناهی)، ص ۲۲۶، ۲۱: (درباره وجود واو عطف) و ص ۲۵۴، ۳۰۱: (بني آدم اعضاي ...) و ص ۶۳۲، ۲۴۹: (نسخه شوریده) و ص ۷۲۹، ۴۱۳: (کبر در سر داشتن) و ص ۷۴۸، ۵۵۳: (مزد سرهنگی) و ...
- ۴-۶. تعیین وزن همه ابیات فارسی و عربی. در این قسمت برای رعایت ایجاز، وزن هر شعر با یادکرد شماره آن به فهرست اوزان در مقدمه (صص ۸۸-۸۵) ارجاع داده شده است.
- ۴-۷. برخی از گفتارهای مقدمه، از جمله گفتار پنجم و برخی از مطالب گفتار ششم اطلاعات ارزشمندی را درباره گلستان به خواننده می‌دهد.
- ۴-۸. فهرست‌های هدفه‌گانه پایان کتاب که در ۱۵۲ صفحه تنظیم شده بر ارزش پژوهشی و کاربردی اثر افزوده است.

۶-۹. با این همه، برخی از گفتارها و توضیحات کتاب با آنکه مطالب ارزنده‌ای هستند اما ارتباط لازم و بایسته را با اصل موضوع کتاب ندارند و موجب افزایش حجم کتاب شده‌اند، از آن جمله است: گفتار نخست (مفهوم ادب و ادبیات، منشأ روانی و هدف و کیفیت تطور و انواع آن، صص ۲۷-۱۶)، گفتار دوم (تصوف و عرفان، صص ۲۸-۲۸)، گفتار سوم (صص ۵۰-۲۹) و قسمت اول، دوم و سوم از گفتار ششم (صص ۸۵-۷۵) و در بخش شرح گلستان موارد زیر از همین قبیل است: همه مواردی که زیر عنوان قاعده در سراسر کتاب به چشم می‌خورد، بویژه قواعد مختلف تجزیه و ترکیب عربی؛ نیز ص ۱۵۹، پ ۲۸۴ (همایون) و ص ۲۲۴، پ ۲۶ (محمود سبکتکین) و ص ۳۷۰.

پ ۴۵۱: (دیوان) و ص ۲۸۱، پ ۵۶۲: (شیر) و ص ۳۰۲، پ ۷۵۵: (مصر) و ص ۳۰۹، پ ۸۰۱: (اسکندر) و ص ۳۷۲، پ ۲۱۲: (سماع) و ص ۶۱۵، پ ۸۱: (پانزده سالگی) و ص ۶۱۹، پ ۱۱۲: (بر بنده مگیر ...) و ص ۶۹۴، پ ۱۶۰: (تورات) و ص ۷۶۲، پ ۳۹۸: (نشیب) و... ۱۰-۶. موارد زیر از نشانه‌های شیفتگی شارح کتاب نسبت به شیخ اجل است که او را به توجیه کشانده است: الف: تأیید همه آنچه در گلستان آمده است، از جمله: "برخی نگارش باب پنجم و باب ششم گلستان را مناسب با مقام زهد شیخ ندانسته‌اند، لکن اگر عبارات آخر این کتاب مستطاب را بخوانیم در می‌یابیم که سعدی طبعی لطیف و مردم شناس داشته و می‌دانسته است که درج دو باب هزل در میان شش باب حکمت و اخلاق مایه تنشيط خاطر خواننده می‌شود و ناظر در این کتاب پس از دیدن چهار باب حکمت و اندرز با مطالعه دو باب خستگي می‌گیرد و برای تحقیق و دقت بیشتری در مطالب باب هفتم و هشتم که امرالکتاب گلستان است آماده‌تر می‌شود" (ص ۶۸). ب: منطبق دانستن همه گفته‌های سعدی بر واقعیت بیرونی، از جمله: "بعضی پنداشته‌اند که وقایع سفرها، ساخته طبع خود شیخ باشد، لکن پذیرفتن چنین عقیده‌ای با مقام تقدس و امانت این مرد بزرگوار به هیچ وجه مناسب نیست..." (ص ۷۵). ج: پذیرفتن مثنوی "کریم" به عنوان اثری مسلم از سعدی در حالی که با توجه به سستی زبان بسیار بعید به نظر می‌رسد که این اثر از سعدی باشد، در این باره نوشته‌اند: "از مثنوی کریمای وی که در بحر متقارب و هموزن با بوستان است و در دو قرن پس از ورود او به دست آمده، می‌بایست ذوق عرفانی خویش را سیراب کرد تا بتوان سرمستانه، دل را در پی معشوق که در غزل‌های گوناگون وی وصف شده است، روانه ساخت..." (ص ۵۹).

۱۱-۶. نشانی نقل قول‌ها و ابیات شاهد مشخص نشده است، از جمله: ص ۱۱، س ۷ و ص ۲۴۲، س ۲۹ و ص ۵۷۷، س ۱۲، ۱۲ و ص ۵۷۸، س ۹ و ص ۶۰۹، س ۱۰ تا ۱۲ و ص ۶۷۵، س ۶، ۱۰، ۱۱ و... .

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. گلستان سعدی، نورالله ایران‌پرست، دانش، با همکاری مؤسسه انتشارات فرانکلین تهران، ۱۳۴۸، ص: سه. ۲-۵. نکته‌ای از گلستان یونس اندر دهان ماهی شد، اسماعیل رفیعیان، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال ۲۲، شماره مسلسل ۹۲، بهار ۱۳۴۹، ص ۱۱۸. ۳-۵. مضمون گیری سعدی از شاعران عرب، دکتر جعفر مؤید شیرازی، گوهر، سال اول، شماره ۹، مهر ۱۳۵۲، ص ۸۲۰.

۴-۵. تأثیر قرآن و حدیث بر آثار سعدی، دکتر جعفر مؤید شیرازی، گوهر، شماره ۱۱ و ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۵۴، ص ۹۱۹. ۵-۵. طبع تو را...، جعفر شعار، یادگارنامه حبیب یغمایی، توس، ۱۳۵۶، ص ۲۲۸. ۶-۵. دستور زبان سعدی، نورالله ایزدپرست، دانش، ۱۳۵۹، ص: هفت و هشت و نه و ده. ۷-۵. سعدی از دیده دیدرو، اکبر اصغر تبریزی، آینده، سال هفتم، شماره ۱۲-۱۱، بهمن و اسفند ۱۳۶۰، ص ۸۳۹. ۸-۵. نگرشی بر متون فرهنگی، گلستان سعدی، حسین آهی، سروش، شماره ۱۵۵، شنبه ۹ مرداد ۱۳۶۱، صص ۴۸-۴۶. ۹-۵. شرح بوستان، دکتر محمد خزائلی، انتشارات جاویدان، ۱۳۶۲ (چاپ چهارم)، صص: هفت، ۵۵، ۸۷، ۱۰۲، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۹۴، ۲۸۴، ۲۸۹، ۳۳۴. ۱۰-۵. شناختی تازه از سعدی...، دکتر جعفر مؤید شیرازی، انتشارات نوید، ۱۳۶۲، ص ۲۱۱. ۱۱-۵. فهرست چاپ‌های آثار سعدی در شبه‌قاره، سید عارف نوشاهی، مرکز تحقیقات ایران و پاکستان، ۱۳۶۳، ص ۱۳۲. ۱۲-۵. سعدی آموزگار فناخت، محمدمهدی رکنی، ذکر جمیل سعدی، ج ۲، ۱۳۶۴، ص ۱۷۳. ۱۳-۵. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۲۷، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۴، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۶۱، ۲۶۵، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۹۲، ۲۹۵، ۲۹۷، ۳۰۵، ۳۰۷، ۳۱۱، ۳۱۶، ۳۲۸، ۳۳۵، ۳۳۷، ۳۴۵، ۳۵۶، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۷، ۴۰۱، ۴۰۳، ۴۰۵، ۴۱۳، ۴۱۸، ۴۲۴، ۴۳۴، ۴۳۴، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۸، ۴۴۸، ۴۵۵، ۴۵۹، ۴۶۴، ۴۷۳، ۴۷۵، ۴۷۹، ۴۸۲، ۴۸۴، ۴۹۰، ۴۹۴، ۴۹۷، ۴۹۸، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۵، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۲، ۵۲۷، ۵۲۹، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۴، ۵۵۵، ۵۵۹. ۱۴-۵. مقلدان گلستان سعدی در دوره قاجار، دکتر ولی‌الله ظفری، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال ۲۷، شماره ۲ و ۴، پاییز و زمستان ۱۳۶۸، صص ۲۵۱، ۲۵۲. ۱۵-۵. نظری به احادیث و اخبار در آثار سعدی، ناصر باقری بیدهندی، مشکوه، زمستان ۱۳۶۸، ص ۱۶۶. ۱۶-۵. سعدی معلم اخلاق، دکتر رضا مصطفوی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، ص ۱۴۸. ۱۷-۵. دامنی از گل، گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۶۹ و سراسر کتاب. ۱۸-۵. گزیده گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، ۱۳۷۱، در سراسر توضیحات کتاب از این اثر بهره برده شده است. ۱۹-۵. گزینه گلستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۱، در سراسر توضیحات از این کتاب بهره برده شده است. ۲۰-۵. گلستان سعدی، کامیار عابدی، ادبستان، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۳۹)، اسفند ۱۳۷۱، ص ۱۹. ۲۱-۵. باز هم درباره "بني آدم ..."، محمود امیدسالار، مجله ایران‌شناسی، سال پنجم، شماره ۲، پاییز ۱۳۷۲، صص ۵۲۹-۵۲۵. ۲۲-۵. گلستان، گزینش متن و شرح لغات: جمشید غلامی نهاد، نشر نیایش، ۱۳۷۲، ص: پنج و سراسر کتاب. ۲۳-۵. سعدی از دیدگاه دیدرو، اکبر اصغر تبریزی، هستی، تابستان ۱۳۷۳، صص ۱۰۱-۹۵. ۲۴-۵. گلستان شیخ شیراز، سعدی، حسین استاد ولی، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴ (چاپ پانزدهم)، در سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است. ۲۵-۵. گلستان سعدی با ترجمه انگلیسی ادوارد رهاستک، محمود حکیمی، نشر قو، ۱۳۷۵، در توضیحات سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است. ۲۶-۵. برگزیده حکایات گلستان، با شرح ابیات و واژه‌های دشوار (گذری بر متون ادب اسلامی ۱)، علیرضا مرتضوی کرون، کانون فرهنگ و هنر اسلامی، ۱۳۶۳، در سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است.

شرح و تصحیح مثلثات شیخ اجل سعدی، محمدجعفر واجد، انتشارات اداره کل فرهنگ و هنر فارس، بی‌تاریخ، قطع: وزیری، شمارگان: نامعلوم.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. گفتاری کوتاه از مدیر کل وقت فرهنگ و هنر فارس درباره کتاب (صفحه بدون شماره).
- ۱-۲. گفتاری از حبیب یغمایی درباره شخصیت محمدجعفر واجد، از جمله: "شخصیتی نجیب و مهربان با شرم و آرام بود. ... مرحوم واجد مثلثات شیخ اجل سعدی را با نظر دقیق و لطیف خود تصحیح فرموده و من بنده وقتی با مرحوم ذکاءالملک فروغی کلیات شیخ را تصحیح و چاپ می‌کردیم و از علامه محمد قزوینی هم استمداد جستیم تصحیح دقیق مثلثات امکان نیافت. چون مرحوم واجد در این زمینه اهتمام فرموده بود، از آن جناب استدعا کردم که نسخه تصحیح شده خود را به مجله یغما لطف کند. استاد واجد پذیرفت و گراور آن به خط مرغوب خودش انتشار یافت" (صفحه بدون شماره).
- ۱-۳. متن کامل مثلثات با حرکت‌گذاری و اعراب‌گذاری واژه‌های محلی و عربی آن (صفحه بدون شماره).
- ۱-۴. تذکری کوتاه از نویسنده کتاب درباره تصحیح و شرح مثلثات که به صورت مقاله در مجله یغما به چاپ رسیده است (صفحه بدون شماره).

۱-۵. شرح مثلثات سعدی (صص ۴۲-۱) در این بخش همه ابیات مثنوی مثلثات نقل شده و ابیات عربی و محلی اعراب‌گذاری و تحلیل واژگانی و شرح شده است. روش شرح این گونه است که ابتدا واژه‌ها تجزیه و بررسی شده و سپس تمام بیت معنی شده است و در پایان آن تاریخ دی ماه ۱۳۴۳ ه. ش نوشته شده است. نقل يك بيت و شرح آن براي نمونه:
غر از مو میشنه واهر گس مگي راز كچمي مي‌بري خهتر و رانداز
(میشنه) با میم مفتوح به جای می‌شنوی آمده و "ه" بدل از یاء ضمیر مخاطب است. داعی گوید:
همی خنت ته خه دلدار لحظه لحظه و تو نمیشنه گش پرت از بانگ و از صدای خلقن
که در نسخه "م" به فتح میم تشکیل شده. (مگي) با ضمه آمیخته به فتحه کاف فارسی به جای "مگوي" فصل نهی از گفتن آمده تا به لفظ "مگي" به کسر کاف فارسی به معنی "مگیر" مشتبه نشود.
شاه داعی گوید:

نیکت می‌گوت داعی تش مگي بد مغروجي تو بدکردار می‌شوت
(جمی) به جای جامه‌ای آمده و در نسخه‌ها به تحریف جبعی و جمعی نوشته‌اند. داعی گوید:
سر از گرین عشقش غه حسن یار اوه در برا عشق جمه جان و بر بکان لملم
جمعی هم به جای "جمی" درست است، چنانکه در بیت شاه داعی آمده:
عروس بیب دلن جمعی مناسب چش اهم نه چش و دل او کان
طماشی اسرار (خهتر) در اکثر نسخه‌ها به این صورت نوشته‌اند و ظاهراً با ضم اول به معنی "خوبتر" آمده. داعی گوید:
تو خلق خه اکد او آر و مسکنت داعی که خاص و عام و تو انکنه بیبتن خیر
اکنون هم میان مردم "خه" به جای خوب متداول است و در نسخه چاپ بروخیم "زوتر" ثبت شده مخفف زودتر و به این نشانی می‌توان گفت "خهتر" با فتح اول به جای لفظ "گهتر" باشد، مخفف "گاهتر"، چه گاهتر به معنی زودتر و بیشتر می‌آید، مثلاً می‌گویند: "من گاهتر از تو آمدم" یعنی زودتر و بیشتر.
(برانداز) در نسخه‌ها (هدانداز) و (بدانداز) نوشته‌اند و درست نیست. برانداخت و برانداز که اکنون هم می‌گویند به معنی اندازه گرفتن و رسیدگی کردن است. چنانکه شیخ اجل در مقدمه باب هفتم بوستان گوید:
نباید سخن گفت ناساخته نشاید بریدن نینداخته

به معنی اندازه نگرفته. یعنی: "اگر از من می‌شنوی راز خود را با هرکس نیازموده مگوي، چون جامه‌ای می‌بری آن را بهتر یا بیشتر برانداز کن که کوتاه یا دراز نشود و از کار خود پشیمانی و دردسر نبینی." (صص ۲۵-۳۲).
۱-۶. گفتاری زیر عنوان خاتمه (صص ۵۰-۴۲): این بخش در واقع نقد نسخه‌ای از مثلثات سعدی است که آقای ایرج افشار در مجله یغما سال بیستم شماره پنجم آن نسخه را معرفی کرده است. از جمله: "این هم نسخه‌ای مغلوپ مغشوشی است، مانند نسخه‌های دیگر که نویسنده آن ندانسته و نسنجیده برابر اصلی نادرست صورتی برداشته و به گواهی غلط‌هایی که نوشته از عربیت و فهم زبان محلی آگاهی نداشته ...". (ص ۴۴) نویسنده در این بخش بیست و دو ایراد بر ضبط واژه‌های نسخه یاد شده وارد آورده است.

۱-۷. متن تقریظی از حبیب یغمایی بر چاپ سابق مثلثات که توسط واجد شیرازی شرح شده است.

۱-۸. شرح غزل ملمع حافظ (صص ۶۸-۵۶).

۱-۹. شرح غزل مثلث شاه داعی‌الله (صص ۷۹-۶۹).

۱-۱۰. اصلاح نامه (ص ۸۱) در این بخش بیست مورد از غلط‌های کتاب اصلاح شده است.

۲. منابع اصلی: ۲-۱. مأخذ مشخص نشده است، اما برای تصحیح متن از برخی نسخ خطی و چاپی مثلثات سعدی استفاده شده است.

۲. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. کتاب، تمام متن مثلثات و شرح آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب تنها کتاب مستقلی است که با نام مثلثات سعدی و با کاغذ عالی به چاپ رسیده و در آن همه بیت‌های عربی و محلی مثلثات با حرکت‌گذاری و اعراب‌گذاری تصحیح و شرح داده شده است. در این کتاب علاوه بر مثلثات سعدی يك غزل ملمع از حافظ و يك غزل مثلث از شاه داعی‌الله نیز شرح داده شده است. شرح مثلثات سعدی از همین شارح پیش از آنکه به گونه کتاب چاپ شود، به صورت مقاله در سال‌های ۱۳۴۷، ۱۳۴۸ و ۱۳۴۹ نیز در مجله یغما به چاپ رسیده است. از ویژگی‌های ارزشمند این کتاب موارد زیر برشمردنی است:

۱. بررسی نسخه‌های مختلف برای بازیافت صورت نهایی.

۲. حرکت‌گذاری کامل واژه‌های محلی و بررسی و ریشه‌یابی آنها با استناد فراوان به نمونه‌های مشابه، بویژه در اشعار محلی شاه داعی. بیش از سی بار به بیت‌های محلی شاه داعی استناد شده است (از جمله: صص ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۷، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۴، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱).

۳. حرکت‌گذاری، اعراب‌گذاری، شرح واژگانی و توضیح ابیات عربی.

۴-۲. گفتنی است که در آبان ماه ۱۳۳۴ ه. ش نوشته‌ای زیر عنوان "مثلثات شیخ سعدی" از ادیب طوسی در نشریه دانشکده ادبیات تبریز (سال هفتم، شماره دوم، صص ۱۸۹-۱۷۵) به چاپ رسیده است و در آن مقاله همه بیت‌های محلی مثلثات با حرکت‌گذاری و آوانگاری، شرح و بررسی شده و تفاوت‌های آن متن با ضبط این کتاب بسیارند است، اما متأسفانه در این کتاب هیچ اشاره‌ای به مقاله میسوط و ارزشمند ادیب طوسی که در شرح کامل مثلثات فضل تقدم با اوست، نشده است و عجیب‌تر آنکه در مقاله‌های دیگری که با موضوع مثلثات سعدی پرداخته شده، نیز به نوشته ادیب طوسی اشاره‌ای نشده است (رک. مقاله "مثلثات شیخ سعدی"، ادیب طوسی در همین کتاب).

۴-۳. ضبط هیچ کدام از بیت‌ها در این کتاب با ضبط نسخه کلیات سعدی از فروغی یکسان نیست و در برخی از موارد کاملاً متفاوت است، از جمله بیت ۲۹ در این کتاب به گونه زیر است:

چنان تزدم دوت کت خون خه او کند که پاکش خورد يك تي چه او کند

در حالی که همین بیت در کلیات سعدی به تصحیح فروغی به گونه زیر است:

خان تزدم دوت کت خون خوفا کند کناکس خورده دیگ تهی چه فا کند

(کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، امیرکبیر، ۱۳۶۳، ص ۸۰۹) از جمله بیت‌هایی که در این کتاب صورت و معنای آن با ضبط ادیب طوسی در مقاله یادشده کاملاً یکسان است. بیت سوم مثلثات (بیت اول محلی) است، که به گونه زیر ضبط کرده‌اند:

فروغی:

کسس ائهن داراغت خاطر بریزت که تختی عاقلی ده بار ایزت

واجد و ادیب طوسی:

گش ایها داراغت خاطر نرنزت که تختی عاقلی ده بار اثرت

معني بيت از واحد: "اگر خاطر نرنجد گوش به اينها دار كه عاقل سخني را ده بار بسنجد و آنچه را به سود و صلاح خود بيند مي پذيرد." معني بيت از اديب طوسي: "گوش به اين سخنان دار اگر خاطر نمي رنجد كه سخني را عاقل ده بار مي سنجد".
۵. تأثيرات و پاسخها: ۵-۱. نظري درباره مثلثات سعدي، دكتور كريم سنجايي، يغمما، سال بيستم، شماره هشتم، آبان ۱۳۴۶، صص ۴۱۸-۴۱۴. ۵-۲. مثلثات سعدي، حافظ و شاه داعي (۱)، دكتور جعفر مؤيد شيرازي، يغمما، سال سي و يكم، شماره هفتم، مهر ۱۳۵۷، صص ۴۲۱-۴۱۷. ۵-۳. شناختي تازه از سعدي ...، دكتور جعفر مؤيد شيرازي، انتشارات نويد، ۱۳۶۲، صص ۴۱۱-۴۰۵. سعدي معلم اخلاق، دكتور رضا مصطفوي، نشرية دانشكده ادبيات و علوم انساني، دانشگاه شهيد باهنر كرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، صص ۱۴۸. ۵-۵. سعدي، ضياء موحد، طرح نو، ۱۳۷۲، صص ۱۹۴.

شعرهاي عربي سعدي شيرازي، تصحيح انتقادي و ترجمه از دكتور جعفر مؤيد شيرازي، انتشارات دانشگاه شيراز، ۱۳۷۲، (چاپ اول از انتشارات دانشگاه شيراز)، ۱۵۲ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

* اين كتاب در واقع بخش دوم كتاب "شناختي تازه از سعدي همراه با ... است." كه در سال ۱۳۶۲ از سوي انتشارات نويد در دوهزار نسخه به چاپ رسيده و در سال ۱۳۶۳ به عنوان كتاب برگزيده سال انتخاب شده است.

اين متن با چاپ نخستين تفاوتي ندارد، بجز مواردی در حد حروف چيني و نام گذاری اشعار. براي آگاهي بيشتري، كتاب "شناختي تازه از سعدي"، همراه با متن مصحح و معرب اشعار عربي سعدي و ترجمه فارسي، دكتور جعفر مؤيد شيرازي، نويد، ۱۳۶۲ در همين مجموعه.

۵. تأثيرات و پاسخها: ۵-۱. سعدي، ضياء موحد، طرح نو، ۱۳۷۳، صص ۱۶۰-۱۵۹، ۱۹۴. ۵-۲. شعرهاي عربي سعدي شيرازي ...، محمود آيتي، كيهان فرهنگي، سال سيزدهم، شماره ۱۲۹، مهر و آبان ۱۳۷۵، صص ۶۸-۶۷.

شكوه سعدي در غزل، گزيده و شرح عبدالمحمد آيتي، انتشارات هيرمند، ۱۳۶۹، ۲۰۴ صفحه، قطع: رفعي، شمارگان: ۲۲۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. گفتاري زير عنوان "از زندگي و آثار" (صص ۷-۱).
- توضيح درباره تولد، كودكي، تحصيلات، زندگي، وجه تخلص و سفرهاي سعدي (صص ۳-۱).
- توضيح درباره آثار سعدي (صص ۷-۴).

۱-۲. نقل صد و چهل غزل از سعدي با توضيح برخي از واژهها و بيتها (صص ۳۰۴-۸).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. كليات سعدي، محمدعلي فروغي، ويراسته بهاءالدين خرمشاهي. ۲-۲. لغت نامه دهخدا و فرهنگ معين.
۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. همه كتاب گزيدهاي از غزليات سعدي و توضيح واژهها و ابیات آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. گزينش و شرح بخشي از آثار سعدي به منظور آسان تر كردن استفاده عمومي از اين آثار از اقدامات بایسته اي است كه در چند دهه اخير بارها صورت پذيرفته است. اين كتاب نيز از جمله آن آثار است، در آن صد و چهل غزل انتخاب شده، و درباره برخي از واژهها و بيتهاي آن توضيحاتي داده شده است.

۴-۲. نخستين موضوعي كه در بخش توضيحات به چشم مي آيد اين است كه بسياري از واژهها و تركيبهاي ساده توضيح داده شده ولي برخي از مواردی كه نياز به توضيح دارد، بدون توضيح رها شده است، موارد زير از آن جمله است:

- در غزل شماره ۴ به جاي توضيح واژههاي ساده "باور" و "تربت" بهتر بود "آرزو مي كنم" (بيت ۹) توضيح داده مي شد و التفات موجود در بيت ۱۲ بررسي و باز نموده مي شد.

- ص ۵۳، توضيح شماره ۹، به جاي توضيح درباره باز و شاهباز و رنگهاي آن (خرمايي و خرمايي تيره و سفيد ...) شايسته بود بيت را معني مي كردند (بازان شاه را حسد آيد بدین شكار - كان شاهباز را دل سعدي نشيمن است).

- ص ۱۲۳، واژه دگر را معني کرده اند (مخفف ديگر، سپس، بعد از آن، بار ديگر). ولي فعل "گفتن يارند" را در بيت ۷ همان غزل توضيح نداده اند.

- ص ۲۶۴، توضيح بيت (گرم عذاب نمايي به داغ و درد جدايي - شكنجه صبر ندارم، برير خونم و رستي) فقط نوشته اند: "گرم: اگر مرا"، در حالي كه بايد به جاي "گرم" درباره فعل "رستي" توضيح مي دادند.

- بسياري از واژههاي ساده به تکرار توضيح داده شده است، مثلاً: "ور: و اگر: رفتني است: بايد برود (ص ۶۱) و كلبه: خانه كوچك و تنگ و تاريك، دكان (ص ۶۵)، وهم: تصور، پندار: زخم: ضربه، جراحت، ريش، مي نگرند: نگاه كنند ور: مخفف و اگر (ص ۳۳)، آب چشم: اشك، در اينجا مراد گريه است (ص ۶۹) و ...".

- برخي از توضيحات اگر چه مفيد است اما متناسب با ديگر توضيحات نيست و در معني بيت مورد نظر چندان نقشي ندارد، از جمله: ص ۱۸: توضيح درباره فردوس و ص ۱۲۱: توضيح درباره انواع سرو، ص ۲۱۵، توضيح درباره گياه وسمه و

۴-۳. برخي از نظرات نگارنده در محل تأمل است، موارد زير از آن جمله است:
- ص ۴۱، در معني "... كه سعدي ز دوست خرسند است" نوشته اند: "يعني ديگر به او و يا عشق او نيازي ندارم [ندارد]".
- ص ۴۲، "سودا" را در بيت:

"ز دست رفته نه تنها منم در اين سودا چه دستها كه ز دست تو بر خداوند است"
به معني "معامله" نوشته اند، در حالي كه "معامله" دورترين معني سودا در اين بيت است.

- ص ۵۳، در توضيح بيت
"شيرين به در نمي رود از خانه بي رقيب داند شكر كه دفع مگس باد بيزن است"
نوشته اند: "... در اين بيت رقيب به مگس تشبيه شده است" (!).

- ص ۹۳، در توضيح بيت
"تا پاي مبارکش بيوسم فاصد كه پيام دلبر آورد"
نوشته اند: "تا: براي اينكه: فاصدي كه از دلبر پيام آورد (كجاست) كه بر پاي مبارکش بوسه زنم". اولاً تا در معني "بگذاريد" و

"بهل" آمده است و ثانياً دانسته نيست فعل "كجاست" با چه قرينه اي در اين بيت، تصور شده است.
- ص ۵۳، س ۷ و ص ۲۷۷، س ۱۲ و ... نوشته اند: "در رابطه با پري و ديوانه رك. غزل ۱۲-۲"، در حالي كه در نشاني ياد شده هيچ اشاره اي به رابطه پري و ديوانه نشده است.

- ص ۱۸۴، در توضيح بيت "پاي مي پيچم و چون پاي دلم مي پيچد" - بار مي بندم و از بار فرو بسته ترم" نوشته اند: "پاي پيچيدن: نافرمانی كردن."

اگر چه سعدي در جاي ديگر هم پاي پيچيدن را به معني نافرمانی کردن به کار برده است، در بوستان گوید "مپیچ اي پسر گردن از عدل و رای - که مردم ز دست نیچند پای" ولي آیا این بیت هم به همین معناست؟

۴-۴. اشتباهات فراوان چاپی از دیگر ویژگی‌های این کتاب است، موارد زیر از آن جمله است: ص ۲۲، س ۷: هم (همه) و ص ۴۲، س ۵: سنگیست (سنگیت) و ص ۴۵، س ۲۳: کافی بود ز (کافی بود) و ص ۶۴، س ۱: دوس (دوست) و س ۱۸: بدانند (بدانند) و ص ۹۲، س ۱۱: کسی (کس) و ص ۹۸، س ۵: محبت (محبتت) و ص ۱۵۵، س ۸: بالا دگر (بالای دگر) و ص ۱۶۵، س ۱۳: نتون (نتوان) و ص ۱۷۳، س ۹ و ص ۲۰۸، س ۵: دینی (دینی) و ص ۱۸۶، س ۱۰: در می‌نگیرم (در می‌نگرم) و ص ۱۹۳، س ۱۴: نظر می‌کنی (نظر کنی) و ص ۱۹۷، س ۹: قیس بن عامر (قیس بنی عامر) و ص ۲۰۱، س ۱۳: سهلست (سهل است) و ص ۲۱۴، س ۸: نه نسیم (نه سیم) و ص ۲۶۷، س ۲: گذشی (گذشتی) و ص ۳۰۲، س ۷: الماس (التماس) و ...

۴-۵. در این کتاب نیز هرگز به زیبایی‌شناسی سخن سعدي و شگردهای او در ایجاد رستخیز کلام توجهی نشده است. و درباره این ویژگی ارزشمند سخن سعدي که در تمام غزل‌ها به فراوانی دیده می‌شود، هیچ اشاره‌ای در ضمن توضیحات نشده است.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. غزلیات شیخ شیراز، سعدي، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدبانی، ۱۳۷۴، ص ۷۶۷.

شناختی تازه از سعدي ، همراه با متن مصحح و عرب اشعار عربي سعدي ... ، دکتر جعفر مؤیدشیرازی، انتشارات نوید، ۱۳۶۲ ، ۲۱۵ صفحه، قطع: رفعی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست مطالب و موضوعات کتاب (صص: ج - د).
- ۱-۲. دیباچه. توضیح درباره انگیزه تألیف کتاب و اشاره‌ای به مطالب آن (ص ۱).
- ۱-۳. گفتاری زیر عنوان "از سعدي چه می‌دانیم" (صص ۵-۱۲)، این گفتار پیش از این با همین نام در مجله خرد و کوشش (دوره ششم، بهار ۱۳۵۴، صص ۲۷-۲۸) به چاپ رسیده است و ما در بخش مقاله‌ها آن را معرفی کرده‌ایم. برای پرهیز از درازی سخن، آن را تکرار نمی‌کنیم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).
- ۱-۴. گفتاری زیر عنوان "مضمون‌گیری سعدي از شاعران عرب" (صص ۲۸-۱۳) این گفتار پیش از این با همین نام در مجله گوهر (سال اول، شماره ۹، مهر ۱۳۵۲، صص ۸۲۲-۸۱۱) به چاپ رسیده و ما در بخش مقاله‌ها آن را معرفی کرده‌ایم. برای پرهیز از درازی سخن آن را تکرار نمی‌کنیم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).
- ۱-۵. گفتاری زیر عنوان "امانت سعدي" (صص ۲۷-۲۹) این گفتار پیش از این با همین نام در مجله گوهر (سال دوم، شماره ۳، خرداد ۱۳۵۲، صص ۲۳۰-۲۲۷) به چاپ رسیده است و ما در بخش مقاله‌ها آن را معرفی کرده‌ایم. برای پرهیز از درازی سخن، آن را تکرار نمی‌کنیم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).
- ۱-۶. گفتاری زیر عنوان "تأثیر قرآن و حدیث بر آثار سعدي" (صص ۴۲-۳۸). این گفتار پیش از این، با همین نام در مجله گوهر (سال سوم، شماره ۱۲-۱۱، بهمن و اسفند ۱۳۵۴، صص ۹۱۹-۹۱۶) به چاپ رسیده است و ما در بخش مقاله‌ها، آن را معرفی کرده‌ایم، برای پرهیز از درازی سخن آن را تکرار نمی‌کنیم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).
- ۱-۷. گفتاری زیر عنوان "تأثیر شعر عربي بر آثار سعدي و شعر فارسی بعد از وی" (صص ۵۰-۴۴) این گفتار پیش از این، با همین نام در مجله گوهر (سال دوم، شماره ۷، مهر ۱۳۵۳، صص ۲۳۲-۲۲۷) به چاپ رسیده است و ما در بخش مقاله‌ها آن را معرفی کرده‌ایم. برای پرهیز از درازی سخن، آن را تکرار نمی‌کنیم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).
- ۱-۸. گفتاری زیر عنوان "مثلثات سعدي، حافظ و شاه داعی" (صص ۶۸-۵۱). این گفتار پیش از این با همین نام در دو قسمت در مجله یغما به چاپ رسیده و ما در بخش مقاله‌ها آن را معرفی کرده‌ایم. برای پرهیز از درازی سخن آن را تکرار نمی‌کنیم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).
- ۱-۹. گفتاری زیر عنوان "مقام سعدي در شعر تازی" (صص ۸۸-۶۹). بخش نخست این مقاله (صص ۷۸-۶۹) پیش از این با همین نام در مجله گوهر (سال دوم، شماره ۱۱ و ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۵۲، صص ۹۸۰-۹۷۳) به چاپ رسیده است و ما در بخش مقاله‌ها آن را معرفی کرده‌ایم. مضامین اصلی مطالب افزوده شده در این گفتار به شرح زیر است:
- ۱-۹-۱. تأکید بر توجه سعدي به زبان فارسی، حتی در سرایش شعر عربي: "سعدي نه تنها هرگز نپسندیده و نخواستسته است که او رنگ زبان پارسی را لحظه‌ای ترک گوید و در صف شاعران بیگانه نشیند، بلکه همیشه حتی وقتی که به ضرورت یا تفنن لب به عربي گفتن گشوده، باز همان شیرازی پارسی گوی باقی مانده است (ص ۷۸). سعدي عربي را به گونه‌ای سروده است که گویی مخاطبانش فقط ایرانیان بوده‌اند. ایرانیان عربي‌دان. ایرانیان که سعدي می‌دانسته زیاد تحمل بیگانگی را ندارند" (ص ۸۰).
- ۱-۹-۲. یادکرد ویژگی‌هایی از شعر فارسی که در اشعار عربي سعدي دیده می‌شود (صص ۸۰-۷۹).
- ۱-۹-۳. نقل نمونه‌هایی از اشعار فارسی و عربي سعدي که مضامین همخوان و هماهنگ دارند (صص ۸۳-۸۰) و نتیجه‌گیری نهایی اینکه: "نه تنها باید از به کاربرد صفاتی از قبیل "بزرگ‌ترین" و امثال آن در بحث از قدرت عربي‌سرایی سعدي درگذشت، بلکه باید دانست که روزگار سعدي، مطلقاً قرن "بزرگ‌ترین‌ها" در شعر عربي نیست (ص ۸۲). سعدي نه ضرورتی احساس کرده و نه خواسته است بزرگ‌ترین و یا کوچک‌ترین شاعر زبان تازی باشد. او با وقوف به بیگانه بودن خود در زمینه ادبیات عرب، گاهی در نهایت هنرمندی، اما اغلب از سر تفنن یا الزام، لباس تازی را بر اندام مایه‌های شعر فارسی خود پوشانده و هرگز هم ناموفق نبوده است. سخن آخرین این است که نقدی داخل در معیارهای معمول شعر عربي، در مورد آثاری که با آزادی نسبی از آن معیارها آفرینش یافته، هرگز نه ضرور است و نه مفید تواند بود" (ص ۸۳).
- ۱-۹-۴. انتقاد از نظرات عبدالعظیم قریب گرکانی و دکتر حسین‌علی محفوظ درباره شعر عربي سعدي (صص ۸۴-۸۳).
- ۱-۱۰. گفتاری زیر عنوان "آثار عربي سعدي و اغراض آن" (صص ۹۷-۸۹).
- ۱-۱۰-۱. بررسی تعداد و گونه‌های اشعار عربي سعدي با یادکرد تعداد ابیات هر شعر و موضوع آن (صص ۹۲-۸۹).
- ۱-۱۰-۲. تذکر نکته‌ای از قول عبدالحمید بدیع‌الزمانی درباره دو قطعه از اشعار عربي سعدي که "مصححان و مدرسان و ادیبان" نیز در آن باره دچار اشتباه بوده‌اند: "موضوع از این قرار است که از دیر باز و شاید به روزگار خود سعدي، کاتبی هنگام کتابت، قطعه‌های ۱۸ و ۲۲ دو مصرع را يك مصرع پنداشته و در نتیجه، دو سطر را يك سطر نوشته و آنگاه در قطعه اول ۲۴ سطر موجود را به ۱۲ سطر و در قطعه دوم ۴ سطر موجود را به ۲ سطر تقلیل داده است و از آن پس این دو قطعه به همان صورت کاملاً غلط حتی در نسخه‌های مصحح و تحقیقی کلیات، نیز تکرار شده است" (ص ۹۲).
- ۱-۱۰-۳. بررسی دلایل صحت نظر یادشده از عبدالحمید بدیع‌الزمانی (صص ۹۴-۹۳).
- ۱-۱۰-۴. یادکرد آمار کلی اشعار عربي سعدي: "جمع ابیات تازی در بخش عربي کلیات سعدي ۳۹۹ سطر است و نکته جالب اینکه در میان قطعات معدود عربي استاد، ۸ قطعه عمده، دو به دو، هم از لحاظ وزن و هم از جهت قافیه با یکدیگر مشترک است ... از جمع ابیات تازی سعدي ۱۷۸ سطر غزل خالص، ۳۳ سطر خمیبه و غزل، ۳۶ سطر مدح و بقیه در اغراض گوناگون است. آمار دقیق‌تر هنگامی به دست می‌آید که تعداد ۹ غزل و يك قصیده ملمع که هر کدام دارای ابیات و مصرع‌هایی عربي است و نیز پاره‌ای اشعار و عبارات عربي پراکنده در گلستان و سایر بخش‌ها به این مقدار افزوده شود ..." (صص ۹۵-۹۴).

۱-۱۱۱. متن مصحح و معرب اشعار عربی سعدی با شرح و حواشی.

۱-۱۱۱-۱. توضیح درباره شیوه تصحیح، تحشیه و معرب ساختن متن اشعار عربی سعدی در این کتاب (صص ۱۰۳-۱۰۱).

۱-۱۱۱-۲. متن نوشته‌ای از دکتر احسان عباس درباره اشعار عربی سعدی و ترجمه آن متن (صص ۱۱۵-۱۰۴) این گفتار بیش از این با عنوان "ارزیابی اشعار عربی سعدی" در مجله آینده (سال دهم، شماره ۱۰ و ۱۱، دی و بهمن ۱۳۶۳، صص ۶۵۹-۶۵۴) به چاپ رسیده است. و ما در بخش مقاله‌ها، آن را بررسی کرده‌ایم (رک. بخش مقاله‌ها، مقاله یاد شده).

۱-۱۱۱-۳. متن اشعار عربی با اعراب کامل و یادکرد نسخه بدل‌ها و توضیحات ویژه در پاورقی (صص ۱۵۹-۱۱۶). در این بخش ۲۶ قطعه شعر کوتاه و بلند عربی و ۹ تک‌بیتی نوشته شده است.

۱-۱۱۱-۴. توضیحی کوتاه درباره روش ترجمه اشعار (ص ۱۶۳).

۱-۱۱۱-۵. ترجمه اشعار عربی (صص ۱۹۹-۱۶۴).

۱-۱۱۲. فهرست اعلام (صص ۲۰۷-۲۰۱).

۱-۱۱۳. فهرست مآخذ کتاب (صص ۲۱۳-۲۰۹).

۱-۱۱۴. یادداشت کوتاهی درباره یکی از ابیات متن (ص ۲۱۵).

۲. منابع اصلی: منابع اصلی بخش اول کتاب (مقاله‌ها) در بخش مقاله‌ها آمده است. از ویژگی‌های این کتاب استفاده فراوان از مراجع است در بخش فهرست مآخذ کتاب (صص ۲۱۳-۲۰۹) هفتادوشش مآخذ معرفی شده است. اما مآخذ زیر بیشتر مورد استفاده بوده است: ۲-۱. قرآن مجید. ۲-۲. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی و حبیب یغمایی، چاپ بروخیم. ۲-۳. کلیات سعدی، دکتر مظاهر مصفا، بنگاه معرفت. ۲-۴. کلیات سعدی، به خط میرخانی. ۲-۵. کلیات سعدی، مقدمه اقبال، کتاب‌فروشی ادب. ۲-۶. المثنوی و سعدی، دکتر حسین علی محفوظ، کتابخانه حیدری. ۲-۷. سعدی نامه، مجله تعلیم و تربیت، بهمن و اسفند ۱۳۱۶. ۲-۸. الشیخ سعدی شیرازی شعرالعربی (مقاله)، الدكتور عبدالوهاب عزام بیک.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. بجز بخش اول کتاب (مقاله‌ها) که رویکرد ویژه هر مقاله در بخش مقاله‌ها آمده، بقیه کتاب متن و شرح ابیات عربی سعدی است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب یکی از ارزشمندترین کتاب‌هایی است که تاکنون درباره سعدی نوشته شده است. البته بخش اول کتاب، شامل مقاله‌های پژوهشی است که قبلاً در نشریات، منتشر و در این جا مجدداً به چاپ رسیده است و ما در بخش مقاله‌ها آنها را بررسی کرده‌ایم. اما بخش دوم کتاب که بررسی اشعار عربی سعدی است. شایسته‌ترین و علمی‌ترین پژوهشی است که تاکنون در این باره انجام گرفته است. نویسنده با توانایی و تسلط به هر دو زبان عربی و فارسی و با استفاده از نسخه‌های مختلف کلیات سعدی، تک تک واژه‌های اشعار عربی سعدی را بررسی کرده و مناسب‌ترین آنها را برگزیده و یا با تصحیح قیاسی آنها را به گونه‌ای شایسته سامان داده و سپس با نثری بسیار شیوا و دلنشین به زبان فارسی برگردانده است.

این نخستین پژوهشی است که با موضوع سعدی به عنوان کتاب برگزیده سال (۱۳۶۳) انتخاب و معرفی شده است. از ویژگی‌های این کتاب موارد زیر برشمردنی است:

۱. نقد و بررسی واژگانی شعرها، از جمله: درباره واژه "حلتی" در بیت "مسافر وادی الحب ... نوشته‌اند: "تمام نسخه‌ها "حلتی" ضبط کرده‌اند که با ضم اول و تشدید و فتح دوم می‌تواند به معنای "دوستانم" باشد. چون حلتی به معنای "سرزمین من" بسیار مناسب‌تر به نظر می‌رسد، فرض بر این قرار گرفت که نقطه روی حرف اول غلط کتابت است و تصحیح قیاسی صورت گرفت ... (ص ۱۲۱). یا درباره "تضرك" در بیت "ولا تضرك عیون ... نوشته‌اند: "تضرك" تصحیح قیاسی است از ضار یضیر [ضبط] تمام نسخه‌ها در این مورد، اشتباه است. فروغی: "ولا یضرك عیون"، میرخانی و شوریده: "ولا یضرك عین فیک" اقبال: "ولا یضرك عین منک". با در نظر گرفتن بیت، اشتباه بودن تمام ضبط‌ها روشن می‌شود ... (ص ۱۲۴) و نیز مواردی که در ص ۱۳۳ آمده است.

۲. تصحیح قیاسی بسیاری از واژه‌ها که نشان توانایی و شجاعت ادبی مصحح است، از جمله: "تمام نسخه‌ها" المنصف" بود که غلط و مخل وزن است. "المتعفف" تصحیح قیاسی است" (ص ۱۲۹). یا "در تمام نسخه‌ها" اکرم‌العاده" بود که ناهموار می‌نمود و فرض بر این قرار گرفت که سرکش حرف کاف در نسخه‌ها اضافی است و نیز نقطه حرف زاء، حذف شده است. بنابراین تصحیح قیاسی صورت گرفت ... (ص ۱۳۰). همچنین است: صص ۱۳۳، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۴۴، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۹ و ...

۳. نقد نسخه‌های مختلف، از جمله: ۵. میرخانی و شوریده "من‌خود" که صحیح به نظر نمی‌رسد" (ص ۱۲۸) و "۴. فروغی و میرخانی "تبری" که غلط است ... ۶- غیر از فروغی تمام نسخه‌ها "قدر جح" که غلط است ... (ص ۱۲۳). و "۴. فروغی و میرخانی "مفتخروا" که اشتباه است" (ص ۱۲۴). و "۱. میرخانی و شوریده و اقبال "فی‌القرودس" که صحیح نیست (ص ۱۲۵). و همچنین است: صص ۱۱۶، ۱۲۲، ۱۲۷، ۱۴۰، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۵۰، ۱۵۸، و ...

۴. ذکر نسخه بدل‌ها در پاورقی، از جمله: صص ۱۱۷، ۱۱۹، ۱۲۴، ۱۳۷ و ...

۵. ذکر آیات و احادیثی که سعدی از آنها متأثر بوده است، از جمله: صص ۱۳۶، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۴۴، ۱۴۹، ۱۵۲ و ...

۶. استناد به متون عربی و شعر شاعران عرب برای تأیید نظرات، از جمله: صص ۱۲۱ از (ابن فارض)، ۱۲۲ از (ابن مالک)، ۱۲۷ از (امراءالقیس)، ۱۳۲ از (الخنساء، ابن خفاجه، مثنوی و ...)، ۱۳۶ از (مثنوی)، ۱۳۸ از (مجنون) و ...

۷. ترجمه بسیار شیوا و هنرمندانه اشعار، مترجم خود در این باره نوشته‌اند: "کوشش شده است تا روح و جوهر شعرها با ترجمه نمی‌رد و تا ممکن است، مضامین با همان حالت و سیاق اصل، به فارسی گزارده شود ... سعی شده است، زبان ترجمه تا حد ممکن نزدیک به سلیقه گوینده انتخاب شود و بی‌آنکه تازگی‌های نثر امروز را از دست دهد، با تعبیرات و ترکیبات فارسی سعدی، آراسته گردد ... (ص ۱۶۳). زیبایی نثر تمام ترجمه، گزینش نمونه را دشوار می‌کند.

۸. پاورقی صفحه‌ها یکدست نیست. برخی به عربی و برخی به فارسی است. مثلاً پاورقی‌های دو صفحه ۱۵۶ و ۱۵۷ که رویه روی همدیگر یکی به فارسی و یکی به عربی است. حروف چاپی پاورقی این دو صفحه نیز متفاوت است. معلوم می‌شود پاورقی ص ۱۵۷ و موارد مشابه آن عیناً از چاپ بیروت (۱۹۷۹) افست شده است. شایسته‌تر بود در ویرایش نهایی یکدستی و هماهنگی رعایت می‌شد.

- در بخش ترجمه‌ها، قطعات ترجمه به ترتیب قطعات متن نیامده و مترجم در این باره توضیحی در ص ۱۶۳ مرقوم داشته‌اند، ولی در مفردات (ص ۱۹۹) ترتیب ترجمه ابیات، بدون دلیل رعایت نشده است. ...

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۱۱، ۲۱۸، ۲۳۶، ۲۵۳، ۲۰۵، ۲۱، ۴۴، ۴۶۰، ۴۴۵، ۴۷۸، ۵۰، ۵۶۲.

۵-۲. سعدی معلم اخلاق، دکتر رضا مصطفوی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، صص ۱۴۸، ۲-۵. چشمه روشن، دیداری با شاعران ...، دکتر منوچهر امیری، ره‌آورد، شماره ۲۷، تابستان ۱۳۷۰، صص ۲۵۹، ۴-۵. همه گویند ولی گفته سعدی دگر است، احمد مهدوی دامغانی، مجله ایران شناسی، سال سوم، شماره یک، بهار ۱۳۷۰، صص ۲۹، ۵-۵. پرتوی از دقایق بلاغی قرآن کریم در آثار سعدی، میرجلیل اکرمی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، سال ۳۷، شماره ۱، بهار ۱۳۷۳، صص ۳، ۶-۵. غزلیات شیخ شیراز، سعدی، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، صص ۳۷، ۴۵، ۷۶۷.

شناسایی سعدي ، ترجمه و تالیف م. ر. هزار شیرازی، چاپخانه هزار، شیراز ۱۳۱۷، ۲۱۸ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. سروده‌ای کوتاه از مؤلف، فهرست مطالب و دیباچه‌ای کوتاه (ص الف - ت).

۱-۲. مطلبی زیر عنوان "پیدایش سعدي و دوره دانشجویی او" که ترجمه‌ای از زبان انگلیسی است و نام نویسنده آن در صفحه ۳۸ "John T. platts" نوشته شده، شامل موارد زیر:

۱-۲-۱. "چنانچه تاریخ نویس و شاعر نامی ما جامی می‌نویسد: در سال ۵۱۷ هلالی هجری سعدي در شیراز جنت طراز قدم به عرصه وجود می‌گذارد و يك صد و بیست سال هلالی که يك صد و شانزده سال خورشیدی باشد در این جهان می‌ماند ... این زندگانی طولانی شاید در نتیجه نخوردن گوشت و نتیجه راه رفتن زیاد بوده، زیرا از این فرد شعر که از شیخ است، چنین می‌نماید که وی گوشت خوار نبوده [!]:

"همای بر همه مرغان از آن شرف دارد که استخوان خورد و جانور نیازارد"
(ص ۱)

۱-۲-۲. "شیخ ما از خردی هشیار و با ذکاوت و دانشجو بوده ولی برادری داشته بی‌سواد و کودن [!] که مدار او به انجیر و خرما فروشی می‌رفته." (ص ۱).

"در ۱۵ سالگی به بغداد می‌رود و در دانش‌سرای آنجا که نظامیه نام داشته به فرا گرفتن دانش می‌پردازد، خوشبختانه یکی از آموزگاران سعدي در این دانش‌سرا ابوالفرج جوزایی و دیگری شهاب‌الدین سهروردی و سومی عبدالقادر گیلانی بوده ... و پس از چهل سال در آیین خدانشناسی و ادبیات به درجه اجتهاد رسیده، خود شیخ می‌گوید:
مرا در نظامیه ادرار بود شب و روز تلقین و تکرار بود
(ص ۲)

۱-۲-۳. در پاورقی صفحه ۳ آمده است: "ادرار یعنی درجه اجتهاد یا استادی در علوم و فنون" [!]

۱-۲-۴. جهانگردی سعدي "سعدي چهل سال در نظامیه تحصیل کرد. در سن پنجاه و پنج سالگی به شیراز آمد و به دلیل حاکمیت وحشیانه مغول دوباره از شیراز بیرون رفت و سی سال به جهانگردی پرداخت. در فرنگستان، بربرستان، حبشه، شامات، مصر، پلستین [فلسطین]، آسیای کوچک و عربستان، در تاتار و دیلمان ..." (ص ۴).

۱-۲-۵. هنر و پشتکار شیخ: "چنانکه مورخی [؟] نوشته است و به طوری که از کلیات شیخ هم برمی‌آید این دانشمند [سعدي] ۱۸ زبان آسیایی می‌دانسته ..." (ص ۷).

گواه ما درباره اینکه سعدي در آن زمان از این دانش‌ها [ستاره‌شناسی، جغرافی، طبیعی، هیأت و قیافه‌شناسی] بهره داشته است، نمونه‌ای از گفتار خود شیخ است که می‌گوید:

چو شبم بیفتاد مسکین و خرد نگر کافتابش به عیوق برد

با هرکه بنشینم دمی باشد کزو غافل شوم چون صبح بی‌خورشید از دل برنمی‌آید نفس

ز آسمان بگذرم ار با منت افتد نظری ذره تا مهر نبیند به ثریا نرسد

ز لوح روی کودک می‌توان خواند که بد یا نیک باشد در بزرگی

اینها و اشعاری دیگر مانند اینها همه دلالت بر بهره‌مندی شیخ از علوم نامبرده می‌کند.

ابراهیم خان مورخ [؟] می‌گوید اول شاعر ایران که غزل‌سرایی نمود شیخ سعدي بود، اما من نویسنده این نامه می‌گویم خاقانی هم غزل‌سرایی نموده، چه مقصود از چامه همان غزل است." (ص ۹).

۱-۲-۶. موضوع گردش خون: "اول پزشک اروپایی که گردش خون یا دوران خون را تشخیص داد دکتر "michaell" بود. پیش از ۱۸۲۰ میلادی ... حال آن که شش‌صدوچهل سال زودتر از آن، شیخ سعدي در حکایت سوم از بخش هشتم بوستان دوران خون را بهتر از دکتر نامبرده شده، شرح داده است." (ص ۱۰).

۱-۲-۷. "موضوع تشمت و خایه - موضوع تشمت و خایه در نظر من درخور اهمیت است، من تفسیر آن را در نامه‌ای که ۱۵۰ سال پیش از اختراع هواپیما نوشته شده بود خواندم و در نامه نامبرده شده يك تن ایرانی از روی اصل موضوع تشمت و خایه ثابت نموده است که حرارت هر چیز را بزرگ‌تر (منبسط) می‌سازد. هم او طرح ساختمان هواپیما را در کتاب خود ریخته ... ولی شیخ ما خیلی پیش از این مردمان در حکایت ۱۴ از بخش چهارم بوستان در این باب چیزی نوشته است و از آنچه از فرهنگ جهانگیری برمی‌آید مقصود از فانوس خیاط هم يك قسم هواپیمای مقدماتی بوده که اگر سازنده آن تشویق می‌شد شاید او مخترع هواپیما می‌گردید نه مستر مونت کلیفا mount califa" (ص ۱۲).

۱-۲-۷. ذکر داستان‌های "ملاقات سعدي با خواجه همام" (ص ۱۸)، "شیخ و پادشاه" (ص ۲۰)، "برادر شیخ سعدي" (ص ۲۳)، "شیخ و شاه ملتان" (ص ۲۷).

۱-۲-۸. مشورت با زنان - "شیخ سعدي در گلستان می‌گوید: "مشورت با زنان تباه است و سخاوت با مفسدان گناه" و بعضی از نویسندگان براین گفته راجع به مشورت با زنان ایراد وارد می‌آوردند، من می‌گویم نه تنها شیخ بلکه سایر بزرگان دین دارای همین عقیده هستند، اروپاییان نیز در آن روزگار بلکه تاکنون پیرو همین پندار بوده‌اند که مشورت با زنان کار خردمندان نیست." (ص ۲۹).

۱-۲-۹. ساختمان بدنی شیخ - "از تصویرهای گوناگون که از سعدي دیده شده چنین می‌نماید که اندام وی کوتاه و لاغر و سرش تاس بوده ولی پیشانی برجسته و روشنی داشته ... و اینکه کوتاه قد هم بوده، تردیدی نیست (ص ۳۱).

در بخش "مبالغه و شوخ طبعی" همه گفته‌های طیب آمیز "سعدي را صواب دانسته، می‌افزاید: "در پاک‌بازی و پاک‌دامنی شیخ سعدي تنها کسی که من بدبین می‌دانم "ابراهیم خان مورخ" است مخالفت این مرد هم با گفتار شیخ، علتش این است که در آن روزگار که او بوده شاعر و ادیب پاک‌باز و درویش با تمام معنی کمتر دیده می‌شده" (ص ۳۵).

۱-۳. ترجمه برخی از عبارات ادوارد براون درباره سعدي از جمله: "ادبیات ایران از جمله مغول‌ها محفوظ نماند مگر به واسطه وجود سعدي و دو نفر دیگر از شعرا که در آن دوره می‌زیسته‌اند"
(صص ۴۳-۴۰).

۱-۴. مطلبی زیر عنوان "روزنامه آزاد":

۱-۴-۱. "در سال ۱۳۳۵ هجری هلالی جواد نامی که معاون السلطنه لقب داشت و مدیریت روزنامه زبان آزاد را در تهران به عهده گرفته بود مقالاتی به نام مکتب سعدي نوشت و نسبت به این پیر گرامی، شیخ سعدي، همچنین نسبت به سایر بزرگان ادب جسارت‌ها نمود ... چون روزنامه او به شیراز رسید دانشمندان فارس پاسخ‌ها بر آن نوشتند. از جمله:

۲-۴-۱. بیان قصیده‌ای از شعاع‌الملک که در پاسخ به نوشته روزنامه زبان آزاد سروده شده، (صص ۶۲-۵۶). دو بیت از آن قصیده چنین است:

شنیده‌ام به مضامین نظم دلکش او گرفته است خطا زاده‌ای ز جهل خطا
بگو ز من تو صبا با زبان آزادش که از دهان سگی کی نجس شود دریا ...

۳-۴-۱. ذکر پاسخ‌های منظوم شوریده شیرازی به "روزنامه زبان آزاد" (صص ۷۵-۶۵) چند بیت از آن چنین است:
صد داد از این جریده نو صد داد کو داد خانمان کهن بر باد
الغوث از این جریده و صد الغوث فریاد از این جریمه و صد فریاد
آزادی زبان همه آزار است نفرین بر آن زبان که بود آزاد ...

۵-۱-۱. نقل عباراتی از نوشته‌های عبدالعظیم قریب و سعید نفیسی، از جمله به نقل از سعید نفیسی: "نخستین کسی که مضامین عارفانه را در غزل با مضامین عاشقانه آمیخت و از عشق و عرفان غزل سرود سعید شیرین‌گفتار بود ... معمولاً ما در حق سعید ظلم می‌کنیم، اگر شاهکار او را تنها گلستان یا بوستان بدانیم و حال آن که غزلیات او به مراتب بالاتر از سایر آثار اوست و هیچ تردیدی نیست که طیبات و بدایع سعید دو کتابی است که شاید هرگز در زبان فارسی نظیر نیابد و در هر صورت تا کنون کسی نتوانسته است بدان نزدیک شود." (صص ۹۱-۷۹).

۶-۱-۱. نقل اشعاری از عارف وانگر، شعاع‌الملک شیرازی، سالار شیرازی و شوریده شیرازی، در وصف برتری سعید و همچنین تضمین معروف ملک الشعرا بهار از غزل "مشنو ای دوست که غیر از تو مرا یاری هست" و غزلی از سعدالدین زنگی که متضمن پرسشی از سعید است (صص ۱۰۰-۹۶).

۷-۱-۱. بیان مطلبی با عنوان "شعر و شاعری" از استخر شیرازی که در آن به وصف شعر و شاعری پرداخته شده و در پایان از تأثیرپذیری "ابا قان"، پسر هلاکو از اندرز سعید که به شعر بیان شده، سخن رفته است (صص ۱۰۹-۱۰۴).

۸-۱-۱. بیان مطلبی با عنوان "سعید اشعر شعرا ایران" از عباس فاضل‌زاده بدیع که عبارات نخستین آن چکیده تمام گفتار اوست، می‌نویسد: "دانشمندان سخن‌سنج و سخن‌شناسان با فرهنگ بر آنند که ایران تاکنون سخن‌سرایی بزرگ‌تر از سعید به خود ندیده. چند تن از نویسندگان اروپا و آمریکا نیز شیخ را بزرگ‌ترین ارکان بلاغت و فصاحت و از گویندگان و استادان بی‌نظیر دانسته‌اند، سعید شاعر بی‌مانند ما در اوج سخن‌سرایی قابل ستایش بوده و هست و بایستی ایمان کامل آورد که بین طبقات شعرا و نویسندگان، سخن‌سرایی به زبردستی و بلندنظری سعید، مادر روزگار هیچ گاه نبرورده است." (ص ۱۱۶).

۹-۱-۱. بیان مطلبی با عنوان "هفت‌صدمین سال گلستان" که گفتاری است انشایی در وصف سعید از گوینده‌ای نامعلوم (صص ۱۲۵-۱۱۹).

۱۰-۱-۱. شرح یکی از برنامه‌های جشن هفت‌صدمین سال نگارش گلستان، و بیان خلاصه بعضی از سخنرانی‌ها بدون ذکر گوینده آنها، به نقل از شماره‌های ۱۳۶ و ۱۳۷ روزنامه کوشش (صص ۱۲۸-۱۲۶).

۱۱-۱-۱. انتقاد از مطالب "نامه پیمان" و از نویسنده آن: "آقای کسروی نویسنده نامه پیمان، این روزها دست به نغمه ناسازی زده، نسبت به شیخ بزرگوار سعید، بزرگ‌ترین شاعر اجتماعی گیتی و به سایر شعرا و عرفا بی‌مورد چیزها می‌نویسد ... بهترین معرف آقای کسروی همان مجله اوست که مندرجاتش بی‌مزه و مغلوط و بی‌وزن می‌باشد." (ص ۱۴۱).

۱۲-۱-۱. بررسی شماره فروردین سال ۱۳۱۳ روزنامه پیمان (ص ۱۴۵).

۱۳-۱-۱. نقل چکامه‌ای از بهمنی شیرازی با توضیحی پیش از نقل چکامه: "چکامه زیر را شاعر شیرین‌سخن بهمنی شیرازی سروده. یک بار در گرمی‌نامه استوار در تاریخ دوم اسفند ماه ۱۳۱۶ در شهر قم چاپ و منتشر گردیده. اینک موافق دستور انجمن فرهنگستان چند واژه بیگانه آن را با اجازه شاعر به واژه‌های ایرانی تبدیل نموده، چند بیت هم به آن افزوده [!] به درجش می‌پردازیم" (ص ۱۴۵).

"چند بیت زیر نشانگر چگونگی بیت‌های دیگر این سروده است:
"ای نویسنده پرنخوت از خود راضی رسم شهرت‌طلبی هرگز این سان نبود
بادب باش مکن رنجه دل اهل سخن بی‌ادب را به خدا راه به یزدان نبود
مولوی را تو گدا خوانی و شیخ عطار این سخن‌ها بجز تهمت و بهتان نبود
به خداوند سخن ناصح مشفق سعید که چو نایفه در عالم امکان نبود
می‌کنی نیز حسارت تو عجب بی‌باکی نیست جمعی که ز گفت تو پریشان نبود

۱۴-۱-۱. پاسخ به برخی از انتقادات عبدالعظیم گرکانی (مربوط به مقدمه‌ای است که عبدالعظیم قریب گرکانی بر گلستان نوشته‌اند). چند نمونه از این پاسخ‌ها: "در صفحه (له) آقای گرکانی تعجب می‌نمایند که چطور شیخ در سال ۶۵۵ گفته است منشآت من معروف نشده و مانند مشک در ختن بی‌قیمت است و یک سال بعد می‌گوید صیت شهرت من به اطراف و اکناف ایران منتشر شده است. نویسنده حاضر می‌گوید: آنچه بزرگوار در این موضوع فرموده این است:

همانا که در فارس انشاء من چو مشک است بی‌قیمت اندر ختن
ملاحظه می‌فرمایید، شیخ می‌فرماید: چون من اهل فارس هستم، فارسی‌ها قدر مرا نمی‌دانند. انشاء من در فارس قدر و قیمت ندارد. همین طور که حکیم قانمی گفته است:

فارس قدر من نداند زانکه من زادم در آن آری آری درختن قدری ندارد مشک ناب
(صص ۱۵۴)

در صفحه (صح) می‌گویند این بیت از شیخ، ناقص است:
قلم به طالع میمون و بخت بد رفته است اگر تو خشم کنی ای پسر و گر خوشنود
چنانچه آقای گرکانی توانسته بودند این بیت را درست بخوانند، ایراد به شیخ اجل نمی‌گرفتند. این بیت در اصل این طور بوده:
قلم به طالع میمون و بخت بد رفته است اگر تو خشمگنی ای پسر و گر خوشنود
(ص ۱۵۷)

۱۵-۱-۱. ذکر مطلبی با عنوان "نقد گفتار آقای گرکانی" نگارش م.ر. هزار" (صص ۱۸۱-۱۶۲) از جمله:

۱-۱۵-۱. "انصافاً" کسی که خود را ایرانی می‌داند نباید به کسی مانند شیخ که روزگار به وجود او فخر می‌کرد، این طور که آقای گرکانی از صفحه ۱۴۹ به بعد معامله کرده‌اند، خرده‌گیری نماید و بکوشد که گفتار او را بی‌اعتبار و سست به توده یا جامعه بنمایاند مخصوصاً این حرکت از دانشمند محترمی مانند آقای گرکانی دور بود" (ص ۱۶۳)

۲-۱۵-۱. "در صفحه (یب) نوشته‌اند این غزل که مطلعش این است از مولوی است:
"سرمست اگر درآیی عالم به هم برآید گرد وجود ما را گرد از عدم برآید"

در صفحه بعد می‌نویسد این غزل از شیخ است به علاوه این بیت را غلط هم نوشته‌اند و صورت درست آن این است و از شیخ هم می‌باشد:

"سرمست اگر درآیی عالم به هم برآید خاک وجود ما را گرد عدم برآید ..."
(ص ۱۶۵)

۱۵-۳۱. " در صفحه ۱۱۵ در پاصفحه آقای گرکانی می‌نویسند: در یتیم مرواریدی است که در صدف یکدانه و تنها باشد. در پاسخ می‌گوییم مروارید همیشه در صدف تنها است، پس مقصود از در یتیم مرواریدی است که پیش از شکافتن صدف، جانور آن مرده باشد" ۱۶-۱. نقل سروده‌هایی از خود مؤلف، حشمت شیرازی و... در هجو منتقدین آثار سعدی (صص ۱۹۰-۱۸۲).

۱۷-۱. نقل مطلبی از رضازاده شفق درباره گلستان که به نقل از روزنامه عصر آزادی آورده شده است. در این مقاله، آقای رضازاده شفق در اهمیت نثر زیبایی گلستان و معانی بلند آن با ذکر چند نمونه از آثار سعدی توضیحاتی داده‌اند (صص ۱۹۵-۱۹۱).

۱۸-۱. نقل مطلبی از م. جناب‌زاده که به نقل از روزنامه کوشش (تیر ماه ۱۳۱۷) آورده شده، در این نوشته کوتاه بر مقام بلند سعدی در تربیت و اخلاق تأکید شده است (صص ۱۹۸-۱۹۶).

۱۹-۱. نقل مطلبی از س. ف. د. شادمان با عنوان "نام بلند سعدی" که به نقل از روزنامه عصر آزادی آورده شده است. در این مقاله نیز بر اهمیت سخن و مقام سعدی تأکید شده، از جمله می‌نویسد: "گفتار جانبخش سعدی آوازی نیست که از دور بیاید و با از عالم بالا شنیده شود. کلام دل‌اوز گلبنگ عشق و شور و وجد و حال است که از شیراز به دنیا و از زمین به آسمان می‌رود ... سعدی به راستی که خداوند یکتای شعر فارسی است. شوریده‌تر و شورانگیزتر از او در میان شاعران ایران کیست ... " (صص ۲۰۳-۱۹۸).

۲۰-۱. نقل چند سروده هجویه از سالار شیرازی و شعاع‌الملک شیرازی درباره منتقدین سعدی (صص ۲۰۸-۲۰۵).

۲۱-۱. نقل مطلبی با عنوان "مرگ شیخ بزرگوار سعدی" که با بیان داستانی بدون ذکر مأخذ، وفات شیخ را به سال ۶۹۱ می‌داند. و از قول طغرل پسر خواجه شمس‌الدین در تاریخ وفات شیخ می‌گوید:

"شب آدینه بود و ماه شوال ز تاریخ عرب خاص آمد آن سال
همای روح پاک شیخ سعدی سوی جنت برآورده پر و بال"

(ص ۲۱۳)

۲۲-۱. نقل ترجمه‌ای از یک مطلب انگلیسی درباره وضع آرامگاه شیخ سعدی. (صص ۲۱۶-۲۱۳).

۲۳-۱. بیان مطلبی با عنوان "سعدی در بت‌خانه سومنات"، نویسنده نظر پیشین خود را درباره اشکال اختلاط آیین زرتشتی و بودایی در حکایت مذکور تصحیح کرده است: "اکنون خرسندم که می‌بینم در کتابی که شش تن از نویسندگان سترگ اروپا در تعریف آن شرکت نموده‌اند، شرحی دراز درباره آمیزش زرتشتی و بودایی نگاشته‌اند" (ص ۲۱۷).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. نوشته John t. platts انگلیسی سال ۱۸۷۶ (نام اثر معلوم نیست). ۲-۲. تاریخ ادبیات براون بخش مربوط به سعدی. ۲-۳. روزنامه عصر آزادی سال ۱۳۳۵ ه. ق. مقاله جواد معاون‌السلطنه (مدیر روزنامه)، مقاله آقای رضازاده شفق و مقاله س. ف. شادمان (شماره و تاریخ نامعلوم است). ۲-۴. روزنامه پیمان شماره فروردین ۱۳۱۲. ۲-۵. روزنامه کوشش شماره‌های ۱۳۶ و ۱۳۷.

۶-۲. گلستان با مقدمه و تصحیح عبدالعظیم گرکانی. ۷-۲. نوشته‌ای از روح‌انگیز عهدیه با عنوان "شعر و شاعری" (نشانی مأخذ معلوم نیست). ۸-۲. نوشته‌ای از عارف، شاعر ملی (نشانی مأخذ معلوم نیست).

۲. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۳. گلستان ۱۰۴ بار، غزلیات ۲۸ بار، بوستان ۲۷ بار، قصاید ۱۸ بار، قطعات ۴ بار، رباعیات ۱ بار.

۴. اشاره: ۱-۴. کتاب متناسب با زمان چاپ (سال ۱۳۱۷ ه. ش) با حروف و نگارش قدیمی و اشتباهات چاپی فراوان به همراه ۲۰ عکس از کسانی چون: خود مؤلف، شوریده شیرازی، شعاع‌الملک، سعید نفیسی، ملک‌الشعرا بهار، استخر شیرازی، رضازاده شفق و ... به چاپ رسیده است.

۲-۴. اشکالات اساسی این کتاب عبارتند از:

۱-۲-۴. پراکندگی، عدم انسجام و نداشتن نظم منطقی، از جمله:

الف: سروده‌هایی از برخی شاعران در فواصل مختلف کتاب به چاپ رسیده است که نظم موضوعی ندارند. ب: در صفحه ۱۶ کتاب زیر عنوان "سعدی خدای اخلاق و فلسفه" بعد از یک مقدمه کوتاه ناگهان به قدرت و پیشرفت ایرانیان در مورد صنایع رنگ‌سازی و چاپ‌کاری، باروت‌سازی، آتش‌بازی، شال‌بافی با کرک و ... پرداخته، که هیچ ارتباطی با عنوان مطلب ندارد. ج: مؤلف در صص ۱۸۱-۱۶۲ زیر عنوان "نقد گفتار آقای گرکانی" مطالبی را نوشته و دنباله آن را بی‌دلیل رها کرده و در صفحه ۲۰۸ زیر عنوان "باز تنقید از گفتار گرکانی" دوباره سخنان پیشین خود را در چهار صفحه (صص ۲۱۱-۲۰۸) پی گرفته است. د: از صفحه ۱۴۹ تا ۱۸۱ در دو بخش جداگانه نقدی بر کتاب "گلستان" و مقدمه آن کتاب که توسط آقای عبدالعظیم گرکانی در سال ۱۳۱۰ نگاشته و منتشر گردیده، نوشته شده است، اما بخش نخست این نقد (صص ۱۶۱-۱۴۹) احتمالاً از خود مؤلف نیست، زیرا در این بخش اولاً نوع اشکالات وارد شده بر نوشته عبدالعظیم گرکانی با کیفیت نوشته‌های مؤلف کتاب متفاوت است (رک ۱۶-۱۱ همین کتاب) و ثانیاً در پایان این بخش، مؤلف کتاب می‌نویسد: "نویسنده این کتاب [هزار شیرازی] هم چند تنقید از گلستان و مقدمه آن که آقای گرکانی نوشته‌اند، دارد که از صفحه دیگر شروع می‌گردد" (ص ۱۶۱).

با این حال متأسفانه آقای هزار شیرازی، نویسنده مطلب بخش نخست را که ارزشمندترین مطلب کتاب است معرفی نکرده‌اند.

۲-۴-۲. ذکر ابیات و نقل قول‌ها بدون ذکر نشانی - علاوه بر اینکه نشانی ابیات شاهد مشخص نشده است، مأخذ بسیاری از نوشته‌ها نیز روشن نیست، از جمله: الف: در صفحه ۷ می‌نویسد: چنانکه مورخی نوشته است ... "سعدی ۱۸ زبان آسیایی می‌دانسته." ب: در صص ۲۷-۱۸ داستان‌های مختلفی از زندگی سعدی بیان می‌شود که گذشته از جعلی بودن آشکار آن‌ها، نشانی مأخذ مورد استفاده هم مشخص نیست. ج: صص ۲۱۳-۲۱۲ داستان مرگ سعدی. د: صص ۱۰۰-۹۶ سروده‌هایی که از شاعران مختلفی نوشته شده. ه: صص ۱۱۸-۱۱۶ مطلب "سعدی اشعر شعرا ایران"، از عباس فاضل‌زاده، بدیع و ...

۳-۴-۲. تفسیرهای بی‌منطق از اشعار سعدی. از جمله در صفحه یک به استناد بیت زیر نتیجه می‌گیرد که سعدی گوشت‌خوار نبوده است:

همای بر همه مرغان از آن شرف دارد که استخوان خورد و جانور نیازدارد

۴-۴-۲. سخنان بی‌سند، سست و گاهی خلاف واقع از جمله: الف: [سعدی] برادری داشته بی‌سواد و کودن، که مدار او به انجیر و خرما فروشی می‌رفته (ص ۱). ب: ادرار یعنی درجه اجتهاد یا استادی در علوم و فنون (پاورقی ص ۲). ج: [سعدی] ۱۸ زبان آسیایی می‌دانسته (ص ۷). د: اروپاییان نیز تا کنون پیرو همین پندار بوده‌اند که مشورت با زنان کار خردمندان نیست (ص ۲۹). ه: باید دانست که هر شخص بلندی نادان نمی‌شود مگر اینکه کله‌اش کوچک باشد و متأسفانه مردمان بلندبالا بیشتر دارای کله کوچک هستند، در صورتی که کله مساوی باشد توانایی مساوی خواهد بود (پاورقی ص ۲۲ البته نویسنده بلافاصله اسم خود را در پایان این عبارت ذکر کرده‌اند که مبدا این کشف غریب! به نام دیگری ثبت شود). و: ما آن سخنان بسیار رکیک و زننده این نافرمانی‌زبان [کسروی] را تکرار نمی‌کنیم و امیدواریم خدای سعدی او را آنچه سزاوار است، بدهد (ص ۱۴۴) از جناب حکمت، وزیر معارف، استدعا می‌شود که دست این مرد را از کار نامه‌نگاری کوتاه فرمایند (ص ۱۴۵). ز: در چنین موقعی، آن هم با چنین حال و احوالی نباید گله کرد که چرا فلان مادر به خطای بی‌شرف تخم معول یا نژاد ... نسبت به مقام مقدس خداوندگار شرافت و بزرگ‌ترین افتخار ایران، یعنی سعدی، فلان مزخرف را گفته است، بلکه به عقیده من هیچ جواب هم نباید داد... (ص ۱۹۰، از قول عارف).

۵-۴-۲. نقل سروده‌هایی ضعیف که اغلب با لحنی عصبانی یا واژه‌هایی رکیک به منتقدین سعدی تاخته‌اند، از جمله: صص ۵۸، ۷۱، ۱۸۳، ۱۸۹، ۱۹۰، ۲۰۶، ص ۲۰۷.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. سعدی‌نامه یا بوستان سعدی، تصحیح و حاشیه‌نگاری محمدرضا جلالی نائینی و مقدمه محمد محیط طباطبایی، کتاب‌فروشی و چاپخانه اقبال، آبان ۱۳۱۷، ص ۲۲. ۵-۲. متن‌بی و سعدی، حسین علی محفوظ، ۱۳۳۶، صص ۳۰۰، ۳۱۹. ۳-۵. مکتب سعدی، کشاورز صدر، چاپخانه کاپوآنی، ۱۳۳۸، صص ۳۱، ۳۲، ۲۱۹. ۵-۴. سعدی دکنی، دکتر محمود کامیار، رنگین کمان، شماره ۲۱، شنبه ۲۳ شهریور ۱۳۴۷، ص ۱۱. ۵-۵. سخنی از سعدی، محمدشرف چودهری، هلال، جلد ۱۹، شماره ۶، شماره مسلسل ۱۱۶، ۱۳۵۰، صص ۲۸-۲۵. ۵-۶. حکمت سعدی، کیخسرو هخامنشی، امیر کبیر، ۱۳۵۵ (چاپ دوم)، صص ۱۷-۷. ۵-۷. سعدی را بشناسید، علی نقی بهروز، کتاب‌فروشی معرفت شیراز، ۱۳۵۵، ص: ب. ۵-۸. ما خود درباره سعدی چه می‌گوییم، علی سامی، شیراز، شهر جاویدان، انتشارات نوید، ۱۳۶۳، صص ۳۰۱-۳۰۰. ۵-۹. تاریخ ادبیات ایران، از فردوسی تا سعدی، ادوارد براون، ترجمه غلامحسین صدری افشار، انتشارات مروارید، ۱۳۶۶ (چاپ سوم)، ص ۲۷۴. ۵-۱۰. تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی، محمد کریم آزادی، راهگشا، ۱۳۷۳، صص ۱۵-۱۴.

شیخ مصلح‌الدین ، [از مجموعه شاعران بزرگ ایران-۲] ، فیروزاسماعیل سعدی‌زاده، مؤسسه کتاب همراه (با همکاری بنیاد فارس‌شناسی)، ۱۳۷۵، ۷۱ صفحه، قطع: پالتویی، شمارگان: ۲۰۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. اشاره کوتاه ناشر درباره انگیزه انتشار کتاب‌های همراه (ص ۳).

۱-۲. فهرست مطالب (ص ۵).

۱-۳. اشاره‌ای به آغاز یورش مغول به ایران و تدبیر اتابک بویکر سعدی‌بن زنگی برای دفع این حمله از شیراز، با پرداختی داستان گونه و آمیخته به خیال (صص ۷-۱۱).

۱-۴. شرح خاطرات دوران کودکی سعدی با اشاره به اوضاع اجتماعی زمان او (صص ۱۷-۱۲).

۱-۵. شرح مسافرت‌های سعدی به بغداد، حجاز، دمشق، حلب، مغرب، لبنان، اسکندریه و بازگشت به شیراز (صص ۲۶-۱۷).

۱-۶. اشاره‌ای به بوستان و بازنویسی برخی از حکایت‌ها برای شناساندن آن (صص ۲۲-۲۶).

۱-۷. اشاره‌ای به چگونگی تصنیف گلستان و بازنویسی برخی از حکایت‌ها برای شناساندن آن (صص ۴۰-۳۲).

۱-۸. گفتاری زیر عنوان "فراز و فرود اندیشه" و اشاره به نظرات مختلف و متناقض سعدی در گلستان و یادکرد دلیل این نگره‌های متفاوت، (صص ۴۶-۴۰) از جمله: "براستی چرا در اندیشه‌های سعدی، دوگانگی و تضاد مشاهده می‌شود؟ ... دوگانگی اعتقادی سعدی در مسئله جبر یا قضا و قدر کاملاً نمایان است. گاهی به تأثیر از آرای اشاعره، سرنوشت انسان را محتوم و تغییرناپذیر می‌داند، [و در جایی دیگر انسان را بر عمل خود مختار می‌داند] ... دوگانگی نظریات اجتماعی، بازتابی است از تضاد اجتماعی، یعنی تناقض‌هایی که در کار دنیا ... هست" (صص ۴۴-۴۳).

۱-۹. توضیح درباره اندیشه، انگیزه و هدف سعدی از پرداختن حکایت‌ها و سرودن اشعار (صص ۵۶-۴۶).

۱-۱۰. تأکید بر شیوایی، استواری و روانی سخن سعدی (صص ۵۹-۵۶).

۱-۱۱. اشاره به شیوه مدایح سعدی و تأکید بر ابتکاری بودن آن (صص ۶۰-۵۹).

۱-۱۲. توضیحی درباره غزل‌های سعدی زیر عنوان "آفاق غزل" (صص ۶۷-۶۱)؛ از جمله: "شعر غنایی فارسی با غزل سعدی که در اوج شکوه‌مندی، شیوایی و زیبایی است درخشش می‌یابد ... گاه معشوق در هاله‌ای از کلیت قرار گرفته که هر کس بنا به تصور خود می‌تواند آن را به یکی از عشق‌های آسمانی یا زمینی نسبت دهد ... اگر در غزل‌های سعدی اندکی تأمل کنیم، برخی از آنها را کاملاً عارفانه می‌بینیم ... بسیاری از غزل‌های سعدی نیز کاملاً رنگ و بوی دنیایی دارد ..." (صص ۶۴-۶۱).

۱-۱۳. اشاره به روزگار پیری و عزلت‌نشینی سعدی تا وفات او (صص ۷۵-۶۸).

۱-۱۴. فهرست منابع و مأخذ کتاب (ص ۷۶).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. کلیات سعدی (نشانی مأخذ مشخص نشده است). ۲-۲. بوستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، ۱۳۶۳. ۲-۳. قلمرو سعدی، علی دشتی، ۱۳۳۸. ۲-۴. سعدی، ضیاء موحد، ۱۳۷۳. ۲-۵. تاریخ ادبیات ایران، یان رییکا، ترجمه کیخسرو کشاورزی، ۱۳۷۰ و ...

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. گلستان ۳۲ بار، بوستان ۲۲ بار، غزلیات ۱۱ بار، قطعات ۵ بار، قصاید ۴ بار، مثنویات ۱ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب مختصر که در قطع کوچک (پالتویی) منتشر شده، همان گونه که در مقدمه آن از زبان ناشر نوشته شده برای استفاده عمومی فراهم آمده است و برای این هدف کتابی سودمند است. اما چنانچه از دید پژوهشی و علمی بدان نگرینسته شود، نه تنها در آن هیچ سخن تازه‌ای درباره سعدی بیان نشده که برخی گفته‌های بدون سند نویسنده نیز پذیرفتنی نیست.

۴-۲. نثر داستان گونه آغاز و انجام کتاب برای مخاطبان عمومی گرا و جالب است، اما این شیوه در بقیه کتاب رعایت نشده است.

۴-۳. فهرست منابع و مأخذی که در پایان کتاب (ص ۷۶) به گونه‌ای کلی نوشته شده محل استفاده آن در کتاب مشخص نشده است و مأخذ اصلی نمونه‌هایی که از آثار سعدی برای شاهد مثال آورده شده نیز مشخص نیست (بجز مثال‌های بوستان).

۴-۴. نثر کتاب اگر ساده و دریافتنی است اما کاربرد فعل‌ها در برخی از عبارات هماهنگی لازم را ندارد از جمله، "در آنجا به هنگام خشکسالی، شخصی فرومایه گاه سفره‌ای بر مسافران پهن می‌کرد، گروهی از درویشان که از تنگدستی می‌نالیدند به نزد سعدی آمدند تا او را به سرای مخنت (فرومایه) ببرند و همه بر سفره او نشینند، اما سعدی در جواب درویشان می‌گوید ...".

از عبارت "سفره بر مسافران پهن می‌کرد" (!) می‌گذریم؛ اما افعال می‌کرد، می‌نالیدند، آمدند، ببرند، و می‌گوید با هم سازگاری ندارند. ۴-۵. این کتاب نیز از اشتباهات چاپی در امان نمانده است، از جمله: ص ۱۶، س ۹: اظطراب (اضطراب) و ص ۵۶، س ۴: ماندعیش (مانند عیش) و ص ۶۷، س ۱: بیزار از (بیزار از) و ص ۷۰، س ۸: وجه کفایت (وجه کفافت) و س ۱۱: مدح کنی ... (مدیح کنی) و ...

ض

ضرب‌المثل‌های سعدی ، مسعود رضا، مؤسسه فرهنگی، انتشاراتی و مطبوعاتی "شنبه‌ها"، ۱۳۷۴، ۲۴۱ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۷۰۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. راهنمای ضرب المثل‌های سعدی بر اساس حروف الفبای فارسی (دو صفحه بدون شماره).
 ۱-۲. مقدمه نوشته‌ای از ژاله اسکویی، مدیر مؤسسه فرهنگی، انتشاراتی و مطبوعاتی ه‌شنبه‌ها درباره اهمیت ضرب المثل‌ها در فرهنگ یک ملت و اشاره به ضرب المثل‌های گردآوری شده در این کتاب: "ضرب المثل‌های سعدی"، کتابی است در خور حوصله همه، حتی کسانی که گرفتار زندگی ماشینی غرب هستند. اگر می‌خواهیم نسل امروز و فردا بخصوص نسل دور از وطن را با ادبیات و فرهنگ ایران، با سعدی، حافظ، مولوی، فردوسی، صائب تبریزی و ... آشنا کنیم، یکی از راه‌های انتشار کتاب‌هایی در این قد و قواره است." (صفحه بی‌شماره).

۱-۳. ضرب المثل‌های سعدی به ترتیب نخستین حرف آن ضرب المثل:

- ۱-۳-۱. حرف "آ" شامل ۳۱ ضرب المثل (صص ۱-۵).
- ۱-۳-۲. حرف "ا" شامل ۶۶ ضرب المثل (صص ۷-۱۵).
- ۱-۳-۳. حرف "ب" شامل ۱۴ ضرب المثل (صص ۱۷-۱۹).
- ۱-۳-۴. حرف "پ" شامل ۵ ضرب المثل (ص ۲۱).
- ۱-۳-۵. حرف "ب" شامل ۱۷۶ ضرب المثل (صص ۲۰-۴۴).
- ۱-۳-۶. حرف "پ" شامل ۲۸ ضرب المثل (صص ۴۵-۵۰).
- ۱-۳-۷. حرف "ت" شامل ۷۹ ضرب المثل (صص ۵۱-۶۱).
- ۱-۳-۸. حرف "ج" شامل ۱۹ ضرب المثل (صص ۶۲-۶۵).
- ۱-۳-۹. حرف "چ" شامل ۱۱۰ ضرب المثل (صص ۶۶-۸۰).
- ۱-۳-۱۰. حرف "ح" شامل ۲۲ ضرب المثل (صص ۸۱-۸۴).
- ۱-۳-۱۱. حرف "خ" شامل ۵۴ ضرب المثل (صص ۸۵-۹۲).
- ۱-۳-۱۲. حرف "د" شامل ۱۰۳ ضرب المثل (صص ۹۳-۱۰۶).
- ۱-۳-۱۳. حرف "ذ" شامل ۱ ضرب المثل (صص ۱۰۷-۱۰۸).
- ۱-۳-۱۴. حرف "ر" شامل ۱۴ ضرب المثل (صص ۱۰۹-۱۱۱).
- ۱-۳-۱۵. حرف "ز" شامل ۴۹ ضرب المثل (صص ۱۱۲-۱۱۹).
- ۱-۳-۱۶. حرف "س" شامل ۷۲ ضرب المثل (صص ۱۲۰-۱۲۹).
- ۱-۳-۱۷. حرف "ش" شامل ۴۵ ضرب المثل (صص ۱۳۰-۱۳۶).
- ۱-۳-۱۸. حرف "ص" شامل ۱۳ ضرب المثل (صص ۱۳۷-۱۴۰).
- ۱-۳-۱۹. حرف "ط" شامل ۱۱ ضرب المثل (صص ۱۴۱-۱۴۲).
- ۱-۳-۲۰. حرف "ظ" شامل ۱ ضرب المثل (صص ۱۴۴-۱۴۵).
- ۱-۳-۲۱. حرف "ع" شامل ۳۰ ضرب المثل (صص ۱۴۶-۱۵۰).
- ۱-۳-۲۲. حرف "غ" شامل ۱۱ ضرب المثل (صص ۱۵۱-۱۵۳).
- ۱-۳-۲۳. حرف "ف" شامل ۱۰ ضرب المثل (صص ۱۵۴-۱۵۶).
- ۱-۳-۲۴. حرف "ق" شامل ۲۰ ضرب المثل (صص ۱۵۷-۱۶۰).
- ۱-۳-۲۵. حرف "ک" شامل ۱۰۷ ضرب المثل (صص ۱۶۱-۱۷۴).
- ۱-۳-۲۶. حرف "گ" شامل ۱۰۰ ضرب المثل (صص ۱۷۵-۱۸۸).
- ۱-۳-۲۷. حرف "ل" شامل ۷ ضرب المثل (صص ۱۸۹-۱۹۱).
- ۱-۳-۲۸. حرف "م" شامل ۱۲۵ ضرب المثل (صص ۱۹۲-۲۰۸).
- ۱-۳-۲۹. حرف "ن" شامل ۹۳ ضرب المثل (صص ۲۰۹-۲۲۱).
- ۱-۳-۳۰. حرف "و" شامل ۱۸ ضرب المثل (صص ۲۲۲-۲۲۵).
- ۱-۳-۳۱. حرف "ه" شامل ۹۰ ضرب المثل (صص ۲۲۶-۲۳۷).
- ۱-۳-۳۲. حرف "ی" شامل ۱۹ ضرب المثل (صص ۲۳۸-۲۴۱).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، امیرکبیر.

۲. **رویکرد به آثار سعدی:** ۲-۱. بوستان ۴۵۵ بار، گلستان ۴۲۰ بار، غزلیات ۳۴۷ بار، قصاید ۱۳۳ بار، قطعات ۶۴ بار، نصیحة الملوك ۳۵ بار، مثنویات ۲۵ بار، مفردات ۱۹ بار، رباعیات ۱۷ بار، رسائل نثر ۱۰ بار، ترجیعات ۷ بار، مثلثات ۳ بار.

۴. **اشاره:** ۴-۱. در این کتاب سخنان و سروده‌های سعدی که به‌گونه ضرب المثل در آمده یا قابلیت ضرب المثل شدن دارند، گردآوری و به ترتیب حرف اول هر سخن تنظیم و بدون هیچ گونه توضیح و تحلیلی چاپ شده است.

فراوانی نمونه‌ها (۱۵۳۵ نمونه) و یادکرد نشانی دقیق هر نمونه از ویژگی‌های سودمند این کتاب است. البته برخی از نمونه‌ها تکراری است، مثلاً در زیر حرف "ت" (ص ۶۱) بیت

"تا نپاشی تخم طاعت دخل عیش بر نگیری، رنج بین و گنج یاب"

آمده و بخشی از همین بیت یعنی "رنج بین و گنج یاب" زیر حرف "ر" در ص ۱۱۱ مجدداً نوشته شده است و مصراع "حکیمان پند درویشان پذیرند" از مثلثات سعدی، در ص ۸۲ آمده و در ص ۸۴ نیز بدون دلیل تکرار شده است و ...

در مقابل، بسیاری از سخنان سعدی که همانند نمونه‌های یاد شده است، در این کتاب نیامده، مثلاً از يك غزل سعدی مصراع‌هایی در ص ۱۶۹ آمده ("که طیب عیش بی‌همدم نباشد" و نیز "که غم با یار گفتن غم نباشد" و ...) ولی از همین غزل بیت زیر که هر دو مصراع آن ضرب المثل‌گونه است از چشم مؤلف دور مانده است:

حدیث دوست با دشمن نگویم که هرگز مدعی محرم نباشد

(کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، به کوشش بهاء‌الدین خرمشاهی، امیرکبیر، ۱۳۶۳، ص ۴۸۵).

- برخی از نمونه‌های شاهد نیز از حد ضرب المثل تجاوز می‌کند؛ از جمله ص ۲۰۵، قطعه "ماه را دید مرغ شب‌پره گفت ... و ص ۲۴۱ نمونه آخر "یکی بر تربتی فریاد می‌خواند ... که اولی يك قطعه و دومی سه بیت از يك غزل است.

- استفاده از آثار مختلف سعدی، از جمله: رسائل نثر، رباعیات، مثلثات و ... از ویژگی‌های دیگر این کتاب است.

طبله عطار و نسیم گلستان ، جلال‌الدین همای، انتشارات کتابخانه طهوری، ۱۳۴۶، ۶۳ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه.

* این کتاب کوچک از دو بخش تشکیل شده است. بخش نخست آن (صص ۳۶-۴) درباره گلستان و بخش دوم آن (صص ۵۸-۳۷) درباره عطار است.

بخش نخست کتاب همان مقاله‌ای است که با عنوان "گلستان سعدی" در دو قسمت و دو شماره از مجله یغما (سال پانزدهم، شماره سوم، خرداد ۱۳۴۱، صص ۱۵۱-۱۴۵ و شماره چهارم، تیر ۱۳۴۱، صص ۱۰۳-۹۷) به چاپ رسیده و یک بار دیگر نیز در جلد اول کتاب "مقالات ادبی جلال‌الدین همای (نشر هما، ۱۳۶۹، صص ۳۶۳-۳۴۵) چاپ شده است. برای آگاهی بیشتر، رک. مقاله یاد شده، در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. گلستان سعدی، به کوشش محسن رضانی، پدیده، ۱۳۶۳، صص ۱۲. ۵-۲. کلیات سعدی، شوریده شیرازی، به کوشش محسن رضانی، انتشارات پدیده، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، صص ۱۹. ۵-۳. ضیاء موحد، طرح نو، ۱۳۷۳، صص ۳۶، ۱۴۳.

غزل‌های سعدی ، ویرایش میرجلال‌الدین کزازی، نشر مرکز، ۱۳۷۶ (چاپ دوم)، ۲۳۶ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۲۰ نسخه. (چاپ اول: ۱۳۷۱)

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. گفتاری از ناشر درباره انگیزه، هدف و روش کار در مجموعه "گزیده‌های ادب"، از جمله: "کوشش بر آن است که در این مجموعه، متن‌ها به گونه‌ای ساده و بی‌پیرایه، و در عین حال درست و روشن در دسترس دوست‌داران سخن پارسی گذارده شود ... از این رو متن با هیچ افزوده و حاشیه‌ای همراه نیست و تنها با بهره‌گیری از نشانه‌گذاری دقیق و اعراب‌گذاری در هر جا که بدان نیاز بوده است و نیز معدود یادآوری توضیحی و معنای واژه‌ها در مواردی که سخت ضروری بوده است، کوشش شده است. متنی روشن و زودپاب فراهم آید که همگان در خواندن و یافتن آن با کمترین پیچیدگی و دشواری روبرو باشند ..." (ص: بدون شماره).

۱-۲. اشاره‌ای کوتاه به تولد، زندگی، مسافرت‌ها و وفات سعدی و مآخذ مورد استفاده در کتاب حاضر (ص: بدون شماره).

۱-۳. فهرست (ص ۱).

۱-۴. متن ویراسته غزل‌ها (صص ۱-۲۳۶).

۱-۴-۱. بدایع (صص ۱-۹۱).

۱-۴-۲. طبییات (صص ۹۴-۲۸۴).

۱-۴-۳. خواتیم (صص ۲۸۵-۳۱۸).

۱-۴-۴. غزل‌های قدیم (صص ۳۱۹-۳۳۶).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، امیرکبیر ۱۳۶۷، ۲-۲. کلیات سعدی، از روی نسخه فروغی و سایر نسخ معتبر، مؤسسه مطبوعاتی علمی، ۲-۳. غزلیات سعدی، انتشارات اقبال، ۲-۴. بدایع، زیر نظر تقی ارانی، ۱۳۵۸.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. تمام کتاب متن غزل‌های سعدی است.

۴. اشاره: ۴-۱. ویراستار این کتاب، با هدف تهیه متنی بسامان و ساده برای خواندن، غزل‌های سعدی را نشانه‌گذاری و سجاوندی کرده، و در مقصود مورد نظر نیز کامیاب بوده است: متنی روشن و خواندنی در اختیار خواننده قرار گرفته است. با آنکه علامت‌گذاری و سجاوندی خواندن و دریافتن شعر را برای خوانندگان عمومی آسان‌تر می‌کند، اما از سوی دیگر از زیبایی و چشم‌نوازی متن می‌کاهد. بویژه آنکه در علامت‌گذاری زیاده‌روی هم بشود. مثلاً در همین کتاب در پایان ابیات بسیاری از غزل‌ها بدون هیچ ضرورتی نقطه پایانی نهاده شده است. و اشکال دیگری که نشانه‌گذاری در شعر ایجاد می‌کند در مواردی است که بیت "ایهام در قرائت" دارد، یعنی می‌توان آن را دو یا چند گونه خواند.

هر چند ناشر در سرآغاز کتاب اشاره‌هایی کوتاه به روش کار داشته اما شایسته‌تر بود، دکتر میر جلال‌الدین کزازی در مقدمه‌ای درباره شیوه کار خود، برای خوانندگان علاقه‌مند، توضیحاتی می‌دادند. ایشان به رسم قدیم طبییات، بدایع، خواتیم، و غزل‌های قدیم را جدا کرده‌اند در حالی که شیوه مرحوم فروغی، دست‌کم برای جستجو و یافتن غزل‌ها، شیوه‌ای کاربردی‌تر است.

غزل‌های سعدی، پس از مقابله هفت نسخه خطی و ... (بخش نخست)، نورالله ایزدپرست، ۱۳۶۲ (چاپ دوم)، ۵۱۶ صفحه (۲۲+۴۸۴)، قطع: وزیری، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه. (چاپ اول: ۱۳۵۵).

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. پیش‌گفتار (صص: چهار تا سی و دو).
 - اشاره به نسخه‌های مختلف و انگیزه چاپ برخی از آنها: (ص: چهار).
 - اشاره‌های پراکنده به برخی از اصطلاحات دستوری با ذکر مثال از منابع گوناگون (صص: چهار تا سی و دو).
- ۱-۲. متن غزل‌های سعدی با توضیح برخی از واژه‌ها در پاورقی. مجموعاً ۳۴۸ غزل از غزل " اول دفتر به نام ایزد دانا ... " تا غزل " برخیز تا تفرج بستان کنیم و باغ " (صص ۴۸۴-۱).
۲. منابع اصلی: ۲-۱. چند نسخه خطی و چاپی از غزلیات (نشانی مآخذ مشخص نشده است).
۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. کتاب، متن ۳۴۸ غزل از غزل‌های سعدی، و توضیح درباره آنهاست.
۴. اشاره: ۴-۱. رک. جلد دوم کتاب.
۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. رک. جلد دوم کتاب.

غزل‌های سعدی، پس از مقابله هفت نسخه خطی و ... (بخش دوم)، نورالله ایزدپرست، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، ۴۵۸ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۴۰۰۰ نسخه. (چاپ اول: ۱۳۵۷).

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. دنباله غزل‌های سعدی با توضیح برخی از واژه‌ها در پاورقی، مجموعاً ۳۰۰ غزل، از " ساقی بده آن شراب گلرنگ ... " تا غزل " کدام کس به تو ماند که گویمت که چون او بی ... " (صص ۴۵۸-۱).
۲. منابع اصلی: ۲-۱. چند نسخه خطی و چاپی از غزلیات. (نشانی مآخذ مشخص نشده است).
۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. کتاب، متن ۳۰۰ غزل از غزل‌های سعدی و توضیح درباره آنهاست.
۴. اشاره: ۴-۱. آقای نورالله ایزدپرست، پیش از غزل‌های سعدی، گلستان و بوستان سعدی را به همین شیوه منتشر کرده و کتابی نیز با نام " دستور زبان سعدی " به نگارش درآورده‌اند. با آنکه برای تدوین و انتشار این کتاب‌ها زحمت کشیده شده و عده‌ای هم از این آثار بهره برده‌اند، و در مقدمه این کتاب‌ها معمولاً از روش کار دیگران انتقاد شده است، اما پریشانی مقدمه و نامشخص بودن شیوه کارکرد از ویژگی‌های مسلم این کتاب‌هاست. کتاب دو جلدی " غزل‌های سعدی " نیز همین ویژگی را دارد. یعنی در مقدمه سی و دو صفحه‌ای کتاب، بجز عبارات نخستین صفحه اول، هیچ ارتباطی با اصل کتاب دیده نمی‌شود. در این مقدمه پریشان و نابسامان، مثال‌های متعددی از منابع مختلف درباره برخی از اصطلاحات دستوری آورده شده است. در حالی که به جای آن باید نسخه‌های مختلف مورد ادعا، معرفی می‌شدند و درباره شیوه عمل در تدوین کتاب، سخن گفته می‌شد.
- دانسته نیست بر مبنای چه معیاری، و به چه ضرورتی آن هم بر روی جلد کتاب عبارت نه چندان بسامان زیر نوشته شده است: " غزل‌های سعدی پس از مقابله هفت نسخه خطی و ده نسخه چاپی از مداخله کاتبان و ناشران پیشین ویراسته بدانچه سعدی روی کاغذ آورد نزدیک با اعراب و معنای واژه‌ها ".
- ۴-۲. به سبب آنکه نسخه‌های مورد استفاده، معرفی نشده است، درباره میزان دقت مؤلف در مقابله نسخه‌ها، داوری شایسته‌ای نمی‌توان کرد. اما به نظر می‌رسد در این چاپ از غزل‌های سعدی با برخی از واژه‌ها عناد ویژه‌ای بوده است. از جمله:
 - در بسیاری از موارد (شاید برای پرهیز از حشو) ضمیر اول شخص را با فعل اول شخص نیاورده و به جای " من "، " می " نهاده شده است، از جمله: جلد اول، ص ۳۶۵، ب ۸: " می از آن باز نگردم که گرفتم در پیش " به جای " من از آن بازنگردم ... " و جلد اول، ص ۴۷۴، ب ۶: " می نشنیدم که باز صید کبوتر شود "، به جای " من نشنیدم که باز ... " و جلد اول، ص ۴۰۶، ب ۲: " گر می از خار بترسم نیرم دامن گل "، به جای " گر من از خار بترسم ... ".
 - در بسیاری از موارد ترکیب معمول " قد و بالا " به " خد و بالا " تبدیل شده است: جلد دوم، ص ۴۱، ب ۲: " تا خیال خد و بالای تو در چشم من است " و جلد دوم، ص ۳۳، ب ۷: " من خود ز نظر بر خد و بالای تو مستم " و ...
 - در بسیاری از موارد به جای واژه " عشق " واژه‌هایی چون " شوق "، " وجد " و حتی گاهی " عقل " نهاده شده است: جلد اول، ص ۳۹۲، ب ۴: " شرط عقل است که از دوست شکایت نکنند " به جای " شرط عشق است که ... " و جلد اول، ص ۳۸۹، ب ۲: " زمین باغ و بستان را به شوق باد نرورزی " به جای " ... ز عشق باد نرورزی " و ...
 - شیوه نوشتاری بویژه در مورد " آ " منحصر به خود این کتاب است:
 - چندان، چنان، سیراب، کارام، کان و ... با نگاهی گذرا تنها به غزل‌های آغازین جلد اول کتاب (قافیه الف) تذکرات زیر گفتنی می‌نماید: ۴-۳. با آنکه تلاش شده است با نقطه‌گذاری و حرکت‌گذاری، متن غزل‌ها آسان‌تر خوانده شود اما زیاده‌روی در این امر، از زیبایی کار کاسته است. و در بسیاری از موارد حرکت‌ها زیادی و مزاحم است، به عنوان مثال، تنها در صفحه‌های نخست جلد اول واژه‌های زیر برخی از واژه‌هایی هستند که بدون هیچ ضرورتی حرکت‌گذاری شده‌اند: قوم (ص ۱۶، ب ۴) و شربت شکر (ص ۱۶، ب ۲) و خدمت (ص ۱۷، ب ۷) و پیمان (ص ۲۷، ب ۲) و فوت (ص ۲۷، ب ۶) و حیران (ص ۲۸، ب ۴) و اندیشه کند (ص ۲۹، ب ۱) و مگس نحل (ص ۳۰، ب ۱) و احتمال کند (ص ۳۲، ب ۳) و سرو (ص ۳۴، ب ۶) و ...
 - بسیاری از این حرکت‌ها افزون بر ناخوشایندی ظاهری، موجب از بین رفتن ایهام واژه نیز شده‌اند، برای نمونه: در ص ۳۳، ب ۲، اقدام (به کسر اول) نوشته شده، در حالی که به تناسب " پای بر فرق نهادن " در مصراع نخست آن بیت، به ایهام می‌تواند به صورت اقدام (= جمع قدم) نیز خوانده شود. و یا اینکه در ص ۱۷، ب ۴، واژه " روز " در ترکیب " روز بازار جوانی " علامت سکون دارد، در حالی که به کسر هم می‌توان خواند " روز بازار جوانی " و در نقطه گذاری‌ها نیز همواره افراط شده است، مثلاً در دو بیت زیر هفت نقطه نهاده شده است:
 - ای نفس خرم باد صبا، از بر یار آمده‌ای. مرحبا.
 - قافله شب. چه شنیدی ز صبح. مرغ سلیمان. چه خبر از سبا.
- در حالی که دست‌کم پایان مصراع‌های بیت دوم به گونه پرسشی است. ۴-۴. گذشته از متن غزل‌ها، توضیحات پاورقی نیز اشکالات فراوانی دارد:
 - اولاً دانسته نیست، در پی چه ضرورتی خواسته‌اند، توضیحات را به گونه‌ای تنظیم کنند که از اول تا آخر کتاب، لزوماً آخرین واژه توضیح در انتهاالیه سمت چپ آخرین سطر واقع شود و همین " لزوم مالا یلزم " موجب تکلف شارح شده و او را ناگزیر به توضیحات

اضافه کرده است، و این در اغلب صفحه‌ها آشکارا دیده می‌شود، برای نمونه در ص ۳۲ برای بیت ۶ (ای موافق صورت و معنی ...) نوشته‌اند: " صورت و معنی موافق: صفت مرکب و در اینجا مناداست = آن که چهره و درونش یکسان است. معنی = آرش [!؟] . تا چشم من است از تو زیباتر روی و خوشتر خوی را ندیدم. تا چشم من است = از زمانی که چشم من می‌بیند. روی را زیباتر و خوی را خوشتر از تو ندیدم = هیچ روی را زیباتر و هیچ خوی را خوشتر از آن تو ندیدم. خوی = خصلت. یا به همین دلیل در ص ۳۴، ب ۱ و ۵ و در ص ۳۷، ب ۱ و ۶ را بدون ضرورت، بیش از نیاز، گسترده‌اند.

- ثانیاً سطح توضیحات هم یکدست و هماهنگ نیست. به عنوان مثال يك صفحه از توضیحات (ص ۳۰) را باز می‌نگریم: در این صفحه که واژه‌های ساده‌ای چون " عاقبت " (= آخر)، " خرم ده " (= مرا آگاه ساز)، " آهو " (= جانور اهلی است [!]) معنی شده، درباره " عسلی " نوشته‌اند: " پارچه زرد که فاگرویدگان بر جامه می‌دوختند ". عجیب است، اگر خواننده این کتاب معنی عاقبت و آهو و ... را نمی‌داند (که توضیح داده شده‌است)، چگونه معنی " فاگرویدگان " را می‌داند؟ همچنین در همان صفحه درباره مصراع " یا جان بدهم یا بدهی تیر امان را " نوشته‌اند: " یا تیر امان را بدهی = یا بهره زنهار را می‌بده. اولاً که درباره اصطلاح " تیر امان " توضیحی داده نشده، در حالی که اگر قرار بود در سراسر این صفحه دو واژه توضیح داده شود، یکی از آنها باید همین ترکیب باشد. ثانیاً آیا در این توضیح، خود متن از توضیح آن در یافتنی‌تر نیست؟

۴-۵. گذشته از اینکه درباره شگردهای شاعرانه و زیبایی‌شناسی غزلها (مانند شرح‌های دیگر) توجه‌ای نشده است، بسیاری از توضیحات نیز در محل تأمل است، و موارد زیر برخی از آن جمله است:

ص ۳۳، ب ۱ (گر به سر می‌گردم از بیچارگی عییم مکن - چون تو چوگان می‌زنی جرمی نباشد گوی را) در توضیح بیت نوشته‌اند: " هنگامی که نگهبان تو چوب سر کج خود را به سر من می‌زند و تو می‌نگری گوی را جرمی نباشد ... ". معلوم نیست شارح محترم، نگهبان بیچاره را از کجای این بیت بیرون آورده و چوب سر کج را به دست او داده‌اند!

- ص ۳۴، ب ۵، در توضیح یغما نوشته‌اند: " هر بار که سفره برای بینوایان انداخته می‌شد، آنان در اندک زمان خوراکی‌های سفره را به پایان می‌رساندند "، و در توضیح فعل " گو " در بیت ۶ (گو بین آمدن و رفتن رعنايي را) نوشته‌اند: " گو = فعل مجهول است ". ص ۳۸، ب ۲، در توضیح فعل " رسید " در " مشکل توان رسید " به غلط نوشته‌اند: " رسید = مصدر بریده است ".

- ص ۲۰، ب ۸ درباره معنی " مگویی " نوشته‌اند: " مگویی: می‌مگو ".

- ص ۷، ب ۳، درباره " لعبت شیرین " در " لعبت شیرین اگر ترش نشیند ... " نوشته‌اند: " لعبت شیرین = آن زیباروی که گفتارش دلپذیر باشد ". در حالی که در این بیت صحبتی از " گفتار " نیست و نباید شیرینی لعبت را محدود در گفتار دانست. بلکه اینجا شیرینی بیشتر به معنی زیبایی و به قول حافظ " آن " است.

- ص ۳۱، ب ۶، درباره " لبیت بدیدم و لعلم بیوفتاد از چشم " نوشته‌اند: " هنگامی که لب تو را بدیدم، سنگ سرخ و درخشنده لعل در چشم من بی‌ارزش شد ... " و " ایهام زیبای " اشک سرخم جاری شد " برای " لعلم بیوفتاد از چشم "، از نظر دور مانده است. و از این قبیل محدودیت‌های معنایی در این کتاب فراوان است.

- بسیاری از فعل‌های معلوم را که می‌توان آنها را به گونه‌ای مجهول هم تأویل کرد مجهول دانسته‌اند، از جمله ص ۳۴، ب ۶ (گو) و ص ۱۱،

ب ۱ (بگویند) و ص ۳۹، ب ۶ (گویند) و

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵۰. غزل‌های سعدی ... محمد مشیری، گوهر، سال چهارم، شماره ۶، شهریور ۱۳۵۵، ۵۴۶-۵۴۴، ۵-۲. باز یافت غزلی غوغایی از سعدی، دکتر جعفر مؤید شیرازی، کیهان فرهنگی، سال سیزدهم، شماره ۱۲۶، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۵، صص ۲۵-۲۲.

غزلیات سعدی ، تصحیح حبیب یغمایی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۱، ۷۹۱ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (صص: پنج‌وشش).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان " اشاراتی کوتاه " (صص: هفت تا ده).

۱-۲-۱. معرفی چهارده نسخه خطی و چاپی غزلیات سعدی که در تصحیح متن حاضر از آنها بهره برده شده است (صص: هفت و هشت). ۱-۲-۲. توضیح درباره روش تصحیح کتاب حاضر، از جمله: " در تنظیم این کتاب، هر غزل از نسخه‌ای که آن غزل در آن کتاب تمام‌تر و صحیح‌تر به نظر می‌آمد، نقل شد. و در موارد اختلاف در ذیل صفحات از نسخه‌های دیگر. مثلاً در غزل ۲۷۲ طبیات، متن از نسخه دانش گرفته شده، بی‌هیچ تغییر، و در حواشی از نسخه‌های دیگر. و در غزل ۱۱۳ طبیات، متن از نسخه آلمان گرفته شده، بی‌هیچ تغییر و حواشی از نسخه‌های دیگر. و بدین سان است تمام غزلها " (ص: هشت). خلاصه آنکه: "

۱. این متن با مقابله ۱۴ نسخه تنظیم شده که پنج نسخه را اصالت تمام است.

۲. متن هر غزل از يك نسخه اصل گرفته شده و حواشی از نسخ دیگر.

۳. از نظر کمیت و تمامی و ترتیب غزلها نسخه مشهد اساس است.

۴. تنظیم غزلها و تقسیم بر سه کتاب طبیات و بدایع و خواتیم مطابق است با نسخه‌های اصیل و قدیم و نزدیک است به تنظیمی که خود شیخ اجل فرموده است. غزل‌های ملمع پراکنده است و کتابی خاص نیست " (صص: نه و ده).

۱-۳. گفتاری کوتاه زیر عنوان: " توضیح لازم " و نقل یازده قطعه شعر از سعدی که قالب آنها غزل و موضوع آنها مدح و مرثیه است، به عنوان " قطعات " (صص ۱-۱۶).

۱-۴. نقل ۳۰۲ غزل از " طبیات " با ذکر نسخه بدلها (صص ۱۷-۳۰۸).

۱-۵. نقل ۳۴۹ غزل از " بدایع " با ذکر نسخه بدلها (صص ۳۰۹-۶۰۲).

۱-۶. نقل ۵۴ غزل از " خواتیم " با ذکر نسخه بدلها (صص ۶۰۳-۶۵۸).

۱-۷. نقل ترجیع‌بند " بنشینم و صبر پیش گیرم " با ذکر نسخه بدلها (صص ۶۷۹-۶۵۹).

۱-۸. فهرست مطلع اشعار کتاب (صص ۷۴۷-۶۸۳).

۱-۹. فهرست غزل‌هایی که در نسخه مشهد نیامده است (صص ۷۴۹-۷۴۸).

۱-۱۰. فهرست مطلع ۴۲ غزل با عنوان " غزلیات الحاقی و مشکوکی که در این کتاب چاپ نشده است " (صص ۷۵۱-۷۵۰).

۱-۱۱. ترجمه مصراع‌ها و ابیات عربی غزلها (صص ۷۶۳-۷۵۲).

۱-۱۲. معنی برخی از واژه‌های دشوار (صص ۷۷۴-۷۶۴).

۱-۱۳. فهرست نام‌های خاص (صص ۷۸۰-۷۷۵).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. غزلیات سعدی، محمدعلی فروغی و حبیب یغمایی، ۱۳۱۶، ۲-۲. دوازده نسخه خطی و يك نسخه چاپی غزلیات سعدی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن غزل‌های سعدی و ترجیع‌بند " بنشینم و صبر پیش گیرم " است.

۴. اشاره: ۱-۲. روش گزینش غزلها در این نسخه، روشی ویژه است. مصحح هر غزل را از نسخه‌ای نقل کرده است، نسخه‌ای که به نظر ایشان " آن غزل در آن کتاب تمام‌تر و صحیح‌تر به نظر می‌آمده است ". اما با توجه به اینکه به قول خود مصحح نسخه‌های مورد استفاده، اعتبار یکسانی ندارند، به همان میزان غزل‌های انتخاب شده نیز از اعتبار یکسانی برخوردار نیستند.

مصحح درباره‌ی ماخذ خود در تنظیم و ترتیب غزل‌ها نوشته‌اند: " چون نسخه مشهد از همه نسخه‌ها کامل‌تر است، آن کتاب را در تنظیم و ترتیب و از پی هم آمدن غزل‌ها، ماخذ و ملاک قرار داد. تنها از نظر کمیت و ترتیب، نه از لحاظ کیفیت، چون نسخه مشهد از نظر صحت اعتبار چندانی ندارد " (ص: نه).

چگونه می‌توان نسخه‌ای را از نظر کمیت و ترتیب کامل و از نظر کیفیت غیر معتبر دانست. اگر قرار باشد کاتبی متن بی‌اعتباری را از غزلیات سعدی تحویل جامعه بدهد، در ترتیب و کمیت آن نیز نمی‌تواند برای خود تعهد ویژه‌ای قائل باشد.

مصحح درباره‌ی روش خود در ذکر نسخه بدل‌ها نوشته‌اند: " با این که در هنگام مقابله، تمام نسخه‌ها را از خطی و چاپی با دقت از نظر گذرانید و به موارد اختلاف توجه کرد، اما ثبت و ضبط همه تغییرات را روا نداشت و به همان یک یا دو نسخه اصل بسنده کرد. مثلاً در غزل ۱۱۲ طیبیات که از نسخه آلمان نقل شد، متن چنین است: مصراع دوم بیت دوم (طالعش میمون و بختش مقبل است) و در نسخه‌های " ایندیا، مشهد، هند، فروغی و پاریس " (طالعش میمون و فالش مقبل است). تنها از نسخه " ایندیا " که در مرحله دوم اصالت است، یادکرد و از نسخه‌های دیگر، نام نبرد، که منظور اصلی نمودن اختلاف کلمه است نه برشمردن نام نسخه‌ها " (ص: نه).

این روش، روشی ناقصی است. زیرا چنانچه قرار باشد نسخه بدل‌ها، با ذکر ماخذ نموده شود، باید کامل باشد تا خواننده پژوهشگر بتواند تغییرات را در ضبط همه نسخه‌ها ببیند. به بیانی دیگر: چنانچه در مصراع‌ی که مصحح در عبارات بالا مثال آورده‌اند تنها به نقل ضبط نسخه " ایندیا " بسنده شود، خواننده نمی‌تواند بداند که آیا نسخه‌های دیگر مطابق با متن غزل هستند یا مطابق با نسخه بدل حاشیه.

این چنین است که این کتاب با آن که با کوشش بسیار و مقابله‌های گوناگون فراهم آمده، باز ارزش تحقیقی و علمی آن مورد تردید است. زیرا معایب انتخاب‌های سلیقه‌ای و شخصی در مقیاسی وسیع‌تر (کل غزل) در سراسر کتاب دیده می‌شود. و در عین حال بسیاری از واژه‌های صحیح و مناسب، به جهت شیوه تصحیح به حاشیه منتقل شده است و این در حالی است که مصحح درباره تصحیح ذوقی نوشته‌اند: " این روش هم ناپسند است. زیرا نسخه‌ای آشفته و درهم فراهم می‌آید، و ممکن است ذوق مصحح در انتخاب عبارت و کلمه‌ای به خطا رود، اگر چه از متن معتبر گرفته شده باشد " (ص: هشت).

۲-۲. مصحح بر اساس برخی از نسخه‌های خطی، یازده قطعه شعر را که از نظر قالب، غزل و از نظر معنا مدح و مرثیه است زیر عنوان " قطعات " آورده‌است (صص ۱۶-۱).

اما باید به یاد داشت که اگر بنا باشد اشعار را از نظر معنا و موضوع به غزل و غیرغزل تقسیم کنیم، بسیاری دیگر از غزل‌های سعدی که در معنای پند و اندرز و ... سروده شده‌اند، از جمع غزل‌ها بیرون می‌روند و اغلب غزل‌های شاعرانی چون حافظ را نمی‌توان غزل دانست. و در مقابل، بسیاری از مثنوی‌ها، قصاید و ... را باید در شمار غزل آورد.

شاید شایسته‌تر همان باشد که بر اساس روش شایع اشعاری را که در قالب غزل سروده شده‌اند، غزل به شمار آورد و آنگاه آنها را به غزل‌های عاشقانه، عارفانه، اجتماعی، حماسی و ... تقسیم کرد.

۳-۲. از میان نسخه‌های تصحیح شده مشهور غزلیات (نسخه‌های فروغی، وایت‌کینگ، شوریده، رکن‌زاده آدمیت و میرخان‌ی) تغییرات نسخه یغمایی بیشتر با بدایع و طیبیات وایت‌کینگ هماهنگ است.

دلیل این مشابهت را می‌توان در داشتن ماخذ مشترک دانست، زیرا دست‌کم، نسخه چاپ سنگی بمبئی از ماخذ هر دو کتاب بوده است.

اینک چند مورد از تفاوت‌های هماهنگ نسخه یغمایی و وایت‌کینگ را با نسخه فروغی باز می‌نگریم، در این موارد ضبط وایت‌کینگ و یغمایی همگون و با نسخه‌های یاد شده دیگر متفاوت است: در غزل شماره ۱۵ فروغی، بیت ۸ (مخوان) در یغمایی و وایت‌کینگ: " مگو ". در غزل شماره ۳۹ فروغی، بیت ۸ (گفت، هست) در یغمایی و وایت‌کینگ: " گفت که هست ". در غزل شماره ۴۲ فروغی، بیت ۲ (جست) در یغمایی و وایت‌کینگ: " رست ".

ترتیب بیت‌های چهارم و پنجم از غزل ۵۹ فروغی، در نسخه‌های یغمایی و وایت‌کینگ جابه‌جا شده است. بیت ششم از غزل ۱۲۰ فروغی، در نسخه‌های یغمایی و وایت‌کینگ به بیت نهم منتقل شده است. بیت دوم از غزل ۲۰۱ فروغی، در نسخه‌های یغمایی و وایت‌کینگ وجود ندارد و ...

غزلیات سعدی، با معنی واژه‌ها و ... (گزینه سخن پارسی ۸)، دکتر خلیل خطیبرهیر، انتشارات مهتاب، زمستان ۱۳۶۹، قطع: وزیری، ۲۵۰ صفحه، شمارگان: ۷۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: * این کتاب گزیده‌ای است از متن کامل و شرح غزلیات سعدی که قبلاً دکتر خطیبرهیر سامان داده‌اند و در سال ۱۳۶۶ از سوی انتشارات سعدی منتشر شده است.

۱-۱. فهرست مطالب (صص: یک تا چهار).

۱-۲. پیش‌گفتار (ص: پنج)، اشاره‌ای کوتاه به هدف و شیوه فراهم آمدن کتاب حاضر.

۱-۳. گفتاری زیر عنوان " مختصری از احوال استاد سخن " (صص: هفت تا یازده). با اشاراتی درباره کودکی، تحصیلات، اوضاع اجتماعی، مسافرت‌ها، استادان، آثار، معاصران، ممدوحین و وفات سعدی.

۱-۴. گفتاری زیر عنوان " غزلیات سعدی " (صص: سیزده تا بیست و هفت) متن این نوشته عین همان نوشته‌ای است که با همین عنوان در جلد اول دیوان غزلیات سعدی با شرح ابیات و ... (صص: بیست و نه تا چهل و سه) به چاپ رسیده، برای رعایت اختصار، رک. " بخش مضامین اصلی " کتاب یادشده.

۱-۵. متن غزلیات برگزیده همراه با شرح ابیات و ... از غزل " اول دفتر به نام ایزد دانا ... " تا غزل " شب است و شاهد و شمع و شراب و شیرینی ... " مجموعاً ۷۰ غزل (صص ۱۴۵-۳۹) و غزلیات مشتمل بر پند و اندرز از غزل " ثنا و حمد بی‌پایان خدا را ... " تا غزل " میا رک ساعتی باشد که با منظور بنشین ... " مجموعاً ۵۹ غزل (صص ۲۴۶-۱۴۷).

۱-۶. فهرست برخی ماخذ (صص ۲۵۰-۲۴۹).

۲. منابع اصلی: ۱-۲. قرآن مجید. ۲-۲. غزلیات سعدی، تصحیح محمدعلی فروغی. ۲-۳. کلیات سعدی، چاپ سنگی، تهران ۱۳۹۶.

۲-۴. کلیات سعدی، تصحیح شوریده شیرازی، چاپ افست، تهران، ۱۳۶۱. ۲-۵. غزل‌های سعدی، به کوشش نورالله ایران‌پرست (ایزدپرست)، تهران، ۱۳۶۲. ۲-۶. فرهنگ‌های لغت، از جمله: آندراج، برهان قاطع، دایرةالمعارف فارسی مصاحب، المنجد، لغت‌نامه دهخدا، فرهنگ معین و ... ۲-۷. دیوان‌های برخی از شاعران، از جمله، حافظ، خاقانی، منوچهری، رودکی، ناصرخسرو، انوری و ...

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۲. تمام کتاب متن گزیده‌ای از غزلیات سعدی و شرح و توضیح درباره آنهاست.

۴. اشاره: ۱-۲. با توجه به اینکه این کتاب بی‌هیچ تغییر گزیده‌ای است از متن کامل دیوان غزلیات سعدی که به کوشش دکتر خلیل خطیبرهیر شرح و توضیح داده شده است. برای پرهیز از تکرار، رک. کتاب یاد شده، در همین مجموعه.

تنها باید اضافه کرد که در این کتاب از میان ۶۳۷ غزل اصلی کلیات فروغی، تنها ۷۰ غزل انتخاب شده، اما همه ۵۹ غزلی که زیر عنوان " غزلیات مشتمل بر پند و اندرز ... " در پایان متن کامل غزلیات آمده، بدون انتخاب، در این کتاب نیز آمده است.

غزلیات سعدی، از روی نسخه محمدعلی فروغی، شرح لغات از عباس پورشفیعی، تصحیح علی کوچکی، انتشارات مهتاب، بی‌تاریخ، ۴۱۰ صفحه، قطع: پالتویی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. متن غزلیات سعدی با معنی برخی از واژه‌ها در پاورقی (صص ۴۱۰-۵).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. غزلیات سعدی، تصحیح محمدعلی فروغی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. همه کتاب متن غزلیات سعدی است. ۴. اشاره: ۴-۱. در این کتاب غزلیاتی که در بخش نخست کلیات سعدی به همت محمدعلی فروغی گردآوری شده، بازنویسی گردیده و معنی برخی از واژه‌ها در پاورقی نوشته شده و از قطع کتاب پیداست که بیشتر برای استفاده عمومی تهیه شده است. اما دچار اشکالات فراوانی است.

تنها با نگاهی کوتاه به چند غزل نخست این کتاب (تا ص ۱۰) می‌توان روش پدیدآورندگان آن را دریافت. در این چند صفحه واژه‌های ساده‌ای چون مشفق (= مهربان)، خارا (= سنگ بزرگ و سخت)، دور (= زمان)، راحت (= آسودگی) و ... معنی شده، ولی درباره واژه‌هایی چون: سرادقات، مهیمن، مرغ سلیمان، سبا و ... هیچ توضیحی داده نشده است. مثلاً در بیت

" شب فراق نخواهم دواج دیا را که شب دراز بود خوابگاه تنها را "

به جای اینکه " دواج دیا " معنی کرده شود، شب فراق (= شب جدایی) معنی شده است (ص ۷).

و یا اینکه در بیت

" گر بی‌وفایی کردم یرو به قآن بردمی کان کافر اعدا می‌کشد وین سنگدل احباب را "

به جای اینکه درباره واژه‌های " یرو " و " قآن " و " نیز " یرو به قآن بردن " توضیح داده شود، واژه ساده احباب (= دوستان) معنی شده است (ص ۱۰). افزون بر اشکالات ویرایشی و چاپی، برخی از توضیحات پاورقی نیز در محل تأمل است، از آن جمله است: ص ۵:

در مصراع " شربت نوش آفرید از مگس نحل "، مگس نحل را به معنی " زنبور " دانسته‌اند در حالی که اختصاصاً به معنی زنبور عسل است. ص ۸: در مصراع " معاف دوست بدارند قتل عمدا را " شماره ویژه توضیحات (۳) بر سر " را " نوشته شده و در پاورقی به معنی

" دین و آیین " دانسته شده، که کاملاً بی‌ربط است. لاید واژه " شریعت " در مصراع پیشین منظور بوده است. ص ۷: در مصراع " شمایل‌ی که در اوصاف حسن ترکیبش " هم زیر واژه حسن کسره نهاده شده و هم بعد از آن ویرگول. ص ۱۰: " من صید وحشی نیستم ... " واژه " صید " به غلط مشدد نوشته شده است و ...

۴-۲. دانسته نیست منظور از اینکه کتاب به وسیله آقای علی کوچکی تصحیح شده، چیست؟ بر روی جلد نوشته شده " شرح لغات، عباس پورشفیعی، تصحیح علی کوچکی ولی در صفحه نخست کتاب نوشته شده: تصحیح و شرح لغات: عباس پورشفیعی " [!] .

غزلیات شیخ شیراز، سعدی، مقدمه و شرح: بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، ۷۶۷ صفحه، قطع: پالتویی، شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (ص ۵).

۱-۲. نشانه‌ها و اختصارات (صص ۷-۸).

۱-۳. فهرست مصراع نخست غزل‌ها (صص ۲۷-۹).

۱-۴. پیش‌درآمد (صص ۲۹-۳۰).

- تأکید بر عظمت سعدی و تأثیر او در فرهنگ ایرانی؛ از جمله: " سعدی از شگفتی‌های فرهنگ و تمدن اسلامی است که سال‌هاست بر تارک تندیس ادب پارسی و حکمت و عرفان اسلامی چون گوهری سترک و رخشان بر جان مشتاقان نور افشاند و دفتر همیشه بهار خویش را فرا روی طالبان و خواستاران گشوده است ... " (ص ۳۰).

۱-۵. توضیح درباره تولد، کودکی، تحصیلات، مسافرت‌ها و زندگی و مرگ سعدی (صص ۲۸-۳۱).

۱-۶. نگاهی کوتاه به پرآوازه‌ترین آثار شیخ (صص ۷۶-۲۸).

۱-۶-۱. بوستان؛ " بوستان نخستین اثر مستقل سعدی است (ص ۳۸) زبان این منظومه، زبانی است استوار و روان و هماهنگ که به اصطلاح اهل ادب " غث و سمین " و یا به تعبیر میرزا صفوی، صاحب تحفه سامی " شتر گربه " در آن نیست، یا بسیار کم است، زلال است و یکدست، دور از تصنع و تکلف و پیرایه‌های زورکی " (ص ۴۰).

۱-۶-۲. گلستان؛ " در اینکه گلستان شاهکاری ادبی محسوب می‌گردد، سخنی نیست. این اثر را می‌توان چون پیچشی تاریخی قلمداد کرد که مسیری نو فراروی نثر پارسی گشود ... نثر گلستان، نثری است آراسته به پیروی از شیوه‌های نثر فنی و مقامه‌نویسی و در همان حال ساده و روان " (ص ۴۳).

۱-۶-۳. قصاید؛ " سعدی، به دو زبان پارسی و تازی قصایدی سرود. گفتنی است که قصاید عربی شیخ در معرض قضاوت‌های گونه‌گون و گاه متناقض واقع شده است. برخی او را تا مرتبه بالاترین شاعر عرب عروج داده‌اند، جمعی برای این آثار قدر و ارزشی قائل نشده‌اند و دسته‌ای او را در منزلتی میانه جای داده‌اند ... سعدی فرزانه‌ای است خردمند که اگر روح پرخاشجوی ناصرخسرو را ندارد و یا در جایگاهی ایستاده است که مقتضیات زمانی و مکانی این چنین ایجاب نمی‌کند، بیش از آنکه مدح گوید، ممدوحین خویش را پند و اندرز می‌دهد، به عدالت و دادگری می‌خواند، از بیداد و ستم بر حذر می‌دارد و مسؤولیت‌های آنان را به عنوان نگاهبانان خلق گوشزد می‌کند " (صص ۴۶-۴۴).

۱-۶-۴. غزلیات؛ " بیان ویژگی‌های زیبا شناختی غزلیات سعدی کاری خرد و آسان نیست. او کلام خویش را به لطیفه‌ای از زیبایی آراست که به ذوق دریافته می‌شود، اما به وصف نمی‌آید (ص ۴۸). کمتر مواردی را می‌توان سراغ داد که از کلمات ناخوش‌آهنگ سود برده باشد و اگر خود را ناچار از آن یافته، چنان کلمه را زیبا نشانده و در تلفیقی نیکو به کار برده که در طنین هماهنگ شعر، که گاه نغمه حروف و هم‌آوازی آنها زنگی خاص بدان می‌بخشد، رنگ باخته است " (ص ۴۹).

- گفتاری زیر عنوان " عشق در غزلیات سعدی " با توضیح درباره انواع عشق و بیان فرضیاتی در مورد نوع عشق سعدی، با این نتیجه‌گیری که: " اصولاً تکیه بر صاحب‌نظری، بینا دلی، اهل نظر بودن و مفاهیم مشابه، جای جای در غزلیات سعدی به چشم می‌خورد و این خود نشان از آن دارد که شیخ ما بر آن بوده است حریمی پاک برگرد نظریاتی خویش ایجاد کند که اذهان کوتاه‌نظران را از پیشداوری نسبت به خود باز دارد ... او خط فاصل میان انسان و حیوان را در حظ روحانی از زیبایی‌ها می‌بیند و تهمت شهوت‌رانی را از سوی کسانی می‌داند که خود پای از تنگنای حیوانیت به در نکشیده‌اند و همه را با نگاه آلوده خود می‌سنجند ... (ص ۶۷) دیدن آثار دست کردگار در بوستان زیبارویان مضمونی است که سعدی بارها بر آن تأکید می‌ورزد. او در پس این حجاب، نشانی از جمال طلعت خداوند را می‌باید ... او صورت‌بینی را طریقی برای رهایی از ظاهر و رسیدن به پرستش صورت‌نگار می‌شناسد ... می‌توان چنین نتیجه گرفت: آن دسته از غزلیات سعدی که به ظاهر حکایت از دل‌باختگی ا و به خوب‌رویان و مغالزه با آنان دارد، اگر قابل حمل به معانی و مضامین عرفانی بی‌واسطه جمال انسانی نباشد، چون ژرف بنگریم، جوشیده از روحی عارف و

یکتابین است که جلوه جمال الهی را در همه مظاهر هستی ساری و جاری می‌داند ... [همچنین] غزلیاتی دارد صریحاً عرفانی، یا کمینه آنکه حمل آنها به معنای صریحاً عرفانی کمتر تکلف می‌طلبد ... " (صص ۷۰-۶۹).
 ۱-۷. توضیح درباره روش کار و نسخه‌های مورد استفاده (صص ۷۸-۷۷).
 ۱-۸. متن غزلیات سعدی همراه با توضیحاتی اندک در پاورقی (صص ۷۲۷-۸۲).
 ۱-۹. واژه‌نامه، توضیح برخی از واژه‌ها و ترکیبات به کار رفته در غزلیات (صص ۷۶۳-۷۲۹).
 ۱-۱۰. فهرست منابع و مأخذ کتاب (صص ۷۶۷-۷۶۶).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، ویراسته بهاء‌الدین خرمشاهی، ۱۳۶۹. ۲-۲. غزلیات سعدی، حبیب یغمایی، ۱۳۶۱. ۲-۳. کلیات سعدی، مظاهر مصفا، ۱۳۴۰. ۲-۴. شرح غزلیات سعدی، دکتر خلیل خطیب‌رهبر. ۲-۵. ذکر جمیل سعدی، ۱۳۶۹.

۲-۶. مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی، به کوشش دکتر منصور رستگار فسایی، ۱۳۵۰. ۲-۷. کتاب‌های لغت، از جمله: لغت‌نامه دهخدا، آندراج، برهان قاطع، فرهنگ نفیسی، فرهنگ معین، فرهنگ لاروس، المنجد و ...

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن غزلیات سعدی و توضیح درباره برخی از واژه‌های آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. تهیه و چاپ آثار سعدی به گونه‌ای که خوانندگان عمومی بتوانند آسان‌تر از آن استفاده کنند، یکی از اقدامات بایسته است. به همین منظور تا کنون آثار سعدی بارها به شیوه‌های مختلف منتشر شده و بسیاری از آنها به دلیل اینکه تنها به نیت سودجویی و تجارت، به با زار آمده‌اند دچار اشکالات فراوانی هستند. اما این اثر با آنکه با هدف استفاده عمومی سامان یافته است، هرگز به ابتذال کشیده نشده و اثری است در خور برای استفاده عمومی با حرکت‌گذاری، اعراب‌گذاری، ویرایش متن و توضیحات پاورقی که با بهره‌گیری از آثار دیگران نیز همراه است و واژه‌نامه پایانی کتاب، در خدمت مقصود نگارنده هستند. مقدمه گسترده کتاب هم با آنکه سخن تازه‌ای مطرح نکرده ولی اطلاعات مفیدی را برای خواننده عمومی در بر دارد. مطلب مربوط به عشق سعدی (صص ۷۶-۵۰) از مطالب ارزنده مقدمه است.

۴-۲. البته بسیاری از بیت‌ها در مقایسه با موارد توضیح داده شده، نیاز به توضیح دارند و اصرار بر علامت‌گذاری در متن نیز سبب شده، برخی از شگردهای شاعرانه سعدی بویژه در حوزه ایهام، مخصوصاً ایهام در قرائت پنهان شود.

ف

فهرست چاپ‌های آثار سعدی در شبه‌قاره، سیدعارف نوشاهی، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱۳۶۲، ۱۵۰ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (دو صفحه بدون شماره).

۱-۲. پیش‌گفتار (صص ۱-۹).

۱-۲-۱. تأکید بر محبوبیت سعدی در شبه‌قاره پاکستان و هند با ذکر چند دلیل (صص ۱-۲).

۱. کمیت و تعداد فراوان نسخه‌های خطی از آثار مربوط به سعدی.

۲. چاپ‌های آثار سعدی.

۳. استقبال و تتبع آثار سعدی.

۴. ترجمه‌ها و شرح‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها و تضمین‌ها و انتخاب‌های آثار سعدی.

۵. تدریس آثار سعدی در مدارس دینی و مراکز جدید آموزش و پرورش.

۶. تحقیق در شرح حال و افکار شیخ شیراز.

۱-۲-۲. معرفی کهن‌ترین آثار سعدی در شبه‌قاره (صص ۲-۳).

۱-۲-۳. توضیحی درباره کتاب حاضر: " این کتاب فهرستی است از چاپ‌های آثار سعدی و آثار پیرامون آنها: انتخاب‌ها، شرح‌ها، تضمین‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها، در پاکستان و هند (و نیز يك چاپ از کریم‌ا که در چاتگام بنگلادش انجام گرفته است) به ترتیب زمان چاپ. نسخه‌هایی که تاریخ ندارند و یا به علت افتادگی و پوسیدگی، تاریخ آنها دانسته نشد، به ترتیب حروف الفبایی نام‌های مراکز چاپ آورده شده است.

- آمار چاپ‌های آثار سعدی به تفکیک هر اثر و ذکر کهن‌ترین و تازه‌ترین چاپ (صص ۹-۳). مجموع چاپ‌های آثار مختلف سعدی به شرح زیر است: کلیات: ۲۷، منتخب کلیات: ۱۹، بوستان: ۱۲۴، منتخب بوستان: ۲۳، فرهنگ‌نامه بوستان: ۷ (مجموع فرهنگ‌نامه‌ها: ۵)، ترجمه بوستان: ۱۲، شرح بوستان: ۹ (مجموع شرح‌ها: ۶)، کریم‌ا: ۱۴۵، منتخب کریم‌ا: ۲، تضمین کریم‌ا: ۱۲ (مجموع تضمین‌ها: ۸)، فرهنگ‌نامه کریم‌ا: ۴ (مجموع فرهنگ‌نامه‌ها: ۳)، ترجمه کریم‌ا: ۱۹ (مجموع ترجمه‌ها: ۱۸)، شرح کریم‌ا: ۵ (مجموع شرح‌ها: ۳)، گلستان ۱۹۰، منتخب گلستان: ۱۵، تضمین گلستان: ۴ (مجموع تضمین‌ها: ۱) فرهنگ‌نامه گلستان: ۲۴ (مجموع فرهنگ‌نامه‌ها: ۸)، ترجمه گلستان: ۳۶ (مجموع ترجمه‌ها: ۳۰)، شرح گلستان: ۲۴ (مجموع شرح‌ها: ۱۵). درباره این فهرست نوشته‌اند: " این فهرست را که پس از اعلام برگزاری کنگره جهانی به مناسبت هشت‌صدمین سالگرد تولد سعدی، در مدت بسیار کوتاه تهیه و چاپ شده است، نمی‌شود کامل تلفی کرد، چون برای تکمیل این گونه کتاب‌شناسی که تمام منطقه شبه‌قاره شامل آن شده است، باید رخت سفر به مراکز علمی پاکستان و هند بست و در کتابخانه‌ها جستجو کرد و با سعدی‌شناسان نشست، که متأسفانه چنین فرصتی در این تنگی وقت نبوده است " (ص ۹).

۱-۳. فهرست کلیات دیوان سعدی:

- چاپ‌های تاریخ‌دار (صص ۱-۸). - چاپ‌های مختلف بخشی از کلیات، که عمدتاً غزلیات است (صص ۹-۱۲).

۱-۴. فهرست چاپ‌های بوستان: - چاپ‌های تاریخ‌دار (صص ۱۵-۳۶). - چاپ‌های بی‌تاریخ (صص ۲۹-۳۷). - چاپ منتخب بوستان (صص ۳۰-۳۴).

- چاپ فرهنگ‌نامه‌های لغات بوستان (صص ۳۶-۳۵). - چاپ ترجمه‌های بوستان (صص ۳۹-۳۷). - چاپ شرح‌های بوستان (صص ۴۲-۴۰).

- ۱-۵. فهرست چاپ‌های کریمه = پندنامه: - چاپ‌های تاریخ‌دار و بدون تاریخ کریمه (صص ۵۷-۴۵). - چاپ منتخب کریمه (صص ۵۹-۵۸). - چاپ تضمین کریمه (صص ۶۲-۶۰). - چاپ فرهنگ‌نامه‌های کریمه (صص ۶۸-۶۵). - چاپ شرح‌های کریمه (صص ۷۰-۶۹).
- ۱-۶. فهرست چاپ‌های گلستان. - چاپ‌های تاریخ‌دار و بدون تاریخ گلستان (صص ۹۴-۷۳). - چاپ منتخب گلستان (صص ۱۰۰-۹۹). - چاپ تضمین گلستان (ص ۱۰۱). - چاپ فرهنگ‌نامه‌های گلستان (صص ۱۰۵-۱۰۲). - چاپ ترجمه‌های گلستان (صص ۱۱۲-۱۰۶).
- ۱-۷. فهرست‌های مختلف کتاب (صص ۱۳۴-۱۲۳).
- ۱-۸. نمونه‌ها، تصویر صفحاتی از نسخه‌های معرفی شده (هفت صفحه بدون شماره).
۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. فهرست‌های مختلف که در صص ۱۲۳-۱۲۱ معرفی شده است، از جمله فهرست کتاب‌های چاپی فارسی از خانابا مشار. ۲-۲. کتابخانه‌های مختلف پاکستان و هند.
۳. **رویگرد به آثار سعدی:** ۳-۱. کتاب شامل فهرست چاپ‌های مختلف آثار سعدی در شبه‌قاره است.
۴. **اشاره:** ۴-۱. این کتاب نخستین کتابی است که به گونه‌ای گسترده، و به شکل مستقل آثار مختلف سعدی را که در هند و پاکستان به چاپ رسیده، معرفی کرده است. و از نظر کتاب‌شناسی سعدی بسیار ارزشمند است. اما همچنانکه مؤلف در مقدمه کتاب نوشته‌اند: " این فهرست را که پس از اعلام برگزاری کنگره جهانی به مناسبت هشتادمین سالگرد تولد سعدی در مدت بسیار کوتاه تهیه و چاپ شده است، نمی‌شود کامل تلقی کرد، چون برای تکمیل این گونه کتاب‌شناسی که تمام منطقه شبه‌قاره شامل آن شده است، باید رخت سفر به مراکز علمی پاکستان و هند بست و در کتابخانه‌ها جستجو کرد و با سعدی‌شناسان نشست، که متأسفانه چنین فرصتی در این تنگی وقت نبوده است " (ص ۹).

ق

قصاید سعدی ، با استفاده از نسخه تصحیح شده فروغی و چند نسخه چاپی و خطی دیگر، انتشارات شرکت نسبی حاج محمدحسین اقبال و شرکاء، ۱۳۴۲، ۲۲۲ صفحه (۳۶+۱۰۱+۱۸۵)، قطع: ربعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست مندرجات (ص: بدون شماره).
 ۱-۲. غلطنامه (ص: بدون شماره).
 ۱-۳. قصاید فارسی با نقل نسخه بدل‌ها در پاورقی (صص ۶۴-۱).
 ۱-۴. ترجیع‌بند " غریبان را دل از ... " (صص ۶۶-۶۵).
 ۱-۵. بقیه قصاید با مضمون مرثیه (صص ۷۲-۶۷).
 ۱-۶. قصاید و اشعار متفرقه عربی (صص ۹۰-۷۳).
 ۱-۷. غزلیات مشتمل بر بند و اندرز (صص ۱۱۸-۹۱).
 ۱-۸. مثلثات (صص ۱۲۱-۱۱۹).
 ۱-۹. قطعات (صص ۱۵۳-۱۲۲).
 ۱-۱۰. رباعیات در اخلاق و موعظه (صص ۱۵۹-۱۵۴).
 ۱-۱۱. مثنویات ، در بند و اندرز (صص ۱۶۸-۱۶۰).
 ۱-۱۲. مفردات در بند و اخلاق (صص ۱۷۳-۱۶۹).
 ۱-۱۳. ملحقات قصاید، غزل‌ها (صص ۱۸۰-۱۷۴).
 ۱-۱۴. فهرست برخی از واژه‌ها و معانی آنها (صص ۱۸۵-۱۸۱).
 ۱-۱۵. رسائل نثر با شماره جدید صفحه (صص ۱۰۱-۱).
 ۱-۱۵-۱. کتاب نصیحت‌الملوک (صص ۲۸-۳).
 ۱-۱۵-۲. رساله عقل و عشق (صص ۳۴-۲۹).
 ۱-۱۵-۳. در تربیت یکی از ملوک - رساله سلطان انکیانو (صص ۳۹-۲۵).
 ۱-۱۵-۴. مجالس پنج‌گانه (صص ۷۴-۴۰).
 ۱-۱۵-۵. تقریرات ثلاثه (صص ۸۱-۷۵).
 ۱-۱۵-۶. مقدمه بیستون (صص ۸۶-۸۲).
 ۱-۱۵-۷. در تقریر دیباچه (صص ۹۵-۸۷).
 ۱-۱۵-۸. غلطنامه رسائل (ص ۹۷).
 ۱-۱۵-۹. فهرست برخی از واژه‌های رسائل همراه با معنی (صص ۱۰۱-۹۸).
 ۱-۱۶. خبیثات و مجالس‌الهلل با شماره جدید صفحه (صص ۳۳-۱).
 ۱-۱۷. فهرست برخی از واژه‌های هزلیات به همراه معنی (صص ۳۶-۳۵).
۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. قصاید، محمدعلی فروغی. ۲-۲. برخی از نسخ خطی.
۳. **رویگرد به آثار سعدی:** ۳-۱. این کتاب متن همه آثار سعدی است، بجز بوستان، گلستان و غزلیات مگر غزلیاتی که مضمون بند و اندرز دارد.
۴. **اشاره:** ۴-۱. متن این کتاب بجز بخش هزلیات آن از روی نسخه فروغی بازنویسی شده است. در مورد هزلیات نظرات مختلفی اظهار شده و مرحوم فروغی این بخش را از کلیات خود حذف کرده است. این کتاب جز همین بخش افزوده شده و معنی برخی از واژه‌ها ویژگی خاصی ندارد.

قصه‌های شیرین بوستان سعدی، جعفر ابراهیمی (شاهد)، نشر پیدایش، ۱۳۷۵، ۱۵۰ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۱۰۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (صص ۳-۵).
۱-۲. گفتاری زیر عنوان " سعدی شیرازی " (صص ۷-۱۲).
۱-۲-۱. توضیحی کوتاه درباره زندگی و آثار سعدی (صص ۷-۸).
۱-۲-۲. نقل چند نمونه از سخنان و سروده‌های سعدی که به گونه ضرب‌المثل در آمده است (صص ۸-۱۰).
۱-۲-۳. اشاره به برخی از مضامین گلستان و بوستان: " کتاب بوستان و گلستان، سرشار از حکایت‌هایی پندآموز درباره شاهان و زورمندان است. شاعر در این حکایت‌ها، جانب عدل و داد و ستم‌دیدگان و مظلومان را گرفته و از ظلم و ستم شاهان انتقاد کرده است. او، آنها را از ستم و بیدادگری بر مظلومان نهی کرده، اما انتقاد از ظلم آنان را با شیرینی و پند و اندرز درهم آمیخته است. این روش در آثار شاعران قبل و بعد از سعدی دیده نمی‌شود. سعدی شاعری است آزاده و طرفدار حق و حقیقت ... " (ص ۱۰).
۱-۳. نقل بیت‌هایی از آغاز بوستان و بازنویسی سی و پنج حکایت از باب‌های مختلف آن (صص ۱۵۱-۱۳).
۲. منابع اصلی: ۲-۱. بوستان سعدی (نشانی مأخذ مشخص نشده است).
۲. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. سراسر کتاب، بازنویسی حکایت‌هایی از بوستان است.
۳. اشاره: ۳-۱. این کتاب از سلسله کتاب‌هایی است که با عنوان " تازه‌هایی از ادبیات کهن برای نوجوانان " منتشر می‌شود. بازنویسی ساده متون ارزشمند گذشته، برای استفاده کودکان و نوجوانان از اقدامات بسیار شایسته است. در این کتاب سی و پنج حکایت از بوستان سعدی گزینش و برای نوجوانان ساده‌نویسی شده است.
به کارگیری برخی از بیت‌های بوستان در میان نثر از دیگر ویژگی‌های این نوشته است که خوانندگان کتاب را با متن بوستان آشنا تر می‌کند.

۳-۲. با این همه شایسته بود در نثر کتاب و چاپ آن دقت بیشتر می‌شد، چنانچه تنها صفحه‌های نخست این کتاب را نگاه کنیم موارد زیر به چشم می‌آید:

۳-۲-۱. استفاده مکرر از واژه‌های مترادف (بدون آنکه ضرورتی داشته باشد) از قوت نثر کاسته است، مواردی چون:
- " شهرت این فرمانده ... روز به روز بیشتر و افزون‌تر می‌شد " (ص ۲۱).
- " به او دستور داد تا هر چه سریع‌تر و زودتر به سوی بنی‌طی ... رهسپار شود " (ص ۲۳).
- " ای مرد پارسا و پرهیزگار و هوشمند و دانشمند ... " (ص ۲۹).
۳-۲-۲. اشتباه‌های چاپی از همان بیت نخست آغاز می‌شود، بیت نخست به غلط بدین گونه نوشته شده است:
" به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرید "
- ص ۲۴، در آخرین سطر، توضیح ترکیب " نیکوسیر " که با شماره " ۳ " مشخص شده، از قلم افتاده است.
- ص ۳۲، آخرین سطر: " با او از در دوستی در آمد " درست است و نه " با او در دوستی در آمد ".
۳-۲-۳. با آنکه کتاب در بهار ۱۳۷۶ برای دومین بار به چاپ رسیده، اما متأسفانه غلط‌های چاپی و غیرچاپی آن اصلاح نشده است، بویژه غلط فاش و فاحشی چون توضیحی که برای واژه " سبحان " در ص ۱۵ نوشته شده است. در این صفحه واژه " سبحان " در بیت زیر به معنی " ابرها " دانسته شده است.
توان در بلاغت به " سبحان " رسید نه در کنه بی‌چون سبحان رسید
در حالی که اولاً جمع سبح سبح است و نه سبحان، ثانیاً با توجه به واژه " بلاغت " به روشنی پیداست که منظور " سبحان بن زفر وائل " خطیب مشهور عرب است که در بلاغت بلند آوازه است. و در همه شرح‌های بوستان نیز بدان اشاره شده است.
با توجه به مخاطبان کتاب برخی از واژه‌ها، نسبت به واژه‌های دیگری که معنی شده‌اند، نیاز به توضیح دارند، از جمله: " بمان " در " به جنگش گرفتی به صلحش بمان " (ص ۳۱) و " پشت ریش " در " به کارش نباید خر پشت ریش " (ص ۴۲).

قلمرو سعدی، علی دشتی، انتشارات کیهان، دی‌ماه ۱۳۲۸، ۴۴۰ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.
چاپ‌های دیگر: ۱. انتشارات کتابخانه ابن سینا، اردیبهشت‌ماه ۱۳۲۹، ۴۰۵ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۵۰۰، قطع: رقعی. (نویسنده با اندکی تجدیدنظر و حذف برخی از توضیحات و اضافه‌کردن توضیحات جدید، برای بهبود کار خود کوشیده و در مقدمه این چاپ، به کسانی که از فصول بازده و پانزده کتاب او اشکال گرفته‌اند، جواب داده است. از امتیازات دیگر این چاپ، نسبت به چاپ اول، چکیده و عناوین مطالب مندرج در هر فصل است که در ابتدای آن فصل آورده شده است. این چاپ با حروف چینی جدید و حذف و اضافه‌های اعمال شده به ۴۰۵ صفحه تقلیل یافته است). ۲. انتشارات امیرکبیر، آبان‌ماه ۱۳۴۴، ۴۰۰ صفحه، شمارگان: ۲۰۰۰، قطع: رقعی (این چاپ با حروف چینی جدید و حذف چکیده عنوان‌ها که در ابتدای هر فصل، در چاپ دوم افزوده شده بود، انجام گرفته است). ۳. انتشارات اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر، تاریخ چاپ (مشخص نشده است)، ۴۰۰ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه (با همان حروف چینی چاپ سوم).

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مطلبی زیر عنوان " مقدمه چاپ دوم - انتقادی بر قلمرو سعدی و پاسخی بدان " این‌گفتار پاسخ به کسانی است که از فصول یازدهم و پانزدهم کتاب انتقاد کرده‌اند، از جمله اینکه: " من چون می‌خواهم قدرت بیان وی را نشان دهم، ناگزیر باید به بعضی نقطه‌های ضعف اشاره کنم که چگونه زیر فصاحت متلاًلاً او پوشیده شده‌اند. من در سیزده فصل " پر زین طاووس " را نشان داده‌ام و در دو فصل یازدهم و پانزدهم نیز سرزنش‌های نکرده‌ام، بلکه چون چتر زین طاووس را می‌نگریم، طبعاً چشممان به پای او هم می‌افتد، ولی این پا از فر و شکوه پر وی نمی‌کاهد " (ص ۱۲).
۱-۲. سخن سعدی (صص ۱۵-۲۶).

۱-۲-۱. این بخش در واقع نوعی مقدمه است که بر کتاب نوشته شده، بدون آنکه عنوان مقدمه را داشته باشد، زیرا نویسنده در مورد روش کار خود و چگونگی پرداختن به سعدی سخن گفته و تأکید کرده است که: " نباید دنبال سعدی تاریخی رفت، بلکه باید دنبال سعدیی شتافت که گلستان را نوشته، بوستان را به نظم درآورده، قصاید ارزنده و غزلیات بی‌مانندی سروده است. اساساً سعدی حقیقی آن است که از این آثار سر بیرون می‌آورد. " (ص ۲۶).
۱-۲-۲. انتقاد از نامه‌ای که علامه قزوینی درباره یکی از غزل‌های سعدی (که در مدح ابش‌خاتون سروده و در نسخه‌های قدیمی موجود است) نوشته (صص ۲۴-۲۱).

۱-۳. گفتاری زیر عنوان " خط منحنی ":
۱-۳-۱. تشریح سادگی زبان سعدی و اثبات روانی، عذوبت و صلابت سخن او از راه مقایسه با اشعاری از رودکی، خاقانی و فردوسی (صص ۴۱-۲۷): " دقت در تناسب کلمات، اعتدال در تشبیه و استعاره و مبالغه، فرار از هر تنافر در حروف و کلمات و ده‌ها نکات دیگری

که سخن سعدی را در حد اعلائی جزالت و انسجام رسانیده است از امتیازات سبک اوست، اما چیزی که سعدی را از همه متمایز می‌کند چیزی غیر قابل لمس و غیر قابل نشان دادن است. " (ص ۴۹).

۱-۳-۲. توضیح در باره خط منحنی: " خط منحنی در اندام، در اخلاق، در سیاست و ... موجب زیبایی و موفقیت است. انحنای در صدای آواز آن را بسیار لذت بخش می‌کند. انحنای در خط نستعلیق یعنی تکامل خط از کوفی زاویه دار به نستعلیق منحنی و آنچه که در زبان غنایی سعدی نهفته است و آن را از گفته سایر استادان متمایز می‌کند، همین خط منحنی است. " (صص ۵۹۰-۵۰).

۱-۳-۳. ارزش انحراف‌های زبانی سعدی: " یکی از گویندگانی که مستند و معیار فارسی امروزی است، بدون شبهه سعدی است. سعدی منتهی‌الیه سیر تحول زبان فارسی قرار گرفت و ضابطه زبانی است که ما بدان تکلم می‌کنیم. بعضی انحراف‌های سعدی نه تنها انحراف نیست بلکه فتوایی است برای پیروی از او، مثلاً در این جمله مؤخر و فشرده، سعدی فعلی را حذف کرده است: " پس از مدتی باز آمد، بر سبب زرخندان چون به گردی نشسته و رونق بازار حسنش شکسته، متوقع که در کنارش گیرم، کناره گرفتم " اشخاص فشرده و ملانقطه‌ای متوقعند که سعدی پس از کلمه "متوقع" فعل "بود" بگذارد، ولی آنهایی که فصاحت و بلاغت را در کلام می‌جویند می‌دانند حذف فعل کلام را زیباتر کرده و هیچ‌گونه ابهامی نیز در معنی جمله نیست. " (ص ۶۲).

۱-۴-۱. تأکید بر این موضوع که هدف نثر، تنها بیان مقصود است نه لفظپردازی و تصنع و ذکر نمونه‌هایی از تاریخ و صاف، دیباچه تاریخ معجم و تحفه‌الزائرین و انتقاد از تکلف و تصنع این نثرها و تأکید بر ارزش نثر سعدی: " نثر سعدی در زمان خود، این ابداع را داشت که از سنگلاخ تکلف و تصنع متداول زمان بیرون شد، بدون اینکه از تزیین عبارت عاری شود و ... سعدی به غور مباحث علمی و فلسفی فرو نیفتاده و چون خیام و ناصر خسرو و حافظ دچار تأملات شک‌انگیز نشده و از این رو در ذهن و روح او غموض مسائل فلسفی سایه نینداخته است و در طرز بیان او هیچ‌گونه تاریکی و ابهامی نیست " (صص ۷۱-۷۰).

۱-۴-۲. شیوه نثر گلستان: " نثر گلستان برای بیان اندیشه مناسب است و نه تحلیل و تفسیر آن، اگر بنا بود سعدی کتاب مفصلی در تاریخ یا ادب بنگارد، آیا باز هم شیوه گلستان را به کار می‌بست؟ " (ص ۷۶).

۱-۵. مقایسه سعدی با سخن‌سرایان دیگر زیر عنوان "سعدی و دیگران": از جمله:

۱-۵-۱. " از خواندن [مولوی و خاقانی] احساس می‌کنیم که نتوانسته‌اند مفاهیم و تأثرات خود را چنانکه در ذهنشان صورت بسته است بیرون ریزند و نقطه مخالف آنها سعدی است که قوه بیان در وی به حد اعلا نشو و نما یافته و منبسط است. " (صص ۸۷-۸۶).

۱-۵-۲. " تفاوت عرصه سخن‌پردازی شاعران پیوسته موجب خطای در قضاوت گردیده و حتی امر را بر سعدی نیز مشتبه کرده و پنداشته است چون بر فنون سخن تسلط دارد، می‌تواند مانند فردوسی اشعار حماسی بسراید و به همین جهت از رای پراکنده‌گویی که زبان به ستایش وی گشوده، ولی او را مرد میدان حماسه‌سرایی ندانسته بود متأثر گردیده و با لهجه قطعی گفته است: نداند که ما را سرچنگ نیست ... و از همان بیت اول ناتوانی خود را نشان داده است " (صص ۸۹-۸۸).

۱-۵-۳. سعدی به ابتکار مضمون شهره نیست (چنانکه رودکی، فردوسی، خاقانی، فرخی و سنایی و ... شهره‌اند) بلکه به ریخته‌گری بیان و حسن تعبیر شهره است " (صص ۹۵-۹۴).

۱-۶. سنجش سخن سعدی و خاقانی زیر عنوان "خاقانی - سعدی": بررسی تفاوت سخن پیچیده و دیرآشنای خاقانی و سخن زلال و ساده سعدی: " اگر سعدی ابداع خاقانی را در مضمون و ابتکار او را در قالب‌ریزی ندارد، در عوض قالب‌های لفظی او چنان برازنده مضمون‌هاست که از آنها احساس تازگی می‌شود (ص ۱۰۴) سعدی از این حیث سرآمد هنرمندان است که هنگام به‌کاربردن صنعت‌های لفظی، از قبیل مراعات نظیر و تضاد چنان کلمات را سر جای خود می‌نشانند و از آنها معنی مقصود را می‌گیرند که خواننده متوجه صنعت‌گری وی نمی‌شود " (صص ۱۱۶-۱۱۵).

۱-۶-۱. مقایسه سه غزل مشابه از خاقانی و سعدی (صص ۱۲۶-۱۲۲).

۱-۷. سنجش سخن سعدی و انوری زیر عنوان "انوری - سعدی" بیان وجوه مشترک انوری و سعدی: " انوری نقطه مخالف خاقانی و از حیث شیوه سخن نزدیک‌ترین شاعر است به سعدی ... تمام آن مزایایی که سعدی را استاد غزل کرده است در غزل‌های انوری بیش از هر شاعر دیگر دیده می‌شود " (ص ۱۲۷).

۱-۷-۲. بیان تفاوت انوری و سعدی: " سعدی فطرتاً غزل‌سراست و موجباتی او را به سرودن قصیده می‌کشاند، از این رو حتی در قصاید وی نرمی ترکیب و تعبیرات غنایی هویدا می‌شود، بر عکس انوری که قصیده‌سراست و درحاشیه قصیده‌سرایی، غزل نیز می‌سراید، غزل‌هایش بوی قصایدش را می‌دهد. اما در هر حال انوری قطعی‌ترین و روشن‌ترین مرحله تکامل زبان غزل به شمار می‌رود و سعدی را در رسیدن به دوره کمال آن کمک کرده است " (صص ۱۲۱-۱۲۹).

۱-۷-۳. تأکید بر تأثیرپذیری سعدی از انوری و ذکر مشابهت غزل‌های هر دو شاعر با ارائه نمونه‌هایی از سروده‌های آنها، نتیجه اینکه: " سعدی همان امتیازی را که بر تمام غزل‌سرایان قبل از خود دارد نسبت به انوری نیز حفظ کرده است: سخنان او در یک سطح قرار دارد ، نشیب و فراز آن چون انوری محسوس نیست " (ص ۱۳۹).

۱-۸. سنجش سخن سعدی و سنایی زیر عنوان "سنایی - سعدی":

۱-۸-۱. درباره سنایی و شعر او می‌نویسد: " سنایی در تاریخ ادبی ایران نقطه آغازی به شمار می‌رود ... دیوان سنایی صورت مشوشی است از افکار متغایر و سبک‌های متخالف. در آنجا به سبک چندین شاعر برمی‌خوریم که مشرب و شیوه‌های مختلف دارند، ... گاهی شیوه ساده رودکی، گاهی سنگی فرخی، گاهی زندی حافظ و گاهی شور مولانا در سروده‌های او رخ می‌نماید ... سنایی غزل‌سرا سعدی جوانی است که هنوز جزالت و پختگی را به کمال نرسانیده است " (صص ۱۵۰-۱۴۵).

۱-۸-۲. ذکر نمونه‌های متعدد، برای بیان وجه تشابه سعدی و سنایی و تأکید بر اینکه سبکی را که سنایی در غزل آغاز کرده، سعدی به کمال رسانیده است: " سبک سخن سعدی و تعبیرات موزون و روان وی را زیاد در سنایی می‌یابیم که کمابیش حالت آغاز و دوره رشد و نمو را نشان می‌دهد، مخصوصاً در غزل‌های مشابه این حالت خوب مشاهده می‌شود " (صص ۱۵۱-۱۵۰).

۱-۸-۳. بیان تفاوت‌های سنایی و سعدی، از جمله: " قوت و پختگی زبان سعدی به مثابه‌ای است که وقتی مصراع سنایی را اقتباس می‌کند، چنان آن را به مصراع اول خود چسبانیده و جوش می‌دهد که انسان می‌خواهد خیال کند سنایی مصراع را از سعدی گرفته است، نه سعدی از سنایی (ص ۱۶۱). تفاوت دیگر سنایی و سعدی این است که اگرچه هر دو قبل از زندگانی زهد و انقطاع از دنیا، آلودگی‌هایی داشته‌اند اما آلودگی‌های سنایی بیشتر بوده است، چه از حیث مدیحه‌سرایی و چه شراب‌خواری و قماربازی ... البته سنایی بعد از بیداری مرد دیگری می‌شود که جز عرفان و حکمت و افکار بلند و تعالیم اخلاقی از نوک خامه‌اش سراریز نمی‌شود و سخنش بسیار پخته‌تر و منسجم‌تر می‌شود و در این دوره سبک حقیقی او نشر افکار عرفانی و تعالیم اخلاقی است و از این حیث یکی از پرمغزترین و گرانمایه‌ترین گویندگان ایران به شمار می‌رود " (صص ۱۶۹-۱۶۲).

۱-۹. سنجش سخن سعدی و ناصر خسرو زیر عنوان "ناصرخسرو - سعدی":

۱-۹-۱. بیان تفاوت‌های ناصر خسرو و سعدی، از جمله: " ناصر خسرو قصیده‌سراست و با غزل الفتی ندارد ولی سعدی غزل‌سرایی عاشق‌پیشه است که شیدایی‌های او در غزل‌هایش نمودار است. ناصر خسرو شیعه و سعدی سنی مذهب است. ناصر خسرو پادشاهان و امرا را مدح نکرده ولی سعدی بارها امرا و سلاطینی را ستوده است. سعدی در حوزه اجتماع مکرم و محترم و ناصر خسرو مطرود و مردود است. و به همین دلایل شیوه سخن این دو با هم بسیار تفاوت دارد " (صص ۱۸۰-۱۷۱).

۹-۲-۱. بیان همانندی‌های سعدی و ناصر خسرو، از جمله اینکه: " در هر دو، انگیزه مذهبی قوی است. هر دو متدین و متشرع هستند و در قالب عقاید دینی خود محصور و اسیرند و هر دو علاوه بر شعر، نثرهای ماندگاری خلق کرده‌اند " (صص ۱۸۶-۱۸۱).

۱۰-۱. سنجش سخن سعدی و جمال‌الدین عبدالرزاق زیر عنوان " ترجیع‌بند سعدی و جمال‌الدین عبدالرزاق ":
۱۰-۱-۱. بیان تشابهات سعدی و جمال‌الدین عبدالرزاق با ذکر نمونه‌ها (صص ۱۹۶-۱۹۵).

۱۰-۲. بیان تأثر سعدی از جمال و مقایسه بین ترجیع‌بندی از سعدی و ترکیب‌بندی از جمال و ذکر تفاوت‌ها و مشترکات آنها (صص ۱۹۷-۲۰۲).

۱۰-۳. بیان وجوه تشابه جمال‌الدین عبدالرزاق و سعدی در غزل (صص ۲۰۴-۲۰۲).

۱۱-۱. سنجش سخن همام، فخرالدین عراقی و اوحدی با سخن سعدی زیر عنوان " معاصران سعدی ":

۱۱-۱-۱. سنجش سخن همام و سعدی: " همام پیش از غزل‌سرایان دیگر به شیوه سخن سعدی نزدیک شده است ... ربعی از تمام غزل‌های همام به پیروی از شیخ سروده شده است ... طرز جمله‌بندی و مشابهت‌های تعبیری، توجه همام را به سعدی خوب نشان می‌دهد ... " (صص ۲۰۶-۲۰۵).

۱۱-۲. سنجش سخن شیخ فخرالدین عراقی با سعدی: " عراقی یکی از بهترین سرایندگان معاصر سعدی است که از جهت سهولت بیان به سعدی نزدیک شده است اما باز هم آن وحد و تشخص و شوری که در غزل‌های سعدی است در غزل‌های عراقی نیست " (صص ۲۰۹-۲۰۸). " پیروی عراقی از سعدی فرضی و حدسی بیش نیست که از اوزان و قافیه‌ها و همچنین از تضمین مصراع سعدی برمی‌آید و فرض معکوس مستبعد می‌نماید، مخصوصاً اگر وضع اجتماعی سعدی، شهرتی که در حوزه فارسی‌زبانان عصر خود پیدا کرده است و از همه مهم‌تر، وقوفی که به مرتبه خویش در سخن دارد و خویشتن را هم ترازوی استادان بزرگ می‌داند، در نظر داشته باشیم " (ص ۲۱۵).

۱۱-۳. سنجش سخن اوحدی با سعدی: " اوحدی گر چه کاملاً هم‌عصر شیخ نیست ولی اواخر عهد سعدی را در جوانی درک کرده است و شاید به همین دلیل بسیاری از غزل‌های وی از روانی و عذوبت و رقت زبان غنایی سعدی بهره‌مند است. تفاوتی که سایر گویندگان با سعدی دارند، اوحدی نیز دارد ولی آثار تحول زبان غنایی و همچنین پرتو سبک خاص سعدی در بسیاری از غزل‌های اوحدی دیده می‌شود " (صص ۲۲۵-۲۲۳).

۱۲-۱. بررسی گلستان:

۱۲-۱-۱. نقل عباراتی از کتاب گنجینه ادبیات آسیایی تألیف John . dYohauean " که در امتیاز سعدی و سخن او بیان شده است. در آن عبارات تأکید اصلی بر نکات اخلاقی و اجتماعی گلستان است (صص ۲۲۸-۲۲۷).

۱۲-۲. توضیح درباره گلستان: " گلستان سعدی نظیر ندارد. کتابی است ارجمند و از حیث انشا روشن و بی‌مانند و ... در اذهان عمومی کتابی اخلاقی و سراسر پند و موعظه و مشحون از حکمت است ... در اینکه گلستان حاوی مطالب اخلاقی است تردیدی نیست ولی نمی‌توان آن را کتابی تربیتی و اخلاقی نام نهاد. آنچه فرنگیان " سیستم " می‌گویند ندارد. یعنی در این کتاب، روشی استوار که تمام فصول بر محور اندیشه‌ای دور زند و نویسنده تمام اطلاع و زبردستی خود را برای قبولاندن آن فکر اساسی و اقناع خواننده به کار برد نمی‌یابیم. متناقضات و حتی گاهی مطالب مخالف اخلاق و مابین مصالح اجتماع و حتی منحرف از روش و نیت خود سعدی در آن به چشم می‌خورد ... " (صص ۲۳۰-۲۲۹).

۱۲-۳. بررسی برخی از حکایت‌های گلستان که در نظر نویسنده از تناقضات موجود در گلستان است. در این بخش ۲۴ حکایت از گلستان نقد و بررسی شده است؛ از جمله: " ... مثلاً طی باب چهارم که در فواید خاموشی است این حکایت را که ابداً مربوط به خاموشی نیست می‌خوانید: " منجمی به خانه در آمد ... " یا حکایت دیگر در همین باب: " ناخوش‌آوازی به بانگ بلند قرآن همی خواند. صاحب دلی بر او بگذشت ... " در این دو حکایت که از لطف و ظرافت خالی نیست چیزی از فواید خاموشی نمی‌یابیم ... (صص ۲۳۳-۲۳۲) یا " باب پنجم گلستان که در " عشق و جوانی " است چیز مهمی از عشق و جوانی نشان نمی‌دهد، در این میدان که سرکش‌ترین غرایز بشر طغیان می‌کند، حکایت‌های سعدی همه بی‌رنگ و ضعیف است و گاهی که رنگی پیدا می‌کند، رنگ زنده و نامطبوع دارد، نمونه: " یکی از متعلمان کمال بهجتی داشت و طیب لهجتهی ... " (صص ۲۴۷-۲۴۶) یا " به حکایت دیگری برمی‌خوریم که تمام اجزای آن مخالف اخلاق کریمه و حتی مابین راه و رسم انسانیت است: در عنفوان جوانی چنانکه افتد و دانی ... " (ص ۲۴۹).

۱۳-۱. بررسی بوستان:

۱۳-۱-۱. تأکید بر ارزش‌های بوستان: " به جای گلستان اگر بوستان را شاهکار سعدی گفته بودند و یکی از سه حادثه بی‌نظیر فارسی، سزاوارتر بود ... بوستان بیش از چهار هزار بیت است ولی همه آنها یکدست، پخته، فصیح و نمونه بلاغت است. (ص ۲۷۷) بوستان نمونه کامل بلاغت و فصاحت و پختگی طبع مقتدر و به کمال رسیده سعدی است و بسیاری از ابیات آن از فرط ایجاز و پرمغزی می‌تواند ضرب‌المثل و مایه استشهاد باشد (ص ۲۸۰) در خلال آن بلندی مقصد، استواری فکر، نشر فضایل روحی و اجتماعی و بالجمله روح بزرگوار وی هویدا می‌شود. " (ص ۲۸۱).

۱۳-۲. بیان مثال‌هایی از بوستان در موضوعات " نوع‌دوستی، ارزش حقیقی انسان، خاموشی، نیک‌اندیشی، تمثیل زیبایی از تواضع، فرومایگی ... " (صص ۲۹۹-۳۰۲).

۱۳-۳. اشاره به نقاط ضعف بوستان: " در بوستان نیز حکایت‌های سست و نقطه‌های ضعیف هست، مانند حکایت جوان آهنین‌پنجه اردبیل که اسیر نم‌پوشی شد (باب پنجم بوستان) سعدی به جای اینکه به شیوه واقع‌بینی خود علت زبونی او را باز گوید، واقعه را معلول قضا و قدر جلوه می‌دهد. یا حکایتی که در باب هفتم آورده است:

شبی دعوتی بود در کوی من ز هر جنس مردم در آن انجم

که باز تحت تأثیر عادات و آداب عمومی قرار گرفته و حکایتی کم‌مغز را در لباس نظامی محکم درآورده است ... " (ص ۳۰۳).

۱۴-۱. بررسی قصاید مدحی سعدی زیر عنوان " جلوه‌گاه شخصیت سعدی ":

۱۴-۱-۱. ذکر مثال‌هایی از قصاید انوری، معزی، غصایری و نکوهش " مدایح مشتمل‌کننده " آنها و تأکید بر بلندی فکر و آزادگی سعدی با استناد به قصاید مدحی او: " من برخلاف کسانی که قصاید مدح‌آمیز سعدی را نقطه ضعف وی پنداشته‌اند، تصور می‌کنم قصاید سعدی یکی از سه عرصه‌ای است که حقیقت فکر و روح او در آنجا تجلی می‌کند (ص ۳۱۵). او عزیزالنفوس و قانع است. در نظر او دنیای آن قدر ندارد که بر او رشک برند.

من آن نیم که برای حطام بر در خلق بریزد این قدر آبی که هست بر رویم

این لاف و گزاف نیست. از سراسر کلیات شیخ استغنا، زهد و بی‌اعتنایی به کسب مال و جاه مشهود است (ص ۳۱۲). هیچ‌گاه برای جلب نفع و رسیدن به مکتب، امرا را مدح نکرده است. باعث وی یا امور سیاسی و اجتماعی و یا اخلاقی بوده است (ص ۳۱۲). نکوهش ستم و تشویق به عدل و انصاف که نقطه اوج شاعری اوست و قوت اجتماعی وی در آن نهفته است، در قصاید، بیشتر و آشکارتر به چشم می‌خورد (ص ۳۱۷). مدایح سعدی معتدل‌ترین مدایح قصیده‌سرایان فارسی‌زبان است ... در لهجه او نه " عبوس زهد " دیده می‌شود و نه خشونت دکان‌داران دیانت، عبادت را به " سجاده ودلق " نمی‌داند بلکه " درخدمت به خلق می‌داند " (ص ۳۳۰).

۱۵-۱. بررسی غزل‌های سعدی زیر عنوان " استاد غزل ":

۱-۱۵-۱. تأکید بر این که غزل‌های سعدی بهترین غزل‌های فارسی است، با توجه به بلندی، شیوایی و شیرینی این غزل‌ها "سعدی استاد غزل است، تنها حافظ او را استاد غزل نمی‌گوید، تمام غزل‌سرایان پس از وی با یک تباری خاموشی او را استاد غزل دانسته و به دنبال او رفته‌اند (ص ۳۳۲). راز تأثیر عمده غزل‌های او در سادگی و حسن ترکیب الفاظ نهفته است (ص ۳۳۳). اجتناب از تئرفر حروف، نیاوردن کلمات متروک، پرهیز از هجاهای سه‌حرفی و انتقاء ساکنین، نیاوردن استعاره‌های دور از ذهن و آوردن سخنی به اصطلاح "سهل ممتنع" سعدی را سرآمد سخن‌سرایان کرده است." (صص ۳۳۹-۳۳۸).

"از مرور غزلیات دیوان سعدی نه تنها شاعر قادر و مسلط بر الفاظ در ذهن پیدا می‌شود، بلکه با موجودی مواجه هستیم که عشق ورزیده، محرومیت به او رنج داده، زیبایی او را سست کرده و خلاصه آرزو با موج‌های رنگارنگ از روح و بیرون ریخته است." (ص ۳۴۸).

۱-۱۵-۲. تأکید بر عشق زمینی سعدی و انتقاد از کسانی که عشق سعدی را منحصرأ عرفانی دانسته‌اند، با بیان نمونه‌هایی از اشعار او: "در اینجا آن رای قطعی مرحوم فروغی که: "آیا عشق‌بازی او نفس‌پرستی است یا جوهر انسانیت؟ چگونه زبده و لب عرفان را در پرده معاشقه پوشانیده است ... " کاملاً خدشه‌پذیر می‌شود. سعدی عشق می‌ورزیده و حتی در این عشق‌ورزی طبیعی و انسانی به تمام فنون و ریزه‌کاری‌هایش نیز دست می‌زده است." (ص ۳۵۱).

۱-۱۵-۳. ذکر نمونه‌هایی از مضمون‌آفرینی رنگارنگ سعدی در غزل (صص ۳۶۰-۳۵۵).

۱-۱۶-۱. بررسی عقاید و افکار سعدی زیر عنوان "سعدی در منطقه فکر و عقیده".
۱-۱۶-۱. اشاره به رنگارنگی افکار سعدی: "هر قدر سعدی در عرصه لفظ روشن، واضح و صریح است در ناحیه روح و معنی قیافه‌ای مشوش و متلون پیدا می‌کند: مردی وارسته آزادفکر با شخص متعصب تنگ‌نظر نوع‌دوست و انسان حقیقی با متشرع قشری و مخالف هرکس که نه بر طریقت اوست، مرد اجتماع و سیاست و طرفدار سلامت جامعه با شخصی که گاهی جور و اعتساف امرا را می‌ستاید" (ص ۳۶۱).

۱-۱۶-۲. بیان بعضی از سروده‌های سعدی و انتقاد از باورهای متناقض، سست و سطحی مطرح شده در آن سروده‌ها، از جمله:
۱-۱۶-۲-۱. بیان ابیاتی از قصیده بلند سعدی (آن صانع لطیف که بر فرش کائنات ...) و نتیجه‌گیری اینکه: "این نحوه استدلال ضعیف و عقیم است ... از اینکه به منکری بگویند " نگاه کن درخت زردآلو چگونه زردآلو می‌دهد " گرهی گشوده نمی‌شود و ملحدی ایمان نمی‌آورد." (ص ۳۶۲).

۱-۱۶-۲-۲. بیان بیت " که تواند که دهد میوه رنگین ... " و نتیجه‌گیری اینکه: " [سعدی] مطالب عامیانه را به عنوان استدلال می‌آورد، مثل پدری که می‌خواهد کودک خود را گول زند و به بازیچه دل‌خوش کند. این ناموس طبیعت است که میوه رنگین از درخت بیرون آید و کسی به خاطر ندارد که میوه از سنگ درآید." (ص ۳۶۳).

۱-۱۶-۲-۳. بحث در باره عقاید دینی سعدی: " آنچه بر سعدی خرده گرفته می‌شود تدین او نیست بلکه نحوه عقاید دینی اوست که مفاد علیکم بدین العجائز - را به خاطر می‌آورد (ص ۳۷۹). وارستگی را اگر به معنی استغنا و بی‌اعتنایی به مال بگیریم [سعدی] وارسته بوده و راست گفته است که - بر در دل ز آرزو قفل شکیبایی زدم - ولی اگر وارستگی را به معنی برتر از آن گرفته و پاک‌شدن از رنگ و تحزب و تعصب بدانیم وارسته نبوده، هرچندگاهی ابیاتی گفته که بوی وارستگی از آن می‌آید (صص ۳۸۸-۳۸۷). در سعدی اصول دیانت با معتقدات عمومی و حتی با عادت‌های اجتماع که هیچ‌گونه مبنای فلسفی و اخلاقی یا شرعی ندارد مخلوط گشته و تغایر درگفته‌های وی از اینجا ناشی می‌شود." (ص ۳۹۱).

۱-۱۶-۳. اشاره به احساس سعدی نسبت به جامعه و میهن خویش. (صص ۴۰۰-۳۹۶).

۲. منابع اصلی: ۱-۲. کلیات سعدی. ۲-۲. دیوان اشعار خاقانی، انوری، سنابلی، ناصر خسرو، جمال‌الدین عبدالرزاق، همام، فخرالدین عراقی و اوحدی (مشخصات مآخذ روشن نشده است).

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۲. غزلیات ۳۳۰ بار، بوستان ۷۹ بار، گلستان ۴۵ بار، قصاید ۴۱ بار، ترجیع‌بند ۴ بار، قطعات ۲ بار، رسائل نثر ۲ بار.

۴. اشاره: ۱-۴. در این کتاب، نویسنده بدون توجه به تاریخ و محیط اجتماعی و عصر سعدی، شخصیت، زبان، هنر، سبک سخن و اندیشه او را از لابه‌لای آثارش بازشناخته و معرفی کرده است. که هم به صورت شعر سعدی پرداخته شده و وجوه برتری آن نشان داده شده و هم به محتوا و معنای آثار سعدی.

از وجوه امتیاز این کتاب پرداخت تازه موضوع است. نویسنده بر خلاف نوشته‌های پیشینان، از جمله تذکره‌نویس‌ها که اغلب با تعریف و تمجیدهای یکسان و تکراری به معرفی آثار ارزشمند می‌پردازند، از دیدگاه‌های مختلف به بررسی و نقد متن آثار سعدی پرداخته است. بنا بر قول نویسنده: " فکر محوری این کتاب، یا به قول فرنگیان تز آن روی سخن سعدی قرار دارد و در فصل‌های مربوط به قصاید، بوستان و گلستان به بررسی شخصیت اجتماعی و اخلاقی او پرداخته و در یک فصل (فصل چهاردهم) زبان غنایی سعدی را با دیگر غزل‌سرایان مقایسه کرده وجوه برتری غزل سعدی را باز نموده است. بالاخره روح سعدی یعنی معتقداتی را که برادب وی اثر گذاشته بررسی و تحلیل کرده است" (صص ۱۲-۱۱).

ارائه نمونه‌های عینی و مقایسه موارد مشابه و پرداختن به جزئیات برای اثبات برتری سخن سعدی نسبت به سخن‌سرایان دیگر از نقاط قوت این کتاب است، بویژه بخش " انوری و سعدی" (صص ۱۴۶-۱۲۷) و " معاصران سعدی" (صص ۲۲۶-۲۰۵). مثلاً نویسنده غزل‌های همانندی از سعدی و عراقی را کنار هم قرار داده و با بررسی آنها بر قوت و یکدستی شعر سعدی در مقابل شعر عراقی تأکید کرده و برای روشن کردن گفتار خویش غزلی را به خوبی و به گونه‌ای کوتاه کالبدشکافی کرده است (صص ۲۲۳-۲۰۸). یا در فصل بوستان (صص ۲۰۴-۲۲۷) نویسنده با ورود به جزئیات و ارائه نمونه‌ها، وجوه امتیاز سخن سعدی را باز نموده است، این فصل نیز از فصول سودمند کتاب است.

با این همه این کتاب از عیب و نقص خالی نیست، از جمله موارد ضعف و نقص، نمونه‌های زیر است:

الف: وجود تناقض‌های فراوان. تنها به چند تناقض‌گویی آشکار درباره گلستان اشاره می‌شود:

۱. "علاقه او [سعدی] به نظم و سلامت جامعه و تأیید مبادی اخلاقی هویداست و انشاء گلستان بدین قصد روی داده" (ص ۳۵۲).

۲. " نمی‌توان آن را [گلستان را] کتابی تربیتی و اخلاقی نام نهاد" (ص ۳۳۰).

۳. " نباید تصور کرد وجود موارد ضعیف در کتاب ارجمندی چون گلستان ارزش ادبی و اخلاقی آن را از بین می‌برد" (ص ۳۷۴).

۴. "در نگارش گلستان اصل اخلاقی و تربیتی در نظر نبوده بلکه منظور تدوین مسموعات و مشاهدات نویسنده است." (ص ۳۴۸).

۵. " بدون شبهه در گلستان مطالب اخلاقی فراوان است" (ص ۳۳۶).

۶. " اگر گلستان هدفی داشت که برای تهذیب و تربیت اخلاق نگاشته شده بود، نباید چنین حکایتی در آن دیده می‌شد" (ص ۳۴۷).

۷. " سعدی در گلستان باعث اخلاقی داشته و چنانکه از سراسر این کتاب مشاهده می‌شود پیوسته این غرض شریف سعدی را به بخش موعظه و حکمت و ترویج مردی کشانیده است" (ص ۳۶۲).

ب: برای برخی از داورهای نویسنده کتاب دلیلی نمی‌توان یافت و اساس شایسته‌ای ندارد، از جمله:

۱. در صص ۱۰۳-۱۰۱ بعد از ذکر مثال‌هایی از خاقانی درباره صبح به این نتیجه غریب می‌رسد که: " سعدی یا سحرخیز نبوده است و یا چون خاقانی شیفته طلوع آفتاب" (ص ۱۰۳).

آیا این یک روش درست استنتاج است که کسی از آفریده‌های خاقانی در باره صبح به چنین نتیجه‌ای در مورد سعدی برسد؟!

اشکال دیگر اینکه در این بخش بیشتر به خاقانی و ویژگی‌های شعر او پرداخته شده تا به سعدی.

۲. در ص ۱۰۶ می‌نویسد: "مرگ پسر جوان و پس از اندک مدتی، از دست دادن همسر عزیز، روح خاقانی را از اندوه تاریک و رنجور می‌کند و از نوک خامه‌اش قصاید و غزلیات بی‌همتایی جاری می‌شود ولی در تمام آنها همان شیوه معقد و همان ابیات متراکم از تشبیهات غریب دیده می‌شود".

اما اگر هم این‌گونه از مضامین در قصاید خاقانی با پیچیدگی و تعقید، بیان شده باشد، در غزلیات به سادگی و روانی نمود یافته‌اند و جمله "در تمام آنها همان شیوه معقد و همان ابیات متراکم از تشبیهات غریب دیده می‌شود" رای صائبی نیست؛ چنانکه در ص ۱۰۹ خود نویسنده به همین امر به گونه‌ای اعتراف می‌کند: "عجیب و قابل تأمل در غزلسرای خاقانی این است که در آنجا به ابیات زیادی برمی‌خوریم که از حیث سادگی و روانی به سعدی واز حیث ظرافت اسلوب و تشخیص تعبیر به زبان مخملي حافظ می‌ماند".

۳. در صص ۲۳۲-۲۳۳ حکایت "ناخوش‌آوازی به بانگ بلند قرآن همی‌خواند ... " را مطرح می‌کند و نتیجه می‌گیرد که در این حکایت که از لطف و ظرافت خالی نیست، چیزی از فواید خاموشی نمی‌یابیم ... " در صورتی که آشکارترین وجه این حکایت، خاموشی است: "از بهر خدا مخوان" یعنی چه؟ جز اینکه یعنی خاموش باش!

۴. در صص ۲۳۷-۲۳۸ می‌نویسد: "لااقل باید حکایت نتیجه‌بخش باشد، اصلی از فضایل را بی‌رورد و به طور کافی و قوی مطلبی را القا کند و این منظور در پاره‌ای از حکایت‌های گلستان دیده نمی‌شود، برای نمونه و توضیح مقصود حکایت زیر را بخوانید: پیاده‌ای سروپا برهنه ... چگونه می‌توان گفت این حکایت نتیجه‌بخش نیست، اصلی از فضایل را نمی‌پروراند و به طور کافی و قوی مطلبی را القا نمی‌کند. آیا بیت:

"شخصی همه شب بر سر بیمار گریست چون روز شد او بماند و بیمار بزیست"

که از نظر مضمون با نتیجه حکایت کاملاً مشترک است، به صورت ضرب‌المثل، اقبال عام نیافته است؟ و آیا دلیل بر نتیجه‌بخش بودن آن نیست؟ چگونه می‌توان در مشاعر عمومی مردم این همه شک کرد؟! نویسنده در نتیجه نهایی از این حکایت می‌نویسد: "نقل آن [حکایت] برای گرم کردن بازار صحبت بد نیست، ولی عاری از هر گونه نتیجه تربیتی و آوردن آن در کتاب اخلاقی بی‌لطف است." (ص ۳۳۹).

البته برخی از انتقادات از جمله انتقادی که در صفحه ۲۴۹ بر حکایت "در عنفوان جوانی ... " گرفته شده، پذیرفتنی است، اما لحن عصبانی قلم نویسنده در این فصل موجب شده است که نتیجه منطقی بسیاری از حکایت‌ها را دریافت نکند و به داوری غیرمنطقی بپردازد.

از حکایت‌های دیگری که در این فصل مورد انتقاد نویسنده کتاب قرار گرفته است، حکایت "خشکسالی به اسکندریه در افتاد، عنان ... " است. نویسنده بعد از نقل این حکایت می‌نویسد: "نفرت مردم از مخنث و مقام پستی که در افکار عمومی دارد به سعدی متدین و طرفدار نظام اجتماعی و خداوند ذوق سلیم و فهم مستقیم سرایت می‌کند".

گویا نویسنده محترم توقع داشته است که سعدی از جناب مخنث متنعم که "نعمتی بی‌کران داشت" (!) تعریف و تمجید هم بکند. راستی آیا این اندیشه مشترک سعدی و همه کسانی که صاحب همت‌های بلند هستند، نیست که: "تن به بیچارگی و گرسنگی بده و دست پیش سفله مدار".

۵. در ص ۳۶۲ که ابیاتی از یک قصیده بلند سعدی را (آن صانع لطیف که بر فرش کائنات) مثال می‌آورد، نتیجه می‌گیرد که "این نحوه استدلال ضعیف و عقیم است ...". در صورتی که اتفاقاً نتیجه‌گیری خود نویسنده بسیار ضعیف و عقیم است. زیرا این روشن‌ترین نوع استدلال است که برای توحید بیان می‌شود و قرآن جهت تبیین قدرت حضرت خداوند، بارها، این‌گونه از مثال‌ها را بیان کرده و از این راه بر قدرت خداوند تأکید ورزیده است.

همچنین در ادامه، بعد از ذکر بیت "که تواند که دهد میوه رنگین از چوب - یا که داند که برآرد گل صدبرگ از خار" می‌نویسد: "این ناموس طبیعت است که میوه رنگین از درخت بیرون آید و کسی به خاطر ندارد که میوه از سنگ درآید ... (ص ۳۶۳).

این اظهار نظر نیز خیلی غریب است، زیرا همواره برای اثبات قدرت خداوندی به آفرینش‌های او اشاره می‌شود. بی‌گمان در نظر سعدی (مثل همه اهل معرفت) هر ورقی از برگ درختان سبز دفتری از معرفت کردگار است و این مضمون از آغاز پیدایش شعر همواره در اشعار حمدی وجود داشته است.

ج: برای تحلیل شخصیت و فکر سعدی توجهی به تاریخ عصر و اجتماع او نشده است.

د: نشانی منابع و مراجع یا ذکر نشده و یا بسیار ناقص است، از جمله در ص ۳۵۱ می‌نویسد: "در اینجا آن رای قطعی مرحوم فروغی که "آیا عشق بازی او ... است"، کاملاً خدشه‌پذیر می‌شود" و نشانی این نقل قول را مشخص نکرده است. همچنین است مثال‌هایی که در صفحه‌های ۶۶ و ۶۷ و ۶۸ و ۶۹ از کتاب‌های تاریخ و دیباچه تاریخ معجم آورده شده است و ...

ه: نشانی ابیات شاهد مشخص نشده است.

و: با وجود چاپ‌های مکرر باز هم اشتباهات چاپی فراوانی در کتاب دیده می‌شود.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. ترجیع‌بندهای سعدی و خواجوی کرمانی و انتقاد از روش سعدی در آن، دکتر محمود افشار، آینده، دوره چهارم، شماره ۶، اردیبهشت ۱۳۳۹، ص ۴۰۶. ۲-۵. قلمرو سعدی (نوشته علی دشتی)، محمد سعیدی، راهنمای کتاب، سال سوم، شماره اول، اردیبهشت ۱۳۳۹، صص ۹-۱۱. ۳-۵. معرفی کتاب قلمرو سعدی، علی دشتی، عبرت، سال پنجم، شماره ۱۰، آبان ۱۳۳۹، صص ۴۶-۴۰. ۴-۵. درباره قلمرو سعدی، علی‌اصغر معزز، راهنمای کتاب، سال چهارم، شماره اول، فروردین ۱۳۴۰، صص ۸۹-۸۷. ۵-۵. مقام سعدی در ادبیات فرانسه (۱)، جلال ستاری، مهر، سال دهم، شماره ۲، خرداد ۱۳۴۴، صص ۱۱۶، ۱۱۷. ۶-۵. مقام سعدی در ادبیات فرانسه (۲)، جلال ستاری، مهر، سال یازدهم، شماره ۶، شهریور ۱۳۴۴، صص ۸-۵. ۷-۵. مقام سعدی در ادبیات فرانسه (۳)، جلال ستاری، مهر، سال یازدهم، شماره ۷، مهر ۱۳۴۴، صص ۹-۵. ۸-۵. مقام سعدی در ادبیات فرانسه (۴)، جلال ستاری، مهر، سال یازدهم، شماره ۹، خرداد ۱۳۴۴، صص ۱۰-۵. ۹-۵. دوش به دوش گلستان و بوستان (۱)، دکتر محمود کامیار، رنگین کمان، شماره ۱۳، شنبه ۲۹، تیر ۱۳۴۷، صص ۱۱-۱۰ و شماره ۱۴، شنبه ۱۵ مرداد ۱۳۴۷، صص ۱۹-۱۸، ۲۸. ۱۰-۵. از سخنان سعدی چه دانستی، دکتر محمود کامیار، رنگین کمان، شماره ۴۹، پنجشنبه ۲۱ فروردین ۱۳۴۸، صص ۲۲، ۲۳. ۱۱-۵. بررسی و مقایسه غزلیات سعدی و حافظ، دکتر محمد ریاض، هلال، ج ۱۹، شماره مسلسل ۱۱۴، مرداد ۱۳۵۰، صص ۲۱، ۲۰، ۱۵. ۱۲-۵. نقش دشتی در ادبیات عرب، مرتضی مدرسین چهاردهی، مجله وحید، سال نهم، شماره ۱۲، اسفند ۱۳۵۰، صص ۱۷۹۸-۱۷۹۲. ۱۳-۵. اشخاص در گلستان، جلال متین، مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی، ۱۳۵۲، صص ۲۰۴، ۲۰۵. ۱۴-۵. تصوف در نظر سعدی، بدیع‌الله دبیری‌نژاد، مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی، ۱۳۵۲، صص ۱۷۹، ۱۹۲. ۱۵-۵. جهان‌بینی در نظر سعدی [۱]، محمد جناب‌زاده، سالنامه کشور ایران، سال بیست و هشتم، ۱۳۵۲، صص ۲۴۹، ۱۷. ۱۶-۵. جهان مطلوب سعدی، دکتر غلامحسین یوسفی، مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی، ۱۳۵۲، صص ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵. ۱۷-۵. باز توضیح و تذکره درباره بغداد و تازی در شعر، محمدعلی جمال‌زاده، ارمغان، دوره چهل و سوم، سال پنجاه و ششم، شماره ۴، تیر ۱۳۵۳، صص ۲۱۴، ۲۱۱. ۱۸-۵. سعدی را بشناسید، علی‌نقی بهروزی، کتاب‌فروشی معرفت، ۱۳۵۵، صص ۱۶، ۲۰. ۱۹-۵. حکمت سعدی، کیخسرو هخامنشی، امیرکبیر، ۱۳۵۵ (چاپ دوم)، صص ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۱۸، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵. ۲۰-۵. حکمت سعدی، کیخسرو هخامنشی، امیرکبیر، ۱۳۵۵ (چاپ دوم)، صص ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۱۸، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵. ۲۱-۵. قصاید فارسی سعدی، دکتر غلام مجتبی

انصاری، ایندوایرانیکا، ۳۶، ۱۳۶۱، صص ۲۷-۲۱، ۲۲-۵. ساحل‌نشین و غریق، دکتر غلامحسین یوسفی، کتاب "روان‌های روشن"، انتشارات یزدان، ۱۳۶۳، صص ۲۳۰، ۲۳-۵. گلستان سعدی، به کوشش محسن رضایی، پدیده، ۱۳۶۳، صص ۱۲، ۲۴-۵. تأملی بر عقاید سعدی در تأثیر تربیت، حمید دهباشی، ایران‌نامه (مجله تحقیقات ایران‌شناسی آمریکا)، سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴، صص ۱۶۱-۱۶۵، ۲۵-۵. دربارگاه خاطر سعدی، محمود شاهرخي، جذبه، ذکر جمیل سعدی، ج ۲، ۱۳۶۴، صص ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۱، ۲۶-۵. سعدی و فلسفه زندگی، حیدر رقابی، ذکر جمیل سعدی، ج ۲، ۱۳۶۴، صص ۱۴۶، ۱۴۷، ۲۷-۵. مقام‌های منظوم به زبان فارسی، جلال متینی، ایران‌نامه (مجله تحقیقات ایران‌شناسی آمریکا)، سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴، صص ۷۳۱-۷۰۷، ۲۸-۵. مواظ و حکم سعدی در بوستان و گلستان، دکتر ابراهیم شکورزاده، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵، صص ۱۲، ۲۹-۵. تاریخ ادبیات ایران، از فردوسی تا سعدی، ادوارد براون، ترجمه غلامحسین صدیقی افشار، انتشارات مروارید، ۱۳۶۶ (چاپ سوم) صص ۲۷۳، ۲۷۷، ۳۰-۵. گلستان سعدی، به تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۹، ۳۰، ۳۳، ۳۶، ۱۹۷، ۲۵۸، ۳۱-۵. سعدی معلم اخلاق، دکتر رضا مصطفوی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، صص ۱۴۸، ۳۲-۵. کلیات سعدی، شوریده شیرازی، به کوشش محسن رضایی، انتشارات پدیده، ۱۳۶۹، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، صص ۱۸، ۳۲-۵. گزیده غزلیات سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، چاپ و انتشارات علمی (مجموعه ادب فارسی ۱۵)، دی ۱۳۶۹، صص ۵۴، ۶۸، ۶۹، ۲۴-۵. گزیده قصاید سعدی، انتخاب و شرح دکتر جعفر شعار، مقدمه دکتر حسن انوری، چاپ و انتشارات علمی، دی ۱۳۶۹، صص ۳۳، ۵۳، ۶۸، ۲۰۱، ۲۵-۵. بزرگواری، دکتر غلامحسین یوسفی، چشمه روشن، انتشارات علمی، ۱۳۷۰، صص ۳۲۱، ۳۲۸، ۳۶-۵. سعدی، دکتر داریوش صبور، کتاب "آفاق غزل فارسی"، نشر گفتار، ۱۳۷۰، صص ۳۶۸، ۳۷۳، ۳۷-۵. سخنی چند درباره سعدی، دکتر محمود افشار، گنجینه مقالات، ۲۰، ۱۳۷۰، صص ۸۳۷، ۲۸، ۳۷-۵. سخن‌دانی و زیبایی غزلیات سعدی، زیر نظر محمد رویایی، (برگ‌های زرین ادبیات فارسی ۲)، انتشارات ناهید، ۱۳۷۱، صص: سیزده، ۲۹-۵. گزیده گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انوری، انتشارات علمی، ۱۳۷۱، صص ۳۱، ۳۵، ۳۶، ۵۶، ۶۴، ۶۹، ۸۱، ۴۰-۵. گزینه گلستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۱، صص ۲۱، ۱۳۹، ۴۱-۵. از چالش سعدی تا ساختار زبانی و بیانی شاهنامه، دکتر نصرالله امامی، مجله دانشگاه شهید بهشتی، پژوهشنامه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره ۱۲ و ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۷۲، صص ۷۳، ۴۲-۵. بررسی ترتیب کتاب و تهذیب ابواب گلستان سعدی، تقی وحیدیان کامیار، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال بیست و ششم، شماره اول، بهار ۱۳۷۲، صص ۵۳، ۴۳-۵. تکوین غزل و نقش سعدی، دکتر محمود عبادیان، هوش و ابتکار، ۱۳۷۲، صص ۱۳۴، ۴۴-۵. گزیده بوستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۲، صص ۱۴، ۱۸، ۲۸، ۳۷-۲۵، ۱۹۸، ۴۵-۵. گزینه بوستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۲، صص ۷، ۴۶-۵. گلستان ژاپنی، ترجمه هاشم رجب‌زاده، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ۱۳۷۲، صص ۴۳، ۴۷-۵. از سعدی تا آراگون، جواد حدیدی، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۳، صص ۴۲۹، ۴۸-۵. سعدی ضیاء موحّد، طرح نو، ۱۳۷۳، صص ۲۶، ۴۹-۵. شکر از مصر و سعدی از شیراز، سیمین بهبهانی، دنیای سخن، شماره ۶۳، بهمن و اسفند، ۱۳۷۳، صص ۶۷، ۵۰-۵. میانی و زمینه‌های مردم‌شناسی در گلستان، دکتر سید احمد حسینی کازرونی، فصلنامه جمعیت، شماره ۸ و ۹، تابستان و پاییز ۱۳۷۳، صص ۷۱، ۸۴، ۵۱-۵. غزلیات شیخ شیراز، سعدی، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، صص ۴۳، ۴۵، ۵۲-۵. زندگی و رنج‌های سعدی، خسرو معتضد، شرکت توسعه کتابخانه‌های ایران، ۱۳۷۵ (چاپ سوم)، در فهرست منابع صص ۲۳۰ از این کتاب نام برده شده است. ۵-۵۳. سعدی‌شناسی، دکتر امیراسماعیل آذر، نشر میترا، ۱۳۷۵، صص ۱۹، ۵۴-۵. شیخ مصلح‌الدین سعدی [از مجموعه شاعران بزرگ ایران - ۲]، فیروز اسماعیل‌زاده، مؤسسه کتاب همراه، ۱۳۷۵، صص ۷۶، ۵۵-۵. گلستان سعدی، با ترجمه ادوارد رهاتسک، محمود حکیمی، نشر قو، ۱۳۷۵، صص ۱۴، ۱۵، ۵۶-۵. نگاهی به اندیشه‌های اجتماعی و سجایای اخلاقی سعدی، سید محمد ثقفی، مشکوة، شماره ۵۱، تابستان ۱۳۷۵، صص ۱۲۷.

ک

کشف‌الابیات بوستان و گلستان سعدی، به کوشش دکتر برات زنجانی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۵، ۳۹۲ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. کشف‌الابیات بوستان سعدی.

۱-۱-۱. توضیح درباره شیوه تنظیم فهرست مصراع‌ها: "کشف‌الابیات بوستان سعدی به ترتیب ذیل فراهم آمده است:
۱. قسمت اول به ترتیب حرف اول از مصراع اول.

۲. قسمت دوم به ترتیب حرف آخر از مصراع دوم ... ابیاتی در نسخ دیگر آمده که در نسخه اساس ما نیامده بود، چون مقصود ما به دست دادن کشف‌الابیات کامل بود، بنابراین، این قبیل ابیات را نیز در محل خود آورده و با علامت (حاشیه) مشخص نموده‌ایم. اساس کار ما نسخه بوستان چاپ امیرکبیر، قطع جیبی (۱۸*۱۲) به خط نستعلیق می‌باشد. " (ص ۲).

۱-۱-۲. یادکرد نه بیت از بوستان که در طول این کتاب تکرار شده است (ص ۵).

۱-۱-۳. یادکرد چهار مصراع از ابیاتی که مصراع اول آنها تکرار شده است (ص ۵).

۱-۱-۴. یادکرد نه مصراع از ابیاتی که مصراع دوم آنها تکرار شده است (ص ۶).

۱-۱-۵. فهرست مصراع‌های اول بوستان به ترتیب حرف اول مصراع (صص ۱۵۶-۷).

۱-۱-۶. فهرست مصراع‌های دوم بوستان، به ترتیب حرف آخر مصراع (صص ۳۰۵-۱۵۷).

۱-۲. کشف‌الابیات گلستان سعدی.

۱-۲-۱. توضیحات کوتاهی درباره سعدی، تاریخ تولد، قدرت سخنوری و تاریخ وفات او (صص ۳۱۱-۲۰۷).

۱-۲-۲. اشاره‌ای به انگیزه تنظیم کشف‌الابیات گلستان و مأخذ مورد استفاده که کتاب گلستانی است به تصحیح خود مؤلف (ص ۲۱۱).

۱-۲-۳. فهرست مصراع‌های اول گلستان به ترتیب حرف اول مصراع (صص ۳۵۱-۲۱۲).

۲-۱. فهرست مصراع‌های دوم گلستان به ترتیب حرف آخر مصراع (صص ۲۹۲-۲۵۳).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. بوستان، چاپ امیرکبیر، قطع جیبی، به خط نستعلیق. ۲-۲. گلستان سعدی، به کوشش برات زنجانی، امیرکبیر، ۱۳۷۴.

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۲-۱. کتاب، فهرست همه بیت‌های بوستان و گلستان است.

۴. **اشاره:** ۲-۱. این کتاب تنها کتابی است که تاکنون با موضوع کشف‌الایات بوستان و گلستان به گونه‌ای مستقل به چاپ رسیده است و شیوه تنظیم دو سوبه آن (۱. به ترتیب حرف اول مصراع نخست ۲. به ترتیب حرف آخر مصراع دوم) دارای ارزش‌های ویژه کاربردی است. با این همه، معلوم نیست چرا برای مآخذ کشف‌الایات بوستان، به جای استفاده از یک نسخه معتبر و معروف، از نسخه‌ای جیبی با خط نستعلیق، بدون ذکر تاریخ چاپ استفاده شده است. شایسته بود برای تنظیم چنین فهرستی از نسخه‌ای که دارای شهرت علمی، انتقادی است بهره برده شود.

۲-۲. مؤلف کتاب اشاره‌های کوتاهی به تاریخ تولد، قدرت سخنوری، تاریخ وفات و ... سعدی دارد، اما دانسته نیست چرا این گفتار به جای اینکه در آغاز کتاب آورده شود در صص ۲۱۱-۲۰۸ و در مقدمه بخش گلستان آورده شده و منطق تنظیم مطالب را بر هم زده است.

به هر حال در همین گفتار چند صفحه‌ای، نکات زیر در خور توجه و تأمل است.

الف: افعال جمله‌های آغازین نابسامان است: است (س ۲)، تألیف نموده است (س ۳)، فراهم کرده بود (س ۴)، نظم و ترتیب داد (س ۴)، به وجود آورده (س ۴)، به همین امر نشان می‌دهند (س ۱۱) و ...

ب: نگارنده برای اثبات این موضوع که "سعدی گلستان را از یادداشت‌های پراکنده دوره زندگی خود تألیف کرده است." به دلیل غریبی متوسل شده است: "ابیاتی را از داستان‌های مختلف کتاب گلستان در ذیل نقل می‌کنیم که آن ابیات پشت سرهم آمده، اما در یک وزن و یا در یک قافیه نیستند و همین امر نشان می‌دهند این ابیات را از لحاظ دارا بودن مفاهیم مشترک در کنار هم آورده و الفت داده است. به این سه بیت توجه کنید: به دست آهن ... - عمر گرانمایه ... - ای شکم خیره ... بیت اول در وزن "فعولن فعولن فعولن" و بیت دوم و سوم در وزن "مفتعلن مفتعلن فاعلن" سروده شده. بیت اول شکل مثنوی و ابیات دوم و سوم شکل قطعه را دارد. هیچ شاعر نمی‌تواند در یک زمان این دو آهنگ را در کنار هم پیاده کند ..." (ص ۳۰۷).

جمله پایانی عبارت بالا بسیار شگفت است! چگونه سعدی نمی‌تواند دو شعر در دو وزن مختلف را کنار هم بیاورد. در حالی که این کار از دست هر شاعر تازه کار ناتوانی هم برآمدنی است!؟

۲-۳. در بخش دوم کتاب، بالای همه صفحه‌ها (صص ۲۹۲-۳۱۲) یعنی هشتاد بار بدون هیچ نیازی با حروف درشت‌تر از متن نوشته شده: "از روی نسخه‌ای که به کوشش برات زنجانی امیرکبیر چاپ کرده است." و این شیوه عمل ارزش کار را تا سطح یک کار بازاری و تبلیغاتی فرود آورده است. در حالی که در بخش نخست (صص ۲۰۵-۵) قسمت بوستان، مرجع مورد استفاده به درستی، تنها در مقدمه معرفی شده است.

۲-۴. این کتاب نیز از غلط‌های چاپی در امان نمانده است، از جمله: ص ۲، س ۱۲: ادبیات (ابیات)، ص ۳، س ۸: نکردد (نگردد)، ص ۶، نخستین سطر پایین جدول: "که" است که عده‌ای (است که عده‌ای) و پس از ص ۱۵۶ - در آغاز فهرست مصراع‌های دوم بوستان، شماره دو صفحه منظور نشده است و ...

کلیات افصح المتکلمین سعدی شیرازی، محمدتقی فصیح‌الملک متخلص به شوریده، به کوشش محسن رضانی، انتشارات پدیده، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، ۴۹۷ صفحه، قطع: رحلی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. پیش‌گفتاری به قلم آقای محسن رضانی با توضیح کوتاه درباره انگیزه و شیوه چاپ کتاب حاضر (دو صفحه بدون شماره).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان "سعدی": توضیح درباره نام، تاریخ تولد، کودکی، تحصیلات، مسافرت‌ها و عقاید و آثار سعدی با استفاده از چند مأخذ (صص ۱۹-۱).

۱-۳. چکامه‌ای از شوریده شیرازی در وصف سعدی (یک صفحه بدون شماره).

۱-۴. گفتاری از محمودبن علی‌نقی شیرازی، زیر عنوان "تقریظ": توضیح درباره شیوه تصحیح کلیات حاضر که به صورت گروهی زیر نظر مرحوم شوریده شیرازی با مقابله سی نسخه خطی و چاپی انجام گرفته است (هفت صفحه بدون شماره).

۱-۵. متن کلیات، به ترتیب شامل دیباجه، رسائل نثر، کریم، گلستان، بوستان، قصاید عربی، قصاید فارسی، مراثی، ملمعات، ترجیعات، فهرست طبیات، متن طبیات، فهرست بدایع، متن بدایع، خواتیم، غزلیات قدیم، صاحبیه، رباعیات و مفردات (صص ۴۲۳-۱).

۲. **منابع اصلی:** الف: برای تصحیح متن کلیات: ۲-۱. سی نسخه خطی و چاپی از آثار سعدی (مشخصات نسخه‌ها معلوم نیست). ب: برای مقدمه کتاب: ۲-۲. مکتب عرفان سعدی، صدرالدین محلاتی. ۲-۳. قلمرو سعدی، علی دشتی. ۲-۴. مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی، دکتر منصور رستگار. ۲-۵. شعرالعجم، شبلی نعمانی.

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۲-۱. کتاب، متن کلیات سعدی است. ۲-۲. کتاب، متن کلیات سعدی است. ۲-۳. کتاب، متن کلیات سعدی است. ۲-۴. کتاب، متن کلیات سعدی است. ۲-۵. کتاب، متن کلیات سعدی است.

از اقدامات بسیار ارزنده‌ای است که به کوشش آقای محسن رضانی صورت پذیرفته و تا سال ۱۳۶۹ دوباره به چاپ رسیده است. این کتاب ارزشمند فرآیند کوشش گروهی از اهل ادب و ذوق است که زیر نظر مرحوم فصیح‌الملک شیرازی (شوریده) به مقابله نسخه‌های مختلف آثار سعدی پرداخته و کلیات حاضر را با استفاده از سی نسخه خطی و چاپی فراهم آورده‌اند. کاتب این نسخه (محمودبن علی‌نقی شیرازی)، که خود یکی از اعضای گروه مصححان بوده است درباره روش تصحیح در مقدمه کتاب توضیح داده است. بنابراین نوشته، گروهی از علاقه‌مندان به آثار سعدی، تصحیح کلیات او را از مرحوم شوریده درخواست می‌کنند و شوریده به شرط آنکه دست‌کم سی نسخه خطی و چاپی از کلیات سعدی فراهم آید، با این کار موافقت می‌کند.

این نسخه‌ها تهیه می‌شود و گروهی از اهل ذوق و ادب هفته‌ای سه روز دور هم گرد می‌آیند و زیر نظر شوریده به مقابله نسخه‌ها و تصحیح کلیات می‌پردازند.

با توجه به شیوه مقابله که به صورت گروهی و با بحث و گفت و گو انجام می‌گرفته، و انتخاب متن که با رایزنی و مشاوره صورت می‌پذیرفته و نیز با نگاهی به مثال‌هایی که در مقدمه کتاب بدانها اشاره شده، می‌توان به ارزش این نسخه پی‌برد. اما نقص اصلی این اثر، متأسفانه معرفی‌نشدن نسخه‌های مورد استفاده است.

گفتنی است که در این کلیات، مقابله نسخه‌ها بیشتر در مورد غزلیات و گلستان انجام گرفته است و تصحیح بخش‌های دیگر به دلیل گرفتاری‌های زمان مشروطیت و آشفته شدن اوضاع اجتماعی و پراکنده شدن گروه مصححان به شایستگی انجام نگرفته است.

از میان نسخه‌های چاپ شده کلیات سعدی، این نسخه با نسخه‌های میرخانی و رکن‌زاده آدمیت، بسیار همانند است. به گونه‌ای که گمان می‌رود، میرخانی در تصحیح نسخه خود به نسخه شوریده توجه کامل داشته و رکن‌زاده نیز بر مبنای نسخه میرخانی نسخه خود را سامان داده است. این گمان (پیروی رکن‌زاده از میرخانی) هنگامی تقویت می‌شود که می‌بینیم ترتیب غزل‌ها و فهرست آنها در این دو اثر کاملاً همسان است. بیشتر تغییرات و تصحیحات سه نسخه یاد شده، منطقی و قابل قبول می‌نماید، بویژه آنکه در بسیاری

از موارد، واژه برگزیده آنها در پاورقی نسخه فروغی نیز ذکر شده است. از آنچه گفته شد می‌توان نتیجه گرفته که نسخه شوریده، نسخه‌ای نسبتاً انتقادی و علمی است و ترجیح یک عبارت بر عبارت دیگر، اغلب با تکیه بر نسخه‌های قدیمی‌تر، انجام می‌یافته و تصحیح قیاسی و سلیقه‌ای در آن کمتر راه یافته است. موارد متعددی را می‌توان برای نمونه از نظر گذراند که برای رعایت اختصار یکی دو مورد را باز می‌نگریم:

- در کلیات فروغی مطلع غزل شماره ۲۴۲ به صورت زیر است:
سرو بلند بین که چه رفتار می‌کند و آن ماه محتشم که چه گفتار می‌کند
در نسخه‌های شوریده، میرخانی و رکن‌زاده، مصراع دوم به صورت " شوخ شکردهان که چه گفتار می‌کند " آمده و همین تغییر در پاورقی کلیات فروغی به عنوان نسخه بدل آمده است.

- در کلیات فروغی بیت پنجم از غزل شماره ۲۴۲ به صورت زیر است:
گر نمکدان پرشکر خواهی مترس تلخی کان شکرستان می‌کند
در نسخه‌های شوریده، میرخانی و رکن‌زاده، به جای " مترس " در مصراع نخست، " می‌پرس " آمده و در پاورقی کلیات فروغی نیز نوشته شده: " بیشتر نسخه‌ها: می‌پرس ".

در کلیات فروغی مطلع غزل شماره ۲۲۲ به صورت زیر است:
روندگان مقیم از بلا بپرهیزند گرفتگان ارادت به جور نگریند
در نسخه‌های شوریده، میرخانی و رکن‌زاده، مصراع نخست به صورت " نه شرط عشق بود کز بلا بپرهیزند " آمده و این تغییر در پاورقی کلیات فروغی با عنوان " در بعضی نسخ: نه شرط عشق ... " نوشته شده است.

شایان یادآوری است که آقای بهاء‌الدین خرمشاهی در نسخه ویراسته خود برخلاف متن فروغی و مخالف روش خویش در بیت بالا " بپرهیزند " را به " نپرهیزند " تبدیل کرده است.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. سعدی شیرازی، محمدحسین رکن‌زاده آدمیت، دانشمندان و سخن‌سرایان فارس، ج ۳، انتشارات کتابخانه خیام، ۱۳۳۹، صص ۱۵۸-۱۰۲-۵-۲. دستور زبان سعدی، نورالله ایزدپرست، دانش، ۱۳۵۹، ص: هشت. ۵-۳. شناختی تازه از سعدی ...، دکتر جعفر مؤید شیرازی، انتشارات نوید، ۱۳۶۲، در تصحیح متن اشعار، این کتاب به عنوان یکی از نسخ مورد استفاده بوده است. ۵-۴. دیوان غزلیات استاد سخن سعدی شیرازی با شرح ابیات و... ج اول، دکتر خلیل خطیب‌رهبر، انتشارات سعدی، زمستان ۱۳۶۸ (چاپ سوم)، ص: بیست و در سراسر کتاب از این نسخه استفاده شده است. ۵-۵. تحقیق درباره سعدی، هانری ماسه، ترجمه دکتر غلامحسین یوسفی و دکتر محمدحسن مهدوی اردبیلی، انتشارات توس، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، ص ۲۵۲-۶-۵. دامن‌های گل - گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱.

کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، به کوشش بهاء‌الدین خرمشاهی، انتشارات ناهید، ۱۳۷۵، ۱۰۸۵ صفحه، قطع؛ وزیري، شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه.

* آقای بهاء‌الدین خرمشاهی پیش از این یک بار دیگر کلیات سعدی به تصحیح محمدعلی فروغی را ویرایش کرده و به همت انتشارات امیرکبیر به چاپ رسانده بودند. اما در ویرایش تازه این کتاب، علاوه بر تصحیح برخی از اشکالات چاپ پیشین، و مقابله آن با غزلیات مرحوم بغمایی و گلستان و بوستان مرحوم یوسفی، توضیحات گسترده و ارزنده‌ای نیز بر آن افزوده و آن را بسیار شایسته‌تر از پیش منتشر ساخته‌اند. برای آگاهی بیشتر، رک. کتاب یادشده در همین مجموعه و اشاره آن.

کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، ویراسته بهاء‌الدین خرمشاهی، امیرکبیر، ۱۳۶۲ (چاپ چهارم)، ۱۰۴۲ صفحه، قطع؛ وزیري، شمارگان: ۱۶۵۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست مندرجات (صص ۱-۶).
۱-۲. پیش‌گفتار بهاء‌الدین خرمشاهی (صص ۷-۱۰).
۱-۲-۱. توضیح درباره روش محمدعلی فروغی و انگیزه او در تصحیح و چاپ کلیات سعدی با اشاره به برخی از نواقص آن کلیات (صص ۷-۸).
۱-۲-۲. توضیح درباره شیوه عملکرد در چاپ جدید کلیات سعدی و یادکرد تغییرات و بخش‌های افزوده شده در این چاپ بر چاپ‌های پیشین کلیات سعدی تصحیح مرحوم فروغی (صص ۸-۹).
۱-۲-۳. توضیح درباره " نقطه‌گذاری و رسم‌الخط " مرحوم فروغی در کلیات سعدی و اشاره به تغییراتی که در چاپ جدید در آن اعمال شده است (ص ۹).
۱-۳. گفتاری زیر عنوان " سعدی و آثار او " از محمدعلی فروغی.
۱-۳-۱. تأکید به جایگاه بلند سعدی در ادبیات ایران و جهان و اشاره به ابهام در تاریخچه زندگی و احوال او (ص: یازده).
" اینکه از احوال شیخ سعدی اظهار بی‌خبری می‌کنیم، از آن نیست که درباره او سخن نگفته و حکایاتی نقل نکرده باشند. نگارش بسیار، اما تحقیق کم بوده است و باید تصدیق کرد که خود شیخ بزرگوار نیز در گمراه ساختن مردم درباره خویش اهتمام ورزیده، زیرا که برای پروردن نکات حکمتی و اخلاقی که در خاطر گرفته است، حکایاتی ساخته و وقایعی نقل کرده و شخص خود را در آن وقایع دخیل نموده و از این حکایات، فقط تمثیل در نظر داشته است، نه حقیقت. و توجه نفرموده است که بعدها مردم از این نکته غافل خواهند شد و آن وقایع را واقع پیدا شته، در احوال او به اشتباه خواهند افتاد.
حاصل اینکه در تحقیق از احوال شیخ سعدی نه گفته‌های خود او را باید تماماً مأخذ قرار داد، نه به آنچه دیگران نقل کرده‌اند، می‌توان اعتماد نمود (ص: یازده).

۱-۳-۲. اشاره به برخی وقایع زندگی سعدی، بر مبنای آثار او (صص: دوازده و سیزده).
۱-۳-۳. تأکید بر ارزش آثار سعدی و پادشاهی مسلم او در ملک سخن: " سعدی سلطان مسلم ملک سخن و تسلطش در بیان از همه کس بیشتر است (ص: سیزده). گاهی شنیده می‌شود که اهل ذوق اعجاب می‌کنند که سعدی هفتصد سال پیش به زبان امروزی ما سخن گفته است ولی حق این است که سعدی هفتصد سال پیش به زبان امروزی ما سخن نگفته است. بلکه ما پس از هفتصد سال به زبانی که از سعدی آموخته‌ایم، سخن می‌گوییم " (ص: چهارده).

۱-۳-۴. توضیح درباره مضامین آثار سعدی (صص: چهارده و پانزده).
۱-۳-۵. توضیح درباره اندیشه‌های بلند سعدی (ص: شانزده).

۶-۳-۱. تأکید بر مفهوم عشق در آثار سعدی: " وجود سعدی را از عشق و محبت سرشته‌اند. همه مطالب را به بهترین وجه ادا می‌کند، اما چون به عشق می‌رسد شور دیگر در می‌یابد. هیچ کس عالم عشق را نه مانند سعدی درک کرده و نه به بیان آورده است. عشق سعدی بازیچه هوئی و هوس نیست. امری بسیار جدی است، عشق پاک و عشق تمامی است که برای مطلوب از وجود خود می‌گذرد و خود را برای او می‌خواهد، نه او را برای خود. عشق او از مخلوق آغاز می‌کند، اما سرانجام به خالق می‌رسد ". (ص: شانزده).

۷-۳-۱. تأکید بر سودمندی حکایت‌های گلستان برای سنین مختلف (ص: هفده).

۴-۱. مقدمه گلستان از محمدعلی فروغی (صص ۱۹-۲۷). برای آگاهی بیشتر، رک. مقاله " مقدمه گلستان " در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه.

۵-۱. متن گلستان (صص ۱۹۳-۲۸).

۶-۱. مقدمه بوستان از محمدعلی فروغی (صص ۲۰۰-۱۹۵). برای آگاهی بیشتر، رک. " مقدمه بوستان " در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه.

۷-۱. متن بوستان (صص ۳۹۹-۲۰۱).

۸-۱. مقدمه غزلیات از محمدعلی فروغی (صص ۴۱۰-۴۳). برای آگاهی بیشتر، رک. " مقدمه غزلیات " در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه.

۹-۱. متن غزلها (صص ۶۵۰-۴۱۱).

۱۰-۱. متن ترجیعات (صص ۶۶۲-۶۵۱).

۱۱-۱. متن قطعات (صص ۶۶۵-۶۶۳).

۱۲-۱. متن رباعیات (صص ۶۸۱-۶۶۶).

۱۳-۱. متن ملحقات غزلها و مفردات (صص ۶۹۱-۶۸۲).

۱۴-۱. مقدمه مواعظ قصاید فارسی و عربی، غزلیات عرفانی و بقیه آثار سعدی، از محمدعلی فروغی (صص ۷۰۰-۶۹۵). برای آگاهی بیشتر، رک. " مقدمه مواعظ قصاید ... " در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه.

۱۵-۱. متن قصاید فارسی (صص ۷۰۱-۷۶۵).

۱۶-۱. متن اشعار عربی: قصاید، قطعات، مفردات ... (صص ۷۸۳-۷۶۶).

۱۷-۱. متن غزل‌هایی که مشتمل بر پند و اندرز است (صص ۸۰۷-۷۸۴).

۱۸-۱. متن مثلثات (صص ۸۱۰-۸۰۸).

۱۹-۱. متن قطعات با موضوع پند و اخلاق (صص ۸۴۰-۸۱۱).

۲۰-۱. متن رباعیات، با موضوع اخلاق و موعظه (صص ۸۴۶-۸۴۱).

۲۱-۱. متن مثنویات با موضوع پند و اخلاق (صص ۸۵۵-۸۴۷).

۲۲-۱. متن مفردات با موضوع پند و اخلاق (صص ۸۶۱-۸۵۶).

۲۳-۱. ملحقات قصاید، غزلیات و قطعات (صص ۸۶۸-۸۶۲).

۲۴-۱. رسائل نثر (صص ۹۳۱-۸۶۹).

۱-۲۴-۱. کتاب نصیحة الملوك (صص ۸۸۷-۸۷۱).

۲-۲۴-۱. رساله عقل و عشق (صص ۸۹۱-۸۸۸).

۳-۲۴-۱. رساله " در تربیت یکی از ملوک گوید " یا " جواب رساله ملك آباقا " (صص ۸۹۴-۸۹۲).

۴-۲۴-۱. مجالس پنج‌گانه (صص ۹۱۶-۸۹۵).

۵-۲۴-۱. تقریرات ثلاثه (صص ۹۲۲-۹۱۷).

۶-۲۴-۱. مقدمه بیستون بر کلیات شیخ سعدی (صص ۹۲۵-۹۲۳).

۷-۲۴-۱. در تقریر دیباجه (صص ۹۳۱-۹۲۶).

۲۵-۱. کشف الابیات (صص ۱۰۲۳-۹۳۳).

۲۶-۱. واژه‌نامه (صص ۱۰۴۲-۱۰۲۵).

۲. منابع اصلی: ۱-۲. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی.

۲. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۳. کتاب، متن همه آثار سعدی است.

۴. اشاره: ۱-۴. کلیات سعدی به تصحیح مرحوم محمدعلی فروغی، هنوز هم کاربردی‌ترین چاپ از کلیات سعدی است و بیشتر پژوهش‌هایی که در چند دهه اخیر با موضوع سعدی، انجام گرفته، بر پایه همین اثر و با بهره‌مندی از آن بوده است.

پژوهشگر اندیشمند، آقای بهاء‌الدین خرمشاهی، با هدف چاپ شایسته‌تر و بسامان‌تری از کلیات سعدی (به تصحیح فروغی) اقدام به ویرایش و چاپ این اثر ارزشمند کرده است.

ایشان افزون بر نقطه‌گذاری، یکسان کردن رسم‌الخط و تصحیح برخی از اشتباهات چاپی تصحیح فروغی، بخش‌هایی نیز بر آن کتاب افزوده و ارزش کاربردی آن را بیشتر کرده است، که از جمله می‌توان به فهرست‌های الفبایی غزلها، قطعات و قصاید، کشف‌الابیات گلستان و بوستان و واژه‌نامه پایانی کتاب اشاره کرد.

ویرایش، تصحیح و چاپ مناسب اثر یاد شده، اقدامی شایسته و سودمند است. آقای خرمشاهی در سال ۱۳۷۵، این اثر را یک بار دیگر بازنگری کرده و پس از مقابله با دو اثر دیگر، با تغییرات تازه‌ای، آن را به همت انتشارات ناهید چاپ کرده است.

تصحیح مرحوم فروغی از کلیات سعدی، سرنوشت درخور توجه‌ای داشته است، تاکنون بارها و بارها، آثار سعدی با نام " محمدعلی فروغی " به چاپ رسیده است، اما بیشتر آنها با اصل تصحیح فروغی تفاوت بسیار دارد، به‌گونه‌ای که تنها به چاپ نخستین آن اثر می‌توان اعتماد مسلم داشت.

با آنکه آقای خرمشاهی در ویرایش تازه این اثر، بسیار کوشیده و آن را بسی شایسته‌تر از چاپ پیشین، سامان داده است، اما متأسفانه این اثر نیز مانند دیگر آثار یاد شده، در ضبط واژه‌ها و بیت‌های افزوده شده یا کاسته شده با تصحیح نخستین مرحوم فروغی تفاوت‌های زیادی دارد.

دوست سعدی‌شناسم، آقای مهدی زارعی، در مقاله " نکته‌هایی در زمینه تصحیح اشعار سعدی " (روزنامه خبر، چهارشنبه ۲۲ مرداد ۱۳۷۶، ص ۱۱)، تنها با مقایسه برخی از غزلیات، نزدیک به بیست مورد از اختلافات این اثر (ویراسته جدید آقای خرمشاهی) را با متن اصلی مرحوم فروغی، یافته و به همراه برخی از اشکالات دیگر این کتاب باز نموده است، که برای رعایت اختصار، از پرداختن به آن مقاله می‌پرهیزم. برای آگاهی بیشتر، رک. مقاله یاد شده.

فهرست‌های پایانی این اثر نیز دچار عیب و نقص‌های فراوان است که به برخی از آنها اشاره می‌شود: (البته در ویرایش جدید بسیاری از این اشکالات برطرف شده است).

کلمه‌هایی که با نشانی شماره صفحه در زیر آمده، آغاز برخی از بیت‌هایی است که تنها در فهرست " کشف‌الابیات گلستان " (صص ۹۴۴-۹۳۳) از قلم افتاده است: آتش از خانه (ص ۱۸۴)، اگر زاله (ص ۱۶۹)، امید بسته (ص ۴۶)، اندک اندک (ص ۱۸۳)، بطیره

گفت (ص ۱۷۷)، پند است (۱۹۰)، پندگير (ص ۱۹۰)، تمیز باید (ص ۱۸۲)، توان شناخت (ص ۱۷۹)، جهد رزق (ص ۱۸۵)، چو کنعان (ص ۱۸۲)، چو لقمان (ص ۱۸۷)، حکایت بر مزاج (ص ۱۸۷)، در خاک بیلقان (ص ۱۷۵)، رقم بر خود (ص ۱۸۷)، سنگی به چند سال (ص ۱۸۲)، شاهدي در میان (ص ۱۸۲)، شخصی همه شب (ص ۷۹)، عام اندر میان (ص ۱۸۲)، طلب کردم (ص ۱۸۷)، عالم نادان پريشان روزگار (ص ۱۸۲)، گر راست سخن (ص ۱۸۸)، ما بردست (ص ۱۸۱)، مراد هر که (ص ۱۶۴)، ما نصیحت (ص ۱۹۳)، نپرسيدش (ص ۱۸۷)، و همه بيت‌هايي که با حرف "ه" و "ي" آغاز مي‌شوند.

با يك نگاه آمري، نقص این فهرست آشکارتر مي‌شود: از آغاز حرف "آ" تا پایان حرف "سين" در کشف‌الایات این کتاب ۵۰۴ بیت آمده است. در حالی که در کشف‌الایات، چاپ جدید همین کتاب (انتشارات ناهید، ۱۳۷۵) این مقدار به ۶۳۹ بیت افزایش یافته است. به عبارت دیگر در فهرست ایات گلستان این چاپ، تنها در حرف یادشده ۱۲۵ بیت کمتر ضبط شده است. فهرست "قطعات فارسي" (صص ۱۰۱۹-۱۰۱۵) به ترتیب الفبای آغاز قطعه تنظیم شده است اما چنانچه بر اساس حرف آخر بیت تنظیم می‌شد بازبایي بیت‌ها آسان‌تر بود.

- سرنویس صفحه‌هاي ۶۵۱ تا ۶۸۱ که شامل ترجیعات، قطعات و رباعیات است، به نام غزلیات نوشته شده است. با آنکه این اشعار مضمون تغزلي دارند، و مرحوم فروغی در دسته‌بندی اشعار به این موضوع نظر داشته است، اما نباید این سروده‌ها، در مجموعه غزل‌ها به شمار آیند.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. فرزانه‌اي سعدي خصال، بهاء‌الدین خرمشاهي، کلک، شماره ۸، آبان ۱۳۶۹، ص ۶۰-۲-۵. گزیده غزلیات سعدي، مقدمه و شرح دکتر حسن انوري، چاپ و انتشارات علمي (مجموعه ادب فارسي ۱۵)، دي ۱۳۶۹، کلیات مورد نظر، یکی از مآخذ متن غزل‌هاي این گزیده بوده است. ۵-۲. نگاهي دوباره به تصحيح گلستان سعدي، احمد مهدوي‌دامغاني، کیهان فرهنگي، سال هفتم، شماره ۱، فروردین ۱۳۶۹، صص ۲۸-۲۹-۵-۴. بوستان شيخ شيراز سعدي، حسين استاد ولي، انتشارات قدياني، ۱۳۷۰ (چاپ پنجم)، سراسر متن کتاب. ۵-۵. کاغذ زر ستراک مانوکیان، ادبستان، شماره سي و چهارم، مهر ۱۳۷۱، ص ۴۵-۶-۵. گزیده گلستان سعدي، مقدمه و شرح دکتر حسن انوري، انتشارات علمي، ۱۳۷۱، در سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است. ۵-۷. گزیده بوستان سعدي، انتخاب و شرح دکتر حسن انوري، نشر قطره، ۱۳۷۲، ص ۱۶۱-۸-۵. مقایسه شعري از آندرومارول و سعدي، مهرانگيز اوحدی، گلچرخ، شماره ۸ و ۹، بهمن و اسفند ۱۳۷۲، صص ۶۳-۶۱-۹-۵. سعدي، ضياء موحد، طرح نو، ۱۳۷۳، ص ۱۴-۱۰-۵. غزلیات شيخ شيراز سعدي، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندري، انتشارات قدياني، ۱۳۷۴، در سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است. ۵-۱۱. گلستان شيخ شيراز سعدي، حسين استاد ولي، انتشارات قدياني، ۱۳۷۴ (چاپ پانزدهم)، سراسر متن کتاب.

کلیات سعدي شيرازي، تصحيح و مقدمه محمدحسين رکن‌زاده آدميت، انتشارات کتاب‌فروشي اسلاميه، ۱۳۴۲ (بنابر تاريخ پایان مقدمه ص ۲)، ۵۶۵ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. گفتاري زیر عنوان "شرح حال شيخ سعدي عليه‌الرحمه". اشاره به اختلاف نظر در نام، لقب، تاريخ تولد و تاريخ وفات سعدي و تأکید بر عظمت شخصیت و ارزش آثار او (ص ۲). توضیح درباره کودکی، تحصیلات، مسافرت‌ها، استادان و آثار سعدي (ص ۳). ۱-۲. متن کلیات با خط نستعلیق، شامل مقدمه بیستون، رسائل نثر، گلستان، بوستان، کریم، قصاید عربي و فارسي، ترجیعات، صاحبیه، غزلیات و ... (صص ۵۵۳-۴). ۱-۳. فهرست مطلع غزل‌ها (۵۶۵-۵۵۴).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. نسخه‌هاي مورد استفاده مشخص نشده است، اما به احتمال قریب به یقین مآخذ اصلي کتاب، نسخه کلیات به خط و اهتمام سيدحسن میرخاني "سراج‌الکتاب" بوده است. **۳. رویکرد به آثار سعدي:** ۳-۱. کتاب متن کلیات سعدي است.

۴. اشاره: ۴-۱. در صفحه عنوان کتاب نوشته شده "کلیات سعدي" (با تصحيح کامل و مقدمه محمدحسين رکن‌زاده آدميت) اما درباره شیوه تصحيح و مآخذ مورد استفاده، هیچ توضیحی داده نشده است. کتاب به خط "حاج عبدالرحيم فرزند ابوالفضل افشاري زنجاني" به خط نستعلیق در ۱۳۴۸ قمری به نگارش درآمده است. با آنکه مقدمه این کتاب در اردیبهشت ۱۳۴۳ شمسی نگاشته شده و مسلماً تاریخ انتشار آن هم بعد از این تاریخ بوده، ولي شیوه تدوین و نگارش کتاب کاملاً قدیمی است:

تاریخ انتشار و شمارگان کتاب مشخص نشده و از همه کلیات تنها فهرست غزلیات، در پایان کتاب آمده است. مقدمه کتاب هم کلی و غیر تحقیقی است. مثلاً درباره تولد سعدي نوشته‌اند: "تولدش را از سال ۵۷۰ تا ۵۸۵ ثبت کرده‌اند" (ص ۲). در حالی که در زمان انتشار این کتاب، به نظر غالب پژوهشگران تاریخ تولد سعدي در سال‌هاي آغازین قرن هفتم بوده است. متن این کتاب از بسیاری جهات مطابق با نسخه کلیات به خط سيدحسن میرخاني است، تا آنجا که گمان می‌رود از روی آن نسخه نوشته شده باشد. با توجه به ویژگی‌هاي همانند این کتاب با نسخه چاپ شده میرخاني، برای آگاهی بیشتر رک. "کلیات نفیس حضرت شيخ مصلح‌الدین سعدي شيرازي، به خط و اهتمام سيدحسن میرخاني ... در همین مجموعه.

کلیات نفیس حضرت شيخ مصلح‌الدین سعدي شيرازي، به خط و اهتمام سيدحسن میرخاني (سراج‌الکتاب)، انتشارات: نامعلوم (چاپ نوبهار و صحافي دلشاد)، ۱۳۶۲ (چاپ سوم)، ۵۰۰ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. گفتاري کوتاه زیر عنوان "مختصري از شرح حال سعدي عليه‌الرحمه" با اشاره به تولد، کودکی، تحصیلات، مسافرت‌ها، زندگی و آثار سعدي (ص ۲).

۱-۲. متن کامل کلیات با خط زیبای نستعلیق و معانی برخی واژه‌ها در پاورقی، مقدمه ابوبکر بیستون، رسائل نثر، گلستان، بوستان، کریم، قصاید عربي و فارسي، ملمعات، ترجیعات، صاحبیه، غزلیات و ... (صص ۵۰۰-۳).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. کلیات سعدي. **۳. رویکرد به آثار سعدي:** ۳-۱. متن کامل کلیات است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب به خط نستعلیق و به شیوه کتاب‌هاي قدیمی بدون فهرست و مشخصات دیگر نگارش یافته ... و تا سال ۱۳۶۲ سه بار (به طریق افست) به چاپ رسیده است. در پایان متن کلیات توضیح کوتاهی از میرخاني نوشته شده و در آن اشاره‌اي به نسخه‌هاي مورد استفاده نشده است.

چاپ دیگری از این کتاب که احتمالاً چاپ نخست آن است، بدون هیچ گونه مشخصات (تاریخ کتابت، تاریخ انتشار، محل نشر و ...) منتشر شده است. تنها در پایان کتاب، زیر واژه‌هاي معنی شده (صفحه بدون شماره) نوشته شده: "حق چاپ و تقلید از روی این نسخه محفوظ نیست، مشروط به اینکه منظور از نشر آن استفاده مادي نباشد، في سنه ۱۳۶۹ قمری". اما در نسخه حاضر (چاپ سوم ۱۳۶۲) در پایان کلیات (ص ۵۰۰) آمده است: "منت خدای را که این بنده را عنایت فرموده تا این کتاب مستطاب را که یکی از

نفايس عالم ادب و تعليم و تربيت است، نوشته و از روي نسخ معروف چاپ ناصري و مرحوم شوریده و فروغي مقابله و تا حدي كه ممكن بود در تصحيح و تنقيح آن سعي و كوشش به عمل آمد ...".

اين نسخه در ميان نسخه‌هاي چاپ شده، با نسخه‌هاي شوریده و محمدحسين ركن‌زاده آدميت بسيار همانند است و اختلافات نسخه ياد شده، با نسخه‌هاي ديگر، از جمله فروغي، يغمايي و وايت‌كينگ (در غزليات) به گونه‌اي است كه به نظر مي‌رسد در انتخاب واژه‌هاي مورد اختلاف، دقت فراوان شده است. تصحيحات و تغييرات اين سه نسخه، اغلب منطقي است و موارد متعددي را مي‌توان به عنوان نمونه، آورد كه براي پرهيز از درازاي سخن به چند نمونه بسنده مي‌شود:

- بيت نخست غزل ۲۲۳، نسخه مصحح فروغي به گونه زير است:
روندگان مقيم از بلا پرهيزند گرفتگان ارادت به جور نگريند

و در نسخه‌هاي شوریده، ميرخاني و آدميت مصراع اول گونه‌اي ديگر است: " نه شرط عشق بود كز بلا پرهيزند ... " (گفتني است كه مصراع " نه شرط عشق ... " در پاورقي نسخه فروغي با عنوان " در بعضي نسخ ... " آمده است. و در چاپ ويراسته آقاي بهاء‌الدين خرمشاهي " پرهيزند " به " نرهيزند " تغيير يافته است). بيت پنج غزل ۲۴۲، فروغي اين گونه است:

گر نمكدان پشكر خواهي مترس تلخيي كان شكرستان مي‌كند
در نسخه‌هاي شوریده، ميرخاني و آدميت به جاي " مترس " در مصرع اول " مپرس " آمده و در پاورقي نسخه فروغي نوشته شده: " بيشتر نسخه‌ها مپرس ". بيت اول غزل ۲۴۲ فروغي بدین گونه است:
سرو بلند بين كه چه رفتار مي‌كند و آن ماه محتشم كه چه گفتار مي‌كند
نسخه‌هاي شوریده، ميرخاني و آدميت مصراع دوم را به گونه زير ضبط کرده‌اند: " شوخ شكر دهان كه چه گفتار مي‌كند ".

كليات نفيس سعدي شيرازي ، به خط فتحعلي حجاب شيرازي، با مقدمه دكتور محمدعلي اسلامي ندوشن، انجمن خوشنويسان ايران، ۱۳۷۳، ۱۲۱ صفحه (۱۴+۶۰۷)، قطع: رحلي، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. مقدمه انجمن خوشنويسان به قلم حسين الهي‌قمشه‌اي و خط غلامحسين اميرخاني (صص: پ، د، ذ).
- تاكيد بر ارزش والاي سخن سعدي و هنر والاي حجاب شيرازي در كتابت كليات او، از جمله: " سعدي پيام‌آور عشق است و برترين رسالتش آنكه غوغاي معشوق و ياد او و نام او را در جهان برانگيزد ... و تنها در سايه اين عشق و اين وحدت معشوق است كه همه عشق‌هاي زميني، آسماني مي‌شوند و مجازها به حقيقت مي‌رسند ... آقا فتحعلي شيرازي از نوادر خوشنويسان عهد قاجار است كه شيوه كتابت ميرعماد شهريار خط نستعليق را به كمال دنبال کرده و گنجينه‌هاي گران‌بهايي از هنر خود را بر آيندگان به ميراث نهاده است. يكي از آن گنجينه‌ها نسخه كاملي است از كليات شيخ اجل سعدي شيرازي كه آقا فتحعلي با اخلاص و ارادت تام به آستان شيخ، كمال هنر خويش را در كتابت آن صرف کرده است ... " (ص: د).

۱-۲. ديپاچه كتاب با عنوان " سعدي و رمز و رازش " به قلم دكتور محمدعلي اسلامي ندوشن و با خط غلامحسين اميرخاني (صص: ر تا و).

- اين ديپاچه به گونه يك مقاله در فصل‌نامه هستي (تابستان ۱۳۴۷، صص ۹۸-۹۳) به چاپ رسيده و ما در بخش مقاله‌ها آن را بررسي کرده‌ايم. رك. مقاله " سعدي و رمز و رازش " از محمدعلي اسلامي ندوشن در بخش مقاله‌ها، از همين مجموعه.

۱-۳. فهرست كليات (ص: ي).
۱-۴. متن كليات سعدي به همراه سي و دو تصوير از استادان نگارگر دوره صفويه و قاجاربه كه بر اساس حكايت‌ها و سخنان سعدي كشيده شده است (صص ۶۰۷-۱).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. كليات سعدي، نسخه خطي از ميرزا فتحعلي حجاب شيرازي.
۲. رويكرد به آثار سعدي: ۲-۱. متن كليات سعدي است.

۴. اشاره: ۴-۱. اين كتاب ارزشمند، پس از انتشار " كليات نفيس شيخ سعدي " به كوشش درخشنده بانو زعيمي (سال ۱۳۷۰ شمسي)، دومين اثري است كه به گونه‌اي هنري، در نوع خود، منتشر شده است: هر دو اثر به خط زيباي استادان خوشنويس قرن سيزده هجري به نگارش درآمده است.

فتحعلي حجاب شيرازي از خوشنويسان نامدار و توانمند خط نستعليق بوده و كليات سعدي را در كمال زيبايي نوشته و انجمن خوشنويسان ايران، براي نخستين بار، آن را به گونه‌اي آراسته منتشر کرده است.

ديپاچه دكتور اسلامي ندوشن و تصويرهاي زيباي استادان نگارگر دوره صفويه و قاجاربه نيز بر ارزش كتاب افزوده است. اين بنده در زمان حاضر توفيق آن را ندارد كه متن كامل كتاب را مطالعه، بررسي و با نسخه‌هاي ديگر مقابله كند و آن را با اميد به عنايت خداوندي، به زماني ديگر وا مي‌نهد.

۵. تأثيرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. از گلستان من بير ورق، احمد بهنام‌نيا، روزنامه كيهان، شنبه ۱۸ شهريور ۱۳۷۴، ص ۱۲.

كليات نفيس شيخ سعدي عليه‌الرحمه ، به كوشش درخشنده بانو زعيمي، ناشر: خسرو زعيمي، ۱۳۷۰، ۱۲۲ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. پيش‌گفتار، به قلم خسرو زعيمي (صص ۹-۳).
- توضيح درباره تاريخچه خط شكسته نستعليق و اهميت آن (صص ۶-۳).

- معرفي كتاب حاضر، از جمله: " كليات حاضر كه به قلم شكسته نستعليق عالي و در عين حال ساده يكي از اساتيد قرن سيزدهم هجري قمر، كتابت شده است، مي‌تواند براي آن دسته از خطنويساني كه علاقه و استعداد لازم براي تهيه رسم‌المشق خط " تحرير " را دارند، كمك و رهگشا باشد ... " (ص ۷).

كتابي را كه پيش رو داريد خالي از خطا نيست، به طور مثال قطعه معروف " نشنیده‌اي كه زير چناري كدو بني " كه از ناصر خسرو قبادياني است، در بخش قطعات به آثار سعدي ملحق شده است و يا كاتب در بعضي جاها " برخاستن " را " برخواستن " نوشته است، كه با مقايسه ديگر آثار خطي به جاي مانده از قدما، كتاب حاضر " را مي‌توان نسخه‌اي پاكيزه دانست و اين خطاها چيزي از ارزش والاي هنري آن نمي‌كاهد " (ص ۹).

۱-۲. متن كليات سعدي با خط شكسته نستعليق (صص ۴۵۹-۱۲).
- گلستان (صص ۸۵-۱۲)، بوستان (صص ۱۹۹-۸۸)، قصاد - مراثي، ملمعات، مثلثات و ترجيعات (صص ۲۵۱-۲۰۲)، غزليات (صص ۴۲۳-۲۵۴)، قطعات، مضحكات و رباعيات (صص ۴۵۹-۴۲۶).

۱-۳. فهرست مندرجات كتاب (صص ۴۶۲-۴۶۱).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. يك نسخه خطي از كليات سعدي با خط شكسته نستعليق، كاتب: نامعلوم.

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. متن کلیات سعدی است.

۴. **اشاره:** ۴-۱. این کتاب ارزشمند که با کاغذ عالی و چاپ نفیس منتشر شده است، بیش از آنکه از دیدگاه نسخه‌شناسی آثار سعدی اهمیت داشته باشد، از نظر هنر خوشنویسی قابل توجه است. این بنده در زمان حاضر، توفیق آن را ندارد متن کامل کتاب را مطالعه، بررسی و با نسخه‌های دیگر مقابله کند و آن را با امید به عنایت الهی به زمانی دیگر وا می‌نهد. ولی می‌توان به گونه‌ای کلی گفت: هر چند در یک نگاه گذرا خطاهایی آشکار در متن کتاب دیده می‌شود، اما آراستگی صورت زیبای کتاب و چشم‌نوازی خط شیوای آن، هر اهل هنری را به درنگ وامی‌دارد و تحسین او را برمی‌انگیزد.

گ

گزیده بوستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، (مجموعه ادب فارسی - ۲۴)، ۱۳۷۵، ۲۰۰ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست (یک صفحه بدون شماره).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان " یادداشت مجموعه " (صص ۴-۱)؛ منظور از مجموعه، " مجموعه ادب فارسی است " که زیر آن عنوان، یک سلسله از گزیده‌های متون ادبی منتشر شده است. متن این نوشته در گزیده‌های دیگر هم چاپ شده است، از جمله: رک. مضامین اصلی (۱-۲) از کتاب " گزیده غزلیات سعدی "، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری ... در همین مجموعه.

۱-۳. گفتاری کوتاه زیر عنوان " یادداشت گزیده " با توضیح درباره کتاب حاضر (ص ۵)، از جمله: " کتاب حاضر گزیده‌ای است از بوستان سعدی که برای چاپ در مجموعه ادب فارسی تهیه کرده‌ام. پیش از آنکه کتاب در این مجموعه به چاپ برسد تحریر ملخص‌گونه‌ای از متن و شرح گزیده، به خواست اولیای دانشگاه پیام‌نور ... در سلسله انتشارات آزمایشی آن دانشگاه به چاپ رسید (آبان ۱۳۷۲). نیز متن کوتاه‌تری از آن را نشر قطره در مجموعه گنج ادب به عنوان " گزیده بوستان سعدی " انتشار داد (زمستان ۱۳۷۲). هم‌چنانکه در مقدمه آن دو گفته‌ام، در انتخاب متن بوستان از چاپ مصحح شادروان دکتر غلامحسین یوسفی استفاده کرده و در مواردی اندک متن چاپ شادروان فروغی را بر چاپ یوسفی ترجیح داده بودم ... در شرح گزیده از توضیحات دکتر یوسفی در نسخه خود، همچنین از شرح بوستان دکتر محمد خزائلی بهره برده‌ام ... (ص ۶).

بوستان در حدود چهارهزار بیت است ... در این گزیده ۱۱۸۲ بیت آمده است ... از جهت لفظ و روانی و انسجام، همه بوستان در حد عالی است. این گزینش، اغلب ناظر به معنی و مفهوم ابیات و زیبایی و ساخت داستان‌ها بوده است ... " (ص ۶).

۱-۴. گفتاری زیر عنوان " زندگی و آثار سعدی " (صص ۷-۱۸).

متن این نوشته در " گزیده غزلیات سعدی "، " گزیده گلستان سعدی " و " گزیده بوستان سعدی " با انتخاب و شرح دکتر حسن انوری نیز به چاپ رسیده است. برای آگاهی از مضامین اصلی آن رک. مضامین اصلی (۱-۶) از کتاب " گزیده غزلیات سعدی " از نگارنده یاد شده در همین مجموعه.

۱-۵. سال‌شمار تاریخ عصر سعدی، از سال ۵۹۹ تا ۶۹۴ (صص ۱۹-۲۲).

۱-۶. دیدگاه‌ها (صص ۴۳-۲۳).

- نقل اشعار و عباراتی از شاعران و صاحب‌نظران زیر که درباره سعدی و سخن او، گفته‌اند: سعدی، مجد همگر، همام تبریزی (ص ۲۵)، سیف‌الدین فرغانی، ابن‌الغوطی، امین احمد رازی، رضاقلی‌خان هدایت، شبلی نعمانی (ص ۲۶)، محمدعلی فروغی، محمدتقی بهار (ص ۲۷)، احمد بهمن‌یار، علی‌اصغر حکمت، علی‌دشتی (ص ۲۸)، بدیع‌الزمان فروزانفر (ص ۲۹)، عبدالرحمن فرامرزی، پژمان بختیاری، دکتر نصرت‌الله کاسمی (ص ۳۰)، فرهنگ رایجی، دایرة‌المعارف بریتانیکا (ص ۳۱)، ادوارد براون، بانو لوسیا استوارت کاستلو، هانری ماسه، جورج سارتون (ص ۳۲)، میخائیل، ای زند و الطاف حسین حالی. (ص ۳۴).

- نقل عباراتی از صاحب‌نظران زیر درباره بوستان: ملک‌الشعرا بهار، دکتر رضازاده شفق (ص ۳۵)، علی‌دشتی (صص ۳۶-۳۷)، دکتر غلامحسین یوسفی (صص ۳۷-۳۸)، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (صص ۳۸-۳۹)، دکتر علی‌محمد مزده (ص ۳۹)، دکتر نصرت‌الله کاسمی، دکتر محمدجعفر محجوب (ص ۴۰)، هانری ماسه (صص ۴۲-۴۰)، هرمان اته و فوشه کور (ص ۴۳).

۱-۷. گزیده بوستان و شرح آن (صص ۱۷۴-۴۷).

۱-۸. فهرست واژه‌ها و نام‌ها (صص ۱۹۵-۱۷۵).

۱-۹. فهرست اصطلاحات ادبی (ص ۱۹۶).

۱-۱۰. کتاب‌نامه (صص ۲۰۰-۱۹۷).

۱-۱۱. ترجمه‌گونه‌ای از گفتار " یادداشت مجموعه " به زبان انگلیسی (دو صفحه بدون شماره).

۲. **منابع اصلی:** * بجز منابعی که در بخش دیدگاه‌ها (رک. مضامین اصلی ۱-۵) آمده است، منابع زیر بیشتر مورد توجه بوده‌اند. ۲-۱. قرآن مجید. ۲-۲. بوستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، ۱۳۵۹. ۲-۳. شرح بوستان، دکتر محمد خزائلی، جاویدان، ۱۳۵۶. ۲-۴. گزیده گلستان، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، ۱۳۷۰. ۲-۵. فرهنگ‌های لغت، از جمله: لغت‌نامه دهخدا، فرهنگ معین، برهان قاطع و ...

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. کتاب گزیده‌ای است از بوستان و شرح آن.

۴. **اشاره:** ۴-۱. گزینش بخش‌هایی از متون گذشته و بازخوانی و بررسی آنها، همراه با توضیحات لازم که بیشتر برای پاسخ‌گویی به نیاز دانشجویان، انجام می‌گیرد، از اقدامات ارزشمندی است که برخی از انتشارات نسبت به آن همت ورزیده‌اند.

کتاب " گزیده بوستان سعدی " به انتخاب و شرح دکتر حسن انوری به عنوان بیست و چهارمین گزیده از " مجموعه ادب فارسی " با همین منظور سامان یافته و منتشر شده است.

البته این گزیده، خلاصه‌تر از این و با اندکی تفاوت پیش از این یک بار در مجموعه انتشارات دانشگاه پیام‌نور و یک بار با عنوان " گزیده بوستان سعدی " به همت نشر قطره و در مجموعه " گنج ادب " منتشر شده است. برای آگاهی بیشتر رک. کتاب اخیر در همین مجموعه. گفتارهای مقدماتی کتاب برای مخاطبان دربر دارنده اطلاعات سودمندی است و فهرست " واژه‌ها و نام‌ها " (صص ۱۹۵-

۱۷۵) نیز بر ارزش کاربردی کتاب افزوده است. یکدستی سطح توضیحات و یادکرد نشانی مآخذ، از دیگر ویژگی‌های این کتاب است. با این همه، این کتاب برجستگی ویژه‌ای نسبت به برخی نمونه‌های همانند خود، ندارد.

گزیده غزلیات سعدی ، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی (مجموعه ادب فارسی ۱۵)، دی ۱۳۶۹، ۳۶۸ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۴۴۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست (ص ۵).
۱-۲. گفتاری زیر عنوان " یادداشت مجموعه " (منظور از مجموعه ، " مجموعه ادب فارسی " است که زیر آن عنوان يك سلسله از گزیده‌های متون ادبی منتشر شده است).
۱-۲-۱. توضیح درباره ادبیات و ضرورت واکاوی و بازشناسی متون گذشته (صص ۷-۸).
۱-۲-۲. بیان انگیزه و شیوه کارکرد در " مجموعه ادب فارسی " (صص ۸-۱۱).

۱-۳. باز نمود نشانه‌ها و اختصارات (ص ۱۲).
۱-۴. سخنی درباره گزیده حاضر و نحوه انتخاب غزل‌ها (صص ۱۵-۱۳)، از جمله: " ... ۱۶۴ غزل از غزل‌ها را آورده‌ام ... غزل‌هایی که در آنها شور و حال بیشتری یافته‌ام. غزل‌هایی که از انسجام و استواری بیشتری برخوردار است. غزل‌هایی که شهرت بیشتری دارند و غزل‌هایی که بیشترین تأثیر را در من داشته است ... دوستانی که مرا در انتخاب غزل‌ها یاری کردند عبارتند از: دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی...، دکتر رسول شایسته ...، استاد منوچهر همایون‌پور ...، اردشیر توکلی ...، محمدتقی کامکار پارسی " (صص ۱۴-۱۳).

۱-۵. سخنی درباره نسخه‌ها (صص ۱۵-۱۴). " متن غزل‌ها را با استفاده از دو نسخه چاپی و نسخه‌بدهای آنها ترتیب داده‌ام. یکی از آن دو نسخه، کلیات سعدی تصحیح شادروان محمدعلی فروغی است که با اشراف آقای بهاء‌الدین خرمشاهی مجدداً پیراسته و چاپ شده است ... دیگر غزلیات سعدی به تصحیح حبیب یغمایی ... در زیر هر غزل، شماره غزل را در چاپ یغمایی و این که از بدایع یا طبیات یا خواتیم است، نیز شماره غزل را در چاپ فروغی به دست داده‌ام ... شرح غزل‌ها را استاد محترم آقای دکتر رسول شایسته از آغاز تا پایان مطالعه و نکته‌های بسیاری را در اصلاح و رسایی شروح یادآوری کردند. همچنین در مواردی با اساتید دانشمند، دکتر غلامحسین یوسفی، دکتر شفیعی کدکنی و دکتر جعفر شعار مشورت شد. آقای دکتر شعار از جهت رسم خط نیز يك بار گزیده را از اول تا آخر دیدند ... " (صص ۱۵-۱۴).

۱-۶. زندگی و آثار سعدی:

۱-۶-۱. گفتاری کوتاه زیر عنوان " سعدی یکی از چهار رکن فرهنگ و قومیت ایرانی ": " سعدی در یکی از خونبارترین روزگاران تاریخ جهان، زندگی کرد. سقوط آدمی را به فرودترین جایگاه اخلاق و رذالت مشاهده کرد. با این همه، عشق را، که شرف آدمی را در شناخت آن می‌دانست فراموش نکرد و یکی از زیباترین نغمه‌های عاشقانه جهان را در زبان فارسی به وجود آورد. " (ص ۱۷).

۱-۶-۲. اشاره به اختلاف نظرها در مورد تاریخ تولد سعدی و نتیجه اینکه " در سال ۶۵۶، پنجاه سال یا چیزی نزدیک به آن از عمر سعدی گذشته بود و بدین تقدیر، ولادتش ...، در حدود ۶۰۶ بوده است " (ص ۱۸).

۱-۶-۳. توضیح درباره دوران کودکی و نوجوانی سعدی (صص ۱۹-۱۸).

۱-۶-۴. توضیح درباره تحصیلات سعدی در بغداد (صص ۲۱-۱۹): " سعدی دانش‌های مقدماتی را در شیراز آموخت و برای تکمیل تحصیلات به بغداد رفت. این سفر باید در حدود سال‌های ۶۲۰ و ۶۲۱ اتفاق افتاده باشد " (ص ۱۹). ۱-۶-۵. اشاره به مسافرت‌های سعدی: " سعدی سالیانی دراز به گشت و گذار و جهانگردی پرداخت، بیش از بیست سال و شاید در حدود بیست و پنج سال ... سعدی در آثار خود اشاره‌هایی دارد به سفر خود به سرزمین‌هایی دیگر، چون کاشغر در ترکستان شرقی و بلخ و سومنات در هندوستان و جاهای دیگر، که باید آن را تخیلات شاعرانه به شمار آورد ... (ص ۲۱) سفری را که شاعر در حدود سال‌های ۶۲۰ و ۶۲۱ آغاز کرده بود، در حدود سال ۶۵۵ به پایان برد و به زادگاه بازگشت ... سعدی تخلص خود را نیز، بنا به تحقیق علامه محمد قزوینی از نام " سعد " [فرزند ابوبکرین سعد زنگی] گرفته است. " (ص ۲۲).

۱-۶-۶. توضیح درباره آثار سعدی، از جمله:

- بوستان: " از مقدمه بوستان چنین برمی‌آید که بسیاری از بخش‌های بوستان را پیش از ورود به شیراز سروده بود (ص ۲۴) بوستان آمیزه‌ای است از اخلاق و سیاست مدن و حکمت عملی و دستوره‌های زندگانی... " (ص ۲۳).

- گلستان: " چندماه پس از به پایان رساندن بوستان، سعدی به تنظیم یادداشت‌های منثور خود دست زد و هنوز سالی از تقدیم بوستان به پادشاه سلغری نگذشته بود که ... صورت تصنیف یافت و گلستان نام گرفت ... نثر گلستان صورت کمال یافته نثر فنی و شیوه مقامه‌نویسی نویسنده‌گان پیشین بود ... بر خلاف بوستان که دنیایی آرمانی را به نمایش گذاشته، گلستان زشتی‌ها و پلیدی‌ها را در کنار زیبایی‌ها نشان می‌دهد ... از این رو " اخلاق " در گلستان مفهوم اصطلاحی پیدا می‌کند و تنها به معنی مثبت آن نیست " (ص ۲۴).

- غزلیات: " شماره غزل‌های سعدی در حدود هفتصد است ... سعدی استاد غزل است. با آنکه بوستان و گلستان هر کدام در جای خود شاهکار بی‌مانندی است، در هیچ کدام از آنها و در دیگر آثار سعدی، نبوغ شعری و هنری همچنانکه در غزلیات می‌بینیم شکفته نشده و خود را نشان نداده است ... موضوع غزل‌های سعدی اغلب عشق و جوانی و زیبایی و نمودهای گوناگون آنهاست. " (ص ۲۵).
- " با آنکه سعدی شخصیتی است با ابعاد گوناگون، به نظر من دو ویژگی در او هست که بدو تشخیص و شاخصیت بخشیده ... آن دو ویژگی عبارتند از عشق او و شیوه سخن‌نویسی و سخن‌سرایی او ... سعدی بی‌تردید عاشقی راستین بوده ... از عهد جوانی تا ایام پیری در آرزو و خواهش عشق سر کرده است ... سعدی در هر حال و مقامی عشق و جمال‌پرستی را لازمه انسان و " حس بشریت " می‌داند. " (ص ۲۶).

- غزل‌سرایی سعدی (صص ۲۶-۲۵): " اوج شکوهمندی و زیبایی شعر غنایی فارسی درخشش بی‌مانند خود را در غزل سه شاعر بزرگ، مولوی، سعدی و حافظ بازیافته ... سعدی توانسته است از عام‌ترین عواطف آدمی با زیبایی بسیار، ساده و روان و موجز، سخن بگوید و محتوای ضمیر پرنشاط و جمال‌جوی و عشق‌پرور خود را در مصراع‌ها و بیت‌هایی که قدرت القایی بی‌نظیری می‌یابند بیان کند (ص ۲۵) شور و زنده‌دلی، سرزندگی، سودازدگی، درک کامل زندگی و قلب پر طپش زندگی چیزهایی است که رایحه آنها از شعر سعدی به مشام می‌رسد. " (ص ۲۶).

- تصویر در شعر سعدی: " تصویر به معنی محدود آن که عبارت باشد از تشبیه و استعاره و مجاز و کنایه، در شعر سعدی نسبتاً کم و در بعضی غزل‌ها بسیار کم است. شاعر با اندک بهره‌گیری از عناصر جنبی شعر، بیشترین معنی را به کلمه می‌دهد و با بیان معنی دقیق در کلامی دقیق بیشترین قدرت القایی را به زبان می‌بخشد ... جایی که سعدی از تصویر استفاده می‌کند اغلب تصویرهای عام و شایع به کار می‌برد (ص ۲۸) اگر تصویر را در معنی وسیع آن در نظر بگیریم و آن را هر نوع کاربرد زبانی بدانیم که اعتلا و درخشندگی

یابد و در ذهن خواننده حرکتی ایجاد کند و صحنه‌ای بیافریند که رنگ عاطفی داشته باشد، شعر سعدی مآمال از تصویر خواهد بود. " (ص ۲۹).

- قصادی: " سعدی به قصیده رنگ و طراوتی تازه داده است. اگر چه قصادی وی از جهت کمی قابل ملاحظه نیست و بیشتر از ۲۵ قصیده فارسی به معنی اصطلاحی آن ندارد، از جهت کیفی حائز کمال اهمیت است ... مقایسه مدحیه‌های سعدی با مدحیه‌های گذشتگان، که ناصر خسرو بحق آنان را شعر فروش خوانده است، نیک نشان می‌دهد که وی همچون آنان شعر را در خدمت قدرت نیاورده و انسانیت و شعر را به خواری و ذلت فرو نکشیده است " (ص ۳۰).

۶-۱. اشاره‌ای به درگذشت و آرامگاه سعدی: " شادروان سعید نفیسی کلیه اقوالی را که از دیرباز تا روزگار ما در این باره [در گذشت سعدی] ذکر شده، در مقاله‌ای گرد آورده است. از آن میان ذوالحجه سال ۶۹۰ ه.ق. به نظر درست‌تر می‌رسد. " (ص ۳۱).

۷-۱. شیراز و فارس در روزگار سعدی:
- اشاره‌ای درباره معنی واژه شیراز و تاریخ آن (ص ۲۵).
- توضیح درباره آتابکان فارس (ص ۳۶).

- توضیح درباره وضع اجتماعی ایران در زمان سعدی زیر عنوان " روزگار خونبار " (صص ۲۸-۳۷).
- توضیح درباره آتابک ابوبکر، ممدوح سعدی، از جمله: " ابوبکر را باید از فرمانروایان با تدبیر و خردمندی دانست که واقعیت را از خیالات خام و آرزوهای نشدنی باز می‌شناسند ... با سیاستی خردمندانه ... شیراز و فارس را از آتش بلای مغول برکنار نگاه داشت ... ابوبکر نخستین پادشاه فارس است که ممدوح سعدی قرار گرفته است ... " (صص ۲۹-۳۸).

- توضیح درباره " سعدبن ابوبکر "، از جمله: " این شاهزاده، سخت مورد علاقه سعدی بوده، چنانکه سعدی تخلص شاعری خود را از نام او گرفته و کتاب پرآوازه گلستان را به نام او پرداخته است ... باز پسین باری که سعد با تحف و هدایا به پیش هلاکو فرستاده شد، هنگامی بود که هلاکو لرستان را تازه فتح کرده بود، در بازگشت از این سفر سعد دچار بیماری سختی شد ... در شیراز پس از درگذشت ابوبکر، به نام سعد خطبه خوانده و او را به پادشاهی برگزیده بودند. مردم شیراز در انتظار ورود شاه جوان بودند، غافل از اینکه تابوت او را می‌آورند - ۶۵۸ ه.ق. " (ص ۳۹).

- توضیح درباره آتابک محمد بن سعد و شاهان دیگر (ص ۴۰).
- گفتاری کوتاه زیر عنوان " سلطه مغول بر فارس " (صص ۴۱-۴۰).

- نقل قولی از ابن بطوطه زیر عنوان " شیراز در واپسین سال‌های عمر سعدی " (ص ۴۲).
۸-۱. سال‌شمار تاریخ عصر سعدی از سال ۵۹۹ تا ۶۹۴ ه.ق. (صص ۴۶-۴۴).

۹-۱. دیدگاه‌ها (صص ۶۹-۴۷):

۱-۹-۱. نقل سروده‌هایی از خود سعدی، مجد همگر، همام تبریزی، سیف‌الدین فرغانی، درباره سخن سعدی (صص ۵۰-۴۹) و نقل گفته‌های اندیشمندان و صاحب‌نظران درباره سعدی، به ترتیب: سعدالدین تفتازانی، مؤلف مطول، ابن‌الفوطی، امین‌احمد رازی (ص ۵۰)، رضاقلی‌خان هدایت، شبلی نعمانی، محمدعلی فروغی (ص ۱۵)، عبدالعظیم قریب (صص ۵۲-۵۱)، محمدتقی بهار (صص ۵۲-۵۳)، جلال‌الدین همایی (صص ۵۴-۵۳)، علی دشتی (ص ۵۴)، دکتر رضازاده شفق (ص ۵۴)، سعید نفیسی، عبدالرحمن فرامرزی (صص ۵۵-۵۴)، پژمان بختیاری (ص ۵۵)، حبیب یغمایی (ص ۵۶)، نورالله ایران‌پرست (صص ۵۷-۵۶)، دکتر ذبیح‌الله صفا (صص ۵۸-۵۷)، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (صص ۵۹-۵۸)، دکتر مهدی حمیدی (صص ۶۰-۵۹)، دکتر محمدجعفر محجوب (صص ۶۱-۶۰)، مجید یکتایی (صص ۶۲-۶۱)، فرهنگ رجایی (ص ۶۲)، دایرة‌المعارف فارسی مصاحب، دایرة‌المعارف بریتانیکا (صص ۶۲-۶۱)، دایرة‌المعارف بزرگ شوروی (ص ۶۳)، سرداوین آرنولد (ص ۶۴)، ارنست رنان، گارسن دوتاسی، باریبه دومنار (ص ۶۴)، امرسون (ص ۶۵)، ادوارد براون، بانو لوسیا استوارت کاستلو، انگلبرت کمیفر، هانری ماسه (ص ۶۶)، جورج سارتون، میخائیل، ای. زند (ص ۶۷)، الطافی‌حسین حالی، دکتر حسین‌علی محفوظ (صص ۶۸-۶۷)، علی دشتی (صص ۶۹-۶۸)، دکتر مهدی محقق (ص ۶۹).

۲-۹-۱. نقل نظر برخی از صاحب‌نظران درباره غزلیات سعدی، به ترتیب: دکتر لطفعلی صورتگر (صص ۷۱-۷۰)، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (صص ۷۳-۷۱)، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی (صص ۷۶-۷۳)، دکتر محمود عبادیان (صص ۷۸-۷۶)، داریوش صبور (ص ۷۸).

۱۰-۱. متن و شرح گزیده غزلیات سعدی (صص ۳۲۵-۸۱).

در این بخش ۱۶۴ غزل از غزلیات سعدی برگزیده شده و بعد از هر غزل درباره برخی از واژه‌ها و ابیات شرح و توضیح داده شده است. ۱۱-۱. واژه‌ها و نام‌ها (صص ۲۵۹-۳۳۷) در این بخش فهرست واژه‌ها و نام‌های متن به ترتیب حروف الفبا و با ذکر شماره غزل و بیت نوشته شده است.

۱۲-۱. راهنمای آرایه‌های ادبی (صص ۳۶۴-۳۶۱) در این بخش آرایه‌هایی که در متن توضیحات مورد توجه بوده‌اند و به آنها اشاره شده است، با ذکر شماره غزل و بیت به ترتیب حروف الفبا باز نموده شده است.

۱۳-۱. کتاب‌نامه (صص ۳۶۸-۳۶۵).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، امیرکبیر، ۱۳۶۵. ۲-۲. غزلیات سعدی، حبیب یغمایی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۱. ۲-۳. منابعی که در قسمت دیدگاه‌های کتاب از آنها بهره برده شده است (رک. بخش مضامین اصلی ۹-۱).

۴-۲. کتاب‌های لغت و فرهنگ‌ها. ۲-۵. سعدی‌نامه، حبیب یغمایی، ۱۳۱۶.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. تمام کتاب گزیده و شرح غزلیات است.

۴. اشاره: ۴-۱. در این کتاب ۱۶۴ غزل از غزلیات سعدی گزینش، شرح و بررسی شده و با حروف چینی مناسب در سال ۱۳۶۹ به چاپ رسیده است.

نخستین ویژگی جالب این گزیده، چگونگی گزینش غزل‌هاست. بنابر آنچه که در صص ۱۵-۱۳ آمده است، شارح ابتدا خود در دو مرحله ۱۵۰ غزل را برمی‌گزیند و سپس از آقایان دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، دکتر رسول شایسته، منوچهر همایون‌پور، اردشیر توکلی و محمدتقی کامکار نیز درخواست می‌کند که غزلیات را بخوانند و ۱۵۰ تا ۲۰۰ غزل را برگزینند، نامبرندگان به غزل‌های منتخب خود امتیاز و نمره می‌دهند و شارح با احتساب میانگین نمره غزل‌ها، ۱۶۴ غزل را که امتیاز بالاتری داشته انتخاب می‌کند و در متن حاضر در پایان هر غزل مجموع امتیازات متعلق به هر غزل و امتیاز اختصاصی دکتر شفیعی کدکنی به آن غزل، نوشته شده است و این خود کارکردی سودمند است. علاوه بر این در پایان هر غزل شماره آن غزل در غزلیات به تصحیح یغمایی و غزلیات به تصحیح فروغی نوشته شده است، که دستیابی به غزل‌ها را در نسخه‌های یادشده آسان‌تر می‌کند.

۴-۲. آقای دکتر جعفر شعار، تمام کتاب را از آغاز تا انجام از جهت رسم‌الخط، از نظر گذرانده و آن را یکدست کرده‌اند (رک. ص ۱۵ کتاب).

۴-۳. نوشتارهای پیش از غزلیات - نزدیک به ۱۰ صفحه - از مطالب سودمندی است که برای خوانندگان، بویژه مخاطبان اصلی کتاب (دانشجویان) آگاهی‌های فراوانی را در بردارد و تحلیل " تصویر در شعر سعدی " (صص ۲۹-۲۸) اگر چه به کوتاهی بررسی شده، مطلب تازه‌ای است که در پژوهش‌های دیگر به آن توجه کمتری شده است.

۴-۶. یادکرد آرایه‌های ادبی و ترفندهای شاعرانه، هم از ویژگی‌های ارزشمند این کتاب است. حدود ۶۰ مورد از آرایه‌های ادبی در این غزلیات، باز نموده شده و راهنمای فهرست آن در صص ۳۶۴-۳۶۱، نوشته شده است. با این همه بسیاری از شگردهای زیبای سعدی و آرایه‌های ارجمند شعر او از دید شارح محترم پنهان مانده، یا بدانها توجهی نکرده‌اند. یادکرد فهرست آرایه‌های گفته شده (که بیش از مقدار گفته شده، در این کتاب است) مجال بسیاری می‌طلبد که تنها به چند نمونه اشاره می‌شود:

- ص ۱۲۷ در بیت اول به آرایه طباق شب و روز اشاره شده، اما در بیت دوم به تناسب باد، نسیم، نکبت، بو، باغ و لادن که به زیبایی در هم تنیده‌اند اشاره‌ای نشده است. همچنین است در بیت سوم (تن، جان، چشم، سرو روان) و نیز بازی زیبا با گوش و گردن در بیت چهارم.

- ص ۱۴۵ بیت اول به طباق پیر و جوان و در بیت دوم به تناسب آفتاب و شعاع اشاره شده ولی به به‌گزینی زیبای گوشه گوشه گرفتن، گوشه‌چشم و گوشه‌نشین در بیت ۵

(گوشه‌گرفتن زخلق فایده‌ای نیست گوشه چشمت بلاي گوشه‌نشین است) اشاره‌ای نشده است.

- ص ۱۵۷ در بیت سوم به جناس ناقص دَرْد و دُرْد و در بیت ششم به طباق دوست و دشمن اشاره شده، ولی در بیت هشتم به زیبایی آرایه تشخیص و شیوایی تصویر در مصراع اول و به گزینی " باز " در ارتباط با گل و خنده اشاره‌ای نشده است.

- ص ۱۶۷ در بیت چهارم (عمر نبود آن که غافل از تو نشستم - باقی عمر ایستاده‌ام به غرامت) به جناس تکرار عمر اشاره شده ولی به تقابل زیبای نشستم (غافل نشستن) و ایستاده‌ام (به غرامت ایستاده‌ام) اشاره‌ای نشده است.

- ص ۱۷۰ و ۱۷۱ به هیچ کدام از آرایه‌ها اشاره‌ای نشده است، که زیباتر از همه آرایه ایهام در بیت چهارم (افتاده تو شد دلم ای دوست دست‌گیر - در پای مفکنش که چنین دل کم اوفند) است.

- ص ۲۱۹ به هیچ کدام از آرایه‌های بیت دوم (میوه نمی‌دهد به کس باغ تفرج است و بس - جز به نظر نمی‌رسد سیب درخت قامتش) اشاره‌ای نشده است.

- ص ۲۲۴ در بیت هفتم به جناس زاید جامه و جم اشاره شده ولی در بیت هشتم (نشستم تا برون آبی خرامان - تو بیرون آمدی من رفتم از هوش) به تقابل زیبای آمدن و رفتن در مصراع دوم و هم‌نشینی نشستم، بیرون آمدی، رفتم (از هوش)، اشاره‌ای نشده است.

- ص ۲۸۱ در بیت دوازدهم به ایهام تناسب شکر و شیرین اشاره شده ولی در بیت یازدهم به تناسب ناف، آهو، خون، دل، بو و مشک اشاره‌ای نشده است.

۴-۵. برخی از ابیات یا ترکیبات متناسب با سطح توضیحات دیگر، نیاز به توضیح داشته و بدون توضیح رها شده است، از جمله: ص ۱۲۰ در بیت دهم مصور معنی شده است (= تصویر شده، پنداشته شده) ولی "خیال بیهده بستی" معنی نشده است.

و ص ۱۲۴ بیت هشتم ترکیب " خود رنگ " نیاز به توضیح دارد. همچنین است ص ۱۱۱ بیت اول و ص ۱۲۷ بیت دهم و

۴-۶. این کتاب نیز از اشتباهات چاپی (هر چند اندک) در امان نمانده است. از جمله: ص ۱۰۴، شماره ۴ مربوط به بیت ۲ است. ص ۱۶۰، بیت ششم، کسره زیر " صاحب " بی‌وجه است و وزن شعر را مختل می‌کند. ص ۲۹۲، بیت هشتم، کسره زیر " نی " بی‌وجه است. همچنین است: ص ۱۶۱، بیت اول: گفتار (گرفتار) و ص ۱۸۸، بیت هشتم: نتواست (نتوانست) و ص ۱۲۵، بیت نهم: نخوهد (نخواهد) و

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. گزیده قصاید سعدی، انتخاب و شرح دکتر جعفر شعار، مقدمه، دکتر حسن انوری، چاپ و انتشارات علمی، دی ماه ۱۳۶۹، صص ۱۷-۴۱. ۲-۵. گزیده گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، ۱۳۷۱، صص ۱۲۶، ۱۵۵، ۱۶۲، ۲۴۱، ۲۵۲، ۲۵۴، ۲۵۶، ۲۵۸، ۲۶۳، ۲۷۸، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۲۶، ۳۰۲-۵. گزینه گلستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۱، ص ۱۴۰. ۴-۵. گزینه بوستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۲، ص ۱۶۲. ۵-۵. غزلیات شیخ شیراز سعدی، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، ص ۷۶۷. ۶-۵. گزیده بوستان، سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۵، صص ۹۰، ۹۲.

گزیده قصاید سعدی ، انتخاب و شرح دکتر جعفر شعار، مقدمه دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، (مجموعه ادب فارسی - ۱۴)، دی ۱۳۶۹، ۲۶۰ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۴۴۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (صص ۱-۳).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان " یادداشت مجموعه " (منظور از مجموعه، " مجموعه ادب فارسی " است که زیر آن عنوان يك سلسله از گزیده‌های متون ادبی منتشر شده است).

۱-۲-۱. توضیح درباره ادبیات و ضرورت واکاوی و بازشناسی متون گذشته (صص ۷-۸).

۱-۲-۲. بیان انگیزه و شیوه کارکرد در " مجموعه ادب فارسی " (صص ۸-۱۲).

۱-۳. باز نمود نشانه‌های اختصاری (صص ۱۲-۱۴).

۱-۴. پیش‌گفتار (صص ۱۸-۱۳):

- توضیح درباره قصاید و مدایح سعدی: " آنچه سعدی از قصیده‌سرایی می‌خواست ستایشگری و مداحی نبوده است. مناعت طبع، عزت نفس و آزادگی سعدی به او اجازه نمی‌داد که همچون بیشتر شاعران درباری ستایش‌های گزافه‌آمیز و احياناً خارج از ادب شرعی بسراید. ویژگی مهم قصاید سعدی این است که وی قصیده را وسیله‌ای برای بیان اندرز و موعظه و ملامت قرار می‌دهد و اغلب نقش بیم‌دهنده را دارد و در این راه از صراحت لجه و آشکارا گفتن هراسی ندارد (ص ۱۵) ویژگی دیگر این است که قصاید سعدی از سلاست و لطافت و سادگی برخوردار است ... با این حال سعدی استاد غزل بوده است و قصاید او با آنکه لطیف و عالی است به پایه قصاید حکامه‌سرایان معروف همچون سنایی و فرخی و انوری و خاقانی نمی‌رسد ... " (ص ۱۶).

۱-۵. زندگی و آثار سعدی (به قلم دکتر حسن انوری) این گفتار در مقدمه گزیده غزلیات سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، دی ۱۳۶۹، صص ۱۷-۲۴ نیز چاپ شده است.

۱-۵-۱. گفتاری کوتاه زیر عنوان " سعدی یکی از چهار رکن فرهنگ و قومیت ایرانی ": " سعدی در یکی از خونبارترین روزگاران تاریخ جهان، زندگی کرد. سقوط آدمی را به فرودترین جایگاه اخلاق و رذالت مشاهده کرد. با این همه، عشق را، که شرف آدمی را در شناخت آن می‌دانست فراموش نکرد و یکی از زیباترین نغمه‌های عاشقانه جهان را در زبان فارسی به وجود آورد " (ص ۱۹).

۱-۵-۲. اشاره به اختلاف‌نظرها در مورد تاریخ تولد سعدی و نتیجه اینکه " در سال ۶۵۶، پنجاه سال یا چیزی نزدیک به آن از عمر سعدی گذشته بود و بدین تقدیر، ولادتش ... ، در حدود ۶۰۶ بوده است " (ص ۲۰).

۱-۵-۳. توضیح درباره دوران کودکی و نوجوانی سعدی (صص ۲۱-۲۰).

۱-۵-۴. توضیح درباره تحصیلات سعدی در بغداد (صص ۲۲-۲۱):

" سعدی دانش‌های مقدماتی را در شیراز آموخت و برای تکمیل تحصیلات به بغداد رفت. این سفر باید در حدود سال‌های ۶۲۰ و ۶۲۱ اتفاق افتاده باشد " (ص ۲۱).

۵-۱. اشاره به مسافرت‌های سعدی: " سعدی سالیانی دراز به گشت و گذار و جهانگردی پرداخت، بیش از بیست سال و شاید در حدود بیست و پنج سال ... سعدی در آثار خود اشاره‌هایی دارد به سفر خود به سرزمین‌هایی دیگر، چون کاشغر در ترکستان شرقی و بلخ و سومنات در هندوستان و جاهای دیگر، که باید آن را تخیلات شاعرانه به شمار آورد ... (ص ۲۲) سفری را که شاعر در حدود سال‌های ۶۲۰ و ۶۲۱ آغاز کرده بود، در حدود سال ۶۵۵ به پایان برد و به زادگاه بازگشت ... سعدی تخلص خود را نیز، بنا به تحقیق علامه محمد فروزینی از نام " سعد " [فرزند ابوبکرین سعد زنگی] گرفته است. " (ص ۲۴).

۶-۱. توضیح درباره آثار سعدی، از جمله:
- بوستان: " از مقدمه بوستان چنین برمی‌آید که بسیاری از بخش‌های بوستان را پیش از ورود به شیراز سروده بود (ص ۲۴) بوستان آمیزه‌ای است از اخلاق و سیاست مدن و حکمت عملی و دستورهای زندگانی... " (ص ۲۵).

- گلستان: " چندماه پس از به پایان رساندن بوستان، سعدی به تنظیم یادداشت‌های منشور خود دست زد و هنوز سالی از تقدیم بوستان به پادشاه سلغری نگذشته بود که ... صورت تصنیف یافت و گلستان نام گرفت ... نثر گلستان صورت کمال یافته نثر فنی و شیوه مقامه‌نویسی نویسندگان پیشین بود ... بر خلاف بوستان که دنیایی آرمانی را به نمایش گذاشته، گلستان زشتی‌ها و پلیدی‌ها را در کنار زیبایی نشان می‌دهد ... از این رو " اخلاق " در گلستان مفهوم اصطلاحی پیدا می‌کند و تنها به معنی مثبت آن نیست " (ص ۲۶).

- غزلیات: " شماره غزل‌های سعدی در حدود هفتصد است ... سعدی استاد غزل است. با آنکه بوستان و گلستان هر کدام در جای خود شاهکار بی‌مانندی است، در هیچ کدام از آنها و در دیگر آثار سعدی، نوع شعری و هنری همچنانکه در غزلیات می‌بینیم شکفته نشده و خود را نشان نداده است ... موضوع غزل‌های سعدی اغلب عشق و جوانی و زیبایی و نمودهای گوناگون آنهاست. " (ص ۲۷).
- " با آنکه سعدی شخصیتی است با ابعاد گوناگون، به نظر من دو ویژگی در او هست که بدو تشخیص و شاخصیت بخشیده ... آن دو ویژگی عبارتند از عشق او و شیوه سخن‌نویسی و سخن‌سرایی او ... سعدی بی‌تردید عاشقی راستین بوده ... از عهد جوانی تا ایام پیری در آرزو و خواهش عشق سر کرده است ... سعدی در هر حال و مقامی عشق و جمال‌پرستی را لازمه انسان و "حس بشریت" می‌داند. " (ص ۲۸).

- قصاید: " سعدی به قصیده رنگ و طراوتی تازه داده است. اگر چه قصاید وی از جهت کمی قابل ملاحظه نیست و بیشتر از ۲۵ قصیده فارسی به معنی اصطلاحی آن ندارد، از جهت کیفی حائز کمال اهمیت است ... مقایسه مدحیه‌های سعدی با مدحیه‌های گذشتگان، که ناصر خسرو بحق آنان را شعر فروش خوانده است، نیک نشان می‌دهد که وی همچون آنان شعر را در خدمت قدرت نیاورده و انسانیت و شعر را به خواری و ذلت فرو نکشیده است " (ص ۲۹).

۷-۱. اشاره‌ای به درگذشت و آرامگاه سعدی: " شادروان سعید نفیسی کلیه اقوالی را که از دیرباز تا روزگار ما در این باره [در گذشت سعدی] ذکر شده، در مقاله‌ای گرد آورده است. از آن میان ذوالحجه سال ۶۹۰ هـ.ق. به نظر درست‌تر می‌رسد. " (ص ۳۰).
۶-۱. شیراز و فارس در روزگار سعدی [به قلم دکتر حسن انوری] به قلم دکتر حسن انوری این گفتار در مقدمه گزیده غزلیات سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، دی ۱۳۶۹، صص ۲۳-۲۵، نیز چاپ شده است.]
- اشاره‌ای درباره معنی واژه شیراز و تاریخ آن (ص ۲۵).
- توضیح درباره اتابکان فارس (ص ۳۶).

- توضیح درباره وضع اجتماعی ایران در زمان سعدی زیر عنوان " روزگار خونبار " (صص ۲۸-۳۷).
- توضیح درباره اتابک ابوبکر، ممدوح سعدی، از جمله: " ابوبکر را باید از فرمانروایان با تدبیر و خردمندی دانست که واقعیت را از خیالات خام و آرزوهای نشدنی باز می‌شناسند ... با سیاستی خردمندانه ... شیراز و فارس را از آتش بلائی مغول برکنار نگاه داشت ... ابوبکر نخستین پادشاه فارس است که ممدوح سعدی قرار گرفته است ... " (صص ۲۹-۳۸).

- توضیح درباره " سعدبن ابوبکر "، از جمله: " این شاهزاده، سخت مورد علاقه سعدی بوده، چنانکه سعدی تخلص شاعری خود را از نام او گرفته و کتاب پرآوازه گلستان را به نام او پرداخته است ... باز پسین باری که سعد با تحف و هدایا به پیش هلاکو فرستاده شد، هنگامی بود که هلاکو لرستان را تازه فتح کرده بود، در بازگشت از این سفر سعد دچار بیماری سختی شد ... در شیراز پس از درگذشت ابوبکر، به نام سعد خطبه خوانده و او را به پادشاهی برگزیده بودند. مردم شیراز در انتظار ورود شاه جوان بودند، غافل از اینکه تابوت او را می‌آورند ۶۵۸ هـ.ق " (ص ۳۹).

- توضیح درباره اتابک محمدبن سعد و شاهان دیگر (ص ۴۰).
- گفتاری کوتاه زیر عنوان " سلطه مغول بر فارس " (صص ۴۱-۴۰).
- نقل قولی از ابن بطوطه زیر عنوان " شیراز در واپسین سال‌های عمر سعدی " (ص ۴۱).
۷-۱. سال‌شمار تاریخ عصر سعدی از سال ۵۹۹ تا ۶۹۴ هـ.ق (صص ۴۵-۴۳).
۸-۱. دیدگاه‌ها (صص ۶۹-۴۷).

۱-۸-۱. نقل سروده‌هایی از خود سعدی، مجد همگر، همام تبریزی، سیف‌الدین فرغانی، درباره سخن سعدی (صص ۵۰-۴۹) و نقل گفته‌های اندیشمندان و صاحب‌نظران درباره سعدی، به ترتیب: سعدالدین تفتازانی، مؤلف مطول، ابن‌الفوطی، امین‌احمد رازی (ص ۵۰)، رضاقلی‌خان هدایت، شبلی نعمانی، محمدعلی فروغی

(ص ۱۵)، عبدالعظیم قریب (صص ۵۲-۵۱)، محمدتقی بهار (صص ۵۳-۵۲)، علی دشتی (ص ۵۳)، دکتر رضا زاده شفق (صص ۵۴-۵۳)، سعید نفیسی، عبدالرحمن فرامرزی (صص ۵۵-۵۴)، پژمان بختیاری (ص ۵۵)، حبیب یغمایی، نورالله ایران‌پرست (ص ۵۶)، دکتر ذبیح‌الله صفا (صص ۵۸-۵۶)، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (ص ۵۸)، دکتر مهدی حمیدی (صص ۶۰-۵۸)، دکتر محمدجعفر محجوب (صص ۶۱-۶۰)، مجید یکتایی (ص ۶۱)، فرهنگ رجایی (صص ۶۲-۶۱)، دایرة‌المعارف فارسی مصاحب (ص ۶۲)، دایرة‌المعارف بریتانیکا، دایرة‌المعارف بزرگ شوروی، سرادوین آرنولد (صص ۶۳-۶۲)، ارنست‌رنان، گارسن‌دوتاسی، باریبه‌دومنار (ص ۶۴)، امرسون، ادوارد براون، بانو لوسیا استوارت‌کاستلو (ص ۶۵)، انگلیت‌کمپفر، هانری‌ماسه، جورج‌سارنون (ص ۶۶)، میخیایل، ای.زند، الطافی‌حسین‌حالی (ص ۶۷) دکتر حسین‌علی محفوظ (صص ۶۸-۶۷)، علی دشتی (ص ۶۸)، دکتر مهدی محقق (صص ۶۹-۶۸).

۲-۸-۱. نقل نظر برخی از صاحب‌نظران درباره قصاید سعدی، به ترتیب: محمدعلی فروغی، (ص ۷۱)، عبدالعظیم قریب، دکتر رضازاده شفق (ص ۷۲)، الطاف حسین حالی، سید فخرالدین شادمان (ص ۷۳)، پژمان بختیاری (صص ۷۴-۷۳)، کشاورز صدر (صص ۷۵-۷۴)، ابوالقاسم حبیب‌اللهی نوید، دکتر نورانی وصال (صص ۷۶-۷۵)، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (صص ۷۷-۷۶)، دکتر سید جعفر شهیدی (صص ۷۸-۷۷)، زین‌العابدین مؤتمن (صص ۸۰-۷۸) و دکتر لطفعلی صورتگر (ص ۸۰).

۹-۱. گزیده قصاید سعدی به همراه شرح برخی از بیت‌ها و معنی بعضی از واژه‌ها (صص ۱۷۸-۸۳) در این بخش سی و یک قصیده انتخاب و بررسی شده است، مطلع قصیده‌های انتخاب شده به شرح زیر است:

- شکر و سپاس و منت و عزت خدای را ... (صص ۹۱-۸۴).
- اگر مطالعه خواهد کسی بهشت برین را ... (صص ۹۵-۹۱).
- علم دولت نورو به صحرا برخاست ... (صص ۹۷-۹۵).

- ایها الناس، جهان جاي تن آساني نيست ... (صص ۹۹-۹۸).
- خوش است عمر دريغا که جاوداني نيست ... (صص ۱۰۰-۹۹).
- جهان بر آب نهادهست و زندگي بر باد ... (صص ۱۰۲-۱۰۰).
- چو مرد رهرو اندر راه حق ثابت قدم گردد ... (صص ۱۰۴-۱۰۲).
- فضل خدای را که تواند شمار کرد ... (صص ۱۰۷-۱۰۵).
- ماه فرو ماند از جمال محمد ... (صص ۱۰۹-۱۰۸).
- بسا نفس خردمندان که در بند هوا ماند ... (صص ۱۱۰-۱۰۹).
- کدام باغ به دیدار دوستان ماند ... (صص ۱۱۳-۱۱۰).
- مطرب مجلس بساز زمزمه عود ... (صص ۱۱۵-۱۱۳).
- به هيچ يار مده خاطر و به هيچ ديار ... (صص ۱۱۹-۱۱۵).
- کجا همي رود اين شاهد شکر گفتار ... (صص ۱۲۴-۱۲۰).
- بامدادي که تفاوت نکند ليل و نهار ... (صص ۱۲۸-۱۲۴).
- بس بگرديد و بگرديد روزگار ... (صص ۱۳۲-۱۲۸).
- خوشا سپيده دمي باشد آن که ... (صص ۱۳۳-۱۳۲).
- توانگري نه به مال است، پيش اهل کمال ... (صص ۱۳۶-۱۳۴).
- هر آدمي که نظر با يکي ندارد و دل ... (صص ۱۴۰-۱۳۷).
- بسي صورت بگرديده ست عالم ... (صص ۱۴۳-۱۴۱).
- المنه لله که نمرديم و بديديم ... (صص ۱۴۴-۱۴۳).
- شکر به شکر نهم در دهان مژده دهان ... (صص ۱۴۹-۱۴۵).
- تو را که گفت که برقع برافکن اي فتان ... (صص ۱۵۲-۱۴۹).
- تبارک الله از اين نقشبند ماء مهين ... (صص ۱۵۸-۱۵۲).
- به نوبتند ملوک اندر اين سپنج سراي ... (صص ۱۶۱-۱۵۹).
- اي که پنجاه رفت و در خوابي ... (صص ۱۶۵-۱۶۲).
- اي نفس، اگر به ديده تحقيق بنگري ... (صص ۱۷۰-۱۶۵).
- وجودم به تنگ آمد از جور تنگي ... (صص ۱۷۲-۱۷۰).
- دنيا نيزد آنکه پريشان کني دلي ... (صص ۱۷۵-۱۷۲).
- شبي و شمعي و گوينده اي و زيبايي ... (صص ۱۷۷-۱۷۵).
- دريغ روز جواني و عهد برنابي ... (صص ۱۷۸-۱۷۷).
- ۱-۱۰. گزيده قصايدی که موضوع آنها " رثا " است (صص ۱۹۴-۱۷۹). در اين بخش پنج قصيده و يك ترجيع بند انتخاب و شرح شده است. مطلع قصيده ها و ترجيع بند انتخاب شده به شرح زير است:
- وجود عاريتي دل در او نشايد بست ... (صص ۱۸۳-۱۸۱).
- دردي به دل رسيد که آرام جان برفت ... (صص ۱۸۵-۱۸۳).
- به اتفاق دگر دل به کس نبايد داد ... (صص ۱۸۷-۱۸۵).
- دل شکسته که مرهم نهد دگر بارش ... (صص ۱۹۰-۱۸۸).
- آسمان را حق بود گر خون بگرید بر زمين ... (صص ۱۹۳-۱۹۰).
- غريبان را دل از بهر تو خون است ... (صص ۱۹۵-۱۹۳).
- ۱۱-۱. گزيده غزلهايي زير عنوان " غزلواره ها، در پند و اندرز و نيز غزلهاي عرفاني "، (صص ۲۲۲-۱۹۷) در اين بخش بيست و يك غزل انتخاب شده و درباره برخي از نکات آن توضيح داده شده است.
- ۱۲-۱. گزيده اي از قطعه ها، زير عنوان " قطعه ها در پند و اندرز"، (صص ۲۲۸-۲۲۳)، در اين بخش چهار قطعه انتخاب شده و درباره برخي از نکات آن توضيح داده شده است.
- ۱۳-۱. فهرست راهنما (صص ۲۵۸-۲۲۹)، در اين بخش فهرستي از واژه ها و نامهاي موجود در متن و شرح کتاب (نه مقدمه و ديده گاه ها)، تهيه شده و با ذکر شماره صفحه و سطر به ترتيب حروف الفبا نوشته شده است.
- ۱۴-۱. کتاب نامه (صص ۲۶۰-۲۵۹) در اين بخش هفده مأخذ به عنوان مأخذی که بیشتر مورد استفاده بوده، معرفي شده است.
۲. منابع اصلي: بجز منابعی که در بخش ديده گاه ها آمده است در متن قصايد و شرح آن از مأخذ زير بيشتري استفاده شده است:
- ۲-۱. قرآن کریم، ۲-۲. کليات سعدي، محمدعلي فروغي، ۲-۳. فرهنگها (لغت نامه دهخدا، فرهنگ آندراج، دایرةالمعارف فارسي مصاحب و ...)، ۲-۴. ممدوحين سعدي، علامه قزويني، مجله تعليم و تربيت شماره ۱۱ و ۱۲.
۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. تمام کتاب درباره قصايد است، علاوه بر آن يك ترجيع بند، بيست و يك غزل و چهار قطعه نيز مورد بررسي قرار گرفته است. در بخش ديده گاه ها و توضيحات از آثار ديگر سعدي هم استفاده شده است.
۴. اشاره: ۴-۱. گزينش بخشهايي از متون گذشته و بازخواني و بررسي آنها، که بيشتري براي پاسخ گويي به نياز دانشجويان، در دوره حاضر، انجام مي گيرد، از اقدامات سودمندي است که برخي از انتشارات، بدان اهتمام ورزيده اند. از آن جمله، يکي همين کتاب " گزيده قصايد سعدي " است که آقاي دکتر جعفرشعار سامان داده اند و انتشارات علمي آن را به عنوان چهاردهمين شماره " مجموعه ادب فارسي " منتشر کرده است.
- در اين کتاب که با حروف چيني و ويرايش خوبي تهيه شده، ۶۲ قطعه شعر (قصيده، ترجيع بند، غزل و قطعه) گزينش و باز نموده شده است.
- از وجوه ارزشمند اين کتاب موارد زير برشمردني است:
- الف: مطالبي که پيش از آغاز قصيده ها در چند بخش فراهم آمده و يك سوم، حجم کتاب را شامل است: گفتار " زندگي و آثار سعدي " و " شيراز و فارس در روزگار سعدي " که به قلم دکتر حسن انوري نگاشته شده، هر چند حاوي سخن تازه اي درباره سعدي نيست، اما براي آشنايي بيشتري مخاطبان ويژه کتاب با سعدي، سودمند است. بخش هاي " سال شمار تاريخ عصر سعدي " (صص ۴۵-۴۳) و " ديده گاه ها " که به باز نمود پنجاه و چهار نگره و مأخذ درباره سعدي و قصايد او پرداخته است (صص ۸۰-۴۹) البته چنانچه با نقد و بررسي همراه مي شود بر جنبه علمي آن مي افزود.
- ب: اشاره هايي که براي شناخت کلي قصيده ها در پايان هر قصيده آمده است.
- ج: يادکرد اشاره هاي قرآني با اعراب گذاري و ذکر نشاني دقيق آيه ها و برخي از نکات تاريخي.
- د: بخش فهرست راهنما (صص ۲۵۸-۲۲۹) که بر ارزش کاربردي کتاب افزوده است.
- ۴-۲. با اين همه، بسياري از نکات لازم، در توضيحات اشعار گفته نشده است و برخي از اظهار نظرها در محل تأمل است، از جمله: هر چند در ص ۸ کتاب يکي از اهداف اين مجموعه را " بررسي ارزش هنري " اشعار دانسته اند، اما به زيبايي هاي کلامي چندان

توجهی نبوده است و چنانچه اشاره‌ای هم شده باشد به آرایه‌هایی اشاره شده که از دید زیبایی‌شناسی، ارزش چندانی ندارند. مثلاً از میان همه آرایه‌های زیبا و ترفندها و شگردهای شاعرانه در ۷۷ بیت قصیده نخست که در هر بیت دست کم یک آرایه باز نمودنی است، تنها در توضیح یک بیت (بیت ۵۹) نوشته‌اند: "آرایه مراعات‌نظیر میان خوف و رجا" و در تمام ۲۴ بیت قصیده دوم، تنها در یک بیت (بیت ۲۴) نوشته‌اند: "آرایه ایهام تناسب در دو مصرع"، و از تمام قصاید ۲۹، ۲۰ و ۳۱ که مجموعاً ۸۲ بیت است و پر از ترفندهای شاعرانه و آرایه‌های ادبی است، تنها به یک مورد ضعیف اشاره کرده‌اند "جناس زاید میان بلا و بالا" (ص ۱۷۶، س ۲۰). شایسته بود روش کار مطابق توضیح بیت ۱۸ در ص ۹۶ باشد.

- در بخش توضیحات، با آنکه برخی از موارد ساده توضیح داده شده، اما برخی از مواردی که نیاز به توضیح داشته رها شده است. مثلاً در ص ۱۷۸، س ۵ واژه ساده "ساعد" این گونه معنی شده است "ساعد: ساق دست، قسمتی از دست میان آرنج و مچ دست"، در حالی که ص ۹۶، ب ۱۲، مصرع "قلم عافیت از عاشق شیدا برخاست" بی‌گمان باید باز نموده می‌شد. بویژه درباره "قلم ... برخاست" توضیحی داده نشده است. و ص ۱۸۳، ب ۷:

"باران فتنه بر در و دیوار کس نبود بر بام ما ز گریه خون ناودان برفت" بدون توضیح رها شده است.

- در ص ۱۳۲، س ۱۲ "هزار پیرو ولی" را بدون توضیح تبدیل به هزار پیردلی کرده و در ص ۱۳۳ (مورد شماره ۴) به معنی "بیش از هزار پیر دل دانسته‌اند". که اولاً معلوم نیست با این توجیه، "ی" در "پیردلی" چگونه یایی است و ثانیاً چرا به اصل متن که معنی روشنی هم دارد وفادار نبوده‌اند و ثالثاً ترکیب غریب "هزار پیردلی" را در حالی که در نسخه بدلاها هم نیست از کجا آورده‌اند.

- در ص ۱۱۲، س ۵، توضیح درباره "خمیدن" (مربوط به بیت ۹) بی‌وجه است. زیرا در متن قصیده "جنبیدن" ضبط شده و خمیدن مربوط به متن فروغی بوده است. در ص ۱۲۸، ب ۴۰ نیز همین اتفاق افتاده است: در متن قصیده "حیف از این عمر گرانمایه" ضبط شده ولی در توضیحات "حذا عمر گرانمایه" توضیح داده شده که اصلاً در متن موجود نیست و این همه بی‌دقتی در کتابی که با هدف متن درسی سامان یافته، سزاوار نیست. در ص ۹۴ درباره بیت ۲۳ نوشته شده: "شروع: ج شرح. در همه نسخه‌ها "شروع" آمده و متن تصحیح قیاسی است (کلیات) بر بنیاد این نوشته، به نظر می‌رسد تصحیح قیاسی از شارح است. در حالی که این تصحیح از مرحوم فروغی است که در پاورقی "کلیات" آمده است و یادکرد واژه "کلیات" در پایان این جمله. با توجه به روش کار در توضیحات این کتاب، برای ذکر مآخذ، کافی نیست. شایسته بود، برای رعایت امانت و آموزش این اصل مهم به دانشجویان که مخاطبان اصلی این کتاب هستند صاحب این رای به روشنی شناسانده می‌شد.

- در ص ۱۸۹، ب ۱۱ "باغ فیروزی" این گونه معرفی شده است: "باغ معروف در غزنین در زمان سلطان محمود" در حالی که قصیده در مرثیه ابوبکرین سعد زنگی است و بی‌گمان این باغ همان باغی است که خود شارح در ص ۱۱۰ از قول مرحوم علامه قزوینی این گونه معرفی کرده است: "باغ فیروزی یا بستان فیروزی نام یکی از باغ‌های شیراز بوده است و ذکر آن در جامع‌التواریخ و وصاف آمده است".

این نکته را آقای احمداحمدی بیرجندی نیز متذکر شده‌اند (رک: گزیده قصاید سعدی، احمد احمدی بیرجندی، آینه پژوهش، سال سوم، شماره اول و دوم، خرداد و شهریور ۱۳۷۱، صص ۸۰-۷۷).

- ذکر نشانی مآخذ یکدست نیست، از جمله: ص ۵۱ و ص ۷۲، از یک مقاله (از محمد علی فروغی) دو گونه نشانی داده شده است و یا اینکه در ص ۷۶ دو نقل قول (از ابوالقاسم حبیب‌اللهی و دکتر نورانی وصال) از یک مآخذ دو گونه نشانی داده شده است (یکی با یادکرد نام مقاله و دیگری بدون یادکرد نام مقاله). در ص ۱۶۰ بخش اشاره، مآخذ مطلبی که از قول علی دشتی آورده شده، مشخص نشده است. در ص ۳۳ شماره ۳۱، نشانی مقاله "فروزانفر" (مجله تعلیم و تربیت) معلوم نشده است و ذکر "همان" با توجه به مآخذ شماره‌های پیشین نادرست است. در همان صفحه شماره ۳۰ از قلم افتاده و شماره‌های ۳۱ به بعد همه جابه‌جا شده است و در ص ۸۶ نیز توضیحات بیت ۵ و ۶ به ترتیب با شماره‌های ۴ و ۵ نوشته شده است و در ص ۱۴۰ از شماره ۳۰ به بعد شماره‌ها اشتباه است و با شماره بیت‌ها سازگاری ندارد.

- رسم‌الخط کتاب نیز یکدست نیست، از جمله در یک مصرع دو ترکیب همانند دو گونه متفاوت نوشته شده است: (غم زدا و دلریا) در "نام تو غم زدا و کلام تو دلریا" (ص ۸۳، ب ۱۲)

- این کتاب هم از اشتباهات چاپی در امان نمانده است، از جمله: ص ۹۱، س ۱۴: دورن (درون) و ص ۹۵، س ۲۳: گله (کله) و ص ۱۰۹، س ۱۶: به عهده (به عهد) و ص ۱۱۶، ب ۲۸: هوشیار (هشیار) و ص ۱۲۱، س ۱۱: از دست بیرون برد (از دستت بیرون برد) و ص ۱۶۲، ب ۴: نیز چرخ (تیر چرخ) و ص ۱۷۳، ب ۱: نبود (نبود) و ص ۱۱۰ س ۱۹ و ص ۱۱، س ۲۸ و ص ۱۱۲، س ۱: توأم (توام) و ... و بالاخره دانسته نیست در کتابی که با نام "گزیده قصاید سعدی" فراهم آمده است، ترجیع‌بند، غزل‌های عرفانی و قطعه‌ها (صص ۱۹۳-۲۲۸) به چه منظور جای گرفته‌اند.

گزیده قصاید سعدی، به کوشش دکتر جعفر شعار، انتشارات امیرکبیر، (شاهکارهای ادبیات فارسی - ۴۹)، ۱۳۶۹، (چاپ دوم)، ۷۰ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۱۶۵۰۰ نسخه. (چاپ اول: ۱۳۶۵).

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مندرجات (ص ۵).

۱-۲. مقدمه ناشر: توضیحی کوتاه درباره ادبیات فارسی و انگیزه و شیوه عملکرد در تهیه مجموعه شاهکارهای ادبیات فارسی (صص ۷-۸).

۱-۳. مقدمه مؤلف: گفتاری درباره زندگی، خانواده، تحصیلات، مسافرت‌ها و آثار سعدی، و سخنی درباره قصاید او، از جمله: "اکثر قصاید سعدی حتی آنهایی که در مدح امرا و ملوک سروده شده است، درونمایه اخلاقی و تعلیمی دارد و سرشار از معارف اسلامی است. در این سخنان اخلاقی، سعدی مخاطب را چه شخص عادی باشد، چه امیر و حکمران، به رعایت نیکی و دادگری و پرهیزگاری و ترس از مخالفت خدا سوق می‌دهد و دوزخ و بهشت را به یاد وی می‌آورد ... ویژگی مهم شعر سعدی این است که بی‌پرده و صریح است. وی شرنگ تلخ نصیحت را به شهد ظرافت آمیخته، و آن را حتی در کام امرا فرو می‌ریزد ... در آغاز بسیاری از این مدیحه‌ها، تغزل‌هایی آمده است که می‌تواند نمونه‌ای از تغزل‌های زیبا و استادانه باشد. اینک در گزیده حاضر چند قصیده اخلاقی همراه با چند تغزل انتخاب و شرح شده است ..." (صص ۱۰-۱۱).

۱-۴. متن گزیده قصاید با توضیح برخی از واژه‌ها و مصراع‌ها در زیرنویس صفحه‌ها (صص ۷۰-۱۳). مطلع قصیده‌های برگزیده به شرح زیر است:

- اگر مطالعه خواهد کسی بهشت برین را ... (صص ۱۴-۱۳).

- ایهاالناس جهان جای تن‌آسانی نیست ... (صص ۱۷-۱۵).

- فضل خدای را که تواند شمار کرد ... (صص ۲۱-۱۸).

- سعدی اینک به قدم رفت و به سر باز آمد ... (صص ۲۴-۲۲).

- شرف نفس به جود است و کرامت به سجود ... (صص ۲۶-۲۵).

- کدام باغ به دیدار دوستان ماند ... (صص ۲۸-۲۷).
 - به هیچ یار مده خاطر و به هیچ دیار ... (صص ۳۴-۲۹).
 - بامدادي که تفاوت نکند لیل و نهار ... (صص ۳۹-۳۵).
 - هر آدمي که نظر با یکی ندارد و دل ... (صص ۴۲-۴۰).
 - بسی صورت بگردیدست عالم ... (صص ۴۵-۴۳).
 - می‌روم و ز سر حسرت به قفا می‌نگرم ... (صص ۴۸-۴۶).
 - خرما نتوان خوردن از این خار که کشتیم ... (صص ۵۰-۴۹).
 - تبارک‌الله از آن نقشبند ماء مهین ... (صص ۵۵-۵۱).
 - به نوبتند ملوک اندر این سپنج‌سرای ... (صص ۵۹-۵۶).
 - ای نفس اگر به دیده تحقیق بنگری ... (صص ۶۶-۶۰).
 - دنیا نیرزد آنکه پریشان کنی دلی. (صص ۷۰-۶۷).
- ۲. منابع اصلی:** ۲-۱. قرآن کریم. ۲-۲. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. تمام کتاب درباره قصاید سعدی است و در قسمت توضیحات نیز اشاره‌هایی به آثار دیگر سعدی شده است.

۴. اشاره: ۴-۱. در این کتاب ۱۶ سروده از سعدی گزینش شده و درباره برخی از واژه‌ها و مصراع‌ها توضیح داده شده است. این روش برای مخاطبان کتاب که اغلب دانشجویان هستند، خالی از فایده نیست. آقای دکتر شعار همه نوشته‌ها (بجز دو سروده) را همراه با قصاید دیگری در سال ۱۳۶۹ شرح کرده و انتشارات علمی آن را به چاپ رسانده است و این دو شرح تقریباً یکسان است، اگر چه نام مجموعه گزیده قصاید سعدی است، اما برخی از اشعار این کتاب اصلاً قصیده نیست، از جمله ص ۴۶ سروده‌ای با مطلع "می‌روم و ز سر حسرت به قفا می‌نگرم ... " که با هر منظری بدان نگریسته شود، غزل است و در کلیات فروغی هم جزو خواتیم است. اشعار ص ۲۲ و ص ۴۸ نیز بهتر است جزو همان قصیده‌ها به شمار آید.

در ص ۲۳، شماره ۲، دانسته نیست چرا معنی ساده و روشن اصحاب‌نظر (صاحب‌نظران) را وانهادند و درباره معنی آن نوشته‌اند "طریقه نظربازان، آیین کسانی که به تماشای زیارویان خو گرفته‌اند" با آنکه کتاب با نگارش خوبی سامان یافته ولی از اشتباهات چاپی مصون نمانده است، از جمله: ص ۲۷، ب ۳؛ با نو (با تو) و ص ۲۵، ب ۵؛ ین همه (این همه) و ص ۴۴، ب ۷؛ طال‌المهدی (طال‌المدی) و ص ۵۵، ب ۳؛ برشود (برشود) و ...

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. گزیده قصاید سعدی، احمد احمدی بیرجندی، آینه پژوهش، سال سوم، شماره اول و دوم، خرداد و شهریور ۱۳۷۱، صص ۷۷-۸۰. ۵-۲. غزلیات شیخ شیراز سعدی، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، ص ۴۷.

گزیده گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی (مجموعه ادب فارسی - ۱۸)، ۱۳۷۱، ۳۳۲ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست (صص ۸-۳).
 ۱-۲. گفتاری زیر عنوان "یادداشت مجموعه" (صص ۱۲-۹)، منظور از مجموعه، "مجموعه ادب فارسی" است، که زیر آن عنوان، یک سلسله از گزیده‌های متون ادبی منتشر شده است. متن این نوشته در گزیده‌های دیگر نیز چاپ شده است. از جمله، رک: "مضامین اصلی (۱-۲) از کتاب "گزیده غزلیات سعدی"، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری ... در همین مجموعه.
 ۱-۳. توضیحی درباره کتاب حاضر (ص ۱۵)؛ از جمله: "کتاب حاضر گزیده‌ای است از گلستان سعدی که برای چاپ در "مجموعه ادب فارسی" تهیه کرده‌ام. پیش از آنکه کتاب در این مجموعه به چاپ برسد، تحریر ملخص‌گونه‌ای از متن و شرح گزیده، به خواست اولیای دانشگاه پیام‌نور، همراه با آنچه بایسته آموزش مکاتبات است ... فراهم آمد و در سلسله انتشارات آزمایشی آن دانشگاه به چاپ رسید (پاییز ۱۳۷۰)، هم‌چنانکه در آنجا گفته‌ام، متن گزیده مطابق است با نسخه مصحح شادروان دکتر غلامحسین یوسفی، مگر این که در مواردی اندک، متن نسخه چاپ محمدعلی فروغی را بر چاپ یوسفی ترجیح داده‌ام. در شرح گزیده، نیز علاوه بر توضیحات دکتر یوسفی در نسخه خود، از شرح گلستان شادروان دکتر محمد خزائلی و گلستان با معنی واژه‌ها و شرح جمله‌ها، از آقای دکتر خلیل خطیب رهبر بهره برده‌ام...".

۱-۴. گفتاری زیر عنوان "زندگی و آثار سعدی" (صص ۳۶-۱۵)، متن این نوشته بجز بخش گلستان که گسترده‌تر است و بخش غزلیات که کوتاه‌تر است در "گزیده غزلیات سعدی، گزیده گلستان سعدی و گزیده بوستان سعدی، با مقدمه و شرح دکتر حسن انوری ... " نیز چاپ شده است. برای آگاهی از مضامین اصلی آن رک. مضامین اصلی (۱-۶) از کتاب "گزیده غزلیات سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری ... " در همین مجموعه.

- در بخش گلستان (صص ۳۱-۲۲)، مطالب زیر بر آنچه در "گزیده غزلیات" آمده، افزوده شده است:
 - ویژگی‌های گلستان به نقل از سبک‌شناسی شادروان ملک‌الشعرای بهار، از جمله: ترتیب و تناسب، آهنگ کلمات، ایجاز و اختصار، رعایت سادگی و ترک لغات دشوار و مراعات تناسب نظم و نثر (صص ۲۵-۲۳).

- توضیحاتی درباره مضامین دیباچه و باب‌های هشت‌گانه گلستان (صص ۳۱-۲۵)، از جمله: "دیباچه گلستان یکی از زیباترین دیباچه‌هایی است که در ادبیات فارسی نوشته شده است. و شاید بتوان گفت که علی‌الاطلاق زیباترین دیباچه‌ای است که در طول تاریخ زبان فارسی به رشته تحریر درآمده است. نویسنده نبوغ هنری خود را در پرداختن عبارات و التقاط نظم و نثر و آوردن سجع‌های ملایم و جمله‌های آهنگین و تلفیق ویژگی‌های دو شیوه مشخص نثر پیش از خود، یعنی نثر مرسل و نثر فنی و نزدیک کردن این دو شیوه متغایر به همدیگر و استفاده به موقع از محاسن و مزایای هر یک از آن دو شیوه و به کار بردن آرایه‌های بدیعی به صورت طبیعی در عین آسانی و سادگی عبارات و سلاست و روانی نثر و رعایت حد اعتدال در کنار هم گذاشتن همه عناصر ادبی و تصاویر زیبا بخوبی نشان داده است ... (ص ۲۵).

باب اول که در سیرت پادشاهان است، طولانی‌ترین باب‌های گلستان است ... ساخت حکایت‌ها متنوع است و همین بر زیبایی کتاب می‌افزاید. در همه حکایت‌ها از موضوع واحدی پیروی نشده است و اگر چه عنوان باب "در سیرت پادشاهان" است، ولی همه حکایت‌ها به سیرت پادشاهان برنمی‌گردد ... البته در کل حکایت‌ها از جهت نظام اجتماعی و امور کشورداری یا به قول قدما "سیاست مدن" یک سیستم فکری تعقیب نشده است، بلکه نظر نویسنده متوجه عمل و مورد بوده و در هر مورد نتیجه‌ای متناسب با حکایت گرفته است ... (ص ۲۶).

۱-۵. گفتاری زیر عنوان "شیراز و فارس در روزگار سعدی" (صص ۴۴-۳۷)؛ متن این نوشته در "گزیده غزلیات سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری ... " نیز چاپ شده است. برای آگاهی از مضامین اصلی آن، رک. مضامین اصلی (۱-۷) از کتاب یاد شده در همین مجموعه.

۱-۶. سال‌شمار تاریخ عصر سعدی از سال ۵۹۹ تا ۶۹۴ (صص ۴۸-۴۵).

- نقل اشعار و عباراتی از شاعران و صاحب‌نظران زیر که درباره سعدی و سخن او گفته‌اند: سعدی، مجد همگر، همام تبریزی، (ص ۵۲)، سیف‌الدین فرغانی، ابن‌القوطی، امین‌احمد رازی (ص ۵۴)، رضاقلی خان هدایت، شبلی نعمانی، محمدعلی فروغی، محمدتقی بهار، علی دشتی (صص ۵۶-۵۵)، عبدالرحمن فرامرزی، پژمان بختیاری، (ص ۵۷)، مجید یکتایی، فرهنگ رجایی (ص ۵۸)، دایرة‌المعارف بریتانیکا، دایرة‌المعارف بزرگ شوروی، ارنست رنان، گارسن دوتاسی (ص ۵۹)، باریه دومنار، ادوارد براون، بانو لوسیا استوارت کاستلو، هانری ماسه (ص ۶۰)، جورج سارتون، میخائیل ای. زند، الطاف حسین حالی (ص ۶۱).

- نقل اشعار و عباراتی از شاعران و صاحب‌نظران زیر درباره گلستان سعدی: سعدی، سعدالدین تفتازانی، جامی، محمدعلی فروغی (ص ۶۲)، عبدالعظیم قریب، دکتر رضازاده شفق (ص ۶۳)، علی دشتی، دکتر ذبیح‌الله صفا (ص ۶۴)، دکتر حسین خطیبی (ص ۶۵)، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (ص ۶۶)، دکتر محمدجعفر محجوب (ص ۶۷)، دایرة‌المعارف مصاحب، دکتر امین عبدالمجید بدوی مصری (ص ۶۸)، و گنجینه ادبیات آسیایی (ص ۶۹).

۱-۸. متن گزیده گلستان و شرح واژه‌ها، ترکیب‌ها و ابیات آن (صص ۳۲۸-۷۱).

۱-۹. نشانه‌ها و اختصارات (ص ۳۲۹).

۱-۱۰. فهرست گزیده مراجع (صص ۳۳۳-۳۳۱).

۱-۱۱. ترجمه‌گونه‌ای از گفتار " یادداشت مجموعه " به انگلیسی (دو صفحه بی‌شماره).

۲. منابع اصلی: * بجز منابعی که در بخش دیدگاه‌ها (رک. مضامین اصلی ۱-۷) آمده است، در متن گلستان و شرح آن از مآخذ متعددی استفاده شده که موارد زیر از آن جمله است: ۲-۱. قرآن مجید، با تصحیح هفت نفر از علمای حوزه علمیه قم، ۱۳۳۷. ۲-۲. گلستان سعدی، با تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، ۱۳۶۸. ۲-۳. گلستان، با معنی واژه‌ها و شرح جمله‌ها، دکتر خلیل خطیب‌رهبر، ۱۳۴۷. ۲-۴. شرح گلستان، دکتر محمد خزائلی، ۱۳۶۳. ۲-۵. گزیده غزلیات، شرح دکتر حسن انوری، ۱۳۶۹. ۲-۶. فرهنگ‌های لغت، از جمله: لغت‌نامه دهخدا، فرهنگ معین، برهان قاطع، آندراج و ...

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب گزیده‌ای است از گلستان و شرح آن.

۴. اشاره: ۴-۱. گزینش بخش‌هایی از متون گذشته و بازخوانی و بررسی آنها، که بیشتر برای پاسخ‌گویی به نیاز دانشجویان، انجام می‌گیرد، از اقدامات سودمندی است که برخی از انتشارات، بدان اهتمام ورزیده‌اند. آقای دکتر حسن انوری که خود از اعضای هیأت مشاوران " مجموعه ادب فارسی " هستند، غزلیات، گلستان و بوستان سعدی را با همین منظور برگزیده، شرح و در " مجموعه ادب فارسی " منتشر کرده‌اند.

گزیده حاضر، یکی از بهترین گزیده‌های گلستان است که با دقت علمی فراهم آمده است. آقای دکتر انوری با بهره‌مندی از شروح مختلف گلستان و نوشته‌های دیگر، و با انتخابی مناسب از متن گلستان و توضیحاتی ارزنده گزیده‌ای شایسته را سامان داده‌اند. از ویژگی‌های این کتاب، موارد زیر برشمردنی است:

۱. گفتارهای مقدماتی کتاب که حاوی اطلاعات ارزشمندی است.

۲. دیدگاه‌های مختلف صاحب‌نظران که از منابع مختلف برگرفته و در بخش دیدگاه‌ها (صص ۶۹-۵۲) گردآوری شده‌اند.

۳. گردآوری آرای مختلف صاحب‌نظران و شارحان در بخش‌هایی از گلستان که مورد اختلاف بوده است و اظهار نظر درباره برخی از این نظرات؛ از جمله: ص ۳۲، توضیح ۳ و ص ۸۵، توضیح ۶۱ و ص ۸۹، توضیح ۱۲۸ و ص ۱۲۴، توضیح ۲۳ و ص ۱۷۲، توضیح ۱ و ص ۲۵۶، توضیح ۲۱ و ص ۲۹۹، توضیح ۹ و ...

۴. یادکرد نشانی نقل قول‌ها و شواهد.

۵. پرهیز از توضیحات زاید و رعایت یکدستی سطح توضیحات.

۴-۲. با آنکه در بیان درست و روشن نشانی مآخذ تلاش گردیده، اما برخی از این نشانی‌ها بویژه برای مخاطبان اصلی کتاب که دانشجویان هستند مبهم است، به عنوان نمونه در ص ۹۰، س ۱، پس از توضیح درباره " ابوبکر ابن‌نصر " نوشته‌اند: (سعدی‌نامه، ص ۷۴۷). با توجه به اینکه در پایان کتاب، در بخش " نشانه‌ها و اختصارات " و یا در بخش " گزیده مراجع " هم این کتاب معرفی نشده است، خواننده ممکن است نداند " سعدی‌نامه " اولاً نام کتاب است یا نام مقاله و ثانیاً این عبارت که از " سعدی‌نامه " گرفته شده از قول کیست و ... (گفتنی است که نشانی یاد شده مربوط به مقاله " ممدوحین سعدی " از علامه محمد قزوینی است که در مجموعه " سعدی‌نامه " چاپ شده است).

همچنین برخی از نشانی‌ها یکدست نوشته نشده‌اند، برای نمونه يك مقاله واحد را در ص ۵۸ و ۹۱ به گونه (انزایی‌نژاد، کیهان فرهنگی، دی ماه ۶۸) و در ص ۱۰۷ به گونه (انزایی‌نژاد، کیهان فرهنگی، سال ششم، شماره ۱۰، ص ۲۹) نوشته‌اند. با توجه به اینکه نام مقاله هم نوشته نشده، خواننده گمان می‌کند از دو مآخذ گرفته شده است و ...

- این کتاب همان گونه که در ص ۱۴ نوشته شده، در سال ۱۳۷۰ به عنوان کتاب درسی دانشجویان رشته ادبیات فارسی دانشگاه پیام‌نور منتشر شده و با اضافات اندکی، بویژه در بخش‌های مقدماتی کتاب، در سال ۱۳۷۱ نیز، جزء " مجموعه ادب فارسی " به چاپ رسیده است.

گزینه بوستان سعدی ، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۶۲، ۱۳۷۲ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. گفتاری زیر عنوان " یادداشت مجموعه "، اشاره به غنای فرهنگ و ادب فارسی و تأکید بر ارزش متون ادبی و لزوم پرداختن به این متون و توضیح دادن و ساده‌کردن آنها برای استفاده بهتر جوانان و دانشجویان (صص ۱-۳).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان " سعدی، زندگی و شعر او " توضیحی کوتاه درباره زندگی، تحصیلات و مسافرت‌های سعدی با اشاره به ارزش ادبی بوستان و برخی حکایت‌های بوستان (صص ۵-۸).

۱-۳. گزینه بوستان سعدی.

۱-۳-۱. دیباچه بوستان شامل چهل و چهار بیت، همراه با شرح (صص ۱۱-۲۳).

۱-۳-۲. باب اول، شامل هفتاد و یک بیت، همراه با شرح (صص ۲۳-۳۶).

۱-۳-۳. باب دوم، شامل هشتاد و هفت بیت، همراه با شرح (صص ۳۶-۵۰).

۱-۳-۴. باب سوم، شامل صد بیت، همراه با شرح (صص ۵۰-۷۱).

۱-۳-۵. باب چهارم، شامل صد و چهار بیت، همراه با شرح (صص ۷۱-۹۱).

۱-۳-۶. باب پنجم، شامل چهل و هشت بیت، همراه با شرح (صص ۹۱-۱۰۱).

۱-۳-۷. باب ششم، شامل هشتاد بیت، همراه با شرح (صص ۱۰۱-۱۱۶).

۱-۳-۸. باب هفتم، شامل هفتاد بیت، همراه با شرح (صص ۱۱۶-۱۲۸).

۱-۳-۹. باب هشتم، شامل چهل و شش بیت، همراه با شرح (صص ۱۲۸-۱۳۷).

۱۰-۳-۱. باب نهم، شامل هشتاد و يك بيت، همراه با شرح (صص ۱۵۳-۱۳۷).

۱۱-۳-۱. باب دهم، شامل سي و شش بيت، همراه با شرح (صص ۱۶۰-۱۵۳).

۲. منابع اصلي: ۱-۲. قرآن كريم. ۲-۳. بوستان سعدي، شرح و توضيح و تصحيح دكتور غلامحسين يوسفی، خوارزمي، ۱۳۵۹. ۲-۳. شرح بوستان، دكتور محمد خزائلي، جاويدان، ۱۳۵۶. ۲-۴. كليات سعدي، تصحيح محمدعلي فروغي، ويراسته بهاءالدين خرمشاهي، ۱۳۶۵ (چاپ پنجم).

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۲-۱. كتاب، گزيده بوستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. در اين كتاب حدود يك ششم از بوستان سعدي (۷۶۷ بيت) برگزيده و شرح داده شده است.

شيوه گزينش، توضيحات ساده، چاپ و حروفچيني خوب و كم غلط از ويژگيهاي سودمند اين گزيده است كه با مخاطبان اصلي كتاب (دانشجويان) كاملاً تناسب دارد.

با توجه به شروحي كه پيش از اين بر بوستان سعدي نوشته شده، بويژه توضيحات ارزشمند دكتور غلامحسين يوسفی در بوستان مصحح خود، در اين كتاب سخن تازه‌اي مطرح نشده است. و چنانچه نگارنده اين كتاب ازديدگاه زيبايي‌شناسي نيز ابيات را بررسي کرده و شگردهاي هنري آنها را باز نموده بودند بر ارزش اين اثر افزوده مي‌شد. اما متأسفانه در اين اثر نيز به گزيني‌هاي زيبا و آرايه‌هاي ادبي بوستان، محل توجه نبوده‌اند، مواردی چون ص ۲۴، ب ۴۹ و ص ۳۶، ب ۷۰ و ص ۱۵۷، ب ۷ و ص ۱۶۰، ب ۳۲ در اين كتاب بسيار اندك است.

گزينه گلستان سعدي، انتخاب و شرح: دكتور حسن انوري، نشر قطره (گنج ادب - ۹)، ۱۳۷۱، ۱۴۰ صفحه، قطع: رفعي، شمارگان: ۵۵۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. فهرست مطالب و نشانه‌ها و اختصارات (دو صفحه بدون شماره).

۱-۲. گفتاري زير عنوان "يادداشت مجموعه"، توضيح درباره ارزش والاي ادبيات فارسي و تأكيد بر ضرورت معرفي، توضيح و گسترش متون ارحمند ادب فارسي براي استفاده همگان (صص ۱-۳).

۱-۳. گفتاري زير عنوان "درباره گلستان" (صص ۱۰-۵).

- توضيح درباره ويژگي‌هاي نثر گلستان، از جمله: "نثر گلستان صورت كمال يافته نثر فني و شيوه مقامه‌نويسي نويسندگان پيشين بود (ص ۵). گلستان با وجود حجم اندكش، از جهت تنوع موضوع، دامنه وسيعي دارد... از تمايلات پست آدمي تا صفات متعالي انساني، موضوع گلستان است. از اين رو برخلاف بوستان كه دنيايي آرمانی را به نمايش گذاشته، گلستان، زشتي‌ها و پليدي‌ها را در كنار زيبايي‌ها نشان مي‌دهد. سندي است از زندگي و شيوه انديشگي و رفتار مردم عصر ... " (ص ۶).

- نقل ويژگي‌هاي گلستان از سبك‌شناسي نثر شادروان بهار، از جمله: ترتيب و تناسب، آهنگ كلمات، ايجاز و اختصار، رعايت سادگي و ترك لغات دشوار، مراعات تناسب نظم و نثر (صص ۶-۸).

۱-۴. توضيح درباره كتاب حاضر: "كتاب حاضر، گزينه‌اي است از اين اثر گرانبه‌تر كه براي چاپ در مجموعه گنج ادب تهيه کرده‌ام. متن گزينه مطابق است با نسخه مصحح شادروان غلامحسين يوسفی، مگر اين كه در مواردی اندك، متن نسخه چاپ محمدعلي فروغي را بر چاپ يوسفی ترجيح داده‌ام. شرح گزينه مستخرج از شرحي است كه به گزيده گلستان در مجموعه ادب فارسي نوشته‌ام ... " (ص ۱۰).

۱-۵. گزيده بخش‌هايي از گلستان به همراه توضيحات هر بخش در پايان آن (صص ۱۳۸-۱۳).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. گلستان سعدي، دكتور غلامحسين يوسفی، ۱۳۶۸. ۲-۲. كليات سعدي، محمدعلي فروغي، ويراسته بهاءالدين خرمشاهي، ۱۳۶۵. ۲-۳. شرح گلستان، دكتور محمد خزائلي، ۱۳۶۳. ۲-۴. گلستان با معني واژه‌ها و ...، دكتور خليل خطيب‌رهبر، ۱۳۴۷.

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۲-۱. كتاب، گزيده‌اي از گلستان و توضيح درباره آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. اين كتاب كه گزينه‌اي است از متن گلستان سعدي، به شكل گسترده‌تري در "مجموعه ادب فارسي - ۱۸" به همت انتشارات علمي، در همين سال (۱۳۷۱) با نام "گزيده گلستان سعدي" منتشر شده است. دكتور انوري خود در ص ۱۰ به اين موضوع اشاره کرده‌اند: "شرح گزينه مستخرج از شرحي است كه به گزيده گلستان در مجموعه ادب فارسي نوشته‌ام". براي آگاهي بيشتر، رك. "گزيده گلستان سعدي، مقدمه و شرح: دكتور حسن انوري ... " در همين مجموعه.

گشايش آرامگاه سعدي، انجمن آثار ملي ايران، ۱۳۳۲، چاپخانه مجلس، ۲۴ صفحه، قطع: رفعي، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. شرح مراسم پرده‌گشايش از مجسمه سعدي در روز پنجشنبه يازدهم ارديبهشت ۱۳۳۱ (صص ۱-۷).

۱-۲. شرح مراسم گشايش آرامگاه سعدي (صص ۹-۱۵).

۱-۳. معرفي برخي از اسناد و آثار تاريخي راجع به آرامگاه سعدي: كتاب‌هاي سفرنامه شاردن، مسافرت در ايران، كتاب مادام ديولافوا، ايران و مساله ايران و طرايق الحقايق (صص ۱۷-۲۲).

۱-۴. سه قصيده از حسين فصیحی، واجد شيرازي و غلامحسين يوسفی درباره سعدي و آرامگاه و مجسمه او (صص ۲۳-۲۴).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. بجز مواردی كه در شماره ۱-۳ بدان اشاره شد مأخذ ديگري معرفي نشده است.

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۲-۱. غزليات ۲ بار، بوستان ۱ بار، گلستان ۲ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. اين كتاب در واقع جزوه شماره ۲ انجمن آثار ملي است كه به شرح مراسم گشايش آرامگاه و پرده‌گشايش از مجسمه سعدي پرداخته و بخش معرفي بعضي از اسناد و آثار تاريخي راجع به آرامگاه سعدي (رك. ۱-۳) از ديدگاه پژوهشي خالي از فايده نيست.

۵. تأثيرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. متنيبي و سعدي، حسين‌علي محفوظ، ۱۳۳۶، صص ۲۹۸-۳۰۴. ۵-۲. مكتب سعدي، كشاورز صدر، چاپخانه كاوياني، ۱۳۳۸، ص ۲۲۱. ۵-۳. سعدي را بشناسيد، علي‌نقي بهروزي، كتاب‌فروشي معرفت شيراز، ۱۳۵۵، ص: ب.

گلستان، به تصحيح و حواشي عبدالعظيم [قريب] گركاني، چاپخانه علمي، ۱۳۱۰، ۲۴۲ صفحه (۲۳۴+۱۰۹)، قطع: وزيري، شمارگان: نامعلوم.

* در سال ۱۳۱۰ اين كتاب دوبار به چاپ رسيده است و در سال ۱۳۶۳، دكتور يحيي قريب كتاب را با همان حروفچيني قديم به همت انتشارات روزبهان تجديد چاپ کرده و توضيحاتي نيز همراه با فهرست اعلام به آخر كتاب افزوده است.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. مقدمه (صص: ب تا قي)

۱-۱-۱. تأکید به ارزش اجتماعی و ادبی آثار سعدی (صص: ب تا ج).

۱-۱-۲. توضیح درباره نام، لقب، تخلص، مسافرت‌ها و زندگی سعدی از قول برخی از منابع از جمله: بهارستان، سلم‌السموات، تذکره‌الشعرا، مفتاح‌التواریخ، خلاصه‌الاشعار، مزارات‌شیراز، دایرة‌المعارف بریتانیکا، آتشکده آذر، تذکره شمع انجمن، روضات‌الجنات و ... (صص: ج تا یه).

۱-۱-۳. نقد کلی نوشته‌های صاحبان تذکره‌ها و مورخان درباره شرح حال سعدی، از جمله: "... بسیاری از آن را از روی گلستان و بوستان که سعدی گاه گاهی بدانها اشاره کرده است، استخراج کرده‌اند و به همین جهت راجع به زندگانی شیخ و سنین عمر او و غالب شهرها و بلادی که مسافرت کرده، دچار اشکالات گردیده‌اند، نگارنده گوید چون مقصود شیخ اجل در کتاب گلستان و بوستان، بیان مطالب ادبی و حکمی و اخلاقی بوده و برای آنکه بهتر آنها را بفهماند، در ضمن قصص و حکایات، بیان می‌کند و در واقع، نظری به صحت و واقعیت آنها ندارد. لهذا غالب مشاهدات و حکایات و مطالبی را که راجع به خود نقل می‌کند، معلوم نیست تا چه اندازه مقرون به حقیقت و واقع است و چه اندازه برای بیان مقاصد و مضامین عالی وضع گردیده ... " (ص: یه).

- اشاره به برخی از حکایت‌های بوستان و گلستان که به نظر می‌رسد صحت و واقعیت آن در محل تردید است و سعدی برای مقاصد عالی خویش آنها را پرداخته است، از جمله، حکایت جدال سعدی با مدعی در گلستان، حکایت "قضا را من و پیری از فاریاب ... " در بوستان، داستان "بت‌خانه سومنات و به چاه انداختن برهمن" در بوستان و مطالب دیباچه شاعرانه گلستان (صص: یو تا کد).

۱-۱-۴. نتیجه‌گیری و توضیح درباره شرح حال سعدی از نظر خود نگارنده با تکیه بر آثار او، از جمله: "... کنیه وی "ابوعبدالله" و نامش "مشرف" و نام پدرش "مصلح" و موطن و مولدش فارس است (ص: کد). تولد شیخ باید در حدود شش‌صد یا شش‌صد و شش یا قریب به این حدود باشد (ص: کج). پدران سعدی از دانشمندان و علما بوده‌اند... ظاهراً در سن کودکی یتیم گردیده ... (ص: کط). تحصیلات مقدماتی خود را در شیراز انجام داده ... در حدود سنه شش‌صدویست یا بیست‌ویک یعنی موقعی که مملکت فارس دچار اختلال و هرج و مرج گردیده به ضرورت از وطن مألوف هجرت اختیار کرده و به شهر بغداد عزیمت نموده ... در مدرسه نظامیه به تکمیل تحصیل خویش پرداخت ... پس از مدتی تحصیل در مدرسه مزبور، دوره مسافرت خود را آغاز می‌کند و به غالب بلاد جزیره و آسیای صغیر و شام و مصر و مراکش و حبشه و مکه معظمه و غیره می‌رود، ولی آنچه به نظر می‌رسد در مملکت شام بیشتر توقف کرده ... ظاهراً به سال شش‌صدوینجاه و چهار یا پنج به وطن خود شیراز مراجعت می‌کند ... کتاب بوستان را در سنه شش‌صدوینجاه و پنج به نام ابوبکر بن سعد بن زنگی منظوم می‌سازد ... و کتاب گلستان را به نام پسرش سعد انشا می‌کند... به سال شش‌صدوشصت و دو سپاه مغول بر آن نواحی [فارس] کاملاً استیلا می‌یابد و سلطنت آل سلغر منقرض می‌شود و در همین سنوات است که شیخ دل از اقامت وطن عزیز خویش، فارس، برمی‌کند و به قصد زیارت مکه معظمه حرکت می‌کند ... و پس از چند سال بازمی‌گردد و ... در قسمت اواخر زندگانی خویش در شیراز عزلت اختیار می‌کند و به ریاضت و عبادت و وجد حال می‌پردازد و به سرودن غزل‌های نغز و طرب‌انگیز و روان‌بخش خاطر مشغول می‌دارد... تاریخ وفاتش به قول حمدالله مستوفی و امین رازی، صاحب تذکره هفت اقلیم در سال شش‌صد و نود و به قول جامی و صاحب تذکره خیرالبیان و صاحب کشف‌الظنون و دیگران به سال شش‌صدونود و یک در شهر شیراز اتفاق افتاده ... " (صص: کد تا مب).

۱-۱-۵. گفتاری زیر عنوان مذهب و اخلاق سعدی (صص: مج تا ن).

- اشاره به دو نظر درباره شیعه بودن یا سنی بودن سعدی، با این نتیجه‌گیری که: "به هر حال اظهار عقیده صریح در این باب نمی‌توان نمود و شیخ بزرگوار که صوفی صافی مشرب و اهل صفا و حقیقت است بر فرض آنکه از اهل سنت باشد، مانند دیگران متعصب و جاهل نیست و اگر حضرت علی را وصی بلافصل نداند، ولی می‌داند ... " (ص: مد).

- تأکید بر تصوف سعدی: "در عقیده تصوف و مشرب عرفانی شیخ جای هیچ‌گونه تأمل و شبهه نیست و محتاج دلیل و برهان نه ... ظاهراً شیخ دست ارادت به شیخ شهاب‌الدین سهروردی داده و معتقد وی بوده و از این عارف حق‌پرست آداب طریقت اخذ نموده، ... " (صص: مد و مه).

- توضیح درباره عقاید روشن اجتماعی سعدی، از جمله: نوع دوستی، حقیقت‌جویی و عدالت‌خواهی و دلیری و گستاخی سعدی در مقابل حاکمان (صص: مه تا مط).

- خرده‌گیری از برخی مضامین آثار سعدی: "لکن امری که اندکی از مقام بلند شیخ می‌کاهد و در رعایت ادب و صیانت کلام از مضامین مخالف اخلاق و تقوی وی را به مرتبه استاد بزرگوار طوس، فردوسی علیه‌الرحمه، نمی‌رساند، همانا قسمت مطالبات کلیات و بعضی از حکایات و مضامین باب پنجم گلستان، در عشق و جوانی است که از شیخ بزرگوار می‌ماند سعدی که معلم و مهذب اخلاق جامعه و راهنمای گمشدگان بادیه جهالت و ضلالت و غوایت به سرمنزل سعادت و تقوی و صلاح است و سمت مرشدی و شیخی دارد، شایسته و سزاوار نیست.

در قسمت مطالبات هر چند شیخ خود در مقدمه از سخنان خویش معذرت می‌خواهد و می‌نویسد: بعضی از ایناء ملوک مرا بدین کار ملزم و مجبور نمودند، مع‌هذا این پوزش و عذر از شیخ اجل پذیرفته و مسموع نیست ... ولی آنچه نگارنده حدس می‌زند و شاید مقرون به حقیقت باشد، آن است که دشمنان و حسودان و بداندیشان که بر مقام شامخ و عالی شیخ حسد می‌بردند و غیبه می‌خوردند، آن حکایات ناشایسته و مستهجن را جعل نموده و به وی منسوب داشته‌اند، تا از شهرت و پایگاه ارجمند وی بکاهند ... اما باب عشق و جوانی که قطعاً از شیخ است و در آن شبهه و تردید نیست، بعضی از حکایات آن شایسته مقام سعدی نمی‌باشد ... " (صص: مط و ن).

۱-۱-۶. تأکید بر گستره معلومات سعدی (صص: ن و نا).

۱-۱-۷. توضیح درباره مقام بلند و بی‌نظیر سعدی در بلاغت و سخنرانی. با نقل سروده‌هایی که سعدی در آنها خود را ستوده و عبارات یا اشعاری که در آنها مضامین عربی را به زیباترین شکل ممکن به فارسی برگردانده است (صص: نا تا نه).

- تأکید بر ارزش اجتماعی و ادبی بوستان و گلستان: "... کتاب بوستانش دستور زندگانی و حکمت عملی و قواعد سیاست و جهان‌داری و شرایط عدل و احسان و منبع زلال دانش و ادب است و بعد از شاهنامه فردوسی کمتر کتابی به اندازه بوستان برای روشن کردن افکار و تهذیب اخلاق و اندرز و نصایح و آداب مملکت‌داری و رعیت‌پروری و آنچه انسان را در زندگانی ضرور است، مفید و سودمند است ... کتاب گلستان بهترین نمونه و سرمشق انشای فارسی است ... سعدی با آنکه در انشای این کتاب بیشتر رعایت صنعت سجع را نموده و غالب جمل و عبارات را مانند مقامات مسجع نوشته ... مع‌هذا شیخ اجل کمال قدرت و مهارت را در این سبک انشا به کار برده و با نهایت روانی و بدون تکلف، ادای مقصود نموده ... " (صص: نه و نو).

۱-۱-۸. گفتاری زیر عنوان "نظر اجمالی به سبک نظم و نثر فارسی" و نقل عباراتی از برخی متون نثر فارسی، از جمله شش فصل، اخبار برامکه، زین‌الخبار، چهار مقاله، قابوسنامه، سیاست نامه، ترجمه تاریخ بخارا، مرزبان‌نامه، ترجمه تاریخ یمینی، تاریخ و صاف و منشآت شمس‌الدین جوینی، برای نشان دادن برتری نثر سعدی.

- توضیح درباره سجع و نقل عباراتی از سیرالسالکین خواجه عبدالله انصاری و مقامات حمیدی و روضه خلد مجدخوافی برای نشان دادن برتری نثر سعدی (صص: عا تا عج).

۱-۱-۹. تأکید بر مقام والای سعدی در غزل و مقایسه غزل‌های او با غزل‌های پیش از او، برای نشان دادن برتری سروده‌های سعدی و یادکرد ابیاتی از آثار سعدی که با مضامین اشعار پیشینیانش همگون است و در برخی از آنها مضمون را سعدی از دیگران گرفته است.

۱-۱-۱۰. گفتاری زیر عنوان " نقد ادبی " و خرده‌گیری از برخی سخنان سعدی از نظر سستی مضامین، رعایت نکردن قافیه، سستی استدلالات، ناقص ماندن سخن، وجود حشو در شعر و تناسب نداشتن برخی حکایت‌های گلستان با باب مربوط به آن (صص: فح تا صو).

۱-۱-۱۱. نقل داستان داوری مجدهمگر درباره اشعار خویش و سعدی و امامی هروی (ص: صز).

۱-۱-۱۲. معرفی آثار مختلف سعدی در کلیات او (صص: صح تا ق).

۱-۱-۱۳. معرفی کوتاه برخی از ترجمه‌ها و شرح‌های گلستان به زبان‌های دیگر (صص: قا تا قب).

۱-۱-۱۴. گفتاری زیر عنوان " سبب طبع کتاب " با ذکر هفت علت برای وجود اختلاف در نسخه‌های گلستان و معرفی چند نسخه خطی از کلیات و گلستان سعدی، و یادکرد برخی از ویژگی‌های نسخه اساس چاپ حاضر که در سال ۱۰۲۱ نوشته شده است (صص: قب تا قی).

۱-۲. متن کامل گلستان با توضیح برخی واژه‌ها و اصطلاحات در پاورقی (صص ۱-۲۱۸).

۱-۳. توضیحاتی زیر عنوان " بعضی حواشی لازم برای توضیح مطالب گلستان " (صص ۲۳۴-۲۱۹).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. یک نسخه خطی از گلستان سعدی. ۲-۲. برای مقدمه گسترده این کتاب از تذکره‌ها و منابع مختلف تاریخی بهره برده شده است، از جمله: طریق‌الحقایق، آثارالعجم، بهارستان، سلم‌السموات، تذکره‌الشعرا، مجالس‌المؤمنین، مفتاح‌التواریخ، خلاصه‌الاشعار، مزارات شیراز، دایرة‌المعارف بریتانیکا، روضات‌الجنات و ...

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن کامل گلستان با مقدمه‌ای مشروح است.

۴. اشاره: ۴-۱. مقدمه بلند و انتقادی این کتاب را می‌توان به عنوان نخستین پژوهش جدی دانست که در موضوع سعدی پژوهی به زبان فارسی نگاشته شده است. در این مقدمه صدونه صفحه‌ای، زندگی و آثار سعدی با تکیه بر سخنان او و نوشته‌های دیگران کاویده و باز نموده شده است.

آرتورجان آربری نوشته است: " بسیاری از سرگذشت نگاران ایرانی با اطمینان خاطر بر این ادعا بند که سعدی به سال ۵۸۰-۱۱۸۴ از مادر بزاد، دیگرانی که عقیده متفاوتی دارند، بر سر سالزاد او به سال ۵۸۱-۱۱۸۵ توافق دارند ... عبدالعظیم خان [قریب] گرکانی، نخستین کسی بود که به گونه‌ای مجاب کننده در رد نظر تثبیت شده به بحث و مجادله پرداخت و بسیاری از صاحب‌نظران بعدی، از جمله: عباس اقبال، بهار و شفق پذیرفتنی بودن آرای او را تصدیق کرده‌اند ... ". (ادبیات کلاسیک فارسی، ترجمه اسدالله آزاد، انتشارات آستان قدس، ۱۳۷۱، صص ۱۹۸-۱۹۷).

ضیاء موحد نیز درباره مقدمه این کتاب نوشته‌اند: " مقدمه میرزا عبدالعظیم خان قریب بر گلستان از قرار معلوم نخستین کار جدی در سعدی‌شناسی بوده است. این نوشته را می‌توان انگیزه پژوهش‌های بعدی دیگران در این زمینه دانست ... " (سعدی، طرح نو، ۱۳۷۳، ص ۲۵).

قریب در این مقدمه بارها بر ارزش والای کلام سعدی پای فشرده و در چند مورد نیز بر سخنان سعدی خرده گرفته است.

همین خرده‌گیری‌های او موجب برآشفتن بسیاری از شیفتگان سعدی شده و آنها را به پاسخ‌گویی واداشته است.

از آن جمله، هزار شیرازی سی و دو صفحه از کتاب " شناسایی سعدی " را (صص ۱۸۱-۱۶۹) به انتقاد از خرده‌گیری‌های قریب اختصاص داده و بر متن و توضیحات آن کتاب نیز اشکالاتی وارد آورده است. (رک. شناسایی سعدی، م.ر. هزار شیرازی، ۱۳۱۷، در همین مجموعه).

محمدحسن شیخ جابری نیز، در کتاب " سرگذشت سعدی " (صص ۵۸-۴۹) به بررسی انتقادات قریب پرداخته و برخی از آنها را پاسخ گفته است.

- از ویژگی‌های ارزشمند این کتاب موارد زیر برشمردنی است: نقد آرای پیشینیان با ذکر دلیل (از جمله، صص: یو تا کج)، بهره‌گیری از منابع کهن، توضیحات ارزشمند پاورقی و پایان کتاب و ...

البته برخی از گفته‌های قریب که در موضوع نقد ادبی است، (از جمله صص: فح تا صو)، بیش از آنکه علمی باشد، سلیقه‌ای است. و به نسخه اساس این متن هم نمی‌توان اعتماد قطعی داشت. برای آگاهی از برخی اشکالات این کتاب رک. بخش تأثیرات و پاسخ‌ها، و از آن جمله دو کتاب یاد شده: " شناسایی سعدی " از هزار شیرازی و " سرگذشت سعدی " از محمدحسن شیخ جابری.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. زمان تولد و اوایل ... ، عباس اقبال، سعدی‌نامه، ۱۳۱۶، صص ۱۸، ۲-۵. سخنان سعدی درباره خود [۱] ، سعید نفیسی، مهر، سال پنجم، شماره ۱، خرداد ۱۳۱۶، صص ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۵-۳. شرح حال شیخ بزرگوار سعدی، محمدحسن شیخ جابری انصاری، اصفهان، ۱۳۱۶، صص ۵۸-۴۹، ۵-۴. مقدمه گلستان، محمدعلی فروغی، ۱۳۱۶ و مقالات فروغی، ج ۲، انتشارات یغما، شهریور ۱۳۵۵، صص ۱۴، ۵-۵. ممدوحین سعدی، محمد فزونی، سعدی‌نامه، ۱۳۱۶، صص ۱۷۲.

۵-۶. تعلیم و تربیت در نظر سعدی، محمد جناب‌زاده، مهر ۱۳۱۷، صص ۲، ۵-۷. سعدی‌نامه یا بوستان سعدی، تصحیح و حاشیه‌نگاری محمدرضا جلالی نائینی و مقدمه محمد محیط طباطبایی، کتاب‌فروشی و چاپخانه اقبال، آبان ۱۳۱۷، صص ۲۲ (از مقدمه)، ۵-۸. شناسایی سعدی، م.ر. هزار شیرازی، چاپخانه هزار، ۱۳۱۷، صص ۷۵-۷۳، ۱۸۰، ۱۶۹، ۵-۹. یک نسخه کهن خطی کلیات سعدی، مهدی بیانی، مهر، سال هفتم، شماره ۷ و ۸، فروردین و اردیبهشت ۱۳۲۲، صص ۳۷۴، ۵-۱۰. متنی و سعدی، حسین علی محفوظ، ۱۳۳۶، صص ۵، ۶۳، ۶۴، ۲۰۲، ۵-۱۱. احتجاجات و سؤالات و توضیحات، احمد احمدی و سیدمحمد فرزاد، یغما، سال یازدهم، شماره ۹، آذر ۱۳۳۷، صص ۲۸۹-۲۹۱، ۵-۱۲. مکتب سعدی، کشاورز صدر، چاپخانه کاویانی، ۱۳۳۸، صص ۴۴، ۴۵، ۲۳۲، ۴۹۹، ۵-۱۴. سعدی شیرازی، محمدحسین رکن‌زاده آدمیت، دانشمندان و سخن‌سرایان فارس، ج ۲، انتشارات کتابخانه خیام، ۱۳۳۹، صص ۱۰۶، ۱۱۵، ۱۱۹، ۱۵۲، ۵-۱۵. گلستان سعدی، تصحیح متن و ترجمه روسی و ... ، رستم علی‌یف، راهنمای کتاب، شماره چهارم، آبان ۱۳۳۹، صص ۵۴۱ و ۵۴۴.

۵-۱۶. برکه کلاسه، سید یونس، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال سیزدهم، زمستان ۱۳۴۰، صص ۶۰، ۵-۱۷. گلستان سعدی، به اهتمام دکتر محمدجواد مشکور، انتشارات اقبال، ۱۳۴۲ (یکی از مآخذ تصحیح کتاب بوده و در توضیحات پایانی نیز بارها از آن استفاده شده است). ۵-۱۸. قصب‌الجیب حدیث سعدی، پرویز نائل خانلری، سخن، دوره چهاردهم، خرداد ۱۳۴۳، صص ۱۹، ۵-۱۹. کلیات سعدی شیرازی، و مقدمه محمدحسین رکن‌زاده آدمیت، انتشارات کتاب‌فروشی اسلامی، ۱۳۴۳، صص ۳، ۵-۲۰. قصب‌الجیب، سید محمود نشاط، وحید، سال چهارم، شماره مسلسل ۴۸، آذر ۱۳۴۶، صص ۸۲، ۵-۲۱. قدیم‌ترین نسخه دیباچه گلستان در کتابخانه آستان قدس، عزیزالله جوینی، نامه آستان قدس، دوره هفتم، شماره چهارم، [۱۳۴۷]، صص ۷۳.

۵-۲۲. ققص با سین، دکتر محمود کامیار، رنگین کمان، شماره ۱، شنبه ۷ اردیبهشت ۱۳۴۷، صص ۲۵، ۵-۲۳. از سخنان سعدی چه دانی، دکتر محمود کامیار، رنگین کمان، شماره ۴۹، پنجشنبه ۲۱ فروردین ۱۳۴۸، صص ۲۲، ۵-۲۴. ارتباط افکار خواجه و مولانا (۳)، دکتر سیدحسین‌سادات ناصری، وحید، سال ششم، شماره ۱۰، آبان ۱۳۴۸، صص ۹۸۷-۹۸۰، ۵-۲۵. سعدی‌نامه، دکتر محمود کامیار، رنگین کمان، شماره ۷۷، پنجشنبه ۲۲ آبان ۱۳۴۸، صص ۲۰، ۵-۲۶. گلستان سعدی، نورالله ایران‌پرست، دانش، با همکاری موسسه انتشارات فرانکلین تهران، ۱۳۴۸، صص دو، سه و هفت و در سراسر متن کتاب از این نسخه استفاده شده است. ۵-۲۷. ارتباط سعدی و نزاری و ... ، سید علیرضا مجتهدزاده، مقالاتی درباره شعر و زندگی سعدی، ۱۳۵۲، صص ۲۸، ۵-۲۸. جهان‌بینی در نظر سعدی [۱] ، محمد جناب‌زاده، سالنامه کشور ایران، سال بیست و هشتم، ۱۳۵۲، صص ۱۴۸، ۵-۲۹. مضمون‌گیری سعدی از شاعران عرب، دکتر

جعفر مؤید شیرازی، گوهر، سال اول، شماره ۹، مهر ۱۳۵۲، ص ۸۱۲. ۵-۳۰. شهر شاعران سعدي، ر. ج. آربري، برگرفته شده از كتاب "شیراز مهد شعر و عرفان"، ترجمه منوچهر كاشف، تهران ۱۳۵۳، صص ۱۵۵-۱۲۸. ۵-۳۱. اتابك ابوبكر سعدبن زنگي (۳)، دكتور سيدحسن سادات ناصري، گوهر، سال چهارم، شماره ۶، شهريور ۱۳۵۵، صص ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۹. ۵-۳۲. سعدي، شيخ شیراز، دكتور عبدالحسن زرین کوب، كتاب "با کاروان حله"، انتشارات جاويدان، ۱۳۵۵ (چاپ سوم)، صص ۲۳۰، ۲۳۸، ۳۳۹. ۵-۳۳. غزلهاي سعدي ... ، محمد مشيري، گوهر، سال چهارم، شماره ۶، شهريور ۱۳۵۵، صص ۵۴۶-۵۴۴. ۵-۳۴. دستور زبان فارسي، نورالله ايرانپرست، دانش، ۱۳۵۹، ص: پنج، هشت. ۵-۳۵. برگزيدهاي از گلستان سعدي، با معني واژهها و شرح ابیات دشوار (شاهکارهاي ادبيات فارسي ۲۸)، به كوشش كاوه گوهرين، اميركبير، ۱۳۶۲، در تمام گزيده از اين كتاب استفاده شده است. ۵-۳۶. شناختي تازه از سعدي همراه با ... ، دكتور جعفر مؤيد شیرازي، انتشارات نويد، ۱۳۶۲، صص ۸۲، ۸۷، ۲۱۲. ۵-۳۷. تعهد و مسؤوليت در شعر سعدي، سيد محمد ترابي، كيهان، پنجشنبه ۲۹ آذر ۱۳۶۳، ص ۷. ۵-۳۸. ما خود درباره سعدي چه ميگويم، علي سامي، كتاب "شیراز، شهر جاويدان"، ۱۳۶۳، صص ۲۶۹-۲۶۸. ۵-۳۹. شرح گلستان، دكتور محمد خزائلي، انتشارات جاويدان، بهار ۱۳۶۳ (چاپ پنجم)، صص ۸، ۵۲. ۵-۴۰. تأملي بر عقايد سعدي در تأثير تربيت، حميد دباشي، ايراننامه (مجله تحقيقات ايرانشناسي آمريكا)، سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴، ص ۶۴۷. ۵-۴۱. سخنوري زيرکانه در قلمرو سعدي، برات زنجاني، ذکر جميل سعدي، ج ۲، ۱۳۶۴، ص ۲۰۵. ۵-۴۲. سعدي، شاعر جامع و مأخذ چند حکايت از بوستان، دكتور محمد دامادي، ذکر جميل سعدي، ج ۱، ۱۳۶۴، صص ۳۶۸-۳۴۷. ۵-۴۳. مقامهاي منظوم به زبان فارسي، جلال متيني، ايراننامه (مجله تحقيقات ايرانشناسي آمريكا)، سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴، ص ۷۰۸. ۵-۴۴. تاريخ ادبيات ايران، از فردوسي تا سعدي، ادوارد براون، ترجمه غلامحسين صديقي افشار، انتشارات مرواريد، ۱۳۶۶ (چاپ سوم)، ص ۲۷۴. ۵-۴۵. تاريخ ادبيات در ايران، ج ۳-۱، دكتور ذبيحالله صفا، انتشارات فردوس، ۱۳۶۶ (چاپ پنجم)، ص ۵۸۵. ۵-۴۶. تحقيق درباره سعدي، هانري ماسه، ترجمه دكتور غلامحسين يوسفی و دكتور محمدحسن مهدوي اردبيلي، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، ص ۷. ۵-۴۷. گزيده قصايد سعدي، انتخاب و شرح دكتور جعفر شعار، با مقدمه دكتور حسن انوري، انتشارات علمي، ۱۳۶۹، ص ۵۲. ۵-۴۸. گزيده غزليات سعدي، مقدمه و شرح دكتور حسن انوري، چاپ و انتشارات علمي، (مجموعه ادب فارسي ۱۵)، دي ۱۳۶۹، صص ۵۱-۵۲. ۵-۴۹. دامني از گل - گزيده گلستان سعدي، انتخاب و توضيح دكتور غلامحسين يوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱.

۵-۵۰. گلستان، به كوشش دكتور خليل خطيبرهبر، انتشارات صفي عليشاه، ۱۳۷۰ (چاپ ششم)، ص ۶۹۴. ۵-۵۱. ادبيات كلاسيك فارسي، آرتور جان آربري، ترجمه دكتور اسدالله آزاد، انتشارات آستان قدس، ۱۳۷۱، صص ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۱۵، ۴۷۷. ۵-۵۲. سخن داني و زيبايي غزليات سعدي، زير نظر محمد روايي (برگهاي زرین ادبيات فارسي ۳)، انتشارات ناهيد، ۱۳۷۱، ص: سيزده. ۵-۵۳. گزيده گلستان سعدي، مقدمه و شرح دكتور حسن انوري، انتشارات علمي، ۱۳۷۱، ص ۶۳. ۵-۵۴. گلستان سعدي، با تصحيح و مقدمه محمد محيط طباطبايي، به خط امير فلسفي، ناشر: عبدالله موسوي ديزكوهي، ۱۳۷۱، ص: شش و سيويك و سيوسه. ۵-۵۵. تأملي بر صنعت روايت در گلستان، حميد دباشي، مجله ايرانشناسي، سال ششم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۳، ص ۱۱۲. ۵-۵۶. سعدي، ضياء موحد، طرح نو، ۱۳۷۳، ص ۲۵. ۵-۵۷. گلستان سعدي، برات زنجاني، اميركبير، ۱۳۷۳، ص: پنج. ۵-۵۸. گلستان سعدي، تصحيح و توضيح دكتور غلامحسين يوسفی، خوارزمي، ۱۳۷۳ (چاپ سوم)، صص ۲۱، ۱۹۸، ۲۰۵، ۲۰۷، ۲۲۵، ۲۳۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۵۲، ۲۶۹، ۲۷۸، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۹۵، ۲۹۸، ۳۰۱، ۳۰۵، ۳۱۲، ۳۱۵، ۳۶۲، ۳۶۹، ۴۱۶، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۷۵، ۴۷۸، ۴۹۹، ۵۰۱، ۶۶۸، ... ۵-۵۹. برگزيده و شرح آثار سعدي، پرويز اتابكي، نشر فرزاد، ۱۳۷۴، ص ۳۳.

گلستان ، گزينش متن و شرح لغات: حمشيد غلامي نهاد، نشر نيایش، ۱۳۷۲، ۲۸۶ صفحه (۶+۲۸۰)، قطع: رقعي، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. مقدمه كتاب، توضيح درباره گلستان سعدي و چاپهاي مختلف آن و توضيح درباره متن و توضيحات كتاب حاضر، از جمله: "لطائف، پندها، حكمتها و مضامين والاوي تربيتي، همراه با آرايههاي لفظي و معنوي، كه همچون مرواريدي در صدف حكايات گلستان نهفتهاند، اين كتاب را به اوج زيبايي رسانيده ... " (ص: يك).
" متن اساس اين نسخه از گلستان مصحح مرحوم محمدعلي فروغي انتخاب شده و با توجه به ديگر نسخههاي چاپي موجود، تغييرات، حذف و اضافاتي در آن صورت گرفته است، و تلاش شده تا محاسن تصحيح ديگر نسخههاي چاپي، كه عموماً مبتني بر اصول تصحيح علمي و نسخهشناسي تطبيقي و تاريخي بوده و از اعتبار علمي بالايي برخوردار هستند، جايزگزين ضعفاي نسخه اساس، يعني نسخه فروغي گردد.

در شرح لغات، جز در مواردی اندك كه ضرورت احساس شده، از پرداختن به نقش دستوري كلمات، آنچهان كه مرسوم است، به حد پرهيز شده ...

در تنظيم توضيحات از افاضات بزرگان بي نصيب نوده و از تعليقات موجود بر گلستان، بويژه شرح نسبتاً مبسوط مرحوم دكتور محمد خزائلي و توضيحات دكتور خليل خطيبرهبر و شادروان دكتور غلامحسين يوسفی و ديگران بهرههاي فراوان بردهام ... (ص: پنج).

اين اثر تلاشي است در تدوين و ارائه هر چه شيواتر گلستان جهت بهرهبري عموم علاقهمندان به آثار ادبي، و قهرراً انتظاري فراتر از اين و موازنه اين كتاب با ديگر آثار مشابه برداشتي است ناصواب و داوريي نه چندان منطقي " (ص: شش).

۱-۲. فهرست مطالب (ص: هفت).

۱-۳. متن گلستان و توضيحات آن. توضيحات هر باب در پايان آن باب آمده است (صص ۱-۲۸۰).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. گلستان سعدي، محمدعلي فروغي. ۲-۲. گلستان سعدي، تصحيح و توضيح دكتور غلامحسين يوسفی، ۱۳۶۸. ۲-۳. شرح گلستان، دكتور محمد خزائلي. ۲-۴. گلستان سعدي با شرح واژهها و ...، دكتور خليل خطيب رهبر.

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. كتاب، متن گلستان با معني واژهها و شرح ابیات آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. اين كتاب حاصل تلاشي است كه با هدف بهرهبري همگاني از گلستان سعدي، صورت پذيرفته است و مؤلف آن در منظور خود كامياب بوده است. البته كتابهايي ديگر با همين منظور و همانند با اين كتاب نيز قبل از انتشار اين كتاب و پس از آن، به چاپ رسیده است و در اين كتاب اتفاق تازهاي كه داراي برجستگي ويژههاي باشد نيافته است. در مقدمه كتاب، هدف از تدوين آن و ميزان انتظار از آن اين گونه بيان شده است: " اين اثر تلاشي است در تدوين و ارائه هر چه شيواتر گلستان، جهت بهرهبري عموم علاقهمندان به آثار ادبي، و قهرراً انتظاري فراتر از اين و موازنه اين كتاب با ديگر آثار مشابه برداشتي است ناصواب و داوريي نه چندان منطقي. اين كمتري ... به كمبودها و اشتباهات فراواني كه در اين كتاب خواهد بود، تصريح داشته، از ديده نكنه ياب اهل فضل و كرم اميد اغماض دارد و تذكرات سودمند آنان را به ديده منت مي نهد " (ص: شش).

۴-۲. از امتيازات اين كتاب يكي آن است كه در مقايسه با برخي نمونههاي همانند، سطح توضيحات آن از ابتدا تا انتهاي كتاب تقريباً همسان و يكدست است. با اين همه برخي از نظرات مؤلف در محل تأمل است، موارد زير از آن جمله است:

- ص ۱۶، ش ۷۹، پس از معرفي ابوبكر بن سعدبن زنگي به اشتباه نوشتهاند: " سعدي تخلص خویش را از او گرفته است "

درباره وجه تخلص سعدي سه نظر وجود دارد (برگرفته شده از نام ۱. سعدبن زنگي بن مودود ۲. سعدبن ابی بکر بن سعدبن زنگي ۳. خاندان بني سعدي). اما هيچ کس تاکنون تخلص سعدي را از " ابوبکر " ندانسته است. بجز کسانی که اشتباهي مشابه کرده اند، از جمله آقاي پرويز اتابکي در کتاب برگزیده و شرح آثار سعدي، (نشر فرزانه، ۱۳۷۴، ص ۱۱).
- ص ۱۶، ش ۱۲۳، واژه " خويد " (گندم و جو سبز نارسیده) را بر وزن حميد دانسته اند در حالي که اين واژه دست کم به گواهي فرهنگ هاي مختلف بر وزن " بيد " است. و در موارد اندکي به وزن مذکور آمده است.
- ص ۲۶۸، ش ۳۴، حنظل به معني هندوانه نوشته شده، و نه هندوانه ابوجهل.
- ص ۲۷۰، ش ۱۲۶، در معني " دامن طمع " نوشته اند: " کنایه از حرص و آز " در حالي که واژه " طمع " به تنهائي به معني حرص و آز است.

- ص ۲۷۱، ش ۱۹۷، " دست در بغل نه " را به معني " دست در آستين نه " نوشته اند. دانسته نيست چرا واژه ساده و دريافتنی " بغل " را به " آستين " معني کرده اند. و ...
۳-۴. با آنکه دقت و تلاش شده است کتاب از غلطهاي چاپي بر کنار بماند. اما متن کتاب از موارد اندکي غلط چاپي در امان نمانده است، مواردی چون: ص ۱۸، س ۷: ضميران (ضميران)، ص ۱۲۶، س ۲۴: فضله رز (فضله رز)، ص ۲۶۹، س ۲۴: آفريد شد (آفريده شد) و ...

گلستان، براي دبیرستان ها ، محمدعلي فروغي، وزارت فرهنگ، ۱۳۱۹، ۲۶۹ صفحه (۲۲+۲۴۷) صفحه، قطع: رقعي، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. گفتاري از وزير فرهنگ وقت درباره ارزش متون گذشته و لزوم استفاده جوانان از اين آثار و هدف وزارت فرهنگ از انتخاب و نشر اين گونه از کتاب ها (سه صفحه بدون شماره).

۱-۲. مقدمه محمدعلي فروغي بر گلستان سعدي، زير عنوان " مختصري در احوال شيخ سعدي و چگونگي سخن او " (صص ۱-۱۹).
۱-۳. متن گلستان به خط نستعليق (صص ۱-۱۹۸).

۱-۴. توضيحات و تذکرات درباره برخي از واژه ها و اصطلاحات و ابیات گلستان (صص ۱۹۹-۲۲۲).
۱-۵. گفتاري در " تميم مقدمه "؛ توضيح درباره تأثر و اقتباس سعدي از گذشتگان و تأثير در آيندگان (صص ۲۴۷-۲۳۶).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. مشخص نشده است.
۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. تمام کتاب، متن گلستان و توضيحات درباره آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. اين کتاب در سال ۱۳۱۹ به همت وزارت فرهنگ وقت براي دانش آموزان دبیرستان ها منتشر شده است. متن کتاب را مرحوم محمدعلي فروغي با حذف برخي از حکايت ها آماده کرده و خط زيباي نستعليق آن را علي منظوري نوشته است. توضيحات ارزشمند پايان کتاب که در دو بخش " توضيحات و تذکرات " و " توضيح لغات مشکل " آمده، و مقدمه آغاز کتاب بر ارزش آن افزوده است.

۵. تأثيرات و پاسخ ها: ۵-۱. سخني تازه درباره سعدي، ذبيح الله منصوري، يگما، سال دوم، شماره چهارم، تير ۱۳۲۸، صص ۱۴۲-۱۴۱.
۵-۲. گلستان سعدي، تصحيح و توضيح دکتر غلامحسين يوسفی، خوارزمي، ۱۳۶۸، ص ۱۹۷.

گلستان ، به کوشش و با مقدمه ملکم خان ناظم الدوله، مطبعه ترقي، ۱۳۰۲، ۴۷۰ صفحه، قطع: رقعي، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. مقدمه (صص ۱-۱۹). در اين مقدمه درباره عقب ماندگي ملل اسلام و ترقي کشورهاي غربي سخن رفته و خط ملل اسلام به عنوان يکي از علل عمده عقب ماندگي آنها شناخته شده است نگارنده با تأکيد بر تجربه هاي خود، نوعي خط ابداعی بر پايه همان خطوط پيشين اما به شکلي منقطع و منفصل پيشنهاد کرده و متن تمام گلستان را با همان خط پيشنهادي خود نگاشته است. در اين مقدمه مي نويسد: " وضع خطوط ملل اسلام زياده از حد معيوب است و با چنان خطوط محال بود و محال خواهد بود که ملل اسلام بتوانند به درجه حالیه فرنگستان ترقي نمايند (ص ۲) هر ميتدي در دو سه روز بلکه در دو سه ساعت مي تواند زبان فرانسه و ايتاليائي و روسي را در هر نوع کتاب بدرستي بخواند و هيچ حکيمي نيست که بعد از چهل سال تحصيل بتواند کتب ما را بي غلط بخواند (ص ۳) خلاصه مطلب اين است که در اين خط حاضر سي قسم عيب هست، همه اين سي قسم عيب در کتابچه هاي مخصوص مفصلاً بيان شده (ص ۴) چه بکنيم که آن سي قسم معايب تماماً از خط ما رفع بشود و در آن ضمن ترکيب و اصول حالیه خط ما طوري محفوظ بمانند که ارباب سواد بدون درس تازه بتوانند بخوانند. بر سر اين مسئله بيش از بيست و پنج سال معطل شدم هيچ خيال و هيچ ترتيبی نماند که امتحان نکرده باشم. ... پس از هر نوع امتحانات، نتيجه عمل همان نمونه اي است که در آخر اين اوراق به نظر خواهد رسيد (صص ۷-۸). عدد حروف ما با اينکه فقط سي ويکي است به اقتضاي اتصال حروف در تحرير بيش از دو هزار و به جهت چاپ تنها خط نسخ از سي صد الي هفت صد ترکيب مختلف پيدا مي کنند و اين کثرت ترکيبات بدون هيچ فايده، مراسم تعلم و لوازم چاپ کتب را غرق چنان اغتشاش ساخته که به جهت رفع آن عمر دول اسلام تا امروز کافي نبوده (ص ۹) جدايي حروف اول شرط اصلاح خط ما است. جدايي حروف اصلاً به هيچ عقیده منافاتي ندارد. کلمات بسيار در قرآن مجيد به حروف مقطعه نوشته شده.

به اعتماد اين معلومات واضح در آن نمونه که ملاحظه خواهد شد، حروف را بکلي از همديگر جدا کرده ام. به واسطه اين يك اصلاح اساسي جميع آن معايب که رفعتشان در اين هزار سال ميسر نبوده، موافق يك قانون طبيعي بتدریج، خود به خود، رفع مي شوند ... و عوض اينکه به جهت چاپ کتب محتاج سي صد يا هفت صد قسم حروف باشيم، فقط به سي چهل حروف، رفع احتياج مي شود. از همه بالاتر ملاحظه اين است که دخول حروف صدادار به ميان حروف کلمات که با اتصال حروف محال بود با جدايي حروف با سهل وجه ميسر شده (ص ۱۱) در نمونه خط ما، به اعتقاد ما فقط يك نقص هست، خواهند گفت شکل حروف آن طور که بايد خوشکل نيست. اولاً خوشکلي و بدکلي خط يك مطلب ثانوي است ... ثانياً به اندک توجه ملتفت خواهيد بود که مسئله خوشکلي حروف نیز تماماً رعایت شده ... تغييرات حالیه ما در شکل ظاهري حروف خيلي جزئي است، مثلاً بعضي را قدری کوچک و بعضي را قدری بزرگ و بعضي را في الجمله موزون ساخته ام، زير و زبر را عوض اينکه کج بنويسيم، راست کرده ام و همه علائم اعراب را طوري ترتيب داده ام که بعد از اين بتوان بدون هيچ مانع همه آن علايم را مثل ساير زبان هاي دنيا داخل حروف نوشت " (صص ۱۳-۱۲).

۱-۲. متن گلستان با حروف منقطع (صص ۴۷۰-۱). نمونه هايي از خط به کار گرفته شده از آغاز ديپاچه گلستان: " من ننت خدای را عرز و جلال که طاعتش موجب ... "

۲. منابع اصلي: ۲-۱. ندارد.
۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. کتاب متن کامل گلستان است (با حروف منقطع).

۴. اشاره: ۱-۲. ویژگی منحصر به فرد این متن در خط ویژه آن است. نگارنده برای اصلاح خط فارسی، گونه‌ای ابداعی از آن را که بر پایه حروف الفبای کنونی (با اندکی تغییرات و به شکل منقطع) است، ارائه داده و تمام متن گلستان سعدی را با آن خط نگاشته است (برای آگاهی بیشتر رک. مضامین اصلی).

گلستان افصح المتکلمین شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی، چاپخانه کاویانی برلین، ۱۳۴۰ قمری (۱۳۰۱ شمسی)، ۲۲۶ صفحه، قطع: رفعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه ناشر، توضیح درباره انگیزه چاپ کتاب حاضر، از جمله: "چندین نسخه از نسخ معروف گلستان که قدیماً و حدیثاً در داخل و خارج ایران چاپ شده و در دست نگارنده است، سر تا پا به قدری مغلوپ و به حدی با همدیگر مغایرت دارند که تشخیص سقم و صحت از میان آنها در خارج امکان بوده و هیچ‌کدام هم بر دیگری مرجح نمی‌باشد ... لهذا ناچار بودیم از اینکه در مقابله نسخ مذکور، بنا را بر معروف و اکثریت گذاشته و حتی‌الامکان در تصحیح آن سعی نموده و این نسخه را به چاپ برسانیم ... " (صص ۳-۴).

۱-۲. متن کامل گلستان (صص ۲۲۶-۷).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. چند نسخه خطی از گلستان سعدی (مشخصات نسخه‌ها نوشته نشده است).

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. کتاب، متن کامل گلستان است.

۴. اشاره: ۲-۱. در مقدمه کتاب ادعا شده است که متن این کتاب با مقابله چند نسخه خطی از گلستان سعدی فراهم آمده، اما مشخصات هیچ کدام از این نسخه‌ها نوشته نشده است و دانسته نیست، این مقابله با چه کیفیتی انجام پذیرفته است. متن کتاب نیز بدون نقطه‌گذاری، حرکت‌گذاری و توضیح به چاپ رسیده است. اما با توجه به قدمت چاپ (۱۳۴۰ قمری) حروف چینی زیبا و چاپ و صحافی شایسته از ویژگی‌های این کتاب است.

این کتاب در سال ۱۳۶۲ از سوی انتشارات بیهقی بدون هیچ تغییری در دو هزار نسخه تجدید چاپ شده است.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. دامنی از گل - گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱.

گلستان ژاپنی، (تسوره زوره گوسا، نگاشته کنکو)، ترجمه هاشم رجب‌زاده، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ۱۳۷۲، ۲۱۵ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان، ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (صص ۱-۴).

۱-۲. سخنی در آغاز کتاب، توضیح درباره "چوره زوره گوسا" و مقایسه آن با گلستان، اشاره به مآخذ اصلی ترجمه و روش کار مترجم با معرفی بخش‌های مختلف کتاب (صص ۵-۸).

"چوره زوره گوسا را ادیبان ایران‌شناس سرزمین برآمدن آفتاب، "کتاب گلستان ژاپن" می‌نامند. این تشبیه هم برای درون‌مایه سرشار از پند و حکمت و عرفان و حکایت‌های آمیخته به طیب و طنز این کتاب ژاپنی است، و هم آنکه از ایجاز و ایهام و اعجاز زبان گلستان نشان دارد و با شیوه‌ای سهل و ممتنع پرداخته شده است ... شاید جدا از نکته‌گویی و حکایت‌پردازی، موجزنویسی چوره زوره گوسا نیز به شیوه گلستان نزدیک است. اما نویسندگان آن که شیوایی و رسایی قلم سعدی را به مایه طبع پربار و تجربه سیر آفاق و جهان‌دیدگی استاد سخن نداشته، در بسیاری جاها و نکته‌ها با ساده و روشن انگاشتن موضوع یا برای شناخته بودن رویداد بر همگان در آن روزگار، به اختصار برگزار کرده ... (ص ۵) نگارش اصلی چوره زوره گوسا در گذر روزگار دراز چنان دور از ذهن و خواندندش چنان دشوار شده است که آن را ناگزیر با تحریر تازه و پس از بازنویسی به شیوه نگارش امروز ژاپنی در دسترس خواننده می‌گذارند. دشواری کار ترجمه را از اینجا می‌توان دریافت ... چوره زوره گوسا حدود یکصد سال پس از گلستان نوشته شده، اما شیوه سخن و نیز بسا که مایه اندیشه آن تا جایی که دوری و دوگانگی مکان و محیط زندگی و تجربه دو نویسنده در دو سوی پهنه شرق راه می‌داده، بسی به هم نزدیک است ... (ص ۶).

ترجمه چوره زوره گوسا به طور عمده از روی چند برگردان معتبر انگلیسی این کتاب انجام شده است تا ... برگردان فارسی آن هر چه پیراسته‌تر و از نظر مفهوم و مقصود نویسنده روشن باشد. در بسیاری از نکته‌ها نیز از صوابدید آگاهان و ادیبان ژاپنی که با متن اصلی کتاب و تحریرهای آن آشنایی دارند، استفاده شده است ... (ص ۸).

۱-۳. معرفی گسترده‌تر کتاب چوره زوره گوسا: " ... یکی از آثار کهن ادبی ژاپن و از برجسته‌ترین و دلپذیرترین نوشته‌های بازمانده از روزگاران است که برای هر ژاپنی سخن و مضمونی دلنشین و آشنا دارد ... نام چوره زوره گوسا از ترکیب واژه‌های سرآغاز کتاب ... درست شده است و آن را می‌توان "پراکنده‌های ساعات سبکباری" یا "ریزه‌های هنگام سرخوشی" ترجمه کرد (ص ۹).

نویسنده چوره زوره گوسا که چنانکه خود می‌گوید، یادها و احساس‌هایش را از درون پرجوش و روح پرخروش اما لطیف و باریک خود سبکبارانه بر نوک قلم نکته‌بین روان ساخته، یک کاهن ژاپنی به نام کنکو است، که تا نیمه قرن چهاردهم میلادی می‌زیست " (ص ۱۰).

۱-۴. مقایسه سعدی و کنکو و باز نمود اشتراکات و اختلافات آن دو (صص ۱۱-۱۲).

۱-۵. بررسی اوضاع اجتماعی روزگار سعدی و زمانه کنکو و مقایسه این دو دوره (صص ۱۸-۱۳).

۱-۶. بررسی زمینه فکری و اجتماعی کنکو با توجه به اوضاع زمان (صص ۲۰-۱۸).

۱-۷. گفتاری زیر عنوان "باریک‌نگری کنکو و جهان‌بینی سعدی": با توضیح درباره چگونگی نگاه و اندیشه آنها (صص ۲۲-۲۰)؛ از جمله: "کنکو ... مردی [است] پراحساس و شیفته گذشته‌هاست و هر نکته و خرده‌ای از آداب و رسوم و اعتقادات برایش ارزش دارد ... فروتنی، صفا و سادگی را ارج می‌نهد، هم‌چنانکه باریک‌نگری و زیبایی‌دوستی را ارزنده می‌دارد. او هر چند که گاه در سخن تناقض‌گویی دارد، باز احساس و بیان و تعبیرش در مایه یگانه زیبایی‌شناسی ژاپنی، پرداخته و استوار است (ص ۲۰).

... گلستان ارمغان معنوی مردی پر اندیشه و پخته، دنیا دیده و سرد و گرم روزگار چشیده است. سعدی در این کتاب منادی فلسفه‌ای عملی و جهانی است که از مصلحت‌بینی برآمده و در زندگی واقعی و هر روزه با امور ماوراءالطبیعه بیگانه است (ص ۲۱). خوی صلح‌جو و سازش‌خواه سعدی که او را از قیام و طغیان در برابر نظام زور و ستم باز می‌دارد، همانند محافظه‌کاری کنکو در علاقه او به حفظ وضع موجود است ... کوتاه آنکه بینش سعدی و کنکو و نوشته‌هایشان آینه روح و منش و اندیشه و آداب و سنت‌های اجتماع آنهاست که نه تنها در روزگار آنان بلکه تا به امروز نیز اعتبار دارد ... (ص ۲۲).

۱-۸. مقایسه گلستان و چوره زوره گوسا از نظر شیوه بیان و پایه سخن: "اگر گلستان و چوره زوره گوسا در مضمون و پیام و تأثیر در ادبیات و فرهنگ ملی و نیز تجلی روح و اندیشه مردم و اجتماع خود هماهنگند، در شیوه بیان و پایه سخن کمتر همانند می‌نمایند، هر چند که در پیکره و قالب آفرینش ادبی به یکدیگر بسیار نزدیکند (ص ۲۲).

برای خواننده ژاپنی روزگار ما در نوشته کنکو لطف حکایت و مضمون و صفا و سادگی بیان بیشتر گریایی دارد تا زبان و قالب سخن او، و هر چند که نوجوانان، دیباچه چوره زوره گوسا و حکایت‌هایی از آن را در مدرسه می‌خوانند و از بر می‌کنند و هر ژاپنی پندها و داستان‌هایی از این کتاب را به یاد دارد، باز زبان و سخن آن برای مدرسه دیده‌های امروز که خط و نگارش ساده شده الفبا و واژه‌نگارهای چینی ژاپنی را در دایره محدود تداول عامه یاد می‌گیرند، بیان و کلامی آشنا نیست... اما اعجاز کلام گلستان چنان است که گویی سعدی بیش از هفتصد سال پیش به زبان امروز سخن گفته است (ص ۲۳).

در این دو اثر بهترین شیوه و قالب سخن برای بیان مقصود انتخاب شده است و هر دو نویسنده در بیان خود از زبان مردم الهام گرفته و با صنعت‌گری، از آن زبانی هنری و دلنشین ساخته‌اند (ص ۲۴). سعدی برای نتایجی که می‌خواسته بگیرد یا در زمینه‌پردازی برای شعری که ساخته بوده، به داستان‌گویی پرداخته است و از این رو حکایات او گاه رنگ تصنع دارد و ارتباط منطقی میان زمینه سخن و موضوع و نتیجه آن نشان نمی‌دهد و گاه نیز از گزافه‌گویی برکنار نمانده است، زیرا سعدی قصه‌پرداز نیست و در بسیاری از حکایت‌های گلستان هنر داستان‌سازی او اوج و اعجاز سخن وی را ندارد. کنکو، برعکس کوشیده است تا درباره داستان‌هایی که به طور ساده و طبیعی بازگو می‌کند، نظر بدهد و پرتوی از دریافت و احساس خود را بر آن بیندازد و خواننده را به راهی که می‌خواهد بکشاند، و در بسیاری از قطعه‌ها نیز زمینه و شیوه سخن او بر پایه داستان‌پردازی نیست و بیشتر به شرح واقعات و دانستنی‌ها و آداب و رسوم و اقوال و افکار پرداخته است... (ص ۲۵).

امتیاز کنکو بیشتر در صداقت و سادگی قلم او و نیز پرداختن به زندگی مردم روزگار خود و نکته‌ها و اشارت‌هایی است که سخن را از دایره تصنع نویسندگان درباری و تصویرنگاری کاهنان بیرون آورد و به میان مردم برد. سعدی نیز برخلاف سخنوران پیش از خود... در مضمون‌سازی نکوشیده و استادی او در شیوه بیان و لطف و نوآوری تعبیر و روانی سخن است... " (صص ۲۷-۲۶).

۱-۹. مقایسه گلستان و چوره زوره گوسا از نظر پیوند و تألیف مطالب و موضوعات و مضمون‌هایی به کار رفته در آنها (صص ۲۷-۲۶).
۱-۱۰. مقایسه گلستان و چوره زوره گوسا از نظر تعبیر و تمثیل با برابر نهادن نمونه‌هایی از این دو کتاب (صص ۲۸-۲۷). " شاید جالب‌ترین روی مقایسه گلستان و چوره زوره گوسا تعبیرها و تمثیل‌های پرداخته از باریک‌اندیشی و نغزگویی نویسندگان آنها باشد که بهتر از هر چیز می‌رساند که احساس و حال و هوای فکری دو نویسنده این سو و آن سوی شرق، بی‌آنکه یکی از دیگری در اندیشه و تعبیر و مضمون و بیان وام گرفته یا تأثیر پذیرفته باشد، تا چه اندازه، به هم نزدیک و در بسیاری جاها یکسان است " (ص ۳۲).
۱-۱۱. توضیح درباره طریقت و عرفان کنکو، با مقایسه او با برخی از عرفای ایرانی از نظر باورها و اعتقادات و همچنین مقایسه برخی از حکایت‌های گلستان با چوره زوره گوسا در این موضوع (صص ۵۵-۳۸).

۱-۱۲. مقایسه کنکو و سعدی از نظر راه و رسم زندگی (صص ۶۰-۵۵).
" کنکو به اندازه سعدی به جنبه‌های متنوع زندگی اجتماعی نپرداخته، به کامیاب شدن در حیات این جهانی کمتر چشم داشته و در آنچه نیز گفته است، مصلحت‌بینی در کار ندارد و ساده و یکره می‌نماید. او به گذشتن از سر این جهان گذران و گیرودار آن و دل بستن به طریقت والا و گرفتن کنج سلامت و سرکردن به قناعت اندرز می‌دهد... این باور و سخن، تضاد و تعارضی تند با اندیشه واقع‌بین و مشرب متعارف و متعادل سعدی در زندگی اجتماعی دارد... پیام سعدی زمینه اخلاقی و منطقی دارد، و در مسائل اجتماعی از روی احساس یا نفی‌گریایی داور نمی‌کند. (ص ۵۵). آنجا که خط فکری دو نویسنده به گونه‌ای شگفت‌انگیز به هم نزدیک می‌شود و هر دو در آن با روح و روند زمانه مردسالاری هم‌معنا می‌روند، بینش آنها درباره زنان است... (ص ۵۶).

منش کنکو با مصلحت‌بینی و سازش با وضع ناگزیر، که در مرام سعدی است، سازگاری ندارد (ص ۵۷).
سعدی و کنکو، با همه وفاداری به نظام و تأیید قدرت حاکم، از انتقاد راه و رسم اداره کار حکومت و پند دادن به عاملان و امیران فروگذار نمی‌کنند... " (ص ۶۰).

۱-۱۳. متن چوره زوره گوسا گلستان ژاپنی با انتخاب عناوینی از گلستان سعدی برای بخش‌های مختلف آن و توضیحاتی در پاورقی (صص ۶۱-۶۰).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. نسخه‌هایی از چوره زوره گوسا و ترجمه‌های انگلیسی آن، بویژه ترجمه دونالد کین. ۲-۲. کلیات سعدی، بویژه گلستان.

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. گلستان ۳۳۲ بار، بوستان ۲ بار، غزلیات ۲ بار، قصاید ۲ بار.

۴. **اشاره:** ۴-۱. این کتاب از نظر ادبیات تطبیقی یکی از آثار بسیار ارزنده است. مترجم محترم کتاب، علاوه بر ترجمه " چوره زوره گوسا"، در مقدمه‌ای گسترده و عالمانه این دو اثر را از جنبه‌های گوناگون با هم سنجیده و میان آنها به داور نشسته است و پدیدآورندگان آنها را نیز از زاویه‌های مختلف با هم مقایسه کرده است. تازگی سخن، تحلیل منطقی، سنجش ظریف و پرهیز از کلی‌گویی از دیگر ویژگی‌های بخش نخست این کتاب است.

نگارنده در بخش دوم کتاب که به ترجمه " چوره زوره گوسا " اختصاص یافته برای هر بخشی از آن کتاب عنوانی از گلستان برگزیده و خود در این باره نوشته است:

"در کار تطبیق با گلستان در بخش دوم این دفتر که ترجمه متن چوره زوره گوسا است، به آوردن مصراع یا سخنی کوتاه از گلستان برای عنوان هر قطعه از چوره زوره گوسا، که در اصل و به سنت ادبی قدیم عنوانی ندارد، بسنده شد. شاید که این ترکیب و تلفیق ادبی... در جای خود نموداری ساده و روشن از رسایی و والایی و مایه سرشار زبان و ادب پارسی باشد که سخنی کوتاه از گلستان آن، باغ بهشتی از معنی و حکمت است... " (ص ۷).

- توضیحات ارزنده پاورقی‌ها نیز بر ارزش علمی کتاب افزوده است.

۴-۲. داور درست درباره کیفیت ترجمه نیاز به آشنایی با هر دو زبان (ژاپنی و فارسی) دارد، که از توان این بنده بیرون است.

گلستان سعدی ، از روی نسخ قدیمه به انضمام ترجمه لغات و کلمات عربی، شرکت سهامی طبع کتاب، ۱۳۲۹، ۱۴۷ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. متن کامل گلستان با معنی برخی از واژه‌ها و عبارات عربی در پاورقی (صص ۱۴۷-۱).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. مشخص نشده است.

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. کتاب، متن تمام گلستان است.

۴. **اشاره:** ۴-۱. این کتاب جز اینکه برخی از واژه‌ها را در پاورقی معنی کرده، برجستگی دیگری ندارد. معلوم نیست مأخذ متن از کجاست و توضیحات پاورقی از کیست. متن هم بدون هیچ علامت و ویرایشی به چاپ رسیده است.

گلستان سعدی ، دکتر حسن انوری، انتشارات دانشگاه پیام‌نور، اردیبهشت ۱۳۷۷ (چاپ هفتم)، ۳۳۲ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۴۰۰۰ نسخه. (چاپ اول ۱۳۷۰)

* این کتاب با اندکی افزونی در سال ۱۳۷۱ نیز جزء "مجموعه ادب فارسی" به همت انتشارات علمی منتشر شده است. با توجه به اینکه اصل کتاب تفاوت چندانی ندارد، برای آگاهی بیشتر، رک. "گزیده گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، ۱۳۷۱" در همین مجموعه.

دکتر انوری در ص ۱۴ برگزیده گلستان سعدی ... "نوشته‌اند:" کتاب حاضر گزیده‌ای است از گلستان سعدی که برای چاپ در مجموعه ادب فارسی تهیه کرده‌ام. پیش از آنکه کتاب در این مجموعه به چاپ برسد، تحریر ملخص‌گونه‌ای از متن و شرح گزیده، به خواست اولیای دانشگاه پیام نور، همراه با آنچه، بایسته آموزش مکاتبه‌ای است... فراهم آمد و در سلسله انتشارات آزمایشی آن دانشگاه به چاپ رسید...".

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. گزینه بوستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۲، ص ۱۶۲. ۲-۵. گزیده بوستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۵، صص ۵۲، ۵۳، ۱۲۸، ۱۳۹، ۱۵۰ و ۱۵۹.

گلستان سعدی، (پس از مقابله هفت نسخه خطی و ده نسخه چاپی)، نورالله ایران‌پرست، (دانش)، با همکاری مؤسسه انتشارات فرانکلین تهران، ۱۳۴۸، ۲۵۷ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. پیش‌گفتار: توضیح درباره شیوه عملکرد نگارنده در تدوین کتاب و استفاده از نسخه‌های خطی و چاپی و یادکرد نگره برخی از مصححان گلستان و نقد بعضی از آنها (صص: یک تا چهار)، از جمله: "دانشمند فقیه عبدالعظیم قریب، پس از مقابله چند نسخه خطی گلستان چنین اظهار نظر کرده است که سعدی چند بار در کتاب خود دست برده است و سبب اختلاف نسخه‌ها آن است که کاتبان متعدد در قرن‌های گذشته، از روایت‌های گوناگون نسخه برداشته‌اند ... اما نگارنده به خلاف این عقیده است ... " (ص: سه).

۱-۲. معرفی هفت نسخه خطی استفاده شده در تدوین متن گلستان. قدیمی‌ترین نسخه تاریخ‌دار این نسخ مربوط به سال ۱۲۲۵ هجری است (ص: پنج).

۱-۳. معرفی ده نسخه چاپی استفاده شده در تدوین متن کتاب (صص: شش و هفت).

۱-۴. فهرست گلستان (صص: هشت تا سی و دو).

۱-۵. متن گلستان با توضیح برخی از واژه‌ها و اصطلاحات و ابیات در زیرنویس صفحه‌ها (صص ۱۸۰-۱).

۱-۶. فهرست آیات و احادیث و اشعار و حکم و امثال و عبارات عربی (صص ۱۸۶-۱۸۱).

۱-۷. فهرست اشعار فارسی (صص ۲۵۴-۱۸۷).

۱-۸. فهرست اعلام (صص ۲۵۷-۲۵۵).

۱-۹. فهرست غلط‌های چاپی (دو صفحه الحاقی بدون شماره).

۲. منابع اصلی: ۱-۲. هفت نسخه خطی و ده نسخه چاپی (سنگی و سربی) که در صفحات پنج تا هفت کتاب معرفی شده‌اند.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۳. تمام کتاب متن گلستان و فهرست‌های مربوط به آن است.

۴. اشاره: ۱-۴. یکی از ویژگی‌های این کتاب که با حروف و صحافی خوب سامان یافته، استفاده از هفده نسخه خطی و چاپی است، که چنانچه متن با یادکرد نسخه بدل‌ها نیز همراه بود، بر ارزش پژوهشی آن افزوده می‌شد.

۴-۲. فهرست مفصل حکایت‌ها و عبارت‌های گلستان (صص: هشت تا سی و دو) فهرست آیات و احادیث و اشعار ... عربی (صص ۱۸۶-۱۸۱)، فهرست اشعار فارسی (صص ۲۵۴-۱۸۷) و فهرست اعلام (صص ۲۵۷-۲۵۵) و فهرست غلط‌های چاپی پایان کتاب

که بیش از صد مورد از غلط‌های کتاب را بازنموده و اصلاح کرده، بر ارزش کاربردی آن افزوده است.

۴-۳. برخی از توضیحات پاورقی کتاب به استفاده عمومی آن کمک می‌کند اما این توضیحات دچار کاستی‌هایی است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- بعضی از این توضیحات خود نیاز به توضیح دارد و متن کتاب از برخی از آنها ساده‌تر است، از جمله: در توضیح بیت "تشنه را دل نخواهد آب زلال نیم خورد دهان گندیده"

نوشته است:

"دل تشنه آب زلال نیم‌خورد گندیده دهان خواهد" (ص ۴۷، پ ۱۸)

یا در توضیح بیت:

"پشه چو پر شد بزند پیل را با همه تن‌دی و صلابت که اوست"

نوشته است:

"پشه چو پر شد، پیل را با همه تن‌دی و صلابت است بزند" (ص ۹۷، پ ۹).

یا در توضیح بیت:

"نه عجب گر فرو رود نفسش عن‌دلیبی غراب هم قفسش"

نوشته است:

"عن‌دلیبی، غراب هم قفسش، گر نفسش فرو رود عجب نه" (ص ۱۶۸، پ ۹).

در هر حال التزام نگارنده به رعایت واژه‌های به کار رفته در شعر موجب این نقص فاحش شده است.

۴-۴. برخی از توضیحات نیز محل تأمل است و به نظر نمی‌رسد درست باشد، از جمله: در توضیح "گفتی خرده مینا بر خاکش ریخته است و عقد ثریا از تاکش آویخته" نوشته است: "باران باریده و هوا صاف بوده است. قطره‌های آب روی گیاه و ریگ می‌درخشیده و

هفت ستاره پروین در بالای تاگ نمایان بوده است" (ص ۷، پ ۱۹).

- یا در توضیح "به خون خویش دست شستن در بیت

"خلاف رای سلطان رای جستن به خون خویش باشد دست شستن"

نوشته است: "با خون خویش دست آلودن" (ص ۴۳، پ ۱).

- یا در توضیح "باران رحمت ... همه را رسیده و خوان نعمت ... کشیده" نوشته است: "به نظر می‌رسد که فعل معین است" پس از کلمه "رسیده" در این سطر و پس از کلمه "گفته" در سطر ۱۴ [فراش باد صبا را گفته] از قلم نسخه برداران افتاده است" (ص ۱، پ ۹) و همین اتفاق در صفحه ۲ نیز افتاده است: درباره " ... قیای سیز ورق در بر کرده ... نوشته‌اند: "ظاهراً نسخه برداران

فعل معین است" را پس از کلمه "کرده" در این سطر و ... از قلم انداخته‌اند" (ص ۲، پ ۱).

۴-۵. درباره برخی از واژه‌های ساده توضیح داده شده و بیشتر واژه‌ها و اصطلاحات مشکل رها شده‌اند، برای نمونه در ص ۶۵، پ ۱، در معنی "نه جای تهنیت است" نوشته است: "جای تهنیت نیست" اما در همان صفحه، حدیث "ایا ابا هریره زرنی غبا تزدد حیا"

بدون معنی و توضیح رها شده است و از این نمونه در سراسر کتاب فراوان است. مثلاً در سراسر ص ۳۴ (سطر) تنها در پاورقی نوشته شده: "که = تا" و "به = به وسیله"

- گفتنی است که ۳۴ بار در پاورقی کتاب حرف "که" معنا شده و نوشته شده: "که = زیرا" ...

۶-۴. علت طولانی شدن فهرست اشعار فارسی (صص ۲۵۴-۱۸۷) که ۶۷ صفحه بر حجم کتاب افزوده، این است که نگارنده کتاب بر بیتی از یک قطعه تمام ابیات آن قطعه را نیز افزوده است، در حالی که ابیات دیگر قطعه هر کدام در جای خود (بنا بر حرف نخست بیت) نوشته شده است. به عنوان مثال در ص ۲۲۳ بیت "رایت از گرد راه ... " مورد نظر بوده است ولی شش بیت پس از آن نیز، بی‌هیچ نیازی افزوده شده و فهرست را دراز کرده است.

۷-۴. داوری درباره متن این کتاب هنگامی درست‌تر خواهد بود که نسخه‌های مورد استفاده مصحح بازمینی و بررسی گردد.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. کتاب، فریدون جنیدی، نشریه فروهر، شماره ۲۰، تیر ۱۳۶۲، صص ۲۲۹-۲۳۸. ۲-۵. فهرست چاپ‌های آثار سعدی در شبه قاره، سید عارف نوشاهی، مرکز تحقیقات ایران و پاکستان، ۱۳۶۳، ص ۱۳۳. ۳-۵. گلستان سعدی، به کوشش محسن رضانی، پدیده، ۱۳۶۳، ص ۱۲. ۴-۵. تأملی بر عقاید سعدی در تأثیر تربیت، حمید دباشی، ایران‌نامه (مجله تحقیقات ایران‌شناسی آمریکا)، سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴، صص ۶۴۸-۶۲۷. ۵-۵. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۴۳، ۲۷۴، ۲۷۵. ۶-۵. نکته‌ای چند در گلستان و بوستان، هاشم جاوید، نشر دانش، سال دهم، شماره اول، آذر و دی ۱۳۶۸، ص ۳۹. ۷-۵. کلیات سعدی، شوریده شیرازی، به کوشش محسن رضانی، انتشارات پدیده، ۱۳۶۹ (چاپ دوم)، ص ۱۹. ۸-۵. دامنی از گل، گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱.

۹-۵. گزیده گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، ۱۳۷۱، ص ۳۳۲. ۱۰-۵. گلستان سعدی، کامیار عابدی، ادبستان، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۳۹)، اسفند ۱۳۷۱، ص ۱۹.

گلستان سعدی، فارسی به انگلیسی، به کوشش ذبیح‌الله بداعی، انتشارات جانی‌زاده، ۱۳۶۸، ۴۹۶ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه ناشر (ص ۵)، اشاره‌ای کوتاه به انگیزه انتشار، شیوه و منابع کتاب، از جمله: "برای بخش فارسی این کتاب از نسخه مرحوم محمدعلی فروغی استفاده کردیم و از همکار عزیزمان آقای ذبیح‌الله بداعی تقاضا کردیم که این نسخه را بخواند و نشانه‌گذاری کند، تا آنان که به شیوه‌های نثر سعدی بیگانه‌اند، بتوانند به آسانی و درستی کتاب را بخوانند و دریابند...". ۲-۱. مقدمه محمدعلی فروغی زیر عنوان "سعدی و آثار او" (صص ۱۵-۷).

۳-۱. متن کامل گلستان (صص ۲۱۱-۱۹).

۴-۱. متن ترجمه انگلیسی گلستان و مقدمه آن (صص ۲۶۵-۱).

۲. منابع اصلی: ۱-۲. گلستان سعدی، محمدعلی فروغی. ۲-۲. ترجمه گلستان سعدی، ادوارد رهااتسک.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۳. کتاب متن گلستان و ترجمه آن به زبان انگلیسی است.

۴. اشاره: ۱-۴. ارزش این کتاب در آن است که علاوه بر متن گلستان به تصحیح مرحوم فروغی، شامل ترجمه ادوارد رهااتسک نیز هست. ترجمه رهااتسک یکی از ترجمه‌های خوب گلستان است، اما ترجمه‌ای نیست که بر اساس متن فروغی انجام گرفته باشد. و شایسته بود ناشر با معرفی ادوارد رهااتسک و کیفیت ترجمه او، توضیحاتی را درباره این کتاب برای خواننده، در مقدمه می‌آوردند، اما نه تنها این کار انجام نگرفته، بلکه در مقدمه کوتاه آغاز کتاب حتی نامی هم از ادوارد رهااتسک برده نشده است. در مورد نشانه‌گذاری و سجاوندی متن فارسی هم بهتر بود با حروف‌چینی تازه‌ای این کار صورت می‌پذیرفت. نه اینکه در متن حروف‌چینی شده آماده‌ای علائم ناقص گنجانده شود و صورت متن را ناخوشایند کند. گفتنی است که آقای محمود حکیمی نیز در اقدامی همانند در سال ۱۳۷۵، گزیده‌ای از گلستان را با همراه ترجمه رهااتسک سامان داده و به همت نشر قو آن را منتشر کرده است. - در این کتاب چند تابلو نقاشی رنگی و سیاه سفید قدیمی که بر اساس حکایت‌های گلستان کشیده شده، نیز به چشم می‌خورد.

گلستان سعدی با ترجمه انگلیسی ادوارد رهااتسک، به کوشش محمود حکیمی، نشر قو، ۱۳۷۵، ۴۰۵ صفحه، قطع: رفعی؛ شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست فارسی و انگلیسی (دو صفحه بدون شماره).

۲-۱. مقدمه.

۱-۲-۱. اشاره به چگونگی آشنایی نگارنده مقدمه با گلستان سعدی و انگیزه تألیف کتاب حاضر (صص ۱-۲).

۲-۲-۱. نقل عباراتی از جلال‌الدین همایی، محمدعلی فروغی و دکتر غلامحسین یوسفی درباره ارزش ادبی گلستان (صص ۳-۶).

۲-۲-۲. نقل عباراتی از محمدعلی فروغی، احمدمختار امبو، دکتر حسین رزمجو، محمدعلی امامی و خانم مهین اولیایی درباره آرمان‌خواهی سعدی (صص ۶-۱۱).

- گفتاری زیر عنوان "سعدی و خارجیان" با نقل عباراتی از دفرمری، ارنست رنان، بدیع‌الله دبیرزاد، امین عبدالمجید بدوی، جری بچکا، نورالحسن انصاری، جروم رایت کلینتون، علی دشتی، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب و دکتر حسین رزمجو (صص ۱۱-۱۵).

۴-۲-۱. اشاره به برخی تناقضات و ضعف‌ها در گلستان (صص ۲۰-۱۵)، از جمله: "گلستان سعدی با همه ارزش ادبی و انسانی مانند همه آثاری که به وسیله انسان‌ها پدید می‌آیند، خالی از نقاط ضعف نیست. برخی از حکایت‌های گلستان، هدفی اخلاقی ندارند، برخی با یکدیگر متناقض می‌نمایند و در بعضی از آنها فکر مصلحت شخصی و صیانت نفس بر فضیلت حق‌پرستی غلبه می‌کند و فصل پنجم گلستان خالی از حکایات زشت نیست. این نقاط ضعف بیشتر به خاطر آن است که سعدی در گلستان، خواسته است جهان را بدان‌گونه که هست نه بدان‌گونه که باید باشد تصویر کند (ص ۱۵).

حکایت‌های تاریخی گلستان گاه با واقعیت‌های تاریخی منطبق نیست ... این برداشت‌های نادرست تاریخی برای سعدی نقاط ضعفی است، اما نباید موجب ملامت بسیار گردد. زیرا که سعدی ادعای تاریخ‌دانی نکرده و گلستان را یک کتاب تاریخی نمی‌داند" (ص ۱۶).

۵-۲-۱. اشاره به حق‌گویی و دفاع از مظلوم در آثار سعدی (صص ۲۰-۱۷).

۶-۲-۱. اشاره به ترجمه‌های گلستان از آندره دوریه (به فرانسه)، ژنتیوس (به لاتین) آدام اولناریوس (به آلمانی) و استفن سولیوان (به انگلیسی) و معرفی تعدادی از ترجمه‌های انگلیسی گلستان با توضیح درباره ترجمه "رهااتسک" (صص ۲۳-۲۰)؛ از جمله: "ترجمه ادوارد رهااتسک، یعنی ترجمه‌ای که من از آن استفاده کردم، برخلاف ترجمه "آندرسون" بارها مورد بازمینی و تصحیح و تنقیح اساتید زبان قرار گرفته است. این ترجمه برای آخرین بار به وسیله "دبلیو. آرگر" در سال ۱۹۶۴ ویرایش شد و در انگلستان به چاپ رسید ... ترجمه مرحوم رهااتسک اگر چه به نظر می‌رسد که ساده‌ترین و روان‌ترین ترجمه‌ها از کتاب پراچ گلستان باشد و ویرایش و تصحیح اساتید بر ارزش آن افزوده است، اما خالی از نقص نیست ... با وجود این، من هنوز هم عقیده دارم که ترجمه رهااتسک از بهترین و جالب‌ترین ترجمه‌هایی است که تاکنون از کتاب گلستان به زبان انگلیسی منتشر شده است" (صص ۲۳-۲۲).

۱-۳. متن گزیده حکایت‌ها و عبارت‌های گلستان با ترجمه انگلیسی آن در صفحه روبه‌رو و توضیح برخی واژه‌ها، اصطلاحات و عبارات در پاورقی (صص ۴۰۵-۳۶).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. کلیات سعدی. محمدعلی فروغی، مقدمه جلال‌الدین همایونی، حواشی محمود علمی (درویش). جاویدان. ۲-۲. گلستان سعدی، محمدعلی فروغی، اقبال. ۲-۳. شرح گلستان، دکتر محمد خزائلی، جاویدان. ۲-۴. گلستان سعدی، شرح لغات از حسین استادولوی. ۲-۵. فرهنگ معین. ۲-۶. ترجمه انگلیسی گلستان از ادوارد رهاثسک. ۲-۷. ذکر جمیل سعدی (جلد اول، دوم و سوم).

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. متن کتاب برگزیده‌ای است از گلستان به همراه ترجمه انگلیسی آن.

۴. **اشاره:** ۴-۱. از گلستان سعدی گزیده‌ها و ترجمه‌های مختلفی انجام گرفته است. ارزش کتاب حاضر در این است که علاوه بر گزینش حکایت‌ها و عبارت‌هایی از گلستان، ترجمه انگلیسی آن حکایت یا عبارت را (از ادوارد رهاثسک) در صفحه روبه‌رو نهاده و استفاده از آن را آسان‌تر کرده است. مقدمه کتاب هم که در واقع، گردآوری و تألیف نظرات مختلف است، خالی از فایده نیست و چنانچه این مقدمه به انگلیسی هم برگردانده شده بود بر ارزش اثر می‌افزود. این بنده در انطباق دقیق متن فارسی و ترجمه انگلیسی و بررسی آن توفیق نیافت.

گلستان سعدی، به کوشش دکتر خلیل خطیب‌رهبر، انتشارات صفی‌علی‌شاه، ۱۳۷۰ (چاپ ششم)، ۷۱۰ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه. (چاپ اول: ۱۳۴۶).

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست مطالب و حکایت‌های گلستان (ده صفحه بدون شماره).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان "سعدی و گلستان"، با توضیح درباره زندگی و آثار سعدی (صص: الف تا ه).

۱-۳. پیش‌گفتار، (دو صفحه بدون شماره) توضیح درباره انگیزه و روش کار در کتاب حاضر، از جمله: "چند سال پیش از بخت نیک، توفیق یار شد و به خواهش دوستان، استاد محمدعلی ناصح، رئیس دانشمند انجمن ادبی ایران، تدریس کلیات شیخ را در انجمن آغاز فرمودند و با حسن استنباط و لطف بیان در توضیح مطالب موی شکافتند و تشنگان وادی طلب را از زلال عذب سخن سعدی سیراب کردند، تا آنکه روزی استاد پس از فراغ از تدریس کلیات، این بنده را که جز کوشش در راه آموختن، هنری دیگر نداشتم، به عنایت خاص مشوق آمدند که اگر گلستان را به گونه‌ای بتوانی شرح کرد که تبصره مبتدیان و تذکره منتهمان باشد، کاری بسزاست. چاکر اطاعت امر استاد را محض خیر و عین صواب دانست و ... پس از چهار سال به منزلگه مقصود فراز آمد. و شرحی نه شایان مقام گلستان سعدی بلکه به قدر بضاعت و توان خویش فراهم آورد ...".

۱-۴. گفتاری زیر عنوان "گلستان" (صص: ط تا ک).

- توضیح درباره نثر قرن ششم و هفتم و تأکید بر ویژگی‌های ارزشمند گلستان، از جمله: "باید دانست که سعدی را در نگارش گلستان اگر چه به شیوه خواجه عبدالله انصاری و قاضی حمیدالدین بلخی نظر بوده، اما هیچ‌گاه گرد تقلید نگشته است و گلستان از آغاز تا انجام بر تازگی سخن نوآفرینی و چیره‌دستی نویسنده گواهی می‌دهد ...".

استاد همه اسرار بلاغت و فصاحت را در گلستان تا حد اعجاز به کار آورده و در سراسر این کتاب گرانمایه استعاره‌ای بارد یا کنایتهی دور از ذهن دیده نمی‌شود. هیچ‌گاه معنی فدای لفظ نشده ...". (صص: ح و ط).

۱-۵. متن گلستان با توضیح واژه‌ها و عبارت‌ها و بیت‌ها در پاورقی هر صفحه (صص ۶۱۱-۳).

۱-۶. فهرست‌ها

۱-۶-۱. فهرست آیات و اخبار و احادیث (صص ۶۱۶-۶۱۵)

۱-۶-۲. فهرست امثال و حکم (صص ۶۴۳-۶۱۷).

۱-۶-۳. فهرست اعلام متن گلستان (صص ۶۴۶-۶۴۴).

۱-۶-۴. فهرست قوافی (صص ۶۷۰-۶۴۷).

۱-۶-۵. فهرست قاعده‌های دستوری (صص ۶۹۲-۶۷۱).

۱-۶-۶. فهرست برخی از مأخذها (صص ۶۹۵-۶۹۳).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. قرآن مجید. ۲-۲. گلستان سعدی، محمدعلی فروغی. ۲-۳. گلستان سعدی، عبدالعظیم قریب گرکانی. ۲-۴. کتاب‌های مختلف لغت، از جمله: برهان قاطع، آندراج، فرهنگ رشیدی، فرهنگ نفیسی، لغت‌نامه دهخدا، المنجد و ... ۲-۵. متون مختلف از جمله: تاریخ بیهقی، کلیله و دمنه، اسرارالتوحید، سفرنامه ناصر خسرو و ...

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. کتاب، متن کامل گلستان، با شرح و توضیح واژه‌ها، عبارت‌ها و بیت‌هاست.

۴. **اشاره:** ۴-۱. آقای دکتر خلیل خطیب‌رهبر با شیوه‌ای یکسان به توضیح و شرح ساده برخی از متون ادبی گذشته پرداخته و این متون را با هدف استفاده عمومی‌تر، همراه با توضیحات، در چند دهه اخیر، منتشر کرده است.

چاپ‌های مکرر این آثار نشان‌دهنده اقبال جامعه، بویژه دانشجویان ادبیات فارسی به آنهاست. در آثار یاد شده، با آنکه بسیاری از شگردهای شاعرانه و زیبایی‌شناسی آنها نادیده گرفته شده و حق مطلب آن‌گونه که بایسته است ادا نشده، اما ارزش کار آقای دکتر خلیل خطیب‌رهبر همواره شایسته یادآوری و سپاسگزاری است.

متن کامل گلستان همراه با شرح و توضیح که برای نخستین بار در سال ۱۳۴۶ در شمارگان ۲۰۰۰ نسخه به همت انتشارات صفی‌علی‌شاه به چاپ رسیده، از جمله آثار یاد شده است، که تاکنون بارها به چاپ رسیده و بسیاری از آن بهره‌مند شده‌اند.

بررسی گسترده نکات دستوری و واژگانی، ترجمه همه آیه‌ها، حدیث‌ها، عبارت‌ها و بیت‌های عربی و تهیه و تنظیم فهرست‌های گوناگون، از ویژگی‌های این کتاب است.

بررسی جزئی‌نگرانه این اثر، در حال حاضر برای این بنده میسر نبود و آن را با امید به یاری خدای بزرگ به زمانی دیگر وا می‌نهد.

۵. **تأثیرات و پاسخ‌ها:** ۵-۱. گلستان سعدی، نورالله ایران‌پرست، دانش، با همکاری مؤسسه انتشارات فرانکلین تهران، ۱۳۴۸، ص: سه.

۵-۲. نکته‌ای از گلستان، یونس اندر دهان ماهی شد، اسماعیل رفیعیان، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال ۲۲، شماره مسلسل ۹۲، بهار ۱۳۴۹، ص ۱۱۸. ۵-۳. دستور زبان سعدی، نورالله ایزدپرست، دانش، ۱۳۵۹، صص: شش و هفت و هشت و نه و ده. ۵-۴. نگرشی بر متون فرهنگی - گلستان سعدی، حسین آهی، سروش، شماره ۱۵۵، شنبه ۹ مرداد ۱۳۶۱، صص ۴۸-۴۶. ۵-۵. تعهد و مسؤلیت در شعر سعدی، سیدمحمد ترابی، روزنامه کیهان، پنجشنبه ۲۹ آذر ۱۳۶۳، صص ۶، ۷. ۵-۶. طنز در گلستان سعدی (قسمت اول)، به قلم یکی از بزرگان اهل تمیز، سروش شماره ۲۶۷، ۷ آذر ۱۳۶۳، صص ۴۵-۴۲ و طنز در گلستان (قسمت دوم)، سروش، شماره ۲۶۸، ۲۴ آذر ۱۳۶۳، صص ۳۹-۳۶. ۵-۷. مواعظ و حکم سعدی در بوستان و گلستان، دکتر ابراهیم شکورزاده، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۵، ص ۱۶ و تمام کتاب. ۵-۸. معرفی چند مورد از منابع اشارات سعدی، محمود امید سالار، ایران‌نامه، سال هفتم، شماره ۲، ۱۳۶۷، ص ۲۶۴. ۵-۹. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۳۱، ۲۴۲، ۲۴۴، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۷۹، ۴۰۳، ۴۱۸، ۴۲۸، ۴۳۰، ۴۴۱، ۴۴۳، ۴۴۵، ۴۵۹، ۴۷۳، ۴۸۹، ۵۰۵، ۵۱۱.

۵۱۴، ۵۲۴، ۵۴۵، ۵۵۱، ۵-۱۰. سعدي معلم اخلاق، دكتور رضا مصطفوي، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، صص ۱۲۴-۱۲۹. ۵-۱۱. دامني از گل - برگزیده گلستان سعدي، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱. ۵-۱۲. دفاع از سعدي، دکتر مهدي درخشان، یغمای سي و دوم، (یادنامه حبيب یغمایي)، گردآوری ایرج افشار با همکاری قدرت‌الله روشنی، انتشارات ایران، ۱۳۷۰، صص ۱۴۰-۱۳۱. ۵-۱۳. گلستان سعدي، کامیار عابدي، ادبستان، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۳۹)، اسفند ۱۳۷۱، ص ۱۹. ۵-۱۴. گزیده گلستان سعدي، مقدمه و شرح دکتر حسن انوري، انتشارات علمي، ۱۳۷۱، در سراسر توضیحات کتاب از این اثر بهره برده شده است. ۵-۱۵. گزینه گلستان سعدي، انتخاب و شرح دکتر حسن انوري، نشر قطره، ۱۳۷۱، در سراسر توضیحات کتاب از این اثر بهره برده شده است. ۵-۱۶. گلستان، گزینش متن و شرح لغات، جمشید غلامی نهاد، نشر نیایش، ۱۳۷۲، ص: پنج و سراسر کتاب. ۵-۱۷. تأملی بر صناعت روایت در گلستان، حمید دباشی، مجله ایران‌شناسی، سال ششم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۳، ص ۱۰۰. ۵-۱۸. حکایت‌های گلستان سعدي، محمد محمدی اشتهاردی، انتشارات نبوي، ۱۳۷۴، صص ۲۶، ۳۲، ۳۳. ۵-۱۹. برگزیده حکایات گلستان، با شرح ابیات و واژه‌های دشوار (گذری بر متون ادب اسلامی ۱)، علیرضا مرتضوي کرونې، کانون فرهنگ و هنر اسلامی، ۱۳۶۳، سراسر کتاب و ص ۶۳.

گلستان سعدي ، تصحيح متن علمي و انتقادي ... ، رستم موسي اوغلي علي‌يف، انستيتوي خاورشناسي فرهنگستان علوم اتحاد جماهیر شوروي، مسکو، ۱۹۵۹، ۴۸۷ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلي: ۱-۱. فهرست غلطنامه (ص ۵).
- ۱-۲. فهرست باب‌های گلستان (ص ۶).
- ۱-۳. متن گلستان سعدي و ذکر نسخه بدل‌ها با یادکرد مأخذ در پاورقي (صص ۴۸۷-۶).
۲. منابع اصلي: ۲-۱. نه نسخه خطي از کلیات و گلستان سعدي. ۲-۲. سه نسخه چاپ سنگي از کلیات و گلستان سعدي. ۲-۳. شرح‌های گلستان از سروري، شمعی و سودي. ۲-۴. گلستان سعدي، محمدعلي فروغي.
۳. رویکرد به آثار سعدي: ۳-۱. کتاب، متن همه گلستان است.
۴. اشاره: ۴-۱. در این کتاب برای نخستین بار نسخه‌های مختلف خطي، چاپي و شرح‌های گلستان به گونه‌ای گسترده مقابله شده و نسخه بدل‌ها با ذکر مأخذ در پاورقي نشان داده شده است.
- مقابله نزدیک به بیست نسخه خطي، چاپي و شرح و ترجمه گلستان، برای نزدیک شدن به صورت درست متن گلستان، به وسیله يك استاد روسي و انتشار آن به همت بلند انستيتوي خاورشناسي شوروي، نشان دیگری از دریافت ارزش و اهمیت گلستان سعدي در خارج از ایران است.
- برگردان فارسي مقدمه این کتاب که به دست خود علي‌يف صورت پذیرفته، در مجله راهنمای کتاب (آبان ۱۳۳۹، صص ۵۵۱-۵۴۰) به چاپ رسیده است. در آن مقدمه درباره تحریفات و تصرفاتی که از آغاز نشر گلستان در آن راه یافته و همچنین ضرورت تهیه متن علمي و انتقادي با مقابله نسخه‌های گوناگون سخن رفته و نسخه‌های مورد استفاده، معرفی شده است.
- به ادعای آن مقدمه برای تدوین کتاب حاضر از بیش از بیست نسخه خطي، چاپي، شرح و ترجمه گلستان بهره برده شده است، که برخی از این نسخه‌ها تاکنون در هیچ کدام از چاپ‌های گلستان در نظر نیامده‌اند.
- علي‌يف هیچ کدام از نسخه‌ها را به عنوان نسخه اساس قرار نداده و در موارد اختلاف به ذوق و سلیقه خود، یکی از نسخه بدل‌ها را برگزیده است. او خود در مقدمه یاد شده، در این باره نوشته است: "هیچ يك از آنها [نسخه‌ها] از حشو و زواید مبري نیست و حتي کهنه‌ترین این نسخ دارای متن اصلي گلستان نبوده، غیر از غلط و سهوهای کتابتي، حاوي تحریفات و تصرفات عمدي می‌باشد. بدین سبب مصلحت دیده نشد که یکی از این نسخه‌ها در اساس متن حاضر گلستان گذارده شود و بدین طریق بر ما ظاهر و یقین شد که باید متون همه نسخه‌های خطي و چاپي که مورد استفاده قرار گرفته‌اند، در معرض انتقاد و تحقیق گذارده شوند و این عمل را به قدر امکان انجام دادیم. حاصل اینکه متن کتابي که به نظر خوانندگان و محققین می‌رسد در نتیجه مطابقه و مقابله تمام نسخ و انتخاب بهترین شکلي، که زبان و سبک و وسایط و اسباب بدیعی و اطلاعات تاریخي مؤید آن باشد، تهیه شده است ...". (راهنمای کتاب، شماره چهارم، آبان ۱۳۳۹، ص ۵۴۹).
- ۴-۲. با آنکه برای تدوین و تنظیم کتاب حاضر زحمت زیادی کشیده شده، اما متن کتاب دچار اشکالاتي است که از ارزش علمي و کاربردي آن می‌کاهد. موارد زیر از جمله اشکالاتي است که تنها در دیباچه و باب نخست این چاپ از گلستان دیده می‌شود: یکی از نسخه‌های مقابله شده در این کتاب، گلستان به تصحیح مرحوم فروغي بوده است. علي‌يف بنا بر نوشته خود، از بین صورت‌های مختلف، مناسب‌ترین آنها را در متن خود جای داده و صورت نامناسب را به پاورقي برده است. اما با مراجعه به متن کتاب در می‌یابیم که در بسیاری از مواردی که متن این کتاب با متن فروغي اختلاف دارد، یا متن این کتاب بکلی نادرست است و یا ضبط فروغي که به پاورقي برده شده، از ضبط متن این کتاب مناسب‌تر است. موارد زیر برخی از این نمونه‌هاست:
 - ص ۱۹، س ۱۰: (بر گل سرخ از نم افتاده لمآلي) نادرست و "اوفتاده لآلي" که ضبط درست فروغي بوده به پاورقي منتقل شده است.
 - ص ۱۶، س ۱۰: (ترسمت بر نیاري دستار) علاوه بر غلط چاپي "نیاري" به جای "نیاوري"، "پر" که ضبط درست فروغي بوده به پاورقي منتقل شده است.
 - ص ۲۳، س ۴: (امید هست که روی ملال در نکشد از این سبب که گلستان نه جای دل تنگی است)
 - "از این سخن" که ضبط درست فروغي است به پاورقي برده شده و به جای آن صورت نامناسب "از این سبب" اختیار شده است.
 - ص ۱۱۶، س ۶: (افتاده است در جهان بسیار) نادرست و "اوفتاده است" که ضبط درست فروغي بوده به پاورقي منتقل شده است.
 - ص ۹۶، س ۸: (زورمندی مکن با اهل زمین) نادرست است، در پاورقي نیز، به صورت درست آن که در ضبط فروغي آمده (... بر اهل زمین) اشاره نشده است.
 - ص ۵۷، س ۷: (من نکردم شما حذر نکنید) نادرست است، در پاورقي نیز به صورت درست آن که در ضبط فروغي آمده (... حذر نکنید) اشاره نشده است.
 - ص ۳۴، س ۴: (هنوز نگران است که ملکش با دیگران است)، ضبط فروغي (ملکش با دیگران است) مناسب‌تر است، ولی در پاورقي به آن اشاره نشده است.
 - ص ۱۳، س ۱: (بگفتا من گل ناچیز بودم)، ضبط فروغي (... گلي ناچیز بودم) مناسب‌تر است، ولی در پاورقي به آن اشاره نشده است.
- در برخی از موارد نیز نسخه‌بدل پاورقي بر ضبط فروغي و علي‌يف ترجیح دارد، اما با این حال علي‌يف آن را برنگزیده است، موارد زیر از آن جمله است:

- ص ۱۵، س ۱۰: (چون نگه می‌کنم نماز بسی)، نسخه بدل "نمانده بسی" بهتر است.
- ص ۷۸، س ۹:

(گر بر سر و چشم ما نشینی بارت بکشم که نازینی)،

نسخه بدل "بر سر من ... بهتر است. ص ۶۲، س ۴ و ۵" (از حدت و سورت پادشاهان بر حذر باید بود که ... تحمل ازدحام عوام نکند)، نسخه بدل "نکنند" بهتر است.

در مواردی هم ضبط این متن بر متن مرحوم فروغی برتری دارد، یا ارزش همسانی دارند که در بسیاری از این موارد در پاورقی به ضبط فروغی اشاره نشده است. که برای پرهیز از درازی سخن از ذکر این نمونه‌ها چشم می‌پوشیم.

به این ترتیب نه به متن این کتاب می‌توان اعتماد مسلم داشت و نه به پاورقی آن.

۲-۴. اشتباهات نوشتاری این کتاب نیز بسیار بیشتر از آن است که در "فهرست غلطنامه"، در آغاز کتاب، آمده است. افزون بر آنچه نوشته آمد آقای محمدعلی موحد در مقاله‌ای برخی از اشکالات دیگر این کتاب را باز نموده‌اند، برای آگاهی بیشتر رک. گلستان سعدی تصحیح متن علمی و ... محمدعلی موحد، راهنمای کتاب، شماره سوم، خرداد ۱۳۴۰، صص ۲۷۶-۲۷۴.

۵. **تأثیرات و پاسخ‌ها:** ۵-۱. گلستان سعدی، به اهتمام دکتر محمدجواد مشکور، انتشارات اقبال، ۱۳۴۲، (یکی از مآخذ کتاب بوده

است). ۵-۲. سال‌شمار سفرهای سعدی، جان بویل، ترجمه اوانس اوانسیان، راهنمای کتاب، سال هیجدهم، شماره ۱۲-۱۱، دی -

اسفند ۱۳۵۴، صص ۷۹۷-۷۸۵. ۵-۳. تأثیر سعدی بر گوته، جهانگیر فکری ارشاد، وحید، شماره ۲۵، ۱۳۵۶، صص ۴۶-۴۲. ۵-۴.

برگزیده‌ای از گلستان سعدی، با معنی واژه‌ها و شرح ابیات دشوار (شاهکارهای ادبیات فارسی - ۲۸)، به کوشش کاوه گوهرین،

امیرکبیر، ۱۳۶۲، در سراسر گزیده از این کتاب استفاده شده است. ۵-۵. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی،

خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۰، ۲۱. ۵-۶. دامنی از گل - گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات

سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱. ۵-۷. کشف‌الابیات گلستان سعدی، محمود مدبری، نامواره دکتر محمود افشار، ۶، ۱۳۷۰، صص ۳۶۱۱-۳۵۹۲.

۵-۸. گلستان سعدی، کامیار عابدی، ادبستان، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۳۹)، اسفند ۱۳۷۱، ص ۱۹. ۵-۹. گلستان سعدی،

برات زنجانی، امیر کبیر، ۱۳۷۳، ص: پنج.

گلستان سعدی ، به کوشش محسن رضانی، پدیده، ۱۳۶۳، ۲۲۶ صفحه، قطع ۱۵*۲۵، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه (صص ۱۲-۳).

- معرفی شناسنامه سعدی و کارنامه و آثارش (ص ۳).

- توضیح درباره مراحل زندگی سعدی (ص ۴).

- اشاره به اختلاف نظر درباره مذهب سعدی (صص ۶-۵). با این نتیجه‌گیری: "سعدی هر مذهبی را که پذیرفته باشد، باز هم سعدی

است. ستاره‌ای درخشان در سپهر ادبیات ایران. سعدی پیش از آنکه به مذهب خاصی پیوسته باشد به ادبیات ایران و جامعه اسلامی

تعلق دارد" (ص ۶).

- توضیح درباره تصوف سعدی (صص ۷-۶). با این نتیجه‌گیری: "سعدی بیشتر بر تعالیم عرفانی در مسیر پند و اندرز و رسیدن به

برتری و بزرگی که شایسته آدمیت است توجه دارد. تصوف در نظر سعدی، صفای باطن و جمعیت خاطر و پاک‌ی اخلاق است. از سوی

دیگر استادان سعدی در دو قطب مخالف قرار دارند و سعدی مثل استادان خودش، شهاب‌الدین سهروردی و ابوالفرج بن جوزی پیروی از

سنت و شریعت را توصیه می‌کند، اما نه سهروردی می‌شود که یکسره خود را تسلیم رؤیاهای صوفیانه کند و نه ابن جوزی می‌شود تا

صوفیه را بکلی فریب‌خورده دیو و شیطان بپندارد ... " (ص ۷).

- توضیح درباره بوستان و مطالب آن (صص ۹-۷). از جمله: "بوستان شاهکاری است بی‌نظیر در ادبیات فارسی و سعدی با نبوغی

شگفت‌انگیز مطالب اخلاقی و تربیتی را با زبانی روان و مملو از فصاحت بیان کرده است" (ص ۹).

- توضیح درباره گلستان و مطالب آن (ص ۹). از جمله: "سعدی در این کتاب انسان را با دنیای او و همه معایب و محاسن و با تمام

تضادها و تناقض‌هایی که در وجود او هست، تصویر می‌کند ... " (ص ۹).

- توضیح درباره قصاید، غزلیات و زبان سعدی (صص ۱۲-۱۰).

۱-۲. متن کامل گلستان سعدی (صص ۲۱۴-۱، با شماره جدید).

۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. مآخذ متن اصلی کتاب مشخص نشده است. ۲-۲. در مقدمه کتاب، از مآخذی چون: مقالاتی درباره زندگی و

شعر سعدی، قلمرو سعدی، با کاروان حله، مکتب عرفان سعدی و ... استفاده شده است.

۳. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. کتاب، متن کامل گلستان با مقدمه‌ای درباره سعدی است.

۴. **اشاره:** ۴-۱. با آنکه کاغذ و چاپ این کتاب نفیس و مقدمه آن با خط زیبای نستعلیق خوشنویسی شده است، ولی قطع

(۱۵*۲۵) و صفای آن چندان مناسب نیست.

۴-۲. در متن کتاب از نظر سجاوندی و نقطه‌گذاری، از قاعده مرسوم پیروی نشده است. به عنوان مثال عبارت آغازین دیباچه

گلستان به گونه زیر نقطه‌گذاری شده است: "منت خدای را عزوجل! که طاعتش موجب قربت است - و به شکر اندرش مزید نعمت *

هر نفسی که فرو می‌رود ممد حیات است - و چون برمی‌آید مفرح ذات - پس در هر نفسی دو نعمت موجود است - و بر هر نعمتی

شکری واجب*".

دانسته نیست چرا به جای ویرگول، نقطه و دو نقطه و ... نشانه‌هایی چون خط تیره، ستاره و ... نهاده شده است.

۴-۳. عمده مطالب مقدمه کتاب که مطالب ارزنده‌ای هم هست از نوشته‌های دیگران برگرفته شده است، ولی نشانی این نقل‌قول‌ها

در مآخذ مورد استفاده، مشخص نشده است و تنها در پایان مقدمه، نام چند مآخذ نوشته شده است.

۴-۴. مآخذ اصلی متن گلستان و شیوه کارکرد مشخص نشده و کتاب از غلط‌های نوشتاری و چاپی نیز در امان نمانده است، برای

نمونه، در ص ۵ مقدمه، چند بیت از یک قصیده مثال آورده شده است که در هر بیت از پنج بیت نخست آن، یک اشتباه به چشم

می‌خورد: ب ۱: ای یار غار و سید و ... (ای یار غارسید و ...) و ب ۲: مردان قدیم ... (مردان قدم ...) و ب ۳: مال و تن جان ... (مال و

تن و جان ...) و ب ۴: گر خواجوی ... (گر خواجه) و ب ۵: فیل خانه (خیل خانه) و

گلستان سعدی ، به کوشش دکتر برات زنجانی، امیرکبیر، ۱۳۷۳، ۲۹۸ صفحه (۲۶۴+۳۴)، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست حکایات گلستان، به تفکیک ابواب (بدون شماره صفحه در ۶ صفحه).

۱-۲. توضیح درباره سعدي و تاريخ تولد او با استناد به نه مورد از اشعار و عبارات بوستان و گلستان براي اثبات اين نظر كه: " سعدي در نيمه دوم قرن ششم يعني در حدود ۵۸۰ به دنيا آمده و در پانزده سالگي از محضر ابوالفرج بن جوزي استفاده کرده و در سي‌واند سالگي شاعري پرکار بوده و شعرش در كتابي چون مرصادالعباد نجم‌الدين رازي جاي خوش گرفته است. " (صص: يك تا سه).

۱-۳. تأكيد بر قدرت سخنوري سعدي و ذكر تاريخ وفات او (صص: سه تا چهار). ۱-۴. پيش‌گفتار - توضيح درباره نسخه‌هاي تصحيح شده بوستان و معرفي نسخه‌هاي خطي گلستان پكن " ... در سال ۱۳۵۶ ... در دانشگاه پكن اتفاق مسافرت افتاد، در آنجا دو نسخه خطي از گلستان سعدي يافتم كه هنوز باد خزان بر اوراق آن دست تپاول نيافته بود و گردش زمان گم نكرده ... آن دو نسخه را مطالعه و با نسخه فروغي مقابله و مطابقه و موارد اختلاف را يادداشت كردم و در حاشيه قرار دادم ... اينك تحفه‌اي از گلستان را ذكر اختلاف نسخه‌هاي كشف شده به پيشگاه بوستان و محضر اهل بينش و دانش تقديم مي‌دارد ... كتاب گلستان سعدي از همان آغاز تاليف شهرت يافته و مورد علاقه مردم بود، به همين سبب به احتمال قريب به يقين در دوره خود سعدي نسخه‌هايي از گلستان به چين برده شده و اين نسخه‌ها به دليل آنكه فارسي‌زبانان از لحاظ جمعيت اندك بودند، كمتر استنساخ شده و در نتيجه از تصرف كاتبان محفوظ مانده است. و دو نسخه‌اي كه ما در چين به دست آورديم از همان نسخه‌هاي نخستين دوره خود سعدي است كه در قرن هفتم نوشته شده، خوشبختانه يكي از اين دو نسخه با نسخ ديگر كه بعدها به چين برده شده مقابله و اختلاف مهم را در حاشيه صفحات ذكر کرده‌اند ... و در سراسر كتاب بيش از هزار كلمه و تركيب معني شده است و علاوه بر آن در اغلب صفحات تلفظ چيني بعضي از اسامي و لغات با خط فارسي در زير آنها نوشته شده است ... در سراسر كتاب صدها مورد معني چيني لغات فارسي با خط فارسي در زير آنها داده شده ... دو نسخه يافت شده اندك اختلافي با هم دارند، با اين وجود در اغلب موارد با نسخ اقدم برابر هستند و علاوه بر آن نكات تازه‌اي هم دارند كه اصالت آنها را قوت مي‌بخشد و اين تازه‌ها را ذوق سليم از سعدي مي‌داند كه در طول زمان به دست نساخ تحريف و يا حذف و فراموش شده است ... (صص: پنج تا نه).

- ذكر بعضي از اختلافات موجود در متن دو نسخه پكن با نسخ ديگر گلستان (صص: ده تا چهارده) نتيجه اينكه: " نگارنده معتقد است كشف اين نسخ از اتفاقات مهم تاريخ ادب فارسي است كه ما را در تصحيح گلستان سعدي ياري مي‌كند (ص: پانزده).

۱-۵. مقدمه - توضيح درباره امتياز نسخه‌هاي پكن: " اين نسخه‌ها به وسيله تجار قديم مسلمان فارسي زبان به پكن برده شده ... از لحاظ متن به هم خيلي نزديك و تقريباً دست نخورده باقي مانده‌اند ... اين نسخه‌ها فاقد تاريخ كتابت هستند. متخصصان چيني با آزمايشي كه در جنس كاغذ و مركب آن کرده‌اند، آنها را متعلق به قرن هفتم، يعني دوره حيات سعدي دانسته‌اند ... اصالت و درستي اين نسخه‌ها با مقابله و مقايسه نسخه چاپي مرحوم فروغي بسيار واضح است (صص: نوزده و بيست).

۱-۶. بيان ۲۹ نمونه از اختلافات و تفاوت‌هاي مهم گلستان خطي پكن با چاپ فروغي (صص: بيست و يك تا بيست و پنج).

۱-۷. سه صفحه از عكس نسخه خطي گلستان پكن (صص: بيست‌وشش تا بيست‌وهشت).

۱-۸. متن گلستان (بر اساس نسخه فروغي) با ذكر موارد اختلاف نسخ پكن در پاورقي صفحات (صص ۱۸۲-۱).

۱-۹. معني لغات، تركيبات و شرح مشكلات (صص ۲۲۸-۱۸۳).

۱-۱۰. كشف الابييات با شماره صفحه (صص ۲۵۱-۲۲۹).

۱-۱۱. فهرست آيات با ذكر شماره صفحه (ص ۲۵۳).

۱-۱۲. فهرست احاديث و عبارات عربي با ذكر شماره صفحه (صص ۲۵۶-۲۵۵).

۱-۱۳. فهرست اشعار عربي با ذكر شماره صفحه (صص ۲۶۰-۲۵۷).

۱-۱۴. فهرست اعلام (صص ۲۶۴-۲۶۱).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. گلستان، تصحيح محمدعلي فروغي. ۲-۲. دو نسخه خطي از گلستان (رك. ۱-۳).

۲. رويکرد به آثار سعدي: ۲-۱. كتاب تمام متن گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. از ممتازترين ويژگي‌هاي اين كتاب اين است كه براي نخستين بار دو نسخه از ديگر نسخه‌هاي كهن گلستان شناسايي، معرفي و بررسي شده است. مصحح اين نسخه‌ها را در پكن يافته است (كتابخانه يا موزه محل نگهداري اين نسخ را مشخص نكرده است) و آن نسخه‌ها را با نسخه مصحح فروغي مقابله کرده و ضمن اساس قراردادن نسخه فروغي، موارد اختلاف را در پاورقي صفحات نگاشته است.

با آن كه احتمال وجود نسخ بسيار كهن از آثار سعدي، در چين، زياد است، اما متن اين نسخه‌ها به دليل نداشتن تاريخ كتابت و اختلاف زياد با نسخه‌هاي ديگر نياز به تأمل و دقت بيشتري دارد.

۴-۲. فهرست‌هاي مختلفی كه در پايان كتاب (صص ۲۸۴-۱۸۳) تنظيم شده و با ذكر نشاني صفحه‌ها، نگاشته شده، از ديگر امتيازات اين كتاب است.

۵. تأثيرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. كشف الابييات بوستان و گلستان سعدي، به كوشش دكتر برات زنجاني، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۵، در بخش گلستان، (صص ۳۹۲-۳۱۲) از اين كتاب استفاده شده است.

گلستان سعدي ، با تصحيح و مقدمه محمد محيط طباطبايي، خط امير فلسفي، ناشر: سيدعبدالله موسوي ديزكوهي، ۱۳۷۱، ۲۲۶ صفحه (۲۸۵+۴۱)، قطع: وزيري، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. مقدمه (صص: يك تا سي و نه).

۱-۱-۱. توضيح درباره وجه تخلص سعدي و يادکرد نظرات مختلف: " ... برخي او را منسوب به سعد زنگي پدر اتابك ابوبكر دانسته و بعضي ديگر او را به سعد پسر ابوبكر نسبت داده‌اند " (ص: يك).

- تأكيد بر انتساب سعدي به دودمان " سعد عباده انصاري صحابي " و اخذ تخلص از نام قبيله بني‌سعد با اشاره به دو بيت از سعدي كه در آن اشاره به " بني‌سعد " شده است.

۱-۱-۲. يادکرد روايت‌هاي مختلف درباره اسم و كنيه و لقب سعدي، با اين نتيجه‌گيري: " اعتبار روايت ابن فوطي به مناسبت قدمت و ارتباطش با سعدي، اين ارزش و قابليت را دارد كه تا به مآخذ معتبرتر از آن در ترجمه حال سعدي دست نياييم، همان مصلح‌الدين ابومحمد عبدالله را در مورد لقب و كنيه و اسم سعدي به كار بريم و روايت‌هاي ديگر را براي ضبط، تنها به حافظه تاريخ بسپاريم " (ص: پنج).

۱-۱-۳. بررسي نظرات مختلفی كه درباره سال تولد سعدي و مدت عمر او بيان شده است، با نقد و رد نظر عبدالعظيم قريب و عباس اقبال (صص: شش تا دوازده). " مرحومان قريب و اقبال براي به كرسي نشاندن فرضيه تقليل سن سعدي، ناگزير از قبول يك اصل نايچا، بلكه پندار خطرناكي درباره او شده‌اند و بنا را بر آن گذارده‌اند كه سعدي در گلستان و بوستان خود از ايراد حكايات و امثال و نقل وقايع، ابتدا قصد اخبار و اعلام رويداد يا اعلان ماوقع براي ضبط در حافظه قاري و مستمع، نداشته است. بلكه تنها قصد انشاي موضوعاتي تصوري و فرضي براي بيان نتيجه‌گيري‌هاي اخلاقي دارد و ديگر بدانچه شخصيت اخلاقي و فرهنگي او را مخدوش، بلكه در معرض تهديد دروغ‌گوئي مصلحت‌آمیز قرار مي‌دهد، نينديشيده‌اند ... " (ص: هشت).

- استناد به بیت " الا ای که عمرت به هفتاد رفت - مگر خفته بودی که بر باد رفت " در بوستان و نیز " پیر هفتاد ساله جونی میکره ... " در گلستان و نتیجه‌گیری آنکه: " بنابراین می‌توان سعدی را به طور تقریب از موالید سال ۵۹۰ هجری به بعد پنداشت که در دهه ششم از قرن هفتم هجری، دهه هفتم از عمر خود را می‌گذرانده است " (ص: دوازده).

۱-۱-۴. بررسی سفرهای سعدی و زمان آنها (صص: سیزده تا هفده).

۱-۱-۵. معرفی برخی از معاصران نامدار سعدی (صص: هفده تا نوزده).

۱-۱-۶. اشاره به اقامت طولانی سعدی در شام و تأثیرپذیری از آنجا (صص: هیجده تا بیست و دو).

۱-۱-۷. توضیح درباره اوضاع اجتماعی فارس در سال‌های آخر عمر سعدی (صص: بیست و پنج تا بیست و پنج).

۱-۱-۸. نقل چند روایت در خصوص سال وفات سعدی (صص: بیست و پنج تا بیست و هفت) و نتیجه اینکه: " روز ۲۷ ذی‌حجه سال ۶۹۱ هجری را باید سال و ماه و روز وفات سعدی دانست و به تواریخ دیگری که در تاریخ گزیده (۶۹۰) و در تذکره الشعراء دولتشاه (شوال ۶۹۱) و در کتاب الحوادث‌الجامعه عربی (۶۹۴) ذکر شده است، نمی‌توان اعتماد کرد " (ص: بیست و هفت).

۱-۱-۹. معرفی کوتاه آثار سعدی در کلیات او (صص: بیست و هفت تا بیست و نه).

۱-۱-۱۰. معرفی برخی از نسخه‌های خطی و چاپی گلستان و نقد و بررسی بعضی از آنها (صص: سی تا سی و هفت).

۱-۱-۱۱. معرفی نسخه خطی گلستان مورد استفاده متن حاضر و بیان روش کار در چاپ این نسخه (صص: سی و هفت تا چهل). " در اثنای مراجعه به چندین نسخه خطی کهنه و متوسطی که در کتابخانه‌های عمومی تهران دسترسی بدانها میسر بود و در ضمن مقایسه آنها با یکدیگر، چنین دریافتیم که یکی از نسخه‌های کتابخانه مجلس شورای ملی سابق که تاریخ تحریر آن از حدود هزار هجری چندان نمی‌گذرد و قراین خط و کاغذ و تذهیب سرلوح، صحت تاریخ ۱۰۰۲ را که با حذف صفر اعشاری قلم‌بند شده است، تأیید می‌کند، نسخه‌ای اصیل و معتبر و واجد مختصاتی است که قدمت اصل آن را تأیید می‌کند ... به طور کلی این نسخه را جوابگوی تقاضای فکر جدید خود دیدم و درصدد برآمدم شیوه کاری که در مورد متن حافظ معهود مراعات شد، در تهیه متن این گلستان هم از روی صورت عکس‌برداری شده، مورد عمل قرار گیرد ... " (ص: سی و نه).

۱-۱۲. متن گلستان (صص ۱-۲۸۵).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. یک نسخه خطی گلستان (رک. ۱-۱-۱۱). در مقدمه کتاب نیز از منابعی استفاده شده، از جمله: ۲-۲. گلستان، عبدالعظیم قریب. ۲-۳. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی. ۲-۴. گلستان، رستم علی‌یف.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. بجز مقدمه، بقیه کتاب متن کامل گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب که با خط زیبای نستعلیق به قلم امیر فلسفی نوشته شده با کاغذ مرغوب و چاپ و صحافی عالی در سال ۱۳۷۱ منتشر شده است. آقای محیط طباطبایی که پیش از این در نوشته‌های دیگر خود نیز تاریخ زندگی سعدی را بررسی کرده و بویژه درباره تخلص سعدی نظر تازه‌ای را بیان داشته است، (انتساب به قبیله بنی‌سعد) در مقدمه بلند و عالمانه این کتاب هم، بر نظرات پیشین خود پای فشرده و درباره سعدی اطلاعات مفیدی را در اختیار خوانندگان عمومی کتاب نهاده است.

۴-۲. نقد سخن برخی از صاحب‌نظران، از جمله عبدالعظیم قریب، عباس اقبال و نقد روش برخی از مصححان گلستان از جمله محمدعلی فروغی و رستم علی‌یف بر ارزش مقدمه افزوده است. البته همه آنچه نوشته شده پذیرفتنی نمی‌نماید، به عنوان نمونه (در صص: شش تا ده) نگارنده استناد به عدد پنجاه در بیت " ای که پنجاه رفت و در خوابی ... " را برای تعیین تولد سعدی رد می‌کند ولی (در صص: یازده و دوازده) خود با قاطعیت به عدد هفتاد در بیت " الا ای که عمرت به هفتاد رفت ... " استناد می‌جوید و

۴-۳. این کتاب با عنوان " گلستان سعدی، با تصحیح و مقدمه استاد محمد محیط طباطبایی " به چاپ رسیده است، اما در واقع تصحیحی صورت نگرفته، زیرا کتاب حاضر تنها بر اساس یک نسخه خطی و بدون اعمال نظر به چاپ رسیده است، مرحوم محیط طباطبایی خود در این باره نوشته‌اند: " ... از روش مرحوم قریب در چاپ نسخه گلستان خط میرعماد، با این تفاوت، پیروی کردم که نه بر آن چیزی افزودم و نه از آن چیزی کاستم، بلکه کلمات و عباراتی که در متن بی‌غلط نوشته شده بود، به حالت خود باقی گذاردم، ولی حروف یا کلمه‌ای که به صورتی نادرست و یا خط خورده و تراشیده دوره‌ای بعد تجدید و تکمیل شده بود، به ضبط همان صورت موجود دوم اکتفا ورزیدم " (صص: سی و نه و چهل).

گلستان سعدی ، محمدعلی فروغی، به خط فاتح عزت‌پور کردستانی، تذهیب استاد احمری، ۱۳۶۸، انتشارات اسماعیلیان، ۴۱۲ صفحه (۲۹۶+۱۶)، قطع: سلطانی، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (صص ۱-۱۶).

۱-۲. گفتاری از ناشر، درباره انگیزه چاپ کتاب حاضر (صص ۱-۲، شماره جدید).

۱-۳. مقدمه، مختصری در احوال شیخ سعدی و چگونگی سخن او، به قلم محمدعلی فروغی، که در سال ۱۳۱۹ به عنوان مقدمه‌ای بر " گلستان برای دبیرستان‌ها " نگاشته‌اند (صص ۳-۲۴).

۱-۴. متن گلستان به خط نستعلیق، با معنی برخی از واژه‌ها در پاورقی (صص ۲۵-۳۴۷).

۱-۵. توضیحاتی درباره برخی از واژه‌ها، اصطلاحات و ابیات، زیر عنوان " توضیحات و تذکرات " البته این توضیحات از محمدعلی فروغی است (صص ۲۸۰-۳۴۸).

۱-۶. ترجمه اشعار عربی گلستان (صص ۳۹۶-۳۸۲).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. گلستان سعدی، محمدعلی فروغی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب متن تمام گلستان و توضیحاتی درباره آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب با خط زیبای نستعلیق و تذهیب همه صفحه‌ها در قطع بزرگ (۲۵*۳۵) به گونه‌ای نفیس، برای خوانندگان ویژه به چاپ رسیده است. و توضیحات مقدمه و پایان کتاب که از مرحوم محمدعلی فروغی است، بر ارزش آن افزوده است. اما شایسته بود همچنان که در صفحه‌شناسنامه کتاب، نویسنده مقدمه معرفی شده است، اولاً مأخذ این کتاب و ثانیاً مأخذ توضیحات پایانی نیز مشخص می‌شد. یا دست کم نوشته می‌شد که توضیحات پایانی از مرحوم فروغی است.

گلستان سعدی ، به اهتمام دکتر محمدجواد مشکور، انتشارات اقبال، ۱۳۴۲، ۲۸۱ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه مصحح (صص: الف تا ه).

- اشاره به بهره‌گیری استادانه سعدی از آثار پیشینیان در تألیف گلستان (صص: الف تا ب).

- توضیح درباره ویژگی‌های نثر گلستان: " شهرت گلستان به سبب شیوایی و روانی آن و اشتمالش بر زبده حکایات و سیر و حکم و امثال است و شاید به جهت همین جامعیت باشد که قریب هفت قرن است که پیوسته بر زانوی کودکان هفت‌ساله و در کنار پیران هفتاد ساله قرار داشته است.

سعدی در گلستان از تکرار و ترداد و صناعات متکلفانه ادبی، چه لفظی، چه معنوی، احتراز جسته و خود را به سجع‌آوری مقید نکرده، و الفاظ را تا جایی پرورده است که قالب معنی را سزد و صنایع بدیعی را تا حدی جایز دانسته که آداب سخندانی را شاید، و این هنری است که او را در برابر دیگر هنرمندان سرفراز ساخته و مقلدان از روش خود را از نگارش کتاب‌هایی مانند نگارستان، بهارستان، ملبستان و پریشان، پشیمان و سرافکننده کرده است ... " (صص: ب و ج).

- اشاره به اختلافات فراوان در متن گلستان و توضیح درباره روش تصحیح کتاب مورد نظر: " ... برای عرضه کردن يك متن انتقادی و صحیح نسخه طبع گلستان مرحوم فروغی را که از نظر قدمت و صحت در نظر ارباب ادب، مرجح است، متن قرار داده، دو نسخه دیگر مزبور را، یعنی گلستان تصحیح شده استاد قریب که در ذیل صفحات به علامت " ق " و طبع روسیه که به علامت " ط ر " نشان داده شده است، نسخه بدل قرار داد ... " (صص: د و ه).

۱-۲. متن گلستان با یادکرد نسخه بدل‌ها در پاورقی (صص ۲۰۹-۱).

۱-۳. حواشی و تعلیقات توضیح درباره برخی از عبارات‌ها و ابیات (صص ۲۴۸-۲۱۱).

۱-۴. ذکر معنی برخی از واژه‌های متن گلستان (صص ۲۶۷-۲۴۹).

۱-۵. فهرست‌ها: فهرست آیات، فهرست احادیث و عبارات عربی، فهرست اشعار عربی، فهرست اصطلاحات، فهرست عبارات و اشعار شرح شده و فهرست اعلام (صص ۲۷۶-۲۶۹).

۱-۶. غلطنامه (يك صفحه بدون شماره).

۲. منابع اصلی: الف: متن گلستان. ۲-۱. گلستان، تصحیح محمدعلی فروغی. ۲-۲. گلستان، تصحیح رستم علی‌یف. ۲-۳. گلستان، تصحیح عبدالعظیم قریب گرکانی. ب: توضیحات پایانی. ۲-۴. قرآن کریم و نهج‌البلاغه. ۲-۵. امثال و حکم دهخدا. ۲-۶. مجمع‌الامثال میدانی. ۲-۷. متنبی و سعدی، حسین‌علی محفوظ.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. همه کتاب متن گلستان و توضیح درباره آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب ارزشمند با مقابله سه نسخه مشهور گلستان (تصحیح فروغی، رستم علی‌یف و قریب گرکانی) سامان یافته است. یادکرد نسخه بدل‌ها با ذکر مأخذ و شماره صفحه آن در پاورقی، بر ارزش علمی و کاربردی آن افزوده است. اما متأسفانه این بنده هم‌اکنون توفیق آن را ندارد که برای بررسی کتاب هر سه نسخه را يك بار دیگر مقابله کند.

۴-۲. واژه‌نامه، فهرست‌های چندگانه و توضیحات پایانی کتاب نیز بسیار سودمند است، این توضیحات حاصل استفاده از منابع گوناگون است، و بیش از همه از قرآن کریم، نهج‌البلاغه، کتاب متنبی و سعدی حسین‌علی محفوظ، امثال و حکم دهخدا، مجمع‌الامثال میدانی، اعلام زرکلی و ... بهره برده شده است.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. شرح گلستان، دکتر محمد خزائلی، انتشارات جاویدان، بهار ۱۳۶۳ (چاپ پنجم)، ص ۸، ۵-۲. سعدی و خانه و خانواده، احمد احمدی بیرجندی، ذکر جمیل سعدی، ج ۱، ۱۳۶۴، صص ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۱۰۱، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۵-۳. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۴۱۳، ۴۲۳، ۴۴۷، ۴۷۳، ۵-۴. گلستان سعدی، کامیار عابدی، ادبستان، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۳۹)، اسفند ۱۳۷۱ ص ۱۹، ۵-۵. گلستان سعدی، برات زنجانی، امیرکبیر، ۱۳۷۳، ص: پنج.

گلستان سعدی شیرازی ، به خط اسماعیل نیک‌بخت، ویرایش و نگارش دیباچه: منوچهر آدمیت، انتشارات آتلیه هنر، ۱۳۷۵، ۱۸۲ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۴۲۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. پیش‌گفتار ناشر (صص: سه و چهار).

۱-۱-۱. اشاره به ارزش آثار سعدی و نفوذ آن در اثر ترجمه‌های مکرر در کشورهای دیگر (ص: سه).

۱-۱-۲. توضیح درباره انگیزه انتشار کتاب حاضر (ص: چهار).

۱-۲. مقدمه کتاب به قلم منوچهر آدمیت (صص: شش تا هفده).

۱-۲-۱. توضیح درباره نام، نسب، تخلص، تولد، مسافرت و تحصیلات سعدی (صص: شش تا سیزده).

۱-۲-۲. اشاره به آثار مختلف سعدی و توضیح درباره گلستان و ارزش ادبی و اجتماعی آن و تأثیر آن در نثر فارسی (صص: چهارده تا هفده). ۱-۳. فهرست مطالب (ص: هجده).

۱-۴. متن گلستان سعدی با خط نستعلیق اسماعیل نیک‌بخت (صص ۱۶۵-۱).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. گلستان سعدی (نشانی مأخذ مشخص نشده است).

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن کامل گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب با خط زیبای نستعلیق نوشته شده و با کاغذ عالی به گونه‌ای نفیس و شایسته به چاپ رسیده است. تشعیر و نقاشی صادق صندوقی نیز بر زیبایی کتاب افزوده است.

مقدمه کتاب که به قلم منوچهر آدمیت به نگارش درآمده، با آنکه سخن تازه‌ای را شامل نیست، اما با بهره‌گیری از نوشته‌ها و نظرات گوناگون و انشای مناسب، گزارش جامع و سودمندی از زندگی و آثار سعدی را ارائه داده است. با این همه شایسته بود مأخذ متن کتاب نیز معرفی می‌شد، که اشاره‌ای بدان نشده است.

انتشارات آتلیه هنر، بوستان سعدی را نیز به همین گونه هنری چاپ کرده است.

گلستان سعدی ، به خط یاقوت مستعصمی، به کوشش بدری آتابای، چاپ تابان، ۱۳۴۶، ۲۴۷ صفحه (۱۱+۳۳۶)، قطع: رحلی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه به قلم بدری آتابای (صص ۱-۱۱).

- توضیح درباره کاتب و ویژگی‌های نسخه گلستان به خط یاقوت مستعصمی: " این نسخه چنانکه گذشت به خط یاقوت مستعصمی در تاریخ ۶۶۸ هجری قمری، یعنی تقریباً دوازده سال پس از تألیف کتاب گلستان و بیست و سه سال پیش از تاریخ مرگ شیخ اجل سعدی کتابت شده است (ص ۱).

چون نسخه به دست کاتبی نوشته شده که به زبان فارسی تسلط کامل نداشته است، نسخه‌ای را که برای استنساخ به او داده‌اند تمامی کلمات را با حرکات نگاشته‌اند و در این نسخه که از روی آن نوشته شده است، همگی حرکات نیز نقل گردیده و در نتیجه تلفظ متداول هفت قرن پیش کلمات در آن محفوظ مانده ... " (ص ۲).

- یادکرد برخی از اختلافات نسخه یاقوت مستعصمی با متن بعضی از نسخه‌های دیگر (صص ۲-۳).
- مقابله برخی از عبارات نسخه مورد نظر با نسخه گلستان به تصحیح رستم علی‌یف (صص ۷-۳).
- ادامه توضیحات درباره نسخه مورد نظر، از جمله: "به نظر می‌رسد این نسخه از انشاهای اولیه گلستان سعدی است که بعدها خود سعدی بعضی حکایات را به آن افزوده و تصرفاتی در بعضی عبارات و مطالب آن کرده است. و اگر اختلافی در این نسخه با نسخه‌های دیگر قدیم و جدید مشاهده شود ممکن است که در مدت بیست و چند سالی که پس از کتابت این نسخه سعدی هنوز حیات داشته است، خود وی تغییراتی در کلمات و عبارات و مطالب آن داده و حکایاتی به آن افزوده است (صص ۸-۷).
۱-۲. تصویر کامل متن گلستان به خط یاقوت مستعصمی (صص ۳۳۶-۱).
۲. منابع اصلی: ۲-۱. نسخه خطی گلستان سعدی به خط یاقوت مستعصمی. ۲-۲. گلستان سعدی، تصحیح رستم علی‌یف (۱۹۵۹).

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. کتاب، متن گلستان است.
۴. اشاره: ۴-۱. چاپ و انتشار نسخه گلستان به خط یاقوت مستعصمی از ارزشمندترین اقداماتی است که در پیوند با آثار سعدی در سال ۱۳۴۶ انجام گرفته است. با آنکه برخی از صاحب‌نظران در صحت این نسخه تردید کرده‌اند و این تردید نیز چندان بی‌وجه نمی‌نماید، اما ارزش این اقدام در این است که تصویر کامل این نسخه برای داوری در اختیار پژوهشگران قرار دارد. بدین آثاری در مقدمه نوشته‌اند: "نگارنده برای طبع و نشر این نسخه می‌توانست آن را با مطالعه و مقابله با سایر نسخه‌ها آماده سازد و اختلافات آن را با سایر نسخه‌های قدیم و جدید متذکر شود، و ابتدا هم به همین کار اقدام و تمامی نسخه برای چاپ استنساخ گردید، ولی چون اختلاف در کلمات و عبارات و ترتیب حکایات به اندازه‌ای بود که توضیح آن ممکن بود خواننده را از اصل موضوع دور کند، بر آن شد بدون اینکه تصرفی در ترتیب عبارات و حکایات کند آن را عیناً به نظر اهل ذوق و تحقیق برساند ...".
با این همه، چنانچه ایشان این نسخه را با نسخه‌های معتبر دیگری مقابله کرده و با یادکرد نسخه بدل‌ها، اختلافات را نمایانده بودند، بر ارزش این اثر بسیار افزوده می‌شد.

این اثر افزون بر ارزش نسخه‌شناسی، از دیدگاه هنر خوشنویسی نیز بسیار ارزنده است.
مطالعه کامل این نسخه و مقابله آن با نسخه‌های دیگر، برای داوری درست هنوز برای این بنده میسر نشده است. این اقدام را با امید به یاری خداوند به زمانی دیگر وامی‌نهم.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. قدیم‌ترین نسخه دیباچه گلستان در کتابخانه آستان قدس، عزیزالله جوینی، نامه آستان قدس، دوره هفتم، شماره چهارم، [۱۳۴۷]، ص ۷۴، (درباره نسخه چاپ نشده آن است). ۵-۲. سیاحت یاقوت در گلستان شیخ اجل، فصل‌نامه هنر، شماره پانزدهم، بهار ۱۳۶۷، صص ۲۲۵-۲۳۲. ۵-۳. دولت نه به کوشیدن است، چاره کم جوشیدن است، دکتر ماهیار نوابی، نامگانی علی سامی، ۱۳۷۰، ص ۲۸. ۵-۴. دامنی از گل گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۱. ۵-۵. گلستان سعدی، با تصحیح و مقدمه محمد محیط طباطبایی، به خط امیر فلسفی، ناشر: سیدعبدالله موسوی دیزکوهی، ۱۳۷۱، ص: سی‌ویک.

گلستان سعدی، به اهتمام حبیب یغمایی، شرکت طبع کتاب (چاپخانه فرهنگ)، ۱۳۱۶، ۱۹۴ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه کتاب (صص: ا تا د)؛ توضیح درباره روش تصحیح کلیات سعدی توسط محمدعلی فروغی و معرفی نسخه "لردگرینوی" انگلیسی، که در موزه لندن نگهداری می‌شود و متن کتاب حاضر بر اساس آن است: "نسخه‌ای از گلستان و بوستان که در سال ۷۲۰ قمری کتابت یافته متعلق به لردگرینوی انگلیسی و در کتابخانه موزه لندن است و نیز نسخه دیگری از کلیات شیخ که تاریخ کتابت آن ۷۲۸ است، در لندن متعلق به کتابخانه هند می‌باشد ... در موقع مقابله نسخه‌ها معلوم شد که نسخه موزه لندن از نظر اعتبار و صحت، شایسته کمال توجه و اعتماد است. پس برای اینکه این نسخه نیز در دسترس عموم فضلا واقع شود ... اینجانب به چاپ آن اقدام و اهتمام کردم ... موارد اختلاف این نسخه با نسخه‌های معتبر دیگر بسیار ... است و اهل فن و تحقیق که به تصحیح گلستان اهتمام، می‌ورزند و خاطری آسوده و فارغ دارند، شایسته است که در آن کمال تأمل مرعی دارند و متوجه باشند که بعضی حکایات و اشعار را مطلقاً ندارد و ترتیب حکایات در بعضی موارد برخلاف دیگر نسخه‌های معتبر است ... (صص ا تا د).

۱-۲. متن گلستان (صص ۱۸۲-۱).
۱-۳. فهرست نام‌های خاص (صص ۱۸۷-۱۸۳).
۱-۴. فهرست حکایت‌های گلستان (صص ۱۹۴-۱۸۸).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. نسخه خطی گلستان کتابخانه موزه لندن متعلق به لردگرینوی انگلیسی، کتابت ۷۲۰ ق. ۲-۲. نسخه‌های خطی گلستان که مشخصات آنها ذکر نشده است.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. تمام کتاب، متن گلستان و توضیح درباره آن است.
۴. اشاره: ۴-۱. متن این کتاب که دقیقاً براساس نسخه خطی کتابخانه موزه لندن (نسخه متعلق به لرد گرینوی انگلیسی) چاپ شده، به جهت قدمت آن نسخه (۷۲۰ ه.ق) بسیار ارزشمند است.

۴-۲. این کتاب بدون دخالت در املا و رسم‌الخط نسخه اصلی، به چاپ رسیده و در مقدمه آمده است: "به این نظر که بیشتر مورد استفاده و دقت اهل فن و تحقیق واقع گردد، متن کتاب را بی‌هیچ تغییر و تبدیل با نهایت احتیاط با همان رسم‌الخط و املا اصلی به چاپ رساندم" (ص: ج). به همین دلیل شیوه نگارش قدیمی است، از جمله: چ به صورت ج: همچنان (همچنان)، جویرشد (جو پر شد). که به صورت کی: زاهد کی درم گرفت و دینار (زاهد که درم گرفت و دینار) و ... پ به صورت ب: بسر (پسر)، پادشاه (پادشاه) و ... گ به صورت ک: بندکان (بندگان)، کل (گل) و ... در موقعی که ذال معجم است به صورت ذ: فرموده (فرموده) رسید (رسید) مثلاً در بیت زیر ده حرف به شکل نگارش قدیم ضبط شده است:

کی از جنکال کرکم در ربودی جو دیدم عاقبت خود کرک بودی
(ص ۴۶۴، س ۲۰)

البته این روش به صورت یکدست در تمام کتاب رعایت نشده است. بویژه در مورد ذال معجم که در تمام کتاب به هر دو گونه نوشته شده است، از جمله:

هنرور جو بخشش نباشد به کام به جایی روز کش ندانند نام
(ص ۹۱، س ۱۹)

یا:
اگر نادان به وحشت سخت کوید خردمندش به نرمی دل بجوید
(ص ۱۰۲، س ۳)

۴-۳. داوری درست درباره این چاپ هنگامی میسر است که نسخه اساس نیز برای مقابله در دسترس باشد. اما در سراسر کتاب اشتباهات فراوان چاپی به چشم می‌خورد که برخی از اشتباهات به کاتب نسبت داده شده و در پاورقی برخی از صفحات به آنها اشاره شده است.

گلستان سعدی، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، انتشارات خوارزمی، شهریور ۱۳۶۸، ۸۱۵ صفحه، قطع؛ وزیري، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مندرجات (صص ۱۶-۵).

۱-۲. مقدمه (صص ۲۳-۱۷) تأکید بر شهرت عالمگیر گلستان سعدی و توضیح درباره بخش‌های مختلف کتاب. از جمله درباره متن مصحح نوشته‌اند: "تصحیح کتاب با دقت لازم و با استفاده از هفده نسخه و برخورداری از چاپ‌های معتبر و شرح‌ها و ترجمه‌های گلستان به زبان‌های دیگر صورت گرفته است. برای پرهیز از ملال خاطر خوانندگان محترم، شرح نسخه بدل‌ها در پایین صفحات نیامده و در آخر کتاب مذکور است" (صص ۱۸-۱۷).

معرفی نسخه‌های مورد استفاده، از جمله هفده نسخه خطی، سیزده نسخه چاپی، سه شرح گلستان و هفت ترجمه گلستان به زبان‌های مختلف (صص ۲۳-۱۸)؛ درباره نسخه اساس نوشته‌اند: "نسخه خطی کلیات سعدی متعلق به لردگرینوی که نخست در لندن بوده، بعد دست‌به‌دست گشته و اکنون قسمت‌هایی از آن در کتابخانه بنیاد بودمر در ژنو نگهداری می‌شود. این نسخه به خط عبدالصمدین محمدبن محمودبن عبدالسلام بیضاوی و تاریخ تحریر آن (در پایان بوستان) ماه صفر سال ۷۲۰ ه. است و همان است که اساس تصحیح بوستان به توسط بنده قرار گرفته بوده است. نسخه گلستان آن نیز کامل و معتبر است و در چاپ حاضر از گلستان، نسخه اساس قرار گرفته است (ص ۱۹). در تصحیح کتاب هر جا ضبط نسخه اساس محل تأمل بوده و یا نقصانی داشته که بایستی افزود و یا از جهاتی دیگر توضیح و اظهار نظری ضرورت داشته در شرح نسخه بدل‌ها به اختصار ذکر شده است" (ص ۲۲).

۱-۳. گفتاری زیر عنوان "استاد سخن" که توضیح و نقد و بررسی اجمالی گلستان است (صص ۴۶-۲۴)، از جمله: "آنچه در گلستان پیش از هر چیز جلب نظر می‌کند تجربه‌های فراوان و متنوع سعدی است در زندگانی (ص ۲۴). یکی از جلوه‌های ادراک قوی و آزمون‌های سعدی، در زندگی، مردم‌شناسی اوست و معرفت وی به روحیات افراد بشر که به صور گوناگون در گلستان به نظر می‌رسد. در حکایات گلستان از موارد نقص و عیب و استعداد نیکویی انسان بسیار سخن می‌رود. همه‌جا دیده واقع بین سعدی است که حقایق تلخ و شیرین را می‌بیند و ما را با آنها آشنا می‌کند (ص ۲۵). این همه موضوعات دقیق و ظریف را سعدی به لباس حکایت و تمثیل چنان ساده و مطبوع عرضه کرده، که خواننده به عمق معنی آنها دیرتر توجه پیدا می‌کند (ص ۲۷). گلستان سعدی از لحاظ مطالعات اجتماعی در عصر او کتابی است قابل ملاحظه و از این نظرگاه ممکن است مورد نکته‌سنجی‌ها و بحث‌های فراوان واقع شود" (ص ۲۸).

نقل سخن علی دشتی درباره گلستان و پاسخ به آن: "بر گلستان ایراد گرفته‌اند که، به عنوان کتابی اخلاقی، بر یک اساس ثابت استوار نیست" و آنچه را فرنگیان سیستم می‌گویند "فاقد است... مفصل‌ترین انتقادات را بر این کتاب، علی دشتی نوشته است که خود یکی از شیفتگان سعدی است. وی نمونه‌های گوناگون از حکایات و سخنان سعدی را در گلستان نشان داده که برخی با یکدیگر متناقض می‌نماید، یا هدفی اخلاقی ندارد و... (ص ۲۹). اگر از آن نظر که علی دشتی به گلستان نگریسته است، در این کتاب غور کنیم به همین نکته‌ها خواهیم رسید. اما حقیقت آن است که پسندها و اندیشه‌های سعدی را در اخلاق و مسائل اجتماعی و کشورداری در بوستان می‌توان یافت. جهان آرزوی سعدی در بوستان جلوه‌گر است نه در گلستان. من این تعبیر آقای دکتر زرین‌کوب را در مورد گلستان می‌پسندم که "سعدی در این کتاب انسان را، با دنیای او و با همه معایب و محاسن و با تمام تضادها و تناقض‌هایی که در وجود او هست تصویر می‌کند... در دنیای گلستان زیبایی در کنار زشتی و اندوه در پهلوی شادی است و تناقض‌هایی هم که عیب‌جویان در آن یافته‌اند، تناقض‌هایی است که در کار دنیاست... اگر هم نصیحتی در کتاب مندرج است به قول سعدی به شهد ظرافت برآمخته است (ص ۳۰).

همچنان که در دنیای واقعی خوبی‌ها و بدی‌ها، زیبایی‌ها و زشتی‌ها بسیار است و گاه در کنار هم، گلستان نیز این همه را در بر دارد و به صورتی بارز (ص ۳۱).

در این دنیای واقعی، یعنی گلستان، هستند کسانی که به پاداش و کیفر اعمال و رفتار خود می‌رسند... اما همه حکایات گلستان از این دست نیست. چنان که ناصحی خردمند گرفتار می‌شود، اگر چه حق با اوست و نیز بسا که پیروزی نصیب حق‌گزاران نمی‌شود، یا داستان آن چنان که انسان در عالم اندیشه آرزو می‌کند صورت عمل به خود نمی‌گیرد. بدبختانه باید گفت این نیز از اختصاصات دنیای واقع است که در گلستان جلوه‌گر شده است... اگر گفته شود اوضاع اجتماعی عصر سعدی در گلستان متجلی است و این یکی از امتیازات بارز این کتاب است، سخنی نادرست نیست (ص ۳۳).

این روح محافظه‌کاری و احتیاط که در بسیاری از حکایات گلستان دمیده شده نموداری است از محیطی ناامن و بسیاری از واقعیت‌های آن زمان، وگرنه سعدی گفتن سخن حق را بارها ستوده است (ص ۳۴). وی خود در بسیاری از حکایات وارد می‌شود و سخن می‌گوید و جزء اشخاص داستان در می‌آید بی‌گمان دخالت او در همه این حکایات مطابق واقع نیست و تا حدودی رنگ داستانی دارد، به عبارت دیگر، برخلاف تصور هانری ماسه، نمی‌توان این اشارات را دلیل قرار داد و به یقین گفت که در همه این وقایع سعدی همچنان که روایت کرده شرکت مستقیم داشته و یا همه جاهایی را که ذکر کرده دیده و به آن بلاد سفر کرده است (ص ۳۵).

گلستان از نظر نویسندگی اثری ممتاز است و قابل توجه. بخصوص که تا قرن‌ها بعد توانسته است، گروه کثیری از اهل قلم را تحت تأثیر اسلوب خود قرار دهد. هنر بزرگ سعدی این است که نثر فارسی را از چنگ تکلف و تصنع و آرایشگری‌های زننده و کلمات و ترکیبات دور از ذهن و فضل‌فروشی نجات داده و اعتدالی مطبوع و موزون به آن بخشیده است. در اختیار این شیوه، در حقیقت سعدی از سلیقه و عرف زمان دوری جسته و خود راهی نو برگزیده است (ص ۳۸). البته گلستان هم فراز و نشیب دارد و در آن بندرت با سجع متوسط نیز روبرو می‌شویم که معلوم می‌شود کلمات را بعمد به هم پیوسته‌اند تا قراین سجع کامل شود، نظیر "لذت انگور بیوه داند نه خداوند میوه". اما این گونه موارد نسبت به تمام کتاب اندک است... در گلستان آیه و حدیث و شعر و مثل تازی نیز هست ولی اکثر چنان با نسج کلام آمیخته و بجا و بموقع است که نه تنها مانعی در القای اندیشه پدید نیآورده، بلکه بر رسایی سخن افزوده و آن را شیرین و پر معنی کرده است (ص ۴۰). سرتاسر گلستان پر است از تعبیرات ساده و زیبا... منظره‌ها و اشخاص چنان به تمامی توصیف شده است که انسان آنها را در برابر خود می‌یابد. این نگارگری دقیق تنها در مورد محسوسات نیست، بلکه خفیات و احوال درونی افراد مختلف نیز به خوبی ترسیم گشته است (ص ۴۲). سعدی بسیاری از این اوصاف را در نهایت ایجاز آورده، یعنی طراحی زبردست با کشیدن خطوط اصلی منظره، تمام آن را نشان داده است. آنجا هم که مقام مقتضی تفصیل بوده، هر چه بهتر به روشنگری مطلب پرداخته است (ص ۴۳). در گلستان همه سخن جد نیست. طنز و طیبت نیز در کتاب راه جسته و بر لطف سخن افزوده است (ص ۴۴).

گلستان از نظر داستان‌پردازی با معیارهای جدید، در خور سنجش نیست. مطالب این کتاب، بیشتر به صورت خاطرات و مشهودات و مسموعات روایت شده است نه آن که اشخاص داستان در عرصه ماجرا به حرکت و گفتار درآیند و وقایع را بیافرینند و به گفتگو بپردازند.

این خصیصه در بسیاری از حکایات قدیم فارسی و نیز در ادبیات عربی هست و داستان‌پردازی به معنی فنی کلمه شیوه‌ای است تازه. (ص ۴۵). ۴-۱. متن کامل گلستان زیر عنوان متن کتاب (صص ۱۹۱-۴۷).

۱-۵. تعلیقات (صص ۸۱۵-۱۹۳).

۱-۵-۱. توضیحات (صص ۵۵۹-۱۹۵). در این بخش با استفاده گسترده از مراجع دیگر معانی سخن سعدی، با ذکر شماره صفحه و سطر باز نموده شده است و نشانی مراجع بلافاصله پس از نقل قول ذکر شده است.

۱-۵-۲. شرح نسخه بدلها (صص ۶۹۷-۵۶۰)، در این بخش نسخه بدل‌های مختلف با ذکر شماره صفحه و سطر متن، باز نموده شده است.

۱-۵-۳. فهرست لغات و ترکیبات (صص ۷۴۴-۶۹۸)، در این بخش واژه‌ها و ترکیبات و اصطلاحات موجود در متن گلستان به ترتیب الفبایی با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۴. فهرست آیات قرآن کریم (صص ۷۴۶-۷۴۵)، در این بخش ۲۱ نمونه از آیاتی که در متن گلستان مورد استفاده بوده است با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۵. فهرست احادیث (ص ۷۴۵)، در این بخش ۱۲ حدیث استفاده شده در متن گلستان با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۶. فهرست آغاز اشعار و جملات عربی (صص ۷۵۰-۷۴۸)، در این بخش اشعار و جمله‌های عربی مورد استفاده در متن گلستان بر اساس نخستین حرف به ترتیب الفبایی و با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۷. فهرست آغاز اشعار فارسی (صص ۷۶۷-۷۵۱)، در این بخش اشعار فارسی در متن گلستان با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۸. فهرست امثال و حکم (صص ۷۸۴-۷۶۸)، در این بخش آنچه از عبارات و اشعار گلستان که مثل یا مثل‌گونه بوده است، بر اساس نخستین حرف و به ترتیب الفبایی با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۹. فهرست اعلام (صص ۸۰۵-۷۸۵)، در این بخش همه اسامی علم (نام اشخاص، نام کتاب‌ها، نام مکان‌ها، نام دانشگاه‌ها و ...) که در تمام متن کتاب مورد استفاده بوده، بر اساس نخستین حرف و به ترتیب الفبایی با ذکر شماره صفحه متن باز نموده شده است.

۱-۵-۱۰. فهرست مراجع (صص ۸۱۵-۸۰۶)، در این بخش مراجع مورد استفاده بر اساس نخستین حرف و به ترتیب الفبایی به گونه‌ای کلی بدون ذکر محل استفاده در متن معرفی شده است.

۲. منابع اصلی: منابع مورد استفاده مصحح در این اثر بیش از ۲۰۰ مورد است که تنها به چند نمونه‌ای که بیشتر مورد استفاده بوده‌اند اشاره می‌شود: ۱-۲. هفده نسخه خطی که مشخصات آنها در صص ۲۱-۱۸ کتاب آمده است. ۲-۲. سیزده اثر چاپی گلستان که مشخصات آنها در ص ۲۱ کتاب آمده است. ۲-۳. هفت ترجمه گلستان که مشخصات آنها در ص ۲۱ کتاب آمده است و بیش از همه از ترجمه فرانسوی دفرمری بهره جسته شده است (بیش از ۴۰ مورد). ۲-۴. شرح گلستان، دکتر محمد خزائلی. ۲-۵. گلستان با معنی واژه‌ها و ... دکتر خطیب‌رهبر. ۲-۶. ارمغان نوید، "مجموعه مقالات و اشعار ابوالقاسم حبیب‌اللهی". ۲-۷. نه شرقی، نه غربی، انسانی، عبدالحسین زرین‌کوب. ۲-۸. گلستان، عبدالعظیم قریب. ۲-۹. سعدی و زبان عربی در آئینه گلستان، دکتر رضا هادی‌زاده. ۱۰-۲. متنی و سعدی، دکتر حسین‌علی محفوظ.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۳. تمام کتاب درباره گلستان است و به آثار دیگر سعدی نیز بارها استناد شده است.

۴. اشاره: ۱-۴. پیش از انتشار گلستان سعدی با تصحیح و شرح غلامحسین یوسفی، تصحیحات و شروح دیگری، برای دستیابی به اصالت سخن سعدی صورت پذیرفته است، اما این اثر نخستین اثر فراگیر و گسترده‌ای است که علاوه بر تصحیح و شرح متن فهرست‌های گوناگون و ارزشمندی را از قبیل فهرست نسخه بدلها، فهرست لغات و ترکیبات، فهرست آیات و احادیث و ... را در بر می‌گیرد.

۲-۴. مطالب این کتاب را می‌توان در ۴ بخش تقسیم کرد:

- بخش اول، شامل مقدمه و گفتاری زیر عنوان "استاد سخن" (صص ۴۵-۱۷) البته این گفتار "استاد سخن" پیش از این در جلد اول کتاب دیداری با اهل قلم (صص ۲۸۴-۲۴۷) با عنوان "پادشاه سخن" به چاپ رسیده است.

در این نوشته گلستان سعدی به گونه‌ای گسترده باز نموده شده است و شخصیت اجتماعی سعدی نیز تا حدودی در خلال آن شناسانده شده است.

ارزش اصلی این نوشته در این است که با استنادهای مکرر به متن گلستان، جنبه‌های مختلف این کتاب ارجمند با نگاهی واقع‌بینانه و به دور از ستایش‌های افراطی، بررسی شده است.

می‌توان این نوشته را نوعی بازخوانی متن گلستان دانست که نویسنده در آن برخی از ایراداتی را که بر گلستان وارد شده، پاسخ داده‌اند.

نشانی مآخذ نقل قولها با ذکر جزئیات در پاورقی نمایانده شده ولی نشانی آنچه از گلستان برگرفته شده، مشخص نگردیده است. - بخش دوم، شامل متن کامل و مصحح گلستان (صص ۱۹۱-۴۷). ارزش این متن در برخورداری آن از هفده نسخه خطی و استفاده از بیش از سی اثر چاپ شده گلستان است. این متن بر اساس نسخه گریونی سامان یافته و افزودگی‌هایی که بین دو قلاب در سراسر کتاب به چشم می‌خورد از نس‌خه‌های دیگر گرفته شده است.

این بخش با حروف چینی، ویرایش و چاپ مناسبی فراهم آمده و اشتباهات چاپی اندکی بدان راه یافته است، از جمله: ص ۵۲، س ۱۴: نماد (نمانده) و ص ۷۰، س ۱۸: غمار (غماز) و ص ۷۵، س ۱۴: علاقلان (عاقلان) و ص ۱۰۳، س ۲۱: پدر را گرفت (پدر را گفت) و ص ۱۱۵، س ۱: اخاضک یا مغرور (اخاضک یا مغرور) و ص ۱۱۷، س ۱۰: انباز (انباز) و ص ۱۷۳، س ۴: نصحیت (نصیحت) و ...

- بخش سوم، شامل توضیحات متن (صص ۵۵۹-۱۹۳) این بخش که نزدیک به نیمی از حجم کتاب را در بر گرفته، از ارزشمندترین بخش‌های کتاب است.

شارح با استفاده از منابع و مآخذ گوناگون (نزدیک به ۲۰۰ مأخذ) و با تکیه بر دانش و اجتهاد مسلم خود، سخن سعدی را به شایستگی باز نموده و با کمال امانت‌داری همواره برگرفته‌های خود را از دیگران با یادکرد نشانی مرجع نمایانده است. برای نمونه در ص ۴۵۵ که سروده‌ای از وحشی بافقی را بر شواهد مثال خود افزوده، می‌نویسد: "شادروان دکتر محمد خزائلی نیز در شرح گلستان (ص ۵۵۲) برخی از ابیات وحشی را نقل کرده است." یا در ص ۴۰۵ بعد از توضیحات و شواهدی درباره "درویش" می‌نویسد: "هر دو مثال اخیر در شرح گلستان دکتر خزائلی (ص ۴۷۸) نقل شده است و ..."

از برخی مراجع به فراوانی استفاده شده، به عنوان مثال از کتاب متنی و سعدی، نوشته حسین‌علی محفوظ نزدیک به ۱۰۰ بار و از شرح گلستان خزائلی بیش از ۷۰ بار استفاده مستقیم شده است. گلستان خطیب‌رهبر و "نه شرقی، نه غربی، انسانی" از دکتر زرین‌کوب و "ارمغان نوید" از ابوالقاسم حبیب‌اللهی نیز مورد استناد مکرر بوده‌اند. برای پرهیز از تطویل کلام از ذکر شماره صفحه‌ها صرف‌نظر شد. از ویژگی‌های ارزشمند دیگر در این شرح نقل و نقد آرای صاحب‌نظران درباره برخی از واژه‌ها و اصطلاحات مورد تأمل در گلستان است، از جمله: توضیحات مفصلی که درباره "قصب‌الجیب" از ص ۲۰۵ تا ۲۰۸ بیان شده و جامع نظرات مختلف است.

همچنین است توضیحاتی که درباره " یونس " (ص ۲۴۴) و " ورش همچنان... " (ص ۲۴۲) و " اعضای یکدیگرند " (ص ۲۶۴) و " ملک موروثم خاص " (صص ۲۸۶-۲۸۵) و ... بیان شده است.

شارح محترم برای استناد سخن در بسیاری از موارد خواننده را به آثار دیگر سعدی نیز توجه داده است، از جمله: ص ۴۲۷ در توضیح " بعد از تو ... " و ص ۴۲۳ در توضیح " چشم بداندیش ... " و ص ۴۲۴ در توضیح " چون دو بادام مغز در پوستی " و ... در بسیاری از موارد به ترجمه‌های گلستان نیز اشاره کرده‌اند، به عنوان مثال تنها به ترجمه فرانسوی گلستان از دفرمری بیش از ۴۰ مورد استناد جسته شده است برای پرهیز از تطویل کلام از ذکر شماره صفحه‌ها صرف نظر شد.

گاهی برای توضیح یک واژه یا یک اصطلاح نظرهای مختلف را باز می‌گوید تا خواننده آسان‌تر مقصود سخن را دریابد، برای نمونه درباره واژه " وقت‌ها " در حکایت ۲۶ از باب دوم (ص ۷۹) می‌نویسد: " سودی در شرح گلستان و دفرمری در ترجمه فرانسوی، دکتر امین عبدالمجید بدوی در ترجمه عربی، ریچارد برتن، ادوارد رهاستک، در ترجمه انگلیسی گلستان، آن را " گاه‌گاه " معنی کرده‌اند، محمد فراتی در روضه‌الورد " اغلب اوقات " و آقای دکتر خطیب‌رهربر " بسیاری اوقات " تعبیر کرده‌اند " (ص ۳۵۰).

ترجمه و اعراب‌گذاری همه عبارت‌ها و اشعار عربی نیز صرف نظر از خطاهای راه یافته به متن به ارزش کاربردی و علمی این اثر افزوده است.

یکی دیگر از وجوه ارزشی در این بخش اشاره به مآخذ برخی از قصه‌ها و تمثیل‌های گلستان است. دکتر یاحقی در این باره نوشته‌اند: " رد پای برخی از حکایت‌ها و تمثیل‌های کتاب در متون قبلی نموده شده و بعضاً برای هر داستان چند مآخذ و یا نمونه مشابه از خلال کتاب‌های عربی یا فارسی به دست داده شده است، تا آنجا که در پاره‌ای موارد شرح کاملاً جنبه تطبیقی (یا به تعبیر اصح آن) مقایسه‌ای پیدا کرده است. بدیهی است این گونه جست‌وجوها هم راه دراز و پرهراس تحقیق را از پیش پای پژوهندگان بر می‌دارد و هم جاذبه کلام را تا حدودی برای عموم بویژه دانش‌پژوهان نوآموز بیشتر می‌کند. به عنوان نمونه خواننده می‌تواند به این نکته در صفحه ۲۷۷ (حکایت آن رویه ...)، ص ۲۹۶ (شفا یافت ...)، ص ۳۱۵ (خصیب ...)، ص ۳۵۰ (در حیوانی اثر کرد ...)، ص ۵۴۴ (لقمان و داوود) و ... توجه کند " (وین گلستان همیشه خوش باشد، دکتر محمدجعفر یاحقی، نشر دانش، آذر و دی ۱۳۶۸، ص ۲۸).

با این همه این بخش نیز از خطاهایی مصون نمانده است، آقای دکتر رضا انزابی‌نژاد با دقت و باریک‌بینی بیش از ۵۰ مورد از این لغزش‌ها را در مقاله‌ای موجز نمایانده‌اند. که برخی از آنها مربوط به دریافت متفاوت دکتر انزابی‌نژاد و دکتر یوسفی از متن گلستان است، برخی مربوط به اعراب‌گذاری‌های عربی است و برخی اشتباهات چاپی و ... برای پرهیز از تکرار و رعایت اختصار بدان مقاله ارجاع داده می‌شود (گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، رضا انزابی‌نژاد، کیهان فرهنگی، سال ششم، شماره ۱۰، صص ۲۸-۲۹).

گفتنی است دکتر احمد مهدوی دامغانی نیز برخی از ایرادات دکتر انزابی‌نژاد را رد کرده و بدانها پاسخ گفته است. (رک. نگاهی دوباره به تصحیح گلستان سعدی، احمد مهدوی دامغانی، کیهان فرهنگی، سال هفتم، شماره ۱، فروردین ۱۳۶۹، صص ۲۸-۲۹).

آقای دکتر جواد شریعت هم در مقاله‌ای زیر عنوان " سیری در گلستان " نزدیک به ۱۵۰ مورد از توضیحات دکتر یوسفی را نقد و بررسی کرده است (رک. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال بیست و سوم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۶۹، صص ۴۱۵-۳۹۱).

علاوه بر آنچه آقای انزابی‌نژاد و دکتر شریعت نوشته‌اند، باید افزود با همه دقتی که شارح محترم برای یادکرد نشانی مآخذ داشته‌اند در برخی از موارد این رسالت به کمال انجام نیافته است، از جمله ص ۴۷۴ مآخذ نظر آقایان دکتر ماهیار نوابی و سعید نفیسی مشخص نشده است یا ص ۴۹۱، س ۱۳ نشانی مآخذ روشن نیست و ص ۲۷۹، س ۲۱ درباره " همچنین "، مآخذ نظر دکتر خطیب‌رهربر مشخص نشده است. در صورتی که در موارد مشابه، شماره صفحه مآخذ نیز ذکر شده است و همچنین است ص ۴۳۰، س ۱۱ درباره " ملموح نظر " و ...

در این شرح به زیبایی‌شناسی سخن سعدی و آرایه‌های کلام او که بی‌گمان از بارزترین ویژگی‌های سبک سعدی است، توجه‌ای نشده است. و از این نگاه این شرح دچار نقص است. شارح برای رعایت اختصار از تکرار موارد شرح شده، پرهیز کرده و به جای آن به موارد همانند پیشین ارجاع داده است. این عمل برای توضیحات بلند و گسترده مفید است اما در بسیاری از موارد که توضیح در حد یک یا دو کلمه است این روش نه تنها سودی ندارد بلکه موجب اتلاف وقت استفاده کننده می‌گردد دکتر یاحقی نیز در مقاله‌ای که پیش از این یاد شد به این دو مورد اخیر اشاره کرده‌اند.

این بخش نیز از اشتباهات چاپی خالی نیست؛ از جمله: ص ۲۸۳، س ۱۷: الا تحزن (الا لا تحزن) و ص ۲۸۴، س ۷: حجا (حجاز) و ص ۲۸۶، س ۵: اظهار (اظهار) و ص ۴۲۹، س ۱: النهم (التهم) و ص ۴۴۸، س ۱۴: طیغ (طیغ) و ...

توضیح بسیاری از واژه‌های ساده و واضح موجب افزایش حجم این بخش شده است، واژه‌هایی چون: سرگشته: حیران (ص ۱۹۹)، لاجرم: ناگزیر (ص ۲۱۰)، کاروان: گروه مسافران (ص ۲۴۱)، حج: زیارت خانه خدا در مکه (ص ۳۰۹)، مقاومت: ایستادگی (ص ۲۴۲)، فساد: بدکاری، تبهکاری، شرارت (ص ۲۴۵)، دریغ: افسوس (ص ۲۶۲)، جانور: موجود جاندار، زنده (ص ۲۷۲)، عابد: عبادت کننده، زاهد، پرهیزگار، پارسا (ص ۴۱۴)، نعمت: پول، مال (ص ۳۰۴) جالب‌تر اینکه در صفحه‌های بعد (از جمله ص ۴۰۱) در مقابل نعمت نوشته شده: (رک. توضیحات، ص ۳۰۴) اولاً " نعمت " واژه‌ای نیست که برای استفاده کننده بوستان نیاز به توضیح داشته باشد و ثانیاً در

ص ۴۰۱ که به گونه ارجاعی عمل شده، حجم کلمه‌ها بیش از مورد اول (ص ۳۰۴) است و این نقض آشکار غرض است و در مورد واژه‌های دیگری چون پارسا (صص ۲۶۶ و ۳۲۳ و ۳۲۸) نیز همین اتفاق افتاده است.

- بخش چهارم، شامل فهرست‌های مختلف (شرح نسخه بدلها، لغات و ترکیبات، آیات، احادیث، اشعار و جمله‌های عربی، اشعار فارسی، امثال و حکم، اعلام و مراجع).

این بخش نیز در بالا بردن ارزش پژوهشی و کاربردی اثر بسیار مؤثر است. پژوهنده با داشتن فهرست نسخه بدلها در واقع دارای نسخه‌های فراوانی است که می‌تواند از آنها بهره جوید و با داشتن فهرست لغات و ترکیبات در حقیقت کشف‌اللغاتی را در دست دارد که در بازیافت بسامان‌تر متن او را یاری می‌دهد. فهرست‌های دیگر نیز به همین گونه جستجو را در موارد منظور در گلستان و توضیحات متن آسان‌تر می‌کند. گفتنی است که فهرست ارزشمند امثال و حکم (صص ۷۸۴-۷۶۸) پیش از این در کتاب کاغذ زر، از همین نویسنده (انتشارات یزدان، ۱۳۶۳، صص ۳۰-۸) چاپ شده است.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. نکته‌ای چند در گلستان و بوستان، هاشم جاوید، نشر دانش، سال دهم، شماره اول، آذر و دی ۱۳۶۸، ص ۲۹-۵۰. تصحیح انتقادی از گلستان، علی دهباشی، کلک، شماره ۸، آبان ۱۳۶۹، صص ۱۶۰-۱۵۷. ۲-۵. حاشیه‌ای بر بیتی از بوستان و گلستان، دکتر سید جعفر شهیدی، کلک، شماره ۸، آبان ۱۳۶۹، صص ۷۴-۷۲. ۳-۵. دریا در کوزه، دکتر علی فاضل، کلک، شماره ۸، آبان ۱۳۶۹، صص ۱۰۶-۷۵-۵۰. سیری در گلستان، محمدجواد شریعت، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، سال بیست و سوم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۶۹، صص ۴۱۵-۳۹۱. ۴-۵. انوشیروان و یوزرجمهر در گلستان سعدی، حمید دیاشی، مجله ایران‌شناسی، سال سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۰، صص ۹۷-۸۵. ۵-۷. دامنی از گل - گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، (گزیده آن کتاب است). ۶-۵. همه گویند ولی گفته سعدی دگر است، احمد مهدوی، دامغانی، مجله ایران‌شناسی، سال سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۰، صص ۴۰-۳۷. ۷-۵. تیغ پند در نیام مدح، عبدالرضا مدرس‌زاده، روزنامه اطلاعات، شنبه ۱۲ دی ۱۳۷۱، ص ۱۰۶-۵. گزیده قصاید سعدی، احمد احمدی بیرجندی، آینه

پژوهش، سال سوم، شماره اول و دوم، خرداد و شهریور ۱۳۷۱، ص ۷۸-۶۵. گزینه گلستان سعدی، انتخاب و شرح دکتر حسن انوری، نشر قطره، ۱۳۷۱، متن گزینه بر اساس نسخه دکتر یوسفی است و در توضیحات نیز از آن اثر استفاده شده است. ۱۲-۵. گلستان سعدی، کامیار عابدی، ادبستان، سال چهارم، شماره سوم (پیاپی ۳۹)، اسفند ۱۳۷۱، صص ۲۱-۱۹، ۱۳-۵. گزینه گلستان سعدی، مقدمه و شرح دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، ۱۳۷۱، در سراسر کتاب از این اثر بهره برده شده است. ۱۴-۵. باز هم درباره "بنی آدم ..."، محمود امید سالار، مجله ایران‌شناسی، سال پنجم، شماره ۳، پاییز ۱۳۷۲، صص ۳۷۵-۱۵-۵. گلستان، گزینش متن و شرح لغات، جمشید غلامی‌نهاد، نشر نیایش، ۱۳۷۲، در سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است. ۱۶-۵. از سعدی تا آراگون، جواد حدیدی، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، چاپ اول ۱۳۷۳، صص ۸۰، ۷۵، ۸۱، ۱۷-۵. پرتوی از دقایق قرآن کریم در آثار سعدی، میر جلیل اکرمی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، سال ۲۷، شماره ۱، بهار ۱۳۷۳، صص ۴، ۶، ۱۳، ۱۵، ۱۸-۵. تأملی بر صناعت روایت در گلستان، حمید دباشی، مجله ایران‌شناسی، سال ششم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۳، صص ۱۱۷-۸۸، ۱۹-۵. سعدی، ضیاء موحد، طرح نو، ۱۳۷۳، (مرجع نویسنده در مثال‌های گلستان، از این کتاب بوده است). ۲۰-۵. مواظ و حکم سعدی در گلستان و بوستان ...، غلامرضا سوالونی، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴، در سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است. ۲۱-۵. برگزیده و شرح آثار سعدی، پرویز اتابکی، نشر فرزاد، ۱۳۷۴، در سراسر کتاب، از این اثر استفاده شده است. ۲۲-۵. عطر عطار در بوستان و گلستان سعدی، دکتر رضا اشرفزاده، از کتاب، قصه طوطی‌جان (هفت مقاله پیرامون مقایسه داستان‌های عطار با مولوی و سعدی)، نشر صالح، ۱۳۷۵، صص ۶۶، ۷۹، ۲۳-۵. نگاهی به اندیشه‌های اجتماعی و سنجایی اخلاقی سعدی، سیدمحمد ثقفی، مشکوة، شماره ۵۱، تابستان ۱۳۷۵، صص ۱۲۸-۱۱۱.

گلستان شیخ سعدی، با مقدمه میرزا عبدالحسین خان آیتی، ترجمه لغات و اشعار عربی و شرح اسامی از میرزا حسین خان مینویی، انتشارات علی جعفری، بی‌تاریخ، ۲۲۸ صفحه، قطع: رفعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه (صص ۱۴-۴).

- تأکید بر ارزش والای سخن و اندیشه سعدی و مقایسه او با فردوسی و نظامی (صص ۸-۴). از جمله: "... شعرا و ادبای ایران هر یک لؤلؤیی آبدار است و دري شاهوار که عقد گردن شاهد زیبای ادب را تشکیل داده و سه دانه از همه درشت‌تر و شفاف‌تر در میان آن عقد است که گویی با هم عقد یکرنگی بسته (سعدی در وسط و فردوسی از یمین و نظامی از بيسار) قرار گرفته، عروس زیبای شعر و ادب منظوم جلوه‌گر ساخته‌اند ..." (ص ۶).

- توضیح درباره نام، تاریخ تولد، زندگی، مسافرت‌ها و تحصیلات سعدی (صص ۱۴-۸).

۱-۲. متن گلستان با توضیح برخی از واژه‌ها و اشعار عربی در پاورقی (صص ۲۱۵-۱۵۰). ۲-۱. توضیح درباره اسامی خاص کتاب (صص ۱-۱۴).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. مشخص نشده است.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب که از نوع نگارش، کاغذ و چاپ آن به نظر می‌رسد مربوط به حدود سال ۱۳۰۰ شمسی یا پیش از آن باشد نه تاریخ انتشار آن مشخص شده و نه مأخذ متن معرفی شده است و بجز توضیحات مختصر پاورقی و شرح اسامی در پایان کتاب برجستگی ویژه‌ای ندارد.

گلستان شیخ شیراز سعدی، حسین استاد ولی (تصحیح متن و شرح لغات)، قدیانی، ۱۳۷۴ (چاپ پانزدهم)، ۲۹۷ صفحه، قطع: پالتویی، شمارگان: ۱۱۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. پیش‌گفتار مصحح: تأکید بر ارزش ادبی و تعلیمی گلستان و شیوه کار در تصحیح و توضیح کتاب (صص ۹-۷) از جمله: "نسخه چاپ مرحوم فروغی و چاپ دکتر محمد خزائلی را اساس کار قرار داده و با توجه به نسخه بدل‌های چاپ فروغی و انتقال پاره‌ای از آنها به متن، متن حاضر را آماده طبع نمودم. در شرح لغات و اصطلاحات، بر شرح گلستان به قلم توانا و شیوای دکتر محمد خزائلی تکیه شده، مگر مواردی که اختلاف نظر در میان بوده، که بر آنچه خود، صحیح می‌دانسته اعتماد داشته‌ام" (ص ۹).

۱-۲. متن مقدمه محمدعلی فروغی بر کلیات سعدی که در سال ۱۳۱۹ زیر عنوان "سعدی و آثار او" نگاشته است (صص ۲۴-۱۱).

۱-۳. متن گلستان سعدی با توضیح برخی عبارات و واژه‌ها در پاورقی (صص ۲۹۷-۲۷).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی، ویراسته بهاء‌الدین خرمشاهی. ۲-۲. گلستان سعدی، شرح دکتر محمد خزائلی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. تمام متن گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. چاپ متون ادبی گذشته به صورتی ساده با شرح و توضیح مختصر، برای استفاده بهتر عمومی، از اقدامات بایسته فرهنگی است. این کتاب نیز با همین منظور فراهم آمده است. اگر این کتاب از دیدگاه علمی و تحقیقاتی اثری در خور توجه نباشد، اما از نظر استفاده عمومی خالی از فایده نیست. نگارنده با استفاده از آثار دیگران، از جمله تصحیح گلستان از محمدعلی فروغی و شرح گلستان از دکتر محمد خزائلی، متن گلستان را به گونه‌ای سامان داده است که برای استفاده عمومی مناسب‌تر باشد.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. گلستان سعدی با ترجمه انگلیسی ادوارد رهاتسک، محمود حکیمی، نشر قو، ۱۳۷۵، در توضیحات سراسر کتاب از این اثر استفاده شده است.

گلستان شیخ سعدی، با مقدمه و شرح احوال شیخ از میرزا محمد حسین خان فروغی و شرح لغات از میرزا حسین خان معتمدالممالک، انتشارات چاپخانه فردوسی، ۱۳۰۸، ۲۲۸ صفحه، قطع: رفعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه به قلم میرزا محمد حسین خان فروغی "ذکاءالملک" (صص ۳-۱).

- اشاره به ارزش والای گلستان و توضیح درباره کتاب حاضر، از جمله: "... عجالتاً از باب صحت این اوراق معالی نطق [گلستان] نگرانی و حرف داشتیم و انتظار درستی و ترتیب صحیح استکتاب آن را می‌کشیدیم، چه غلط‌های بسیار و وضع ناپسند تحریر و کتابت آن تعبیرات دلکش و مضامین خوش را از طراوت اصلی و صفای طبیعی انداخته و گلستان مرتب منظم را جنگلی خودرو و درهم ساخته درخت‌های برومند سر به یکدیگر گذاشته بود و ثمرهای فایق راییق خویش را نیک ظاهر نمی‌نمود ... تا سعادت یار گشته و توفیق مددکار شده ... میرزا حسین خان معتمدالممالک ... دست به این ترکیب و ترتیب زد ... و به مدد فضیلت جامع و آگاهان اهل حال، کاری درست‌تر از همه ساخت، بدون اینکه دخل و تصرفی زاید در عبارتی نماید، چیزی از آن بکاهد یا بیفزاید ... و طرز نوشتن را نیز بر

طبق رسم و آیین عهد تمدن و ترقی و معمول عصر زمان ظرافت و لطافت قرار داده ... تاکنون کتاب گلستان به این صحت و تمامی طبع نشده و به این آراستگی در معرض نوادر و نغایس خودنمایی نکرده ... " (صص ۱-۳).

۱-۲. گفتاری زیر عنوان " ترجمه حال شیخ سعدی روح‌الله روحه "، از جمله: " به تحقیق فضایی اهل فن و علمای علم رجال، شیخ سعدی در سال پانصد و هشتاد هجری، در شیراز متولد شده ... صاحب مسند ارشاد بوده و به قول سالکان مسلک طریقت و سداد طالبان حقیقت و رشاد را دستگیری می‌نموده، جماعتی گفته‌اند، سعدی به شیخ عبدالقادر گیلانی سر سپرده، لکن این عقیده باطل باشد، زیرا که شیخ عبدالقادر قبل از تولد شیخ درگذشته.

شیخ قسمت عمده عمر خود را در سفر گذرانده ... وفات سعدی را در سال شش صد و نود یا نود و یک ضبط کرده‌اند. بنابراین استاد سخن اقلأ صدوده سال در این جهان بوده ... " (صص ۷-۴).

۱-۳. متن گلستان با توضیح برخی واژه‌ها در پاورقی (صص ۸-۲۱۷). ۱-۴. فهرست اعلام با توضیح درباره هر اسم (صص ۲۳۸-۲۱۸).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. مشخص نشده است.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۲-۱. کتاب، متن گلستان و توضیح برخی از واژه‌های آن است.

۴. اشاره: ۴-۱. ارزش اصلی این کتاب تنها در تقدم آن نسبت به نسخه‌های چاپی جدید گلستان است و همچنین توضیح برخی از واژه‌ها در پاورقی و فهرست پایانی کتاب که به شرح اعلام پرداخته است. گفتنی است نویسنده مقدمه این کتاب (میرزا حسین‌خان فروغی) پدر محمدعلی فروغی است که آثار سعدی را با مقابله نسخ مختلف خطی سامان داده است.

گلستان شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی ، با مقدمه پرویز نائل خانلری و خط امیراحمد فلسفی، ۱۳۷۴، ۲۵۲ صفحه، قطع: رحلی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه کوتاهی از پرویز نائل‌خانلری، که در آن بر مقام والای سعدی و ارزش گلستان و گسترش و رواج کم‌نظیر آن تأکید کرده است (صص ۶-۵).

۱-۲. متن گلستان به خط نستعلیق امیراحمد فلسفی (صص ۷-۲۵۳).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. گلستان سعدی، محمدعلی فروغی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب متن تمام گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب با خط زیبای نستعلیق امیراحمد فلسفی و تذهیب چشم‌نواز هوشنگ نعمتی، (در همه صفحه‌ها)، به گونه‌ای نفیس به چاپ رسیده است. و نگارگری‌های فرهاد لاله دشتی و محمد زاهدی که بر مبنای حکایت‌های گلستان کشیده شده، بر جذابیت آن افزوده است. اما در پیوند با سعدی، هیچ سخن تازه یا برجستگی ویژه‌ای ندارد.

گلستان شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی ، انتشارات بین‌المللی الهدی، ۱۳۷۱، ۲۰۴ صفحه، قطع پالتویی، شمارگان: ۱۰۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. متن گلستان سعدی بدون هیچ توضیح و حواشی (صص ۱-۳۰۴).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. گلستان سعدی (نشانی مأخذ مشخص نشده است).

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. متن تمام گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب را ناشر به " مردم مسلمان تاجیکستان، به خاطر عشق به زبان فارسی و مردم ایران " تقدیم کرده است، چاپ و نشر متون فارسی برای کشورهای خارجی بویژه کشورهای تازه استقلال یافته شمال ایران، از اقدامات شایسته‌ای است که به شدت مورد استقبال مردم این کشورها قرار می‌گیرد و در گسترش زبان فارسی نیز بسیار مؤثر است بویژه آنکه با صرفه‌جویی مناسب در هزینه‌ها، بهای کتاب در کمترین قیمت ممکن باشد. اما با این همه بهتر بود در این کتاب، دست‌کم، در مقدمه‌ای کوتاه نسخه مورد استفاده معرفی می‌شد و مختصری هم درباره سعدی و گلستان او، توضیح داده می‌شد. تا خوانندگان غیرایرانی آگاهی بیشتری درباره این اثر پیدا کنند.

گلستان شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی ، بنیاد فرهنگی دکتر غلام‌حسین مروستی، خط امیر احمد فلسفی، تذهیب هوشنگ نعمتی، ۱۳۷۲، ۲۵۲ صفحه، قطع: جیبی، شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. گفتاری کوتاه از پرویز نائل خانلری درباره ارزش سخن سعدی و اشاره‌ای به کتاب حاضر (صص ۶-۵)، از جمله: "متن این کتاب از روی گلستان تصحیح شده مرحوم ذکاء‌الملک فروغی عیناً و بی‌هیچ کم و زیاد نقل شده و آرایش و تزئینات آن را چند تن از هنرمندان زبردست ایران امروز انجام داده‌اند. که در آن خط ظریف نستعلیق و فن زیبای تذهیب را به کمال رسانیده‌اند ... " (ص ۶).

۱-۲. متن گلستان به خط نستعلیق (صص ۷-۲۵۳).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. گلستان، محمدعلی فروغی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن تمام گلستان است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب همان‌گونه که در مقدمه آن آمده عیناً همان متن گلستان مرحوم فروغی است و تغییری در آن داده نشده است. اما خط نستعلیق بسیار زیبا و تذهیب بسیار چشم‌نواز و کاغذ و چاپ بسیار عالی، آن را بسیار آراسته است.

گلستان نیک‌بختی یا پندنامه سعدی ، به سعی و اهتمام سیدمحمدعلی جمال‌زاده، تهران، شرکت چاپخانه سعادت، ۱۳۱۶، ۲۸ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه (صص ۷-۲) در این بخش " خطاب به فرزندان ایران " نصیحتی از قبیل دقت در امور، کوشش برای رسیدن به مقصود، کسب علم و آگاهی و به کار بستن پندها و نصیحت‌های سعدی و ... بیان شده است.

۱-۲. گلشن اول - در فواید پند و اندرز، در این بخش به ۸ مورد از اشعار بوستان استناد جسته شده است (صص ۸-۹).

۱-۳. گلشن دوم - در علم و هنر، در این بخش به ۶ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۱۰).

۱-۴. گلشن سوم - در علم و عمل، در این بخش به ۹ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۱۱).

- ۱-۵. گلشن چهارم - در علم و جهل و دانا و نادان، در این بخش به ۱۰ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (صص ۱۲-۱۳).
- ۱-۶. گلشن پنجم - در راستی و درستی، در این بخش به ۵ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۱۳).
- ۱-۷. گلشن ششم - در درویشی و توانگری، در این بخش به ۷ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۱۴).
- ۱-۸. گلشن هفتم - در حرص و قناعت، در این بخش به ۱۵ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (صص ۱۵-۱۶).
- ۱-۹. گلشن هشتم - در بخل و کرم، در این بخش به ۵ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۱۷).
- ۱-۱۰. گلشن نهم - در دوستی و دشمنی، در این بخش به ۲۰ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (صص ۱۸-۲۰).
- ۱-۱۱. گلشن دهم - در سخنوری و خاموشی، در این بخش به ۶ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۲۰).
- ۱-۱۲. گلشن یازدهم - در خوش‌خویی و بدخویی، در این بخش به ۱۸ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (صص ۲۲-۲۳).
- ۱-۱۳. گلشن دوازدهم - در تدبیر و تربیت، در این بخش به ۱۷ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (صص ۲۳-۲۴).
- ۱-۱۴. گلشن سیزدهم - در معاش و توکل، در این بخش به ۶ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (ص ۲۵).
- ۱-۱۵. گلشن چهاردهم - درباره مواعظ و نصایح سودمند، در این بخش به ۱۹ مورد از عبارات گلستان استناد جسته شده است (صص ۲۶-۲۸).
- ۲. منابع اصلی:** ۲-۱. گلستان و بوستان سعدی (نشانی مأخذ مشخص نشده است).
- ۳. رویکرد به آثار سعدی:** ۲-۱. گلستان ۱۴۴ بار، بوستان ۹ بار، قصاید ۱ بار.
- ۴. اشاره:** ۴-۱. در این کتاب بیش از ۱۵۰ نمونه از پندهای سعدی زیر چهارده عنوان موضوعی فهرست شده است که با هدف مؤلف (نشان دادن پندهای سعدی برای استفاده "فرزندان ایران") سازگاری دارد. از نظر نگارشی و ویرایشی، این تألیف دچار اختلالاتی است که این نقص از ویژگی اغلب نوشته‌های منتشر شده در این دوره (حدود سال‌های ۱۳۱۶) است.

گل‌های بوستان سعدی، حبیب‌الله آموزگار، ۱۳۴۶، ۲۴۵ صفحه، قطع وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

- ۱. مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست مطالب (صص: یک تا هفت).
- ۱-۲. دیباچه (صص ۱-۵) در این بخش درباره ارزش آثار سعدی و شیوه نگارش کتاب توضیح داده شده است، از جمله: "بر آن شدم که از بوستان بزرگوار، استاد سخن و خلاق معنی، پند و اندرزهایی گل‌چینی کنم و از شهد آن سخنان، کام برادران و خواهران عزیز را شیرین و از بوی خوش آن گل‌ها مشام بویدگان را خوش و روانشان را شاد و با نشاط سازم (ص ۲) بدین سبب به سراغ ده باغچه "با ب" بوستان رفتم و بر آن شدم که به گنجایش دامنه از گل و گیاه خوشبوی آن گل‌چینی کنم ... پس به ناچار دسته‌هایی به هم بسته را از هم باز کرده و رشته‌هایی به هم پیوسته را از هم گسیخته و زنجیرهای قید و بند و قافیه و روی را از دست و پای کلمات گسسته و پاره کردم تا بیشتر بوی خوش آنها پراکنده و مشام با ذوقان از آنها بیشتر خوشبو گردد." (ص ۳).
- ۱-۳. متن کتاب.
- ۱-۳-۱. باغچه اول، مشتمل بر شانزده دسته گل (صص ۲۵-۲۶) در این بخش ۱۶ حکایت از باب نخست بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۲. باغچه دوم، مشتمل بر چهارده دسته گل (صص ۵۸-۲۵) در این بخش ۱۴ حکایت از باب دوم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۳. باغچه سوم، مشتمل بر ده دسته گل (صص ۸۰-۵۹) در این بخش ۱۰ حکایت از باب سوم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۴. باغچه چهارم، مشتمل بر بیست‌ویک دسته گل (صص ۱۲۰-۸۰) در این بخش ۲۱ حکایت از باب چهارم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۵. باغچه پنجم، مشتمل بر هشت دسته گل (صص ۱۲۶-۱۲۱) در این بخش ۸ حکایت از باب پنجم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۶. باغچه ششم، مشتمل بر هشت دسته گل (صص ۱۴۸-۱۳۶) در این بخش ۸ حکایت از باب ششم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۷. باغچه هفتم، مشتمل بر هفده دسته گل (صص ۱۸۵-۱۴۹) در این بخش ۱۷ حکایت از باب هفتم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۸. باغچه هشتم، مشتمل بر هشت دسته گل (صص ۲۰۸-۱۸۶) در این بخش ۸ حکایت از باب هشتم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۹. باغچه نهم، مشتمل بر هفده دسته گل (صص ۲۳۷-۲۰۸) در این بخش ۱۷ حکایت از باب نهم بوستان به قالب نثر در آمده است.
- ۱-۳-۱۰. باغچه دهم، مشتمل بر هفت مناجات (صص ۲۴۵-۲۳۸) در این بخش ۷ قطعه شعر از بخش دهم بوستان با عناوین مناجات‌گزینش و به همان شکل منظوم نگاشته شده است.
- ۲. منابع اصلی:** ۲-۱. بوستان (نشانی مأخذ مشخص نیست).
- ۳. رویکرد به آثار سعدی:** ۲-۱. بوستان ۱۲۷ بار (تمام کتاب مشتمل بر حکایت‌هایی برگزیده از بوستان و نگارش آنها در قالب نثر است).
- ۴. اشاره:** ۴-۱. در این کتاب ۱۲۷ قطعه از بوستان انتخاب و ۱۲۰ قطعه از آنها به قالب نثر برگردانده شده است. هر چند زبان ساده و ویژگی سهل و ممتنع سخن سعدی در بوستان استفاده آن را برای همه خوانندگان آسان کرده، اما گزینش حکایت‌هایی از بوستان با یادکرد عناوینی برای هر قطعه، در این کتاب، علاوه بر اینکه گونه‌ای از فهرست موضوعی را فراهم آورده، استفاده آن را هم برای برخی از مخاطبان کتاب آسان‌تر کرده است.
- نگارش کتاب با خط خوش نستعلیق بر چشم‌نوازی حکایت‌های بوستان افزوده است. اما نسخه مأخذ مشخص نشده است.
- ۵. تأثیرات و پاسخ‌ها:** ۵-۱. زرتشتیان محترم سعدی را بهتر بشناسید، حبیب‌الله آموزگار، هوخ، دوره نوزدهم، ۱۳۴۷، صص ۴۱-۴۰.
- ۵-۲. درباره چند بیت سعدی، حبیب یغمایی، مجله آینده، سال دهم، شماره ۴ و ۵، تیر و مرداد ۱۳۶۳، صص ۲۰۳-۲۹۹.

گلی از باغ کهن، برگزیده شعرهای سعدی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۴، ۸۲ صفحه، قطع: رقعی، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. دبیاجه توضیح درباره هدف انتشار برگزیده‌های شعر فارسی: "هدف ما چاپ گزینه‌هایی است که عموم علاقه‌مندان بویژه نوجوانان را با این میراث ارجمند ادبی و فرهنگی ایران اسلامی آشنا کند و چشم‌اندازی روشن از گلزار شعر فارسی را پیش رویشان بگسترده ... (ص ۳)".
 - ۱-۲. فهرست (صص ۵-۶).
 - ۱-۳. گفتاری کوتاه زیر عنوان "باغ شعر سعدي" و توضیح درباره زندگی و شعر سعدي (صص ۷-۹).
 - ۱-۴. برگزیده‌ای از سروده‌های سعدي (صص ۸۲-۱۰۰).
 - پنج قطعه از گلستان (صص ۱۰-۱۵). - بیست‌وسه قطعه از بوستان (صص ۶۰-۱۶). - يك قطعه از قصاید (صص ۶۳-۶۱). - یازده غزل (صص ۸۲-۶۴).
 ۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. کلیات سعدي (نشانی مأخذ مشخص نشده است).
 ۳. **رویکرد به آثار سعدي:** ۳-۱. بوستان ۲۵ بار، غزلیات ۱۱ بار، گلستان ۷ بار، قصاید ۱ بار.
 ۴. **اشاره:** ۴-۱. گزینش و انتشار سروده‌های ساده برای آشنایی جوانان و نوجوانان با متون ارزشمند گذشته، از اقدامات شایسته است.
- این کتاب به همین منظور با همت کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، برای گروه‌های سنی "د" (دوره راهنمایی و دبیرستان) منتشر شده است؛ که با همه سودمندی موارد زیر درباره آن گفتنی است:
۱. شایسته بود برخی از واژه‌هایی که برای گروه‌های سنی مورد نظر، مشکل است، توضیح داده می‌شد مانند "مالکان تحریر" (ص ۱۵) گرو و تشویر و بطلال و منیوش (ص ۱۶) و نزع روان (ص ۲۱)، جوهری و سیم (ص ۲۴) بخوشید، نخیل، مکنت (ص ۲۶) تنک دل (ص ۲۸) و ...
 ۲. بهتر بود سروده‌های ساده‌تری انتخاب می‌شد، مثلاً به جای غزل‌های ص ۷۷ و ۷۹ و ۸۰ و ۸۲ که نه معنی آن مناسب گروه‌های سنی مورد نظر است و نه لفظ آن، غزل‌های ساده‌تری، قابل گزینش بود.
 - چنانچه مشخص شده بود که سروده‌های گزینش شده از کدام کتاب سعدي (گلستان، بوستان، غزلیات و قصاید) برگرفته شده، بسیار مناسب‌تر بود، زیرا این مطلب برای نوجوانان شایسته یادگیری است.

ل

لغات گلستان ، ذكاءالملک، ناشر: نامعلوم، تاریخ: نامعلوم، ۵۹ صفحه، قطع: جیبی، شمارگان: نامعلوم.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. فهرست برخی از واژه‌های گلستان به همراه معنی آنها به ترتیب حروف ابجد (صص ۱-۵۹).
۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. گلستان سعدي. (نشانی مأخذ مشخص نشده است)
۳. **رویکرد به آثار سعدي:** ۳-۱. کتاب شامل برخی از واژه‌های گلستان و معنی آنهاست.
۴. **اشاره:** ۴-۱. این کتاب که در قطع جیبی با چاپ نامناسب بدون تاریخ و مشخصات دیگر منتشر شده است، در بردارنده برخی از واژه‌های گلستان به همراه معنی آن واژه‌هاست که به ترتیب حروف ابجد (و نه حروف الفبا) تنظیم شده و در زمان انتشار قیمت پانزده شاهی برای آن در نظر گرفته شده است. با توجه به کمبود کتاب‌های لغت در زمان انتشار این کتاب، (احتمالاً دهه نخست سده چهارده) برای خوانندگان عمومی گلستان بویژه دانش‌آموزان آن زمان، به نظر می‌رسد کتابی خالی از فایده نبوده است.

متنبي و سعدي ، دکتر حسين علي محفوظ، چاپخانه حيدري، ۱۳۳۶، ۳۵۲ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. معرفي متنبي و شرح زندگاني او با استناد به کتب معتبر (صص ۴-۲).

۱-۲. معرفي سعدي و شرح زندگاني او با استناد به کتب معتبر (صص ۷-۵).

۱-۳. بحثي با عنوان "ديوان متنبي در ايران تا اواسط قرن هشتم"، در اين فصل به استفاده‌هاي فراواني از ديوان متنبي اشاره شده است (صص ۱۷-۹) از جمله: "شيخ اجل استاد سعدي شيرازي هم به ديوان متنبي نظر مي‌کرد و گويان ديوان را مانند اکثر يا همه کتب مهم به درس در مدرسه نظاميه يا به مطالعه خوانده است و از مطالعه کليات وي نيز معلوم است که مضمون بسياري از ابیات متأثر از سخنان متنبي است." (صص ۱۷-۱۶).

۱-۴. شرح تأثير مضامين متنبي در ابیات فارسي: "ديوان متنبي در ايران، در حيات خود وي، شهرتي حاصل کرده و رواجي بسزا یافته و مورد مطالعه ارباب ادب و اهل ذوق شده بود و استادان و بلغا به شيوه گفتار او اقتدا کرده و ابیات او را تضمين مي‌کرده‌اند ... مطالعه ديوان او براي تشحيد خاطر و برافروختن طبع و بالا کشيدن سخن شرط کمال صناعتي دبيري بود." (ص ۱۸).

۱-۴-۱. بيان نمونه‌هايي از شعر ايرانياني که متأثر از شعر متنبي بوده‌اند در اين بخش سروده‌هايي از شاعران زير با اشعار متنبي مقابله و مقايسه شده است: ابوالحسن علي بن الياس الاغاجي، محمدبن العباس الخوارزمي، صاحب بن عباد، ابوالفتح علي بن محمد بستي، عنصري بلخي، منوچهري دامغاني، فخرالدين گرگاني، قطران تبريزي، اسدي طوسي، مسعود سعد، سعيد بن احمد بن محمد احمد بن ابراهيم الميداني النيشابوري، امير معزي، اديب صابر ترمذي، ابوبکر حميدالدين عمر بن محمود بلخي، انوري، افضل الدين ابوحامد احمد بن حامد کرمانی، جمال الدين اصفهاني، ظهيرالدين فاريابي، شرف الدين عبدالمؤمن بن هبه الله اصفهاني، امام الدين عبدالرحمن بن عبداللطيف بن مذکور (صص ۳۲-۱۸).

۱-۵. بيان نشانه نمونه‌هايي از تمثلي مؤلفين و منشيان به اشعار متنبي، در اين بخش نشاني سي و هفت متن کهن که در آن به اشعار متنبي تمثلي جسته شده، بيان گردیده است (صص ۳۷-۳۳).

۱-۶. شرح وضعيت بغداد در روزگار سعدي (صص ۴۶-۳۹). مدينه الاسلام بغداد دارالخلافة اسلام در سنه ۱۴۵ هجري قمري تاسيس يافت و همواره دارالعلم و امرالدنيا و سيده البلاد و محل اقامت و رحله فضلاء مشرق و مغرب و جاي فضل و هنر بوده است ... (ص ۴۱) عده کثيري از مدرسين مشهور بغداد ايراني بودند و ايرانيان مدارس و رباط بسياري در آن شهر تاسيس نمودند ... (ص ۴۲) در بغداد اواسط قرن هفتم ۳۶ مسجد جامع و ۴۰۰۰ مسجد کوچک و ۴۷ رباط (خانقاه) و ۳۸ مدرسه و ۱۸ دارالحديث و ۲۱۰ گرمابه و ۵۶ کنشت و ۱۶ کلیسا و ۵۴۸۵۱۵ دکان و ۹۸۰ خان (کاروانسرا) و ۳۶ بازار و ۱۰۶۰ قنطره و ۳ پل و ۱۲۰ تیم بود." (ص ۴۴).

۱-۷. توضيح درباره مدرسه نظاميه (صص ۵۴-۴۸). "مدرسه نظاميه منسوب است به وزير جهاندار دانش‌پرور مشهور خواجه نظام الملك ... (ص ۴۸) در عهد سلطان عضدالدوله البارسلان ... در ايام خلافت قائم بامرالله عباسي تاسيس يافت (ص ۴۹). نظاميه بغداد از همه مدارس ديگر اسلامي نيکوتر و مهتر و معروفتر بوده است و در اينه مهم دنيا ضرب المثل است و تأثير و خدمت آن مدرسه در تمدن و فرهنگ و معارف ديني و عقلي و ادبي بسيار بزرگ بود وعده کثيري از دانشمندان و فقها و وعاظ و ادبا و شعرا و علماي شافعي از آنجا بيرون آمدند." (ص ۵۰).

۱-۷-۱. معرفي سي و دو نفر از مدرسين بزرگ و مشهور نظاميه (صص ۵۴-۵۲).

۱-۸. توضيح درباره مدرسه مستنصریه (صص ۵۷-۵۵). "مدرسه مستنصریه منسوب است به المستنصر بالله ابو جعفر منصور بن الظاهر خليفه عباسي بنای آن را به امر مستنصر در سنه ۶۲۵ هـ. آغاز گردید ... تشکيلات مستنصریه عبارت بود از اينکه از هر يك از مذاهب چهارگانه اهل سنت ۶۲ تن به تحصيل مشغول باشند و هر فرقه از چهار مذهب را ايوان و استاد جداگانه و دستگاهي مخصوص بود" (ص ۵۵).

۱-۹. گفتاري زير عنوان "مقام ادبي سعدي" (صص ۶۴-۶۰): "استاد سخن سعدي حکيمي بزرگوار و دانشمندی بلند مرتبه و عالمي دانا و شيعي اجل بود ... احاطه کامل وي بر تاريخ و کلام و تفسير و حديث و حکمت و تتبع او در امثال و حکم و رموز نظم و نثر و مطالعه دواوين شعراي عرب بويژه ديوان متنبي محتاج تعريف نيست (ص ۶۰). شعر عربي سعدي بجز قصيده‌اي دو سه و ابياتي چند از جهت سبک و لفظ به پاي اشعار فارسي او نمي‌رسد (ص ۶۲). اما آنچه مسلم است شيخ سعدي از زبان عربي و از فنون ادب و شعب حکمت و اشعار فحول شعراي عربي با خبر بود ... مضامين زبان عربي بويژه متنبي را با کمال استادي و مهارت در اشعار خود به کار برد." (ص ۶۳).

۱-۱۰. بيان ابياتي و عباراتي که در آنها ذکري از عراق و يا شهرهاي آن شده است، زير عنوان "ذکر عراق در سخنان سعدي"، در اين بخش ۱۷ بيت از گلستان، ۱۰ بيت از بوستان، ۱۷ بيت از غزليات، ۱۰ بيت از قصايد و علاوه بر قصيده کامل "في مرنیه اميرالمؤمنين المستعصم بالله و ذکر واقعه بغداد" سه بيت ديگر از اشعار عربي سعدي که در آنها نامي از عراق يا شهرهاي ديگر آن رفته، بدون شرح و توضيح بيان شده است (صص ۷۷-۶۶).

۱-۱۱. بيان مأخذ مضامين سعدي در ادبيات عربي:

۱-۱۱-۱. ابیات در آثار سعدي (صص ۱۰۲-۸۰). در اين بخش ۱۰۴ آيه از آیات قرآن کریم که در ۱۱۲ مورد از آثار مختلف سعدي، مورد الهام و استفاده بوده، با ذکر نشاني کامل باز نموده شده است.

۱-۱۱-۲. حديث در آثار سعدي (صص ۱۳۱-۱۰۳). در اين بخش ۱۰۰ حديث از احاديثي که در ۱۲۴ مورد از آثار مختلف سعدي مورد الهام و استفاده بوده، با ذکر نشاني کامل باز نموده شده است.

۱-۱۱-۳. امثال عربي در آثار سعدي (صص ۱۵۹-۱۳۲). در اين بخش ۸۷ مثل از امثال عربي که در ۱۴۴ مورد از آثار مختلف سعدي مورد الهام و استفاده بوده، با ذکر نشاني کامل باز نموده شده است.

۴-۱۱-۱. قصص عربي در آثار سعدي (صص ۱۶۹-۱۶۰). در این بخش ۱۴ حکایت و قصه از منابع عربي که در ۱۸ مورد از آثار مختلف سعدي احتمالاً مورد الهام و استفاده بوده، با ذکر نشانی کامل بازنموده شده است.

۵-۱۱-۱. مضامین شعر عربي (صص ۲۲۳-۱۷۰). در این بخش ۱۲۵ مورد از سروده‌های شاعران مختلف عرب که با ۲۷۶ مورد از سروده‌های سعدي اشتراك مضمون داشته‌اند، با ذکر نشانی مرجع مقابله شده‌اند بجز متنبی که در بخش بعدي بدان پرداخته شده شاعرانی چون: ابن الرومي، ابوالفتح بستي، ابوتمام، ابوعلي ابن مقله، ابونواس، صاحب بن عباد، امرؤالقيس، علي بن ابي طالب (ع)، فرزدي، ابوالعلاء معري نابغه ذیبنی، ابوفراس حمدانی، سري سقطي، ابن فارض، ابوالعناهیة، بشار بن برد و ...

۶-۱۱-۱. مضامین متنبی در آثار سعدي (صص ۲۷۹-۲۲۵). در این بخش ۱۰۴ مورد از سروده‌های متنبی که با ۲۸۴ مورد از سخنان و اشعار سعدي اشتراك مضمون داشته‌اند باز نموده شده است که بیش از نیمی از این تأثیرپذیری‌ها (۱۶۳ مورد) تنها مربوط به غزلیات سعدي است.

۱۲-۱. حواشی و تعلیقات (صص ۲۸۸-۲۸۲). در این بخش بیست و چهار توضیح درباره مطالب مختلف کتاب بیان شده که عمده این توضیحات از قول کسان دیگر نقل شده است.

۱۳-۱. مآخذ شرح حال متنبی و سعدي: در این بخش برای آگاهی از شرح حال متنبی ۱۳۳ مرجع با ذکر صفحه، معرفی شده است.

۱۳-۲. مآخذ شرح حال سعدي (صص ۳۰۲-۲۹۸). در این بخش برای آگاهی از شرح حال سعدي ۸۷ مرجع با ذکر صفحه، معرفی شده است.

۱۴-۱. مآخذ کتاب (صص ۳۳۲-۳۰۳). در این بخش ۴۸۳ مرجع به عنوان مآخذ کتاب معرفی شده است.

۲. منابع اصلي: در بخش مآخذ کتاب ۴۸۳ منبع به عنوان مآخذ کتاب معرفی شده است اما منابع زیر بویژه در ارتباط با سعدي، اهمیت و کاربرد بیشتری داشته‌اند: ۱-۲. قرآن کریم. ۲-۲. نوح البلاغه. ۲-۳. سعدي‌نامه (مجله تعلیم و تربیت، سال هفتم، شماره ۱۱ و ۱۲)، ۱۳۱۶. ۲-۴. کلیات سعدي، محمد علي فروغی، تهران ۱۳۲۰. ۲-۵. گلستان سعدي، (مقدمه قریب)، تهران ۱۳۱۰. ۲-۶. سرگذشت شیخ بزرگوار سعدي، شیخ جابري، اصفهان ۱۳۱۶. ۲-۷. دیوان متنبی با شرح عکبری و برقوقی، مصر ۱۳۵۷ - ۱۳۵۵. ۲-۸. دیوان‌های انوری، عنصری، منوچهری، امیرمعزی، مسعود سعد، ظهیر فاریابی، جمال‌الدین اصفهانی، ابی‌تمام، امرؤالقيس، فرزدي، ابی‌نواس، نابغه ذیبنی، ابی‌فراس و ... ۲-۹. مجمع‌الامثال، میدانی، تهران ۱۳۹۰. ۲-۱۰. منهاج‌الیقین، خان‌زاده، استانبول ۱۳۲۸. ۲-۱۱. مجانی‌الادب، الاب لویس شیخو، بیروت. ۲-۱۲. المحاسن و الاضداد، حاجظ، مصر ۱۳۵۰. ۲-۱۳. مائة کلمة من کلام امیرالمومنین علي بن ابی‌طالب، الجاحظ، صیدا ۱۳۴۱. ۲-۱۴. وفیات‌الاعیان، ابن خلکان، مصر ۱۳۶۷. ۲-۱۵. یتیم‌الدهر، الثعالبی، مصر ۱۳۶۶. ۲-۱۶. اللؤلؤ المرصوع، القاوچی الحسنی، مصر ۱۳۰۵. ۲-۱۷. عوارف‌المعارف سهروردی، مصر ۱۳۰۶. ۲-۱۸. غررالحکم و دررالکلم، الأمدي، صیدا ۱۳۴۹. ۲-۱۹. سفینة البحار ... شیخ عباس قمی، نجف ۱۳۵۵. ۲-۲۰. شرح‌المصنوعین به علي غیراهله، عزالدین الزنجانی، مصر ۱۹۱۵. ۲-۲۱. شرح‌العیون، ابن‌نباته المصري، مصر ۱۳۰۵. ۲-۲۲. روض‌الاخیار، شیخ محمدبن قاسم بن یعقوب، مصر ۱۳۸۰. ۲-۲۳. خریدة القصر، عماد اصفهانی، مصر ۱۳۷۰. ۲-۲۴. اساس‌الاعتیاس، اختیارالدین حسینی، مصر ۱۳۲۶. ۲-۲۵. الامالی، شیخ صدوق شریف‌مرتضی، ایران و مصر ۱۳۲۵-۱۳۰۰. ۲-۲۶. الطرائف و اللطایف، ابونصر احمد بن عبدالرزاق، بغداد ۱۳۸۳.

۳. رویکرد به آثار سعدي: ۱-۳. غزلیات ۳۷۲ بار، گلستان ۲۰۷ بار، بوستان ۲۰۴ بار، قصاید ۱۲۷ بار، اشعار عربي ۶۹ بار، قطعات ۳۸ بار، رباعیات ۱۳ بار، مثنویات ۱۲ بار، مفردات ۸ بار، ترجیعات ۱ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب کامل‌ترین کتابی است که با موضوع ادبیات تطبیقی تا کنون، درباره سعدي نوشته شده است. اگرچه کتاب "متنبی و سعدي" نامیده شده، اما در واقع سرچشمه‌های الهام سعدي در ادبیات عرب (قرآن، حدیث، قصص، ضرب‌المثل‌ها و اشعار عربي) کاویده و نموده شده است.

در این پژوهش ارزشمند ۱۰۴ آیه، ۱۰۰ حدیث، ۸۷ مثال عربي، ۱۴ حکایت و قصه عربي، ۱۲۵ سروده عربي و ۱۰۴ سروده از سروده‌های متنبی که با ۹۵۸ مورد از سروده‌های سعدي اشتراك مضمون داشته‌اند، یافته و با ذکر دقیق نشانی، بیان شده است. هر چند بخش "بغداد در روزگار سعدي" و بخش "ذکر عراق در سخنان سعدي" با اصل موضوع کتاب ارتباطی ضعیف دارند، باز یافت نمونه‌هایی از سخنان سعدي برای بیان مقصود، در این گفتارها، خالی از لطف نیست.

۴-۲. دو بخش پایانی کتاب ("مآخذ شرح حال متنبی" و "مآخذ شرح حال سعدي") که به معرفی ۲۲۰ مرجع برای مطالعه بیشتر علاقه‌مندان، پرداخته، بر ارزش پژوهشی کتاب افزوده است.

۴-۳. از ویژگی‌های بارز این کتاب، استفاده فراوان از مراجع مختلف، با ذکر دقیق نشانی نقل‌قول‌ها و شواهد مثال است، که در پایان کتاب (صص ۳۳۲-۳۰۳) معرفی شده‌اند (البته برخی از این مراجع به گونه‌ای سطحی، گذرا و کمرنگ مورد استفاده بوده است).

۴-۴. با اینکه کثرت مثال‌های شاهد برای بیان مضامین مشابه سودمند است اما نویسنده هیچ تحلیلی برای این مضامین مشابه ارائه نداده است و بی‌گمان بسیاری از این مضامین مشابه، از مضامین شایع و عمومی بوده است که پیش از متنبی و بعد از او هم در زبان فارسی و هم در زبان عربي کاربرد داشته‌اند و نمی‌توان گفت که سعدي این مضامین را حتماً از متنبی گرفته است (رک. ذکر جمیل سعدي، ج ۳، ۱۳۶۴، "میزان تأثیر سعدي از متنبی"، دکتر مهدی محقق، صص ۱۸۴-۱۷۵ و "مقایسه افکار متنبی و سعدي"، دکتر محمود انوار، صص ۴۰۳-۳۴۵).

۴-۵. متن این کتاب نیز از اشتباهات چاپی میرا نمانده است. از جمله: ص ۹۳ س ۶: خودست (خودت) و ص ۱۹۲، س ۷: بر سر بود (بر سر برد) و ص ۲۰۵، س ۳: سرو بستان (سرومستان) و ص ۲۲۸، س ۱۴: الحمدي (الحمد) و ص ۲۳۹، س ۳: گوید (گرید) و ص ۲۵۱، س ۸: و نبیند (ور نبیند) و ...

گفتنی است که آقای حسین‌علي محفوظ این کتاب را به دو زبان فارسی و عربي نوشته و منتشر کرده است.

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. قلمرو سعدي، مهدی محقق، راهنمای کتاب، شماره دوم، تیر ۱۳۳۹، ص ۲۲۴-۵۰۲. گلستان سعدي، به اهتمام دکتر محمدجواد مشکور، انتشارات اقبال، ۱۳۴۲، صص ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۶، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۴، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۰-۲. مضمون‌گیری سعدي از شاعران عرب، دکتر جعفر مؤید شیرازی، گوهر، سال اول، شماره ۹، مهر، ۱۳۵۲، صص ۸۱۲، ۸۱۳. ۵-۴. مقام سعدي در شعر تازی و راهی امن برای آثار عربي سعدي، دکتر جعفر مؤید شیرازی، گوهر، سال دوم، شماره ۱۱ و ۱۲ بهمن و اسفند ۱۳۵۳، ص ۹۷۵-۵۰۵. از سعدي چه می‌دانیم، دکتر جعفر مؤید شیرازی، خرد و کوشش، دوره ششم، بهار ۱۳۵۴، صص ۲۸-۳۵. ۵-۶. حکمت سعدي، کیخسرو هخامنشی، امیرکبیر، ۱۳۵۵ (چاپ دوم)، صص ۷، ۸۲، ۸۳، ۱۰۲. ۵-۷. شناختی تازه از سعدي ...، دکتر جعفر مؤید شیرازی، انتشارات نوید، ۱۳۶۲، صص ۹، ۱۱، ۱۲، ۸۳، ۸۴، ۸۷، ۱۰۵۸. ۵-۸. ساحل‌نشین و غریب، دکتر غلامحسین یوسفی، کتاب "روان‌های روشن"، انتشارات یزدان، ۱۳۶۳، ص ۲۳۱. ۵-۹. کاغذ زر، دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات یزدان، ۱۳۶۳، ص ۳۴. ۵-۱۰. سعدي و زبان عربي در آئینه گلستان، دکتر رضا هادی‌زاده، ذکر جمیل سعدي، ج ۳، ۱۳۶۴، صص ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶. ۵-۱۱. مآخذ اندیشه‌های سعدي ...، محمد غفرانی جهرمی، ذکر جمیل سعدي، ج ۳، ۱۳۶۴، ص ۹۷. ۵-۱۲. مقایسه افکار متنبی و سعدي، دکتر امیر محمود انوار، ذکر جمیل سعدي، ج ۳، ۱۳۶۴، صص ۴۰۳-۴۴۷. ۵-۱۳. گلستان سعدي، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۰۰، ۲۰۲، ۲۱۰، ۲۱۷، ۲۳۸، ۲۴۱، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۷، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۷۰، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۷.

- ۱-۶. فهرست‌نامه سعدي، شامل فهرست صد دسته از واژه‌ها و اصطلاحات ديوان و فهرست تركيب‌ها و اصطلاح‌ها و تعبيرها و فعل‌هاي ديوان (صص ۱۲۱۸-۸۷۴).
- ۱-۶-۱. فهرست نام‌ها و صفت‌هاي خداي تعالي (صص ۸۸۱-۸۷۷).
- ۱-۶-۲. فهرست نام‌هاي كسان، طایفه‌ها، قبیله‌ها، فرقه‌ها، خاندان‌ها، سلسله‌ها، پیامبران، امامان، فرشتگان، لقب‌ها، عنوان‌ها، کنیت‌ها و ... (صص ۸۹۵-۸۸۲).
- ۱-۶-۳. فهرست نام جاي‌ها: کشورها، شهرها، قریه‌ها، دریاها، رودها و ... (صص ۹۰۴-۸۹۶).
- ۱-۶-۴. فهرست نام کتاب‌ها و رساله‌ها (صص ۹۰۷-۹۰۵).
- ۱-۶-۵. فهرست نام ماه‌ها، فصل‌ها، عیدها، و جشن‌هاي ملي و مذهبي (صص ۹۱۱-۹۰۸).
- ۱-۶-۶. فهرست نام ستارگان و صورت‌هاي فلکي (صص ۹۱۶-۹۱۲). ۱-۶-۷. فهرست نام درختان، گل‌ها، گیاهان، میوه‌ها، سبزي‌ها و محصول‌هاي گیاهي (صص ۹۲۵-۹۱۷).
- ۱-۶-۸. فهرست نام پرندگان (صص ۹۳۰-۹۲۶).
- ۱-۶-۹. فهرست نام گوهرها، سنگ‌هاي گران‌بها و بعضي سنگ‌هاي ديگر (صص ۹۳۴-۹۳۱).
- ۱-۶-۱۰. فهرست عددها: ترتیبي، اصلي، كسري، توزیعي (صص ۹۴۲-۹۳۵).
- ۱-۶-۱۱. فهرست نام جانوران و بعضي صفت‌هاي آنها (صص ۹۵۰-۹۴۳).
- ۱-۶-۱۲. فهرست نام مذهب‌ها، مسلک‌ها و اصطلاحات مذهبي (صص ۹۵۵-۹۵۱).
- ۱-۶-۱۳. فهرست نام خوردني‌ها، نوشيدني‌ها و بعضي ماده‌هاي حيواني و معدني (صص ۹۶۱-۹۵۶).
- ۱-۶-۱۴. فهرست نام رنگ‌ها (صص ۹۶۵-۹۶۲).
- ۱-۶-۱۵. فهرست اصطلاحات بازي و قمار (صص ۹۶۸-۹۶۶).
- ۱-۶-۱۶. فهرست واحدهاي طول، وزن، پول و ... (صص ۹۷۱-۹۶۹).
- ۱-۶-۱۷. فهرست نام فلزها (صص ۹۷۴-۹۷۲).
- ۱-۶-۱۸. فهرست نام داروها و بيماري‌ها (صص ۹۷۷-۹۷۵).
- ۱-۶-۱۹. فهرست نام عطرها و ماده‌هاي خوش‌بو (صص ۹۷۹-۹۷۸).
- ۱-۶-۲۰. فهرست نام بادهاي معروف (صص ۹۸۱-۹۸۰).
- ۱-۶-۲۱. فهرست پاره‌اي صفت‌هاي شغلي و حرفه‌اي، ديواني، علمي و بعضي دانش‌ها و فن‌ها و حرفه‌ها (صص ۹۸۸-۹۸۲).
- ۱-۶-۲۲. فهرست اصطلاحات موسيقي (صص ۹۹۲-۹۸۹).
- ۱-۶-۲۳. فهرست نام زبان‌ها (صص ۹۹۳).
- ۱-۶-۲۴. فهرست پاره‌اي از مضمون‌ها و موضوعات شعري (صص ۹۹۶-۹۹۴).
- ۱-۶-۲۵. فهرست بعضي اصطلاحات شعري و ادبي (صص ۹۹۹-۹۹۷).
- ۱-۶-۲۶. فهرست بعضي تعبيرهاي مربوط به سعدي (صص ۱۰۰۴-۱۰۰۰).
- ۱-۶-۲۷. فهرست فلان و فلاني از ۲۷۷ تا آخر كتاب [!] (صص ۱۰۰۵).
- ۱-۶-۲۸. فهرست شعرها، مصراع‌ها، عبارت‌ها، حديث‌ها، خبرها، آیه‌ها، فصل‌ها، حرف‌ها و مثل‌هاي عربي (صص ۱۰۱۸-۱۰۰۶).
- ۱-۶-۲۹. فهرست نام آلت‌ها، وسيله‌ها، ظرف‌ها، پارچه‌ها، پوشيدني‌ها، ابزارهاي جنگي، ابزارهاي موسيقي و ... (صص ۱۰۲۵-۱۰۱۹).
- ۱-۶-۳۰. فهرست تعبيرها، تركيب‌هاي وصفي، اضافي، تشبيهي، استعاري، فعل‌هاي مركب، تركيب‌ها، نسبت‌ها و اصطلاحات خاص (صص ۱۰۳۶-۱۲۱۸).
- ۱-۷. تصحيح هفتاد و هفت مورد از متن ديوان که برخي از آنها در مقابله با نسخه‌هاي ديگر بر نگارنده معلوم شده است: زير عنوان "چند نکته در تصحيح و مقابله متن كتاب حاضر با بعضي نسخه‌هاي ديگر و چند توضيح" (صص ۱۲۲۷-۱۲۱۹).
- ۱-۸. فهرست چند نام و واژه و اصطلاح که در بخش فهرست‌ها از قلم افتاده است (صص ۱۲۲۹-۱۲۲۸).
- ۱-۹. صواب‌نامه - فهرست بي‌ش از پانصد غلط چاپي و نگارش صورت درست آن با ذکر شماره صفحه و سطر (صص ۱۲۳۸-۱۲۳۰).
- ۱-۱۰. متن رساله نصیحة‌الملوک (صص: اول تا نوزدهم).
- ۱-۱۱. متن رساله عقل و عشق (صص: بيستم تا بيست‌وسوم).
- ۱-۱۲. متن رساله "در تربيت يکي از ملوک" (صص: بيست‌وچهارم تا بيست‌وهفتم).
- ۱-۱۳. متن مجالس پنجگانه (صص: بيست‌وهشتم تا پنجاه‌وسوم).
- ۱-۱۴. متن تقريرات ثلاثه (صص: پنجاه و چهارم تا شصت‌وسوم).
- ۱-۱۴-۱. سؤال خواجه شمس‌الدين صاحبديوان (صص: پنجاه‌وچهارم تا پنجاه‌وششم).
- ۱-۱۴-۲. ملاقات شيخ با آياقا (صص: پنجاه‌وهفتم و پنجاه‌وهشتم).
- ۱-۱۴-۳. حکايت شمس‌الدين تازيکوي (صص: پنجاه‌ونهم تا شصت‌وسوم).
- ۱-۱۵. متن "در تقرير ديباچه" (صص: شصت‌وينجم تا هفتادويکم).
۲. منابع اصلي: ۲-۱. کلیات سعدي، محمدعلي فروغي. ۲-۲. سعدي‌نامه، به اهتمام حبيب يغمايي، ۱۳۱۶، بويژه سخنان كساني که در بخش مضامين اصلي ۲-۳-۱. بدانها اشاره شده است.
۳. **رويکرد به آثار سعدي:** ۳-۱. اين كتاب، متن کلیات سعدي است. علاوه بر آن در بخش مقدمه که خود فصلي گسترده است (صص ۱۰۶-۶) نگارنده رويکردي به شرح زير به آثار سعدي داشته است: غزليات ۴۷۴ بار، قصايد ۷۵ بار، بوستان ۵۴ بار، رباعيات ۳۶ بار، قطعات ۳۶ بار، ترجيعات ۱۱ بار، گلستان ۱۰ بار، اشعار عربي ۹ بار، مثنويات ۶ بار و مفردات ۲ بار.
۴. **اشاره:** ۴-۱. اين كتاب اگر چه به عنوان "متن کلیات سعدي" به چاپ رسيده، اما بي‌ش از يك سوم كتاب (۵۲۹ صفحه) به توضيحات مفيد و فهرست‌هاي ارزشمند اختصاص يافته است.
- همان‌گونه که دکتر مصفا در صفحه ۱ تا ۵ كتاب توضيح داده‌اند، با يك تلاشي توان‌فرسا فهرست‌هاي مختلفي را از متن کلیات به تصحيح مرحوم فروغي تهيه و تنظيم کرده‌اند که افزون بر ارزش تازگي اين اقدام، ارزش کاربردي آن نيز فراوان است. و بي‌گمان در بسياري از نوشته‌هاي پس از خود تأثير داشته است.
- اين بنده نيز در تهيه مجموعه حاضر از اين اثر بسيار بهره برده است. با آنکه سي و هفت سال از انتشار اين كتاب مي‌گذرد، هنوز فرهنگ واژگاني ديوان سعدي فراهم نيامده و اين اثر (با همه نواقص) هنوز کامل‌ترين فرهنگ واژگاني سعدي را داراست.
- ۴-۲. چهار بخش از بخش‌هاي شش‌گانه مقدمه (بجز بخش نخست و بخش سوم که سخن تازه‌اي در آن نيست) محصول دقت کنجکاوانه مؤلف است، و براي پژوهش‌هاي بعد از خود ارزش کاربردي داشته است. موارد زير از آن جمله است:
- بخش "اعتقاد سعدي به سخن خود (صص ۳۶-۲۸)، در اين بخش ۶۵ مورد از گفتار و اشعار سعدي درباره خود فهرست‌وار با يادکرد نشاني نوشته شده و بعد از اين مقاله‌هايي با همين موضوع به وسيله ديگران نگاهشته شده که هر چند به اين مآخذ اشاره نداشته‌اند، دور نيست که از همين اثر بهره‌مند شده باشند. همچنين است بخش "سوگند در ديوان سعدي" (صص ۹۲-۸۶) که پنجاه

و نه مورد از سخنان سعدي فهرست شده و بخش " چند نکته دستوري و لغتي و سبكي " (صص ۲۷-۵۹) که صد و نود و شش مورد از سخنان سعدي فهرست شده است.

۴-۳. يکي ديگر از بخش‌هاي ارزشمند کتاب بخشي است که با عنوان " چند نکته در تصحيح و مقابله متن کتاب حاضر با بعضي نسخه‌هاي ديگر و چند توضيح " (صص ۱۲۲۷-۱۲۱۹) فراهم آمده است.

در اين قسمت هفتاد و هفت تذکر ارزشمند نگاشته شده، که برخي از آنها داوري‌هاي عالمانه و متکي بر ذوق سليم است. براي نمونه يکي از اين داوري‌ها را بازنگري مي‌کنيم: " صفحه ۶۶۷ سطر ۲ پروريدستست ". مرحوم فروغي در ذيل اين کلمه [نوشته‌اند: " اين کلمه] البته غلط است. اما نسخه منحصر بود و وجه اصلاحي هم به نظر نرسيد. " در نسخه‌هاي چاپي ديگر " پرورانيدمت " و نيز درست نيست و صحيح چنين است: خود به شير بي‌وفايي پرورانيدمت دابت " (صص ۱۲۲۵).

۴-۴. با وجود ارزش‌هايي که به برخي از آنها اشاره شد، اين کتاب کاستي‌هايي نيز دارد که از آن جمله مي‌توان موارد زير را برشمرد: هيچ کدام از فهرست‌هاي کتاب کامل نيست، در پاورقي برخي صفحه‌ها به نقص بعضي از آنها اشاره شده است (رک. صص ۲۷، ۶۱، ۹۵۴، ۹۹۴، ۹۹۷ و ۱۰۳۶).

اما بسياري ديگر از واژه‌ها و اصطلاحات همچنان، از ديد مؤلف کتاب پنهان مانده است، موارد زير تنها برخي از آن جمله است: واژه‌هاي " تنگ ترکان "، " خاک‌هاي شيراز " و " رکن‌آباد " که به ترتيب در صفحه‌هاي ۷۴۴، ۵۰۶ و ۴۰۹ کتاب آمده در " فهرست نام جاي‌ها " (صص ۸۹۷، ۸۹۸ و ۸۹۹) از قلم افتاده است. و شماره صفحه مربوط به " الله‌اکبر شيراز " (ص ۸۹۶) نوشته نشده است. - ترکيبات " دليري سعدي "، " عبارت سعدي " و " نامه سعدي " در " فهرست بعضي تعبيرهاي مربوط به سعدي " (صص ۱۰۰۲، ۱۰۰۱، ۱۰۰۴) از قلم افتاده است ...

- در " فهرست تعبيرها، ترکيب‌هاي وصفي و ... " هم بسياري از ترکيب‌ها از قلم افتاده که نمونه‌هاي زير برخي از آن جمله است: بنده‌زاده (ص ۸۱۰)، در صفحه ۱۰۶۶. بنده قدیم (ص ۸۱۰)، در صفحه ۱۰۶۶. حديث وقف (ص ۸۲۷)، در صفحه ۱۰۹۴. روزه‌دار (ص ۲۷۰)، در صفحه ۱۱۳۰. زبان شيرين (ص ۲۵۴)، در صفحه ۱۱۳۳. سلس‌البول (ص ۸۲۷)، در صفحه ۱۱۴۷. فرض خدا (ص ۱۳۴)، در صفحه ۱۱۷۳. گوش روزه‌دار (ص ۲۷۰)، در صفحه ۱۱۸۸. نقش هيولاني (ص ۱۱۳)، در صفحه ۱۲۱۰. در " ترکيب‌هاي نوشته شده " نيز موارد متعددي، شماره صفحه‌ها ناقص است به عنوان نمونه: در ص ۱۰۶۳، ترکيب " بسيط زمين " نوشته شده اما به ص ۱۲۹ " گر از بسيط زمين عقل منعدم گردد) اشاره نشده است. يا در ص ۱۰۹۶، ترکيب " حکم قضا " نوشته شده، اما به ص ۷۴۹ (رضا به حکم قضا گر دهيم و گر ندهيم) اشاره نشده است. و در ص ۱۱۶۷، ترکيب " عشق‌بازي " نوشته شده، اما به ص ۱۰۲ (که سعدي راه و رسم عشق‌بازي ...) اشاره نشده است و ...

- غلطهاي فراوان چاپي به ارزش کتاب به شدت ضربه زده است. دکتر مصفا ييش از پانصد غلط چاپي را در بخش صواب‌نامه (صص ۱۲۲۸-۱۲۳۰) تذکر داده‌اند، اما غلطهاي موجود بسيار ييش از اين تعداد است.

- از شيوه کهنه نگارش که بگذريم، نظم صفحات کتاب نيز بسامان نيست، مثلاً تنها شماره صفحه‌ها چند گونه متفاوت نوشته شده است: فهرست نخستين کتاب، زير نويس به صورت الفبايي (الف، ب، پ ...)، فهرست کتاب، زير نويس به صورت عددي (... ۳-۲-۱). فهرست مطلع‌ها، زير نويس به صورت عددي (يک، دو، سه ...)، متن ديوان، سرنويس به صورت عددي (... ۳-۲-۱). متن رسائل نثر سعدي، سرنويس به صورت عدد ترتيبي (اول، دوم، سوم و ...)

- نشاني مآخذ برخي از نقل قول‌ها مشخص نشده است، از جمله: گفتارهاي صص ۲۷-۲۲.

- برخي از بخش‌ها بسيار شتاب‌زده و ناقص فراهم آمده است، از جمله: الف: " چند نمونه از بيان سعدي " (صص ۶۳-۶۰) البته مؤلف خود بدين نقص اعتراف کرده‌اند: " اين قسمت به هيچ وجه کامل نيست " (ص ۶۱). ب: " فهرست فلان و فلاني ... " (ص ۱۰۰۵). بالاي اين فهرست نوشته‌اند: " از ۲۷۷ تا آخر کتاب و دانسته نيست چرا موارد ييش از آن حذف شده است ...

۵. تأثيرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. متن کامل ... ، راهنماي کتاب، سال چهارم، شماره هشتم، آبان ۱۳۴۰، صص ۷۸۷-۷۸۶. ۲-۵. منت خدای را ... ، فريدون تقی‌زاده طوسي، نامه آستان قدس، دوره هشتم، شماره اول و دوم، ۱۳۴۸، ص ۸۱. ۳-۵. معني بيتي از بوستان، دکتر مظاهر مصفا، گوهر، سال اول، شماره ۸، شهريور ۱۳۵۲، صص ۷۶۵-۷۶۱. ۴-۵. بحثي مقدماني درباره کتاب‌شناسي سعدي و حافظ، ايرج افشار، مقالاتي درباره زندگي و شعر سعدي، ۱۳۵۲، ص ۹. ۵-۵. نقدي بر شرح بوستان دکتر خزائلي، خرد و کوشش، دوره چهارم، دفتر دوم و سوم، شماره ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۵۲، صص ۱۶۱، ۱۶۴. ۶-۵. تأثير شعر عربي بر آثار سعدي و شعر فارسي بعد از وي، دکتر جعفر مؤيد شيرازي، گوهر، سال دوم، شماره ۷، مهر ۱۳۵۳، ص ۶۳۱. ۷-۵. سخني از ظهير و سعدي و صفی‌علي شاه، پروفيسور فضل‌الله رضا، گوهر، سال سوم، شماره ۶، شهريور ۱۳۵۴، صص ۴۴۶-۴۴۱. ۸-۵. اصول زيباشناسي شعر و هنر ... ، پروفيسور فضل‌الله رضا، نگين، سال يازدهم، شماره ۱۳۲، سي و يکم ارديهشت ۱۳۵۵، صص ۱۳-۱۱ و ۶۰-۵۸. ۹-۵. تأثير سعدي بر گوته، جهانگير فکري ارشاد، مجله وحيد، شماره ۲۲۵، ۱۳۵۶، ص ۴۴. ۱۰-۵. مثلثات سعدي، حافظ و شاه‌داعي (۱)، دکتر جعفر مؤيد شيرازي، يغما، سال سي و يکم، شماره هفتم، مهر ۱۳۵۷، ص ۴۱۸ و مثلثات سعدي، حافظ و شاه‌داعي (۲)، دکتر جعفر مؤيد شيرازي، يغما، سال سي و يکم، شماره هشتم، آبان ۱۳۵۷، ص ۴۹۳. ۱۱-۵. شناختي تازه از سعدي، دکتر جعفر مؤيد شيرازي، انتشارات نويد، ۱۳۶۲، صص ۹۷، ۱۲۹، ۱۴۲، (در تصحيح سراسر متن اشعار عربي، اين کتاب به عنوان يکي از نسخه‌هاي مورد استفاده بوده است). ۱۲-۵. سعدي، شاعر جامع و مآخذ چند حکايت از بوستان، دکتر محمد دامادي، ذکر جميل سعدي، ج ۱، ۱۳۶۴، صص ۳۶۸-۳۴۷. ۱۳-۵. مدیحه‌هاي سعدي، دکتر سيد جعفر شهيدی، ذکر جميل سعدي، ج ۲، ۱۳۶۴، صص ۳۷۵-۳۶۵. ۱۴-۵. تاريخ ادبيات ايران، از فردوسي تا سعدي، ادوارد براون، ترجمه غلامحسين صدي افشار، انتشارات مرواريد، ۱۳۶۶ (چاپ سوم)، ص ۲۷۴. ۱۵-۵. گزيده قصايد سعدي، به کوشش دکتر جعفر شعار، اميرکبير (شاهکارهاي ادبيات فارسي - ۴۹)، ۱۳۶۹، ص ۱۰.

۱۶-۵. دولت نه به کوشيدن است، چاره کم جوشيدن است، دکتر ماهيار نوابي، نامگاني علي سامي، ۱۳۷۰، صص ۳۶-۳۷. ۱۷-۵. نگاهی به اندیشه‌هاي اجتماعي و سجاياي اخلاقي سعدي، سيد محمد تقفي، مشکوة، شماره ۵۱، تابستان ۱۳۷۵، صص ۱۲۸-۱۱۱. ۱۸-۵. سعدي و خسرو، وزيرالحسن عابدي، نشر پيکيجز لميتد (لاهور، پاکستان)، بدون تاريخ، ص ۴۶ و ديپاچه کتاب.

مقالاتي درباره زندگي و شعر سعدي ، به کوشش دکتر منصور رستگار، ۱۳۵۷، (چاپ سوم)، ۴۷۳ (۴۴۷+۳۶)، قطع:
وزيري، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

*** چاپ اول: ۱۳۵۲، چاپ دوم: ۱۳۵۵، چاپ چهارم: ۱۳۷۵، با تجديد نظر به دست انتشارات اميرکبير (به عنوان چاپ اول اميرکبير)، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه. رک. کاهش‌ها و افزوني‌هاي چاپ چهارم، در مضامين اصلي کتاب، در همين مجموعه.**

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. فهرست مندرجات. (سه صفحه بدون شماره).

۱-۲. متن پيام فرح پهلوي به مناسبت برگزاري کنگره بين‌المللي سعدي و حافظ. (صص: الف - پ).

۱-۳. مقدمه دکتر منصور رستگار درباره انگيزه و شيوه چاپ مجموعه مقالات کنگره جهاني سعدي و حافظ (صص: ث - ج).

- ۱-۴. شرح برنامه مراسم افتتاح کنگره (ص: ج).
- ۱-۵. گفتار کوتاهی از دکتر علی محمد مزده، دبیر کنگره (صص ح - خ).
- ۱-۶. فهرست اسامی شرکت‌کنندگان در کنگره (صص: د - ز).
- ۱-۷. برنامه سخنرانی‌های کنگره (صص: ژ - ص).
- ۱-۸. متن قطعنامه کنگره (صص: ض - ط)؛ در بخشی از این قطعنامه آمده است: "اعضای کنگره حافظ و سعدي امیدوارند که با وجود مطالعات و تحقیقات وسیع و گسترده‌ای که در ایران و بسیاری از کشورهای جهان درباره آثار و افکار و شرح احوال این دو نابغه بزرگ ادب جهان صورت گرفته است، مؤسسه آسیایی دانشگاه پهلوی به تأسیس شعبه‌ای خاص برای پیشرفت و تعمیم تحقیقات در این زمینه‌ها اقدام کند و از راه تهیه و طبع متون مصحح و تدوین رسائل و کتب درباره آنان از قبیل لغت‌نامه‌های مفصل و تحلیلی و کتاب‌شناسی که در کنگره پیشنهاد شده و نیز گردآوری عکس نسخه‌ها و ایجاد کتابخانه‌ای حاوی کلیه نسخ و کتب و مقالات و مدارک دیگر و چاپ‌های عیدیه‌ای که از آثار این دو شاعر گرانمایه شده است، وسایل تحقیقات را کامل‌تر سازد" (ص: ط).
- ۱-۹. متن مقاله‌های ارائه شده در کنگره. هر یک از این مقاله‌ها به ترتیب الفبایی در بخش مقاله‌ها (در همین مجموعه) بررسی شده است و در اینجا تنها به فهرست آنها بسنده می‌شود. برای آگاهی بیشتر درباره هر مقاله رک. بخش مقاله‌ها، در همین مجموعه.
- ۱-۹-۱. بحثی مقدماتی در باب طرح کتاب‌شناسی سعدي و حافظ، از ایرج افشار (صص ۱-۱۲).
- ۱-۹-۲. نظر برخی از سیاحان اروپایی درباره سعدي و حافظ، از نوش‌آفرین انصاری (صص ۱۶-۲۵).
- ۱-۹-۳. شناسایی سعدي، از نورالله ایران‌پرست (صص ۳۰-۳۶).
- ۱-۹-۴. سروده‌ای از پژمان بختیاری درباره سعدي (صص ۳۱-۳۲).
- ۱-۹-۵. مقام سعدي، از پژمان بختیاری (صص ۴۵-۳۲).
- ۱-۹-۶. یک نسخه کهن از کلیات سعدي، از دکتر جاوید (صص ۵۱-۴۶).
- ۱-۹-۷. مقایسه‌ای بین شیخ اجل سعدي شیرازی و خواجه بزرگ حافظ، از ابوالقاسم حبیب‌اللهی (صص ۶۹-۵۲).
- ۱-۹-۸. بحثی درباره سعدي، از دکتر مهدی حمیدی (صص ۱۲۶-۷۰).
- ۱-۹-۹. برخی از قواعد دستوری نادر در گلستان، از دکتر خلیل خطیب‌رهبر (صص ۱۷۵-۱۲۷).
- ۱-۹-۱۰. تصوف در نظر سعدي، از دکتر بدیع‌الله دبیری‌نژاد (صص ۱۹۲-۱۷۶).
- ۱-۹-۱۱. چند نکته درباره آثار سعدي و حافظ ...، از محمدتقی دانش‌پژوه (صص ۲۰۴-۱۹۳).
- ۱-۹-۱۲. اشارات توحیدی و عرفانی و سخنان صوفیانه سعدي، از خلیل رجایی (صص ۲۲۷-۲۰۵).
- ۱-۹-۱۳. حکمت عملی از نظر سعدي، از دکتر ناصرالدین شاه‌حسینی (صص ۲۲۸-۲۲۸).
- ۱-۹-۱۴. حذف در سخن سعدي، از دکتر جعفر شعار (صص ۲۵۰-۲۳۹).
- ۱-۹-۱۵. تأثرات هم‌ام‌تیریزی از سعدي شیرازی، از دکتر رشید عیوضی (صص ۲۵۹-۱۵۱).
- ۱-۹-۱۶. آثار سعدي و سخنوران افغانستان، از دکتر عبدالقیوم قویم (صص ۲۷۷-۲۶۰).
- ۱-۹-۱۷. گلستان شیخ سعدي، از نظر آدام اولناریوس، از دکتر عبدالکریم گلشنی (صص ۲۸۵-۲۷۸).
- ۱-۹-۱۸. سوگند در آثار سعدي، از دکتر نورانی وصال (صص ۳۰۲-۲۸۶).
- ۱-۹-۱۹. اشخاص داستان در گلستان، از دکتر جلال متینی (صص ۳۱۹-۳۰۳).
- ۱-۹-۲۰. ارتباط سعدي و نزاری و تأثیر نزاری در حافظ، از دکتر سید علی‌رضا مجتهدزاده (صص ۳۲۷-۳۲۰).
- ۱-۹-۲۱. گفتگویی کوتاه درباره زبان سعدي و پیوند آن با زندگی، از دکتر محمدجعفر محجوب (صص ۳۴۷-۳۲۸).
- ۱-۹-۲۲. عرفان سعدي، از دکتر علی‌محمد مزده (صص ۳۶۰-۳۴۸).
- ۱-۹-۲۳. سعدي و قضا و قدر، از دکتر مهدی محقق (صص ۳۴۸-۳۶۱).
- ۱-۹-۲۴. تجلی عرفان در غزل‌های سعدي، از صدرالدین محلاتی (صص ۳۹۵-۳۸۵).
- ۱-۹-۲۵. جهان‌بینی سعدي، از مجید یکتایی (صص ۴۰۵-۳۹۶).
- ۱-۹-۲۶. جهان مطلوب سعدي در بوستان، از دکتر غلامحسین یوسفی (صص ۴۳۰-۴۰۶).
- ۱-۹-۲۷. زبان مردم شیراز در زمان سعدي و حافظ، از دکتر یحیی ماهیار نوابی (صص ۴۴۷-۴۳۱).
- ۱-۹-۲۸. فهرست غلط‌های چاپی و صورت درست آنها (صص ۴۴۹-۴۴۸).
- * کاهش‌ها و افزونی‌های چاپ چهارم. چاپ چهارم این کتاب که در سال ۱۳۷۵ از سوی انتشارات امیرکبیر صورت پذیرفته به عنوان چاپ اول به شمار آمده است. در این چاپ همه گفتارهای مقدماتی کتاب، حذف و اشعار و مقاله‌های دیگری به آن اضافه شده است.
- آقای دکتر رستگار در ص ۹ در ضمن گفتار کوتاهی به عنوان مقدمه این چاپ نوشته‌اند: "نایاب شدن نسخ چاپ سوم این مجموعه و ابراز علاقه فراوان دوستداران سعدي سبب شد تا این جانب در نظم کتاب، تجدید نظر کلی به عمل آورد و بخش‌های مقدماتی چاپ‌های پیش را که به پیام‌ها و نحوه برگزاری کنگره مربوط می‌شد و همگان را مفید نمی‌آمد حذف کند و به جای آنها، قطعاتی منظوم و منثور در ستایش سعدي، بر صدر هر مقاله بیفزاید و برخی از مقالات که پس از کنگره و چاپ مقالات، دریافت شده بود و مقالاتی ارزنده از بزرگان ادب، چون استاد دکتر صفا که در شناخت زندگی و شعر سعدي، بسیار سودمند بود (هر چند در کنگره مذکور عرضه نشده بود) به مقالات کتاب بیفزاید تا مکمل کتاب باشد ...".
- ۱-۱۰. سروده‌ها و مقاله‌های زیر افزونی‌های این چاپ هستند:
- ۱-۱۰-۱. غزلی از سعدي با عنوان "سخن گفتن سعدي" با مطلع: تو از هر در که ... (ص ۱۱).
- ۱-۱۰-۲. سعدي، از دکتر ذبیح‌الله صفا (صص ۲۹-۱۲). برگرفته شده از جلد سوم تاریخ ادبیات ایران تألیف نامبرده. (این نوشته در بخش مقاله‌ها بررسی شده است. رک. مقاله یاد شده در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه).
- ۱-۱۰-۳. تضمین ملک‌الشعرا بهار، از غزل "مشنوی دوست ... " (صص ۳۲-۳۱).
- ۱-۱۰-۴. سروده‌ای از علی روحانی وصال (ص ۴۳).
- ۱-۱۰-۵. سروده‌ای از شهریار (صص ۵۴-۵۳).
- ۱-۱۰-۶. سروده‌ای از پژمان بختیاری (صص ۶۰-۵۹).
- ۱-۱۰-۷. سروده‌ای از نصرالله مردانی (صص ۷۰-۶۹).
- ۱-۱۰-۸. سروده‌ای از امیری فیروزکوهی (صص ۷۶-۷۵).
- ۱-۱۰-۹. سروده‌ای از علی باقرزاده "بقا" (صص ۸۹-۸۷).
- ۱-۱۰-۱۰. گفتاری کوتاه زیر عنوان "سعدي شیرازی"، از حاج علی‌اکبر نواب شیرازی "بسمل"، برگرفته شده از تذکره دلگشا (ص ۱۱۵).
- ۱-۱۰-۱۱. گفتاری کوتاه از فرصت‌الدوله شیرازی درباره سعدي (ص ۱۵۳).
- ۱-۱۰-۱۲. چند بیت از شوریده شیرازی (ص ۱۶۵).
- ۱-۱۰-۱۳. چند بیت از شعاع‌الملک شیرازی (ص ۱۷۵).
- ۱-۱۰-۱۴. سروده‌ای از وحید دستگردی (صص ۱۹۰-۱۸۹).

- ۱۰-۱-۱۰۱. سروده‌ای از محمدعلی ناصح (صص ۱۹۸-۱۹۷).
- ۱۰-۱-۱۰۲. سروده‌ای از صادق سرمد (ص ۲۰۷).
- ۱۰-۱-۱۰۳. سروده‌ای از حسین مسرور (ص ۲۱۳).
- ۱۰-۱-۱۰۴. سروده‌ای از ادیب برومند (ص ۲۲۵).
- ۱۰-۱-۱۰۵. مخمس تضمین حسن وثوق از غزل "لابالی چه کند ... " (صص ۲۳۲-۲۳۱).
- ۱۰-۱-۱۰۶. سروده‌ای از ابوالحسن فروغی (صص ۲۴۵-۲۴۳).
- ۱۰-۱-۱۰۷. سروده‌ای از احمد اشتری (صص ۲۵۶-۲۵۵).
- ۱۰-۱-۱۰۸. سروده‌ای از نادری (ص ۲۶۳).
- ۱۰-۱-۱۰۹. سروده‌ای از دکتر علی محمد مزده (صص ۲۷۶-۲۷۵).
- ۱۰-۱-۱۱۰. تضمین عباس مشفق کاشانی از غزل "از هر چه می‌رود ... " (صص ۲۸۱-۲۸۵).
- ۱۰-۱-۱۱۱. سروده‌ای از خلیل‌الله خلیلی (صص ۳۰۳-۳۰۱).
- ۱۰-۱-۱۱۲. سروده‌ای از محمود گلشن کردستانی (صص ۳۱۰-۳۰۹).
- ۱۰-۱-۱۱۳. سروده‌ای از دکتر غلامحسین یوسفی (صص ۳۱۹-۳۱۸).
- ۱۰-۱-۱۱۴. سروده‌ای از دکتر امیر محمود انوار (صص ۳۳۴-۳۳۳).
- ۱۰-۱-۱۱۵. سروده‌ای از محمد محیط طباطبایی (صص ۳۴۶-۳۴۵).
- ۱۰-۱-۱۱۶. نکاتی در سرگذشت سعدی، از محمد محیط طباطبایی (صص ۳۶۰-۳۴۷). این نوشته در بخش مقاله‌ها (همین مجموعه) بررسی شده است. ر.ک. مقاله یاد شده در بخش مقاله‌ها.
- ۱۰-۱-۱۱۷. سروده‌ای از محمدجعفر واجد شیرازی (صص ۳۶۲-۳۶۱).
- ۱۰-۱-۱۱۸. مثلثات سعدی، محمدجعفر واجد شیرازی (صص ۳۷۸-۳۶۳). ر.ک. کتاب شرح و تصحیح مثلثات شیخ اجل سعدی، محمدجعفر واجد شیرازی، در همین مجموعه.
- ۱۰-۱-۱۱۹. سروده‌ای از دکتر نصرت‌الله کاسمی. (ص ۳۷۹).
- ۱۰-۱-۱۲۰. شیخ سعدی شیرازی، از حبیب یغمایی (صص ۳۸۱-۳۸۰). این نوشته در بخش مقاله‌ها (از همین مجموعه) بررسی شده است. ر.ک. مقاله یادشده در بخش مقاله‌ها).
- ۱۰-۱-۱۲۱. سروده‌ای از دکتر منصور رستگار فسایی. (ص ۳۸۳).
- ۱۰-۱-۱۲۲. فردوسی و سعدی، دکتر منصور رستگار فسایی (صص ۴۴۷-۳۸۵). این نوشته در بخش مقاله‌ها (همین مجموعه) بررسی شده است. ر.ک. مقاله یادشده در بخش مقاله‌ها.
- ۱۰-۱-۱۲۳. خانه سعدی، از محمد محیط طباطبایی (صص ۴۵۳-۴۴۹). این نوشته در بخش مقاله‌ها (در همین مجموعه) بررسی شده است. ر.ک. مقاله یادشده در بخش مقاله‌ها.
- ۱۰-۱-۱۲۴. خانه سعدی در شیراز، از علی‌نقی بهروزی (صص ۴۵۹-۴۴۵). این نوشته در بخش مقاله‌ها (در همین مجموعه) بررسی شده است. ر.ک. مقاله یادشده در بخش مقاله‌ها.
- ۱۰-۱-۱۲۵. سروده‌ای از دکتر لطفعلی صورتگر (صص ۴۶۲-۴۶۱).
- ۱۰-۱-۱۲۶. ساختمان آرامگاه سعدی، از علی سامی (صص ۴۶۹-۴۶۳). این نوشته در بخش مقاله‌ها (در همین مجموعه) بررسی شده است. ر.ک. مقاله یادشده در بخش مقاله‌ها.
- ۲. منابع اصلی:** ۱-۲. این کتاب مجموعه‌ای از مقالات است. برای آگاهی از منابع اصلی هر مقاله ر.ک. منابع اصلی مقاله مورد نظر در بخش مقاله‌ها، در همین مجموعه.
- ۳. رویکرد به آثار سعدی:** ۱-۲. این کتاب مجموعه‌ای از مقالات است. برای آگاهی بیشتر، ر.ک. مقاله مورد نظر در بخش مقاله‌ها، در همین مجموعه.
- ۴. اشاره:** ۱-۴. گردآوری و چاپ مقالات کنگره‌ها، از اقدامات ارزشمندی است که دسترسی به متن سخنرانی‌ها و مقاله‌های ارائه شده را برای همگان آسان می‌کند. این کتاب ارزشمند که در مطالعات سعدی پژوهی همواره به عنوان یکی از مآخذ اصلی مورد توجه پژوهشگران بوده، با همین هدف منتشر و از سال ۱۳۵۲ تا ۱۳۷۵ چهار بار تجدید چاپ شده است. چاپ‌های اول تا سوم کتاب از سوی انتشارات دانشگاه پهلوی شیراز و چاپ چهارم آن از سوی انتشارات امیرکبیر با حذف و اضافاتی به چاپ رسیده است.
- ۲-۴. عنوان کتاب "مقالاتی درباره زندگی و شعر سعدی" است اما مقاله‌هایی نیز درباره نثر سعدی در این مجموعه آمده است. چنانچه در عنوان کتاب به جای "شعر سعدی"، "آثار سعدی" آمده بود، شایسته‌تر می‌نمود (یادآوری دوست دانشورم آقای دکتر صادکوه)
- ۳-۴. سروده‌ها و مقاله‌هایی که در چاپ چهارم کتاب افزوده شده، کتاب را کامل‌تر کرده و ارزش آن را بالاتر برده است. اما موارد زیر نیز درباره این چاپ گفتنی است: الف: فهرست کتاب (ص ۷) ناقص و پریشان است؛ اولاً هیچ کدام از مقاله‌های پیشین در این فهرست به شمار نیامده‌اند. ثانیاً از مقاله‌های افزوده شده، تنها چهار مقاله (مقاله‌های فرصت‌الدوله، نواب شیرازی، محیط طباطبایی و علی‌نقی بهروزی) منظور شده‌اند. ثالثاً ترتیب الفبایی (نام نگارنده) در برخی مواضع به هم خورده است. ب: مآخذ سروده‌ها و برخی از مقاله‌ها مشخص نشده است.
- ۵. تأثیرات و پاسخ‌ها:** - تأثیرات و پاسخ‌های هر مقاله در بخش مربوط به همان مقاله آمده است و افزون بر آن اشاره‌های کلی به این کتاب نیز در آثار زیر مشهود است: ۱-۵. گلستان سعدی، به کوشش محسن رضانی، انتشارات پدیده، ۱۳۶۳، ص ۱۲. ۲-۵. سعدی و فلسفه زندگی، حیدر رقابی، ذکر جمیل سعدی، ج ۲، ۱۳۶۴، صص ۱۶۲-۱۳۳. ۳-۵. مقایسه افکار متنبی و سعدی، دکتر امیر محمود انوار، ذکر جمیل سعدی، ج ۳، ۱۳۶۴، ص ۴۰۰. ۴-۵. نظری به شخصیت سعدی و بعضی عوامل مؤثر در آن، محمود صناعی، ایران‌نامه (مجله تحقیقات ایران‌شناسی)، سال سوم، شماره ۴، تابستان ۱۳۶۴، ص ۵۸۶. ۵-۵. گلستان سعدی، تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، خوارزمی، ۱۳۶۸، صص ۲۱۴، ۲۲۱، ۲۲۶، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۳۵، ۳۲۷، ۳۶۲، ۳۷۶. ۶-۵. سعدی معلم اخلاق، دکتر رضا مصطفوی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، ص ۱۴۹. ۷-۵. دامنی از گل - گزیده گلستان سعدی، انتخاب و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی، انتشارات سخن، ۱۳۷۰، ص ۴۷۳. ۸-۵. سعدی، ضیاء موحد، طرح نو، ۱۳۷۳، ص ۱۹۵. ۹-۵. غزلیات شیخ شیراز سعدی، مقدمه و شرح بهاء‌الدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، ص ۷۶۷.

مقایسه سعدی و حافظ، از نظر غزل‌سرایی و سبک، ح. صدر حاج سیدجوادی، چاپ نور، ۱۳۳۲، ۸۲ صفحه، قطع: رفعی، شمارگان:؟

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مندرجات (ص ۲).

۱-۲. مقدمه (صص ۳-۵). تأکید بر عظمت سعدی و حافظ در سخن‌سرایی و توضیح درباره مطالب کتاب، از جمله: "گرچه تا آنجا که مقدر بود کتب مختلفی که راجع به این دو شاعر مطلبی نوشته‌اند، به امید آنکه توشه‌ای برای راه تحقیق ذخیره شود، مورد مطالعه قرار گرفت، ولی متأسفانه جز دیوان آن دو بزرگوار، هیچ یک از کتب مذکور نتوانست رهنمون راهی باشد، که ما در پیش گرفته‌ایم ... در این مقایسه اشعار آنها به دقت مورد بررسی قرار گرفته و علاوه بر آنکه نکات و دقایق اشعار هر یک از آن دو به تنهایی، نشان داده شده، در مقایسه با یکدیگر، نیز، زربان گفتار هر یک با محک اشعار دیگری بهتر نمایان گردیده است ... " (ص ۴).

۱-۳. متن کامل مقاله "سعدی و حافظ" از محمدعلی فروغی (برگرفته شده از مجله آموزش و پرورش، سال دهم، شماره دوم) در این مقاله مرحوم فروغی با اشاره به ویژگی‌ها و عظمت سعدی و حافظ نتیجه می‌گیرد: "... اگر انصاف باشد حکم نمی‌توان کرد. باید هر دو را مغتنم شمرده و خواند و از عمر تمتع برگرفت. در بعضی احوال و برای بعضی ذوق‌ها سعدی مقدم است و برای بعضی حافظ، اما من هر وقت شعر سعدی را به خاطر می‌آورم، سعدی را مقدم می‌بینم و هر زمان از غزل حافظ یاد می‌کنم، حافظ را برتر می‌یابم ... یکی مقام پدر دارد و دیگری استاد است و بر سبیل تشبیه سعدی دریاست و حافظ کوه است. کوه را با دریا از چه رو می‌توان سنجید؟" (ص ۸). برای آگاهی بیشتر رک. مقاله یاد شده در بخش مقاله‌ها، از همین مجموعه.

۱-۴. توضیح درباره معنی غزل و نگاهی گذرا به تاریخچه غزل فارسی. (صص ۹-۱۱).

۱-۵. گفتاری زیر عنوان "زمان سعدی و زمان حافظ و تأثیر محیط در غزلیات آنها" (صص ۲۱-۱۲).

- تأکید بر بررسی زمان و محیط شاعر، برای شناخت بهتر او (صص ۱۳-۱۲).

- نگاهی کوتاه به وقایع تاریخی ایران بعد از اسلام تا قرن هفتم (صص ۱۶-۱۴).

- بررسی اوضاع اجتماعی زمان سعدی و حافظ و موضع‌گیری این دو شاعر بزرگ در برابر ناملایمات زمان خویش (صص ۲۱-۱۶)، با این نتیجه‌گیری که: "یک مقایسه از اشعار فرخی از یک طرف و اشعار سعدی و حافظ از طرف دیگر می‌تواند این ادعا را بخوبی ثابت کند که روح یأس و حرمان و مضطرب سعدی و حافظ به هیچ وجه در اشعار فرخی و معاصران او دیده نمی‌شود (ص ۱۶).

نمونه‌های بارزی که در ادبیات وجود دارد بخوبی تأیید می‌کند نومی‌دی و شکست‌خوردگی در ادبیات فارسی به موازات نومی‌دی و شکست‌خوردگی ملت ایران جلو می‌رود. این نومی‌دی و شکست در غزلیات سعدی به صورت روشنی به چشم می‌خورد و اما حافظ که در نقطه اعلاي قوس شکست‌خوردگی مردم ایران قرار گرفته از شور و فتنه زمان خود به تعجب افتاده است ... این شور و فتنه که بهار ایران را خزان می‌کند، حافظ را به آنجا می‌کشاند که بر بوستان خزان‌زده ایران ندبه بکند (ص ۱۷).

در قرن هفتم مبارزه علیه این انحرافات در غزلیات سعدی دیده می‌شود و در قرن هشتم دو شاعر عالی‌قدر ایران از راه نظم و نثر این مبارزه را به منتهی رسانیدند، یکی حافظ و دیگری عبید زاکانی ...

بدیهی است قبل از حافظ این مبارزه وجود داشته و می‌توان گفت سعدی اولین کسی است که در غزل پرده از روی کار زهاد و وعاظ برداشته و قلعه تزویر و سالوس را گشوده است ...

چون سعدی و حافظ هر دو یک سلسله هراس‌انگیز و مأیوس‌کننده را پشت سر گذاشته‌اند، گذشته از اینکه روح یأس و حرمان در غزلیات هر دو تجلی می‌کند در جهات مختلف نیز تحت تأثیر محیط، غزلیات آنها طرز تفکر مشابهی، را منعکس می‌سازد" (صص ۲۱-۲۰).

۱-۶. مقایسه سعدی و حافظ از نظر مختصات معنوی و مضامین شعر آنها (صص ۶۶-۲۲)، از جمله:

۱-۶-۱. مبارزه با زهد ریایی (صص ۳۶-۲۲). "یکی از اختصاصات مشترک غزلیات سعدی و حافظ وجود اشعار زیادی در ذم زهدفروشان و ریاکاران و عوام‌فریبان است. سعدی و حافظ هر دو با عوام‌فریبی و تزویر زهاد و کسانانی که در لوائی مذهب، برای تحمیق مردم و استفاده‌جویی خود کوشش می‌کردند، مبارزه نموده‌اند (ص ۲۲).

سعدی اولین کسی است که پرده از روی کار زهاد و وعاظ برداشته. وی تمام مکنونات و اسرار آنها را بی‌پرده بر الفاظ صاف و صریح فاش ساخته است. در حالی که این موضوع قبل از سعدی سابقه نداشته است. سعدی گرچه این مبارزه را آغاز کرد، ولی در غزلیات او به اندازه غزلیات حافظ این موضوع را نمی‌توان دید ... " (ص ۲۴). حافظ بیش از سعدی به این قسمت پرداخته و علت آن این است که در زمان حافظ تعصبات جاهلانه و ناز و کرشمه‌های منبری و عوام‌فریبی در شدت قلیان و اوج کمال بوده است ... " (ص ۲۷).

۱-۶-۲. عرفان در غزلیات سعدی و حافظ (صص ۴۲-۳۷). "تربیت سعدی از نظامیه بغداد و خانقاه شیخ شهاب‌الدین سهروردی (شیخ اشراق) خارج نبوده است، به همین جهت طرز تفکر او نیز نمی‌توانست در مسایل دقیق عرفانی به پایه حافظ برسد. حافظ در مراحل عالی‌ه عرفان سیر کرده و نکات مشکل فلسفی را در غالب الفاظ زیبا و عبارات شیرین پرورش داده است ... (ص ۳۷).

اما سعدی، آنچه که از اشعار او برمی‌آید این است که وی وارد مراحل عرفانی نبوده و نه تنها طرز تفکری همچون حافظ نداشته، بلکه از نظر عرفان در شمار افراد متوسط زمان خود قرار داشته است. سعدی مقامی در تصوف نداشته و اگر هم داشته قابل مقایسه با حافظ نیست. سعدی الفاظ را برای بیان معانی عارفانه و مفاهیم مختلف به کار نبرده و مثلاً مقصود او از می و معشوق و شراب و زلف، چیزی جز خود آنها نبوده است (ص ۳۹).

فکر حافظ در عالمی غیر از عالم ما سیر کرده و بعد آن فکر را در قالب الفاظ بر روی کاغذ آورده، غزل او آواز ملایم و روح‌پروری است که از آسمان‌ها به زمین می‌آید. در حالی که گفته سعدی آوازی نیست که از آسمان بیاید و ندایی نیست که از عالم بالا به گوش رسد. بلکه کلام جان‌بخشی است، پر از شور و عشق و وجد که از زمین به آسمان‌ها می‌رود ... " (ص ۴۲).

۱-۶-۳. حکمت در غزلیات سعدی و حافظ (صص ۴۶-۴۳). " ... سعدی در ایام حیات خود دیوانش را مرتب نموده و چون اشعار بسیار در مسائل مختلفی داشته است، هر نوع شعری را متناسب با خصوصیات مربوط به آن در جای معینی جمع کرده ... چنانچه نتیجه و ثمره تجربیات خود را در بوستان به نظم کشیده و نبوغ و استادی و هنروری خویش را در گلستان نشان داده است. غزلیات او بیان احساسات و گلبانگ عشق و شور و وجد و حال است و در غزلیات توجهی به مطالب حکمت و وعظ نداشته، زیرا فرصت آوردن این مطالب را در کتب دیگر خود یافته است. بدین جهت حکمت و موعظه در غزلیات سعدی خیلی بندرت دیده می‌شود ... از این جهت غزلیات سعدی را با حافظ از نظر حکمت نمی‌شود مقایسه کرد ... اما مسئله قابل توجه این است آنچه که از حکمت، سعدی در اشعار خود اعم از غزلیات و بوستان آورده، حکمت عملی است ... در حالی که در دیوان حافظ، خواننده به حکمت عملی خیلی کم برخورد می‌کند ... " (ص ۴۳).

۱-۶-۴. داستان و افسانه و تاریخ در غزلیات سعدی و حافظ (صص ۵۷-۴۷). "نکته‌ای که در غزلیات سعدی و حافظ باید مورد توجه قرار گیرد، توجه فوق‌العاده این دو شاعر است به داستان‌ها و افسانه‌ها و توارخی که قبل از آنها در ادبیات فارسی حائز اهمیت و مورد توجه بوده، و اکنون هم تا اندازه‌ای نیز می‌باشد ... در توجه به این مسائل هماهنگی زیادی بین سعدی و حافظ وجود دارد، منتها باید متذکر شد که ذکر مطالب مزبور در غزلیات سعدی با الفاظ زیبا و در غزلیات حافظ با معانی دقیق و تازه‌ای همراه است ... " (ص ۴۷).

- نقل ابیاتی از سعدی و حافظ که در آنها به مضمون عشق لیلی و مجنون، یوسف و زلیخا، شیرین و فرهاد، خسرو و شیرین، کوثر، خضر، سلیمان و مور اشاره شده است (صص ۵۷-۴۷).

۱-۶-۵. "وصف از خویشتن" در غزلیات سعدی و حافظ (صص ۶۲-۵۷). "موضوع دیگری که در غزلیات سعدی و حافظ به آن برمی‌خوریم، وصفی است که این دو شاعر عالی‌قدر از خود کرده‌اند. سعدی و حافظ که ارزش سخن خود را درک کرده بودند، از عهده

توصیف آن نیز بخوبی برآمده‌اند. در حقیقت هیچ‌کس نخواهد توانست شعر سعدی و حافظ را بهتر از خود آنها توصیف کند ... " (ص ۵۷).

- نقل ابیاتی از سعدی و حافظ که در وصف سخن خود سروده‌اند (صص ۶۲-۵۸).

۱-۶-۶. مضامین مشابه در غزلیات سعدی و حافظ (صص ۶۶-۶۳). " در غزلیات سعدی و حافظ ابیاتی مشاهده می‌شود که مضمون و مفاد آنها تا اندازه زیادی مشابه یکدیگرند ... خواجه حافظ بعضی از مضامین و قوافی مشابه را به پیروی از سعدی در دیوان خود آورده است و برای اثبات این مدعی دلایل بارز و روشنی در دست است ... " (صص ۶۴-۶۳).

- نقل برخی از ابیات سعدی و حافظ که دارای مضامین همانند هستند (صص ۶۶-۶۴).

۱-۷. مقایسه غزلیات سعدی و حافظ از نظر مختصات لفظی و صنایع بدیعی (صص ۸۱-۶۷). " از لحاظ لفظ و از لحاظ معنی غزلیات سعدی و حافظ در نهایت فصاحت و بلاغت و شیوایی است. توجه سعدی به لفظ و صنایع لفظی از حافظ بیشتر بوده است، زیرا اصولاً سعدی در زمانی زندگی می‌کرد که توجه به لفظ همچنان با شدت ادامه داشت ... هر یک از غزلیات سعدی هم دارای معانی لطیف و زیباست و هم آن معنی در لباس آراسته از لفظ جلوه داده شده و به طور کلی لفظ و معنی در یک حد پرورش یافته‌اند ... خواجه حافظ با آنکه معانی دقیق و افکار عالی در تمام غزلیات او دیده می‌شود و توجه به لفظ در کار او فوق‌العاده مشکل است، ولی وی به نهایت استادی از الفاظ، قوالب مناسب برای افکار دقیق خود ساخته است ... این نکته را نیز نمی‌توان انکار کرد که معانی در غزلیات حافظ آنقدر دقیق و مطالب به حدی وسیع است که گاه معنی بر لفظ سنگینی کرده و به همین جهت فصاحتی که سعدی داشته، برای حافظ مسلم نگردیده است. از طرف دیگر غزلیات سعدی از لحاظ معنی با غزلیات حافظ برابری نمی‌کند. در این صورت برتری لفظ در غزلیات سعدی امر طبیعی است ... موضوعی را که باید متذکر گردید این است که شعرا استاد و سخنوری مانند سعدی و حافظ پایبند صنعت و پیرایه نبوده‌اند... از میان صنایع لفظی سعدی و حافظ به تشبیه و استعاره علاقه زیادی به خرج داده‌اند ... (صص ۶۸-۶۷).

۱-۷-۱. نقل نمونه‌هایی از تشبیه‌های همانند سعدی و حافظ (صص ۷۶-۷۱).

۱-۷-۲. نقل نمونه‌هایی از آرایه‌های دیگر لفظی در غزلیات سعدی و حافظ، از جمله: ارسال مثل، مراعات‌النظیر، ردالمطلع، حسن مطلع، جناس و ... (صص ۷۹-۷۶).

۱-۸. یادکرد ابیاتی از سعدی و حافظ که دارای قافیه و وزن همانند هستند (صص ۸۱-۸۰). با این توضیح که: " ... در مورد غزلیات سعدی و حافظ که در وزن و قافیه با یکدیگر کاملاً مشابهت دارند، به طور قطع و یقین نمی‌توان اظهار نمود که حافظ به هیچ یک از آنها توجهی نداشته ... " (ص ۸۰).

۱-۹. فهرست غلط‌های کتاب (ص ۸۱).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. غزلیات سعدی، (نشانی مأخذ مشخص نشده است). ۲-۲. غزلیات حافظ، (نشانی مأخذ مشخص نشده است).

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. غزلیات ۱۳۹ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب تنها کتاب مستقلی است که با موضوع سنجش غزل‌های سعدی و حافظ فراهم آمده است. مقایسه سعدی و حافظ یکی از موضوعاتی است که همواره ذهن سعدی‌پژوهان و حافظ‌پژوهان را به سوی خود کشانده و موجب پیدایش مقاله‌های بسیاری شده است. (برای آگاهی بیشتر، رک. بخش مقاله‌ها، در همین مجموعه).

در این کتاب که در واقع یک مقاله گسترده با مثال‌های متعدد است غزل‌های سعدی و حافظ از نظر صورت و معنا با هم سنجیده و ویژگی‌های هر کدام باز نموده شده است.

نظم منطقی مطالب کتاب، استشهاد فراوان به سروده‌های سعدی و حافظ و پرهیز از انشاپردازی‌های غیر ضروری، از ویژگی‌های دیگر این کتاب است. اما چنانچه نشانی مأخذ کتاب و نشانی نمونه‌های مورد استشهاد، مشخص شده بود، بر ارزش این نوشته می‌افزود.

۴-۲. برخی از مطالب کتاب نیز در محل تأمل است، موارد زیر از آن جمله است:

- در ص ۲۴ نوشته‌اند: " ... سعدی اولین کسی است که پرده از روی کار زهاد و وعاظ برداشته. وی تمام مکنونات و اسرار آنها را بی‌پرده بر الفاظ صاف و صریح فاش ساخته است. در حالی که این موضوع قبل از سعدی سابقه نداشته است ... ".

اینکه سعدی در نوشته‌های خود بارها به زاهدان ریایی و واعظان بدکردار حمله کرده و پرده از روی کار آنها برداشته " قولی است که حملگی بر آند" اما آیا این سخن، سخنی اغراق‌آمیز نیست که: " سعدی اولین کسی است که پرده از روی کار زهاد و وعاظ برداشته ... و این موضوع قبل از سعدی سابقه نداشته است؟! "

- با آنکه شخصیت سعدی و نگاه او از دیدگاه عرفانی با شخصیت و نگاه حافظ تفاوت دارد، اما آیا تفاوت آنها در این موضوع آن قدر هست که بتوان گفت " قابل مقایسه نیستند، آن گونه که نگارنده در ص ۳۹ نوشته‌اند: " اما سعدی، آنچه که از اشعار او برمی‌آید این است که وی وارد مراحل عرفانی نبوده و نه تنها طرز تفکری همچون حافظ نداشته، بلکه از نظر عرفان در شمار افراد متوسط زمان خود قرار داشته است. سعدی مقامی در تصوف نداشته و اگر هم داشته، قابل مقایسه با حافظ نیست ".

گفتنی است که درباره تصوف سعدی و تأکید بر اعتقادات عرفانی او نوشته‌های بسیاری پدید آمده است (رک. بخش مقاله‌ها، در همین مجموعه) و عده‌ای او را یکی از پیران عرفان که مقام ارشاد داشته، دانسته‌اند. و آقای صدرالدین محلاتی در همین موضوع کتابی مستقل با عنوان " مکتب عرفان سعدی " پرداخته‌است، برای آگاهی بیشتر رک. کتاب یاد شده در همین مجموعه.

- در ص ۴۳، نگارنده، غزلیات سعدی و حافظ را از نظر حکمت نیز غیرقابل قیاس دانسته است: " غزلیات او [سعدی] بیان احساسات و گلبانگ عشق و شور و وجد و حال است و در غزلیات توجهی به مطالب حکمت و وعظ نداشته ... غزلیات سعدی را با حافظ از نظر حکمت نمی‌شود مقایسه کرد ... ".

این سخن نیز خالی از اغراق نیست، زیرا حکمت (به معنایی که مورد نظر نگارنده بوده است)، در بسیاری از غزل‌های سعدی موج می‌زند و در کلیات سعدی (به تصحیح فروغی) ۵۹ غزل تنها با موضوع پند و اندرز از غزل‌های دیگر جدا شده‌اند و این موضوع در غزل‌های دیگر نیز پراکنده است.

- موضوع " وصف خود " که در ص ۵۷ کتاب آمده، با عنوان این فصل (داستان و افسانه و تاریخ در غزلیات سعدی و حافظ)، هماهنگ نیست و بهتر بود از این فصل جدا می‌شد.

- موضوع صنایع لفظی در غزلیات سعدی و حافظ (صص ۷۹-۶۷) نیز بیشتر به ذکر نمونه‌ها بسنده شده است. شایسته بود در این بخش کاربرد این آرایه‌ها از نظر هنری با هم مقایسه می‌شد و یا دست‌کم از نظر آماری با هم سنجیده می‌شد.

۴-۳. غلط‌های نگارشی کتاب بیش از مقداری است که در فهرست غلط‌ها در پایان کتاب آمده است، موارد زیر برخی از آن جمله است: ص ۱۹، س ۸: بتدیج (بتدیج) و س ۱۲: نفاخت‌الانس (نفحات الانس) و ص ۲۵، س ۹: پرستی (پرسی) و ص ۴۱، س ۱: غافل اندر زندگی (غافلند از زندگی) و ص ۵۳، ب ۶: بسست (بست) و ب ۹: از خضر (ای خضر) و ...

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. حکمت سعدی، کیخسرو هخامنشی، امیرکبیر، ۱۳۵۵.

مکتب سعدی، کشاورز صدر، چاپ کاویان، ۱۳۳۸، ۲۲۳ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. فهرست مطالب (صص: الف - و).

۱-۲-۱. اشاره کوتاه به اوضاع اجتماعی زمان سعدی و معرفی فصول کتاب (صص ۴-۱).

۱-۲-۲. توضیح درباره ارزش سخن سعدی: " اگر در سن جوانی و دوران شباب گلستان و بوستان را خوانده‌ایم می‌بینیم به دقایقی که در ایام پختگی و جاف‌تادگی برخورد و یافته‌ایم دسترس نبوده و حال آنکه ملاحظه آثار گویندگان دیگر چنین نیست، مثلاً بهاریه‌های منوچهری برای سنین معینی که هوا و هوس در انسان وجود دارد، لذت‌بخش و دلچسب است و اگر هزار بار بخوانی معانی مختلفی از آن دریافت نمی‌کنی، ولی آثار سرسبز و شاداب شیخ و خواجه در هر فصلی و برای سلیقه‌های گوناگون گل‌های رنگارنگ آماده و موجود دارد (صص ۶-۵).

آثار شیخ که خداوندگار فصاحت و آفریننده سبک بی‌مانند خود می‌باشد و نیز نغمه‌های جان‌گداز خواجه که از نای قلب بیرون آمده، قبله‌نمای رهبران اجتماعی و اخلاقی و زبان حال عاشقان بیابان‌گرد و دل‌باختگان کاخ نشین بوده و هست و خواهد بود (ص ۸). آثار شیخ در دوران حیاتش به قدری رونق و رواج داشته که به عنوان ارمغان و تحفه ذی‌قیمتی از این دیار به آن دیار و از شهری به شهری می‌برده‌اند " (ص ۱۱).

۱-۲-۳. مقایسه سعدی با سخن‌سرایان دیگر در موضوع مدح، از جمله: " شیخ هنگامی که سبک و روش سلطانی را می‌پسندید و می‌خواست او را در نیکوکاری و خیرخواهی تشویق و ترغیب کند ... نه تنها از شمردن فضایل و بزرگ نشان دادن آن دوری جسته بلکه مدیحه‌سرایی را اصولاً ناپسند شمرده و پند و اندرز را جانشین دروغ‌پردازی و تملق‌سرایی نموده، می‌توان به جرأت گفت پس از اسلام تا پیش از طلوع کوکب درخشان سعدی ... انتقاد و ایراد یا به تعبیر دیگر امر به معروف و نهی از منکر درباره هیأت‌های حاکمه، عملاً متداول نبوده و یکی از عوامل رواج و رونق بیدادگری‌ها و ناروایی‌ها، همین امر بوده است که شیخ به این راه و رسم کج و معوج پشت‌پا زد و ثابت کرد که می‌توان به جسورترین سلاطین بیدادگر به جای مدح و ثنا نصیحت و اندرز داد " (صص ۱۸-۱۶).

۱-۲-۴. توضیح درباره " وطن از نظر سعدی ": " بی‌شک ایران‌دوستی و وطن‌خواهی سعدی به حد کمال بوده و قابل تردید نیست. " (ص ۱۸).

۱-۲-۵. توضیح درباره سعی و کوشش در نظر سعدی: " شیخ آسایش و سلامت را نتیجه سعی و کوشش می‌داند و مردم را به جنبش و کار دعوت می‌کند. " (ص ۲۰).

۱-۲-۶. توضیح درباره سعدی و نیک‌نامی: " یکی از کلیدهای مؤثر رمز خوشبختی بشرکه سعدی تحصیل آن را به طالبان سعادت واقعی تأکید فرموده، نیک‌نامی است ... شیخ ایمان دارد که اگر این سعادت کسی را نصیب شد، می‌توان گفت مرگ را پشت سر نهاده و به حیات جاودانی رسیده است " (صص ۲۲-۲۱).

۱-۲-۷. توضیح درباره نظر سعدی در مورد " اغتنام فرصت " و " زینت و تجمل " (صص ۲۴-۲۳).

۱-۲-۸. ادعا و تأکید بر تشیع سعدی به استناد برخی از سروده‌های سعدی که در وصف علی (ع) و اولاد مطهر (ع) اوست (صص ۳۲-۳۱)، از جمله: " هرگاه شیخ مانند عوام تظاهرات تعصب‌آمیز و دور از مصلحتی بر علیه اهل سنت و جماعت ننموده، نمی‌شود در شیعه بودنش تردید کرد " (ص ۲۷).

۱-۲-۹. اشاره‌ای به آرامگاه شیخ سعدی بنا بر گفته " سرگور اوسلی " (صص ۳۴-۳۳).

۱-۲-۱۰. نوشتاری زیر عنوان " درباره مقایسه طرز مضمون‌یابی و قالب‌ریزی شعر شیخ و شعری مغرب زمین ": نقل مطلبی از دایرةالمعارف چمبرز و پاسخ به آن مطلب بر مبنای نظر الطاف حسین حالی در کتاب حیات سعدی (صص ۲۵-۳۴). نقل نکته‌گیری‌های ادوارد براون درباره سعدی و پاسخ به آنها (صص ۴۷-۲۵) از جمله درباره " دروغ مصلحت‌آمیز به ز راست فتنه انگیز " و اینکه " تربیت نااهل را چون گردکان بر گنبد است " و اینکه سعدی " امرا را نصیحت می‌کند که بدون هیچ گونه ترحمی کسانی را که از آنها می‌ترسند بکشند " و نیز اینکه " بدترین دشمنان انسان ارث‌خواران او هستند ".

نویسنده در پایان پاسخ‌گویی به اشکالاتی که ادوارد براون بر گلستان وارد کرده می‌نویسد: " با احترام زیادی که برای مستشرق محترم، ادوارد براون، از لحاظ خدمات شایان در ادبیات فارسی قائل هستیم، ناگزیر باید این قسمت از نوشته‌های وی را درباره شیخ بزرگوار، چنین تعبیر کنیم که ادوارد براون در آغاز مسافرت خود به ایران و ابتدای مطالعات در ادبیات فارسی، جلد اول تاریخ ادبیات خود را که موضوعات مورد بحث در آن مندرج است به رشته تحریر درآورده و هنوز مطالعات و افکار او درباره مقام شیخ و مکتب وی کمال و وسعت نیافته بوده، از این رو نباید سوءنیتی برای مستشرق مزبور قائل شد. " (ص ۴۷).

۱-۳. عقیده و نظر دانشمند فقید محمدعلی فروغی (صص ۴۹-۴۸). این نوشته، بخش اول مقاله‌ای است که زیر عنوان " برنامه ادبی تکلیف نسبت به شیخ سعدی " از مرحوم فروغی در " سعدی‌نامه " به اهتمام حبیب یغمایی (۱۳۱۶ هجری، صص ۸-۳) به چاپ رسیده و در این بخش با اشاره به چهار رکن بزرگ ادبیات فارسی (شاهنامه فردوسی، کلیات شیخ سعدی، مثنوی مولوی و دیوان خواجه حافظ) بر ارزش والای سعدی تأکید شده است.

۱-۴. نظر حاج محتشم‌السلطنه اسفندیاری (صص ۵۱-۵۰) این نوشته بخشی از مقاله‌ای است که زیر عنوان " قدردانی از سعدی " از حسن اسفندیاری در " سعدی‌نامه " به اهتمام حبیب یغمایی (۱۳۱۶ هجری، صص ۱۰-۹) به چاپ رسیده و بر مقام والای سعدی تأکید شده است.

۱-۵. " زمان تولد و اوایل زندگانی سعدی " از عباس اقبال (صص ۷۱-۵۲) این نوشته پیش از این در " سعدی‌نامه " (صص ۲۹-۱۱) به چاپ رسیده است. نویسنده در این نوشته پاره‌ای از تناقضات و به قول خودش " سهوالقلم‌های " موجود در آثار سعدی را نشان داده و تاریخ زندگی سعدی را با استناد به آثار او به دقت بررسی کرده است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱-۶. " هفت‌صدمین سال تصنیف گلستان " از دکتر ولی‌الله نصر (صص ۸۲-۷۲)، این نوشته، پیش از این در " سعدی‌نامه " (صص ۱۸۹-۱۸۱) به چاپ رسیده است. نویسنده در این نوشته پس از یک مقدمه طولانی در شعر و هنر به وصف عظمت سعدی پرداخته است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱-۷. " بر حکمت سعدی نتوان خرده گرفتن " از احمد بهمنیار (صص ۹۱-۸۳)، این نوشته، پیش از این در " سعدی‌نامه " (صص ۴۰-۳۳) به چاپ رسیده است.

نویسنده در این مقاله بوستان و گلستان را بزرگ‌ترین آثار سعدی شناخته و بر محتوای ارزشمند این دو اثر تأکید ورزیده است. همچنین ابعاد مختلف شخصیت سعدی را کاویده و باز نموده است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱-۸. " تربیت در سایه سعدی "، از ابوالحسن فروغی (صص ۹۹-۹۲) این نوشته، پیش از این در " سعدی‌نامه " (صص ۷۷-۹۱) به چاپ رسیده است. نویسنده در این مقاله با یک انشای ادیبانه بر شخصیت والای سعدی تأکید کرده است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱-۹. " حد همین است سخندانی و زیبایی را "، از جلال‌الدین همایی (صص ۱۱۲-۱۰۰)، این نوشته پیش از این در " سعدی‌نامه " (صص ۲۰۷-۱۹۷) چاپ شده است. مضامین اصلی این نوشته عبارتند از اشاره به نفوذ سعدی در روح و حافظه و احساسات فارسی‌زبانان، تأکید بر نفوذ ادبی سعدی در میان طبقات مختلف، بیان مختصات ادبی و فکری سعدی، اشاره به زندگی سعدی، بررسی سه

مسئله در کلیات سعدی با عنوان "چند مشکل تاریخی و ادبی درباره سعدی" و ... برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱۰-۱. " نکاتی راجع به گلستان " از دکتر رضازاده شفق (صص ۱۱۹-۱۱۳). این نوشته، پیش از این در چند مأخذ از جمله " سعدی‌نامه " (صص ۷۰-۶۵) چاپ شده است. نویسنده در این مقاله به یادکرد اهمیت و ارزش گلستان و استفاده فراگیر آن در سده‌های مختلف و ذکر دلیل سوءتعبیرها از گلستان و بیان چند ویژگی این اثر ارزشمند، پرداخته شده است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱۱-۱. " سعدی و سهروردی " از بدیع‌الزمان فروزانفر (صص ۱۶۱-۱۲۰) این نوشته، پیش از این در " سعدی‌نامه " (صص ۹۱-۷۱) چاپ شده است. در این نوشته درباره سه تن از مشایخ بزرگ معاصر سعدی (شیخ نجم‌الدین کبری، محیی‌الدین عربی و شهاب‌الدین سهروردی) و ارتباط آنها با سعدی، توضیح داده شده و بویژه وجوه اختلاف و اشتراک سعدی و سهروردی بررسی شده است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱۲-۱. " نام بلند سعدی "، از دکتر فخرالدین شادمان (صص ۱۵۲-۱۴۲). این نوشته، پیش از این در برخی از مأخذ، از جمله " سعدی‌نامه " (صص ۶۴-۵۴) چاپ شده است. نویسنده در این مقاله با تأکید فراوان بر مقام سعدی به توصیف او پرداخته است. برای آگاهی بیشتر رک. بخش مضامین اصلی همین مقاله در بخش مقاله‌ها.

۱۳-۱. " فردوسی یا حافظ " از علی دشتی (صص ۱۶۷-۱۵۳). این نوشته پیش از این در مجله مهر (سال دوم، شماره ۷، آذر ۱۳۱۳، صص ۷۱۷-۷۰۵) چاپ شده است.

۱۳-۱. توضیح درباره انگیزه نوشتن مقاله و شرح دیدار نویسنده (علی دشتی) با دوست خود و مباحثه آنها درباره معیارهای شناخت شعر برتر و تأکید بر ارزش‌های سخن فردوسی، نظامی، مولوی، حافظ و سعدی و تأکید بر ارزش سخن سعدی، به عنوان بزرگ‌ترین شاعر ایران. " سعدی رب‌النوع فصاحت و بلاغت است. سعدی خداوند زبان پارسی است، که اگر دعوی پیغمبری می‌کرد و معجز خود را کتاب بوستان و دیوان طبیات قرار می‌داد، بی‌شبهه کسی نمی‌توانست این دعوی را در هم بشکند. کلیات شیخ به منزله قرآن زبان فارسی است. در آن عذوبت و طلاقت و فصاحت و بلاغت، حسن ترکیب و انتخاب کلمات با ذوق مخصوصی تعبیه شده است و همیشه سرمشق پختگی و سلاست و زیبایی است. کتاب سعدی تا ابد محک زبان پارسی خواهد بود، هر چه با آن مطابقت کند درست و هر چه از آن تخلف کند فاسد و نادرست است. حیرت‌انگیزتر از همه اینکه، بر خلاف سایر شعرا که غث و سمین دارند، کتاب شیخ بزرگواری، همه یکدست است. نه در شعر و نه در نظم شیخ، ترکیب سست یا جمله معقد، یا خلاف فصاحت کمتر دیده می‌شود... من دیگر از مطالب اخلاقی سعدی صحبت نمی‌کنم که تمام مکارم و رذایل معروف زمان خود را با شیرین‌ترین بیان و ساده‌ترین طرز و محکم‌ترین اسلوبی مدح و ذم نموده است، زیرا گویا این قسمت از کتاب شیخ معروف‌تر از آن است که محتاج به توضیح یا بیانی باشد. گفت: پس به عقیده شما بزرگ‌ترین شاعر ایران سعدی است؟ گفتم: نه به عقیده من، بلکه به دلیل کلیات شیخ، بزرگ‌ترین شاعر ایران سعدی است. " (صص ۱۶۷-۱۶۵).

۱۴-۱. " هدف‌های جمعیت شیر و خورشید سرخ در سخنان سعدی " از علی اصغر حکمت (صص ۲۰۱-۱۶۸).
۱۴-۱. توضیح درباره سرگذشت تأسیس " جمعیت‌های خیریه صلیب سرخ و اهمیت و اهداف و برنامه‌های آن و مطابقت بسیاری از اهداف آن با تعالیم عالیه اسلامی " (صص ۱۷۹-۱۶۹).

۱۴-۲. یادکرد اصول اساسنامه جمعیت شیر و خورشید و مطابقت سخنان و سروده‌های سعدی با آن اصول، بویژه موضوعات احسان و بر، نصیحت به توانگران، احتراز از آزار به ابناء نوع و افراد بشر، آدمیت، صلح‌جویی، تأکید بر دستور زرین (قانون طلایی) حمایت از ایتمام، حمایت از حریق زدگان، حمایت از قحطی‌زدگان، حمایت از حیوانات و ... (صص ۲۰۱-۱۷۹).

۱۵-۱. تاریخ درست درگذشت سعدی، از سعید نفیسی، با استفاده از نزدیک به ۷۰ مأخذ (صص ۲۲۵-۲۰۲).

۱۵-۱. اشاره به آثار قدیمی که توضیحی درباره سعدی و تاریخ درگذشت او در آنها آمده است، از جمله: کتاب " تلخیص مجمع الآداب فی معجم‌اللقاب " و " الحوادث الجامعه و التجارب‌النافعه فی‌المائه‌السابعه " از ابن فوطی، " تاریخ گزیده " از حمدالله مستوفی که وفات سعدی را ۱۷ ذی‌الحجه ۶۹۰ هجری دانسته، کتاب " مونس‌الاحرار فی دقایق الاشعار " از محمد جازمعی، در این کتاب قطعه شعری است مربوط به تاریخ مرگ سعدی که به حساب حروف ایجد " شنبه ۲۷ ذی‌الحجه ۶۹۰ " است، کتاب " شدالازار فی حطال‌الوزار عن زوارالمزار " که درگذشت سعدی را در ۶۹۱ هجری دانسته و پسر او (عیسی‌بن جنید) که کتاب را به نام " هزار مزار " ترجمه کرده وفات سعدی را ۶۹۰ هجری دانسته، " تاریخ شیخ اویس " از ابوبکر قطبی اهری در این کتاب قطعه شعری است مربوط به ماده تاریخ مرگ سعدی که به حساب حروف ایجد " سه‌شنبه ۲۷ ذی‌الحجه ۶۹۰ " است، " نفحات‌الانس " از جامی که وفات سعدی را در " ماه شوال ۶۹۱ هجری " دانسته. " تذکره‌الشعرا " از دولت‌شاه سمرقندی. در این کتاب دو قطعه شعر مربوط به ماده تاریخ درگذشت سعدی آمده که به حساب حروف ایجد قطعه اول شب آدینه ماه شوال ۶۹۱ هجری و قطعه دوم شب جمعه ماه شوال ۶۹۱ هجری است. " مجالس العشاق " از سلطان‌حسین بایقرا یا میرکمال‌الدین حسین‌بن مولانا شهاب‌الدین طیبسی، که وفات سعدی را ماه شوال ۶۹۰ دانسته است (صص ۲۰۹-۲۰۲).

۱۵-۲. علاوه بر آثار یاد شده در بالا، روایت تاریخ درگذشت سعدی از آثار زیر نیز نقل شده است: " حبیب‌السیر " از خواندمیر، " هفت‌اقلیم " از احمدامین رازی، " مجالس‌المؤمنین " از قاضی نورالله شوشتری، " سفینه‌الاولیاء " از دارا شکوه، " شاهد صادق " از صادق صالح اصفهانی، " مرآة‌الخیال " از امیرشیرعلی‌خان لودی، " تذکره حسینی " از امیرحسین دوست سنبهلی " آتشکده " از لطفعلی بیگ آذر بیگدلی، " نتایج الافکار " از محمد قدرت‌الله‌خان گویاموی، " سفینه‌الشعرا " از سلیمان فهیم، " حنة‌الآخبار " از محمد حسن‌بن محمد رحیم لنجانی، " فارس‌نامه " از محمدجعفر حسینی خورموجی، " خزینة‌الاصفیا " از مفتی غلام سرور لاهوری، " خزانه عامره " از میرغلامعلی آزاد حسینی، " مفتاح‌التواریخ " از تامسن ولیم بیل، " گنج تواریخ " از مولوی عبدالغفور خان، " شمع انجمن " از سید محمد صدیق حسن‌خان، " علاه لی اثمار التواریخ مع ذیل " از سید محمد شمعی، " هدیه‌العارفین ... " از اسماعیل پاشا، " گنجینه سروری " از غلام سرور لاهوری، " مجمع‌الفصحا " و " ریاض‌العارفین " از رضا قلی‌خان هدایت، " منتظم ناصری " از صنیع‌الدوله محمدحسن‌خان، " فارس‌نامه ناصری " از میرزا حسن فسایی، " آثارعجم " از فرصت شیرازی، " شعرالعجم " از شبلی نعمانی، " حیات سعدی " از الطاف حسین‌حالی، " نگارستان فارس " از محمدحسین آزاد، " تذکره‌الشعرا " از محمد عبدالغنی‌خان غنی‌مو. " شمس‌التواریخ " از اسدالله گلپایگانی، " سرگذشت شیخ بزرگواری سعدی " از محمدحسن انصاری شیخ جابری، " زندگی سعدی " از بدیع پاکدین، " سرآمدان سخن " از حسین دانش، " تاریخ مفصل ایران " از عباس اقبال، " هدیه‌الاحباب " از عباس‌بن محمد رضا قمی، " مقدمه بوستان " از محمد محیط طباطبایی، " شناسایی سعدی " از هزار شیرازی، " سخن سعدی " از قاسم توپسرکانی، " نمونه ادبیات تاجیک " از گروهی از نویسندگان، " شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی " از صدرالدین عینی، " تاریخ ادبیات ایران " از حسین فریور، " تاریخ ادبیات ایران " از دکتر رضا زاده شفق، " تاریخ تحول نظم و نثر پارسی " از محمدعلی تبریزی مدرس، " آرامگاه شیخ اجل، ... " از انجمن آثار ملی (صص ۲۲۱-۲۰۹).

۱۵-۳. اشاره به نوشته‌های خاورشناسان و مولفان اروپایی درباره درگذشت سعدی، از جمله: ف.ف. ارثروت، آر تورن و لاستن، کریمسکی، براون، روبن لوی، کانسنانتن چایکین، ایتالو پیتیزی، هرمان اته، ژرژ فریله و هانری ماسه (صص ۲۲۲-۲۲۱).

۱۵-۴. معرفی یک نسخه خطی به عنوان یک سند معتبر که تاریخ درگذشت سعدی را نقل کرده است: " چیزی که در این وقایع برای ما بسیار اهمیت دارد و شک و تردید و دودلی این مدت دراز را درباره تاریخ مرگ سعدی، از میان می‌برد، این است که در این

- بیاض به خط جلی و بسیار خوانا، نوشته شده است: " وفات علامه العصر، شیخ سعدي شیرازی، شب سه‌شنبه سابع [و]
 عشرين ذي الحجة لسنة احدى [و] تسعين و ستمائة " (شب سه‌شنبه ۲۷ ذي الحجة سال ۶۹۱). این همان تاریخی است که در
 مجله یغما نیز از روی سند کهنه‌ای چاپ شده ... (ص ۲۲۵).
- ۱-۱۶. شیخ سعدي از سفرنامه ابن بطوطه (صص ۲۲۹-۲۲۶) در این بخش عباراتی از سفرنامه ابن بطوطه درباره آرامگاه سعدي و نیز
 حکایت کشتی‌نشینان چینی که شعر سعدي را به آواز می‌خوانده‌اند، نقل شده است.
- ۱-۱۷. نقل مطالبی از کتاب " حیات سعدي " تألیف الطاف حسین حالی، ترجمه سید نصرالله سروش
 ۱-۱۷-۱. معرفي کوتاه کتاب و مطالب آن (صص ۲۳۱-۲۳۰).
- ۱-۱۷-۲. نقل ۱۱۶ ضرب‌المثل از گلستان سعدي به نقل از کتاب حیات سعدي (صص ۲۳۸-۲۳۳).
- ۱-۱۷-۳. بررسی ویژگی‌های غزل سعدي و مقایسه آن با شاعران دیگر به نقل از کتاب حیات سعدي (صص ۲۴۵-۲۳۸). برای آگاهی
 بیشتر رک. مضامین اصلی کتاب یاد شده در بخش کتاب‌ها.
- ۱-۱۸. توضیحی درباره سعدي از کتاب " شعرالعجم " تألیف شبلي نعماني (صص ۲۵۳-۲۴۶).
- ۱-۱۸-۱. تأکید بر " حریت فکر و آزادي قلم سعدي " به استناد قصادش (صص ۲۴۷-۲۴۶).
- ۱-۱۸-۲. اشاره‌ای به نوآوری سعدي در مضمون غزل و مرثیه و تأکید بر مسائل اخلاقی او، قدرت تخیل، تازگی بیان و ریا ستیزی
 سعدي (صص ۲۵۳-۲۴۸).
- ۱-۱۹. نقل سروده‌هایی از چند شاعر معاصر که در وصف سعدي و آثار او پرداخته‌اند:
 ۱-۱۹-۱. تضمین غزل " مشنوی دوست ... " اثر ملک‌الشعراء بهار (صص ۲۵۷-۲۵۴).
- ۱-۱۹-۲. قصیده‌ای ۴۹ بیتی از صادق سرمد در وصف سعدي و آثارش (صص ۲۶۳-۲۵۸).
- ۱-۱۹-۳. قصیده‌ای ۳۳ بیتی از دکتر نصره‌الله کاسمی در وصف سعدي و آثارش (صص ۲۶۵-۲۶۴).
- ۱-۱۹-۴. قصیده‌ای ۱۵ بیتی از حسین مسرور در وصف شیراز و آثار سعدي (صص ۲۶۷-۲۶۶).
- ۱-۱۹-۵. قصیده‌ای ۶۸ بیتی از ادیب برومند در وصف سعدي و آثارش (صص ۲۷۱-۲۶۸).
- ۱-۲۰. نقل خلاصه‌ای از مندرجات مجله اتحاد جماهیر شوروی درباره سعدي (در چند سطر) به نقل از شماره ۴ مجله پیام نوین چاپ
 تهران (ص ۲۷۲).
- ۱-۲۱. فصل اول - بهترین نمونه نثر فارسی:
 ۱-۲۱-۱. نقل رساله‌ای به نثر از شیخ سعدي با عنوان " جواب رساله ملك آباقا " (صص ۲۷۸-۲۷۵) این رساله در کلیات مرحوم فروغی
 با عنوان " در تربیت یکی از ملوک گوید " به چاپ رسیده است و در پاورقی آن صفحه آمده است: " در يك نسخه قدیم عنوان رساله
 چنین است: " جواب رساله ملك آباقا " و در نسخه چاپی چنین: " از نصیحت سلطان انکیانو " (کلیات سعدي، به اهتمام محمدعلی
 فروغی، امیرکبیر، ۱۳۶۳، ص ۸۹۲).
- ۱-۲۱-۲. نقل پانزده عبارت از رساله نصیحة الملوك زیر عنوان " انتخاب متصدیان امور دولت " (صص ۲۸۱-۲۷۹).
- ۱-۲۱-۳. نقل هفت عبارت از گلستان زیر عنوان " آداب سخن گفتن " (صص ۲۸۲-۲۸۱).
- ۱-۲۱-۴. نقل سه عبارت از گلستان زیر عنوان " بخل و حسد " (ص ۲۸۲).
- ۱-۲۱-۵. نقل هفت عبارت از گلستان زیر عنوان " بیدادگری " (صص ۲۸۴-۲۸۲).
- ۱-۲۱-۶. نقل تمام متن " جدال سعدي با مدعی " و نه عبارت دیگر از گلستان زیر عنوان " تهی‌دست و توانگر " (صص ۲۹۲-۲۸۴).
- ۱-۲۱-۷. نقل شش عبارت از گلستان زیر عنوان " حرص و قناعت " (صص ۲۹۴-۲۹۳).
- ۱-۲۱-۸. نقل چهار عبارت از گلستان و سه عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك) زیر عنوان " خیرخواهی " (صص ۲۹۵-۲۹۴).
- ۱-۲۱-۹. نقل هفت عبارت از گلستان، زیر عنوان " دانش و هنر " (صص ۲۹۷-۲۹۵).
- ۱-۲۱-۱۰. نقل دوازده عبارت از گلستان، زیر عنوان " دوستی و دشمنی " (صص ۲۹۹-۲۹۷).
- ۱-۲۱-۱۱. نقل دو عبارت از گلستان، زیر عنوان " راز و سر " (ص ۲۹۹).
- ۱-۲۱-۱۲. نقل هفتاد و یک عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك)، و یک عبارت از گلستان زیر عنوان " روش زمامداری " (صص
 ۲۹۹-۳۱۰).
- ۱-۲۱-۱۳. نقل دو عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك) زیر عنوان " غرور " (ص ۳۱۰).
- ۱-۲۱-۱۴. نقل هفده عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك) زیر عنوان " مردم را باید به حساب آورد " (صص ۳۱۲-۳۱۰).
- ۱-۲۱-۱۵. نقل هفت عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك) زیر عنوان " مروت " (صص ۳۱۴-۳۱۳).
- ۱-۲۱-۱۶. نقل شش عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك) زیر عنوان " نیکنامی " (صص ۳۱۵-۳۱۴).
- ۱-۲۱-۱۷. نقل نوزده عبارت از گلستان زیر عنوان " دستورات متفرقه " (صص ۳۱۸-۳۱۵).
- ۱-۲۲. فصل دوم - امور اجتماعی از نظر سعدي " نظم ":
- ۱-۲۲-۱. نقل شصت و هشت نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " آیین کشورداری " (صص ۳۳۱-۳۳۱).
- ۱-۲۲-۲. نقل شش نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " اتحاد و اتفاق و تأثیر آن " (صص ۳۳۲-۳۳۱).
- ۱-۲۲-۳. نقل چهل و سه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " آداب سخن‌گویی " (صص ۳۳۷-۳۳۲).
- ۱-۲۲-۴. نقل بیست و سه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " آزادگی و گذشت " (صص ۳۴۰-۳۳۷).
- ۱-۲۲-۵. نقل پنج نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " آسایش به دانش و هنر نیست " (صص ۳۴۱-۳۴۰).
- ۱-۲۲-۶. نقل بیست و نه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " اغتنام فرصت - مجال " (صص ۳۴۴-۳۴۱).
- ۱-۲۲-۷. نقل بیست و سه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " امید و آرزو " (صص ۳۴۷-۳۴۵).
- ۱-۲۲-۸. نقل پنجاه و هشت نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " با درد کشیده درد دل کن " (صص ۳۵۳-۳۴۷).
- ۱-۲۲-۹. نقل بیست و سه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " با قوی پنجه افکندن " (صص ۳۵۶-۳۵۴).
- ۱-۲۲-۱۰. نقل بیست و سه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " بیچارگی و ناچاری " (صص ۳۵۹-۳۵۶).
- ۱-۲۲-۱۱. نقل ده نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " بی‌گناه نمی‌ترسد " (صص ۳۶۰-۳۵۹).
- ۱-۲۲-۱۲. نقل بیست و چهار نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " پشت‌کار و ثبات " (صص ۳۶۳-۳۶۰).
- ۱-۲۲-۱۳. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " پند و اندرز " (صص ۳۶۵-۳۶۳).
- ۱-۲۲-۱۴. نقل ده نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " پیش‌بینی و دوراندیشی " (صص ۳۶۷-۳۶۶).
- ۱-۲۲-۱۵. نقل هشت نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " جوانی و پیری " (صص ۳۶۸-۳۶۷).
- ۱-۲۲-۱۶. نقل یازده نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " حذر کردن از اشک و آه " (صص ۳۶۹-۳۶۸).
- ۱-۲۲-۱۷. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " حرص و طمع دشمن بشر است " (صص ۳۷۲-۳۷۰). ۱-۲۲-۱۸. نقل
 سه نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " حوصله و شتاب " (ص ۳۷۲).
- ۱-۲۲-۱۹. نقل یازده نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " خدانشناسی توحید " (صص ۳۷۸-۳۷۳).
- ۱-۲۲-۲۰. نقل پنج نمونه از سروده‌های سعدي زیر عنوان " خوش‌بینی و بدبینی " (صص ۳۷۹-۳۷۸).

- ۱-۲۲-۲۱. نقل چهار نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "خطا و عفو" (ص ۳۷۹).
- ۱-۲۲-۲۲. نقل صد و شصت و نه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "دوستی و دشمنی" (صص ۴۰۰-۳۸۰).
- ۱-۲۲-۲۳. نقل هفده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "راز و سر" (صص ۴۰۲-۴۰۰).
- ۱-۲۲-۲۴. نقل چهارده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "راستی و درستی" (صص ۴۰۴-۴۰۲).
- ۱-۲۲-۲۵. نقل هفت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "رشک و حسد" (صص ۴۰۵-۴۰۴).
- ۱-۲۲-۲۶. نقل چهارده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "رمز سلامت" (صص ۴۰۷-۴۰۵).
- ۱-۲۲-۲۷. نقل بیست و چهار نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "زناشویی - فرزندیاری" (صص ۴۱۱-۴۰۷).
- ۱-۲۲-۲۸. نقل بیست و یک نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "زندان و بند" (صص ۴۱۳-۴۱۱).
- ۱-۲۲-۲۹. نقل هفت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "زینت و زیور" (صص ۴۱۴-۴۱۳). ۱-۲۲-۳۰. نقل هشت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "سپاهی و سپاه‌داری" (صص ۴۱۷-۴۱۵).
- ۱-۲۲-۳۱. نقل شصت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "سرمایه‌دار و تهی‌دست" (صص ۴۲۵-۴۱۷).
- ۱-۲۲-۳۲. نقل ده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "شجاعت و جرأت" (صص ۴۲۶-۴۲۵).
- ۱-۲۲-۳۳. نقل پنج نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "شفاعت و وسیله" (ص ۴۲۶).
- ۱-۲۲-۳۴. نقل سی و نه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "صبر و تحمل" (صص ۴۳۱-۴۲۷).
- ۱-۲۲-۳۵. نقل پانزده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "صلح و جنگ" (صص ۴۳۳-۴۳۱).
- ۱-۲۲-۳۶. نقل هشت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "عدل و ظلم" (صص ۴۳۹-۴۳۳).
- ۱-۲۲-۳۷. نقل هفده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "عذرخواهی" (صص ۴۴۱-۴۳۹).
- ۱-۲۲-۳۸. نقل هفده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "غرور و خودخواهی" (صص ۴۴۳-۴۴۱).
- ۱-۲۲-۳۹. نقل بیست نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "غم و شادی" (صص ۴۴۶-۴۴۴).
- ۱-۲۲-۴۰. نقل چهار نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "فراموشی" (ص ۴۴۶).
- ۱-۲۲-۴۱. نقل شش نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "فراز و نشیب - خوب و بد" (صص ۴۴۷-۴۴۶).
- ۱-۲۲-۴۲. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "فروتنی و خوشرویی" (صص ۴۵۰-۴۴۷).
- ۱-۲۲-۴۳. نقل شانزده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "قناعت" (صص ۴۵۲-۴۵۰).
- ۱-۲۲-۴۴. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "کوشش و کار" (صص ۴۵۴-۴۵۲).
- ۱-۲۲-۴۵. نقل چهل و شش نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "ملامت و عیب‌جویی" (صص ۴۶۰-۴۵۴).
- ۱-۲۲-۴۶. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "میان‌روی و مدارا" (صص ۴۶۲-۴۶۰).
- ۱-۲۲-۴۷. نقل بیست نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "نااهل و فرومایه" (صص ۴۶۵-۴۶۲).
- ۱-۲۲-۴۸. نقل بیست و هفت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "نام نیک" (صص ۴۶۸-۴۶۵).
- ۱-۲۲-۴۹. نقل بیست نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "نتیجه عمل" (صص ۴۷۰-۴۶۸).
- ۱-۲۲-۵۰. نقل یازده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "نقض غرض" (صص ۴۷۲-۴۷۱).
- ۱-۲۲-۵۱. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "مرگ" (صص ۴۷۷-۴۷۲).
- ۱-۲۲-۵۲. نقل نه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "وصف بهار و مناظر آن" (صص ۴۸۱-۴۷۷).
- ۱-۲۲-۵۳. قسمت دوم از فصل اول "اخلاق - نظم":
- ۱-۲۲-۱. نقل سی و دو نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "انسان و احسان و عواطف" (صص ۴۹۰-۴۸۵).
- ۱-۲۲-۲. نقل سی و هشت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "تسلیم و رضا" (صص ۴۹۴-۴۹۰).
- ۱-۲۲-۳. نقل هیجده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "حقیقت بین باش" (صص ۴۹۷-۴۹۴).
- ۱-۲۲-۴. نقل چهارده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "ریاکاری و سالوسی" (صص ۴۹۸-۴۹۷).
- ۱-۲۲-۵. نقل سی و پنج نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "عزت نفس و بلند نظری" (صص ۵۰۳-۴۹۸).
- ۱-۲۲-۶. نقل نه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "ناپایداری جهان" (صص ۵۰۵-۵۰۴).
- ۱-۲۲-۷. فصل سوم - عشق و عاشقی "نظم":
- ۱-۲۲-۱. نقل پنجاه و سه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "زیبایی" (صص ۵۱۷-۵۰۹).
- ۱-۲۲-۲. نقل شانزده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "سفر و مسافر" (صص ۵۱۹-۵۱۸).
- ۱-۲۲-۳. نقل بیست و هفت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "سوگند عاشقانه" (صص ۵۲۲-۵۲۰).
- ۱-۲۲-۴. نقل هشتاد نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "شکایت - گله" (صص ۵۲۸-۵۲۳).
- ۱-۲۲-۵. نقل سی و هشت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "عشق و شور و اشتیاق" (صص ۵۳۸-۵۲۹).
- ۱-۲۲-۶. نقل سی و دو نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "عنایت" (صص ۵۴۲-۵۳۸).
- ۱-۲۲-۷. نقل بیست نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "فراق و وصال" (صص ۵۴۴-۵۴۲).
- ۱-۲۲-۸. نقل هفت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "قد و قامت" (ص ۵۴۵).
- ۱-۲۲-۹. نقل نه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "لذت قرب" (صص ۵۴۷-۵۴۵).
- ۱-۲۲-۱۰. نقل شانزده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "نامه - پیام" (صص ۵۴۹-۵۴۷).
- ۱-۲۲-۱۱. نقل ده نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "نشست و برخاست" (صص ۵۵۰-۵۴۹).
- ۱-۲۲-۱۲. نقل چهل و سه نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "وفا و پایداری - عهد و پیمان" (صص ۵۵۴-۵۵۰).
- ۱-۲۲-۱۳. نقل هشت نمونه از سروده‌های سعدی زیر عنوان "هرچه بادا باد" (ص ۵۵۵).
- ۱-۲۵. فصل چهارم - "از بهترین غزل‌های شیخ" (صص ۶۲۳-۵۵۹) در این بخش ۹۷ غزل از غزل‌های سعدی انتخاب و برای هر غزل نامی نهاده و به ترتیب حروف الفبای قافیه نوشته شده است. در پاورقی صفحات برخی از اختلافات متن با ضبط فروغی و "نسخه خطی امیرکبیر" نوشته شده است.

۲. منابع اصلی: ۱-۲. کلیات سعدی، محمدعلی فروغی. ۲-۲. سعدی‌نامه، به اهتمام حبیب یغمایی، ۱۳۱۶ مقالات متعددی از این کتاب نقل شده است. ۲-۳. حیات سعدی، الطاف حسین حالی، ترجمه نصرالله سروش. ۲-۴. شعرالعجم، شبلی نعمانی، ترجمه سیدمحمدتقی فخر داعی گیلانی. ۲-۵. سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه موحد. ۲-۶. نشانی مأخذ اصلی برخی از مقالات روشن نشده است.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۱-۲. غزلیات ۱۱۸۶ بار، بوستان ۴۶۳ بار، گلستان ۳۹۷ بار، رسائل نثر ۱۲۲ بار، قصاید ۸۹ بار، قطعات ۸۸ بار، مثنویات ۲۰ بار، رباعیات ۱۹ بار، مفردات ۱۱ بار، ترجیعات ۱ بار، مثلثات ۱ بار.

۴. اشاره: ۱-۴. این کتاب، مفصل‌ترین کتابی است (۶۲۳ صفحه) که تا زمان انتشار آن (۱۳۳۸ هجری) درباره سعدی به زبان فارسی منتشر شده است و در بر دارنده اطلاعات فراوانی درباره سعدی و آثار اوست.

کمتر از یک پنجم مطالب مفصل مقدمه کتاب، از مؤلف است و بقیه، مقاله‌هایی است که قبلاً به دست نویسندگان دیگر فراهم آمده و بیشتر آنها در مراسم جشن "هفت‌صدمین سال تصنیف بوستان و گلستان" (سال ۱۳۱۶ هجری) ارائه شده و در کتاب "سعدی‌نامه" (به اهتمام حبیب یغمایی)، چاپ شده است.

به نظر می‌رسد در گزینش این مقاله‌ها معیار روشن و منطقی در نظر نبوده است؛ برخی از مقاله‌هایی که در این مجموعه "سعدی‌نامه" چاپ شده و چندان ارزش پژوهشی و علمی ندارد، در این کتاب نیز به چاپ رسیده، در حالی که مثلاً به بهترین و علمی‌ترین مقاله "سعدی‌نامه" یعنی مقاله "ممدوحین شیخ سعدی" نگاشته علامه قزوینی، حتی اشاره‌ای هم نشده است. فصل‌های اول تا سوم کتاب که در واقع فهرست موضوعی بسیاری از مطالب آثار سعدی است. نتیجه تلاش و دقتی است که مؤلف برای فراهم آمدن آن، به کار بسته و از جنبه کاربردی ارزشمند است.

در این فصول، نمونه‌هایی از سخنان و سروده‌های سعدی در بیش از ۷۰ موضوع به تفکیک نقل شده است. در فصل چهارم نیز ۹۷ غزل از بهترین غزل‌های سعدی (به ذوق مؤلف) گزینش شده است.

۲-۴. از اشکالات اساسی کتاب این است که بیشتر مآخذ مطالب کتاب، معرفی نشده است، (بویژه مقاله‌های بخش مقدمه) و نشانی نمونه‌های ارائه شده از سخنان و سروده‌های سعدی، نیز نوشته نشده است، در موارد معدودی هم که نشانی نوشته شده، اغلب ناقص و ناهماهنگ است، از جمله از ص ۲۹۳ تا ۲۹۵ بعد از نقل ده عبارت از گلستان، زیر یکی از نمونه‌ها نوشته شده: "گلستان" و بعد از آن سه عبارت از رسائل نثر (نصیحة الملوك) آمده و زیر سومین عبارت تنها نوشته شده: "پندنامه" (ص ۲۹۵). یا اینکه در ص ۲۹۸ در میان عباراتی که از گلستان نقل شده، تنها یک بار نوشته شده: "گلستان"، در حالی که نمونه‌های پیش از آن و بعد از آن هم از گلستان است.

۳-۴. نمونه‌هایی که در ص ۲۶ به عنوان شواهدی برای مخالفت سعدی با "زینت و تجمل" عنوان شده، در واقع بیان شاعرانه‌ای است برای زیبایی معشوق نه نشانه مخالفت سعدی با زور و زینت، مواردی چون:

۴-۴. برخی از دلایلی که برای تشیع سعدی عنوان شده، استناد محکمی ندارد، از جمله ص ۲۹، ابیاتی که از قول قاضی نورالله شوشتری آمده، مستند نیست.

۵-۴. گذشته از رسم‌الخط نسبتاً کهنه، متن کتاب از اشتباهات چاپی نیز در امان نمانده است، از جمله: ص ۱، س ۳: افزوخته (افروخته). ص ۲۲، س ۵: تشیع (تشیع) و ص ۲۵۰، س ۱۳: ترضیحات (توضیحات) و ص ۲۶۶، س ۴: سلجوریش (سلحشورش) و ...

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. مکتب عرفان سعدی، صدرالدین محلاتی شیرازی، انتشارات دانشگاه پهلوی شیراز، ۱۳۴۶، ص ۷۰-۲-۵. بررسی و مقایسه غزلیات سعدی و حافظ، دکتر محمد ریاض، هلال، ج ۱۹، شماره مسلسل ۱۱۴، مرداد ۱۳۵۰، صص ۲۱-۱۵. ۳-۵. تصوف در نظر سعدی، بدیع‌الله دبیری‌نژاد، مقالاتی درباره شعر و زندگی سعدی، ۱۳۵۲، صص ۱۸۰، ۱۹۲. ۴-۵. حکمت سعدی، کیخسرو هخامنشی، امیرکبیر، ۱۳۵۵ (چاپ دوم)، صص ۱۷، ۱۹، ۵۶. ۵-۵. سعدی را بشناسید، علی‌نقی بهروزی، کتاب‌فروشی معرفت شیراز، ۱۳۵۵، ص ۱۶. ۶-۵. ما خود درباره سعدی چه می‌گوییم، علی سامی، کتاب "شیراز، شهر جاویدان"، ۱۳۶۳، صص ۲۹۸-۲۹۵. ۷-۵. گلستان سعدی، به کوشش محسن رضایی، پدیده، ۱۳۶۳، ص ۵. ۸-۵. ستایش سخنوران باختر زمین از سعدی، علی سامی، کتاب "شیراز، شهر جاویدان"، انتشارات نوید، ۱۳۶۳، (چاپ سوم)، ص ۲۵۴. ۹-۵. مقایسه افکار متنبی و سعدی، دکتر امیرمحمد انوار، ذکر جمیل سعدی، ج ۳، ۱۳۶۴، ص ۴۰۳. ۱۰-۵. تاریخ ادبیات ایران، از فردوسی تا سعدی، ادوارد براون، ترجمه غلامحسین صدری افشار، انتشارات مروارید، ۱۳۶۶ (چاپ سوم)، ص ۲۷۴. ۱۱-۵. سعدی معلم اخلاق، دکتر رضا مصطفوی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول، شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، ص ۱۲. ۱۲-۵. گزیده قصاید سعدی، انتخاب و شرح دکتر جعفر شعار، با مقدمه دکتر حسن انوری، انتشارات علمی، ۱۳۶۹، صص ۷۵-۷۴.

مکتب عرفان سعدی ، قسمت اول، صدرالدین محلاتی شیرازی، انتشارات دانشگاه پهلوی شیراز، ۱۳۴۶، ۴۱۲ صفحه (۲۲۴+۷۹)، قطع: وزیری، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. متن یک نیایش و مقدمه کتاب (صص: الف تا و) در مقدمه طبع کتاب نگارنده در مورد انگیزه و چگونگی نگارش، تألیف و چاپ کتاب حاضر توضیح داده‌اند.

۲-۱. فهرست مطالب کتاب (صص: ز تا ح).
۳-۱. گفتاری زیر عنوان مطالبی چند در مقدمه کتاب (صص ۷۴-۱).

۱-۳-۱. قرن هفتم اسلامی و پیدایش سعدی، توضیح درباره اوضاع اجتماعی زمان سعدی و توحش قوم مغول و رفتار حکیمانه، تأثیرگذار و شجاعانه سعدی با حاکمان زمان (صص ۱-۴).

۲-۳-۱. توضیح درباره ارزش و آوازه سخن سعدی و تأکید بر عرفان به عنوان مبنای افکار و آثار او (صص ۵-۶).
۳-۳-۱. طرح یک پرسش که: "چرا آثار سعدی از جنبه عرفان مورد بحث قرار نگرفته است؟" و پاسخ به آن با طرح دو دلیل: یکی آنکه طبع شاعرانه سعدی موجب می‌شده که در همه مضامین به سمت شعر کشیده شود و دیگر اینکه "آنچنان شیرینی بیان و ظاهر

الفاظ آشنایان را مسحور می‌کند که مجال تعمق در معانی عرفانی را از دست می‌برد ... " (ص ۸).

۴-۳-۱. توضیح درباره تصوف و عرفان و بیان فرق بین صوفی و عارف با استفاده از گفتار برخی از عرفا، برشمردن خصایص و صفات عارف با استفاده از کلام مولی الموحیدین حضرت علی علیه‌السلام با اشاراتی به سروده‌های سعدی (صص ۲۲-۹).

۵-۳-۱. توضیح درباره صفات صوفی و تعریف مقال و حال و فرق بین این دو، با استفاده از کلام عرفا (صص ۴۲-۳۲).
۶-۳-۱. بررسی شخصیت سعدی از جنبه عرفان با اشاره به دوران زندگی او و توضیح درباره ابن‌جوزی و شهاب‌الدین سهروردی به

عنوان استادان او در بغداد و نیز: اشاره به ملاقات سعدی با روزبهان بقلی شیرازی و شیخ ابو‌عبدالله بلیانی (صص ۴۷-۴۲).
تأکید بر پیروی سعدی از شیخ شهاب‌الدین سهروردی و نقل داستانی درباره آخرین سفر سهروردی به حج و شرح دیدار او با ابن‌فارض و اشاره به همراهی سعدی در این سفر با سهروردی (صص ۵۰-۴۷).

- نقل عباراتی از کتاب "شدالازار" معین‌الدین ابوالقاسم جنید شیرازی درباره سعدی (صص ۵۲-۵۰).
گفتاری زیر عنوان شغل سعدی در راه و رسم طریقت: "به طوری که از کلیات شیخ در جاهای چندی مشاهده می‌شود شغل سعدی

هم سیر و سیاحت بوده است و هم وعظ و اندرز ... گلستان اثر خامه و انشای سعدی است و مجالس اثر گفتن و گفتار وی است و تفاوت بین این دو همان تفاوت بین نوشتن و گفتن است" (ص ۵۴).

۷-۳-۱. نقل سؤال منظوم سعدالدین از سعدی و بیان شخصیت معنوی سعدی از نظر سعدالدین: "آن چنانکه پیداست در تعبیری که پرسش‌کننده از شیخ سعدی می‌کند، تا چه اندازه مقام شیخ سعدی را در دانش و فضیلت و جمع بین عقل و عشق آشکار می‌سازد.

وي را يکي از سالکين راه خدا معرفي مي‌کند، سالکي که جهان را از در يتيم الفاظ خویش پرکرده است و ديگر جهان از آوردن مانند وي عقیم است ... " (ص ۵۵).

۱-۳-۸. تأکید بر دعوي پيري و ارشاد شيخ در عالم سير و سلوک: " از مطاوي و مضامين و محتويات اشعار شيخ سعدي اين معني را درک مي‌کنيم که وي را مقام شامخي در عالم سير و سلوک و منزلت شيخي و پيري در طريقت بوده است ... شيخ بزرگوار در غزلي از بدایع خود مقام پيري و شيخي خود را تصريح مي‌کند ... " (صص ۵۷-۵۶).

۱-۳-۹. شرح ملاقات شيخ صفي‌الدين اردبيلي با سعدي به نقل از صفوه الصفا (صص ۶۱-۵۸).

۱-۳-۱۰. توضيح درباره برخي از اصطلاحات عرفاني به نقل از شيخ محمود شبستري و خواجه ابوالقاسم قشيري (صص ۶۹-۶۱).

۱-۳-۱۱. تأکید بر تشيع سعدي با استناد به حکايتي در بوستان که در آن آداب وضو بيان شده است (صص ۷۴-۶۹): " سعدي يکي از عرفاي بزرگ شيعة بوده است. بهترين دليل و قاطع‌ترين شاهد بر تشيع سعدي ابيايي است که در آداب وضو مي‌گويد (ص ۷۱). شيخ سعدي از مفاخر عالم تشيع و از زمره عرفاي شيعة مذهب است که به روش عاقلانه خود جنبه وحدت اسلام را رعايت کرده و اختلاف در فروع را در اصل دين راه نداده است " (ص ۷۳).

۱-۴. پايان مقدمه و آغاز اصل کتاب با معرفي مختصر آثار سعدي در کلیات او (صص ۱-۵).

۱-۴-۱. قسمت اول نقل عباراتي از مجالس پنجگانه سعدي و توضيح مختصري درباره هر يك از آنها (صص ۲۶-۶). از جمله: " مجلس اول در مهم‌ترين موضوعات نزد عرفاست و آن غنيمت دانستن عمر است و در حقيقت در وقت‌شناسي و لزوم استفاده هر چه بيشتر از ايام زندگي (ص ۶). مجلس دوم در تقوي است. تقوي يکي از مقامات عرفاست و اساس و شالوده دين جماع‌الخيرات يعني مجمع همه نيکويي‌هاست ... " (ص ۹) هر آن کس بخواهد حقايق عقايد عرفاني وي را برخواند و معضلات آن را دريابد بايد به اصل کتاب مراجعه کند.

آنچه که مقصود است اين است: چنانکه مشاهده مي‌شود شيخ سعدي مبناي اين مجالس پنجگانه را همه بر حقايق عرفاني قرار داده و مکتب عرفاني را در اين مجالس گشوده است ... آنان که با عرفان آشنائي دارند، نمي‌توانند اين معني را کتمان کنند که شخصيت شيخ سعدي در اين مجالس شخصيت عارف سالک واعظ يا واعظ عارفي است که گويي تنها فن وي عرفان است " (ص ۲۵).

۱-۴-۲. گفتاري زير عنوان " رسائل سه گانه " و معرفي سه رساله منثور سعدي. (ص ۲۶).

- يادکرد بخش‌هايي از رساله اول (اندرز به پادشاهان) با تأکید بر " قوت نفس، شجاعت اخلاقي و شهامت جبلي و ذاتي " سعدي (صص ۲۸-۲۶).

- يادکرد بخش‌هايي از رساله سوم (نصيحت به پادشاه عصر، انکيانو) و توضيحي درباره رساله اول و سوم: " در اين دو رساله که به ترتيب در کلیات متداول سعدي رساله اول و سوم است، با آنکه يکي اندرز به عموم پادشاهان و ديگري اندرز به پادشاه معاصر، انکيانو، بوده، پيدااست که مرد عارفي که در طريق سير و سلوک گام نهاده، اندرز مي‌دهد و پادشاهان را به داد و عدل و وظائف حقيقي و مسؤوليت خدايي سلطنت راهنمايي مي‌کند و به عبارت ديگر، رساله اول روي سخن به همه پادشاهان است و رساله سوم اندرز به پادشاهي جوان ... " (ص ۲۹).

- نقل رساله دوم که پاسخي است به سؤال منظوم سعدالدين و موضوع آن عقل و عشق و سنجش آنهاست و اظهار نظر درباره آن رساله (صص ۲۸-۳۰)؛ از جمله: " رساله‌اي که در پاسخ مولانا سعدالدين آمده است يکي از آثار مهم عرفاني شيخ سعدي است و اگر از شيخ هيچ اثري جز همين رساله نبود، نه تنها براي اثبات مقام عرفاني او کافي بود، بلکه استحکام مباني و افکار و انسجام عقايد و آراي صوفيانه وي را شاهد و دليل قاطع و محکمي است ... " (ص ۲۵).

۱-۴-۳. منظومات سعدي - موضوع اول بوستان: " بوستان علاوه بر اينکه از شاهکارهاي ادب فارسي است، شاهکاري که تا زبان برقرار است پايدار خواهد بود، در حکمت و اندرز مقام شامخي دارد و مي‌توان به هر يك از ابيات اين مجموعه هم از لحاظ ادب و هم از جهت اخلاق و حکمت مانند ضرب‌المثل متمسک گرديد. ولي آنچه مقصود نگارنده است، جهت عرفاني اين ابواب است ... و جهت ادبي و اخلاقي آن در مرحله دوم منظور وي واقع شده است. به عبارت ديگر شيخ سعدي خواسته است با تاليف اين کتاب اثر عرفاني پديد آورد ولي عرفاني که همه طبقات مردم و صاحب هر گونه راي و سليقه از آن بهره‌مند گردند " (صص ۴۱-۴۰).

۱-۴-۳-۱. بررسي مفاهيم عرفاني در ديباچه بوستان با استناد به پنج مورد از سروده‌هاي سعدي (صص ۴۴-۴۲).

۱-۴-۳-۲. توضيح درباره عدل و ارزش‌هاي مختلف آن و عقل و تدبير با استناد به احاديث (صص ۵۰-۴۵).

۱-۴-۳-۳. يادکرد مضامين باب اول بوستان با طرح سي و پنج داستان و نقل ابيايي از اين باب و توضيح درباره آنها و انطباق آنها با مفاهيم عرفاني (صص ۸۲-۵۰). از جمله آن توضيحات موارد زير قابل توجه است: " شيخ سعدي نخستين باب بوستان را بر نخستين شرط بقاء اجتماع که عدل است و نخستين شرط انسانيت که عقل است نهاده (ص ۵۰). عدل و عقل هر دو ملازم با اطاعت حق و گام نهادن در راه سير و سلوک او است. آن کس کام از حقيقت بگيرد که گام در طريقت بگذارد و هر آن کس تواند سلطنت برخلق به عدل و داد کند که حق را بندگي نمايد ... اين است حاصل ابيات سعدي که در آغاز باب عدل و راي بياورده است (ص ۵۶).

سعدي بوستان خود را براي ابوبکر بن سعد بن زنگي نگاشته، وي مرد عادل بود و پريشانان را به محبت و دانشمندان را به عنايت مي‌نواخت. معذالك براي بيداري وي و تنبيه ديگران اين باب را پيرداخت و از شاعري ديگر جز سعدي چنين جرأت و جسارت و بي‌باکي در ابراز حقايق و اندرزهاي تلخ به پادشاهان خودراني و مستبد آن عصر و نيز چنين آثاري گران‌بها آشکار نگردیده است (ص ۸۱). اين خصلت حق‌گويي و بي‌باکي يگانه و مختص به سعدي است ... و اين بزرگ‌ترين صفت عارفان است و چنانکه گفتيم کلمه حق نزد سلطان جابر بزرگ‌ترين گام مجاهد في سبيل‌الله " (ص ۸۲).

۱-۴-۳-۴. يادکرد مضامين باب دوم بوستان، بيان معني احسان و فرق آن با عدل، طرح بيست و هشت داستان و نقل ابيايي از اين باب و انطباق آن با عرفان و توضيح درباره آنها (صص ۱۶۵-۸۳).

" چون همه داستان‌هاي اين باب نوعي از احسان را بيان مي‌کند و احسان هم چنانکه بيان کرديم از مباني بلکه شالوده عرفان است، پس همه اين باب منطبق بر عرفان است ... سعدي احسان را آثار حقايق نهاني و احساسات دروني معرفي مي‌کند ... پس احسان امري است که منشاء آن قلب و احساسات است و گرنه از قلب و احساسات دروني و عواطف انساني سرچشمه بگيرد، جز ريا و تزوير و صورت‌سازي نيست و اين هم آب گل‌آلود و گندي است که سرچشمه آن هوي و هوس شيطاني است ... " (ص ۸۸).

- بررسي معني فتوت از نظر بزرگان عرفان و پيوند آن با احسان (صص ۱۶۵-۱۵۷).

۱-۴-۳-۵. بررسي باب سوم بوستان و يادکرد مضامين اين باب و انطباق آنها با اصول عرفان و تصوف (صص ۲۳۰-۱۶۶).

- تأکید بر ارزش‌هاي عرفاني باب سوم: " باب عشق و مستي و شور مهم‌ترين ابواب بوستان و بارزترين اثر عرفاني عارف بزرگ شيخ سعدي است. آنچنان که اگر از شيخ سعدي هيچ اثري از عرفان نبود، جز همين باب، کافي بود که او را يکي از عرفاي بزرگ بشناساند. اگر ابواب ديگر بوستان را بتوانيم بر مباحث غيرعرفاني تطبيق کنيم، مثلاً باب احسان را جزء مباحث علم اخلاق قرار دهيم. براي اين باب، يعني باب عشق و مستي و شور بوستان، هيچ راه و چاره‌اي نيست جز آنکه آن را جزء مباحث عرفاني قرار دهيم ... محال است کسي تا خود اين مراحل را طي نکرده باشد و در سرزمين عشق گام نگذاشته باشد بتواند اين چنين شهر عشق را با تمام زوايا و پيچ و خم‌هايش شرح بدهد (ص ۱۶۶).

هر بيتي از ابیات و هر شعري از اشعار این باب بوستان سعدي، بلکه هر کلمه‌اي از آن چون آهنگ نايي است از دم بي‌دل و بي‌نوايي و چون ناله‌اي است از دل دردمندي ... " (ص ۱۶۷).

- توضیحاتي درباره تعريف عشق، تقسیمات عشق، تعريف محبت، تقسیمات محبت، تعريف کمال، انواع کمال، تعريف جمال، انواع جمال، افلاطون و فلوطين و عقاید آنان درباره عشق و جمال، درجات محبت از نظر اهل لغت و ادب، درجات محبت از نظر عرفا، مدارج محبت در اخبار و احادیث (صص ۱۶۸-۲۲۴).

- یادکرد داستان‌هاي باب سوم با توضیحي درباره آنها و تأکید بر مضامین عرفاني این داستان‌ها (صص ۲۷۰-۲۲۶).

- توضیحاتي درباره محبت و عشق، سماع و آرای پیشوایان مذاهب مختلف اسلام درباره سماع و آرای و عقاید عرفا در آن باره، گفتاري درباره وجد، تواجد و وجود (صص ۳۲۰-۳۰۹).

۱-۵. فهرست آیات قرآني (صص ۳۲۲-۳۲۱).

۱-۶. فهرست احادیث (صص ۳۲۴-۳۲۳).

۱-۷. فهرست اسامي خاص (صص ۳۲۸-۳۲۵).

۱-۸. فهرست اقوام (ص ۳۲۹).

۱-۹. فهرست کتاب‌ها (ص ۳۳۱).

۱-۱۱. فهرست غلط‌هاي کتاب (صص ۳۳۴-۳۳۳).

۲. منابع اصلي: در این کتاب از منابع بسیاری استفاده شده که آثار زیر از موارد مهم آن است: ۱-۲. قرآن کریم. ۲-۲. نهج البلاغه، چاپ مصر، شرح شیخ محمد عبده. ۲-۳. رساله قشیریه، چاپ مصر. ۲-۴. مشارق الانوار القلوب، ابی زید عبدالرحمن بن محمد انصاری. ۲-۵. عبهر لعاشقین، روزبهان، چاپ تهران، ۱۳۲۷. ۲-۶. اللمع فی التصوف، ابی نصر عبدالله بن علی سراج طوسی. ۲-۷. عوارف المعارف، شیخ شهاب‌الدین سهروردی. ۲-۸. منازل السائرین، خواجه عبدالله انصاری و ... ۲-۹. سعدي شیرازی، دکتر محمدموسی هندوای، مصر، ۱۹۵۱ و ...

۳. رویکرد به آثار سعدي: ۳-۱. بوستان ۳۰۵ بار، رسائل نثر ۴۸ بار، غزلیات ۱۴ بار، قصاید ۵ بار، گلستان ۴ بار، قطعات ۱ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب تنها کتابي است که تاکنون با موضوع مستقل عرفان سعدي نوشته شده و مضامین عرفاني آثار سعدي را به گستردگي و با استناد به آیات، احادیث و گفتار بزرگان عرفان، باز نموده و بررسی کرده است. البته این کتاب بخش نخست از پژوهش نگارنده است که به صورت ناتمام به پایان رسیده و بخش دوم آن هم به چاپ نرسیده است. در این بخش، نویسنده پس از یک مقدمه طولاني با بررسی آثار سعدي در سه بخش مجالس پنجگانه، رسائل و بوستان (تا باب سوم) و انطباق مطالب و داستان‌هاي این آثار با اصول عرفان، سعدي را به عنوان یکی از پیران طریقت معرفی کرده است.

از دیگر ویژگی‌هاي این کتاب موارد زیر برشمردني است: ۱-۱-۴. استفاده فراوان از آیه و حدیث و منابع مختلف عرفاني بویژه آثار اصیل و معتبر. ۲-۱-۴. بررسی مجالس پنجگانه و رسائل نثر که از نظر مطالب عرفاني یکدست‌ترند و در سیر سعدي پژوهي کمتر مورد توجه بوده‌اند. ۳-۱-۴. تحلیل تاریخي برخی از داستان‌هاي بوستان، و از آن جمله: داستان دختر حاتم و رفتار پیامبر اکرم (ص) و حضرت علي (ع) با او (صص ۱۲۷-۱۲۷). ۴-۱-۴. بررسی آثار سعدي تنها از یک دیدگاه (عرفاني) به جای کلی‌گویی و انشا پردازي و سطحی نگري. نویسنده خود در این باره نوشته‌اند: " بحث ما درباره این سه موضوع فقط از جهات عرفاني است و نسبت به آنچه که ارتباطي با عرفان ندارد ما هم بحثي نداریم " (ص ۳۹). ۵-۱-۴. نقل نشانی بسیاری از مآخذ، از جمله: ص ۷۰، پ ۱ و ص ۷۴، پ ۱ و ص ۹۵، پ ۱ و ص ۶۸، پ ۱ و ص ۱۷۰، پ ۲، ص ۱۸۹، پ ۱ و ... البته از نظر یادکرد نشانی مآخذ کتاب یکدست نیست و در موارد زیادی نشانی مآخذ و شواهد نوشته نشده است که موارد زیر از آن جمله است: ص ۶۶ و ۶۷ مآخذ شعر " گر جمله ... " و مآخذ احادیث و ص ۱۷۴، مآخذ تعاریف مختلف محبت و ص ۱۸۷ و ۲۴۳ مآخذ اشعار و ...

۴-۲. با این همه چنانچه موارد زیر مورد توجه قرار می‌گرفت از ارزش علمي کتاب کاسته نمی‌شد:

۱-۲-۴. توضیحات اضافي و اطناب در سخن. چنانچه بسیاری از گفتارهاي کتاب حذف یا چکیده می‌شد به اصل موضوع ضربه‌اي وارد نمی‌آمد؛ از جمله صص ۶۹-۶۱ از مقدمه کتاب و صص ۷۰-۶۲ و صص ۱۶۵-۱۵۷ و بویژه مباحث طولاني در صص ۲۲۴-۱۶۶ و صص ۳۲۰-۳۰۸ و ... در بخش بوستان نیز نگارنده ابتدا داستان‌هاي بوستان را به نثر نوشته و دوباره اصل منظوم آنها را از بوستان نقل کرده که موجب افزایش حجم کتاب شده است. در بخش‌هايي از کتاب، نویسنده به این امر اعتراف کرده‌اند، از جمله: " هر چند نگارنده سعی دارد که به اختصار بکوشد ولي گاه زمام خامه از دست اختیار بیرون می‌رود ... " (ص ۱۵۸) و " معذرت از این جهت می‌خواهم که شاید در بیان خود رعایت اختصار را آن چنان که باید نکرده و ... " (ص ۱۶۰).

۲-۲-۴. اشتباهات فراوان چاپي، که نقل بخشی از آنها نیز چندین صفحه خواهد شد. به همین دلیل از ذکر این موارد خودداري می‌شود. در پایان کتاب چند صفحه به فهرست غلط‌هاي چاپي اختصاص یافته است. صفحه‌بندی کتاب مورد بررسی در دست نگارنده نیز دچار اشکال است و از آن جمله بین صفحه ۲۰ تا ۲۱، شش صفحه (صص ۲۱۱-۲۰۴) و بین صفحه ۷۶ تا ۷۷، هشت صفحه (صص ۷۶-۶۹) مکرر آمده است.

۳-۲-۴. برخی از عبارات کتاب از نظر جمله‌بندی سامان بایسته‌اي ندارند؛ عبارت زیر از آن جمله است: " در این داستان که مهمان شدن آذریستی بر حضرت ابراهیم خلیل و بیرون کردن ابراهیم وي را از منزل خود از آنکه دانست آتش‌پرست است بیان می‌کند و نکته دقیقي درباره احسان می‌آورد ... " (ص ۹۱).

۴-۲-۴. برخی از نظرات نگارنده کتاب نیز محل تأمل است، از جمله:

- در پاسخ به این سؤال که " چرا به جنبه عرفاني آثار سعدي توجه نشده؟ " دو دلیل ذکر می‌کنند که هیچ کدام دلایل قانع‌کننده‌اي نیست، و آن دو دلیل یکی " ذوق شاعرانه سعدي که همه چیز او را به سوي شعر می‌کشند " و یکی " شیرینی بیان و سحر الفاظ سعدي است " (صص ۷-۸).

اگر این دو دلیل درست بود، شاعراني چون حافظ، مولوي، عطار و ... نیز باید همین سرنوشت را داشتند. در حالی که چنین نیست، و باید به یاد داشت که تجلي عرفان عاشقانه بیشتر در شعر صورت می‌گیرد و زیباترین محمل بیاني آن شعر است.

- وجود سخنان بدون سند، از جمله: " ابوحنیف عمر بن محمد بن عبدالله ملقب به شهاب‌الدین که خرقة تصوف سعدي منتسب به وي می‌باشد " (ص ۳۴).

آیا از اشاره کوتاه سعدي در بوستان به شیخ شهاب‌الدین می‌توان به این نتیجه رسید که سعدي خرقة تصوفي داشته و آن هم منتسب به شیخ شهاب‌الدین بوده است؟

- تأکید بر حکایتي در بوستان که در آن آداب وضو گفته شده، به عنوان " بهترین دلیل و قاطع‌ترین شاهد بر تشیع سعدي " (ص ۷۱) نیز از مواردی است که قابل تأمل است و ...

۵. تأثیرات و پاسخ‌ها: ۱-۵. مکتب عرفان سعدي، ارمغان، دوره چهل و چهارم، سال پنجاه و هفتم، شماره ۸ و ۹، آبان و آذر ۱۳۵۴، صص ۵۴۰-۵۳۹. ۲-۵. سعدي را بشناسید، علي‌نقي بهرورزي، کتاب‌فروشي معرفت شیراز، ۱۳۵۵، صص ۲۰، ۳-۵. ما خود درباره سعدي چه می‌گوییم، علي سامي، کتاب " شیراز، شهر جاویدان " ۱۳۶۳، صص ۲۸۱-۲۷۹. ۴-۵. گلستان سعدي، به کوشش محسن رضائي، پدیده، ۱۳۶۳، صص ۶، ۱۲. ۵-۵. مآخذ اندیشه‌هاي سعدي، محمد غفراني جهرمي، ذکر جمیل سعدي، ج ۳، ۱۳۶۴، ص ۹۷. ۶-۵. سعدي معلم اخلاق، دکتر رضا مصطفوي، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، دوره اول،

شماره ۱، بهار ۱۳۶۹، ص ۷-۵. تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی، محمد کریم آزادی، راهگشا، ۱۳۷۳، صص ۱۷-۱۹، ۵-۸. غزلیات شیخ شیراز سعدی، مقدمه و شرح بهاءالدین اسکندری، انتشارات قدیانی، ۱۳۷۴، ص ۷۶۷.

مواعظ سعدی، فصاید فارسی و عربی، غزلیات عرفانی، کتاب نصیحة الملوک و مجالس و غیره، به اهتمام محمدعلی فروغی، کتابفروشی و چاپخانه بروخیم، ۱۳۳۹، ۱۳۲۰ صفحه (۱۰+۲۳۹+۹۰)، قطع: رفعی، شمارگان: نامعلوم.

۱. مضامین اصلی: ۱-۱. مقدمه (صص: ا تا ط).

۱-۱-۱. معرفی کتاب‌های سعدی که در کلیات او جمع‌آوری شده و شامل بیست و دو یا سه کتاب و رساله است (صص: ا تا ب).
۱-۱-۲. اشاره به اختلاف نسخه‌ها در تنظیم و ترتیب آثار سعدی در کلیات. و بیان شیوه تنظیم و ترتیب این آثار به وسیله فروغی در کتاب حاضر (صص: ب تا د).

۱-۱-۳. توضیح درباره رسائل شش‌گانه که در کلیات آمده، با تأکید بر اینکه از این رسائل، " نصیحة الملوک "، " رساله عقل و عشق " و " رساله انکیانو " از سعدی است، " مجالس پنج‌گانه " اگر هم از سعدی باشد، در مجلسی تقریر فرموده و دیگران به نگارش در آورده‌اند و " تقریرات ثلاثه " را دیگران در احوال شیخ نوشته‌اند و تنها اشعاری که در این رسائل گنجانده شده، از شیخ است و " ملحقات رسائل " که عبارت است از مقدمه منسوب به بیستون و دیباچه‌ای که بر کلیات شیخ نوشته‌اند و بدون تردید از دیگران است ... " (صص: ه تا و).

۱-۱-۴. تأکید بر این موضوع که چون ترتیب قرار گرفتن آثار سعدی در کلیات به دست خود او انجام نگرفته تغییر و تصرف در آن ترتیب‌ها نیز عمل خلافی نیست (ص: ز).

۱-۱-۵. توضیح کوتاه درباره هزلیات، خبیثات و چند اثر منسوب به سعدی، " هزلیات عبارت است از سه مجلس به نثر و مشتمل بر مطالبی ناپسند و رکیک که حکایاتی به نام " المصاحک " به این سه مجلس افزوده شده. این کتاب در نسخه‌های قدیم که در دست ماست، نیست، ولی نمونه‌ای از آن در نسخه پاریس که تاریخ کتابت آن در سال ۷۶۸ هجری است، دیده می‌شود. " خبیثات " عبارت از حکایات و قطعاتی است منظوم که هرچند زندگی دارد، ولی طرز بیان می‌نماید که از شیخ است و در نسخه‌های قدیم هم وجود دارد. به هر حال خواه این دو کتاب از شیخ باشد یا نباشد ما چاپ آنها را شایسته ندانستیم ... دیگر از گفتنی‌ها این که در بعضی نسخه‌های چاپی، مثنوی به بحر متقارب در اخلاق، شامل دو بیست و یک بیت به سعدی نسبت داده شد، که به " کریم " معروف است. این ابیات سست و ناچیز در هیچ یک از نسخ خطی قدیم و جدید که در دست داریم، دیده نمی‌شود و به ظن نزدیک به یقین از شیخ اجل نیست ... " (صص: ح تا ط).

۱-۲. شرح کوتاهی درباره سعدی و زندگی و تحصیلات او (ص: ی).

۱-۳. فصاید فارسی سعدی با ذکر نسخه بدل‌ها در پاورقی (صص ۸۰-۱).

۱-۴. ترجیع‌بند " غریبان را دل از ... " (صص ۸۳-۸۱).

۱-۵. چند قصیده دیگر با مضمون مرثیه (صص ۹۰-۸۳).

۱-۶. فصاید و قطعات و ابیات پراکنده عربی (صص ۱۱۲-۹۱).

۱-۷. غزلیات مشتمل بر بند و اندرز (۱۴۸-۱۱۳).

۱-۸. مثلثات (صص ۱۵۱-۱۴۹).

۱-۹. قطعات (صص ۱۹۴-۱۵۲).

۱-۱۰. رباعیات - در اخلاق و موعظه (صص ۲۰۲-۱۹۵).

۱-۱۱. مثنویات - در بند و اخلاق (صص ۲۱۴-۲۰۳).

۱-۱۲. مفردات - در بند و اخلاق (صص ۲۲۱-۲۱۵).

۱-۱۳. ملحقات فصاید غزلیات، قطعات (صص ۲۲۸-۲۲۲).

۱-۱۴. یادآوری چند بیت که در متن اشعار از قلم افتاده است، زیر عنوان " تصحیح لازم " (صص ۲۳۲-۲۳۱).

۱-۱۵. معنی بعضی از واژه‌ها که در ابیات فارسی آمده است (صص ۳۳۴-۳۳۳).

۱-۱۶. فهرست نام‌های خاص (صص ۳۳۸-۳۳۵).

۱-۱۷. غلطنامه (ص ۳۳۹).

۱-۱۸. رسائل نثر با شماره جدید صفحه (صص ۹۰-۱).

۱-۱۸-۱. کتاب نصیحت‌الملوک (صص ۳۷-۲).

۱-۱۸-۲. رساله عقل و عشق (صص ۳۳-۲۸).

۱-۱۸-۳. در تربیت یکی از ملوک در نصیحت سلطان انکیانو (صص ۳۷-۳۴).

۱-۱۸-۴. مجالس پنج‌گانه (صص ۷۰-۳۸).

۱-۱۸-۵. تقریرات ثلاثه (صص ۷۷-۷۱).

۱-۱۸-۶. مقدمه بیستون بر کلیات سعدی (صص ۸۱-۷۸).

۱-۱۸-۷. در تقریر دیباچه (صص ۹۰-۸۲).

۲. منابع اصلی: ۲-۱. نسخه‌های مختلف خطی و چاپی آثار سعدی.

۳. رویکرد به آثار سعدی: ۳-۱. کتاب، متن همه آثار سعدی است، بجز گلستان، بوستان و غزلیات. مگر غزلیاتی که مشتمل بر بند و اندرز بوده است.

۴. اشاره: ۴-۱. این کتاب شامل آثار باقی‌مانده سعدی است که مرحوم فروغی با مقابله نسخه‌ها سامان داده‌اند، در مقدمه کتاب علاوه بر معرفی آثار سعدی، درباره اختلاف ترتیب و تنظیم این آثار در نسخه‌های مختلف توضیح داده شده است. ضمناً درباره صحت انتساب برخی از رساله‌ها و کتاب‌های منسوب به سعدی نیز داوری کرده‌اند، که شامل اطلاعات ارزشمندی است ...
مرحوم فروغی با آنکه مطالب کتاب " خبیثات " را از سعدی می‌دانسته‌اند اما آن را به همراه " هزلیات " از کلیات چاپ خود خارج کرده و شایسته چاپ ندانسته‌اند.

این چهارمین کتابی است که فروغی، از آثار سعدی با روش خود سامان داده و به دست چاپ سپرده است. این کتاب نیز مانند سه کتاب دیگری که به کوشش او منتشر شده، همواره مورد استفاده سعدی‌خوانان و سعدی‌پژوهان بوده و عمده تحقیقات و مطالعاتی که بر روی آثار سعدی انجام گرفته بر اساس همین آثار بوده است.

با آنکه نشانی مأخذ نسخه بدل‌ها در پاورقی مشخص نشده است و سلیقه فروغی در انتخاب نسخه بدل‌ها دخالت کرده و بسیاری بر اعتبار نسخه‌ها و رعایت امانت در یادکرد نسخه بدل‌ها بر فروغی اشکال گرفته‌اند، اما این چاپ هنوز هم کاربردی‌ترین چاپ قصاید و آثار دیگر سعدی است و امتیاز تقدم این آثار بر موارد مشابه خود برای مرحوم فروغی محفوظ خواهد ماند و اشکالات، نقایص و ضعف‌های موجود در آن، خدشه‌ای در آن امتیاز وارد نمی‌کند.

مواظ و حکم سعدي در گلستان و بوستان ، با ترجمه و معادلهاي انگليسي ، غلامرضا سوالوني، انتشارات آستان قدس رضوي، ۱۳۷۴، ۱۱۶ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. پيش‌گفتار مترجم (صص ۵-۱۴).

- اشاره به انگيزه نخستين تدوين كتاب که به پيشنهاد آقاي دکتر ابراهيم شکورزاده انجام گرفته است (ص ۵).
- توضيح درباره ارزش کلام سعدي و مضامين بلند آثار او (صص ۶-۱۴)، از جمله: " سعدي سخنوري نوع‌دوست است و همه جا از انسان‌دوستي سخن مي‌گويد و اندرزهايش رهنموني به نوع‌پروري و راستي و درستي است. سعدي به بشریت عشق مي‌ورزد و همين توجهش به انسان‌ها بدون توجه به رنگ و نژاد او را در جهان پراوازه کرده است (ص ۷). سعدي ژرف‌بين و آشنا به اخلاق و فطرت انسان است، فضاييل و رذائل را دقيقاً در انسان موشکافي کرده و با حکايت و تمثيل ساده و دلنشين آن را به خواننده القا مي‌کند. به طوري که بسياري از سخنان حکمت‌آميزش در زبان فارسي در ميان خاص و عام حکم مثل پيدا کرده است و اين خود حاکی از اندیشه والا و فصاحت و شيريني کلام اوست که همگان را مجذوب و شيفته سخنش کرده است ..." (ص ۹).
۱-۲. متن ۵۶۰ نمونه از مواظ و حکم سعدي در گلستان و بوستان (به ترتيب حروف الفبا) با ترجمه آن به زبان انگليسي و نقل معادلهايي در آن زبان (صص ۱۱۶-۱۷).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. گلستان سعدي، تصحيح و توضيح دکتر غلامحسين يوسفی، ۲-۲. سعدي‌نامه يا بوستان سعدي، تصحيح و توضيح دکتر غلامحسين يوسفی.

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. گلستان ۴۲۸ بار، بوستان ۱۷۳ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. ترجمه جمله‌هاي حکمت‌آمیز و ضرب‌المثل‌گونه سعدي، و يافتن معادل آنها در زبان‌هاي ديگر، از اقدامات ارزشمندی است که علاوه بر بازشناسي سعدي، براي گسترش فرهنگ ايراني نیز سودمند است.
در اين کتاب ارزشمند پانصد و شصت نمونه از جمله‌ها، عبارت‌ها و سروده‌هاي سعدي به زبان انگليسي ترجمه و معادل‌يابي شده است. چنانچه نشاني مواظ و حکم نقل شده، مشخص شده بود، بر ارزش علمي و پژوهشي آن مي‌افزود. گفتني است که آقاي دکتر ابراهيم شکورزاده که پيشنهاد اين کار را به آقاي غلامرضا سوالوني داده‌اند، خود پيش از اين، در اقدامي همانند، مواظ و حکم بوستان و گلستان سعدي را به زبان فرانسوي برگردانده و معادل‌هاي فرانسوي آن را نیز بازيافته‌اند. " رک. مواظ و حکم سعدي در بوستان و گلستان با ترجمه و معادل‌هاي فرانسوي، دکتر ابراهيم شکورزاده، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس، ۱۳۶۵.

مواظ و حکم سعدي در بوستان و گلستان ، (با ترجمه و معادلهاي فرانسوي)، دکتر ابراهيم شکورزاده، انتشارات آستان قدس رضوي، ۱۳۶۵، ۱۲۷ صفحه، قطع: وزيري، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. مضامين اصلي: ۱-۱. مقدمه، تأکيد بر ارزش والاي سخن سعدي و باز نمود برخي از مضامين و موضوعات آثار سعدي (صص ۵-۱۱). " کلام سعدي از صفت زيبايي و شگفت‌انگيزي برخوردار است و قدرت تأثير آن در ادب فارسي نظير ندارد، به همين جهت، سخن وي در هر مقام و ميخني سخت به دل مي‌نشيند و خاص و عام را مجذوب و شيفته خود مي‌سازد.
اما نبوغ و اشتها سعدي تنها به واسطه فصاحت کلام و شيوايي سخن گرم و لطيف وي در نظم و نثر نيست، بلکه از آن جهت نیز هست که آثار او بويژه دو کتاب گلستان و بوستانش سراسر مشحون از نکات اخلاقي و اندرزها و مواظ پرمغز است (ص ۵). سخنان حکمت‌آمیز سعدي که در هر يك از آنها نکته‌اي ژرف و لطيف براي هدايت و عبرت آدميان نهفته است به حدي پرمایه و دلنشين و مؤثر و با حسن ترکيب و لطف بيان توأم است که از همان آغاز انتشار آثار سعدي، در ميان صاحب‌نظران و ارباب ذوق، مقبوليت کامل يافته و اکثر آنها از فرط فصاحت و عمق اندیشه، به صورت امثال ساير در آمده و زبازند خاص و عام گشته است (ص ۶). بسياري از مضامين حکمت‌آمیز سعدي که وي در بوستان و گلستان در مقام وعظ يا تذکر يا ارشاد و تنبيه بيان داشته است متأثر و مقتبس از آیات و احاديث نبوي است " (ص ۸).

- نقل نظر باريه دومنار، ارنست‌رنان و امرسون درباره عظمت سعدي و ذکر نام بيست و سه نفر از ادبا و دانشمندان اروپايي که به سعدي توجه داشته‌اند (صص ۱۱-۱۳).

- معرفي ترجمه‌هاي دفرمري و باريه دومنار از بوستان به عنوان مأخذ اصلي در کتاب حاضر و اشاره به برخي از اشتباهات اين دو تن در پاورقي (صص ۱۵-۱۴).

- اشاره‌اي به روش کار در تأليف کتاب (صص ۱۶-۱۷).

۱-۲. متن برخي از مواظ و حکم سعدي در بوستان و گلستان با ترجمه و معادل‌هاي فرانسوي و برخي توضيحات به زبان فرانسوي در پاورقي - ۲۵۴ مورد از گلستان و ۱۶۶ مورد از بوستان که برخي از موارد بين گلستان و بوستان مشترک است (صص ۱۲۵-۲۱).

۱-۳. نقل ابياتي از بوستان " در مناجات و ختم کتاب " (ص ۱۲۶).

۲. منابع اصلي: ۲-۱. بوستان سعدي، به تصحيح و توضيح دکتر غلامحسين يوسفی، ۱۳۶۳. ۲-۲. گلستان، به کوشش دکتر خليل خطيب‌رهبر، ۱۳۴۸. ۲-۳. ترجمه فرانسوي بوستان از باريه دومنار ۱۸۸۰ م. ۲-۴. ترجمه فرانسوي گلستان از دفرمري، ۱۸۵۸ م.

۳. رويکرد به آثار سعدي: ۳-۱. گلستان ۳۶۷ بار، بوستان ۱۷۸ بار.

۴. اشاره: ۴-۱. توجه به سخنان حکمت‌آمیز و مثل گونه سعدي همواره ذهن بسياري از علاقه‌مندان را به خود جلب کرده است و تا کنون در نوشته‌ها و کتاب‌هاي متعددي اين گونه از سخنان و سروده‌هاي سعدي مورد بررسي قرار گرفته است. اما ارزش کار حاضر، ترجمه و معادل‌يابي ۵۲۰ عبارت و بيت گلستان و بوستان در زبان فرانسوي است. که اين ترجمه‌ها و معادل‌ها در زير هم قرار گرفته است. افزون بر اين، برخي از واژه‌ها و اصطلاحاتي که ممکن است براي يك فرانسوي زبان مبهم باشد، در پاورقي توضيح داده شده است. برابر نهادن برخي از معادل‌هاي فارسي و فرانسوي، از ديده‌گاه ادبيات تطبيقي نیز ارزشمند است. ذکر نشاني همه نمونه‌هاي شاهد از ديگر ويژگي‌هاي اين کتاب است.

- داوري درباره ترجمه و معادل‌هاي فرانسوي و ميزان انطباق آنها با نمونه‌هاي فارسي از توان اين بنده فراتر است.

۵. تأثيرات و پاسخ‌ها: ۵-۱. مواظ و حکم سعدي ... ، ع. روح‌بخشان، نشر دانش، سال هفتم، شماره سوم، فروردين و ارديبهشت ۱۳۶۶، صص ۴۷-۴۸.

نقش جانوران در سخن سعدی، فریدون جنیدی، بنیاد نیشابور، ۱۳۶۸، ۱۱۵ صفحه، قطع: وزیری، شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه.

۱. **مضامین اصلی:** ۱-۱. پیش‌گفتار - توضیح درباره پیشینه داستان‌هایی که موضوع آنها زندگی جانوران بوده است و یادکرد چند گونه جانوری با بیان نماد آنها و اشاره‌ای مختصر به چگونگی پرداخت کتاب و نقاشی‌های آن (صص ۳-۹).
- ۱-۲. گفتاری زیر عنوان "کاروان" با توضیح درباره رفتار و رسوم کاروانیان در زمان‌های قدیم (صص ۱۰-۱۵).
- ۱-۳. نقل ابیاتی از سروده‌های سعدی که در آنها به گونه‌ای از جانوران و پرندگان و حشرات برای انتقال مفاهیم ساده استفاده شده است، با توضیحاتی مختصر درباره ابیات و نقاشی برای همه نمونه‌ها. در طول کتاب بیش از هشتاد مورد از سخنان سعدی مورد استناد قرار گرفته است (صص ۶-۱۱۴).
۲. **منابع اصلی:** ۲-۱. کلیات سعدی (نشانی مأخذ مشخص نشده است).
۲. **رویکرد به آثار سعدی:** ۳-۱. گلستان ۴۵ بار، بوستان ۳۱ بار، غزلیات ۱۱ بار، قصاید ۲ بار، رباعیات ۱ بار.
۴. **اشاره:** ۴-۱. در این کتاب بیش از هشتاد مورد از سخنان سعدی که در آنها از جانوران مختلف نامی برده شده، نقل شده و برای هر مورد نقاشی نیز کشیده شده است. هر چند برای نخستین بار است که موضوع مورد نظر بدین شیوه کاویده شده اما این پژوهش بسیار مختصر است و نمونه‌های موجود در سخن سعدی بسیار بیش از مقداری است که در این کتاب گردآوری شده است. در کلیات سعدی، به کوشش مظاهر مصفا که در سال ۱۳۴۰ شمسی منتشر شده، فهرستی دراز دامن از نام جانوران تنظیم شده که تنها برای پروانه ۴۳ مورد، برای سگ ۵۵ مورد، برای شیر ۴۷ مورد، برای مور ۵۱ مورد، برای مگس ۵۲ مورد و ... از سخن سعدی نشانی داده شده است (صص ۹۵۰-۹۴۳ کتاب یاد شده).
- ۴-۲. هیچ ترتیب ویژه‌ای برای مطالب کتاب در نظر گرفته نشده و برخی از توضیحات نیز تنها حجم کتاب را افزوده و نیازی بدان نبوده است، از جمله در ص ۳۰ درباره دام نوشته‌اند: "برای شکار جانوران دو راه هست: یکی آنکه آنان را با تیر و کمان یا تفنگ بزنند. دیگری آنکه برای آنان دام بگسترند تا هنگام گذر کردن از دام در آن بیفتند" دام "برای هر یک از جانوران به گونه‌ای ویژه خودش ساخته می‌شود: برای فیل کافی است که چاله‌ای نه بسیار گود در زمین بکنند و روی آن را با پوشاک و خاک و خاشاک بپوشانند ... برای گرگ و خرس و شغال دامی که فنی سخت داشته باشد، در رهگذر آنان می‌گذرانند ... " یا در ص ۵۳ برای بیت: "خر که کمتر نهند بر وی بار بی‌شک آسوده‌تر کند رفتار"
- افزون بر اشتباهی که در مصراع اول است و آن به صورت "خر، که بر وی نهند بار کمتر" نوشته شده، درباره بیت توضیح داده‌اند: "الف: جانوران را می‌زارید و بار بسیار بر آنها می‌گذارید. ب: در کارها شتاب مکنید و خواهید که چندین کار را با هم به انجام رسانید، که هیچ‌یک از آنها درست از آب در نمی‌آید. بهتر آن است که با درنگ، به اندازه توانایی خود، کارها را یکی یکی، اما درست و خوب انجام دهید" همچنین توضیحات اضافی ص ۲۷ درباره روغن‌کشی و مقدمه بلند (صص ۱۰-۱۵) درباره کاروان.
- ۴-۳. نشانی نمونه‌های سخن سعدی و مأخذ مورد استفاده مشخص نشده است.
- ۴-۴. این کتاب نیز با آنکه بیشتر نقاشی است و کمتر متن، از اشتباهات فراوان چاپی در امان نمانده است، از جمله: ص ۱۷، س ۸: شعر طرب (شعر عرب) و ص ۲۴، س ۴: این لقبی را تو ... و باز (این لقبی را که تو ... باز) و ص ۳۷، س ۲: یا نهنگ (پالهنگ) و ص ۵۳، س ۱: خر، که بر وی نهند بار کمتر (خر که کمتر نهند بر وی بار) و ص ۷۱، س ۷: چند به (چندی به)، ص ۷۵، س ۳: ناگاه (ناگاه) و ص ۷۷، س ۳: قبر (خبر) و ص ۸۶، س ۱: کینه درتر (کینه‌ورتر) و ص ۹۱، س ۷: پنجه بر شیر زدن، دست به شمشیر زدن و کار (پنجه بر شیر زدن و دست به شمشیر زدن، کار) و ص ۹۵، س ۱: سگی را روان شد (دوان شد) و ص ۱۰۴، س ۴: پیش شمع (پیش جمع) و ...

فهرست مقاله‌ها و کتاب‌ها

الف: مقاله‌ها

- آتش معیشت را آب آسمان کشد و آتش معصیت... ۳۷
- آثار سعدی در کتاب‌های درسی ۳۷
- آثار سعدی و سخنوران افغانستان ۳۷
- آثار عربی سعدی و اغراض آن ۲۸
- ... آدم به آدم می‌رسد ۲۸
- آرمان‌گرایی در شعر پارسی ۲۸
- آمریکا یا باید به شرایط جدید یونسکو تن دهد ۳۹
- آیا سعدی یک جهانگرد بود ۳۹
- آیین مدیریت در نظر سعدی ۴۱
- آینه در اشعار فرخی ۴۲
- اتابک ابوبکر سعدبن‌زنگی (۳) ۴۳
- اتابک ابوبکر سعدبن‌زنگی (۴) ۴۳
- احتجاجات و... امروز دو مرده... ۴۳
- احتجاجات و... بنی‌آدم اعضای یکدیگرند ۴۴
- احتجاجات و... بنی‌آدم اعضای یکدیگرند ۴۴
- احتجاجات و... خلیلی‌الهی اشهی... ۴۵
- احتجاجات و... درباره اشعار سعدی ۴۵
- احتجاجات و... درباره اشعار سعدی ۴۶
- احتجاجات و... دور جوانی گذشت ۴۶
- احتجاجات و... مرد خردمند... ۴۶
- احتجاجات و... - معنای بیتی از سعدی ۴۷
- احتجاجات و... هزار بادیه سهل است ۴۷
- " احتذاء " یا تقلید ادبی در گلستان سعدی ۴۷
- اخلاق سیاسی از نگاه سعدی ۴۸
- ادبیات تطبیقی فارسی ۴۸
- ارتباط افکار خواجه و مولانا - الف (۳) ۴۹
- ارتباط سعدی و نزاری و تأثیر نزاری بر حافظ ۵۰
- ارزیابی اشعار عربی سعدی ۵۱
- از چالش سعدی تا ساختار زبانی و بیانی ۵۱
- از دیدن تا سرودن ۵۲
- از سخنان سعدی چه دانی ۵۳
- از سعدی تا آراگون ۵۴
- از سعدی تا جامی ۵۵
- از سعدی چه می‌دانیم ۵۵
- از گلستان من ببر ورقی ۵۶
- از متن لوح سومری تا دیباچه گلستان سعدی ۵۶
- استغفار در آینه شعر و شخصیت سعدی ۵۷
- اسم کوچک سعدی را بنویسید ۵۷
- اشارات توحیدی و عرفانی و سخنان صوفیانه ۵۸
- اشخاص داستان در گلستان ۵۸
- اشکالات تاریخی در گلستان شیخ سعدی ۵۹
- اشکال بر بعضی از ابیات سعدی ۶۰
- اصول زیباشناسی شعر و هنر ۶۱
- افصح‌المتکلمین سعدی شیرازی ۶۱
- افکار سعدی (۱،۲،۳) ۶۲، ۶۱
- اقبال لاهوری و شعرای سبک هندی ۶۳
- افتخای حافظ از سعدی ۶۳
- امانت سعدی ۶۴
- انتقاد ادبی ۶۵
- اندر ترجمه گلستان و بوستان به زبان آلمانی ۶۵
- اندر ملحقات بوستان (۱،۲) ۶۶
- اندیشه‌های اجتماعی سعدی ۶۶
- انوشیروان و بوزرجمهر در گلستان سعدی ۶۸
- اهمیت آثار سعدی در امپراطوری عثمانی ۶۸
- این شعر سعدی چند جمله دارد؟ ۶۹
- این گلستان همیشه خوش باشد ۷۰
- با بهار در گلستان ۷۱
- بازپسین وداع با سعدی ۷۲
- باز تذکری درباره "بغداد و تازی" ۷۳
- باز توضیح و تذکری درباره بغداد و تازی ۷۳
- باز هم پیرامون یک شعر سعدی ۷۴
- باز هم درباره " بنی‌آدم ... " ۷۴
- بازیافت غزلی غوغایی از سعدی ۷۵
- بحث درباره آثار سعدی... ۷۵
- بحثی درباره سعدی ۷۵
- بحثی مقدماتی در باب طرح کتاب‌شناسی ۷۷
- بر حکمت سعدی نتوان خرده گرفتن ۷۷
- برخی از قواعد دستوری نادر در گلستان ۷۸
- بررسی آماری از نسخه‌های خطی دیوان حافظ ۷۹
- بررسی ترتیب کتاب و تهذیب ابواب گلستان ۸۰
- بررسی متوازی سعدی و حافظ (۱،۲،۳) ۸۱، ۸۲
- بررسی مختصری از گلستان سعدی به عنوان ۸۳
- بررسی و مقایسه غزلیات سعدی و حافظ ۸۳
- برکه کلاسه ۸۴
- برگزیده‌ها ۸۵
- برنامه ادای تکلیف نسبت به شیخ ۸۶
- بزرگ‌ترین شاعر ایران کیست؟ و به چه دلیل؟ ۸۶
- بزرگ‌ترین شاعر ایران کیست؟ جواب پنجم ۸۷
- بزرگ‌ترین شاعر ایران یا شاعر دنیا (۱،۲) ۸۷
- بزرگ‌ترین شاعر ایران کیست (جواب سوم) ۸۷
- بزرگداشت هشت‌صدمین سال تولد سعدی ۸۸
- بزرگواری، دکتر غلامحسین یوسفی ۸۸
- بقیه مقاله توضیح و تذکری درباره بغداد ۸۹
- بوستان سعدی ۹۰
- بوستان سعدی (۱،۲،۳،۴،۵،۶،۷،۸) ۹۰
- بوستان سعدی (۹،۱۰،۱۱،۱۲،۱۳،۱۴) ۹۱
- بوستان سعدی به تصحیح رستم علی‌یف (۱،۲) ۹۱، ۹۲
- بوستان سعدی به تصحیح و توضیح دکتر غلامحسین یوسفی ۹۲
- بهار از نظرگاه سعدی ۹۳
- به تقلید از گلستان سعدی ۹۳
- بهداشت از دیدگاه سعدی ۹۴
- بیوگرافی سعدی ۹۴
- پاسخی به کلوخ‌اندازان ۹۵
- پارادوکس، عکس، نقض و عدم تقارن در شعر سعدی ۹۵
- پاره‌های موزون گلستان سعدی (۱،۲،۳،۴) ۹۶، ۹۵
- پاسخ حضرت سعدی به نامه سرگشاده ۹۷
- پرتوی از دقایق بلاغی قرآن کریم ۹۸
- پرورش گوهری از سعدی در صدف حافظ ۹۹
- پژوهشی در روایات و مضامین سعدی ۱۰۰
- پندآموزی سعدی در تربیت دینی و ادب ۱۰۱
- پیش‌کش به پادشاه سخن سعدی ۱۰۲
- پیکره شیخ سعدی ۱۰۳
- تأثرات همام تبریزی از سعدی شیرازی ۱۰۳
- تأثر حافظ از سعدی (۱،۲،۳) ۱۰۴، ۱۰۵
- تأثیر سخن نظامی گنجوی در اشعار سعدی ۱۰۶
- تأثیر سعدی بر گوته ۱۰۷
- تأثیر سعدی در حافظ (قسمت اول، قسمت دوم) ۱۰۸
- تأثیر شعر عربی بر آثار سعدی و شعر فارسی ۱۰۸
- تأثیر قرآن در آثار سعدی ۱۰۹
- تأثیر قرآن و حدیث بر آثار سعدی ۱۰۹
- تأثیر متون فرهنگ اسلامی بویژه قرآن ۱۱۰
- تأملی بر صناعت روایت در گلستان ۱۱۱
- تأملی بر عقاید سعدی در تأثیر تربیت ۱۱۲
- تأملی در یک مقایسه سبک‌شناسانه ۱۱۳
- تاریخ درست درگذشت سعدی ۱۱۴
- تاریخ دوره سعدی‌از یاسای چنگیز تا نفرین ۱۱۵، ۱۱۶
- تاریخ دوره سعدی - پ، چ، ژ، گاف (۱،۲) ۱۱۷
- تاریخ وفات سعدی ۱۱۷
- تتبع در گلستان سعدی (۱،۲،۳،۴،۵،۶) ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰
- تجلی عرفان در غزل‌های سعدی ۱۲۱
- تجلیل از بزرگان - به مناسبت گشایش آرامگاه ۱۲۲
- تجلیل از سخنگوی شیراز در افغانستان ۱۲۲
- تحقیقاتی درباره کلیات سعدی ۱۲۳
- تحقیق در آثار سعدی و حافظ و وجوه اختلاف ۱۲۳
- تحلیلی از اندیشه و هنر سعدی شیرازی ۱۲۴
- تذکری به گستاخی آمیخته ۱۲۵

- تربیت از نظر سعدی ۱۲۶
 تربیت در سایه سعدی ۱۲۶
 ترجمه بوستان ۱۲۷
 ترجیح‌بندهای سعدی و خواجوی کرمانی ۱۲۷
 تصحیح انتقادی از گلستان ۱۲۸
 تصوف در نظر سعدی ۱۲۹
 تصویری از شیخ سعدی ۱۳۰
 تصویر سعدی و توضیح اداره باستان‌شناسی ۱۳۰
 تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی ۱۳۱
 تعمیر صنعت طباق یا استفاده از عکس و نقض ۱۳۱
 تعهد و مسئولیت در شعر سعدی ۱۳۱
 تکامل یک تصویر - در حاشیه حکایتی از ۱۳۲
 تکیه‌کلام سعدی ۱۳۳
 تلاقی حکمت و ادب در آثار سعدی ۱۳۳
 تنوع اوزان در غزلیات خواجو، حافظ و سعدی ۱۳۵
 توحیدگویی او نه بنی‌آدمند و بس ۱۳۶
 توضیح چند مشکل و تشخیص معنی ۱۳۷
 توضیح یک بیت سعدی ۱۳۷
 توضیحی دیگر ۱۳۷
 توضیحی دیگر درباره بغداد و تازی ۱۳۸
 تیغ پند در نیام مدح ۱۳۸
 جدال با مدعی ۱۳۹
 جدال مدعی با سعدی (۱،۲) ۱۴۱
 جدال مدعی با سعدی ۱۴۱
 جستجویی برای بهترین غزل سعدی ۱۴۱
 جشن هفت‌صدمین سال تألیف گلستان سعدی ۱۴۲
 جلوه‌علی «ع» در آسمان اندیشه‌ی سعدی ۱۴۲
 جلوه‌های شاعرانه قصص اسلامی در شعر ۱۴۴
 جلوه‌های عرفان در آثار منظوم سعدی ۱۴۵
 جمعیت در آثار شیخ سعدی، علیه‌الرحمه ۱۴۵، ۱۴۷
 جنبه اجتماعی و اخلاقی در آثار سعدی ۱۴۸
 جنبه‌های معنوی سخن سعدی ۱۴۸
 جنگ بیاض ۱۴۹
 جنگ بیاضی از عصر حافظ ۱۴۹
 جهان‌بینی تحلیلی سعدی و جهان‌بینی ترکیبی ۱۵۰
 جهان‌بینی در نظر سعدی (۱،۲) ۱۵۱، ۱۵۳
 جهان‌بینی در نظر سعدی ۱۵۴
 جهان‌بینی سعدی ۱۵۵، ۱۵۶
 جهان مطلوب سعدی در بوستان ۱۵۶
 چرا سعدی را سعدی خوانده‌اند، محمد محیط ۱۵۷
 چرا نام بعضی از شاعران به یادها مانده است ۱۵۸، ۱۵۹
 چشم‌مارو چیست ۱۶۰
 چشمه روشن ۱۶۰
 چند اثر کهن سعدی و حافظ در افغانستان ۱۶۱
 چند نسخه خطی کلیات سعدی ۱۶۱
 چند نظر تربیتی و اخلاقی و مذهبی سعدی ۱۶۱
- چند نکته درباره آثار سعدی و حافظ ۱۶۲
 چنین گوید جوش ۱۶۲
 چهره روشن عشق ۱۶۲
 چهره سعدی و سخنان حکیمانه او در گلستان ۱۶۲
 حاشیه‌ای بر بیتی از بوستان و گلستان ۱۶۴
 حد همین است... ۱۶۴
 حد همین است سخندانی و زیبایی را ۱۶۵
 حذف در سخن سعدی ۱۶۷
 حریره - هریره ۱۶۸
 حسن روز افزون بوستان ۱۶۸
 حق سعدی به گردن حافظ ۱۶۹
 حکایت درویش خردمند ۱۷۰
 حکمت عملی از نظر سعدی ۱۷۰
 حماسه‌سرایی شیخ اجل سعدی شیرازی ۱۷۱
 حماسه‌سرایی فردوسی و پهلوان حماسه‌های ۱۷۲
 حیات سعدی ۱۷۳
 خانه سعدی ۱۷۳
 خانه سعدی در شیراز ۱۷۴
 خانه سعدی و قبر سیبویه در شیراز ۱۷۵
 خانه و خانواده در آثار سعدی ۱۷۵
 خط منسوب به شیخ سعدی ۱۷۶
 خلق جدید در شعر ۱۷۷
 خواجه هم‌المدین تبریزی و تأثیر سعدی بر او ۱۷۷
 خوب‌تر زین نتوان گفت که سعدی گوید ۱۷۸
 داروخانه سعدی ۱۷۸
 دبستان گویندگان ۱۷۹
 دختر سعدی ۱۷۹
 در آسیای صغیر نیز سعدی هرگز نمرده است ۱۸۰
 در این صورت جواب حافظ و سعدی را چه ۱۸۰
 در بارگاه خاطر سعدی ۱۸۰
 درباره اشعار سعدی ۱۸۱
 درباره اصلاحات فروغی در گلستان سعدی ۱۸۲
 درباره چند بیت از سعدی ۱۸۲
 درباره سال درگذشت سعدی ۱۸۳
 درباره قصب‌الجیب حدیث سعدی ۱۸۴
 درباره قلمرو سعدی ۱۸۴
 درباره مستور و مست "یک پیکر" است ۱۸۴
 در بوستان ادب فارسی ۱۸۵، ۱۸۶
 در تصحیح قصیده شیخ سعدی ۱۸۶
 در تکاپوی سعدی (۱،۲،۳،۴،۵،۶) ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸
 در جستجوی خودانگاره سعدی ۱۸۸
 در حاشیه بوستان سعدی ۱۸۹
 در راه حق ۱۹۰
 در کنگره سعدی و حافظ شاعران معروف ۱۹۰
 در گلستان سعدی ۱۹۰
 دروغ از لحاظ علمی ۱۹۱
 دروغ مصلحت‌آمیز ۱۹۱، ۱۹۲
 در هر اثر هنری است (۱،۲) ۱۹۴
 دریا در کوزه، دکتر علی فاضل ۱۹۴
 دفاع از سعدی ۱۹۳
 دوام و تأثیر سعدی بر ذهن و زبان ما ۱۹۵
- دوش به دوش گلستان و بوستان (۱،۲) ۱۹۶
 دولت نه به کوشیدن است، چاره کم جوشیدن ۱۹۶
 دومین قطعه شعر گلستان ۱۹۷
 دو نسخه از سعدی ۱۹۸
 دو نکته از اشعار حافظ و سعدی ۱۹۸
 دیباچه بر بوستان سعدی (۱،۲) ۱۹۹
 دیگران درباره سعدی چه می‌گویند ۲۰۰
 ذکر جمیل سعدی ۲۰۰
 رساله صاحبیه از شیخ اجل سعدی شیرازی ۲۰۱
 رفع (دفع؟) چشم بد از بوستان در بوستان ۲۰۲
 رواج بازار شعر و شاعری ۲۰۳
 زبان سعدی ۲۰۵
 زبان مردم شیراز در زمان سعدی و حافظ ۲۰۶
 زرتشتیان محترم سعدی را بهتر بشناسید ۲۰۶
 زمان تولد و اوایل زندگی سعدی ۲۰۷
 زمانه سعدی در ایران و ژاپن ۲۰۸
 زمینه‌های نمایشی در گلستان سعدی ۲۰۹
 زندگی و هنر شاعری سعدی ۲۱۰
 زیباذختری که به سعدی عشق می‌ورزد ۲۱۰
 ساحل‌نشین و غریق ۲۱۱
 ساختار حکایت‌های باب نخست بوستان سعدی ۲۱۱، ۲۱۲
 ساختمان آرامگاه سعدی ۲۱۲
 سال‌شمار سفرهای سعدی ۲۱۲
 ستایش سعدی از خودش (۱،۲) ۲۱۴
 سخنان پارسی (۴) ۲۱۴
 سخنان سعدی درباره خود (۱،۲،۳،۴،۵،۶،۷) ۲۱۷، ۲۱۶، ۲۱۵
 سخن‌دان فارس - خطابه سوم ۲۱۷
 سخن سعدی از نظر سبک و دستور زبان ۲۱۸، ۲۱۹
 سخن‌گستران عصرها و زمان‌ها ۲۲۰
 سخنوری زیرکانه در قلمرو سعدی ۲۲۰
 سخنی از سعدی ۲۲۱
 سخنی از ظهیر و سعدی وصفی علی‌شاه (۱،۲) ۲۲۲، ۲۲۱
 سخنی از ظهیر و سعدی و صفی علی‌شاه ۲۲۲، ۲۲۳
 سخنی تازه درباره سعدی ۲۲۴
 سخنی چند درباره سعدی ۲۲۴
 سخنی درباره شاهنامه و بوستان ۲۲۶
 سرگذشت شیخ بزرگوار - سعدی ۲۲۶
 سعدی ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳
 سعدی آموزگار قرون ۲۳۵
 سعدی آموزگار قناعت ۲۳۶
 سعدیا خوش‌تر از حدیث تو نیست ۲۳۷
 سعدی از دست خویشتن فریاد ۲۳۷
 سعدی از دیدگاه "دیدرو" ۲۳۸
 سعدی، استاد شعر عاشقانه ۲۳۸
 سعدی پای‌بوس، فردوسی چاپلوس ۲۳۹
 سعدی تو هم سخنی بگو (۱،۲) ۲۴۰
 سعدی جدید ۲۴۰
 سعدی - حافظ ۲۴۱
 سعدی خودستا نیست (۱،۲) ۲۴۲، ۲۴۱
 سعدی در ادبیات جهان ۲۴۲
 سعدی در اروپا ۲۴۲

- سعدی در چکسلواکی ۲۴۴
سعدی در چین ۲۴۴
سعدی در غزل ۲۴۴
سعدی در نظر دیگران ۲۴۵
سعدی دکنی ۲۴۶
سعدی سخن‌ساز است ۲۴۶
سعدی شاعر اخلاق ۲۴۷
سعدی شاعر انسانیت ۲۴۸
سعدی، شاعر جامع و مأخذ چند حکایت ۲۴۸
سعدی، شاعر جهانی ۲۴۸
سعدی، شاعری که به زبان همه ملل سخن گفت ۲۴۸
سعدی، شیخ شیراز ۲۴۹
سعدی شیرازی ۲۵۰، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۵۶
سعدی شیرازی و هوگوی فرانسوی ۲۵۶
سعدی، فروید، مرغ همسایه ۲۵۷
سعدی، فروید و برتراند راسل ۲۵۷
سعدی، گستاخ در ادای سخن حق ۲۵۸
سعدی کیست ۲۵۸
سعدی، ماندگاری بر جاری زمان ۲۵۹
سعدی - مرد بشردوست ۲۵۹
سعدی ۲۶۰
سعدی معلم ۲۶۰
سعدی معلم اخلاق ۲۶۱
سعدی‌نامه ۲۶۱
سعدی و اقبال لاهوری ۲۶۲
سعدی و امرسون ۲۶۲
سعدی و امور اجتماعی ۲۶۳
سعدی و تصوف ۲۶۴
سعدی و تعلیم و تربیت امروز ۲۶۵
سعدی و حافظ ۲۶۵
سعدی و حافظ (۱، ۲) ۲۶۶
سعدی و حافظ، دو نابغه شیراز ۲۶۶
سعدی و حسن و قبح افعال ۲۶۷
سعدی و خسرو ۲۶۸
سعدی و دیل‌کارنگی (۱، ۲) ۲۶۹
سعدی و رمز و رازش ۲۷۰
سعدی و زبان عربی در آئینه گلستان ۲۷۱
سعدی و زمانه او در ژاپن ۲۷۲
سعدی و سهروردی ۲۷۲
سعدی و سیف فرغانی ۲۷۳
سعدی و صفی‌الدین اردبیلی ۲۷۴
سعدی و عشق ۲۷۴
سعدی و فردوسی ۲۷۵
سعدی و فروید ۲۷۷
سعدی و فروید - مرضی در غرض ۲۷۸
سعدی و فروید - مرده‌ای که مرده‌ای را می‌کشد ۲۷۸
سعدی و فروید و ... چنان که افتد و دانی ۲۷۹
سعدی و فرهنگ مردم ۲۷۹
سعدی و فلسفه زندگی ۲۸۱
سعدی و قضا و قدر ۲۸۲
سعدی و معارضان او ۲۸۳
سعدی و معرفت‌کردگار ۲۸۳
سعدی و مولوی ۲۸۴
سعدی و نوایی ۲۸۴
سعدی و وصاف ۲۸۵
سفر سعدی به جزیره کیش ۲۸۵
سودی بسنوی، نخستین شارح حافظ و سعدی ۲۸۶
سوسیالیسم و شیخ شیراز ۲۸۶
- سوگند در آثار سعدی ۲۸۷
سه قرن و نیم سعدی‌شناسی در غرب ۲۸۷
سه نکته ۲۸۸
سیاحت یاقوت در گلستان شیخ اجل ۲۸۸
سیر سعدی در آثار گذشتگان ۲۹۱
سیری در بوستان ۲۸۹
سیری در تاریخ تحول اندیشه‌ها در شعر ۲۸۹، ۲۹۰
سیری در گلستان ۲۹۰
سیف فرغانی و سعدی ۲۹۱
سیمدل مسکین ۲۹۲
شاعران ایرانی در نمایشنامه‌های فرانسوی ۲۹۳
شاعر و ستایشگر عدل و داد ۲۹۳
شاعر و معلم بزرگ ۲۹۴
شاعری اندیشه‌ور ۲۹۴
شرح حال سودی و تتبع او درباره آثار ادبی ۲۹۴
شرح گلستان ۲۹۵
شش‌نامه پیرامون یک شعر سعدی ۲۹۵
شعر سعدی ۲۹۶
شعر سعدی در چین ۲۹۶
شعر طبیعی و مصنوعی ۲۹۶
شعرهای عربی سعدی ۲۹۷
شعری از بوستان سعدی ۲۹۷
شکر از مصر و سعدی از شیراز ۲۹۸
شناسایی سعدی ۲۹۸
شناسایی سعدی در اروپا ۲۹۹
شهادت ادبی سعدی ۲۹۹
شهرت جهانگیر سعدی در زمان خویش ۳۰۰
شهر شاعران - سعدی ۳۰۰
شهریار ملک سخن، سعدی ۳۰۱
شهریار ملک سخن - سعدی (۱، ۲)، ۳۰۱، ۳۰۲
شیخ سعدی از دیدگاه خود او ۳۰۲
شیخ سعدی شیرازی ۳۰۲
شیخ سعدی و تصور او از یک جامعه آرمانی ۳۰۴
شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی ۳۰۵
شیهه‌های بهره‌گیری سعدی از قرآن ۳۰۷
طبع تو را ۳۰۷
طنز در آثار سعدی ۳۰۸
طنز در گلستان سعدی (قسمت اول) ۳۰۸
طنز در گلستان سعدی (قسمت دوم، سوم، چهارم) ۳۰۹
طنز در گلستان سعدی (قسمت پنجم، ششم، هفتم) ۳۱۰
طنز در گلستان سعدی (قسمت هشتم) ۳۱۱
عارف تیریزی و کشیش فرانسوی ۳۱۲
عدالت در بوستان سعدی ۳۱۲
عراقی، سعدی، حافظ ۳۱۲
عرفان سعدی ۳۱۲
عروض گلستان (۱، ۲، ۳)، ۳۱۴، ۳۱۵
عشق سعدی نه حدیثی است که پنهان ماند ۳۱۵
عطر عطار در بوستان و گلستان سعدی ۳۱۵
علوم قدیم ایرانی در سخن سعدی ۳۱۶
علی در کلام سعدی ۳۱۷
غزل‌سرایی سعدی ۳۱۷
- غزل سعدی، مثنوی ۳۱۷
غزل فارسی و شکل‌های غنایی مشابه آن ۳۱۷
غزل‌های سعدی ... ۳۱۸
غزل‌های سعدی از نظر حافظ ۳۱۸
غزلیات سعدی ۳۲۰
غزلیات ناشناخته سعدی ۳۲۰
فردا گوید تربی از اینجا برکن ۳۲۰
فردوسی، سعدی و حافظ بر بام دنیا ۳۲۱
فردوسی مداح ۳۲۱
فردوسی و سعدی ۳۲۱
فردوسی و سعدی در حماسه‌سرایی ۳۲۱
فرزانه‌ای سعدی خصال ۳۲۲
فقر و غنا در تصوف - نگاهی دیگر به جدال ۳۲۲
فولکلور و گلستان سعدی ۳۲۲
قدردانی از سعدی ۳۲۳
قدیم‌ترین نسخه دیباچه گلستان در کتابخانه ۳۲۴
قدیم‌ترین دیوان سعدی ۳۲۴
قرآن و حدیث در آثار سعدی ۳۲۴
قصاید فارسی سعدی ۳۲۵
قصب‌الجیب حدیث سعدی ۳۲۵
قصب‌الجیب ۳۲۶
قطعه در شعر فارسی - سعدی ۳۲۶
قفص با سین ۳۲۷
قلمرو سعدی ۳۲۷، ۳۲۸
قلندران‌های سعدی و حافظ ۳۲۹
کار آقا رضا، نقاش معروف عهد صفوی ۳۳۰
کاغذ زر ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲
کتاب ۳۳۲
کتاب‌شناسی سعدی و حافظ ۳۳۲
کشف‌الایات گلستان سعدی ۳۳۲
کشورداری و سیاست در نگارش سعدی ۳۳۳
کلیات افصح‌المتکلمین شیخ مصلح‌الدین ۳۳۳
کلیات سعدی ۳۳۳
کلیات شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی ۳۳۳
کنگره بزرگداشت سعدی ۳۳۴
کنگره جهانی سعدی و حافظ ۳۳۴
که سر به شحنه و قاضی کشید و... سعدی گفت ۳۳۴، ۳۳۵
کهن‌ترین نسخه دیوان سعدی ۳۳۵
که هنوز من نبودم که تو در دلم نشست ۳۳۶
گامی چند با شارحان بوستان در گلگشت ۳۳۷
گیر و ترسا در گلستان ۳۳۷
گذر سعدی از آبادان ۳۳۸
گردشی در بوستان ۳۳۹
گردکان بر گنبد ۳۳۹
گریز از شر ۳۴۰
گزارشی کوتاه از کنگره بزرگداشت ۳۴۰
گزیده قصاید سعدی ۳۴۱
گشت و گذاری در گلستان ۳۴۱
گفتم، گفت ۳۴۲
گفتگویی کوتاه درباره زبان سعدی و پیوند آن ۳۴۲
گلچینی از سعدی و حافظ ۳۴۳
گلزار همیشه بهار ۳۴۳
گلستان ۳۴۴

- گلستان باقی ۳۴۴
 گلستان سعدی ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹
 گلستان سعدی (۱، ۲) ۳۴۹
 گلستان سعدی - تصحیح متن علمی و انتقادی ۲۵۰
 گلستان سعدی - تصحیح متن و ترجمه روسی ۲۵۰
 گلستان سعدی ۲۵۱
 گلستان سعدی و ترجمه‌های آن به زبان ارمنی ۲۵۲
 گلستان شیخ سعدی از نظر آدام اولئاریوس ۲۵۲
 گلی از گلستان سعدی در ادبیات فرانسه ۲۵۳
 لطائف ادبی - نقل از تاریخ نگارستان ۲۵۴
 لویی آراگون، در تأثیر سعدی ۲۵۴
 مآخذ اندیشه‌های سعدی ۲۵۵
 مآخذ چند داستان از بوستان ۲۵۶
 ما خود درباره سعدی چه می‌گوییم ۲۵۶
 ماده تاریخی تازه در وفات سعدی ۲۵۷
 مباحث لغوی " بخش اول - سعدی " (۱، ۲) ۲۵۸
 مبانی و زمینه‌های مردم‌شناسی در گلستان ۲۵۸
 متنبی و سعدی ۲۵۹
 متن سخنرانی دکتر جروم رایت کلینتون ۳۶۰
 متن کامل دیوان شیخ اجل سعدی شیرازی ۳۶۱
 مثلثات سعدی ۳۶۱
 مثلثات سعدی، حافظ و شاه‌داعی ۳۶۲
 مثلثات سعدی، حافظ و شاه‌داعی (۱، ۲) ۳۶۲، ۳۶۳
 مثلثات شیخ سعدی ۳۶۴
 مثنوی و مثنوی‌گویان ایرانی ۳۶۵
 مجالس شیخ سعدی ۳۶۵
 محمدعلی فروغی ۳۶۶
 مختصری از شرح حال و پایگاه علمی ۳۶۶
 مدعیان سعدی - در جستجوی جای پای شیر ۳۶۷
 مدیحه‌های سعدی ۳۶۷
 مرکز سعدی‌شناسی و حافظ‌شناسی ۳۶۸
 مشرف‌الدین مصلح‌بن عبدالله سعدی شیرازی ۳۶۸
 مشکل عشق از نظر سعدی و حافظ ۳۶۹
 مصلح‌الدین سعدی شیرازی ۳۷۰
 مضامین مشترک ۳۷۱
 مضمون‌گیری سعدی از شاعران عرب ۳۷۱
 معرفی چند مورد از منابع اشارات سعدی ۳۷۲
 معرفی کتاب قلمرو سعدی از علی دشتی ۳۷۳
 معنای بیتی از سعدی ۳۷۳
 معنی بیتی از بوستان ۳۷۳
 معنی بیتی از بوستان شیخ اجل سعدی ۳۷۴
 مقابله دو غزل از حافظ با غزل‌هایی از سعدی ۳۷۴
 مقام سعدی ۳۷۵
 مقام سعدی در ادبیات غرب ۳۷۵
- مقام سعدی در ادبیات فرانسه (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷) ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹
 مقام سعدی در حیات مدنی تاجیکستان ۳۸۰
 مقام سعدی در شعر تازی ۳۸۱
 مقامه‌های منظوم به زبان فارسی ۳۸۲
 مقایسه‌های بین شیخ اجل سعدی شیرازی ۳۸۵
 مقایسه‌های میان "گلستان" و "اخلاق ناصری" ۳۸۷
 مقایسه افکار متنبی و سعدی ۳۸۳
 مقایسه بین شعر سعدی و حافظ ۳۸۶
 مقایسه سبک‌شناسانه غزلی از حافظ وسعدی ۳۸۷، ۳۸۸
 مقایسه سعدی و حافظ از نظر غزل‌سرایی ۳۸۹
 مقایسه شعری از آندرو مارول و سعدی ۳۸۹
 مقدمه‌های بر اندیشه سیاسی و اجتماعی سعدی ۳۹۰
 مقدمه بوستان ۳۹۰
 مقدمه سعدی‌نامه یا بوستان ۳۹۱
 مقدمه غزلیات ۳۹۱
 مقدمه گلستان سعدی ۳۹۲
 مقدمه مواعظ ۳۹۴
 مقلدان گلستان سعدی در دوره قاجار ۳۹۴
 مکتب عرفان سعدی (۱، ۲، ۳) ۳۹۵، ۳۹۶
 مکتب عرفان سعدی ۳۹۷
 مکر پیرزن و تدبیر شیخ سعدی ۳۹۷
 ملاحظاتی پیرامون بوستان سعدی ۳۹۷
 ممدوحین شیخ سعدی ۳۹۸
 من از شربکت به سعدی پناه بردم ۴۰۲
 منت خدای را... ۴۰۲
 مواعظ و حکم سعدی... ۴۰۲
 مولوی و سعدی ۴۰۳
 میزان تأثر سعدی از متنبی ۴۰۳
 ناتورالیسم سعدی ۴۰۴
 ناگفته‌های ادب فارسی ۴۰۴
 نام بلند سعدی ۴۰۵
 نامه‌های از عالم ارواح ۴۰۵
 نامه‌های از قزوینی به تقی‌زاده ۴۰۶، ۴۰۷
 نامه سرگشاده به تربت مقدس... سعدی ۴۰۷
 نامه قزوینی به فروغی ۴۰۸
 نامه وارده ۴۰۸
 نسخه‌های مصور گلستان و بوستان ۴۰۹
 نظر برخی از سیاحان اروپایی درباره سعدی ۴۰۹
 نظریات تربیتی سعدی در سیستم جدید ۴۱۱
 نظری به احادیث و اخبار در آثار سعدی ۴۱۲
 نظری به شخصیت سعدی و بعضی عوامل ۴۱۲
 نظری درباره مثلثات سعدی ۴۱۳
 نفوذ افکار سعدی در فلسفه کانت (۱، ۲) ۴۱۴
 نفوذ بوستان در شاهنامه ۴۱۴
 نفوذ سعدی بر بزرگ‌ترین شاعران آمریکا ۴۱۵
 نقد و بررسی درباره پاره‌های موزون گلستان ۴۱۵
- نقد و بررسی شرح سودی بر بوستان ۴۱۶
 نقد و بررسی کتاب "شکوه سعدی در غزل" ۴۱۷
 نقدی بر شرح بوستان ۴۱۷
 نقدی بر نقدی " سعدی معلم اخلاق بود ۴۱۸
 نقش دشتی در ادبیات عرب ۴۱۸
 نقش واژه‌ها و ترکیبات در آثار سعدی ۴۱۹
 نکاتی چند از زندگانی سعدی ۴۱۹
 نکاتی درباره گلستان و بوستان ۴۲۰
 نکاتی در سرگذشت سعدی ۴۲۰
 نکاتی راجع به گلستان ۴۲۲
 نکته‌های از شمع ۴۲۳
 نکته‌های از گلستان ۴۲۳
 نکته‌های چند در گلستان و بوستان ۴۲۴
 نکته‌های در بوستان سعدی (عذرا - انداختی) ۴۲۴
 نکته‌های در زیبایی سخن سعدی ۴۲۵
 نگاهی به اندیشه‌های اجتماعی و سجایای... ۴۲۵
 نگاهی به چهره زن در ادب پارسی ۴۲۶
 نگاهی جامعه‌شناختی به سعدی (قسمت اول) ۴۲۶
 نگاهی جامعه‌شناختی به سعدی (قسمت دوم) ۴۲۷
 نگاهی دوباره به تصحیح گلستان سعدی ۴۲۹
 نگرشی بر متون فرهنگی - گلستان سعدی ۴۲۹
 نمونه‌هایی از مضامین قرآن کریم در اشعار ۴۲۹
 نوشته‌های بی‌عنوان ۴۳۰
 نه برحق‌گوی را گستاخ نامند ۴۳۰
 واقع‌گرایی سعدی ۴۳۱
 و بوستان ۴۳۲
 وجوه مشترک تعلیم و تربیت در آثار اوحدی ۴۳۲
 وزن غزل‌های حافظ و مقایسه آن با اوران ۴۳۳
 ولایت در آثار سعدی ۴۳۴
 ویژگی‌های اخلاقی در شعر سعدی ۴۳۴
 هدف‌های جمعیت شیر و خورشید سرخ ۴۳۴
 هدیه‌های از، و هدیه‌ای به استاد یوسفی ۴۳۵
 هشت‌صدمین سال ولادت سعدی ۴۳۵
 هفت‌صدمین سال تصنیف گلستان ۴۳۶
 هفت‌صدمین سال وفات سعدی ۴۳۶
 هماهنگی در غزل‌های سعدی ۴۳۶
 همه گویند ولی گفته سعدی دگر است ۴۳۷
 همه گویند ولی گفته سعدی دگر است (۱) ۴۳۷
 همه گویند ولی گفته سعدی دگر است (۲، ۳، ۴) ۴۳۸
 همه گویند ولی گفته سعدی دگر است ۴۳۹
 هنر در سخن سعدی ۴۴۰
 یادداشت‌های حاشیه گلستان (۱، ۲، ۳، ۴) ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲
 یادداشت‌های متفرقه ۴۴۳
 یادداشت‌هایی برای تحقیق در احوال سعدی ۴۴۳

یادداشتی بر کنگره سعدی ۴۴۴
یک بیت از سعدی ۴۴۴
یک نامه نامی از شیخ سعدی ۴۴۴

یک نسخه کهن از کلیات سعدی ۴۴۵
یک نسخه کهن خطی کلیات سعدی ۴۴۵
یکی از مظاهر هنر سعدی (۱،۲) ۴۴۵

ب: کتاب‌ها

- آثار سعدی در کتاب‌های
درسی ۴۴۹
آرامگاه شیخ اجل استاد سخن
سعدی شیرازی ۴۵۰
از سعدی تا آراگون - تأثیر
ادبیات فارسی در فرانسه ۴۵۱
اشعار عربی سعدی ۵۷۲
بدایع، لوکاس کینگ ۴۵۵
برگزیده‌ای از غزل‌های سعدی
۴۵۵
برگزیده‌ای از گلستان سعدی
۴۵۶
برگزیده حکایات گلستان ۴۵۷
برگزیده و شرح آثار سعدی
۴۵۷
بوستان ۴۵۹
بوستان سعدی ۴۵۹، ۴۶۰،
۴۶۱، ۴۶۳، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۹،
۴۷۰
بوستان شیخ اجل سعدی
۴۷۴
بوستان شیخ شیراز سعدی
۴۷۵
پندنامه سعدی ۴۷۵
تحقیق درباره سعدی ۴۷۶
تعلیم و تربیت از دیدگاه سعدی
۴۸۵
تعلیم و تربیت در نظر سعدی
۴۹۰
تکوین غزل و نقش سعدی
۴۹۲
جهان‌بینی در نظر سعدی
(۱،۲) ۴۹۷
حکایت‌های گلستان سعدی
۴۹۷
حکمت سعدی ۴۹۸
حیات سعدی ۵۰۲
دامنی از گل ۵۱۰
در آرزوی خوبی و زیبایی ۵۱۰
دستور زبان سعدی ۵۱۱
دیوان غزلیات استاد سخن
سعدی شیراز ۵۱۲، ۵۱۳
ذکر جمیل سعدی ۵۱۵، ۵۱۷،
۵۱۸
رساله صاحبیه ۵۱۹
زندگی و رنجهای سعدی ۵۲۰
سخن‌دانی و زیبایی غزلیات
سعدی ۵۲۳
- سخن سعدی ۵۲۳
سرگذشت شیخ بزرگوار
سعدی ۵۲۷
سعدی ۵۲۹
سعدی بر مبنای نسخه‌های
خطی پاکستان ۵۲۳
سعدی چه می‌گوید ۵۲۴
سعدی را بشناسید ۵۳۶
سعدی‌شناسی ۵۳۷
سعدی‌نامه ۵۴۲
سعدی‌نامه یا بوستان ۵۴۴،
۵۴۵
سعدی‌نامه یا بوستان سعدی
۵۴۹
سعدی و خسرو ۵۵۱
سعدی و فلسفه زندگی ۵۵۲
سیمدل مسکین صدویک غزل
از سعدی ۵۵۳
شرح بوستان ۵۵۴
شرح سودی بر بوستان ۵۵۷،
۵۵۸
شرح سودی بر گلستان
سعدی ۵۶۱
شرح گلستان ۵۶۳
شرح و تصحیح مثلثات شیخ
اجل سعدی ۵۶۷
شعرهای عربی سعدی
شیرازی ۵۶۹
شکوه سعدی در غزل ۵۶۹
شناختی تازه از سعدی ۵۷۰
شناسایی سعدی ۵۷۲
شیخ مصلح‌الدین ۵۷۸
ضرب‌المثل‌های سعدی ۵۷۹
طبله عطار و نسیم گلستان
۵۸۰
غزل‌های سعدی ۵۸۱، ۵۸۲
غزلیات سعدی ۵۸۳، ۵۸۵،
۵۸۶
غزلیات شیخ شیراز ۵۸۶
فهرست چاپ‌های آثار سعدی
در شبه‌قاره ۵۸۸
قصاید سعدی ۵۸۹
قصه‌های شیرین بوستان
سعدی ۵۹۰
قلمرو سعدی ۵۹۰
کشف‌الابیات بوستان و
گلستان سعدی ۵۹۸
کلیات افصح‌المتکلمین سعدی
شیرازی ۵۹۹
کلیات سعدی ۶۰۱
- کلیات سعدی شیرازی ۶۰۳
کلیات نفیس حضرت شیخ
مصلح‌الدین سعدی ۶۰۴
کلیات نفیس سعدی شیرازی
۶۰۵
کلیات نفیس شیخ سعدی
علیه‌الرحمه ۶۰۵
گزیده بوستان سعدی ۶۰۶
گزیده غزلیات سعدی ۶۰۷
گزیده قصاید سعدی ۶۱۱، ۶۱۵
گزیده گلستان سعدی ۶۱۶
گزینه بوستان سعدی ۶۱۸
گزینه گلستان سعدی ۶۱۹
گشایش آرامگاه سعدی ۶۲۰
گلستان ۶۲۴، ۶۲۵
گلستان افصح‌المتکلمین شیخ
مصلح‌الدین ۶۲۶
گلستان ژاپنی ۶۲۷
گلستان سعدی ۶۲۹، ۶۳۱
گلستان سعدی با ترجمه
انگلیسی ۶۳۱
گلستان سعدی ۶۳۲، ۶۳۴،
۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۹
گلستان سعدی شیرازی ۶۴۰
گلستان سعدی ۶۴۰، ۶۴۱،
۶۴۲
گلستان شیخ شیراز سعدی
۶۴۷
گلستان شیخ سعدی ۶۴۷،
۶۴۸
گلستان شیخ مصلح‌الدین
سعدی شیرازی ۶۴۸، ۶۴۹
گلستان نیک‌بختی یا پندنامه
سعدی ۶۴۹
گل‌های بوستان سعدی ۶۵۰
گلی از باغ کهن ۶۵۰
لغات گلستان ۶۵۱
متن‌ی و سعدی ۶۵۲
متن کامل دیوان شیخ اجل
سعدی شیرازی ۶۵۵
مقالاتی درباره زندگی و شعر
سعدی ۶۵۸
مقایسه سعدی و حافظ ۶۶۱
مکتب سعدی ۶۶۵
مکتب عرفان سعدی ۶۷۲
مواعظ سعدی ۶۷۵
مواعظ و حکم سعدی در
بوستان و گلستان ۶۷۷
نقش جانوران در سخن
سعدی ۶۷۸

فهرست نام پدیدآورندگان

- آتاباي بدري ٦٤٠
 آدميت محمدحسين ركنزاده ٦٠٣
 آذر اميراسماعيل ١٨٥، ١٨٦، ٥٣٧
 آذري مهر غلامحسين ٣٤٤، ٣٤٥
 آريزي آرتورجان ٢٥٢، ٢٠٠
 آستانه اي مهدي ٢٥٦
 آگاه سياوش ٩٤
 آموزگار حبيب الله ٢٠٦، ٢٥٠
 آنماري شيميل ٢٢٩، ٢٦٦
 آهي حسين ٩٣، ٤٢٩
 آيتي عبدالمحمد ٥٦٩
 آيتي ميرزا عبدالحسين خان ٦٤٧
 ابراهيمي جعفر ٥٩٠
 ابراهيمي علي اوسط ٤٣٢
 انايكي پرويز ٤٥٧
 احمدي احمد ٤٧، ٢٦٧، ٣٧٣
 احمدي بيرجندي احمد ١٧٥، ٣٤١
 احمدي نعمت ٣١٧
 اديب طوسي ٣٦٤، ٣٨٥
 ارناني تقى ٢٤٨، ٤٥٥
 ارمغان ٣٩٧
 استادولي حسين ٤٧٥، ٦٤٧
 استعلامي محمد ٤٦٠
 اسفندياري حسن ٣٣٣
 اسكندري بهاء الدين ٥٨٦
 اسكندري منوچهر ١٢٨
 اسلامي ندوشن محمدعلي ٨١، ٨٢، ٢٧٠
 اسماعيل بيگ خليل ٤٣٧
 اسماعيل نژاد فردلرستاني ٤٥٩
 اشرفزاده رضا ٣١٥
 اصغر تبريزي اكبر ٣٣٨
 اصفهانيان كريم ٢٠٢
 اطلاعات (روزنامه) ٧٥
 اظهار دهلوي عبدالودود ٨٣
 اعتصامزاده ا. ١٩١
 اعتمادسرابي هاشم ٣٤٣
 افراسيابي غلامرضا ٤٧
 افشار ابرج ٧٣، ٧٧، ١٤٩، ١٨٢، ١٩٣، ١٩٨، ١٩٩، ٣٦١، ٣٣٣، ٣٤١، ٣٦٧، ٤٠٦، ٤٤٣، ٤٤٠، ٤٠٧
- افشار محمود ١٠٢، ١٢٧، ٢٣٤، ٣٥٤
 افشاري مهران ٣٢٢
 اقبال عباس ٦٠، ١٣٠، ١٧٦، ٢٠٧، ٢٨٥، ٤٤٤، ٣٣٠، ٣٠٠
 اكرمي ميرخليل ٩٨
 الطافحسين حالي ٥٠٣
 امامي ابوالقاسم ١٧٩
 امامي محمدعلي ٢٢٥
 امامي نصرالله ٥١
 امرسون ٣٢٧
 اميدسالار محمود ٧٤، ٣٧٢
 اميرخسروي ارزنگ ١٤٥، ١٤٧
 اميرخيزي اسماعيل ٥٤٤
 اميرشقاقي عبدالصمد ٤٦
 اميركبير ٣٢١
 اميري فيروزكوهي ٤٥
 اميري منوچهر ١٦٠
 اميلكو اكادا ٢٠٨، ٢٧٢
 انزابي نژاد رضا ٣٣٧
 انصاري شريف النساء ١٤٨
 انصاري غلاممجنبي ٣٢٥
 انصاري نورالحسن ٢٠٤
 انصاري نوش آفرين ٤٠٩
 انوار اميرمحمود ٣٨٣
 انوري حسن ٦٠٦، ٦٠٧، ٦١٦، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٩
 اوانسيان اوانس ٢١٢
 اوجدي مهرانگيز ٢٨٩
 اورنگ م. ٣٢٧
 اوليايي مهين ٣٧٥
 ايران پرست نورالله ١٩٧، ٢٩٨، ٤٦١، ٥١١، ٥٨١، ٥٨٢
 ايزدي يوسف ٤٣٧
 اي.زند ميخائيل ٣٤٠
 باستاني پاريزي ابراهيم ٣٣٨
 باقري بيدهندي ناصر ٤١٢
 بختياري پژمان ٣٧٥
 بداعي ذبيح الله ٦٢١
 براون ادوارد ٢٥٠
 برهاني مهدي ٢٥٩
- بزرگنيا ٣٢٤
 بسنوي (سودي) محمد ٥٦١
 بشيري احمد ٢٣٩
 بهار محمدتقي ٢٥٣، ٢٥٨
 بهباني سيمين ٢٩٨
 بهجت الفقيه ٢١٤
 بهرامي مسعود ٢٩٥
 بهروز اكبر ٥٥٧، ٥٥٨
 بهروزي علي نقى ١٧٤، ٣٦٨، ٥٣٦
 بهمنيار احمد ٧٧
 بهنام حميد ٢٩٥
 بهنامنيا احمد ٥٦
 بياني مهدي ٢١٠، ٤٤٥
 پژوم شريعتي پرويز ٥٦
 پورپيرار ناصر ٢٩
 پيامي رضواندخت ٢٢٧
 پيمان جمال ٩٥
 تاجيكستاني رحيم هاشم ٣٨٠
 تحسين يازچي ٦٨
 ترابي سيدمحمد ١٣١
 تربيت محمدعلي ٣٦٥
 تسبيحي محمدحسين ٣٦٨
 تقىزاده ٤٤٣
 تقىزاده طوسي فريدون ٤٠٢
 تويسركاني قاسم ٥٢٣
 ثابت محمود (سهيل) ١٦٣
 ثقفى سيد محمد ٤٢٥
 جابري انصاري محمدحسن ٥٢٧
 جان بويل ٢١٢
 جان خوئين (جان هونين) ٢٤٤، ٣٦٨
 جاويد (افغانستان) ٤٤٥
 جاويد هاشم ٤٢٤
 جروم رايت كلينتون ٤١٥
 جري بچكا ٢٤٤
 جعفرزاده ٤٥، ١٨١
 جعفري تبريزي محمدتقي ١٣٣
 جعفري علي ٤٦
 جغتايي محمدعبدالله ٤٠٩
 جلالى نائيني محمدرضا ٥٤٩

شفيعي محمود ٢١٨، ٢١٩، ٢٣٧، ٤٢٨،
 شكورزاده ابراهيم ٦٧٧
 شگفته صغري بانو ٢٨٤
 شمييسا سيروس ٣٨٨
 شهيد سيدي جعفر ١٦٤، ٢٥٨، ٣٦٧
 شهيد محمدتقي ١٧٧
 شيخ الاسلامي علي ٤٢٤
 صادقاني محمدعلي ٦٣، ٢١٠، ٢٨٨،
 ٣١٦، ٣٢٣، ٤١٧
 صالح ١٤٣
 صبور داريوش ٢٣٠
 صداقت كيش محمدتقي ٤٢٣
 صادرات نسيم علي ٤٤
 صدر حاج سيدجواد حسن ٢٨٩
 صدر كشاورز ٧٧، ٨٦، ٨٧، ١١٤، ١٢٦،
 ١٦٥، ٢٠٧، ٢٧٢، ٣٢٣، ٤٠٥، ٤٢٢،
 ٤٢٤، ٤٣٦، ٦٦٥
 صديقي زبيده ٢٩٩
 صفا ذبيح الله ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣
 صفوي آزرمي دخت ٢٥٩
 صورتگر لطفعلي ٢٤٢
 ضرابي ١٢٩
 طاووسي محمود ٢٠٦
 طرفه اكبر ٩١، ٩٢
 ظفري ولي الله ٣٩٥
 عابدي سيد امير حسين ٣٢٠
 عابدي كاميار ١٧٨، ٢٤٩
 عابدي وزير الحسن ٥٥١
 عباديان محمود ٣١٧، ٤٩٢
 عباس احسان ٥١
 عبدالطيف مصطفى ٢٤٥
 عبداللهي رضا ٩٣
 عبدالمجيد بدوي امين ١٦٣
 عصرآزادي (روزنامه) ٤٠٥
 علوي مقدم محمد ١٥٨، ١٥٩، ٣١٢
 علي محمدي مهدي ٤٠٢
 علي ياف رستم ٢٥٠، ٥٤٥، ٦٣٤
 عميد زنجاني ١١٠، ٣٠٧
 عناصري جابر ٣٣٣
 عيوضي رشيد ١٠٣، ٤٢٤
 غفراني جهرمي محمد ٢٥٥
 غلامرضايي محمد ٢٤١
 غلامي نهاد جمشيد ٦٢٤
 فاضل علي ١٩٤
 فتاح پادياب ١٠٨
 فتاحي قاضي قادر ٣٩٧
 فتحي نصرت الله ٢٣٧
 فرامرزي عبدالرحمن ٨٧، ٣٠٢
 فرزاد مسعود ١٤١، ٣١٨
 فرزاد محمد ٤٧، ٣٧٣، ٤٤٣
 فروزانفر بديع الزمان ٣٩١
 فروغي ابوالحسن ١٢٦
 فروغي محمدعلي ٨٦، ٣٦٥، ٣٩٠، ٣٩١،
 ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦٦، ٦٠١،
 ٦٢٥، ٦٣٩، ٦٧٦
 فروغي ميرزا محمد حسين خان ٦٤٨
 فرهودي حسين ٢٨٦
 فصحتي امين (سينا) ٢٤٢
 فصيح الملك محمدتقي (شوربيده) ٥٩٩
 فضل الله رضا ٦١، ٩٩، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣
 فكري جهانگير ١٠٧
 فوشه كور ٣٠٣
 فيض رضا ٣٩
 قديرخان تره كي محمد ٤١٤
 قرب گركاني عبدالعظيم ٤٦٧، ٦٢٠

رجايي خليل ٥٨
 رجبزاده هاشم ٦٢٧
 رستگار منصور ٣٧، ٥٠، ٥٨، ٧٥، ٧٧، ٧٨،
 ١٠٣، ١٢١، ١٢٩، ١٣٧، ١٥٥، ١٥٦، ١٦١،
 ١٦٢، ١٦٧، ١٧٠، ١٧٤، ٢٠٦، ٢١٢، ٢٢١،
 ٢٧٥، ٢٨٢، ٢٨٧، ٢٩٨، ٣٠٣، ٣١٢، ٣٢١،
 ٣٤٢، ٣٥٣، ٣٦١، ٣٧٥، ٣٨٦، ٤٠٩، ٤٢١،
 ٤٤٥، ٦٥٩
 رضازاده شفق ٢٢٨، ٤٢٢
 رضا مسعود ٥٧٩
 رعدي آذرخشي غلامعلي ٢٢٦
 ربيعان اسماعيل ٣٢٠، ٤٢٢
 رقابي حيدر ٢٨١، ٥٥٢
 ركنزاده محمد حسين ٢٥٥
 ركني محمد مهدي ٢٢٦
 رمضان محسن ٥٩٩، ٦٣٥
 روان فرهادي عبدالغفور ٢٨٧
 روايي محمد ٥٢٣
 روحبخشان ع. ٥٤، ٤٠٢
 رياض محمد ٦٣، ٨٢
 ريگاردوزيولي ٤٢
 زرباب خويي عباس ٤٦
 زرين قلم ابراهيم ٤٥٥
 زرين كوب عبدالحسين ١٨٩، ٢٢٩، ٢٤٢،
 ٢٤٨، ٣٤٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢
 زعيم درخشنده بانو ٦٠٥
 زنجاني برات ١٠٦، ٢٢٠، ٥٩٨، ٦٣٦
 زهري ايرج ٢٠٩
 سادات نصري حسن ٤٣، ٤٩
 سامي علي ٨٦، ٨٧، ٨٨، ١٢٦، ١٦١،
 ٣٠٠، ٣١٢، ٣٢٠، ٣٢٩، ٣٦٦
 ستاري جلال ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٧٩
 ستوده منوچهر ٢٤٨
 سجادي ضياء الدين ٢٩١
 سراج قربانعلي ٢٩٥
 سرامي قدمعلي ٥٢
 سروري محمد حسين ٤١١
 سروش سيد نصرالله ٥٠٣
 سروش عبدالكريم ٩٥، ١٣١
 سروشيار جمشيد ٩٠
 سعديزاده فيروز اسماعيل ٥٧٨
 سعدي محمد ٢٢٧
 سلام (روزنامه) ٣٢١
 سميعي احمد ٢٤٤
 سميعي گيلاني احمد ٩٥، ٩٦، ٢٤٤
 سنجابي كريم ٤١٣
 سوالوني غلامرضا ٦٧٧
 سهيلي خوانساري احمد ٣٥٧
 سيد نوراني ميرصادق ٢٩٥
 سيد يونسي ٨٤
 سي سختي جهان شاه ٤١٨
 شادمان سيد فخرالدين ٤٠٥
 شاملو محسن ٤٠٤
 شاه حسيني ناصرالدين ١٧٠
 شاهرخي محمود ١٨٠
 شاهرودي (بيدار) اسماعيل ٤٦٦
 شاهزادي حسين ١٨٦، ١٨٧، ١٨٨، ١٩٠
 شريعت محمدجواد ٢٩٠
 شريعتمداري علي ١٢٦
 شعار جعفر ١٦٧، ٢٨٨، ٢٩٤، ٣٠٧، ٤٢٥،
 ٤٤٠، ٦١١، ٦١٥
 شعباني اسدالله ٣٧٠
 شعباني رضا ٢٦٣
 شفا شجاع الدين ٣٤٢، ٣٢٧
 شفيعي كدكني محمدرضا ١٣٢

جمالزاده محمدعلي ٧٣، ٨٩، ١٢٥،
 ١٢٧، ٢٠٣، ٤٢١، ٤٢٩
 جنابزاده محمد ١٥١، ١٥٣، ١٩٤، ٤٩٠،
 ٤٩٧
 جنتي مهر حسين ٤١٧
 جندي فريدون ٦٧٨
 جويني عزيزالله ٣٢٤
 جهانپور فرهنگ ٢٦٢
 چاوشي زين العابدين ٥٦١
 چودهردي محمد شريف ١٠١، ٢٢١
 حاج سيدجواد ح-صدر ٢٦٥، ٢٦٦، ٦٦١
 حاضري علي محمد ٦٦
 حاكمي اسماعيل ١٤٥
 حبيب الله ابوالقاسم ٣٧١، ٣٨٦
 حجاب شيرازي فتحعلي ٦٠٥
 حجت سيدي محمدباقر ٤٢٩
 حداد عادل غلامعلي ٢٨٧
 حديدي جواد ١٩٠، ٤٥١
 حسني ح. ١٧٠
 حسني حميد ٣١٤، ٣١٥
 حسيني كازروني سيد احمد ٢٥٨
 حقوقي محمد ١٦٤
 حقيقي راد غلامعلي ٣٧٤
 حكمت علي اصغر ٤١٩، ٤٢٤
 حكيمي محمود ٦٣١
 حميدان سعيد ١٦٨
 حميدي سيد جعفر ١٦٨، ٢٨٥
 حميدي مهدي ٧٥
 خانفي پرويز ٦٣، ٣٧٤
 خالقي مطلق جلال ٤١٤
 خانلري زهرا ٢٢٨
 خرمشاهي بهاءالدين ١٦٩، ٣٢٢، ٤٣٥،
 ٦٠١، ٦٠١
 خزائلي محمد ٤٢٠، ٥٥٤، ٥٦٣
 خضرايي اورنگ ١٨٤
 خطيب رهبر خليل ٧٨، ٩١، ١٣٧، ١٩٩،
 ٤٦٣، ٥١٢، ٥١٢، ٥٨٥، ٦٣٢
 خطيبي حسين ٣٤٦
 خوانساري محمد ٢٩٦
 خوشنيت حيدر ٥٦١
 خويي اسماعيل ١٢٩
 دانش پزوه محمدتقي ٣٢٢
 داوري رضا ٢٤٧
 دباشي حميد ٦٨، ١١١، ١١٢
 دبيران حكيمه ٣٢٤
 دبيرسيافي محمد ١٨٣
 دبير نژاد بديع الله ١٢٩
 درخشان مهدي ٦٩، ٧٤، ١٩٣
 دروديان ولي الله ٤١٦
 درياگشت محمدرسول ٢١٨
 دستغيب عبدالعلي ١٢٤، ٣٦٤، ٣٦٩،
 ٤٣٦
 دستگردي وحيد ٢٤٠، ٢٩٦
 دشتي علي ٨٧، ١٩١، ٢٠٥، ٢٩٣، ٣٢٨،
 ٣٤٧، ٣٧٣، ٥٩٠
 دونوي كنتس ٣٤٣
 دهباشي علي ١٢٨
 ذكاوتي قراگزلو علي رضا ٣٢٩
 ذكاء الملك ٦٥١
 ذوالنور رحيم ٢٩٥
 رادشهيدي محمدتقي ١١٣
 رادفر ابوالقاسم ٢٨٦
 راستي جلال ٢٩٥
 رجايي ٢٩١
 رجايي احمدعلي ١٦٠

يغمائي حبيب ٤٤، ٤٦، ٧٢، ٧٧، ٨٦، ٩١،
٩٢، ٩٣، ٩٤، ١٠٣، ١٢٦، ١٦٥، ١٨٢،
١٩٢، ٢٠٧، ٢١٠، ٢٥٦، ٢٧٢، ٢٧٤، ٢٩٤،
٣٠٣، ٣٠٧، ٣٢٠، ٣٢٣، ٣٣٤، ٣٣٩،
٣٤١، ٣٦٧، ٣٩٨، ٤٠٥، ٤٠٧، ٤١٩، ٤٢٢،
٤٢٦، ٤٤٠، ٤٤٢، ٥٨٢، ٦٤١
يغمائي هنر ٤٢
يكتابي مجيد ١٥٥
يمني عبدالعظيم ١٥٠
يوسفان جواد ٤٢٧
يوسف غلامحسين ٨٨، ٩٢، ١٥٦، ١٩٠،
٢١١، ٢٣١، ٢٣٦، ٢٤٣، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٧٠،
٤٧٦، ٥١٠، ٥١١، ٦٤٢

معيري محمدعلي ١٧٥
مغاني ن. ١٧١
مقتدري ١٢٢
مكارمي عبدالكريم ١٨٤
ملك الشعرا عبدالله خان ٢١٧، ٢٤٤
منزوي احمد ٧٩، ١١٨، ١١٩، ١٢٠، ٥٣٣
منصوري ذبيح الله ٢٢٤
موحد ضياء ١٩٥، ٣٢٦، ٥٢٩
موحد محمدعلي ٢٥٠
موقر مجيد ١٢٢
مهدي اردبيلي محمدحسين ٤٧٦
مهدي دامغاني احمد ٤٢٩، ٤٢٩
مهبويا جمشيد ٤٠٩
مهميد محمدعلي ٢٨
ميرخاني سيدحسن ٦٠٤
ميكه عبدالحسين ٨٦
مينوي حسين خان ٦٤٧
مينوي مجتبي ٤٤، ١٢٣، ٢٠٠، ٢٠١،
٣٦٦، ٥١٩
ناتل خانلري پرويز ٣١٢، ٣٢٥، ٦٤٨
ناصح محمدعلي ٩٠، ٩١، ٩٢، ٩٣، ٣١٧،
٤٦٣
ناصح محمدمهدي ٢٧٩
ناظم الدوله ملكم خان ٦٢٥
نثري موسي ١٩٢
نجفي ابوالحسن ٩٥، ٩٦
نشاط محمود ٢٤١، ٢٤٢، ٣٢٦، ٣٥٨،
٤١٩
نصر ٤٣٦
نصرت الله كاسمي ١٩٩
نصيري حاجي حسن ٢٦٠
نعماني هندي شبلي ٢٠٥
نفيسي سعيد ٨٧، ١١٤، ٢١٥، ٢١٦،
٢١٧، ٢٧٤، ٤٠٤
نقوي شهريار ٤٨، ١٦٢
نوراني وصال ٢٨٧
نوشاهي سيدعارف ٥٨٨
نيساري سليم ٤٥٥
نيك بخت اسماعيل ٦٤٠
نيك جو رفيع ١٨٢
نيكوهمت الف. ٣٠١
واجد شيرازي محمدجعفر ٤٥، ٤٧، ١٨١،
٣٦١، ٥٦٧
واصفي زين الدين محمود ٣٩٧
وامقي ابرج ٣٠٨
وحيد ٤٤٤
وحيدان كاميار تقوي ٨٠، ١٧٢، ٣٢١
هادي روح الله ١٣٦
هادي زاده رضا ٧١، ٢٧١
هخامنشي كيخسرو ٤٩٨
هزاريشه ١١٧
هزار شيرازي م. ر. ٥٧٣
همايونغر عزت الله ٢٦٩
همايوني صادق ٣٢٣
همايي جلال الدين ١٦٥، ١٧٩، ٣٤٩، ٥٨٠
هنر (فصلنامه) ٢٨٨
هنرمندي حسن ٢٥٤
ياحقي محمدجعفر ٧٠، ١٤٤
يادگار ٢٩٦، ٤٣٠
يادگار (روزنامه) ٥٥
ياسايي محمدحسين ١٠٩
ياسمي رشيد ٢٧٤
يان ريپكا ٢٢٣
يغما ٤٠٥
يغمائي پيمان ٦٥، ٤٠٨، ٤٣٠

قزويني محمد ٤٣، ١٢٧، ١٨٦، ٣٩٨،
٤٠٧، ٤٠٨
قويم عبدالقيوم ٣٧
قيصري ابراهيم ٢٥٦
كاشف منوچهر ٢٠٠
كاظم صافيناز ١٧٩
كاظمي علي اكبر ٥٦١
كاميار محمود ٥٣، ٦٦، ١١٥، ١١٦، ١١٧،
١٧٨، ١٩٦، ٢٤٠، ٢٤٦، ٢٥٧، ٢٦٦، ٢٧٧،
٢٧٨، ٢٧٩، ٢٢٧، ٢٣٥، ٢٣٩، ٢٦٧، ٤٣٢
كان هيروشي كاگايا ٢٠٢
كزايي ميرجلال الدين ٥٨١
كشاورز صدر ٤٢٢
كشاورز فاطمه ١٨٨
كيان پور غلامرضا ١٩٢
كيوان سيدمجتبي ٩٧
كيهان (روزنامه) ٣٧، ٣٣٤
كيهان فرهنگي ٣٧، ٤٤٤
گلشنی عبدالکريم ٢٨، ٢٥٣
گوهرين کاوه ٤٥٦
لسان حسين ١٠٠، ٢٩٧
ل. کرانمر- بينگ ١٥٦
لنگرودي م. ٤٢٦
ماسه هانري ٤٧٦
مانوكيان سترک ٢٩٢، ٣٣٠، ٥٥٣
ماهيان نوابي ١٩٦، ٢٠٦
مؤذن ناصر ٢٨
مؤيدشيرازي جعفر ٢٨، ٥١، ٥٥، ٦٤، ٧٥،
١٠٨، ١٠٩، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٧١، ٣٨١، ٥٦٩،
٥٧٠
متيني جلال ٥٨، ٨٥، ٣٨٢، ٤٣٥
مجتهدزاده سيدعلي ٥٠
مجدي عنایت الله ٣٩١
محبوب محمدجعفر ٢٤١، ٢٤٢
محمود حسين علي ٦٥٢
محقق مهدي ٢٨٢، ٣٢٨، ٣٥٩، ٤٠٣
محلتي صدرالدين ١٢١، ٣٦٥، ٣٩٥،
٣٩٦، ٦٧٢
محمدزاده صديق حسين ١٢٧
محمدی اشتهاردی محمد ٤٩٧
محيط طباطبائي محمد ١٤١، ١٥٧، ١٧٣،
١٧٤، ٢٨٤، ٤٠٣، ٤٢٠، ٤٣٦، ٦٣٧
مدبري محمود ٣٣٢
مدرس چهاردهي مرتضي ٤١٨
مدرس زاده عبدالرضا ٥٧، ١٢٨
مدرس محمدمهدي ١٤١
مرتضوي كروني علي رضا ٤٥٧
مرتضوي منوچهر ١٠٤، ١٠٥
مروستي غلامحسين ٦٤٩
مژده علي محمد ١٤٨، ٣١٢
مستعصي ياقوت ٦٤٠
مستوفي الممالكي عباس ٤٦٩
مشكور محمدجواد ٦٣٩
مشيري محمد ٣١٨
مصاحب غلامحسين ٤٦٦
مصطوي رضا ٤٨، ٢٦١، ٤٣٤
مصفا مظاهر ١٣٣، ٣٧٣، ٦٥٥
مطبعه تيريز ٤٦٠
مظفريان منوچهر ٤١
معتضد خسرو ٥٢٠
معتقد احسان ٥٣٤
معراجي ٢٩٥
معززي علي اصغر ١٨٤
معظمي رضي ١٥٦
معلم ستار ٣٤٤

نامنامه

٤٢١، ٤٦٩، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٧، ٥٧٨، ٦٠٨،
٦٠٩، ٦١٢، ٦١٥، ٦٢١، ٦٢٥، ٦٣٧، ٦٧٣
ابوبکر بن علي بن محمد، ٣٠٥
ابوبکر بیستون، ٣٣٠، ٤٧٨، ٥٥٤، ٦٠٤
ابوبکر قطبي اهری، ١١٤، ١٨٣، ٦٦٧
ابوبکر محمد بن عبد الکریم، ١٠١
ابو تمام، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٨٤، ٥٢٨، ٦٥٣
ابو حفص عمر بن محمد بن عبد الله، ٦٧٥
ابو حیان علي بن محمد بن عباس، ٢٤٨
ابوسعید ابوالخیر، ٢٤٨، ٣٢٢، ٣٨٠، ٤٩٠،
٤٩٣
ابوسعید بهادر خان گورکانی، ١١٨
ابوشجاع مظفر الدین سعد بن زنگی،
٥٢٠
ابوشکور بلخی، ٣٩١، ٤٠٣
ابوعبدالله، ٤٢١، ٦٢٠
ابوعبدالله بلیانی، ٦٧٢
ابوعلي ابن مقله، ٦٥٢
ابوفرأس، ٥٢٨، ٦٥٢
ابومحمد مشرف الدین، ٢٣١
ابونواس، ٣٦٠، ٣٧٢، ٦٥٢
ابوهلال عسکری، ١٦٧، ٣٦٠، ٤٠٣
ابه گوډن، ١٦١، ٤٥٢
ابي الطیب المتنبی، ٣٨٥
ابي عمر یوسف بن عبد الله، ٣٧٢، ٣٧٣
ابي فراس، ٥٢٨، ٦٥٢
اتابک، ١١٦، ١٥٨، ١٧٤، ١٧٥، ٢٠٧،
٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢، ٣٢٨، ٣٩٨، ٣٩٩، ٤٢١،
٤٧٦، ٤٧٧، ٥٠٤، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٣٣،
٥٧٨، ٦٠٩، ٦١٢، ٦٢٣، ٦٣٧
اتابک ابوبکر بن محمد ایلدگز، ٤٠٠، ٥٢٠
اتابک تکله، ٤٠١، ٤٧٦، ٥٠٤، ٥٢٠، ٥٢٢
اتابک رکن الدین علاء الدوله، ٣٩٨
اتابک زنگی، ٥٢١
اتابک طغرل بن سنقر بن مودود، ٥٢٠
اتابک قطب الدین محمود شاه، ٣٩٨
اتابک محمد، ١١٥، ٣٩٨، ٥٢٠، ٦٠٩، ٦١٣،
٦١٣، ٣٩٨، ٥٢٧
اتابکی پرویز، ٢٧، ٤٥، ٧٩، ٢٣٢، ٢٥٥،
٤٥٧، ٤٧٣، ٥١٥، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٤٧
احمد بن ابی الخیر شیرازی، ٣٩٨
احمد بن عبدالرزاق ابونصر، ٦٥٤
احمد شمس الدین، ٣٣٤
احمد علي، ٢٦٨، ٥٥١، ٥٥٢
احمدی احمد، ١٠، ٣٢، ٤٧، ٧٥، ١٧٥،
٢٦٧، ٣٤١، ٣٧٣، ٤٣٧، ٤٧٣، ٥١٦، ٦١٥،
٦١٦، ٦٢٣، ٦٤٠، ٦٤٦
احمدی نعمت، ٣١٧
احمری، ٦٣٩
اختر نسرين، ٢٦٢، ٥١٦
اخسیکتی اثیر الدین، ٩، ١٣٢
اخوان ثالث مهدي، ٢٥٩
ادیب صابر ترمذی، ٦٥٢
ادیب طوسی، ٣٦٤، ٣٨٥، ٥٦٨، ٥٦٩
ادیب کرمانی، ٩٣، ١٢٠
ارانی تقی، ٢٢، ٢٤٨، ٢٥٥، ٤٥٥، ٤٨٤،
٥٨١
ارثروت، ١١٤، ٦٦٨
اردبیلی محمد حسن، ٣٨٠
اردشیر، ٧٤، ٧٥
ارسطو، ١٨٩، ٣٦٩، ٤٠٣، ٤٣٣، ٤٤٦،
٥٠١، ٥٦٤
ارنست، ٢ ازوپ، ٤٤٢
اسپنسر هربرت، ١٩٤

ابراهیمی علی اوسط، ٤٣٢
ابش خاتون، ٣٩٨، ٥٩١
ابلیس، ٢٨٨، ٣٣٧، ٤٦٥
ابن ابی الحدید، ٣١٢
ابن ابی الخفیف، ٤٠
ابن اثیر، ٤٠٠، ٤٠١
ابن البیطار، ٤٠٨
ابن الحنبلی، ٤٢١
ابن الرشید، ٤١٤
ابن السبیل، ٢٠٦، ٣٥٦
ابن یزاز، ٢٧٤، ٥٥٠
ابن بطوطه، ٤٠، ٨٥، ٩٤، ٢١٢، ٢٢٤،
٢٩٩، ٢٩٩، ٣٢٧، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٨٧، ٣٨٦،
٤٠٠، ٤٠١، ٤٨٢، ٤٩٢، ٥٠٤، ٦٠٩، ٦١٣،
٦٦٨، ٦٧١
ابن بلخی، ٧٨
ابن جبیر، ٨٥، ٤٨٢
ابن جوزی، ١٤٥، ١٥٥، ١٦٦، ٢٠٨، ٢٥١،
٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٥، ٣٠٦، ٤٠١، ٤٠٦،
٤٢١، ٤٢٢، ٤٧٦، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٨، ٥٣٢،
٦٣٦
ابن جوزی ثانی، ٢٠٨، ٢١٣
ابن خفاجه، ٥٧٣
ابن خلدون، ٨٢
ابن خلکان، ٨٥، ٢١١، ٦٥٢
ابن داوود، ١٨٩
ابن رشیق، ٢٠٢، ٢٠٣
ابن رومی، ٣٧١، ٦٥٢
ابن سعید اندلسی، ٥٢٨
ابن سعید علی، ٩٣، ٥٦١، ٥٦٢
ابن سینا، ٩١، ٩٢، ٩٥، ١٢٢، ٢٣٠، ٢٥١،
٣٦٩، ٤١٤، ٤٣٣، ٥٤٥، ٥٩٠
ابن طیفوری، ٤٠٣
ابن عبدربه، ٣٧٢، ٣٧٣
ابن علقمی، ١٨٦
ابن عماد، ٤٤٥
ابن فارض، ١٥٥، ٥٧٣، ٦٥٣، ٦٧٢
ابن فوطی، ٩٤، ١١٤، ١٢٩، ١٥٧، ١٥٨،
١٦٦، ١٨٢، ٢٣١، ٤٢١، ٤٢٢، ٥٦٤، ٦٠٧،
٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧، ٦٣٧، ٦٦٧
ابن مالک، ٥٧٣
ابن مسکویه، ٥٥٥
ابن نباته، ٦٥٢
ابن هشام، ١٦٧
ابن یمین، ٤٤٢
ابو احمد عبد الله، ١١٦
ابو العتاهیه، ٣٧١، ٤٤١، ٦٥٢
ابوالغازی عبدالعزیز بهادر خان، ١١٨
ابوالفرج جوزی، ٥٥، ٦٠، ١٢٤، ١٢٥،
١٤٥، ١٤٨، ١٥٥، ١٥٨، ١٦٦، ٢٠٧، ٢٠٨،
٢١٣، ٢٣٢، ٢٥١، ٢٨٤، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣،
٣٠٥، ٣٠٦، ٣٧٢، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٦، ٤١٣،
٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٢، ٤٧٦، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٨،
٥٢١، ٥٣٠، ٥٣٢، ٥٥٥، ٥٧٣، ٦٧٢
ابوالفرج عبدالواحد بن محمد انصاری،
٤٢١
ابوالقاسم، ١٢٠، ٣٤٢، ٦٠١، ٦٧٢، ٦٧٣
ابوبکر، ٤٣، ٤٦، ١٣٩، ١٥٧، ١٥٨، ٢٢٨،
٣٣٥، ٣٩٨، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٢١، ٤٦٢، ٤٦٥،
٤٧٢، ٤٧٧، ٥٠٤، ٥٠٤، ٥٢١، ٥٢٥، ٥٣٠، ٦٠٩،
٦١٢، ٦١٣، ٦١٨، ٦٢١، ٦٢٣، ٦٢٥، ٦٣٧،
٦٧٢، ٦٧٣
ابوبکر بن سعد، ٤٣، ٤٣، ١١٦، ١٥٧، ١٥٨،
٢٠٧، ٢٣٩، ٣٣٥، ٣٣٨، ٣٨٥، ٣٩٨،

آبافا، ٣٠١، ٣٩٩، ٤٤٥، ٦٠٢، ٦٥٧، ٦٦٨
آبل یونان، ٤٥٢
آتابای بدری، ٢٥، ٢٨٨، ٦٤٠، ٦٤١
آتاتورک کمال، ١٨٠
آنش احمد، ١٦٢
آدمی ابن عطاء، ٣٢٢
آدمیت منوچهر، ٢٧٣، ٤٦٩، ٦٤٠
آذر امیراسماعیل، ١٠، ٢٧، ٣١، ٣٢،
١٨٥، ١٨٦، ١٨٦، ٢٧٣، ٢٨٣، ٤٠٢، ٤٦٦، ٤٧٤،
٤٨٥، ٥٠٣، ٥١٠، ٥٢٧، ٥٩٨، ٦٣٤، ٦٥٥
آذربادمهر، ٤٠٣
آذربیدگلی لطفعلی بیگ، ١١٤، ٤٤٥، ٤٤٥، ٦٦٧
آذری مهر غلامحسین، ٣٤٤، ٣٤٥، ٣٤٦
آراگون، ٣١، ٣٣، ٥٤، ٥٥، ١٩١، ٢٩٢،
٣٥٤، ٣٥٥، ٤٥١، ٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٨٥،
٥٩٨، ٦٤٧
آریبری، ٢٠٠، ٢٠٨، ٢٢٩، ٢٥٢، ٢٥٣،
٢٥٥، ٢٠٠، ٤٧٣، ٤٨٤، ٤٩٩، ٦٢٢، ٦٢٣،
٦٣٤
آرگر دلیو، ٦٣٢
آرنو الکساندر، ٤٥٢
آرنولد سرادوین، ٨٩، ٢٠٠، ٣٠٠، ٥١١،
٦٠٩، ٦١٣
آریان پور، ٣٥٩
آرین پور یحیی، ٣٣، ٩٣، ٢٥٩
آزاد اسدالله، ٢٠٨، ٢٢٩، ٢٥٢، ٢٥٥،
٤٧٣، ٤٨٤، ٦٢٢، ٦٣٤
آزادحسینی غلامعلی، ١١٤، ٦٦٧
آزاد محمدحسین، ٢٧، ١١٤، ٦٦٧
آزادی محمدکریم، ١١٠، ١٣٠، ١٧١،
٢٣٦، ٢٦٥، ٤١١، ٤٨٥، ٤٩٢، ٥٠٣، ٥١٠،
٥١٦، ٥٧٨، ٦٧٥
آزند یعقوب، ٢٢، ٣٣، ١١٥، ٢٠٨، ٢٣٣
آستانه ای مهدي، ٨٨، ٢٥٦، ٣١٢، ٤٧٣
آفرودیت، ٧٣
آقارضا نقاش، ١٢٠، ٢٣٠
آگاه سیاوش، ٩٤، ٥١٦
آمیر ژان ژاک، ٤٥٢
آموزگار حبیب الله، ١٨٢، ١٨٣، ٢٠٦، ٦٥٠
آندرسون، ٦٣٢
آنجلوساکسون، ٢٢٧
آنندراج، ٨٥، ١٣٧، ٥١٣، ٥٥٨، ٥٦٢،
٥٨٧، ٥٨٧، ٦١٤، ٦١٨، ٦٣٣
آنه کلود، ٤٥٣
آوریل آدولف، ٤٥٢
آهی حسین، ٩٣، ٢٥٥، ٤٢٩، ٤٧٢،
٥١٦، ٥٢٦، ٦٣٣
آیتی، ٥١، ٢٣٢، ٢٩٧، ٣٨٥، ٤٠٢، ٤١٧،
٥٣٤، ٥٦٩، ٦٤٧
آیتهی عبدالحمید، ٢٦، ٣٨٥
آیتهی عبدالمحمد، ٢٣٢، ٤٠٢، ٤١٧، ٥٦٩
آیتهی محمود، ٢٩٧، ٥٦٩
آیتهی میرزا عبدالحسین خان، ٦٤٧
ابراهیمی جعفر، ٢٣٦، ٥٩٠
ابراهیمی حریری فارس، ٢٨٢، ٣٨٣

استادولي حسين، ٤٧٣، ٤٧٥، ٥٥٧، ٥٦٧، ٦٠٣، ٦٣٢، ٦٤٧
استخرشيرياري محمد حسين، ٣٥٧، ٥٧٧، ٥٧٥
استخري منصور، ٢٨٣
استعلامي محمد، ٩٢، ١٠١، ٣٣٧، ٤٦٠، ٤٦١
استفن ساليوان، ٢٤٣، ٣٧٩، ٦٣٢
اسدي، ٤٠٣، ٤٣٠، ٦٥٢
اسدي طوسي، ١٠٦، ٦٥٢
اسعدافندي محمود، ٦٩
اسعدرومي مجدالدين، ٣٩٩
اسعد محمد، ٥٦٣
اسفنديار، ٥٦٠
اسفندياري حاج محتشم السلطنة، ٦٦٦
اسفندياري حسن، ١٥٢، ٣٢٣، ٣٥٧، ٥٤٣، ٦٦٦
اسكداري صافي، ٦٩
اسكندر، ٢١٢
اسكندري بهاءالدين، ٥٩، ٨٩، ٤٧٣، ٥١٥، ٥١٩، ٥٧٠، ٥٧٣، ٥٨٦، ٥٩٨، ٦٠٣، ٦١١، ٦١٦، ٦٦١، ٦٧٥
اسكندري منوچهر، ٧٣، ٧٤، ١٢٨، ٢٠٥
اسكويي زاله، ٥٧٩
اسلامي ندوشن محمدعلي، ٢٦، ٨١، ٨٢، ٢٧٠، ٤٠٣، ٦٠٥
اسماعيل بيگ خليل، ٤٣٧
اسماعيل زاده فيروز، ٢٥٠، ٤٧٤، ٥٠٣، ٥١٩، ٥٥٧، ٥٩٨
اسماعيل نژاد فرد لرستاني، ٤٥٩
اسمايلز، ٥٠١
اشترى احمد، ٥٤٣، ٥٤٤، ٦٥٥، ٦٦٠
اشرف اسماعيل، ٦٠
اشرف زاده رضا، ٣١٥، ٤٧٤، ٦٤٧
اشرف علي، ١١٩
اشرفي مصطفي، ٤٦٦، ٤٧٣
اصطخري، ٤٠٨
اصغرتبريزي اكبر، ٢٣٨، ٥٦٦، ٥٦٧
اصفهانى، ٤٤٢
اصفهانى كريم، ٢٠٢، ٣٣٢
اصفهانى حاجى بابا، ٩٣
اصفهانى حبيب، ٩٣
اصفهانى عماد، ٦٥٤
اظهردهلوي عبدالودود، ٨٣
اعتصام زاده ا، ١٩١
اعتمادسرابي هاشم، ٣٤٣
افراسيابي غلامرضا، ٤٧
افرام البسطامي فؤاد، ٢٨٥
افشار ايرج، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٤٧، ٧٣، ٧٧، ١٠٢، ١٤٩، ١٨٢، ١٩٣، ١٩٨، ٢٠٢، ٢١٠، ٢١٨، ٢٦١، ٣٢٣، ٣٤١، ٣٦٧، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤١٣، ٤٤٠، ٤٤٣، ٤٨٤، ٥٦٨، ٦٣٣، ٦٥٨، ٦٥٩
افشار محمود، ١٢، ٣٣، ١٢٧، ٣٢٤، ٣٣٢، ٣٣٤، ٣٥٤، ٣٥٦، ٤٧٣، ٥٩٧، ٥٩٨، ٦٣٥
افشاري زينجاني ابوالفضل، ٦٠٤
افشاري مهران، ٣٢٢
افصح المتكلمين، ٤٩، ٦١، ١٠٠، ١٤٩، ١٦٦، ١٧٩، ٢٣١، ٢٤٨، ٣٣٣، ٤٥٠، ٥٢٩، ٥٩٩، ٦٣٦
افضل الدين ابوحامد احمد بن حامد کرمانى، ٦٥٢
افلاطون، ٦٨، ٧٤، ٧٥، ١٩٠، ٣٦٩، ٤٣٣، ٦٧٤
افلاكي، ٤٩، ٥٠، ٦٨، ٢٥٥، ٢٨٤

افندي عمر، ٥٥٨
افندي محمد، ٦٩
اقبال آشتياني، ٣١، ٤٩، ٥٠، ٥٤، ٦٠، ٦٣، ٦٨، ٧٦، ٧٧، ٨٣، ٨٤، ٨٥، ١٠٦، ١١٤، ١١٦، ١١٧، ١٣٠، ١٣٥، ١٤٧، ١٥٢، ١٥٨، ١٦٧، ١٧٦، ١٨٨، ١٩٣، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢١٣، ٢٢٣، ٢٣٤، ٢٤٨، ٢٥١، ٢٥٣، ٢٦٢، ٢٦٦، ٢٨٥، ٢٨٦، ٣٠٠، ٣٣٠، ٣٥٧، ٣٦٩، ٣٨٢، ٣٨٣، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٢٢، ٤٢٤، ٤٣٠، ٤٤٤، ٤٥٩، ٤٩٩، ٥٠٢، ٥١٦، ٥٢٢، ٥٤١، ٥٤٣، ٥٧٣، ٥٩٧، ٦٠١، ٦٣٢، ٦٣٣، ٦٣٨، ٦٥٥، ٦٦٥، ٦٦٦، ٦٦٧
اقبال جواد، ٤٦٠
اقبال لاهوري، ٤٩، ٦٣، ٢٦٢، ٥١٦
اقبال محمد حسين، ٥٨٩
اكادا اميكو، ٢٠٨، ٥١٦
اكرمي ميرجليل، ٩٨، ١١١، ٤٧٣، ٥٧٣، ٦٤٧
اكسن باخ فريدريش، ٢٤٣، ٣٣١، ٣٧٩
اگري لاجوس، ٤٤٦
الأمدي، ٦٥٣
البارسلان سلطان عضدالدوله، ٦٥٢
الثعالبي، ٦٥٣
الخوارزمي محمد بن العباس، ٦٥٢
الزا، ٤٥٣
الزينجاني عزالدين، ٦٥٣
الشيخ الامام المحقق، ٢٣١
القاوحي الحسني، ٦٥٣
الماسي مهدي، ٢٣٧
المتطيب ابوبكر بن الزكي، ٢٠٠، ٢٠١
المستعصم بالله، ١١٥، ١١٦، ٢٣٤، ٢٨١، ٣٣٨، ٣٩٩، ٤٢٢، ٤٣٨، ٥٣٠، ٦٥٣
المستنصر بالله ابوجعفر منصور بن الظاهر، ٦٥٢
المور مارسلين دبرود، ٢٠٠، ٣٤٤، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٧٩، ٤٥٣
الميداني النيشابوري سعيد بن احمد بن محمد احمد بن ابراهيم، ٦٥٢
الناصر لدين الله، ٥٢١
الهام رحيم، ٣٧
الهي قمشه اي حسين، ٥٣٧، ٦٠٥
اليوت، ١٤٤، ١٧٩
امام الدين عبدالرحمن بن عبداللطيف بن مذکور، ٦٥٢
امام شوشترى سيد محمد علي، ٧٥
امام صادق، ١٩٢
امامقلي، ٣٨
امامي ابوالقاسم، ١٧٩
امامي محمدعلي، ٢٣٥، ٥١٦، ٥١٨، ٦٣١
امامي نصرالله، ٥١، ٢٣٠، ٢٧٧، ٤٧٣، ٥٥٧، ٥٩٨
امامي هروي، ٢٣٤، ٢٨٣، ٦٣٢
امداد حسن، ٤١
امرسون، ٨، ٣٣، ٣١، ٨٩، ١٢٩، ١٥٥، ٢٠٠، ٢٢٧، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٦٢، ٢٦٣، ٣٠٠، ٣٣٣، ٣٥٩، ٣٦١، ٣٧٦، ٣٨٠، ٥٠٢، ٥١١، ٦٠٩، ٦١٣، ٦٧٨
امرؤالقيس، ٢٨٥، ٥٧٣، ٦٥٣
اميدسالار محمود، ٤٥، ٧٤، ٣٧٢، ٤٠٧، ٥٦٧، ٦٣٣، ٦٤٦
اميرالمؤمنين، ٤٨، ١٣٥، ١٤٣، ١٤٤، ٦٥٣
اميرحسيني هروي غوري، ١١٨
اميرخاني غلامحسين، ٦٠٥

امير خسرو، ٤٩، ٦٨، ٢٢٩، ٢٣١، ٢٦٨، ٢٦٩، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٨، ٣٥١، ٣٥٢
امير خسروي ارژنگ، ١٤٥، ١٤٧، ٢٠٨
اميرخيزي اسماعيل، ٢٣٧، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٧١، ٥٤٤، ٥٥٠
امير شقايي عبدالصمد، ٤٦
امير فخرالدين ابوبكر بن ابونصر حوايجي، ٣٩٨
اميركبير، ٢٨، ٥٧، ٧٢، ٧٨، ٨٢، ٨٦، ١١٩، ١٣٢، ١٥٤، ١٦٥، ١٦٧، ١٧٠، ١٧٤، ٢٠٨، ٢١٢، ٢٢٦، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣١، ٢٣٣، ٢٣٣، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٥٥، ٢٥٨، ٢٦٨، ٢٧١، ٢٧٣، ٢٧٥، ٢٨٢، ٢٨٣، ٣٠٣، ٣٢١، ٣٢٣، ٣٤٢، ٣٦١، ٣٦٦، ٣٩٠، ٤٠١، ٤٠٥، ٤١٢، ٤١٧، ٤٢٣، ٤٢٨، ٤٣٢، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٨٤، ٤٩٢، ٤٩٨، ٥٢٧، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٦٣، ٥٦٨، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٩١، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠١، ٦١٠، ٦١٥، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٤٠، ٦٥٤، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٤، ٦٦٨، ٦٧١، ٦٧٢
امير محمد بيگ، ٣٩٩
امير معزي، ٦٥٢، ٦٥٣
اميري فيروزكوهي، ٤٥، ٣٦٢، ٣٦٤، ٦٦٠
اميري منصور، ١٧٠
اميري منوچهر، ٨٩، ١٦٠، ٥٧٣
امين الدوله، ٥٢٠
امين السلطان علي اصغر خان، ١٢٠
انجوي شيرازي ابوالقاسم، ٧٣، ١٢٨
انزايي نژاد، ٢٨٨، ٣٣٧، ٣٥١، ٣٥٢، ٤٢٤، ٤٢٩، ٤٦١، ٥٤٩، ٥٥٧، ٥٦٠، ٦١٨، ٦٤٥، ٦٤٦
انصاري ابي زيد عبدالرحمن بن محمد، ٦٧٤
انصاري امير محمد، ٣٧
انصاري جابري شيخ محمد حسن، ١٢، ٢٤، ٣٣، ١١٤، ٢٢٦، ٢٢٦، ٣٢٦، ٥٢٧، ٦٣٢، ٦٥٣، ٦٦٧
انصاري خواجه عبدالله، ٣٧، ٤٠، ٣١٤، ٤٤١، ٤٤٢، ٦٢١، ٦٣٣، ٦٧٤
انصاري شريف النساء، ١٤٨
انصاري صادق، ٣٩١، ٣٩٢، ٤٦٦
انصاري غلام مجتبي، ٣٢٥، ٥٠٩، ٥٩٧
انصاري نورالحسن، ٣٠٤، ٣٠٥، ٥١٦، ٦٣٣
انصاري نوش آفرين، ٤٠٩، ٦٥٩
انكيانو، ٢٨١، ٢٨٩، ٣٠٥، ٣٦٨، ٣٧٥، ٣٩٤، ٣٩٩، ٥٢٤، ٥٣٠، ٥٨٩، ٦٦٨، ٦٧٣، ٦٧٦
انوار امير محمود، ٢٨٣، ٥١٨، ٥٤٣، ٥٤٤، ٦٥٤، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٧٢
انوار قاسم، ٢٧٤
انوري حسن، ٢٦، ٢٧، ٧٨، ٧٩، ٨٦، ١٠١، ١٠٣، ١١٥، ١٢٧، ١٤٩، ١٥٥، ١٥٧، ١٦٢، ١٦٤، ١٦٧، ١٧١، ١٧٧، ١٨٢، ٢٠٠، ٢٠٢، ٢٠٨، ٢١٤، ٢٢٠، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣١، ٢٣٣، ٢٣٧، ٢٤٣، ٢٤٥، ٢٥٠، ٢٥٥، ٢٥٩، ٢٦٨، ٢٧٣، ٢٨٣، ٢٨٣، ٢٨٧، ٢٩٩، ٣٠٣، ٣١٤، ٣٢٦، ٣٣٩، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٤٧، ٣٥٢، ٣٥٦، ٣٦٠، ٣٦٨، ٣٧١، ٣٧٣، ٣٧٥، ٣٨٦، ٣٩٠، ٣٩٠، ٤٠٢، ٤٠٥، ٤١١، ٤٢٠، ٤٢٢، ٤٢٤، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٣، ٤٤٣، ٤٦٦، ٤٦٩، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١٣، ٥١٥، ٥١٩، ٥٢٦، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٥٧، ٥٦٢، ٥٦٧، ٥٨٥

باهنر، ٤٨، ٢٦١، ٤٣٤، ٤٧٣، ٥٢٧، ٥٤٤، ٥٦٧، ٥٦٩، ٥٧٣، ٥٩٧، ٦٣٣، ٦٥٥، ٦٦١، ٦٧٣، ٦٧٥
 بايرون، ٨٧
 بايقرا حسين، ١١٤، ١١٨، ١٦٧
 بتهوون، ١٩٠
 بحراني عبدالحسين، ٣٩١، ٤٦٦
 بختياري پژمان، ٣٧٥، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧، ٦١٧، ٦٥٩، ٦٦٠
 بداعي ذبيح الله، ٦٣١
 بدوي امين عبدالمجيد، ١٦٣، ٥١٦، ٦١٧، ٦٣٢، ٦٤٥
 بديع الزمان، ١١٩، ٢٥٤
 بديع الزماني عبدالحميد، ٥٧١
 بديعي، ٥٦٤
 براگينسكي، ١٤٢، ١٤٣
 براون ادوارد، ٣٢، ٥٥، ٨٩، ١١٤، ١٨٨، ١٩٥، ٢٠٦، ٢١٧، ٢٥٠، ٢٥١، ٣٠١، ٣٣٩، ٣٧٦، ٣٧٨، ٣٨٢، ٣٨٣، ٤٥٥، ٤٨٢، ٥٠٠، ٥٠٢، ٥٠٩، ٥٤٤، ٥٦٥، ٥٧٤، ٥٧٨، ٥٩٧، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٢، ٦١٧، ٦٣٣، ٦٥٨، ٦٦٥، ٦٦٨، ٦٧٣
 برت برادلي، ٤١٠
 برتلس، ٢٩٩
 برتن ريچارد، ٦٤٥
 برتون آندره، ٥٣١
 بردسييري عبدالرحيم، ١٢٠
 برسودي هوالي، ٥٥٠
 برشت، ١٧٩
 برقوقي، ٢٨٥، ٦٥٣
 برني ضياء الدين، ٢١٦
 بروجردي رياض، ١١٩
 بروسهلي محمداطاهر، ٥٥٧
 بروكلمان، ٦٩
 برومند اديب، ٦٦٠، ٦٦٨
 برهاني مهدي، ٢٠٨، ٢٥٩
 بزرگزاد، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤
 بزرگ علوي، ٦٥
 بزرگمهر، ١٩٧، ٢٧٦
 بزرگ نيا دانش، ٣٢٤، ٤٧١
 بستي ابوالفتح، ٤٤١، ٦٥٢، ٦٥٣
 بسطامي بايزيد، ١٢٩، ١٤٥، ١٨١، ٣٥٥، ٤٤٦
 بشارين برد، ٦٥٣
 بشيرحسين محمد، ١١٨
 بشيري احمد، ٣٣٩
 بغدادي فوطي، ٣٩٨
 بكار يوسف، ١٥٦
 بكت، ١٧٩، ٤٠٢
 بلخي، ١٧٩، ٣١٤، ٤٤٣
 بلخي ابوالمؤيد، ٤٠٦
 بلقيس ماريه، ١٠٤، ١٧٧
 بللمان ديتز، ٦٥
 بنان غلامحسين، ٣٣٦
 بني آدم حسين، ٢٨
 بني سعد، ١٠، ١٧٤، ١٧٥، ٣٣٥، ٤٥٨، ٤٥٩، ٥٢٠، ٥٢٥، ٦٢٥، ٦٣٧، ٦٣٨
 بني فاطمه، ٤٢٢
 بودا، ٣٦٩
 بودرون دوسنسه آنتوان، ٤٥١
 بورسالي محمداطاهر، ٦٩
 بوزرجمهر، ٦٨، ٢٣٢، ٤٤٣، ٦٤٦
 بوسنوي هوايي، ٦٩
 بوشور موريس، ٤٥٣، ٤٥٤
 بوگدانوويچ دياني، ٢٨٦

٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٧، ٥٩٨، ٦٠٣، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦١١، ٦١٢، ٦١٤، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢٤، ٦٢٩، ٦٣١، ٦٣٤، ٦٤٦، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٥، ٦٧٣
 نوشيروان، ٦٨، ٢٣٢، ٣٤٨، ٤٤٣، ٦٤٦
 انيس، ٤٩، ١١٨، ٢٧٤
 اوانسيان اوانس، ٣٢، ١١٥، ٢٠٨، ٢١٢، ٤٠١، ٥٥٧، ٦٣٥
 اوحدي، ٢٠٥، ٢٣٤، ٣٨٩، ٤٣٣، ٤٣٣، ٥٩٣، ٥٩٥، ٦٠٣
 اورژن فلاندين، ٤١٠
 اورنگ آبادي شفيق، ١٢٠
 اورنگ آبادي ميرقمرالدين حسيني، ١١٩
 اورنگ م، ١٩٨، ٣٣٧
 اوژن مانوئل، ٢٤٣، ٣٨٠، ٤٥٣
 اوسلي سرگور، ٢١٢، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٧، ٥٠٨، ٦٦٥
 اوشنر، ٥٠٠
 اوغلو، ٦٩
 اوکادا اميکو، ٧٥، ٢٧٣
 اوکسن باخ فريديريك، ٢٩٩
 اولتاريوس، ٢٨، ٦٥، ١٠٧، ٢٣٩، ٢٤٣، ٢٦٧، ٢٩٩، ٣٣١، ٣٥٣، ٣٧٩، ٦٣٢، ٦٥٩
 اوليايي مهين، ٣٧٥، ٣٨٠، ٥١٦، ٦٣١
 اويد ا، ٤٨٢، ٥١١
 اويس، ١١٤، ١٨٢، ٤٣٦، ٦٦٧
 اياز، ٥٩
 اياهاكيان، ٢٠٠
 ايجي قاضي عضالدين، ٢٦٨
 ايران پرست نورالله، ٢٥، ٢٧، ٧٥، ١١٣، ١٩٧، ٢٦٠، ٢٧٣، ٢٩٨، ٣١٨، ٣٣٨، ٣٥٣، ٤٠١، ٤٢٤، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٥، ٤٦٩، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٥١٣، ٥٥٧، ٥٦١، ٥٦٦، ٥٨٥، ٦٠٩، ٦١٣، ٦٢٣، ٦٢٩، ٦٣٣، ٦٥٩
 ايرانيكا ايندو، ٨٣، ١٠٤، ١٤٨، ١٧٧، ٢٦٥، ٣٢٥، ٥٠٩، ٥٩٧
 ايرج ميرزا، ٣٠٨
 ايرزي بچكا، ٣٣٣
 ايزديپرست نورالله، ٣١٨، ٣٣٣، ٤٦٥، ٥١١، ٥١٢، ٥٦٣، ٥٦٦، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٥، ٦٠٠، ٦٣٣
 ايزدي يوسف، ٢٦٨، ٤٣٧
 اي زند ميخائيل، ٢٤٠، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧

ايبستويك، ٢٤٣
 ايل آيدن حكمت، ٦٩
 ايلكاني اويس، ٤٣٦
 ابويي صلاح الدين، ٨٥، ٢٠٨
 بائونان ليو، ٣٦٩
 بااوزاني، ٢٩٩
 باباافضل، ٢٣٤
 باباداعي، ٦٩
 باباطاهر، ١٠٦
 بابكان اردشير، ٢٩١
 بادغيسي حنظله، ٤٠٣
 بارتملي دويلو، ٤٥١
 باستاني پاريزي ابراهيم، ٢١٤، ٣٣٨
 باقرزاده علي، ٥١٨، ٦٦٠
 باقري بيدهندي ناصر، ٤١٢، ٥٠٩، ٥٥٧، ٥٦٧، ٦٥٥
 باكينگام، ج. س، ٤١٠
 بالزك، ٢٤٣، ٢٥٠، ٣٧٩
 بامداد علي محمد، ٣٨٦

بوو، ٤٥٢
 بويل جان، ٣٢، ١١٥، ٢٠٨، ٢١٢، ٤٠١، ٥٥٧، ٦٣٥
 بهار محمدتقي، ١٤، ٩٣، ١١٩، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٨، ٣٨٣، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧
 بهبهاني سيمين، ٢٩٨، ٥٣٣، ٥٩٨
 بهپور باوند، ٢١١، ٢١٢
 بهجت الفقيه، ٢١٤
 بهجتي محمدحسين، ٥١٨
 بهرامي مسعود، ٧٠، ٢٩٥
 بهروز، ٢٥
 بهروز اكبر، ٣٣٧، ٤١٦، ٤٢٥، ٤٧١، ٤٧٣، ٥٥٧، ٥٥٨
 بهروزي علي نقي، ٣٢، ٣٣، ٨٦، ١٧٣، ١٧٤، ١٧٥، ٣٦٨، ٤٣٠، ٤٣٠، ٤٥٠، ٥٣٦، ٥٤٣، ٥٧٨، ٥٩٧، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٧٣، ٦٧٥
 بهشتي، ٤٧، ٥١، ٢٣٠، ٢٧٧، ٤٧٣، ٥٥٧، ٥٩٨
 بهمنيار احمد، ٧٧، ١٥٢، ٢٩٤، ٣٥٧، ٤٤٩، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٧، ٥٤٣، ٦٠٧، ٦٥٥، ٦٦٦
 بهمني شيرازي، ٥٧٥
 بهنام حميد، ٢٩٥
 بهنام نيا احمد، ٥٦، ٦٠٥
 بياني مهدي، ٢١٠، ٤٤٥، ٦٣٣
 بيتاب ملك الشعرا، ٣٧
 بيدل، ٢٧، ٣٨، ٥٢
 بيدوازي عبداللهي شيخ علي، ١١٨
 بيضاوي قاضي ناصرالدين، ٣٩٨
 بينش تقوي، ٢٢٣، ٤٧٣
 بينگ کرانمر، ٣٢، ١٥٦
 بيهقي، ٧٨، ٨٢، ٨٣، ٣١٥، ٤٤١، ٦٣٧، ٦٣٣
 پاداش نيك حمزه، ٥١٨
 پادياب فتاح، ١٠٨
 پارسنز، ٤٢٧
 پاسكال، ١٢٣
 پاشا اسماعيل، ١١٤، ٦٦٧
 پاشا صالح علي، ٨٩
 پاشا صدراعظم، ١١٨
 پاكدين بديع، ٢٤، ١١٤، ٦٦٧
 پترارك، ٣٩، ٤٩٥
 پتراركا، ٣١٨، ٤٩٣
 پرنسس بي بسكو، ٤٥٣
 پروتا صالح، ١٦١، ٣٣٤
 پروين گنايادي محمد، ٢٧٤، ٢٩١، ٤٠١
 پري در، ٢٩٣
 پژوم شريعتي پرويز، ٥٦
 پس ناصر شمس، ٣٦٢
 پسندي حسن، ٣٠٦
 پلاتس جالنتي، ٢٤٦
 پوربيرار ناصر، ٣٢، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٩٥، ١٤١، ٢٣٥، ٢٤٧، ٢٥٢، ٤٠٢، ٤١٨
 پورتر سربريرت كر، ٤٠٩
 پورداوود ابراهيم، ١٤١
 پورشفيعي عباس، ٥٨٦
 پوركيبا سعيد، ٩٧، ٤١٥
 پوشكين، ١٤٢
 پيامي رضواندخت، ٢٢٧
 پيتيزي اينتالو، ١١٤، ٦٦٨
 پيرانفر اسديور ح، ٣٤٠
 پيمان جمال، ٤١، ٩٥
 تاج الشعرا، ١٢٠
 تاج سلماي، ١٩٨
 تارو، ٤٥٣

تارونيه ژان باپتيست، ٤٠٩
تازيكو شمس الدين، ٣٠٥، ٣٩٩، ٤٠٧، ٦٥٧
تامسن وليم بيل، ١١٤، ٦٦٧
تانكواني، ٤٥٢
تاورنيه، ٤٥١
تيريزي زاهد، ٨٨، ٨٩، ٢٥٦، ٣١٢
تيريزي صائب، ٥٧٩
تيريزي قطران، ٦٥٢
تلجليل جليل، ٢٨٣، ٥١٦
ترابي اكبر، ١٢٣
ترابي سيد محمد، ١١٥، ١٣١، ٢٣٣، ٤٧٢، ٦٣٣، ٦٣٣، ٥٤٣
ترانس، ٤٨٢
تربيت محمد علي، ٣٦٥
تركان خاتون، ٢٩٨، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٣٠
تره كي محمد قدير خان، ٤١٤
ترياكبان، ٢٥٣
تسيحي محمد حسين، ٢٦٨، ٥٥٢
تقوي، ١٢٧
تقي زاده طوسي فريدون، ٢١٧، ٤٠٢، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٧، ٤٤٣، ٤٤٤، ٥٣٩، ٦٥٨
تورسن زاده، ١٤٢
توسن فرانتس، ٣٤٢، ٣٤٤، ٤٥٣
توسي خراساني، ٢٨٩
توكلي اردشير، ٦٠٨، ٦١٠
توللي فريدون، ١٢٠
تويسركاني قاسم، ٢٤، ٣١، ١١٤، ١٢٩، ٢٨١، ٣٨١، ٥٠٢، ٥٣٣، ٥٣٣، ٦٦٧
تي پلتس جان، ٥٢٨
تيكچند بهار، ٤٧١، ٤٧٢
تيمور، ١٣، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣
ثابت (سهيل) محمود، ١٦٣، ١٧٠
ثعالبي، ١٦٧، ١٨٩، ٣٦٠، ٦٥٣
ثقفى سيد محمد، ٤٢٥، ٤٧٤، ٥٩٨، ٦٤٧، ٦٥٨
جاحظ، ٢٥٤، ٣٧٢، ٤٢٠، ٤٤١، ٥٥٥، ٦٥٣
جامهروي سيف، ١٧٧، ٣٢٠
جامي، ٣٨، ٤٦، ٥٥، ٧٩، ٩٣، ١١٤، ١١٨، ١١٩، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٤٠١، ٤٢٣، ٤٤٢، ٤٧٨، ٥٠٥، ٥٠٨، ٥٠٨، ٥٦٥، ٥٧٣، ٦١٧، ٦٣١، ٦٦٧
جان خوئين، ٢٤٤، ٣٦٨، ٤٦٥، ٥١٦
جان زاده، ٣١٨، ٣٦٩، ٣٨٦، ٤٠٩
جانسون، ٣٦١
جاويد، ٤٤٥، ٦٥٩
جاويد احمد، ٣٣٤
جاويد هاشم، ٣٥٢، ٤٢٤، ٤٧٣، ٦٣١، ٦٤٦
جرالد فيتز، ٢٥٣، ٤١٠، ٤٥٣
جرزه دار ع، ٣٩٨
جرجاني علي بن عبدالعزيز، ٣٨٥
جرح جنتيوس، ٣٣٨
جرير، ٣٨٤، ٥٢٨
جعفر زاده، ٤٥، ١٨١
جعفري تيريزي محمد تقوي، ١٣٣، ٥١٦
جعفري علي، ٤٦، ٦٤٧
جغتايي محمد عبدالله، ٤٠٩
جعفر اكرم، ١٢٧
جلال الدين، ٤٩، ٥٠، ٨٥
جلال الدين محمد، ٣٧٨
جلالني نائيني محمد رضا، ٤٦٨، ٤٨٤، ٥٠٩، ٥٤٣، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥٧، ٦٢٣

جمال الدين، ٥٠٤
جمال الدين ابوالفرج عبدالرحمن بن ابوالحسن علي بن محمد بن جوزي، ١٦٦
جمال الدين ابوالفرج عبدالرحمن بن يوسف، ١٦٦
جمال الدين اصفهاني، ٦٥٢، ٦٥٣
جمال الدين عبدالرزاق، ١٢٨، ٢٢٤، ٢٢٥، ٣٧٣، ٥٩٣، ٥٩٥
جمال زاده محمد علي، ٦٥، ٧٣، ٧٤، ٨٩
١٢٥، ١٢٦، ١٢٧، ١٣٨، ٢٠٣، ٢٠٤، ٢٠٥، ٤٠٨، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٧٣، ٥٠٩، ٥٩٧، ٦٤٩
جمالي محمد خليل، ٥١٨
جمشيد، ٥٦٠
جناب زاده م، ٥٧٦
جناب زاده محمد، ٢٤، ٣٢، ٧٨، ٨٦، ١١٣، ١٣٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٤، ١٥٥، ١٩٢، ١٩٤، ٢٣٦، ٢٦٥، ٣٢٤، ٣٤٠، ٣٥٧، ٤٠١، ٤١١، ٤٢٠، ٤٨٥، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٢، ٤٩٧، ٤٩٩، ٥٠٢، ٥٠٩، ٥٠٩، ٥٣٣، ٥٧٦، ٥٧٦، ٦٢٣
جنتي مهر حسين، ٤١٧
جن جين دو، ٣٦٩
جنيد، ١١٤، ١٤٥، ١٥٧، ١٥٨، ١٨٣، ٢١٢، ٣٦٥، ٣٨٧، ٦٦٧، ٦٧٢
جنيد فريدون، ٢٣٢، ٦٣١، ٦٧٨
جوش، ١٦٢، ١٦٣
جونز سرويليام، ٨، ١٢، ٨٩، ٢٠٠، ٢٥٢، ٢٦٣، ٤٥٣
جويس، ١٧٩
جونبي شمس الدين، ٥٠، ١٢٩، ٢٠٢، ٣٠٠، ٣٣٥، ٣٩٩، ٦٢١
جونبي عزيز الله، ٣٢٤، ٦٢٣، ٦٤١
جونبي علاء الدين عظاملك، ٣٢٨، ٣٧٥، ٣٩٩، ٥٠٥، ٥٢٦
جونبي معين الدين، ٩٣
جيان فو شوي، ٣٦٩
جيحون يزدي، ١٢٠
جيلاني عبدالقادر، ٢٥٣
جين جاي وانگ، ٣٦٩
چابكين، ٢٩٩
چارلز، ١٩٤
چاوشي زين العابدين، ٢٥، ٥٦١، ٥٦٣
چاه آبي سالک، ٣٧
چايكين كانستانتن، ١١٤، ٥٠٢، ٦٦٨
چنگيز، ١٣، ١١٥، ١١٦، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ٣٤٤
حاتم، ١٢٢، ١٤٥، ٢٦٤، ٥٦٠، ٦٧٥
حاج سيد جواد، ٢٤، ٢٦٥، ٢٦٦، ٣٨٩، ٦٦١
حاج شمس العلماء، ١٣٧
حاجي خليفه، ١٨٣، ٤٨٢
حاجي شيرازي شمس، ١٤٩، ٤١٣، ٤١٤
حاجي كاموسي احمد بن محمد، ٣٢٤
حاجي ميرآغازاه عبدالوهاب، ١٢٧
حاضري علي محمد، ٦٦
حافظ، ٩، ١٤، ١٧، ١٨، ٢٤، ٤٢، ٤٥، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٦٣، ٦٤، ٧٧، ٧٩، ٨٠، ٨١، ٨٢، ٨٣، ٨٤، ٨٦، ٨٧، ٨٨، ٩٢، ٩٩، ١٠٠، ١٠٤، ١٠٥، ١٠٦، ١٠٧، ١٠٨، ١١٣، ١٢١، ١٢٢، ١٢٣، ١٢٤، ١٣١، ١٣٢، ١٣٤، ١٣٥، ١٣٦، ١٣٨، ١٣٩، ١٤٠، ١٤٢، ١٤٣، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥١، ١٦١، ١٦٢، ١٦٣، ١٦٥، ١٦٩، ١٧٠، ١٧٩، ١٨٠، ١٨٤، ١٨٥، ١٩٠، ١٩٣، ١٩٨، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٢٠، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٢٤، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٥، ٢٤٧، ٢٥١، ٢٥٣، ٢٥٥، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٣

٢٦٤، ٢٦٥، ٢٦٦، ٢٦٧، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٨٦، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٢، ٢٩٥، ٢٩٨، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٥، ٣١٧، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢١، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٢، ٣٣٤، ٣٣٤، ٣٤٣، ٣٥٣، ٣٥٥، ٣٥٧، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٤، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٨، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٩، ٣٩٦، ٣٩٦، ٤٠٤، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٦، ٤٢٧، ٤٢٣، ٤٢٣، ٤٢٣، ٤٨٠، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٥٠٩، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٥، ٥١٦، ٥١٧، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٣٠، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٤٠، ٥٥٧، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧١، ٥٧٩، ٥٨٣، ٥٨٥، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٤، ٥٩٦، ٥٩٧، ٦٠٨، ٦٢٨، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٢، ٦٦٢، ٦٦٤، ٦٦٦، ٦٧١، ٦٧٥
حاکمي اسماعيل، ١٤٥، ٢٨١، ٢٩٤، ٤٤٩، ٤٥٧، ٤٦٩، ٤٧٣، ٥١٦، ٥٤٣
حالي الطاف حسين، ١٠، ٢٢، ٢٤، ٣٢
٥٦، ١١٤، ١٥٢، ١٧٣، ٢٠٠، ٢٢١، ٢٤٦، ٢٥١، ٢٥١، ٢٥٦، ٢٦٥، ٢٦٥، ٢٦٧، ٢٦٧، ٢٦٧
حبيب الله ابو القاسم، ٢٧١، ٣٨٦، ٦١٣، ٦١٣، ٦١٥، ٦٤٤، ٦٤٥، ٦٥٩
حبيب الله محمد، ٣٧١
حجاب شيرازي فتحعلي، ٢٦، ٥٦، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٦٥
حجاج يوسف، ٢٦٤، ٢٨١، ٣٠٨
حجتي سيد محمد باقر، ٢٢٩، ٤٢٩، ٥٤٤
حداد عادل غلامعلي، ٢٧، ٢٨٧، ٤٤٩، ٥١٨
حديدي جواد، ٨، ٢٧، ٣١، ٥٥، ٨٩، ١٩٠، ٢٩٣، ٤٥١، ٤٨٥، ٥٩٨، ٦٤٧
حريري علي اصغر، ٢٥٤، ٢٨٢، ٢٨٢، ٤٠٨، ٥٦٤
حزين شيخ علي، ٥٠٦، ٥٠٨
حسابي طنز ميرواسلمان، ٩٣
حسامي قهستاني، ٥٠، ٥١
حسن الكافي الاقحساري، ٦٩
حسني حميد، ١٧٠، ٣١٤، ٣١٥، ٤٥٠
حسني عماد، ١٢٣
حسين الكفوي، ٦٩
حسين بن منصور، ١٨١
حسيني اختيار الدين، ٦٥٤
حسيني خورموجي محمد جعفر، ١١٤، ٦٦٧
حسيني كازروني سيد احمد، ٢٥٨، ٤٨٥، ٥٩٨
حشمت، ١٢٠، ٣٢٣
حشمت شيرازي، ٥٧٦
حقوق محمد، ١٦٤، ٤٧٣، ٥٣٣
حقي جلوي اسماعيل، ٦٩
حقيقي راد غلامعلي، ٣٧٤، ٤٦٥، ٤٦٩
حکمت علي اصغر، ٥٥، ١٥٢، ١٧٣، ٢١٤، ٣٥٧، ٤١٩، ٤٣٤، ٤٣٥، ٥٤٣، ٥٦٥، ٥٧٧، ٦٠٧، ٦٥٥، ٦٦٧
حكيم علي محمد، ١١٩، ١٢٠
حکيمي محمود، ١٦٢، ١٦٤، ٢٠٩، ٢٣٦، ٢٤٤، ٢٨٨، ٣٠٥، ٣٦١، ٥١٩، ٥٦٧، ٥٩٨، ٦٣١، ٦٤٨
حلاج، ١٨١، ٢٤٨
حلي علي اصغر، ١٢٦
حمداني ابوفراس، ٦٥٣
حمزه زاده نساء، ٣٠
حموي، ٤٨٢

دهخدا، ۹، ۳۱، ۷۱، ۷۲، ۷۵، ۷۸، ۱۳۷، ۱۴۶، ۱۶۰، ۱۹۷، ۳۰۷، ۳۲۶، ۴۱۷، ۴۳۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۵۸، ۴۶۳، ۴۷۲، ۵۱۳، ۵۶۵، ۵۶۹، ۵۸۵، ۵۸۷، ۶۰۷، ۶۱۴، ۶۱۸، ۶۳۳، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۳۹

دهلوي اميرخسرو، ۶۸، ۱۴۳، ۲۳۱، ۲۳۹، ۲۶۸، ۲۶۹، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۹، ۳۲۹، ۳۵۲

دهلوي حسن، ۴۹، ۲۳۱، ۲۳۹، ۳۲۹، ۳۵۲

دهلوي منت، ۱۱۹

دي تيسي امگارسن، ۵۰۸

ديدرو، ۲۳۸، ۲۷۸، ۳۷۸، ۴۵۱، ۴۵۴، ۵۶۶، ۵۶۷

دين شاه ايراني، ۳۶۰

دينوري ابن قتيبه، ۸۲، ۳۷۲، ۴۲۰، ۵۵۵

ديوبندي نقيب احمد، ۳۷

ذاتي محمود، ۱۱۸

ذكاوتي قراگزلو علي رضا، ۳۲۹

ذوالنور رحيم، ۷۰، ۲۹۵، ۲۹۶

ذوق شيخ ابراهيم، ۴۹

رابله، ۸

رادشهيدي محمدتقي، ۱۱۳، ۲۸۹

رادفر ابوالقاسم، ۲۸۶، ۴۸۴

رازي ابوالفتوح، ۴۴۲

رازي امام فخر، ۳۲۴، ۴۶۶

رازي امين، ۱۱۴، ۱۸۳، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۶۱، ۲۶۷

رازي عبدالجليل، ۱۶۷

رازي نجم، ۱۸۰، ۲۳۶

رازي يحيي بن معاذ، ۳۲۲

راستي جلال، ۷۴، ۲۹۵

راس جيمز، ۱۵۶، ۳۰۱، ۵۲۸

راس سردنيس، ۹۴

راسل، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۷۸، ۴۲۷

راسين ژان، ۴۵۱، ۴۵۴

راغب، ۴۴۱

رامين، ۶۴، ۱۴۶، ۴۴۱

راوندي، ۱۷۶، ۴۰۸

رجايي، ۷۸، ۱۶۰

رجايي احمدعلي، ۱۶۰

رجايي خليل، ۲۲، ۵۸، ۱۴۵، ۲۵۹

رجايي فرهنگ، ۳۹۰، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۳، ۲۱۷

رجب زاده هاشم، ۳۲، ۳۶، ۴۸۴، ۵۹۸، ۶۲۷

رزمجو حسين، ۴۷۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۶۳۱، ۶۳۲

رسايي داوود، ۵۷

رستگار منصور، ۳۷، ۴۵، ۵۰، ۵۲، ۵۸، ۷۵، ۷۷، ۷۸، ۱۰۳، ۱۲۱، ۱۲۹، ۱۳۷، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۱، ۱۶۷، ۱۷۰، ۱۷۴، ۱۷۷، ۲۰۶، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۲۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۷۷، ۲۸۲، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۹۸، ۳۰۳، ۳۰۵، ۳۱۲، ۳۲۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۵۳، ۳۵۵، ۳۶۱، ۳۶۵، ۳۷۵، ۳۸۳، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۹۶، ۴۰۱، ۴۰۹، ۴۲۱، ۴۴۵، ۴۷۰، ۴۷۸، ۴۸۸، ۵۰۳، ۵۱۷، ۵۴۲، ۵۵۲، ۵۸۷، ۶۰۰، ۶۰۹، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱

رسول الله، ۸۳

رشدي شارداغ، ۳۳۴

رشيد، ۱۱۸

رضازاده شفق، ۱۱۴، ۱۲۹، ۱۷۹، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۰۱، ۳۵۷، ۴۲۳، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۴۳، ۵۷۶، ۵۷۷، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۱۹، ۶۶۱، ۶۶۷

رضاشاه، ۱۸۰

رضا فضل الله، ۶۱، ۹۹، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۵۸

رضا مسعود، ۵۷۹

رضايي حسن، ۶۹

رضوي مدرس، ۳۸، ۱۳۶، ۱۷۷، ۳۳۸، ۴۴۰، ۴۴۱

رضي منشي تبريزي، ۱۱۹

رضي هاشم، ۳۸، ۲۲۳، ۳۱۹

رعدي آذرخشي غلامعلي، ۲۲۶

رفعت تقوي، ۱۴، ۱۱، ۲۵۹

رفيع نيك جو، ۱۸۲

رفيعان اسماعيل، ۳۲۰، ۴۲۳، ۵۵۶، ۵۶۰، ۵۶۳، ۵۶۶، ۶۳۳

رقابي حيدر، ۱۱، ۳۲، ۷۶، ۱۳۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۹۹، ۳۴۳، ۳۸۷، ۵۱۷، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۹۷، ۶۶۱

رکن الدين ابومحمد يحيي بن مجد الدين اسماعيل بن نيكورزين فضل الله ابن الربيع الفالي السيرافي، ۳۹۹

رکن زاده آدميت محمد حسين، ۳۳، ۱۶۷، ۲۵۵، ۴۰۱، ۵۰۹، ۵۴۳، ۵۸۵، ۶۰۰، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۲۳، ۶۰۴

رکن کاشي ايراني مسعود، ۴۰۹

رکني محمد مهدي، ۷۵، ۲۳۲، ۲۳۶، ۴۷۳، ۵۱۷، ۵۶۶

رمضاني محسن، ۲۶، ۱۱۵، ۲۵۰، ۵۸۰، ۵۹۷، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۳۱، ۶۳۵، ۶۶۱، ۶۷۲، ۶۷۵

رنان ارنست، ۸، ۱۶۱، ۲۵۰، ۲۷۸، ۳۷۶، ۴۵۲، ۴۵۴، ۴۸۱، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۳۲، ۶۷۸

رنو ارمان، ۴۵۳، ۴۵۴

روان فرهادي عبدالغفور، ۲۸۷، ۲۸۸، ۵۱۷

روايي محمد، ۲۲۹، ۲۳۲، ۴۴۳، ۵۲۳، ۵۴۴، ۵۹۸، ۶۳۴

روبسپير، ۴۵۳

روبنس آلما، ۲۱۰، ۲۱۱

روبنلوي، ۲۷۶

روحاني علي، ۶۶۰

روحاني فؤاد، ۱۰۱

روح بخشان ع، ۵۴، ۴۰۲، ۴۵۵، ۶۷۸

رودكي، ۷۶، ۷۸، ۱۳۳، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۷۹، ۲۹۱، ۳۱۵، ۳۸۶، ۵۱۳، ۵۸۵، ۵۹۱، ۵۹۲

روزبهان، ۲۵۵، ۳۵۶، ۵۱۸، ۶۷۲، ۶۷۴

روزن فريدريك، ۲۹۹

روسو ژان ژاک، ۴۱۱، ۴۱۴، ۴۵۲، ۴۵۴

روشني قدرت الله، ۱۹۳، ۲۱۰، ۳۴۱، ۳۶۷، ۴۴۰، ۶۳۳

روگر، ۲۹۹

روکرت، ۱۰۷، ۴۸۳

روکرت فريدريش، ۶۵، ۳۳۱

رومي، ۲۶۷، ۳۷۱، ۳۷۶، ۳۷۸

رومي جلال الدين، ۲۵۵

رومي مجد الدين، ۳۹۹

روبين تن، ۵۶۰

رهاتسک ادوارد، ۱۶۲، ۱۶۴، ۲۰۹، ۲۳۶، ۲۴۴، ۲۸۸، ۳۰۵، ۳۶۱، ۵۱۹، ۵۶۷، ۵۹۸، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۴۵، ۶۴۸

رياحي، ۴۷۱

رياض محمد، ۶۳، ۸۳، ۵۰۹، ۵۹۷، ۶۷۱

ريپکا يان، ۱۲، ۳۲، ۳۳، ۴۰، ۱۱۵، ۱۸۹، ۲۰۸، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۳۳، ۲۳۴، ۳۸۲، ۳۸۳، ۵۷۸

ري پير، ۲۸۷

زارعي مهدي، ۶۰۳

زاهدي محمد، ۶۴۸

زرغونه، ۳۷

زرياب خويي عباس، ۴۶

زرين قلم ابراهيم، ۴۵۵

زرين کوب حميد، ۳۳

زرين کوب عبدالحسين، ۲۹، ۳۱، ۳۳، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۵۷، ۱۸۹، ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۲، ۲۵۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۹۴، ۲۹۹، ۳۱۲، ۳۳۱، ۳۵۷، ۳۵۹، ۳۸۰، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۸۴، ۵۶۵، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۲۳، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۴۴، ۶۴۵

زعيمي بانو، ۲۶، ۶۰۵

زعيمي خسرو، ۶۰۵

زليخا، ۱۵۴، ۱۸۷، ۲۶۳

زمخشري، ۴۴۱

زنجاني برات، ۲۷، ۱۰۶، ۲۲۰، ۵۱۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۴۰

زنجاني عميد، ۱۱۰، ۳۰۷، ۵۱۷

زهري ابرج، ۲۰۹

زهيرين ابی سلمي، ۳۷۱

زيولوي ريکاردو، ۴۲، ۲۹۲، ۳۳۱، ۵۱۷، ۵۵۳، ۵۵۴

زيد، ۳۷۲، ۴۰۸، ۵۵۱

زيدي حسين شاه، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۰

زيدي سيد ثقلين، ۵۵۲

زين الدين محمود واصفي، ۳۹۷

ژانتیوس، ۲۲۸، ۲۴۳، ۲۳۲

ژان کيس، ۴۵۳

ژان والژان، ۸۹، ۲۵۶، ۳۱۲

ژرف زاکاتلي، ۲۴۶

ژنتیوس، ۲۳۸، ۲۳۲

ژويل، ۳۸

ژولورن، ۲۴۷

ژيد آندره، ۴۵۳، ۴۵۴

ژیرو فرانسواز، ۲۷۸

سادات ناصري سيدحسن، ۴۳، ۴۹، ۴۶۹

سارتر، ۱۷۹

سارتون جورج، ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۳، ۲۱۷

ساکسن، ۳۷۹

سالمون ژرژ، ۴۵۳

ساله پير، ۴۵۳

سامي علي، ۳۸، ۷۷، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۱۳۶، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۹۶، ۲۰۰، ۲۰۷، ۲۱۲، ۲۲۰، ۲۲۳، ۲۴۲، ۲۴۷، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۳۳، ۳۳۹، ۳۴۴، ۳۵۶، ۳۶۶، ۳۷۷، ۴۰۵، ۴۱۳، ۴۱۹، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۵۸، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷

ساوا، ۲۰۹

ساوجي سلمان، ۲۲۳

سايکس، ۴۱۰

سيکتين محمود، ۴۵۹، ۵۶۶

ستارزاده عصمت، ۲۸۶

ستاري جلال، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۷۰، ۲۴۳، ۲۵۲، ۳۵۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۸۴، ۵۹۷

ستوده غلامرضا، ۱۳۷، ۴۱۹، ۴۲۰

ستوده منوچهر، ۳۴۸

سجادي ضياء الدين، ۴۱، ۱۳۷، ۲۷۴، ۳۹۱، ۴۰۱

سراج الدين علي خان آرزو، ۹۳

سراج طوسي ابی نصر عبدالله بن علي، ۶۷۴

شعباني رضا، ٢٦٢، ٥١٧
شعراني، ١٢٧
شفا شجاع الدين، ٢٢٧، ٢٩٩، ٢٤٣
شفق، ٦٢٢
شفيعي كدكني محمدرضا، ١٢٢، ٢٧٧،
٤٧٣، ٦٠٨، ٦١٠
شفيعي محمود، ٢١٨، ٢١٩، ٤٣٧، ٤٢٨
شكسپير، ٢٦٩، ٢١٨، ٣٦١، ٥٠٥، ٥٣٧،
٥٤٠، ٥٤١، ٥٤٢
شكورزاده ابراهيم، ٢٦، ١٥٧، ١٩١،
٢٤٣، ٣٦١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٧٣، ٥٩٧، ٦٣٣،
٦٧٧
شگفته صغري بانو، ٢٨٤
شمرد حميدالدين، ٢٥٤
شمس، ١٢٢، ٢٤٧، ٣٧٣، ٤٣٣، ٤٩٣
شمس الدين، ٢٠١، ٥٠٨
شمس الدين احمد بن كمال پاشا، ٦٩،
١١٨، ١١٩
شمس الدين حسين علكاني، ٣٩٩
شمس الدين عبدالله، ١٤٩
شمس قيس رازي، ٣٩، ٤٣، ٢٠٧، ٤٣٣،
شمسي، ٥٥٨
شمعي سيد محمد، ٦٩، ٩٣، ١١٤،
٢٥١، ٤١٦، ٥٥٠، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦١، ٥٦٢،
٦٣٤، ٦٦٧
شميسا سيروس، ١١٢، ١١٤، ٣٨٧،
٣٨٨، ٤٩٥، ٤٩٦
شنيه آندره، ٤٥٣
شوينهاور، ٤١٤
شوریده شیرازي، ١١٩، ٢٥٥، ٤٥٩، ٥١٢،
٥١٣، ٥٢٦، ٥٥٥، ٥٦٥، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٧٥،
٥٧٧، ٥٨٠، ٥٨٥، ٥٩٧، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠٤،
٦٠٥، ٦٣١، ٦٦٠
شوشتری قاضي نورالله، ١١٤، ٤٦٥،
٥٠٧، ٦٦٧، ٦٧١
شهاب الدين يحيى بن حبش بن اميرك،
٢٧٢
شهابي پژمان، ٣٠
شهبازي ص، ٢٣٩
شهریار، ٦١، ٨٧، ٨٨، ٢٠١، ٢٠٢، ٦٠٥،
٦٦٠
شهيد سيدي جعفر، ١٦٤، ٢٥٨، ٣٦٧،
٤٧٣، ٥١٧، ٦١٣، ٦٤٦، ٦٥٨
شهيد محمدتقي، ١٧٧
شيخ آذري، ٥٠٤، ٥٠٨
شيخ اكبر، ٢٧٢
شيخ الاسلامي علي، ٧٥، ٤٣٤، ٥١٨
شيخ بهايي، ٣٨٢، ٤٤٢
شيخ جابري، ١١٤، ٥٢٧، ٦٢٢، ٦٥٣،
٦٦٧
شيخ شجاع، ١١٩
شيخ صالح، ٤٠
شيخ طوسي، ٣١٣
شيخ كرخي، ١٢٩
شيخ محمد بن قاسم بن يعقوب، ٦٥٣
شيخو لويس، ٦٥٣
شيرازي ابو الفرج عبدالواحد، ١٥٨، ٤٢١
شيرازي حبيب الله، ٩٣
شيرازي سالار، ٥٧٥، ٥٧٦
شيرازي شفيق، ٩٣
شيرازي عبدالله بن فضل الله، ٨٣
شيرازي فصيح الملك، ٦٠٠
شيرازي قطب الدين، ٤١٢، ٥٠٨
شيرازي محمود بن علي نقی، ٥٩٩، ٦٠٠
شيرازي ميرزا علي، ٣٣٤

سهروردي، ١٠، ٥٥، ١٢٤، ١٢٥، ١٢٩،
١٤٥، ١٥٥، ١٧١، ٢٣٠، ٢٥٣، ٢٦٤، ٢٧٢،
٢٧٣، ٢٩١، ٣٠٢، ٣١٦، ٣٢٤، ٣٥٥، ٣٩٥،
٣٩٦، ٤٠٠، ٤١٣، ٤٢٠، ٤٦٥، ٤٧٦، ٤٨٠،
٥٢١، ٥٢٣، ٥٣٠، ٥٣٦، ٥٤٣، ٥٥٥، ٥٧٣،
٦٢١، ٦٣٦، ٦٥٣، ٦٦٢، ٦٦٦، ٦٧٢، ٦٧٤،
٦٧٥
سه موله، ١٦١
سهيلي خوانساري احمد، ١٣٦، ٣٥٧
سيد حسيني طباطبائي اردستاني، ٩٣
سيدزاده م، ١٢٧
سيدزرگر، ١٢٧
سيدقطب، ٣١٣
سيدنوراني ميرصادق، ٧٠، ٧٤، ٢٩٥
سيديونسي، ٨٤، ٥٦٣، ٦٢٣
سي سختي جهان شاه، ٤١، ٤١٨
شايلن، ٤٥٣
شادمان سيد فخرالدين، ٢٥٧، ٤٠٥،
٥٠٢، ٥٤٣، ٥٦٦، ٦١٣، ٦٥٥، ٦٦٦
شاردن، ٤٥١، ٦٢٠
شارل، ٢٩٣
شارلي، ٣٧٦
شامل، ٢٧
شاملو محسن، ٤٠٤
شاه حسيني ناصرالدين، ١٧٠، ٤٨٥،
٤٨٩، ٦٥٩
شاه داعي، ٤٥، ٦٤، ٢٠٦، ٣٦٢، ٣٦٣،
٣٦٤، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧١، ٦٥٨
شاهرخي محمود، ١٨٠، ٥١٧، ٥١٨،
٥٩٧
شاهرودي اسماعيل، ٤٦٦
شاهزادي حسين، ١٨٦، ١٨٧، ١٨٨،
١٩٠
شايسته رسول، ٦٠٨، ٦١٠
شيبستري شيخ محمود، ١٨٠، ٢٣٤، ٦٧٣
شيلي نعماني، ١٠، ٨٣، ١٠٤، ١١٤،
١٤٥، ٢٠٠، ٢٢١، ٢٥٠، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٩،
٦٠٠، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧، ٦٦٧، ٦٦٨،
٦٧١
شبير حسن خان، ١٦٢، ١٦٣
شجريان محمدرضا، ٧٥
شرف الدين، ٩
شرف الدين عبدالله، ٤٧٦
شرف الدين عبد المؤمن بن
هبه الله اصفهاني، ٦٥٢
شريعتمداري علي، ١٢٦، ٥١٧
شريعتي احمد، ٥١٨
شريف جودهري محمد، ١٠١، ٢٢١، ٢٢٩،
٥٧٨، ٥٠٩
شريف محمد، ١٢٠
شريف مرتضي، ٦٥٤
شعار جعفر، ٣٦، ٣٨، ٧٦، ٨٦، ١١٥،
١٥٥، ١٦٧، ٢٠٢، ٢٠٨، ٢١٤، ٢٢٩، ٢٣٢،
٢٥٠، ٢٥٢، ٢٥٩، ٢٧٣، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٩٤،
٢٩٩، ٣٠٣، ٣٠٧، ٣٣٩، ٣٤١، ٣٤٣، ٣٦٠،
٣٦٨، ٣٨٧، ٣٩٠، ٣٩٠، ٤٠٢، ٤٠٥، ٤١١، ٤٢٥،
٤٤٠، ٤٤٣، ٤٦٩، ٥٠٩، ٥١٧، ٥٦٦، ٥٩٧،
٦٠٨، ٦١٠، ٦١١، ٦١٥، ٦١٥، ٦٢٤، ٦٥٥، ٦٥٨،
٦٥٩، ٦٧٢
شعاريان جعفر، ١٦٧، ٤٢٥
شعاع الملك، ٥٧٤، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧،
٦٦٠
شعباني اسدالله، ٣٧٠

سراج قربانعلي، ٧٠، ٧٤، ٢٩٥
سرامي قدمعلي، ٥٢، ٤٨٤
سرمد صادق، ٦٦٠، ٦٦٨
سروانتس، ٣٦١
سرور لاهوري غلام، ١١٤، ٦٦٧
سروري، ٦٨، ٦٩، ٩٣، ١١٤، ٢٥١، ٤١٦،
٤٧٥، ٥٥٠، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦١، ٥٦٢، ٦٣٤،
٦٦٧
سروري محمد حسين، ٦٨، ٤١١
سروش عبدالكريم، ٧٥، ٩٥، ١٢١، ٥١٧
سروش نصرالله، ٢٤، ٢٦، ١٧٣، ٢٠٠،
٢٤٦، ٥٠٣، ٥٠٧، ٦٦٨، ٦٧١
سروشيار جمشيد، ٩٠، ٤٦١
سرونز، ٥٢١
سعدالدين، ١٥٤، ٣٩٦، ٣٩٧، ٦٧٢، ٦٧٣
سعدالدين تفتازاني، ٤٠٣، ٦٠٩، ٦١٣،
٦١٧
سعد بن ابوبكر بن سعد، ٩، ١٥٨، ٢٠٧،
٣٢١، ٣٣٥، ٣٦٨، ٣٩٨، ٤٠١، ٤٥٨، ٥٢٣،
٥٢٤، ٥٢٧، ٦٢٥
سعد بن زنگي، ٩، ٢٠٧، ٢٢١، ٢٢٢،
٣٢١، ٣٠٥، ٣٣٥، ٣٨٥، ٣٩٨، ٤٠١، ٤٢١،
٤٥٨، ٤٦٧، ٤٧٦، ٥٠٤، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢،
٥٢٣، ٥٥٦، ٥٢٩، ٦٢٥، ٦٧٢
سعد بن عباد انصاري صحابي، ٤٢١، ٥٢٠،
٦٣٧
سعد غيور، ١٥٨، ٥٢٠
سعدی، تقريباً در تمامی صفحات
سعدی زاده فيروز اسماعيل، ٥٧٨
سعدی لاهوري، ١١٨
سعديه، ٢٢٤
سعيد داوود، ٤٥١
سعيد محمد، ٣٢٧، ٥٩٧
سعيد نيره، ٥٥٥
سقراط، ٢٥٠
سقطي سري، ١٤٥، ٢١١، ٦٥٣
سلجوق شاه، ٢٣٤، ٢٩٨، ٢٩٨
سلطان العاشقين، ٤٩
سلطان جمال، ٤٢٣
سلطان محمد، ٢١٣، ٥٢١
سلطان محمود، ٣٤١، ٦١٥
سلمان، ١١٨، ٢٢٢، ٢٢٣
سلمه، ٤٥٢
سليمان، ٤٠٠، ٤٠١، ٥١٩، ٥٦٠، ٦٦٣
سميعي احمد، ٩٥، ٩٦، ٢٤٤، ٤١٥
سميعي حسين، ٥٤٣
سميعي مصطفى، ١٤٢
سنائي، ٣٧، ٣٨، ٧٨، ١٠٠، ١٠١، ١٠٣،
١٠٤، ١٢٥، ١٤٩، ١٧٩، ٢٠٣، ٢٢٠، ٢٢٨،
٢٢٩، ٢٣٧، ٢٤٥، ٢٥٨، ٢٦٤، ٢٩١، ٣٧١،
٤٢٠، ٤٢١، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٦٣، ٤٨١، ٤٨٥،
٤٩٣، ٤٩٥، ٤٩٦، ٥٥٥، ٥٩٢، ٥٩٥، ٦١١
سن بو، ٢٥٤
سنت، ٤٥٢
سنجابي كريم، ١٥٠، ٣٥٧، ٣٦٥، ٤١٣،
٥٦٩
سن لامير، ٢٤٣، ٣٧٨، ٣٧٩، ٤٥١
سوالوني غلامرضا، ٤٧٣، ٦٤٧، ٦٧٧
سودابه، ٥٢٣
سودي، ٦٩، ٧١، ٧٢، ٧٩، ٨٤، ٨٥، ٩٢،
٩٣، ٢٧٢، ٢٨٦، ٢٩٤، ٢٩٥، ٣٣٧، ٣٥١،
٤١٦، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٨٤،
٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥٥، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٦١، ٥٦٢،
٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٣، ٦٤٥
سولون، ١٩٠

شیرازی نجم‌الدین، ۵۲۱
شیرین، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۲۲، ۲۹۱، ۴۴۲، ۶۳۳
شیلر، ۸۷
شیلز ادوارد، ۴۲۷
شیمل آن‌ماری، ۲۳۵، ۲۳۹، ۲۶۶
صائب، ۶۹، ۱۰۶، ۲۲۲، ۲۳۶
صاحب‌بن‌عباد، ۶۵۲، ۶۵۳
صاحب دیوان، ۵۰، ۱۱۹، ۱۲۹، ۱۵۴، ۱۷۴، ۲۰۲، ۲۰۵، ۲۳۵، ۲۷۵، ۲۹۹، ۴۴۴، ۴۴۵، ۵۰۴، ۵۰۶، ۵۲۰، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۶، ۵۳۳، ۶۵۷
صاحب‌زمانی ناصرالدین، ۳۳۹
صادقیان محمدعلی، ۶۳، ۲۱۰، ۲۸۸، ۳۱۶، ۳۲۳، ۴۱۷، ۵۵۶
صالح اصفهانی صادق، ۱۱۴، ۶۶۷
صالحی، ۴۰، ۱۴۳
صباح حسن، ۲۴۸
صبور داریوش، ۲۳۰، ۲۷۳، ۵۹۸، ۶۱۰
صحیح بخاری، ۱۸۹
صداقت‌کیش محمدتقی، ۴۳۳
صدرات‌نسیم علی، ۴۴
صدر کشاورز، ۱۰، ۲۴، ۳۱، ۳۲، ۷۷، ۷۸، ۸۴، ۸۶، ۸۷، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۹، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۸۲، ۲۰۰، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۵۷، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۶، ۴۳۶، ۴۵۰، ۴۹۹، ۵۰۲، ۵۰۹، ۵۰۹، ۵۲۷، ۵۲۹، ۵۳۳، ۵۵۱، ۵۷۷، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۳۳، ۶۳۰، ۶۶۵
صدری‌افشار غلامحسین، ۳۲، ۲۰۶، ۳۱۷، ۳۵۰، ۴۵۵، ۵۰۹، ۵۴۴، ۵۷۸، ۵۹۷، ۶۳۳، ۶۵۸، ۶۷۲
صدقی زهاوی جمیل، ۲۸۱، ۲۸۲
صدیق‌حسن‌خان سیدمحمد، ۱۱۴، ۶۶۷
صدیق‌زاده رضا، ۴۷
صدیق عیسی، ۴۸۵، ۴۹۹
صدیقی ابوالحسن، ۱۰۳، ۱۳۰، ۴۵۰
صدیقی زبیده، ۲۹۹، ۵۱۸
صدیقی مصطفی، ۳۹
صفا ذبیح‌الله، ۳۱، ۳۲، ۴۱، ۴۴، ۸۳، ۹۱، ۱۱۲، ۱۱۵، ۱۲۹، ۱۳۲، ۱۳۳، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۷۲، ۲۷۴، ۲۷۷، ۲۹۱، ۲۹۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۴۳۹، ۴۸۲، ۵۱۳، ۵۳۳، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۹، ۵۵۱، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۱۴، ۶۲۴
صفای اصفهانی، ۱۲۰
صفوی آذرمی‌دخت، ۲۵۹
صفی‌الدین اردبیلی، ۲۳۴، ۲۷۴، ۴۰۷، ۵۵۰، ۶۷۲
صفی‌علی‌شاه، ۹۱، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۷، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۵۸، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵
صمدقازی‌فتح‌محمد، ۵۶۵
صمصام‌الدوله، ۵۲۰
صمصامی نیره، ۳۷۹، ۳۸۰
صناعی محمود، ۳۲، ۵۹، ۱۶۷، ۲۰۸، ۲۳۳، ۲۷۳، ۲۸۳، ۳۱۴، ۳۴۳، ۴۰۱، ۴۱۲، ۶۱۱
صنیع‌الدوله محمدحسن‌خان، ۱۱۴، ۶۶۷
صورتگر لطفعلی، ۲۴۲، ۳۸۲، ۴۵۰، ۶۱۰، ۶۱۳، ۶۱۴
صهبا ابراهیم، ۵۵۵
صیادکوه، ۶۶۱
ضحاک، ۵۵۹
ضرابی، ۱۲، ۱۳۹، ۱۴۰

ضوء‌المکان، ۳۶
ضیاء‌الدین یوسف، ۱۱۸
طالقانی علی‌اصغر، ۱۴، ۲۵۹
طاووسی محمود، ۲۰۶
طایبی حاتم، ۲۱۲، ۲۶۴
طایبی داوود، ۱۴۵، ۲۵۶
طباطبایی، ۳۱۳
طباطبایی اردستانی سیدحسینی، ۹۳
طباطبایی سیدمحمود، ۲۷
طباطبایی سیدمصطفی، ۱۵۲
طبری، ۸۲، ۸۳، ۱۸۹
طیسی شهاب‌الدین، ۱۱۴، ۶۶۷
طیب‌کازرونی
ضیاء‌الدین مسعودبن‌مصلح، ۵۲۰
طرزی غلام‌محمد، ۳۷، ۳۸، ۴۰، ۷۷
طرسوسی بولس، ۴۴
طرفه اکبر، ۹۱، ۹۴، ۱۹۲، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹
طرفه‌بن‌العبد، ۲۸۵
طغان، ۲۶، ۵۲۰، ۵۲۱
طغرایی اصفهانی، ۴۰۳
طغرل، ۵۲۰، ۵۷۶
ظفری ولی‌الله، ۳۹۴، ۵۶۶
ظهروی‌ترشیزی، ۴۹
عابدی سیدامیرحسین، ۳۲۰، ۵۱۸
عابدی سیدوزیرالحسن، ۲۶۸، ۲۶۹
عابدی کامیار، ۱۷۸، ۳۴۹، ۵۶۷، ۶۳۱، ۶۳۳، ۶۳۵، ۶۴۰، ۶۴۶
عالم محمود، ۲۶۵
عیادیان محمود، ۳۶، ۳۱۷، ۴۹۲، ۵۱۸، ۵۹۸، ۶۱۰
عباس احسان، ۵۱، ۷۵، ۵۳۱، ۵۷۲
عباس‌بن‌احنف، ۳۷۱
عبدالحسین، ۱۲۰، ۶۴۷
عبدالرحمان، ۱۱۸
عبدالرزاق بیگ آذربایجانی، ۹۳
عبدالصمدبن‌محمدبن‌محمود، ۳۲۴، ۳۹۲، ۶۴۲
عبدالصمدبن‌محمدبن‌محمودبن‌عبدالسلام بیضاوی، ۶۴۲
عبدالطیف مصطفی، ۲۴۵
عبدالقادر گیلانی، ۵۹، ۱۲۹، ۲۰۷، ۲۳۳، ۲۴۶، ۳۰۳، ۳۵۵، ۴۰۰، ۵۲۱، ۵۷۳، ۶۴۸
عبدالله‌بن‌خفیف‌سکنی، ۴۷۸
عبدالله‌بن‌معتز، ۵۲۸
عبداللهی رضا، ۹۳
عبدالوهاب، ۹۳، ۱۱۹، ۱۲۷
عبد شمس‌محمد، ۶۷۴
عبید زاکان خواجه نظام‌الدین عبیدالله قزوینی، ۱۱۸
عبیدزاکانی، ۲۵۳، ۴۴۲، ۶۶۳
عثمان‌بن‌عفان، ۸۵
عراقی، ۶۳، ۱۸۰، ۲۳۰، ۲۳۴، ۳۱۳، ۳۱۹، ۳۹۰، ۴۰۲، ۴۹۳، ۴۹۶، ۵۱۳، ۵۹۳، ۵۹۵
عراقی ادیب، ۵۰۰
عرفی، ۲۵۹
عربان محمدسعید، ۳۷۳
عزالدین احمدبن‌یوسف، ۴۰۰
عزیمیک عبدالوهاب، ۵۷۲
عزت‌پور کردستانی فاتح، ۶۳۹
عضدالدوله، ۲۸۶، ۶۵۲
عطار، ۷۸، ۹۵، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۶، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۶۰، ۱۸۰، ۱۸۹، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۲۸

۳۳۷، ۳۴۵، ۳۴۸، ۳۱۲، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۲۳، ۳۵۰، ۳۵۶، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۸، ۴۱۷، ۴۲۰، ۴۲۳، ۴۲۵، ۴۲۹، ۴۳۸، ۴۶۰، ۴۷۴، ۴۸۰، ۴۹۰، ۴۹۳، ۴۹۵، ۵۳۶، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۷۵، ۵۶۰، ۵۸۰، ۶۴۷، ۶۷۵
عطار فریدالدین، ۱۲۴
عکبری، ۳۸۵، ۶۵۳
علاء‌الدین، ۳۰۵، ۵۰۴
علمی محمدحسن، ۳۳۳
علمی محمود، ۶۰۱، ۶۳۳
علوی سیدمحمدرضا، ۴۱، ۲۴۶، ۲۴۷، ۳۵۸
علوی‌مقدم محمد، ۱۵۸، ۱۵۹، ۳۱۲، ۴۷۳، ۵۱۸، ۵۵۷
علی‌آبادی صاحب، ۱۱۹
علی‌بن‌ابی‌طالب، ۴۸، ۶۵۳
علی‌بن‌احمد، ۴۷۸، ۵۰۴
علی‌بن‌الیاس‌الاعاجی ابوالحسن، ۶۵۲
علی‌بن‌بیستون، ۳۳۹
علی‌بن‌عبدالعزیز، ۲۸۵
علیزاده یعقوب‌افندی‌سیدی، ۶۹
علی‌صفی فخرالدین، ۲۵۶
علی‌(ع)، ۴۱، ۴۸، ۱۴۳، ۱۴۴، ۲۸۴، ۳۹۵، ۳۱۳، ۳۱۷، ۴۲۳، ۴۲۵، ۴۴۱، ۴۴۱، ۶۳۱، ۶۵۳، ۶۶۵، ۶۷۲، ۶۷۵
علی‌محمدی مهدی، ۴۰۳
علی‌یف رستم، ۲۴، ۳۵، ۶۶، ۹۱، ۹۲، ۱۰۷، ۱۵۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۲۱۳، ۲۶۱، ۲۶۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۷، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۹۱، ۴۱۶، ۴۱۸، ۴۲۵، ۴۳۳، ۴۵۶، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۷۱، ۴۷۲، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۵، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۶۰، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱
عمادی شهریار، ۴۳۹
عمرین‌ابی‌ربیع، ۳۷۲
عمرین‌الحسن نیشابوری‌سمرقندی، ۱۸۹
عمرین‌الخطاب، ۴۶۵
عمرخیام، ۸۴، ۲۴۸
عمرورین کلثوم، ۳۸۵
عمیق بخارایی، ۱۳۳، ۲۹۱
عنصری جابر، ۳۳۳
عنتره، ۳۸۵
عنصر‌المعالی کیکاووس، ۱۴۸، ۳۹۰، ۴۸۹، ۴۹۱، ۵۶۴
عنصری، ۷۹، ۱۲۵، ۱۳۳، ۲۴۵، ۳۵۴، ۳۶۸، ۵۵۵، ۶۵۲، ۶۵۳
عوفی، ۱۰۱، ۱۸۹، ۳۴۳، ۳۵۶، ۴۸۵
عهدیه روح‌انگیز، ۵۷۷
عیسی، ۱۲۰، ۳۹۷
عیسی‌بن‌جنید، ۱۱۴، ۶۶۷
عینی صدرالدین، ۱۱۴، ۳۸۱، ۶۶۷
عیوضی رشید، ۱۰۳، ۱۷۷، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۲۴، ۴۶۹، ۵۵۷، ۵۶۰، ۶۵۹
غازان، ۱۱۵، ۱۱۶
غایرخان، ۵۲۱
غزالی، ۱۰۱، ۱۱۸، ۱۱۷، ۲۴۸، ۳۹۱، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۱۳، ۴۳۳، ۴۳۰، ۴۷۶، ۴۸۰، ۴۸۵، ۴۸۹، ۵۲۱، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۶، ۵۵۵، ۵۶۴
غفرانی‌چهرمی محمد، ۵۸، ۱۳۰، ۲۵۲، ۳۷۳، ۳۱۴، ۳۵۵، ۵۱۸، ۶۵۴، ۶۷۵
غلامرضایی محمد، ۳۴۱
غلامی‌نهاد جمشید، ۵۶۷، ۶۲۴، ۶۳۴، ۶۴۷

قآني، ٩٠، ١١٩، ١٤٩، ٢٥٤، ٢٩٥، ٤٤٢، ٥٠٥، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥٧٦
قابوس بن وشمكير، ٥٦٤
قاضي ارجاني، ٥٢٨
قاضي حميد الدين، ٢٥٤، ٢٤٧، ٢٨٢، ٤٢٠، ٥٦٤، ٦٣٣، ٦٥٢
قاضي ركن الدين، ٣٩٩
قدامة بن جعفر، ٤٠٣
قدسي غلامرضا، ٥١٨
قره ختايان، ٢١٢
قره فضلي، ٦٩
قريب گرگاني عبدالعظيم، ١٤، ٢٣، ٢٤، ٣١، ٣٨، ٤٢، ٤٦، ٤٧، ٥٠، ٥٤، ٦٤، ٨٤، ١٣٣، ١٣٧، ١٣٨، ٢٠٧، ٢١٥، ٢٢٠، ٢٤٨، ٢٥٠، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٥٥، ٢٦١، ٢٦٠، ٢٠٤، ٣٠٤، ٣١٨، ٣٢٦، ٣٥٠، ٣٥٧، ٣٧٤، ٣٨٢، ٣٨٢، ٣٩٣، ٤٢٤، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٥، ٤٥٦، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٣، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٨٤، ٥١٢، ٥٢٨، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٦٥، ٥٧١، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧، ٦٢٠، ٦٢٣، ٦٢٣، ٦٢٩، ٦٢٩، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤٤
قرنارسلان، ٢٥٦، ٤٦٤
قزويني، ٢٣، ٣١، ٣٢، ٤٠، ٤٣، ٦٠، ٨٢، ١٠٤، ١٠٥، ١١٨، ١١٧، ١٣٧، ١٤٠، ١٥٢، ١٥٨، ١٧٠، ١٨٦، ٢٠٢، ٢٠٨، ٢٤٨، ٢٥١، ٢٩٨، ٣٢٨، ٣٥٧، ٣٧٢، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٣، ٣٩٨، ٤٠١، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٢٤، ٤٥٨، ٥٠٢، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣٢، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٦٧، ٥٩١، ٦٠٨، ٦١٢، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٨، ٦٢٣، ٦٧١
قشير خواجه ابوالقاسم، ٦٧٣
قطب الدين شيرازي، ٤١٢، ٥٠٨
قطب عبدالله، ٣٦٢
قمي شيخ عباس، ١١٤، ٦٥٣، ٦٦٧
قمي ميراحمد، ٢١٢
قندهاري طالب، ٢٨
قوكاسيان هراند، ٢٥٣
قويم عبدالقيوم، ٣٧، ٢٠٠، ٣٣٤، ٦٥٩
قيرواني ابن رشيق، ٣٠٢، ٤٤١
قيس بن عامر، ٥٧٠
قيصري ابراهيم، ٣٥٦، ٤٧٣
كاتمر، ٤٥٢
كاردنبارتس، ٣٦١
كارل الكسيس، ١٥٣، ١٩٤، ١٩٦، ٢٤٦، ٣٧٩
كارنگي ديل، ٢٦٩
كارنو، ٣٧٧، ٤٥٢، ٤٥٣
كارنو سعدي، ٨، ٩، ٣٧٧، ٤٥٢، ٤٥٣
كارنو لازار، ٨، ٩
كارنو هيپوليت، ٩
كاسمي نصرت الله، ١٩٩، ٢٠٠، ٣٧٤، ٤٦٣، ٤٦٥، ٦٠٧، ٦٦١، ٦٦٨
كاشاني آقارضا، ١٣٠
كاشاني سيده، ٥١٩
كاشف منوچهر، ٢٠٠، ٣٠٠، ٦٢٣
كاظم صافيناز، ١٧٩
كاظمي، ٢٥
كاظمي علي اكبر، ٥٦١، ٥٦٣
كافي، ٥٦١، ٥٦٢
كاكر دين محمد، ٣٧
كاگايا كان هيروشي، ٢٠٢
كامكارپارسي محمدتقي، ٦٠٨، ٦١٠
كامو، ١٧٩
كاميار محمود، ٥٣، ٦٦، ٩٣، ١١٥، ١١٦، ١١٧، ١٧٨، ١٩٦، ٢٤٠، ٢٤٦، ٢٥٧، ٣٦١

٨٦، ٨٩، ٩١، ٩٢، ٩٦، ٩٩، ١٠١، ١٠٢، ١٠٣، ١٠٤، ١٠٥، ١٠٦، ١٠٩، ١٢٣، ١٢٥، ١٣٣، ١٣٧، ١٣٨، ١٣٩، ١٤٤، ١٤٦، ١٥٠، ١٥٢، ١٥٤، ١٥٩، ١٦٠، ١٦٥، ١٧٧، ١٨٢، ١٨٣، ١٨٩، ١٩٨، ٢٠٢، ٢٠٧، ٢١٠، ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٦، ٢٣٠، ٢٣٢، ٢٣٦، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٦٢، ٢٦٤، ٢٦٥، ٢٦٨، ٢٧٢، ٢٨٠، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٨، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٤، ٢٩٦، ٢٩٧، ٣١٥، ٣١٩، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٢٦، ٣٣١، ٣٣٧، ٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٥، ٣٤٦، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠، ٣٥١، ٣٥٧، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٤، ٣٦٥، ٣٦٦، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧١، ٣٧٤، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٤٠٨، ٤١٢، ٤١٦، ٤١٧، ٤١٨، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٣٣، ٤٣٣، ٤٣٩، ٤٤٣، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٢، ٤٨٤، ٤٨٨، ٤٩٥، ٤٩٦، ٥٠١، ٥٠٢، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٣، ٥٢٣، ٥٣٠، ٥٣٣، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٦٠، ٥٦٥، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧٢، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٨٩، ٥٩٤، ٥٩٦، ٦٠٠، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٩، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٣١، ٦٣٣، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤١، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٤٩، ٦٥٣، ٦٥٥، ٦٥٧، ٦٦٢، ٦٦٤، ٦٦٥، ٦٦٨، ٦٧١، ٦٧٧
فروغي ميرزا محمد حسين خان، ٦٤٨
فرويد زيگموند، ٢٤٦، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٧٧، ٢٧٨
فرهاد، ١٠٧، ١٣٢، ٤٤٢، ٥١٧، ٦٦٣
فرهاد ميرزا، ١٧٤
فروهي حسين، ١٨٠، ٢٨٦
فريدريش رزن، ٦٥
فريدون، ٥٥٩
فريه زرز، ١١٤، ٦٦٨
فريور حسين، ١١٤، ٦٦٧
فسايبي ميرزا حسن، ١١٤، ٢٥٧، ٦٦٧
فصحتي امين، ٤١، ٣٤٢
فصحتي عبدالعلي، ٥١٨
فصيح الملك محمدتقي، ٢٥، ٥٩٩، ٦٠٠
فصيجي، ٤٢٣، ٤٣٦، ٦٢٠
فضل الدين محمدي، ٣٨١
فقيراصطه باناتي شيرازي، ١٢٠
فكري ارشاد جهانگير، ١٠٧، ٦٣٥، ٦٥٨
فلسفي امير، ٢٠٨، ٢٥٨، ٥٥١، ٦٢٤، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٤١، ٦٤٨، ٦٤٩
فلوريان، ٤٥١
فلوطين، ٦٧٤
فلو لانگ، ٢١١
فوزي، ٦٩، ١١٩، ٢٤٩، ٤٩٧
فهيم سليمان، ١١٤، ٦٦٧
فياض، ٧٨
فيض رضا، ٣٩
فيض كاشاني، ٣١٣
فين تيسن، ٣١٥
قائم پامالله عباسي، ٦٥٢
قائم مقام فراهاني ميرزا ابوالقاسم، ٩٣، ٣٤٢، ٣٤٣، ٤٤٢

غني، ١٠٤، ١٠٥، ١١٤، ١٧٠، ٣٣٩، ٣٧٦، ٣٨٨، ٣٨٩، ٦٦٧
غيث الدين بن جلال الدين، ٨٥
فارابي، ٤١٤، ٥٦٤
فاريابي ظهير، ٣٧، ٣٨، ١٢٥، ١٤٩، ١٧٩، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٤٥٤، ٤٧٢، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٨
فاضل زاده عباس، ٥٧٥، ٥٧٧
فاضل علي، ١٥٧، ١٩٤، ٣٣١، ٤٢٣، ٤٨٤، ٦٤٦
فاضل نيا محمد، ٤٤٩
فاضلي عالم، ٣٦١
فاني، ٢٨٤
فتاحي قاضي قادر، ٣٩٧
فتحعلي شاه قاجار، ١١٩، ١٢٠، ١٤١
فتح نصر الله، ٣٢٧
فخر الدين اسعد گرگاني، ١٠٦، ٦٥٢
فخر الدين عراقي، ٥٩٣، ٥٩٥
فخر داعي سيد محمدتقي، ٣٠٥، ٥٠٩، ٦٧١
فراتي محمد، ١٧٩، ١٨٠، ٢٧٢، ٦٤٥
فرامرزي عبدالرحمن، ٨٧، ٨٨، ٢٤١، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٢، ٦١٧
فرانكلين، ٣٦١، ٥٦٦، ٦٢٣، ٦٢٩، ٦٣٣
فراهاني علي اكبر، ١٢٠
فراهي، ١١٨
فرخزاد فرزانه، ٢٦٦
فرخ منش غلامرضا، ٤٤
فرخي، ٤٢، ٧٦، ١٢٥، ١٣٣، ١٣٧، ٢٣٧، ٢٨٨، ٢٩٢، ٣١٤، ٣٣١، ٥١٧، ٥٩٢، ٦١١، ٦٦٣
فردوسي، ٣٨، ٣٩، ٤٩، ٥١، ٥٢، ٧٨، ٧٩، ٨١، ٨٦، ٨٧، ٨٨، ٩٥، ١٠٠، ١٠٦، ١٢٢، ١٢٩، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٣، ١٣٩، ١٤٠، ١٤٣، ١٧١، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٩، ٢٠١، ٢٠٦، ٢١٧، ٢٢٣، ٢٢٤، ٢٢٦، ٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥٨، ٢٧٠، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٨٤، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩٧، ٣١٢، ٣١٧، ٣٢١، ٣٥٧، ٣٧١، ٣٧٨، ٣٨٠، ٣٩٧، ٤٠٢، ٤٤١، ٤٤٦، ٤٢٥، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٥٢، ٤٥٥، ٤٦٣، ٤٧٥، ٤٨٠، ٤٨٥، ٥٠٣، ٥٠٥، ٥٠٩، ٥١٧، ٥١٩، ٥٢٩، ٥٤٤، ٥٥٥، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٧، ٦٢١، ٦٢٣، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٥٨، ٦٦١، ٦٦٦، ٦٧٢
فرزاد مسعود، ١٠٦، ١٤١، ٣١٨
فرزان، ٤٥، ٤٧، ٧٩، ١٢٣، ٢٣٢، ٢٥٥، ٣٧٣، ٤٤٣، ٤٥٧، ٤٧٣، ٥١٥، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥
فرزدق، ٣٨٤، ٦٥٣
فرصت الدوله، ١١٤، ١٨٣، ٢٧٣، ٣٥٧، ٦٦٠، ٦٦١
فرغاني سيف الدين، ٤١، ٢٣١، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٤، ٢٩١، ٣٧٥، ٤٠١، ٦٠٧، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٧
فرنان هانري، ٤٥٣
فرورزانفر، ٢٣، ٤٩، ٥٠، ٥٦، ٩١، ١٢٥، ١٤٠، ٢٢٠، ٢٣٠، ٢٣٣، ٢٧٣، ٣٧٣، ٣٨٢، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٦، ٣٩٦، ٤٦٨، ٤٩٦، ٥٠٢، ٥٤٣، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٩، ٦٠٧، ٦١٥، ٦٥٥، ٦٦٦
فروغي ابوالحسن، ١٢٦، ٣٥٧، ٥٤٣، ٦٥٥
فروغي ذكاء الملك، ٥٣، ٢٠١، ٥٦٧، ٦٤٩
فروغي محمد علي، ٢٤، ٢٤، ٢٩، ٣٢، ٣٧، ٤٠، ٤٣، ٤٤، ٤٦، ٥٠، ٥٢، ٥٤، ٥٧، ٥٩، ٦٠، ٦٤، ٦٧، ٧٢، ٧٥، ٧٨، ٨٢، ٨٣، ٨٥

ماهیارنوابی یحیی، ۱۹۶، ۲۰۶، ۳۶۵، ۶۴۱، ۶۴۶، ۶۵۸، ۶۶۰
مؤتمن زین العابدین، ۴۹۵، ۴۹۶، ۶۱۳
مؤذن ناصر، ۳۸
مؤید حشمت، ۳۳۲
مؤید شیرازی جعفر، ۳۶، ۳۸، ۴۵، ۵۱، ۵۵، ۶۴، ۷۵، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۶۷، ۲۰۱، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۷۳، ۲۹۷، ۳۶۰، ۳۶۳، ۳۶۴، ۴۷۴، ۴۳۹، ۴۰۱، ۳۸۱، ۳۷۱، ۳۶۵، ۳۶۶، ۴۸۹، ۵۰۹، ۵۱۵، ۵۲۷، ۵۴۳، ۵۵۷، ۵۶۶، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۸۳، ۶۰۰، ۶۲۳، ۶۵۴، ۶۵۸، ۶۵۹
متربینگ، ۴۵۲
متربی، ۱۸، ۲۴، ۳۱، ۴۰، ۴۸، ۵۶، ۱۱۰، ۲۵۲، ۲۷۱، ۲۷۲، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۲۰، ۴۵۰، ۴۶۵، ۴۷۲، ۴۹۲، ۵۰۰، ۵۰۲، ۵۰۹، ۵۱۸، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۴۳، ۵۵۵، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۷، ۶۲۰، ۶۲۳، ۶۲۹، ۶۴۰، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۶۱، ۶۷۲
متینی جلال، ۵۸، ۵۹، ۸۵، ۱۵۷، ۱۸۸، ۲۰۸، ۲۲۵، ۲۵۲، ۲۵۵، ۲۷۳، ۲۸۲، ۲۸۵، ۴۷۳، ۵۹۷، ۶۲۳، ۶۵۹
مجهزاده سیدعلیرضا، ۵۰، ۶۲۳، ۶۵۹
مجد خوافی، ۹۳، ۱۱۸، ۱۱۹، ۵۰۵، ۶۲۱
مجدزاده جواد، ۱۱۷
مجمر، ۹۳، ۱۴۱، ۱۴۲، ۴۴۲
مجنون، ۵۹، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۹، ۳۷۱، ۳۷۲، ۵۲۸، ۵۷۳، ۶۶۳
مجیدی عنایت‌الله، ۵۶، ۳۹۱
محب‌علی، ۳۸
محبی‌نژاد غلام‌علی، ۴۶۶
محبوب محمدجعفر، ۶۴، ۲۴۱، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۴۲، ۳۴۳، ۴۴۹، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۵۹
محفوظ حسینعلی، ۱۸، ۳۴، ۳۱، ۴۸، ۵۶، ۲۵۲، ۲۷۲، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۸۵، ۴۰۴، ۴۱۲، ۴۳۹، ۴۵۰، ۴۶۵، ۴۷۲، ۴۹۲، ۵۰۰، ۵۰۲، ۵۰۹، ۵۲۷، ۵۲۹، ۵۴۳، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۷، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۵۲
محقق مهدی، ۱۰، ۳۲، ۱۱۰، ۱۳۷، ۱۸۴، ۲۸۱، ۲۸۲، ۳۲۸، ۳۳۹، ۳۵۹، ۴۰۳، ۴۳۹، ۴۵۲، ۵۱۸، ۶۱۰، ۶۱۳، ۶۵۴، ۶۶۰
محلّاتی صدرالدین، ۱۰، ۳۲، ۳۵، ۱۲۱، ۱۴۴، ۱۴۵، ۳۵۷، ۳۶۵، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۴۸۹، ۴۸۵، ۶۰۰، ۶۶۰، ۶۶۴، ۶۷۱، ۶۷۲
محمدبن بدر جاجرمی، ۱۱۴، ۱۸۳، ۲۵۵، ۴۲۳، ۶۶۷
محمدبن جوزی حنیلی، ۱۶۶، ۴۲۱، ۴۲۳
محمدجوادبن ملک الخطاطین الشریفی، ۳۳۳
محمدحسن، ۳۷
محمدحسین، ۳۷
محمدزاده صدیق حسین، ۱۲۷
محمدسعید، ۶۹
محمدسلطان‌بن سلطان غیاث‌الدین بلبن، ۴۰۷
محمدشاه‌فاجار، ۱۱۹
محمد شمس‌الدین، ۸۱، ۱۰۳
محمدعلی‌شاه، ۱۲۰
محمدی‌اشتهاردی محمد، ۲۴۹، ۴۹۷، ۶۳۴
محمدی‌نژاد سیدمرتضی، ۵۱۹
محمودبن‌علی کاشی، ۱۷۶

گنسیوس ژرژ، ۲۹۹
گویاموی محمدقدرت‌الله‌خان، ۱۱۴، ۶۶۷
گوته، ۸۷، ۱۰۷، ۱۴۲، ۱۶۲، ۲۰۰، ۲۴۳، ۲۵۰، ۲۶۷، ۳۲۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۵۴، ۶۳۵، ۶۵۸
گوته توفیل، ۳۵۵، ۳۸۰، ۴۵۳
گوهرین، ۷۸، ۲۰۲، ۴۵۶، ۶۲۳، ۶۳۵
گی‌روژه‌لسکو آرتور، ۴۵۳
گیلکریست، ۲۵۲
گی یودو، ۱۹۱
لاری‌مفتی مصلح‌الدین، ۵۵۸
لافونتن، ۸
لاله‌دشتی فرهاد، ۶۴۸
لامارتین، ۸۷، ۴۵۲، ۴۸۲
لامارک، ۱۹۴
لامیر سن، ۲۴۳، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۵۱
لامعی، ۶۹، ۹۳، ۵۶۱، ۵۶۲
لاهوتهی حسین، ۵۱۹
لاهور ژان، ۴۵۳، ۴۵۴
لاهوری مفتی‌غلام‌سرور، ۱۱۴، ۶۶۷
لبنانی فرات، ۵۶۵
لبید، ۲۸۵
لچمی‌نرایی منشی، ۱۲۰
لردگرینوی، ۱۹۸، ۳۹۱، ۳۹۳، ۴۶۶، ۴۷۰، ۴۷۳، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۴
لسان حسین، ۱۰۰، ۲۴۸، ۲۹۷، ۴۲۵، ۵۱۸، ۵۵۷
لسینگ، ۲۴۳
لقمان‌دهم محمدحسین، ۳۹۱، ۴۶۶، ۵۵۰
لنجانی محمدحسن‌بن محمدرحیم، ۱۱۴، ۶۶۷
لنگرودی م، ۴۲۶
لوئی لانگلس، ۴۵۲
لوبای آبه‌بلانشه، ۴۵۱
لودی امیرشیرعلی‌خان، ۱۱۴، ۶۶۷
لوسیا استوارت‌کاستلو، ۲۰۰، ۲۴۶، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷
لوط، ۱۶۴، ۴۱۱، ۵۴۲
لوکاس کینگ، ۲۳، ۴۵۵، ۴۸۴
لوک جون، ۴۱۴
لوکرس، ۴۸۲
لووی، ۷۳
لوی روبن، ۱۱۴، ۲۵۳، ۳۷۶، ۶۶۸
لوی‌بای، ۳۱۷
لیلی، ۵۹، ۱۰۶، ۱۰۷، ۲۲۸، ۶۶۳
مابلسور اندره، ۴۵۳
مادام‌دیولافوا، ۶۲۰
مادام‌رولان، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۵۳
مارک‌برنار زان، ۴۵۳
مارول آندرو، ۳۸۹، ۳۹۰، ۶۰۳
مازندرانی محمدزکی، ۱۱۹
مازندرانی وحید، ۱۹۰
ماسه هانری، ۸، ۱۱، ۳۱، ۳۶، ۳۱، ۳۲، ۵۳، ۷۷، ۸۸، ۸۹، ۱۱۴، ۱۶۰، ۱۶۲، ۲۰۱، ۲۱۳، ۲۳۲، ۲۴۳، ۲۵۲، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۹۴، ۳۵۴، ۳۵۹، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۸۰، ۴۵۳، ۴۵۵، ۴۷۳، ۴۷۶، ۴۸۴، ۴۹۹، ۵۱۱، ۵۲۲، ۵۳۲، ۵۵۱، ۵۶۴، ۶۰۱، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۳۴، ۶۴۳، ۶۶۸
ماکیاولی، ۲۵۰، ۳۴۸، ۵۰۱
مالک‌اشتر نخعی، ۳۱۳
مانوکیان سترک، ۲۶، ۷۷، ۲۹۲، ۳۳۰، ۵۵۳، ۵۵۴، ۶۰۳
مانیاس محمودبن‌قاسی، ۶۹

۲۶۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۳۲۷، ۳۳۵، ۳۳۹، ۳۶۷، ۴۰۱، ۴۳۲، ۴۵۵، ۴۸۴، ۵۰۹، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۷۷، ۵۹۷، ۶۲۳
کانت، ۱۴۰، ۲۶۹، ۴۱۴
کاووس، ۵۲۳
کاوایانی، ۴۵۰
کرامرس، ۲۵۳
کرخی معروف، ۱۴۵، ۲۵۵
کرزوس، ۱۹۰
کرمانی شکوه، ۸۲
کرنی پی‌یر، ۴۵۱، ۴۸۲
کرنی لوبدین، ۴۰۹
کروشی‌ویلیام، ۴۱۰
کره‌بیون، ۴۵۱
کریمر ساموئل، ۵۷
کریمسکی، ۱۱۴، ۶۶۸
کزازی میرجلال‌الدین، ۴۵۵، ۵۸۱
کسای‌نورالله، ۲۷۲، ۵۴۱
کسروی احمد، ۷۳، ۷۴، ۳۸۶، ۳۸۷، ۵۰۰، ۵۷۵، ۵۷۷
کشاورز فاطمه، ۱۸۸، ۲۰۱، ۲۰۸، ۲۳۵، ۳۰۳، ۳۸۳، ۴۲۳
کشاورزی کیخسرو، ۲۳۳، ۵۷۸
کلارک، ۴۷۱
کلیسلی‌رفعت، ۶۹
کلیفا مستر مونت، ۵۷۴
کلیما اناکار، ۳۳۳
کلینتون رایست، ۷۵، ۳۶۰، ۴۱۵، ۵۱۸، ۵۱۹، ۶۳۲
کلینگسور، ۴۵۳
کمال‌الدین اسماعیل اصفهانی، ۱۶۹
کمپفر، ۴۸۱
کمپفر انگلبرت، ۲۰۰، ۶۰۹، ۶۱۳
کنت دو گوینیو، ۴۱۰، ۴۱۱
کنفوسیوس، ۲۱۱، ۳۶۹
کنکو، ۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸
کوپال، ۱۸۰
کویه دوسن، ۴۵۱
کویه لوکنت‌دلیل، ۴۸۲
کوثر، ۵۱۸، ۶۶۳
کوچکی علی، ۵۸۶
کور فوشه، ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۱۴، ۳۰۳، ۵۱۸، ۶۰۷
کوهی‌کرمانی حسین، ۳۴۳
کویاجی، ۲۷۷
کیانپور غلامرضا، ۱۹۲، ۴۳۶
کینگزلی دیویس، ۴۲۷
کینو، ۴۵۱
کیوان سیدمجتبی، ۹۷، ۴۰۸
گامو، ۲۰۹
گاندی مهاتما، ۱۹۰
گراف، ۲۰، ۶۵، ۲۴۳، ۳۶۱، ۳۹۹، ۳۷۷، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۵، ۴۸۲، ۵۴۵، ۵۵۰
گرامی جاندری غلام، ۶۳
گرگانی ابوسلیک، ۲۸۰
گرولو شارل، ۴۵۳
گلاوین، ۲۴۶، ۳۶۱
گلبن محمد، ۲۵۸
گلیپگان‌اسدالله، ۱۱۴، ۶۶۷
گلیپکه، ۶۵
گلچین معانی احمد، ۹۳، ۱۱۹، ۱۲۱
گلدوین فرانسیس، ۲۰۰، ۲۵۲، ۳۶۳
گلشن‌کردستانی محمود، ۵۱۹، ۶۶۰
گلشن محمدعلی، ۱۱۹
گلشنی عبدالکریم، ۳۸، ۳۵۳، ۶۵۹

منظوري علي، ٤٦٠، ٦٢٥
منفرد افسانه، ٢٠٨، ٢٠١، ١٨٨، ٢٣٥، ٢٠٣، ٢٨٣، ٤٢٢
منوچهری، ٧٦، ١٠٦، ١٢٣، ٣١٤، ٥١٢، ٥٨٥، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٦٥
منیرالزمان، ٢٦، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢
موحد ضياء، ٢٧، ٣١، ٦٩، ٧٨، ١٠١، ١٠٤، ١١٥، ١٢٣، ١٣١، ١٣٣، ١٦٤، ١٦٥، ١٦٧، ١٦٨، ١٧٠، ١٩٥، ٢٠١، ٢٠٨، ٢٠٩، ٢٣٢، ٢٤٤، ٢٥٢، ٢٥٥، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٨٨، ٢٩٨، ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٥٦، ٣٨٥، ٤٠٢، ٤٠٧، ٤٢٢، ٤٧٣، ٤٨٥، ٤٩٧، ٥١٠، ٥١٩، ٥٢٩، ٥٤٤، ٥٦٩، ٥٧٨، ٥٨٠، ٥٩٨، ٦٠٢، ٦٢٢، ٦٢٤، ٦٤٧، ٦٥٥، ٦٦١، ٦٧١
موحد محمدعلي، ٢٥٠، ٢٥١، ٦٢٥
مور جرح، ٢١١
مورخ ابراهيم خان، ٥٧٤
موريس بارس، ٢٨٠، ٤٥٣، ٤٥٤
موريه جيمز، ٩٣، ٤٠٩
موسوي اصفهاني عبدالباقي، ١١٩
موسوي ديزكوهي سيدعبدالله، ٢٠٨، ٢٥٨، ٢٥١، ٦٢٤، ٦٢٧، ٦٤١
موسوي گرمارودي علي، ٥١٩
موسه، ٨٧، ٢٤٣، ٢٥٠، ٣٧٩، ٤٥٢
موقر مجيد، ١٢٢
مولوي، ٢٧، ٤٩، ٥٠، ٦٣، ٦٨، ٧٨، ٨١، ٨٤، ٨٦، ٨٨، ١٠١، ١٠٤، ١١٨، ١٢٥، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٩، ١٤٠، ١٧٩، ٢٢٢، ٢٢٤، ٢٤٥، ٢٤٧، ٢٥٥، ٢٦٤، ٢٧٠، ٢٨٤، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٧، ٢٩٧، ٣١٥، ٣١٦، ٣١٧، ٣٢٨، ٣٧١، ٣٧٨، ٣٧٨، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٢٣، ٤٣٠، ٤٣٣، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤١، ٤٤٦، ٤٦٣، ٤٦٩، ٤٧٢، ٤٧٤، ٤٨٠، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٩، ٥٠٥، ٥٢٨، ٥٤٠، ٥٦١، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٩، ٥٩١، ٦٠٨، ٦٢٣، ٦٤٧، ٦٦٦، ٦٧٣، ٦٧٥
مولوي عبدالغفور خان، ١١٤، ٦٦٧
مولير، ٤٨٢
مونترلان، ٤٥٣، ٤٥٤
مونتيكويو، ٣٢٧، ٤٥١، ٤٨٢
مونتين، ٣٦١
مونتي ويسان، ٤٥٣
مونرويه مريلين، ٢٧٨
مهدي اردبيلي محمدحسن، ٢٦، ٣١، ٨٩، ٢٠١، ٢١٢، ٢٣٢، ٢٥٢، ٢٩٤، ٣٥٤، ٤٧٣، ٥٢٢، ٦٠١، ٦٢٤
مهدي اردبيلي محمدحسين، ٤٧٦
مهدي دامغاني احمد، ٣٦٠، ٣٧٢، ٤٢٩، ٤٣٩، ٥٧٣، ٦٠٣، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٥٥
مهريويا جمشيد، ٣١٨، ٣٦٩، ٣٨٦، ٤٠٩
مهميد محمدعلي، ٣٨
ميداني، ٤٤١
مير بيرعلي، ٤٩
ميرخاني، ٤٧٥، ٤٧٦، ٥٥٥، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٨٥، ٦٠٠، ٦٠٤، ٦٠٥
ميرزا احمد، ١٢٠
ميرزا اسدالله، ١٢٠
ميرزا جعفر، ١١٩
ميرزا صفوي، ٥٨٦
ميرزا عبدالله بيگ، ١٢٠
ميرزا قاسم فرزند زين العابدين، ١٢٠
ميرزا محمدتقي، ١١٩
ميرزا ملكم خان ناظم الدوله، ٢٤
ميرزايف، ٤٩٥
ميرزادفي جمال، ٢١٢
ميرعماد، ٤٧١، ٦٠٥، ٦٣٨

٤٠١، ٤١٨، ٤٢٠، ٤٢٦، ٤٣٦، ٥٥٢، ٥٥٧، ٥٧٢، ٥٨٧، ٦٥٥، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٧٩
مصفي ابوالفضل، ١٨٤
مصالح الدين، ٩، ٤٠، ٦٩، ١١٤، ٢٤٨، ٢٥٠، ٢٥٥، ٢٦١، ٢٦٣، ٢٦٥، ٢٧٠، ٢٧٦، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٨٠، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٣، ٢٩٤، ٢٩٥، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٨، ٢٩٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١١، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٥، ٣١٦، ٣١٧، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢١، ٣٢٢، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٢٥، ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٠، ٣٣١، ٣٣٢، ٣٣٣، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٤، ٣٤٥، ٣٤٦، ٣٤٧، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠، ٣٥١، ٣٥٢، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٤، ٣٦٥، ٣٦٦، ٣٦٧، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٧٩، ٣٨٠، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٥، ٣٩٦، ٣٩٧، ٣٩٨، ٣٩٩، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٥، ٤١٦، ٤١٧، ٤١٨، ٤١٩، ٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٢، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٣٢، ٤٣٣، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٢، ٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٣، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٦٩، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٧٦، ٤٧٧، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٧، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٦، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١١، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٤، ٥١٥، ٥١٦، ٥١٧، ٥١٨، ٥١٩، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٤، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٢، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٤٠، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٣، ٥٦٤، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧٠، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٨٩، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١١، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٧، ٦٢٨، ٦٢٩، ٦٣٠، ٦٣١، ٦٣٢، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤١، ٦٤٢، ٦٤٣، ٦٤٤، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٤٩، ٦٥٠، ٦٥١، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٤، ٦٥٥، ٦٥٦، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٢، ٦٦٣، ٦٦٤، ٦٦٥، ٦٦٦، ٦٦٧، ٦٦٨، ٦٦٩، ٦٧٠، ٦٧١، ٦٧٢، ٦٧٣، ٦٧٤، ٦٧٥، ٦٧٦، ٦٧٧، ٦٧٨، ٦٧٩، ٦٨٠، ٦٨١، ٦٨٢، ٦٨٣، ٦٨٤، ٦٨٥، ٦٨٦، ٦٨٧، ٦٨٨، ٦٨٩، ٦٩٠، ٦٩١، ٦٩٢، ٦٩٣، ٦٩٤، ٦٩٥، ٦٩٦، ٦٩٧، ٦٩٨، ٦٩٩، ٧٠٠، ٧٠١، ٧٠٢، ٧٠٣، ٧٠٤، ٧٠٥، ٧٠٦، ٧٠٧، ٧٠٨، ٧٠٩، ٧١٠، ٧١١، ٧١٢، ٧١٣، ٧١٤، ٧١٥، ٧١٦، ٧١٧، ٧١٨، ٧١٩، ٧٢٠، ٧٢١، ٧٢٢، ٧٢٣، ٧٢٤، ٧٢٥، ٧٢٦، ٧٢٧، ٧٢٨، ٧٢٩، ٧٣٠، ٧٣١، ٧٣٢، ٧٣٣، ٧٣٤، ٧٣٥، ٧٣٦، ٧٣٧، ٧٣٨، ٧٣٩، ٧٤٠، ٧٤١، ٧٤٢، ٧٤٣، ٧٤٤، ٧٤٥، ٧٤٦، ٧٤٧، ٧٤٨، ٧٤٩، ٧٥٠، ٧٥١، ٧٥٢، ٧٥٣، ٧٥٤، ٧٥٥، ٧٥٦، ٧٥٧، ٧٥٨، ٧٥٩، ٧٦٠، ٧٦١، ٧٦٢، ٧٦٣، ٧٦٤، ٧٦٥، ٧٦٦، ٧٦٧، ٧٦٨، ٧٦٩، ٧٧٠، ٧٧١، ٧٧٢، ٧٧٣، ٧٧٤، ٧٧٥، ٧٧٦، ٧٧٧، ٧٧٨، ٧٧٩، ٧٨٠، ٧٨١، ٧٨٢، ٧٨٣، ٧٨٤، ٧٨٥، ٧٨٦، ٧٨٧، ٧٨٨، ٧٨٩، ٧٩٠، ٧٩١، ٧٩٢، ٧٩٣، ٧٩٤، ٧٩٥، ٧٩٦، ٧٩٧، ٧٩٨، ٧٩٩، ٨٠٠، ٨٠١، ٨٠٢، ٨٠٣، ٨٠٤، ٨٠٥، ٨٠٦، ٨٠٧، ٨٠٨، ٨٠٩، ٨١٠، ٨١١، ٨١٢، ٨١٣، ٨١٤، ٨١٥، ٨١٦، ٨١٧، ٨١٨، ٨١٩، ٨٢٠، ٨٢١، ٨٢٢، ٨٢٣، ٨٢٤، ٨٢٥، ٨٢٦، ٨٢٧، ٨٢٨، ٨٢٩، ٨٣٠، ٨٣١، ٨٣٢، ٨٣٣، ٨٣٤، ٨٣٥، ٨٣٦، ٨٣٧، ٨٣٨، ٨٣٩، ٨٤٠، ٨٤١، ٨٤٢، ٨٤٣، ٨٤٤، ٨٤٥، ٨٤٦، ٨٤٧، ٨٤٨، ٨٤٩، ٨٥٠، ٨٥١، ٨٥٢، ٨٥٣، ٨٥٤، ٨٥٥، ٨٥٦، ٨٥٧، ٨٥٨، ٨٥٩، ٨٦٠، ٨٦١، ٨٦٢، ٨٦٣، ٨٦٤، ٨٦٥، ٨٦٦، ٨٦٧، ٨٦٨، ٨٦٩، ٨٧٠، ٨٧١، ٨٧٢، ٨٧٣، ٨٧٤، ٨٧٥، ٨٧٦، ٨٧٧، ٨٧٨، ٨٧٩، ٨٨٠، ٨٨١، ٨٨٢، ٨٨٣، ٨٨٤، ٨٨٥، ٨٨٦، ٨٨٧، ٨٨٨، ٨٨٩، ٨٩٠، ٨٩١، ٨٩٢، ٨٩٣، ٨٩٤، ٨٩٥، ٨٩٦، ٨٩٧، ٨٩٨، ٨٩٩، ٩٠٠، ٩٠١، ٩٠٢، ٩٠٣، ٩٠٤، ٩٠٥، ٩٠٦، ٩٠٧، ٩٠٨، ٩٠٩، ٩١٠، ٩١١، ٩١٢، ٩١٣، ٩١٤، ٩١٥، ٩١٦، ٩١٧، ٩١٨، ٩١٩، ٩٢٠، ٩٢١، ٩٢٢، ٩٢٣، ٩٢٤، ٩٢٥، ٩٢٦، ٩٢٧، ٩٢٨، ٩٢٩، ٩٣٠، ٩٣١، ٩٣٢، ٩٣٣، ٩٣٤، ٩٣٥، ٩٣٦، ٩٣٧، ٩٣٨، ٩٣٩، ٩٤٠، ٩٤١، ٩٤٢، ٩٤٣، ٩٤٤، ٩٤٥، ٩٤٦، ٩٤٧، ٩٤٨، ٩٤٩، ٩٥٠، ٩٥١، ٩٥٢، ٩٥٣، ٩٥٤، ٩٥٥، ٩٥٦، ٩٥٧، ٩٥٨، ٩٥٩، ٩٦٠، ٩٦١، ٩٦٢، ٩٦٣، ٩٦٤، ٩٦٥، ٩٦٦، ٩٦٧، ٩٦٨، ٩٦٩، ٩٧٠، ٩٧١، ٩٧٢، ٩٧٣، ٩٧٤، ٩٧٥، ٩٧٦، ٩٧٧، ٩٧٨، ٩٧٩، ٩٨٠، ٩٨١، ٩٨٢، ٩٨٣، ٩٨٤، ٩٨٥، ٩٨٦، ٩٨٧، ٩٨٨، ٩٨٩، ٩٩٠، ٩٩١، ٩٩٢، ٩٩٣، ٩٩٤، ٩٩٥، ٩٩٦، ٩٩٧، ٩٩٨، ٩٩٩، ١٠٠٠، ١٠٠١، ١٠٠٢، ١٠٠٣، ١٠٠٤، ١٠٠٥، ١٠٠٦، ١٠٠٧، ١٠٠٨، ١٠٠٩، ١٠١٠، ١٠١١، ١٠١٢، ١٠١٣، ١٠١٤، ١٠١٥، ١٠١٦، ١٠١٧، ١٠١٨، ١٠١٩، ١٠٢٠، ١٠٢١، ١٠٢٢، ١٠٢٣، ١٠٢٤، ١٠٢٥، ١٠٢٦، ١٠٢٧، ١٠٢٨، ١٠٢٩، ١٠٣٠، ١٠٣١، ١٠٣٢، ١٠٣٣، ١٠٣٤، ١٠٣٥، ١٠٣٦، ١٠٣٧، ١٠٣٨، ١٠٣٩، ١٠٤٠، ١٠٤١، ١٠٤٢، ١٠٤٣، ١٠٤٤، ١٠٤٥، ١٠٤٦، ١٠٤٧، ١٠٤٨، ١٠٤٩، ١٠٥٠، ١٠٥١، ١٠٥٢، ١٠٥٣، ١٠٥٤، ١٠٥٥، ١٠٥٦، ١٠٥٧، ١٠٥٨، ١٠٥٩، ١٠٦٠، ١٠٦١، ١٠٦٢، ١٠٦٣، ١٠٦٤، ١٠٦٥، ١٠٦٦، ١٠٦٧، ١٠٦٨، ١٠٦٩، ١٠٧٠، ١٠٧١، ١٠٧٢، ١٠٧٣، ١٠٧٤، ١٠٧٥، ١٠٧٦، ١٠٧٧، ١٠٧٨، ١٠٧٩، ١٠٨٠، ١٠٨١، ١٠٨٢، ١٠٨٣، ١٠٨٤، ١٠٨٥، ١٠٨٦، ١٠٨٧، ١٠٨٨، ١٠٨٩، ١٠٩٠، ١٠٩١، ١٠٩٢، ١٠٩٣، ١٠٩٤، ١٠٩٥، ١٠٩٦، ١٠٩٧، ١٠٩٨، ١٠٩٩، ١١٠٠، ١١٠١، ١١٠٢، ١١٠٣، ١١٠٤، ١١٠٥، ١١٠٦، ١١٠٧، ١١٠٨، ١١٠٩، ١١١٠، ١١١١، ١١١٢، ١١١٣، ١١١٤، ١١١٥، ١١١٦، ١١١٧، ١١١٨، ١١١٩، ١١٢٠، ١١٢١، ١١٢٢، ١١٢٣، ١١٢٤، ١١٢٥، ١١٢٦، ١١٢٧، ١١٢٨، ١١٢٩، ١١٣٠، ١١٣١، ١١٣٢، ١١٣٣، ١١٣٤، ١١٣٥، ١١٣٦، ١١٣٧، ١١٣٨، ١١٣٩، ١١٤٠، ١١٤١، ١١٤٢، ١١٤٣، ١١٤٤، ١١٤٥، ١١٤٦، ١١٤٧، ١١٤٨، ١١٤٩، ١١٥٠، ١١٥١، ١١٥٢، ١١٥٣، ١١٥٤، ١١٥٥، ١١٥٦، ١١٥٧، ١١٥٨، ١١٥٩، ١١٦٠، ١١٦١، ١١٦٢، ١١٦٣، ١١٦٤، ١١٦٥، ١١٦٦، ١١٦٧، ١١٦٨، ١١٦٩، ١١٧٠، ١١٧١، ١١٧٢، ١١٧٣، ١١٧٤، ١١٧٥، ١١٧٦، ١١٧٧، ١١٧٨، ١١٧٩، ١١٨٠، ١١٨١، ١١٨٢، ١١٨٣، ١١٨٤، ١١٨٥، ١١٨٦، ١١٨٧، ١١٨٨، ١١٨٩، ١١٩٠، ١١٩١، ١١٩٢، ١١٩٣، ١١٩٤، ١١٩٥، ١١٩٦، ١١٩٧، ١١٩٨، ١١٩٩، ١٢٠٠، ١٢٠١، ١٢٠٢، ١٢٠٣، ١٢٠٤، ١٢٠٥، ١٢٠٦، ١٢٠٧، ١٢٠٨، ١٢٠٩، ١٢١٠، ١٢١١، ١٢١٢، ١٢١٣، ١٢١٤، ١٢١٥، ١٢١٦، ١٢١٧، ١٢١٨، ١٢١٩، ١٢٢٠، ١٢٢١، ١٢٢٢، ١٢٢٣، ١٢٢٤، ١٢٢٥، ١٢٢٦، ١٢٢٧، ١٢٢٨، ١٢٢٩، ١٢٣٠، ١٢٣١، ١٢٣٢، ١٢٣٣، ١٢٣٤، ١٢٣٥، ١٢٣٦، ١٢٣٧، ١٢٣٨، ١٢٣٩، ١٢٤٠، ١٢٤١، ١٢٤٢، ١٢٤٣، ١٢٤٤، ١٢٤٥، ١٢٤٦، ١٢٤٧، ١٢٤٨، ١٢٤٩، ١٢٥٠، ١٢٥١، ١٢٥٢، ١٢٥٣، ١٢٥٤، ١٢٥٥، ١٢٥٦، ١٢٥٧، ١٢٥٨، ١٢٥٩، ١٢٦٠، ١٢٦١، ١٢٦٢، ١٢٦٣، ١٢٦٤، ١٢٦٥، ١٢٦٦، ١٢٦٧، ١٢٦٨، ١٢٦٩، ١٢٧٠، ١٢٧١، ١٢٧٢، ١٢٧٣، ١٢٧٤، ١٢٧٥، ١٢٧٦، ١٢٧٧، ١٢٧٨، ١٢٧٩، ١٢٨٠، ١٢٨١، ١٢٨٢، ١٢٨٣، ١٢٨٤، ١٢٨٥، ١٢٨٦، ١٢٨٧، ١٢٨٨، ١٢٨٩، ١٢٩٠، ١٢٩١، ١٢٩٢، ١٢٩٣، ١٢٩٤، ١٢٩٥، ١٢٩٦، ١٢٩٧، ١٢٩٨، ١٢٩٩، ١٣٠٠، ١٣٠١، ١٣٠٢، ١٣٠٣، ١٣٠٤، ١٣٠٥، ١٣٠٦، ١٣٠٧، ١٣٠٨، ١٣٠٩، ١٣١٠، ١٣١١، ١٣١٢، ١٣١٣، ١٣١٤، ١٣١٥، ١٣١٦، ١٣١٧، ١٣١٨، ١٣١٩، ١٣٢٠، ١٣٢١، ١٣٢٢، ١٣٢٣، ١٣٢٤، ١٣٢٥، ١٣٢٦، ١٣٢٧، ١٣٢٨، ١٣٢٩، ١٣٣٠، ١٣٣١، ١٣٣٢، ١٣٣٣، ١٣٣٤، ١٣٣٥، ١٣٣٦، ١٣٣٧، ١٣٣٨، ١٣٣٩، ١٣٤٠، ١٣٤١، ١٣٤٢، ١٣٤٣، ١٣٤٤، ١٣٤٥، ١٣٤٦، ١٣٤٧، ١٣٤٨، ١٣٤٩، ١٣٥٠، ١٣٥١، ١٣٥٢، ١٣٥٣، ١٣٥٤، ١٣٥٥، ١٣٥٦، ١٣٥٧، ١٣٥٨، ١٣٥٩، ١٣٦٠، ١٣٦١، ١٣٦٢، ١٣٦٣، ١٣٦٤، ١٣٦٥، ١٣٦٦، ١٣٦٧، ١٣٦٨، ١٣٦٩، ١٣٧٠، ١٣٧١، ١٣٧٢، ١٣٧٣، ١٣٧٤، ١٣٧٥، ١٣٧٦، ١٣٧٧، ١٣٧٨، ١٣٧٩، ١٣٨٠، ١٣٨١، ١٣٨٢، ١٣٨٣، ١٣٨٤، ١٣٨٥، ١٣٨٦، ١٣٨٧، ١٣٨٨، ١٣٨٩، ١٣٩٠، ١٣٩١، ١٣٩٢، ١٣٩٣، ١٣٩٤، ١٣٩٥، ١٣٩٦، ١٣٩٧، ١٣٩٨، ١٣٩٩، ١٤٠٠، ١٤٠١، ١٤٠٢، ١٤٠٣، ١٤٠٤، ١٤٠٥، ١٤٠٦، ١٤٠٧، ١٤٠٨، ١٤٠٩، ١٤١٠، ١٤١١، ١٤١٢، ١٤١٣، ١٤١٤، ١٤١٥، ١٤١٦، ١٤١٧، ١٤١٨، ١٤

ميرکمال الدين حسين بن مولانا شهاب الدين
طبيسي، ۱۱۴، ۶۶۷
ميرمنشي، ۲۱۲
ميريل، ۳۱۲
میکده عبدالحسين، ۸۶
میناسیان آریک، ۲۵۲
مینوي مجتبي، ۷۴، ۷۴، ۷۴، ۹۱، ۱۲۳،
۱۴۰، ۱۸۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۹۶، ۳۵۷، ۳۶۶،
۵۱۹، ۶۲۳
مینوي ميرزاحسين خان، ۶۴۷
نابغه ذبیاني، ۶۵۲
نایلتون، ۹، ۲۶۷
نادانک نامرد، ۱۴۰
نادرشاهي نسرين، ۴۰۲
نادري، ۶۵۲، ۶۵۵، ۶۶۰
نازاریانتس، ۲۴۲
نازاریس، ۲۹۹
ناصر محمدعلي، ۲۵، ۹۰، ۹۱، ۱۹۹،
۲۰۰، ۲۱۷، ۲۷۴، ۴۴۲، ۴۶۲، ۴۷۱، ۵۱۲،
۵۴۲، ۶۲۲، ۶۶۰
ناصر محمدمهدي، ۲۷۹، ۵۱۸
ناصرالدين شاه قاجار، ۱۲۰، ۱۷۸
ناصر خسرو، ۷۶، ۱۲۳، ۱۲۷، ۳۲۸،
۳۴۸، ۳۶۰، ۳۷۳، ۴۴۱، ۴۶۳، ۵۱۲،
۵۸۵، ۵۸۷، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۵، ۶۰۶،
۶۰۹، ۶۱۲، ۶۲۲
ناصری، ۱۸۲، ۴۰۰، ۴۵۰، ۴۵۹
ناظم الدوله ملکمرخان، ۶۲۵
نجف زاده یعقوب، ۶۹
نجفي ابوالحسن، ۹۵، ۹۶، ۴۱۵
نجم الدين کبيري، ۵۵، ۱۲۴، ۱۲۵، ۳۶۴،
۳۶۵، ۳۷۲، ۳۶۶
نجم دارصاغر محمدیوسف، ۲۸۵
نجواني حاج محمدآقا، ۴۴۴
نزاری قهستانی، ۵۰، ۵۱، ۲۲۴، ۵۰۵،
۶۲۲، ۶۵۹
نسلمان، ۶۵
نشاط محمود، ۹۳، ۲۴۱، ۲۴۲، ۳۲۶،
۳۵۸، ۴۱۹، ۵۲۹، ۵۳۱، ۶۲۲
نشاط معتمدالدوله، ۱۴۹
نشأت سیدصادق، ۴۱۸، ۴۱۹
نصر، ۴۳۶، ۶۵۵، ۶۶۶
نصيري حاجي حسن، ۲۶۰
نصيري مجدالدين، ۳۹۲
نظام الملک، ۳۹۰، ۶۵۲
نظامي گنجوي، ۸۸، ۹۵، ۱۰۳، ۱۰۶،
۱۰۷، ۱۲۳، ۱۵۴، ۲۲۹، ۲۴۹، ۲۷۶،
۲۸۴، ۲۹۱، ۲۹۷، ۳۲۰، ۳۲۵، ۳۲۹، ۴۴۱،
۴۴۲، ۴۴۵، ۴۶۳، ۴۶۸، ۴۹۵، ۵۰۸،
۵۳۳، ۶۴۷، ۶۶۶
نظيري، ۲۵۹
نعمتي هوشنگ، ۶۴۸، ۶۴۹
نفيسي سعيد، ۳۲، ۳۸، ۸۷، ۱۱۴،
۱۱۹، ۱۸۳، ۲۱۳، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۳۲۲،
۳۲۴، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۷۴، ۳۲۳، ۳۵۷،
۴۰۴، ۴۰۶، ۴۵۷، ۴۸۴، ۴۹۶، ۵۷۷،
۶۰۹، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۲۲، ۶۴۶، ۶۶۷، ۶۷۱
نقشبندی محمد، ۱۶۰
نقوي شهریار، ۴۸، ۱۶۲
نگارفرشي ابراهيم، ۹۳، ۱۲۰
نواب شیرازي علي اکبر، ۶۶۰، ۶۶۱
نوايي اميرعلي شير، ۲۸۴، ۲۸۵
نوح، ۱۰۶، ۱۶۴
نورالدين احمد بن الصياد تاجر، ۳۹۹

نورالدين جعفر بدخشي، ۱۴۳، ۱۴۴
نوراني وصال، ۱۰۱، ۲۸۷، ۲۸۲، ۶۱۳،
۶۱۵، ۶۵۹
نوربخش حسين، ۲۸۵
نورتن هرمان، ۴۱۰
نورعلي شاه، ۱۱۹
نوروزي جهان بخش، ۳۱۶
نوري ابوالحسن، ۲۱۱
نوشاهي عارف، ۲۶، ۵۳۴، ۵۶۶، ۵۸۸،
۶۳۱
نہاوندي هوشنگ، ۳۳۴
نيچه، ۱۹۰، ۴۸۲
نيساري سليم، ۴۵۵
نیشابوري بهاءالدين، ۵۲۰
نيکخت اسماعيل، ۲۷۳، ۶۴۰
نيکلدي حق، ۶۹
نيکلا ژان باتيست، ۴۵۲
نيکلسون، ۱۶۴، ۴۷۲
نيکلسون رينلد، ۸
نيکوهمت الف، ۲۰۱
نيما، ۹۳، ۲۵۹، ۳۱۵
واجدشیرازي محمدجعفر، ۲۵، ۴۴، ۴۵،
۴۶، ۴۷، ۱۶۵، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۴، ۳۶۱،
۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۴۱۳، ۴۱۴، ۵۳۵،
۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۶۲۰، ۶۲۸، ۶۶۰
واصل، ۳۷، ۲۸
واعظ محمدباقر، ۱۲۰
والنبورگ، ۴۵۲
وامقي ابرح، ۳۰۸، ۴۷۳
وايت کينگ، ۲۰، ۳۹۲، ۵۸۵، ۶۰۴
وثوقي حسن، ۵۴۳، ۶۶۰
وحشت خان بهادر رضاعلي، ۴۹
وحشي بافقي، ۴۴۲، ۵۳۲، ۶۴۵
وحيديان کاميار تقوي، ۸۰، ۱۷۲، ۳۱۵،
۳۲۱، ۵۹۸
وصاف، ۸۳، ۱۲۹، ۲۸۵، ۳۲۸، ۳۹۸،
۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۷، ۵۹۱، ۵۹۷، ۶۱۵، ۶۲۱
وصال شیرازي، ۳۹۵
وصال ميرزاکوکچک، ۱۲۰
وقارشیرازي، ۱۲۰، ۳۹۵
ولاستن آرتورن، ۱۱۴، ۶۶۸
ولتر، ۲۵۰، ۳۲۷، ۳۷۷، ۳۷۹، ۴۵۱، ۴۵۲،
۴۵۴
ولي محمد، ۵۶۵
ويژيل، ۸۷، ۴۸۲
ويس، ۶۴، ۴۴۱
ويکنز ج. ام، ۴۷۱، ۴۷۴
ويل دورانت، ۴۲۷
ويلز س. ج، ۴۱۰، ۴۱۱
هادي روح الله، ۱۳۶، ۴۳۳، ۵۱۵
هادي زاده رضا، ۷۱، ۷۵، ۲۵۵، ۲۷۱،
۵۱۸، ۵۶۳، ۶۴۴، ۶۵۴
هارون الرشيد، ۵۲۴
هارون محمد، ۶۴
هاري ميريام، ۴۵۳
هاشم تاجیکستاني رحيم، ۲۸۰، ۵۱۸
هاشمي گلپايگاني، ۳۲۱
هامر، ۱۰۷
هاملن ارنست، ۳۷۶، ۳۷۷
هانري برومس، ۳۳۴
هانريش کارل، ۴۷۵
هانزرويمرشدي، ۳۳۴
هانريش هانس، ۲۶۷
هانريش هاینه، ۴۵۴
هجوري، ۱۰۱، ۱۸۹، ۳۹۱

هخامنشي، ۲۵، ۷۸، ۸۶، ۱۶۷، ۲۰۸،
۲۲۹، ۲۵۲، ۲۵۵، ۲۷۳، ۲۷۵، ۲۷۷، ۴۰۱،
۴۰۵، ۴۲۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۹۲، ۴۹۸،
۵۰۲، ۵۰۳، ۵۲۷، ۵۳۳، ۵۴۳، ۵۷۸،
۵۹۷، ۶۵۴، ۶۶۴، ۶۷۲
هدايت، ۱۱۴، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۹، ۴۰۰،
۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۶۷
هرذر، ۱۰۷، ۲۳۹، ۲۴۲، ۲۶۶، ۲۷۹
هرديا، ۴۸۲
هرمان اته، ۹۳، ۱۱۴، ۱۵۲، ۲۵۱، ۲۸۲،
۲۸۳، ۴۵۵، ۵۰۲، ۶۰۷، ۶۶۸
هرودوت، ۱۹۰
هروي منصور، ۱۳۲
هزارشیرازي، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۱۱۴، ۲۵۱،
۲۵۲، ۳۲۷، ۳۵۷، ۴۰۵، ۴۲۲، ۴۸۴، ۴۸۵،
۴۸۹، ۵۰۲، ۵۷۳، ۵۷۷، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۶۷،
هلاکو، ۱۱۵، ۱۱۶، ۲۳۳، ۲۸۱، ۴۲۷،
۵۷۵، ۶۰۹، ۶۱۳
همام تبريزي، ۳۲، ۳۳، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۲۹،
۱۴۳، ۱۷۷، ۲۰۵، ۲۲۹، ۲۵۵، ۲۵۶، ۳۰۵،
۳۰۷، ۳۵۴، ۴۲۱، ۴۸۹، ۵۴۷، ۵۷۴، ۵۹۳،
۵۹۵، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷، ۶۵۹
همایون، ۷۹، ۵۶۶
همایون پور منوچهر، ۶۰۸، ۶۱۰
همایونفر عزت الله، ۲۶۹
همایوني صادق، ۳۲۳، ۳۴۳
همايي جلال الدين، ۳۲، ۴۶، ۶۰، ۱۰۱،
۱۵۲، ۱۶۵، ۱۷۹، ۳۲۶، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۷،
۳۸۶، ۴۶۳، ۵۰۲، ۵۳۲، ۵۴۳، ۵۸۰، ۶۰۱،
۶۰۹، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۵۵، ۶۶۶
همیتن، ۸۹، ۵۱۱
همداني، ۱۱۹
همگر مجدالدين، ۱۲۹، ۱۴۳، ۲۳۴، ۲۸۳،
۳۰۵، ۵۰۵، ۵۰۸، ۶۰۷، ۶۰۹، ۶۱۳، ۶۱۷،
۶۲۲
هنداوي محمد موسي، ۱۵۷، ۱۵۹، ۶۷۴
هندي شيرحسن خان، ۱۶۲، ۱۶۳
هنرمندي حسن، ۲۵۴
هوراس، ۸، ۸۹، ۴۴۶، ۴۸۲، ۵۱۱، ۵۳۷
هوگو ويکتور، ۸۸، ۸۹، ۲۴۳، ۲۵۰، ۲۵۶،
۲۵۷، ۳۶۹، ۳۱۲، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۰۴، ۴۱۸،
۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۷۳، ۴۸۲
هولاکو، ۳۲۸، ۳۹۹
هومر، ۳۶۱
هيپوليت، ۴۵۳
هيگ ت. و، ۲۵۳
هيوبرت دارک، ۷۸
هوجوئي، ۲۰۹
ياحقي جعفر، ۷۰، ۷۱، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۴۴،
۱۶۹، ۲۴۳، ۲۸۹، ۴۷۳، ۵۱۸، ۶۴۵، ۶۴۶
يارجي، ۵۰
يارجي تحسین، ۶۸، ۱۸۰، ۵۱۸
ياسايي محمدحسين، ۱۰۹، ۵۱۸
ياسمي رشيد، ۲۷۴، ۵۰۲، ۵۴۳، ۶۵۵
ياقوت، ۲۸۸، ۴۰۸، ۴۸۲، ۵۱۲، ۵۴۴،
۵۴۷، ۶۴۰، ۶۴۱
يحيي پاشا، ۱۶۱
يعقوب بن سيدعلي، ۹۳
يغمايي، ۴۳، ۵۲، ۶۵، ۷۵، ۹۳، ۱۷۳،
۱۸۶، ۳۳۶، ۵۸۵
يغمايي اسماعيل، ۵۱۹
يغمايي بييمان، ۶۵، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۸،
۲۰۴، ۴۰۸، ۴۳۰
يغمايي حبيب، ۱۴، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۳۲،
۴۴، ۴۶، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۷، ۸۶، ۹۱، ۹۲

